ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
АҚПАРАТ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ
ДАМУ МИНИСТРЛІГІ

РУХАНИ
ЖАҢҒЫРУ

ҚҚДИ
РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ
Қазақстандық
қоғамдық
даму
институты

АНАЛИТИКАЛЫҚ ЕСЕП

МҰСЫЛМАН ҮМБЕТІНДЕГІ, СОНЫМЕН ҚАТАР ҚМДБ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ЖАҒДАЙЛАР ТУРАЛЫ

О СИТУАЦИИ И ПРОБЛЕМАХ В МУСУЛЬМАНСКОЙ УММЕ, В ТОМ ЧИСЛЕ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДУХОВНОГО УПРАВЛЕНИЯ МУСУЛЬМАН КАЗАХСТАНА

АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОТЧЕТ

НҰР-СҰЛТАН, 2019

Мұсылман үмбетіндегі, сонымен қатар ҚМДБ қызметіндегі мәселелер мен жағдайлар туралы аналитикалық есеп» аналитикалық есеп. Аналитический отчет «О ситуации и проблемах в мусульманской умме, в том числе, в деятельности ДУМК» / К.Б. Ойшыбаев, Ә.С. Қайдарова, Р.И. Камарова, А.О. Орынтай, Е.Е. Бурова, Т.Ж. Жакиянов – Нұр-Сұлтан: «Рухани жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты» КЕАҚ, 2019 - 303 б.

Осы сараптамалық есепте әлеуметтік зерттеудің, оның ішінде Қазақстан Республикасының мешіттерінің келушілеріне жаппай сауалнаманың және имамдармен өткізілген эксперттік тереңдетілген сұхбаттың деректеріне жасалған талдау ұсынылады. Сауалнама 2019 жылғы 19 қыркүйек пен 2 қазан аралығында «Рухани жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты» Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің қолдауымен өткізген.

Аналитикалық есеп дін саласы бойынша мемлекеттік қызметішлерге, дінтанушылар мен теолог мамандарға және барлық қызығушылық танытқан тұлғаларға арналады.

В данном аналитическом отчете представлен анализ данных социологического исследования, в частности, массового опроса прихожан мечетей Республики Казахстан и экспертного глубинного интервью имамов. Опрос был проведен в период с 19 сентября по 2 октября 2019 года Казахстанским институтом общественного развития «Рухани жаңғыру» при поддержке Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан.

Аналитический отчет предназначен для государственных служащих, религиоведов и теологов, а также для всех заинтересованных лиц.

© «Рухани Жаңғыру» қазақстандық әлеуметтік даму институты» КЕАҚ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
АҚПАРАТ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ ДАМУ МИНИСТРЛІГІ

«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДЫҚ ДАМУ ИНСТИТУТЫ»
КОММЕРЦИЯЛЫҚ ЕМЕС АКЦИОНЕРЛІК ҚОҒАМЫ

АНАЛИТИКАЛЫҚ ЕСЕП
1 тарау

Жалпылама сауалнама нәтижелері бойынша
(6800 респондент)

Нұр-Сұлтан
2019

«Мұсылман үмбетіндегі, сонымен қатар ҚМДБ қызметіндегі мәселелер мен жағдайлар туралы» аналитикалық есеп». 1 тарау. Жалпылама сауалнама нәтижелері бойынша (6800 респондент). Аналитический отчет «О ситуации и проблемах в мусульманской умме, в том числе, в деятельности ДУМК». Часть 1. По результатам массового опроса (6800 респондентов) / Ойшыбаев К.Б., Кайдарова А.С., Камарова Р.И., Орынтай А.О., Бурова Е.Е. – Нұр-Сұлтан: «Рухани жаңғыру» қазақстандық әлеуметтік даму институты» КЕАҚ, 2019.

Осы сараптамалық есепте 2019 жылғы 19 қыркүйек пен 2 қазан аралығында Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі қолдауымен «Рухани Жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты өткізген әлеуметтік зерттеу – Қазақстан Республикасының мешіттерінің келушілеріне (6800 респондент) жаппай сауалнама деректері бойынша талдау мен қорытынды ақпараты ұсынылады. Есепте респонденттер мен олардың отбасы мүшелерінің діншілдік деңгейі, имамдардың жұмысын және мешіттердің жұмыс жүргізуін қабылдау, ҚМДБ-ның ағымдағы қызметін бағалау, дін саласындағы мемлекеттік саясатқа көзқарас сияқты индикаторлар көрсетілген, сондай-ақ Қазақстан мұсылмандары арасындағы өзекті мәселелер талданды.

В данном аналитическом отчете проделан анализ и обобщены данные социологического исследования – массового опроса прихожан мечетей Республики Казахстан (6800 респондентов), проведенный Казахстанским институтом общественного развития «Рухани жаңғыру» при поддержке Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан в период с 19 сентября по 2 октября 2019 года. В отчете отражены такие индикаторы, как религиозность респондентов и членов их семей, восприятие работы имамов и функционирования мечетей, оценка деятельности ДУМК, отношение к государственной политике в сфере религии, а также проанализированы актуальные проблемы среди мусульман Казахстана.

© «Рухани Жаңғыру» қазақстандық әлеуметтік даму институты» КЕАҚ

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ 4

I ДІНДАРЛЫҚ МАРКЕРЛЕРІ 7
1.1 Мешітке бару 7
1.2 Діни рәсімдер 13
1.3 Діни және зайырлы мерекелер 16
1.4 Дін және отбасы 18
1.5 Ерлер мен әйелдер, ұл балалар мен қыз балалар: кімнің құқығы жоғары? 24
1.6 Діни білім 29
1.7 Дін және денсаулық 39

II ӨМІРДІ ҚҰНДЫЛЫҚ РЕТІНДЕ ҚАБЫЛДАУ 41
2.1 Діншілдік және басқа құндылық бағдарлары 41
2.2. Көп әйел алу, ажырасу, толық емес отбасына көзқарас 43
2.3 Отбасындағы зорлық-зомбылық: қалыпты ма немесе ауытқу ма? 47
2.4 Қоғамдағы және өзіне қатысты зорлық-зомбылық 49
2.5 Қоғамдағы төзімсіздік көріністері 51

III МҰСЫЛМАНДЫҚ БІРЕГЕЙЛІКТІ ТҮСІНУ 55
3.1 Шынайы діндардың сипаттамалары 55
3.2. Басқа дін өкілдерімен қарым-қатынас 57
3.3 Дінге көшу – мұсылмандық парыз 59

IV ҚАЗАҚСТАН МҰСЫЛМАНДАРЫ ДІНИ БАСҚАРМАСЫНЫҢ (ҚМДБ) ҚЫЗМЕТІНЕ ДЕГЕН КӨЗҚАРАС 61
4.1 Ислам туралы жауап іздеу 51
4.2 Мешіт жанындағы курстар 63
4.3 Мешіт имамымен қарым-қатынас кезіндегі қиындықтар 65
4.4 Имамға қажетті қасиеттер 67
4.5 Мешіттерге келушілердің белсенділігі 69
4.6 ҚМДБ-ның нақты қызмет бағыттарына сенім білдіру 72
4.7 ҚМДБ-ның интернеттегі ақпараттық қызметі 73

V ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИСЛАМНЫҢ НЕГІЗГІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ЖӘНЕ ҚМДБ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ КЕМШІЛІКТЕР 77
5.1. Қазақстандағы исламның негізгі проблемалары 77
5.2 ҚМДБ қызметіндегі кемшіліктер 79

VI ДІН САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫ ҚАБЫЛДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ 83
6.1 Дін саласындағы мемлекеттік органдардың қызметі туралы хабардар болу 83
6.2 Дін саласындағы мемлекеттік органдардың саясатын бағалау 85

ҚОРЫТЫНДЫ 87

ҰСЫНЫСТАР 88

КІРІСПЕ

Зерттеудің өзектілігі. Қазақстан қоғамында тәуелсіздік жылдары дүниетанымдық алуан түрлілік қалыптасып, діни үдерістерде динамизм пайда болды. Діннің қоғамдық дамуға, менталдық мен өмір салтының өзгеруіне ықпалы жыл сайын артып келеді.

Діни ахуалды зерттеу, оның әртүрлі аспектілері мен үрдістерін сараптау – діни факторды мемлекеттің тұрақты дамуының, қоғамдық тұрақтылықты қамтамасыз етудің маңызды компоненттерінің бірі ретінде ескеруге мүмкіндік береді. Керісінше, діни үрдістер туралы объективті білімнің болмауы қоғамдық, саяси тәуекелдерді тудырады, қоғамдық жағдайды басқару әлеуетін төмендетеді, саяси ықпал ету құралы ретінде діни факторды пайдаланумен байланысты күтпеген салдарларға әкеп соғады.

Қазақстанның мұсылман үмметі саны жағынан ең көп конфессияны құрайды. Қазақстан халқы өздерін негізінен мұсылман деп санайды . Оның саны, сапалық құрамы, жағдайы мен динамикасы ішкі конфессиялық және конфессияаралық қатынастардың мазмұнын анықтап, қоғамдағы бейбітшілік пен келісім жағдайына әсер етеді.

Зерттеу мақсаты - респонденттер мен олардың отбасы мүшелерінің діндарлығы арқылы Қазақстандағы мұсылман үмметі жағдайын, имамдар мен мешіттердің жұмысы туралы пікірлерді, ҚМДБ-ның ағымдағы қызметіне, сондай-ақ дін саласындағы мемлекеттік саясатқа қатысты көзқарастарды айқындауға бағытталған әлеуметтік зерттеудің нәтижелерін сараптау және қорытындылау.

Зерттеу міндеттері:

- діни өмір салты нормаларын ұстану бойынша респонденттер мен олардың отбасы мүшелерінің діни сипаттарын сараптау;
- діни білімге және балалардың діндарлық өмірге болашақта келу мүмкіндігіне көзқарас;
- мұсылмандық отбасындағы әйелдің, жұбайының, ұлдар мен қыздардардың мәртебесі мен рөлінің бағалануы;
- балалар мен әйелдерге зорлық-зомбылық көрсету жағдайына қатысты көзқарастарды қарастыру;
- девиантты мінез-құлықтың орын алу мүмкіндігі (басқа адамдарға зорлық-зомбылық жасау, өзіне-өзі қол жұмсауға бару);
- діндар мұсылмандардың ресми және халық медицинасына, көріпкелдікке, бал ашуға, сиқыр арқылы емделуге қатысты көзқарастарын анықтау;
- діндарлар өмірінің құндылықтар жүйесін талдау;
- мұсылмандардың діни өмір салтына, діни мазмұндағы руханилыққа бейімділігін түсіндіру;
- респонденттер тарапынан имамдар бейнесінің қабылдануын қарастыру;
- нақты өмірде және виртуалды кеңістікте үмметтермен жұмыс істеу кезінде имамдардың дайындығын, қабілетін және біліктілігін бағалау;
- діндарлардың имамдармен және жамағат арасындағы коммуникация барысында орын алған өзекті мәселелерді анықтау;
- өзге діни көзқарасқа, сондай-ақ діни, ұлттық, нәсілдік, жыныстық өзгешеліктерге төзімділік пен төзбеушілік көріністеріне деген қатынасты бағалау;

1-кесте. Респонденттердің өңірлік бөлінуі, %

№	Өңірлер	Ауқымдық үлесі	Елді мекеннің типі		Жиілік
			қалалық	ауылдық	
1	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	4,3	47,1	52,9	291
2	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	4,8	70,9	29,1	323
3	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	10,6	22,4	77,6	724
4	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	3,2	51,9	48,1	216
5	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	3,7	52,2	47,8	251
6	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	5,6	40,4	59,6	381
7	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	8,1	80,3	19,7	548
8	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	5,4	54,9	45,1	364
9	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	4,0	44,1	55,9	270
10	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	3,3	41,3	58,7	225
11	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	9,1	18,4	81,6	618
12	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	4,5	71,7	28,3	304
13	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	3,4	46,5	53,5	228
14	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	8,2	62,6	37,4	556
15	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	5,9	100,0	0,0	400
16	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	11,1	100,0	0,0	756
17	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ	5,1	100,0	0,0	345

- ҚМДБ-ның жұмысын қабылдау және бағалау, қызметінің түрлі бағыттарына қатысты жамағаттың сенім таныту деңгейін анықтау;
- Қазақстанда ислам дамуының проблемалық салаларын айқындау;
- мұсылмандардың дін саласында жүргізілетін мемлекеттік саясатқа көзқарастарын талдау.

Әлеуметтік зерттеу барысында Қазақстанның барлық аймақтары қамтылып, 6800 респондент қатысты (1-кесте).

Сауалнамаға қатысқан респонденттер өздерін діндар мұсылмандардың санатына жатқызды.

Респонденттердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары (сұралғандардың жалпы саны, %) арқылы халықтың негізгі көрсеткіштері репрезентативтік іріктеудің шеңберінде көрініс тапты, сәйкестілік өлшемі сенімді және қорытынды ақпарат шығаруға мүмкіндік береді.

Көрнекілік үшін респонденттердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары 1,2,3,4,5,6,7,8,9 суреттерде көрсетілді.

1-сурет. Жынысы бойынша бөлу (%)

2-сурет. Жасы бойынша бөлу (%)

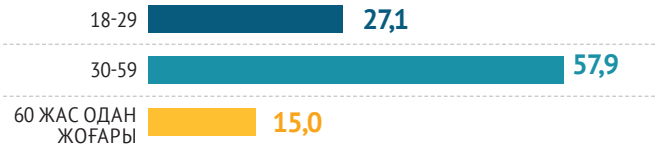

3-сурет. Қоныстық қатыстылығы бойынша бөлу (%)

4-сурет. Білім деңгейі бойынша бөлінуі (%)

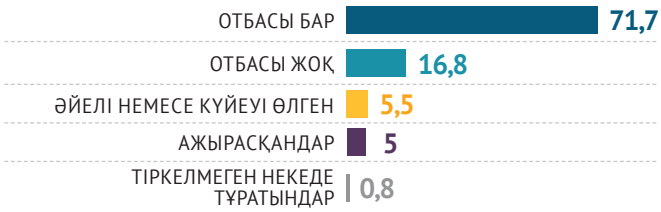

5-сурет. Ұлты бойынша бөлу (%)

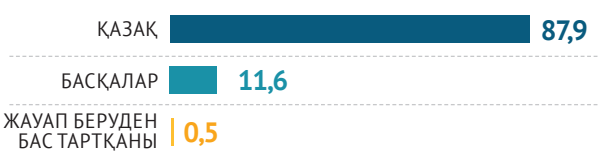

6-сурет. Білім деңгейі бойынша бөлінуі (%)

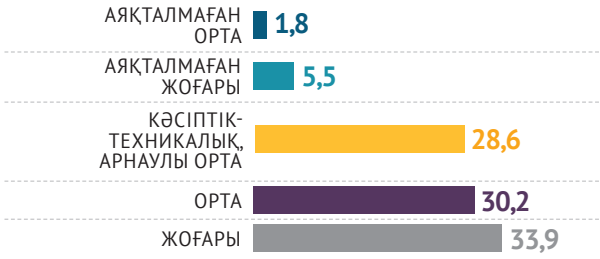

7-сурет. Жұмыспен қамту түрлері бойынша бөлу (%)

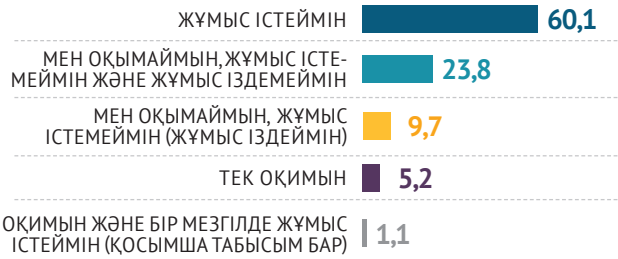

8-сурет. Балалар саны бойынша бөлу (%)

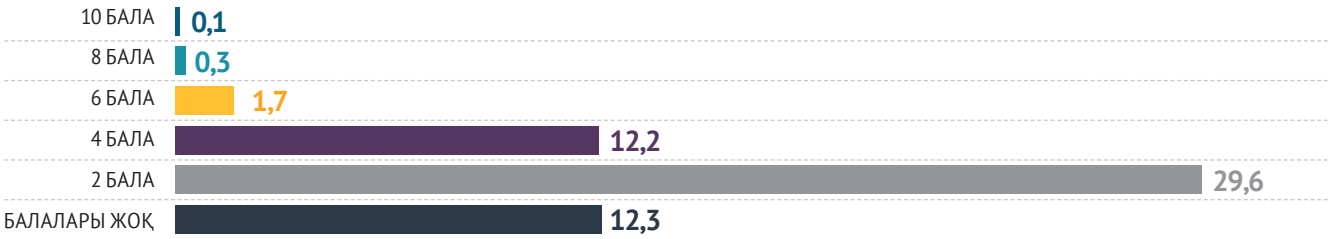

9-сурет. Респонденттерді қызмет салалары бойынша бөлу (%)

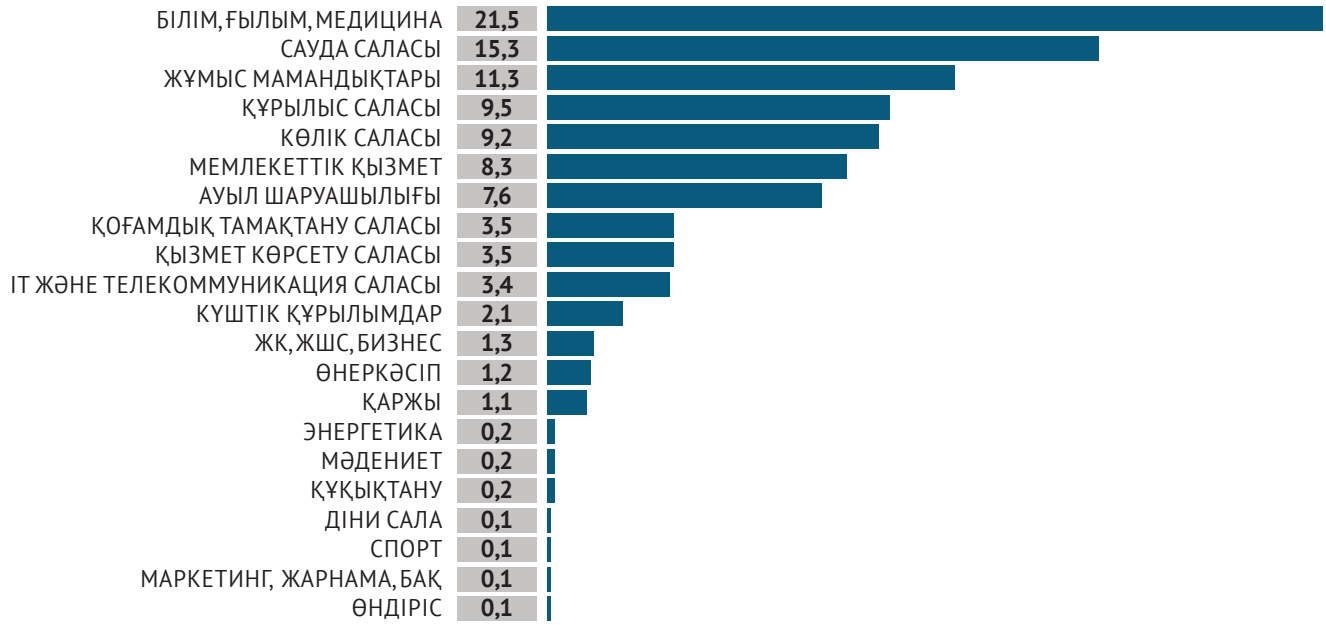

1.1 Мешітке бару

Мешітке бару – мазхабтарды ұстанатын діндар мұсылмандардың діни іс-әрекеттерінің басты индикаторларының бірі болып есептеледі.

Жалпы, сауланама өткізілгендердің ауқымы бойынша мешітке бару жиілігі келесідей:

26,3%-ы мешітке 1-3 айда 1 рет барады, 25,3% мешітке бармайды, 23,7% мешітке жарты жылда 1 рет және одан сирек барады, 16,9% мешітке аптасына бір рет немесе одан да көп барады, 7,9% мешітке бірнеше жылда 1 рет барады. (10-сурет)

10-сурет. Сіз мешітке жиі барасыз ба? *(ауықымы бойынша, %)*

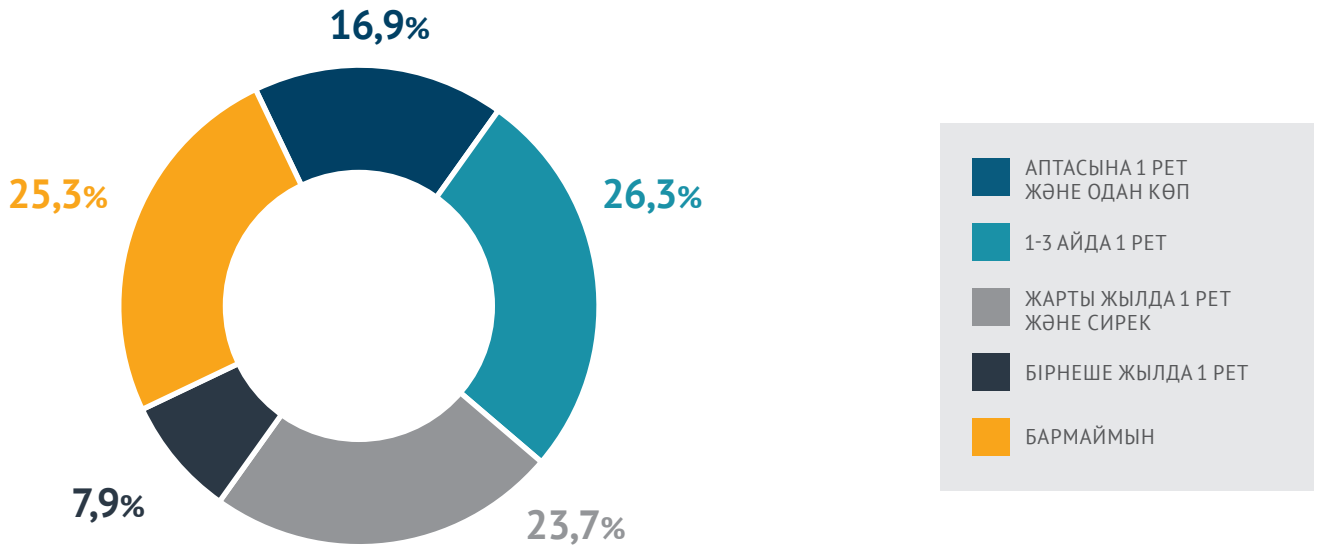

Жасы бойынша 18-29 жас аралығындағы (18,1%) респонденттердің апталық мешітке келу жиілігі 30-59 аралығындағы орта жас (16,6%) және 60 және одан жоғары жастағы (16%) респонденттерге қарағанда біршама жоғары. (11-сурет)

Өңірлік бөліністегі мешітке келу жиілігі (11-сурет, 2,3-кестелер)

11-сурет. Сіз мешітке жиі барасыз ба? *(жасына байланысты, %)*

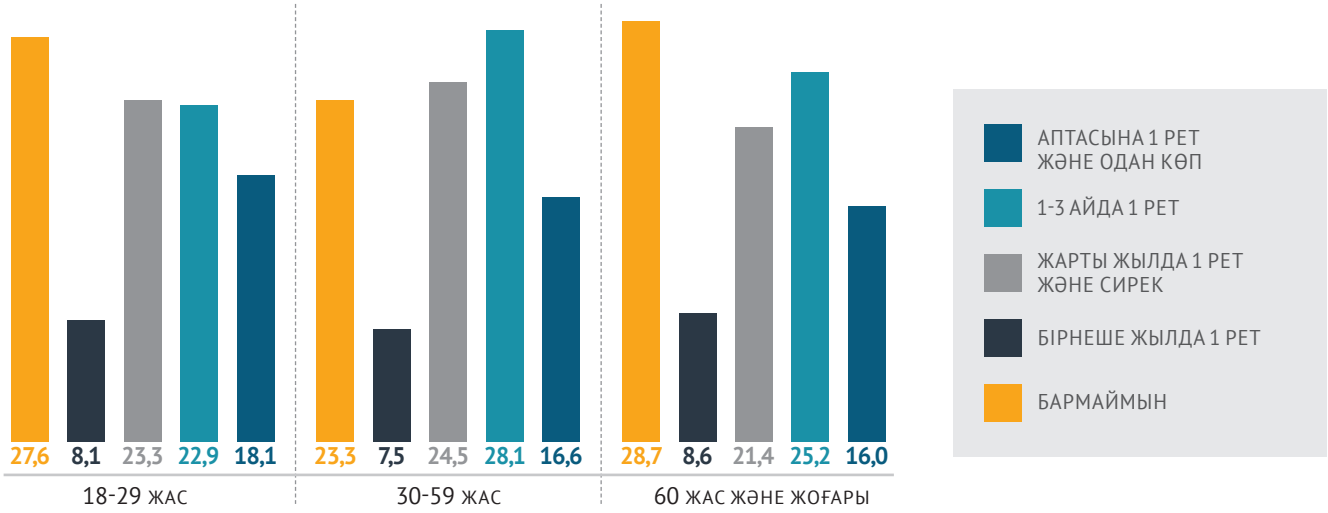

2-кесте

№	ӨҢІРЛЕР	Аптасына 1 рет және одан көп, %
1	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	34,5
2	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	31,1
3	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	22,7
4	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	21,4
5	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	20,6
6	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	18,1
7	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	15,9
8	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	15,5
9	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ	15,4
10	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	15,3
11	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	15,1
12	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	12,8
13	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	11,0
14	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	10,8
15	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	10,7
16	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	9,0
17	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	4,6

3-кесте

№	ӨҢІРЛЕР	Мешітке бармайды, %
1	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ	60,0
2	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	57,5
3	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	56,6
4	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	49,3
5	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	25,1
6	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	24,2
7	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	24,1
8	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	23,1
9	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	20,8
10	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	18,7
11	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	17,0
12	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	10,5
13	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	9,0
14	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	3,6
15	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	3,5
16	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	2,6
17	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	2,1

«Жұма намазына» апта сайын бару міндеті дәстүрлі конфессиялық діндарлықты анықтау бағытындағы ең сенімді маркерлерінің бірі.

Діндарлардың мешітке бармауы – номиналды, конфессиядан тыс немесе дәстүрлі емес діндардарлықтың индикаторына жатқызылады.

12-сурет. Сіз мешітке жиі барасыз ба? *(өңірлер бойынша, %)*

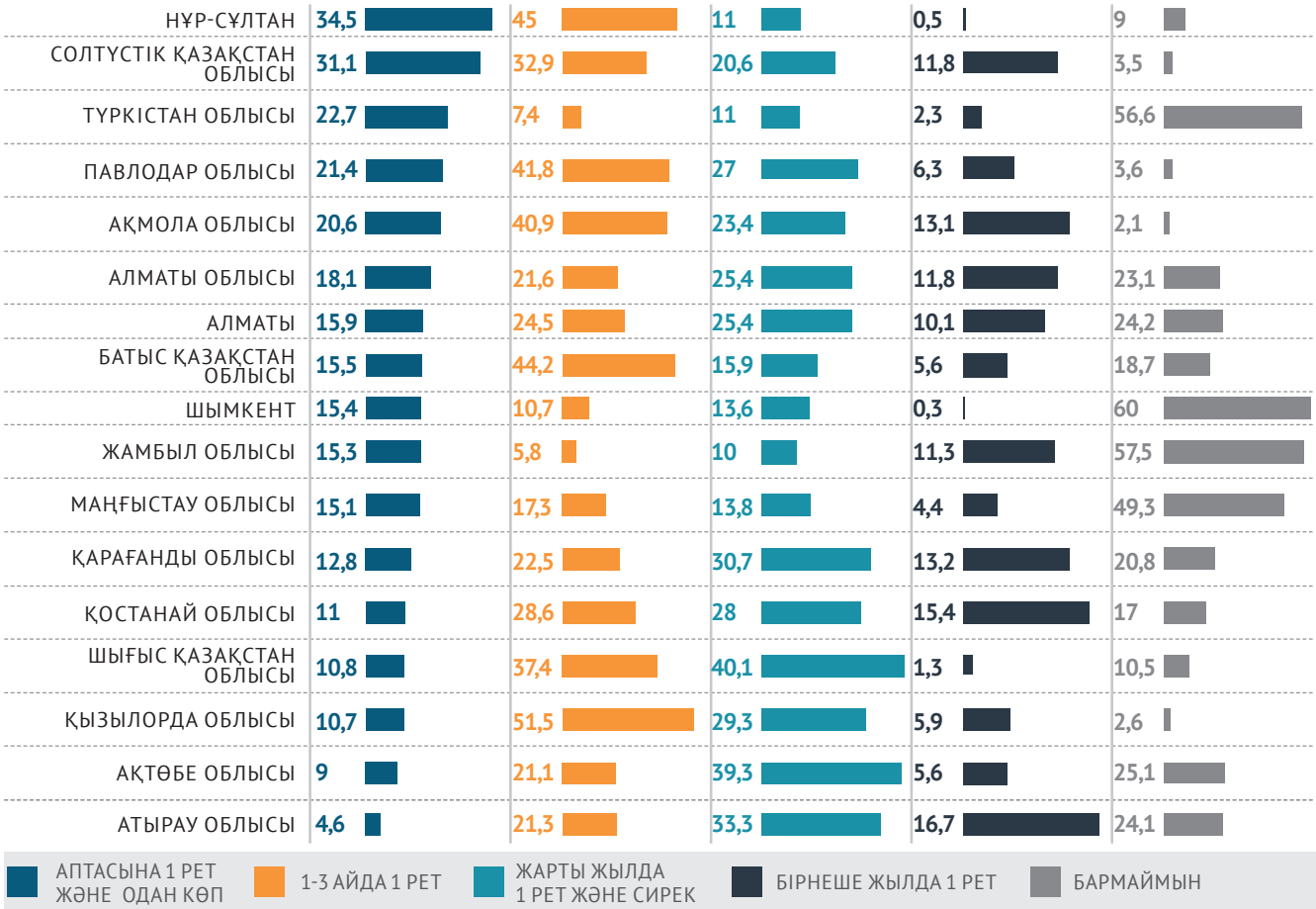

13-сурет. Сіз мешітке бірінші кезекте қандай мақсатпен барасыз? *(ауқым бойынша,%)*

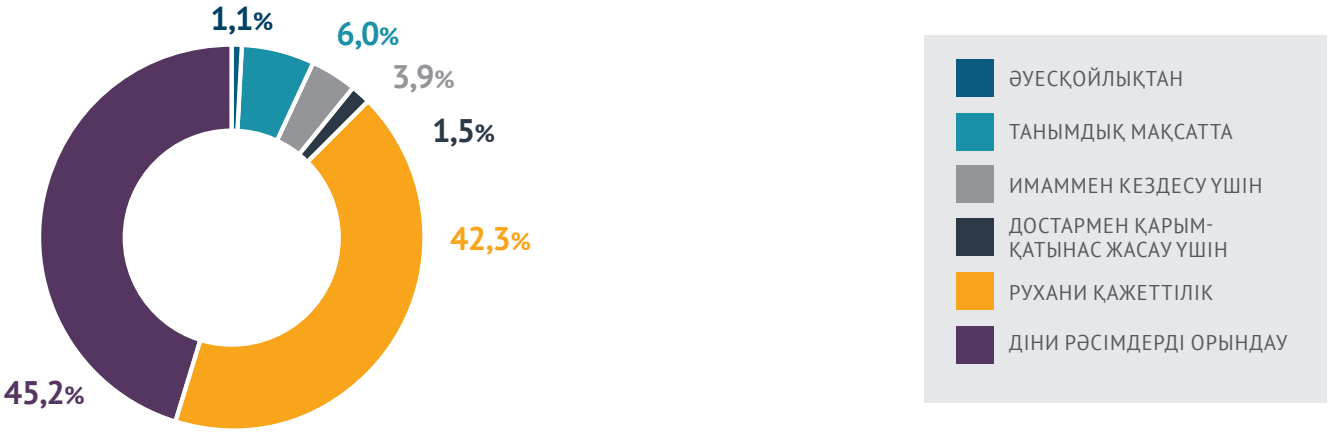

Мешітке барудың мақсаты туралы сұраққа 1584 респондент жауап бермеген, ол іріктеудің 23,3% құрайды және мешітке бармағанын айтқан 25,3% респонденттің санымен сәйкес келеді.

Мешітке бару себептерінің иерархиясы (осы сұраққа жауап бергендердің санынан): 1 орын – діни рәсімдерді орындау - 45,2%, 2 орын – рухани қажеттілік - 42,3%, 3 орын – танымдық мақсаттар – 6%, 4 орын имаммен кездесу – 3,9%, 5 орын – достармен қарым-қатынас үшін - 1,5%, 6 орын – қызығушылық - 1,1% (13-сурет).

Діни рәсімдерді орындау үшін мешітке бару 18-29 жастағы (42,4%) және 30-59 орта жастағы респонденттерге (44,7%) қарағанда 60-тан асқан респонденттерге (52,3%) көбірек тән болып шықты.

14-сурет. Сіз мешітке бірінші кезекте қандай мақсатпен барасыз? *(жасы бойынша, %)*

Мешітке барудың себебін рухани қажеттілік ретінде түсіндіру, керісінше, 60 жастан асқандарға қарағанда (37%), 18-29 жастағыларда (43,4%) және орта жастағы (30-59 жас) респонденттерде байқалады (43,2%).

Жас респонденттер (18-29 жас) «танымдық мақсатта» (6,6%), «имаммен кездесу үшін» (4,4%), «достармен қарым-қатынас үшін» (1,8%), «әуестіктен» (1,4%) сияқты мешітке барудың себептерін жиі көрсетеді (14-сурет).

Діни рәсімдерді орындау мотиві Ақтөбе (63,1%), Қостанай (60,3%), Атырау (56,4%), Маңғыстау (53,2%), Алматы (51,2%), Алматы қаласы (52%), Қызылорда (50,2%), Қарағанды (50,1%), Солтүстік Қазақстан (49,8%), Батыс Қазақстан (43,6%) облыстарында басқа ұстанымдардан басымдық көрсетті.

Діни руханилық мотиві Нұр-Сұлтан (69,8%), Шығыс Қазақстан (65,5%), Түркістан (62,1%), Шымкент қ-сы (55,1%), Жамбыл (52,8%), Павлодар (51,5%) облыстарында басым (13-сурет).

«Имаммен кездесу үшін» мотиві Нұр-Сұлтан қаласындағы 0%-дан Ақмола облысында 11,2%-ға дейін ауқымда орналасқан және арнайы зерттеуді қажет етеді.

«Достармен кездесу үшін» мотиві Нұр-Сұлтан қаласындағы 0%-дан Маңғыстау облысында 9% - ға дейін ауқымда орналасқан және арнайы зерттеуді қажет етеді (15-сурет).

15-сурет. Сіз мешітке бірінші кезекте қандай мақсатпен барасыз? *(өңірлер бойынша, %)*

АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	51	33	3,8	11,1	0,7	0,3
АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	63,1	23,1	6,2	3,8	0,8	3,1
АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	51,2	34	6,8	6,3	1,1	0,5
АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	56,4	32,6	7,6	1,2	0	2,3
БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	43,6	40,5	6,8	5,5	1,8	1,8
ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	25,8	52,8	12,9	3,7	4,3	0,6
ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	50,1	30	11,5	5,1	0,9	2,4
ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	60,3	32,4	1,9	1,9	1,3	2,2
ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	50,2	29,2	9,4	8,2	2,2	0,7
МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	53,2	28,8	2,7	5,4	9	0,9
ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	31,6	62,1	1,5	3,3	1,1	0,4
ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	39,3	51,5	5,8	0,7	2	0,7
СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	49,8	30,3	8,1	6,8	3,6	1,4
ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	26,4	65,5	5,5	0,2	1,3	1,1
НҰР-СҰЛТАН Қ.	29,7	69,8	0,5	0	0	0
АЛМАТЫ Қ.	52	36,8	6,6	2,8	1	0,7
ШЫМКЕНТ Қ.	36,2	55,1	3,6	2,9	2,2	0

ДІНИ РӘСІМДЕРДІ ОРЫНДАУ
РУХАНИ ҚАЖЕТТІЛІК
ТАНЫМДЫҚ МАҚСАТТА
ИМАММЕН КЕЗДЕСУ ҮШІН
ДОСТАРЫМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖАСАУ ҮШІН
ӘУЕСҚОЙЛЫҚТАН

«Сіздің отбасыңызда мешітке кім барады?» деген сұраққа жауап иерархиясы бойынша 35,2% мешітке тек отбасының ересек мүшелері ғана, 22,5% – респонденттің өзі ғана, 17,5% – толық отбасымен, 4,8% – тек әкесі ғана, 2,4% – тек балалар ғана, 0,9% – анасы ғана баратыны анықталды (16-сурет).

16 сурет. Сіздің отбасыңызда мешітке кім барады? *(ауқымы бойынша, %)*

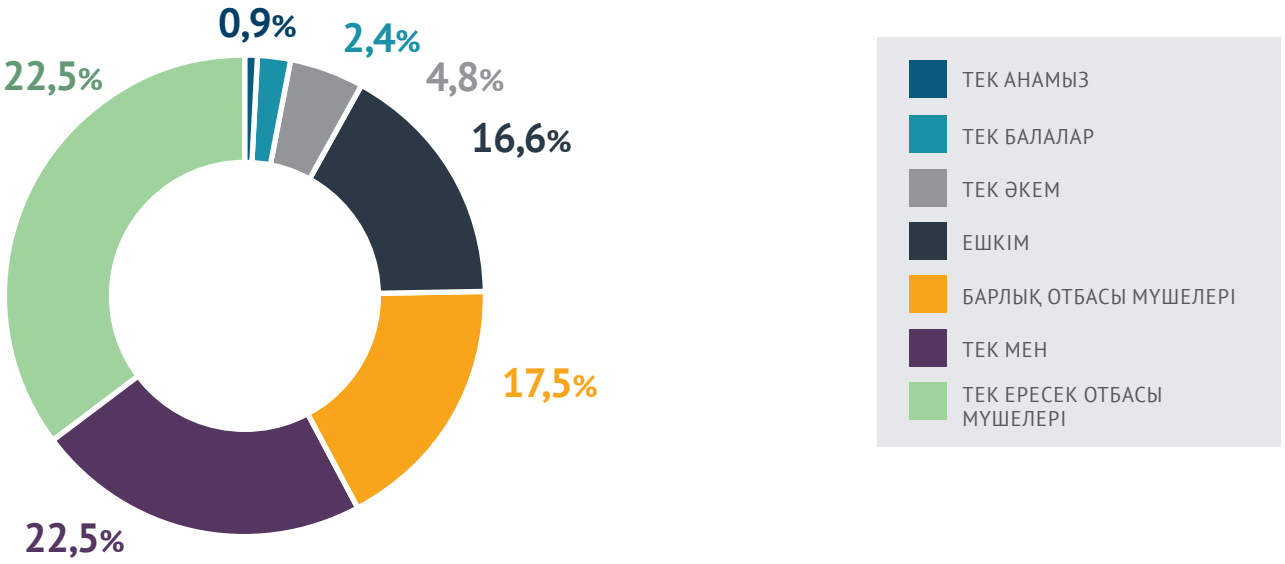

Отбасында кім мешітке жиі баратыны туралы сұраққа жауаптардың қисының жас жағынан саралайтын болсақ, 30-59 жастағы (24,3%) немесе 60 жастан асқан респонденттерге (22,3%) қарағанда 18-29 жастағы респонденттер мешітке аз бараты (18,7%) байқалды. Сондай-ақ, жас респонденттер отбасыларында басқа жас шамасына қарағанда мешітке бүкіл отбасы (18,2%), тек әкесі (6,9%), тек анасы (1,4%), тек ересек отбасы мүшелері (27%) жиі барады (17-сурет).

17-сурет. Сіздің отбасыңызда мешітке кім барады? *(жасы бойынша, %)*

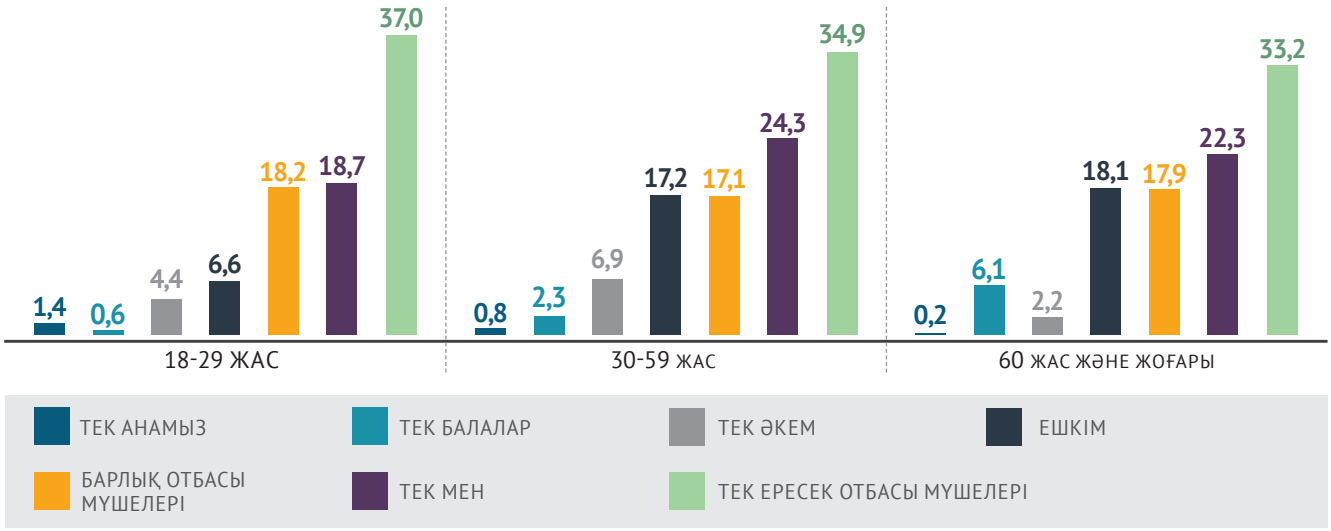

Өңірлік бөлікте мешітке бару үрдісі 18-суретте, 4,5,6,7-кестелерде көрсетілген.

18-сурет. Сіздің отбасыңызда мешітке кім барады? *(өңірлер бойынша, %)*

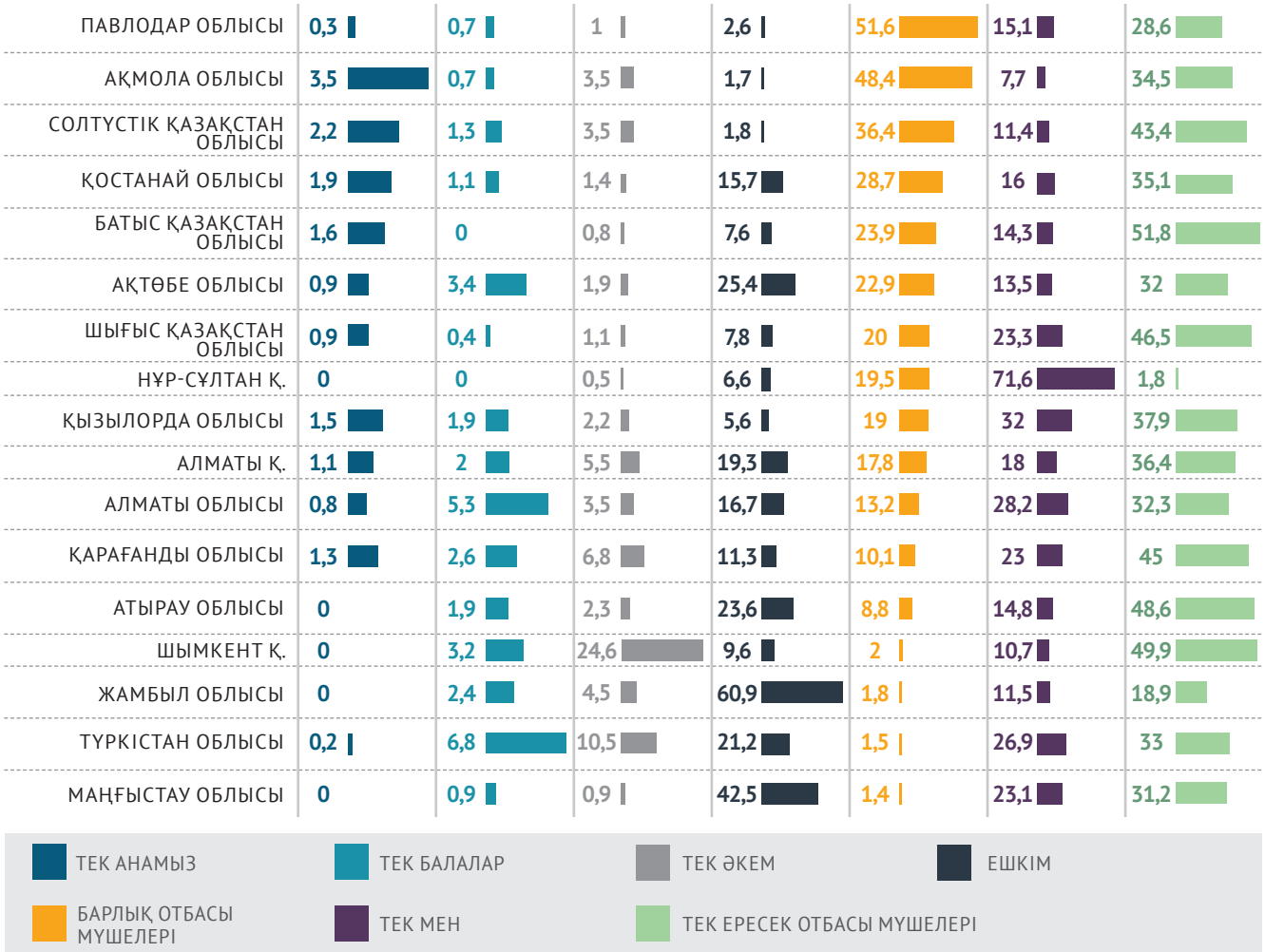

Өңірлік бөлікте мешітке бару үрдісі анықталды (4,5,6,7-кестелер):

4-кесте. Мешітке ешкім бармайды *(өңірлер бойынша,%)*

№	ӨҢІРЛЕР	Ешкім бармайды
1	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	60,9
2	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	42,5
3	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	25,4
4	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	23,6
5	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	21,2
6	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	19,3
7	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	16,7
8	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	15,7
9	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	11,3
10	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ	9,6
11	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	7,8
12	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	7,6
13	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	6,6
14	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	5,6
15	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	2,6
16	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	1,8
17	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	1,7

5-кесте. Барлық отбасы мүшелері мешітке барады *(өңірлер бойынша,%)*

№	ӨҢІРЛЕР	Отбасының барлық мүшесі мешітке барады
1	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	51,6
2	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	48,4
3	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	36,4
4	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	28,7
5	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	23,9
6	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	22,9
7	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	20,0
8	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	19,5
9	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	19,0
10	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	17,8
11	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	13,2
12	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	10,1
13	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	8,8
14	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ	2,0
15	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	1,8
16	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	1,5
17	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	1,4

6-кесте. Мешітке тек отбасының ересек мүшелері барады *(өңірлер бойынша,%)*

№	ӨҢІРЛЕР	Тек отбасының ересек мүшелері
1	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	51,8
2	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ	49,9
3	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	48,6
4	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	46,5
5	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	45,0
6	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	43,4
7	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	37,9
8	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	36,4
9	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	35,1
10	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	34,5
11	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	33,0
12	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	32,3
13	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	32,0
14	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	31,2
15	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	28,6
16	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	18,9
17	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	1,8

7-кесте. Тек респондент мешітке барады *(өңірлер бойынша,%)*

№	ӨҢІРЛЕР	Тек респондент барады
1	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	71,6
2	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	32,0
3	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	28,2
4	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	26,9
5	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	23,3
6	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	23,1
7	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	23,0
8	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	18,0
9	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	16,0
10	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	15,1
11	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	14,8
12	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	14,3
13	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	13,5
14	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	11,5
15	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	11,4
16	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ	10,7
17	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	7,7

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Орта ауқымдық есеппен алғанда, апта сайын мешітке 16,7%-ы барады. Өңірлер бойынша осы индикатор негізінде Атырау облысының 4,6% және Нұр Сұлтан қаласының 34,5% аралығындағы диапазон тіркелді.

Мешітке бару себептері жас топтарында және өңірлерге сәйкес ерекшеленеді.

Мешітке барған кезде жастар (18-29 жас) және орта жастағы адамдар (30-59 жас) үшін діни жоралар мен рәсімдерді орындауға қарағанда діни руханилықпен байланысты себептердің маңыздылығы жоғары. Басқа жастағы топтармен салыстырғанда жас респонденттерде мешітке барудың мақсаттары танымдық ізденіс, имаммен кездесу, достармен қарым-қатынас, қызуғышылық сияқты себептерден туындайды.

1.2 Діни рәсімдер

Отбасында (жалпы сұралғандардың ауқымы бойынша) басымдық берілетін діни рәсімдерді орындалуы:

1 – Зекет беру - 58,2%,
2 – Ораза тұту - 55,2%,
3 – Бес уақыт намаз оқу- 22,6%,
4 – Қажылыққа бару - 15,4% (18-сурет).

18-сурет. Сіздің отбасыңызда діни рәсімдер орындала ма? *(ауқымы, %)*

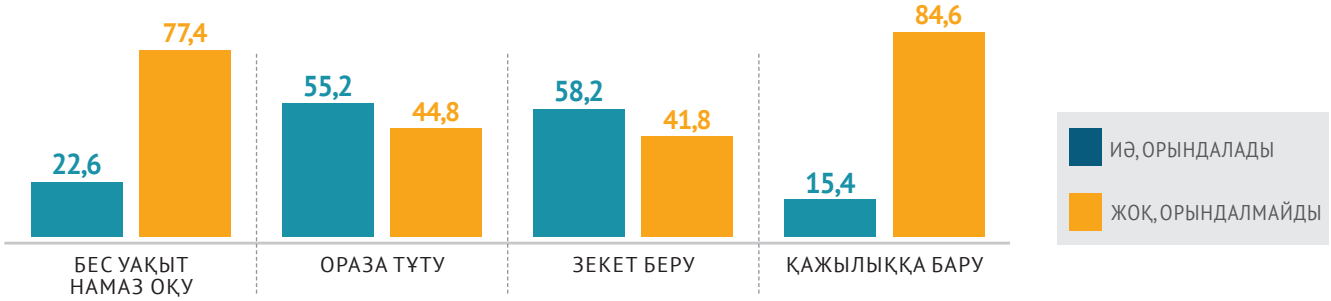

Жас ерекшелігіне қарасақ, әр түрлі топтағы респонденттердің отбасыларында ораза ұстау мен қажылық жасау сияқты діни рәсімдердің ұқсас тенденциясы бар екендігін көрсетті. Ересек жастағы (60-тан жоғары) респонденттердің отбасыларында намазды жиі оқиды (27,7%) және зекет (62,6%) жасайды (19-сурет).

19-сурет. Сіздің отбасыңызда діни рәсімдер орындала ма? *(жасына байланысты, %)*

Өңірлік бөлікте діни рәсімдерді таңдау мен орындау жиілігінің өзіндік ерекшеліктері бар.

Намазды Қызылорда (52,2%), Түркістан (51,6%), Батыс Қазақстан (50,2%) облыстарында жиі оқиды. Намазды аз оқитын өңірлер – Шығыс Қазақстан (3,6%), Павлодар (10,2%), Нұр-Сұлтан қаласы (20,6%), Солтүстік Қазақстан (11%), Шымкент қаласы (11,9%), Қостанай (12,6%), Атырау (13%) облыстары.

Ораза рәсімін ұстану кеңінен таралып, Шығыс Қазақстан облысындағы 21,4%-дан Қызылорда облысындаға 88,9%-ға дейінгі диапазон тіркелген. Ең аз орындалатын діни рәсімдердің бірі – қажылық (8,9,10,11 кестелер).

8-кесте. Бес уақыт намаз оқу *(өңірлер бойынша, %)*

№	ӨҢІРЛЕР	Иә, орындалады	Жоқ, орындалмайды
1	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	52,2	47,8
2	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	51,6	48,4
3	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	50,2	49,8
4	АЛМАТЫ Қ.	30,3	69,7
5	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	24,1	75,9
6	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	22,3	77,7
7	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	19,5	80,5
8	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	17,8	82,2
9	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	17,1	82,9
10	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	14,5	85,5
11	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	13	87
12	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	12,6	87,4
13	ШЫМКЕНТ Қ.	11,9	88,1
14	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	11	89
15	НҰР-СҰЛТАН Қ.	10,6	89,4
16	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	10,2	89,8
17	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	3,6	96,4

9-кесте. Ораза *(өңірлер бойынша, %)*

№	ӨҢІРЛЕР	Иә, орындалады	Жоқ, орындалмайды
1	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	60,5	39,5
2	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	62,5	37,5
3	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	68,8	31,2
4	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	67,4	32,6
5	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	55	45
6	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	33,1	66,9
7	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	52,7	47,3
8	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	44	56
9	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	88,9	11,1
10	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	47,6	52,4
11	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	73	27
12	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	27,3	72,7
13	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	36,4	63,6
14	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	21,4	78,6
15	НҰР-СҰЛТАН Қ.	47,2	52,8
16	АЛМАТЫ Қ.	72,8	27,2
17	ШЫМКЕНТ Қ.	57,4	42,6

10-кесте. Зекет *(өңірлер бойынша, %)*

№	ӨҢІРЛЕР	Иә, орындалады	Жоқ, орындалмайды
1	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	67,7	32,3
2	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	80,3	19,7
3	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	61,6	38,4
4	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	64,8	35,2
5	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	63,3	36,7
6	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	37,3	62,7
7	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	68	32
8	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	52,5	47,5
9	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	73	27
10	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	52,4	47,6
11	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	77	23
12	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	58,6	41,4
13	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	48,2	51,8
14	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	20	80
15	НҰР-СҰЛТАН Қ.	15,9	84,1
16	АЛМАТЫ Қ.	68,6	31,4
17	ШЫМКЕНТ Қ.	80	20

11-кесте. Қажылыққа бару *(өңірлер бойынша,%)*

№	ӨҢІРЛЕР	Иә, орындалады	Жоқ, орындалмайды
1	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	60,5	39,5
2	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	62,5	37,5
3	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	68,8	31,2
4	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	67,4	32,6
5	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	55	45
6	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	33,1	66,9
7	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	52,7	47,3
8	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	44	56
9	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	88,9	11,1
10	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	47,6	52,4
11	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	73	27
12	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	27,3	72,7
13	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	36,4	63,6
14	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	21,4	78,6
15	НҰР-СҰЛТАН Қ.	47,2	52,8
16	АЛМАТЫ Қ.	72,8	27,2
17	ШЫМКЕНТ Қ.	57,4	42,6

Діни рәсімдердің қатарында марқұмдарды жерлеу (95,4%), құрбан айт, ораза айт және т.б. діни мерекелерді атап өту (94,4%), сүндеттеу (93,2%), қайырымдылық (93,3%), неке қию (86,7%), бала туғанда жасалатын рәсімдер (81,1%) жиі орындалады. (21-сурет)

21-сурет. Сіздің отбасыңызда діни рәсімдер орындала ма *(ауқым бойынша, %)*

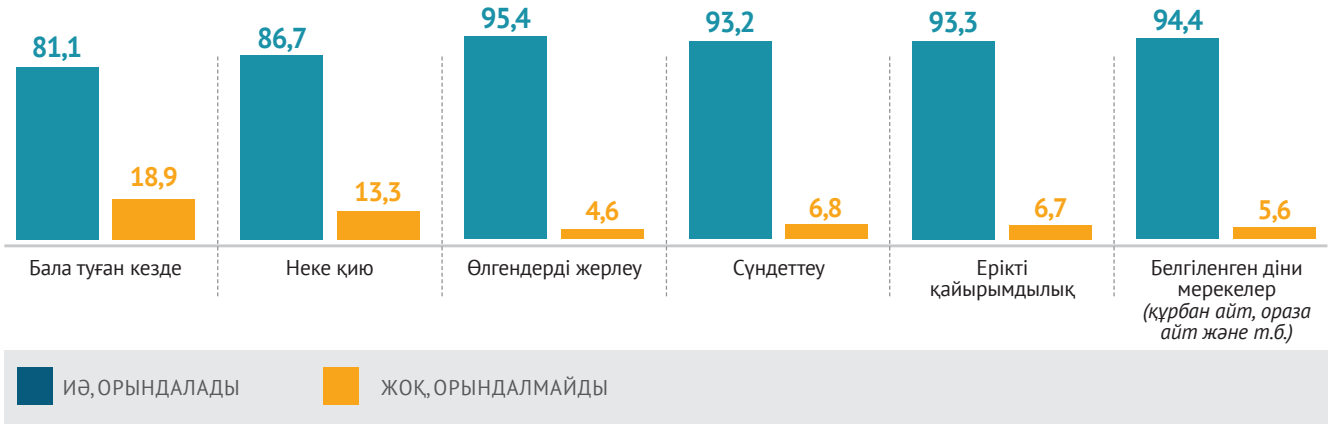

Бала туу, неке қию, қайтыс болғандарды жерлеу, марқұмдарды еске алу, сүндеттке отырғызу, ерікті садақа беру сияқты діни рәсімдер мен жоралардың орындалуы жалпы көрсеткіштер бағыты бойынша біркелкі және респонденттердің әртүрлі жас топтары арасында статистикалық жағынан айтарлықтай айырмашылығы жоқ. (22-сурет)

22-сурет. Сіздің отбасыңызда діни рәсімдер орындала ма?

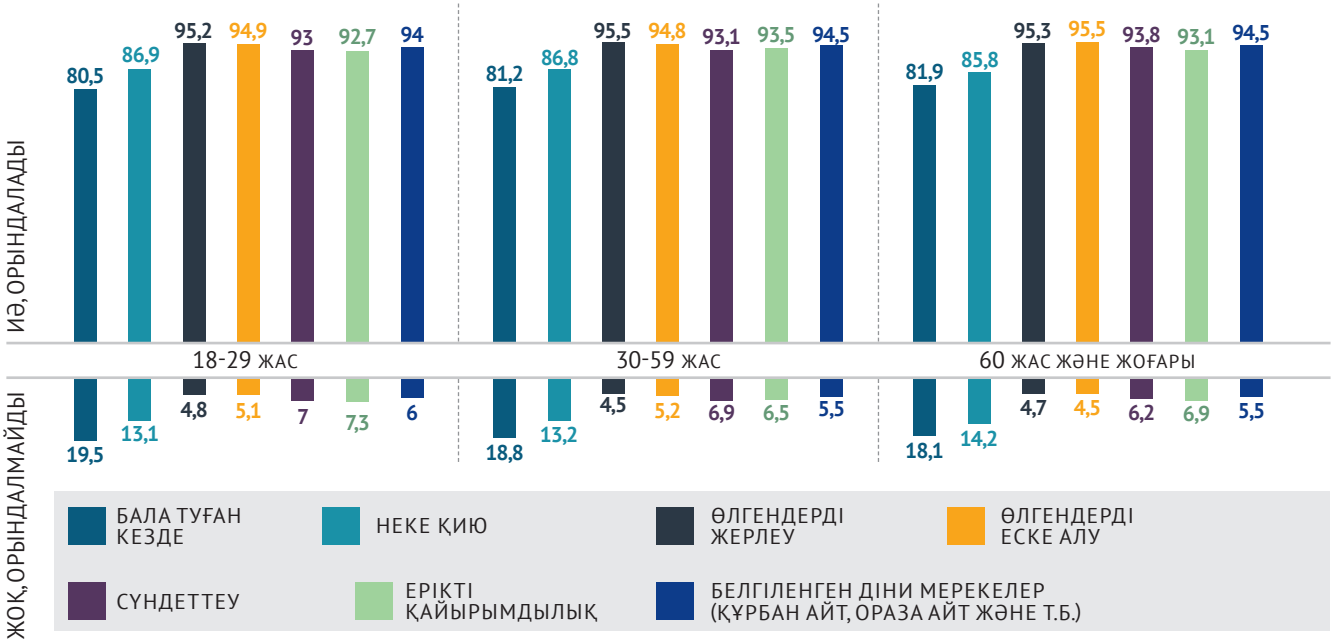

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Діни рәсімдер мен жораларды орындау және сақтау бойынша өңірлерде айтарлықтай айырмашылықтар айқындалды. Жас бойынша жіктелген топтар арасында діни рәсімдер мен жораларды орындау бағыттарында ерекшеліктер жоқ.

1.3 Діни және зайырлы мерекелер

Мұсылман қаумының күнделікті өмірінде діни және зайырлы құндылықтар мен нормалар орын алады. Бұл діни және зайырлы мерекелерді атап өту барысында көрініс табады. Туған күн (86%) және Жаңа жыл (81,4%) зайырлы мейрамдармен қатар, Құрбан айт (91,1%), Ораза айт (85,5%), көп таралмаған Мәуліт (19,1%) сияқты діни мерекелер аталады. Діндар респонденттердің 85,8%-ы Наурыз күнін мерекелейді (23-сурет)

23-сурет. Аталған мерекелердің қайсысын атап өтесіз *(аумақ бойынша, %)*

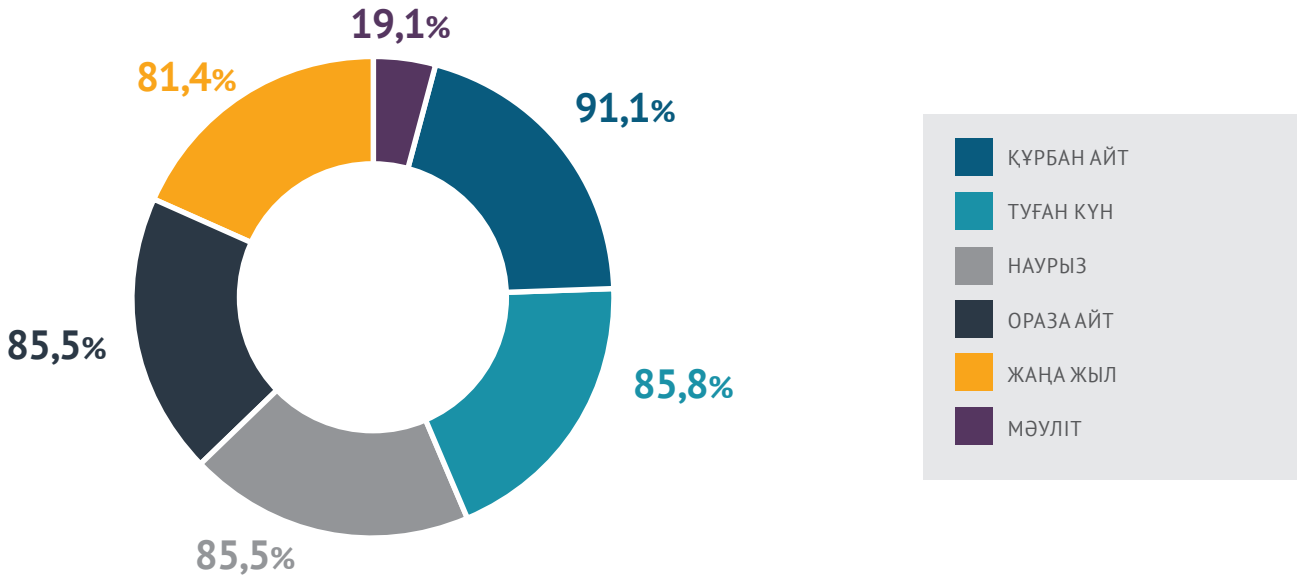

Жас шамасы бойынша талдағанда жас респонденттер (18-29 жас) басқа жастың өкілдеріне қарағанда Туған күн (88,9%), Жаңа жыл (82,3%) жиі атап жүрсе, Құрбан айт (89,7%), Ораза айт (84,7%), Мәуліт (17,9%) мерекелеріне сирегірек қатысады. Мәуліт мерекесін 60 жастан асқан респонденттер (23,8%) мерекелейді (24-сурет).

24-сурет. Аталған мерекелердің қайсысын атап өтесіз?

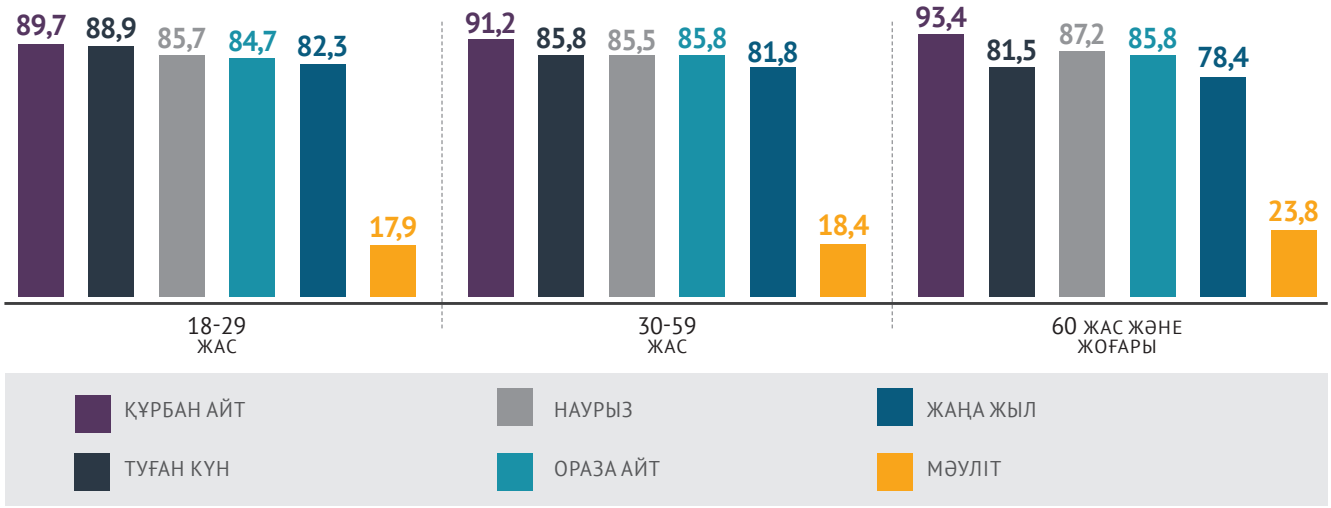

Өңірлік бөліністе Шымкент қаласында (51,3%), Қарағанды облысында (43,8%), Маңғыстау облысында (27,6%), Ақмола облысында (25,8%), Алматы қаласында (19,6%), Қызылорда облысында (18,1%) Мәуліт күнін жиі атап өту орын алады (25-сурет).

25-сурет. Аталған мерекелердің қайсысын атап өтесіз? *(өңірлер бойынша, %)*

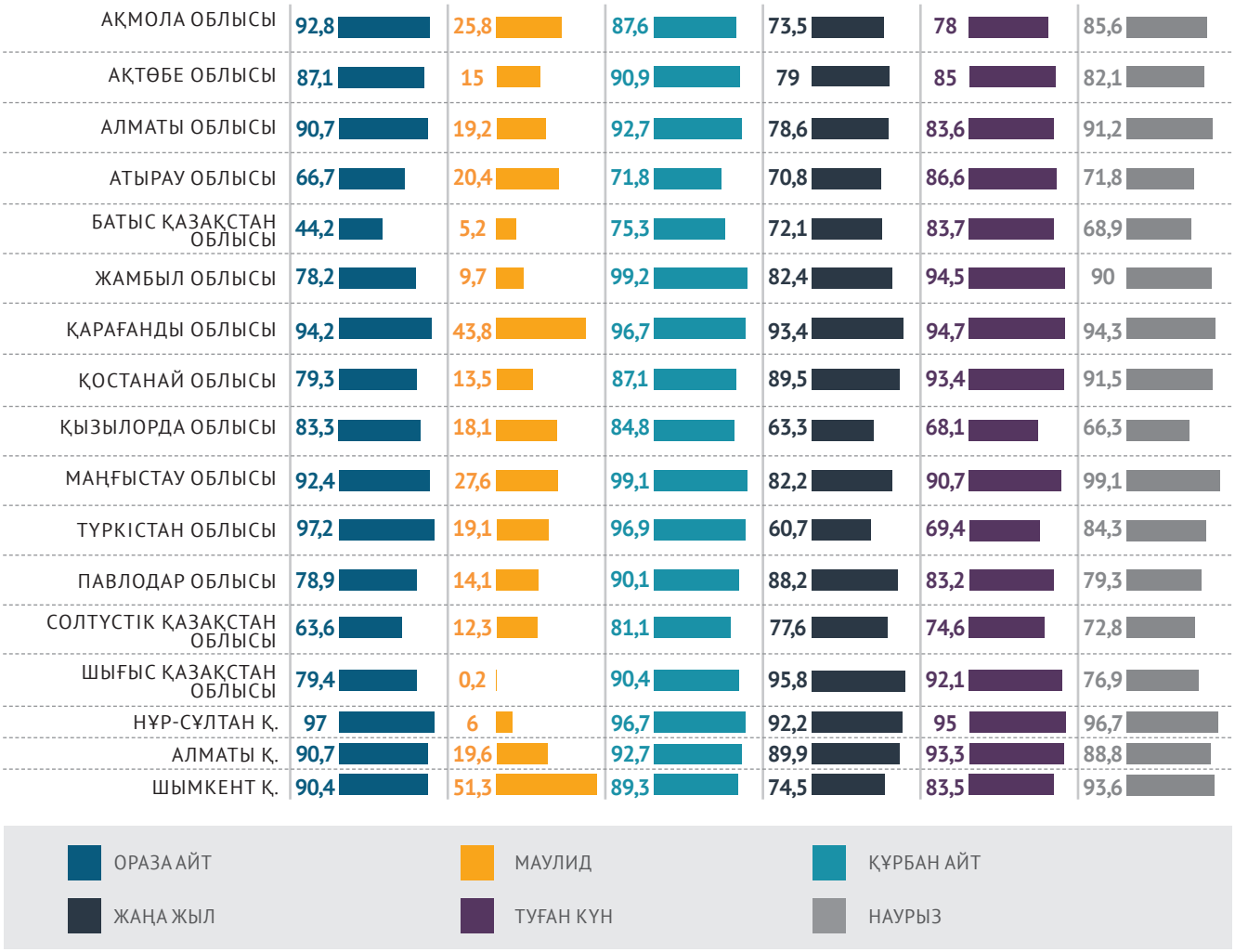

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Респонденттер барлық өңірлерде діни және зайырлы мерекелерді атап өтеді, бірақ түрлі қарқындылық деңгейінде. Жас респонденттер діни күнтізбенің барлық күндерін атап өтеді, ең азы аталатыны Мәуліт күні. Үлкен жастағы топтармен салыстырғанда жастар (18-29 жас) жеке өміріне қатысты мерекелерге (туған күн) және күнтізбелік мейрамдарға (жаңа жыл) көп назар аударады.

1.4 Дін және отбасы

Шынайы діндарлық, әдетте, діни мәселелерді отбасы мүшелері ортасында әңгімелеуді талап етеді. Жалпы ауқым бойынша 20,3% респонденттердің отбасында діни тақырыптар үнемі қозағалады, 52,8% отбасы сирек айтады, 26,9% діни тақырыпты ешқашан талқыламайды (26-сурет).

26-сурет. Сіздің отбасыңызда дін мәселелері талқыланады ма? *(ауқым бойынша, %)*

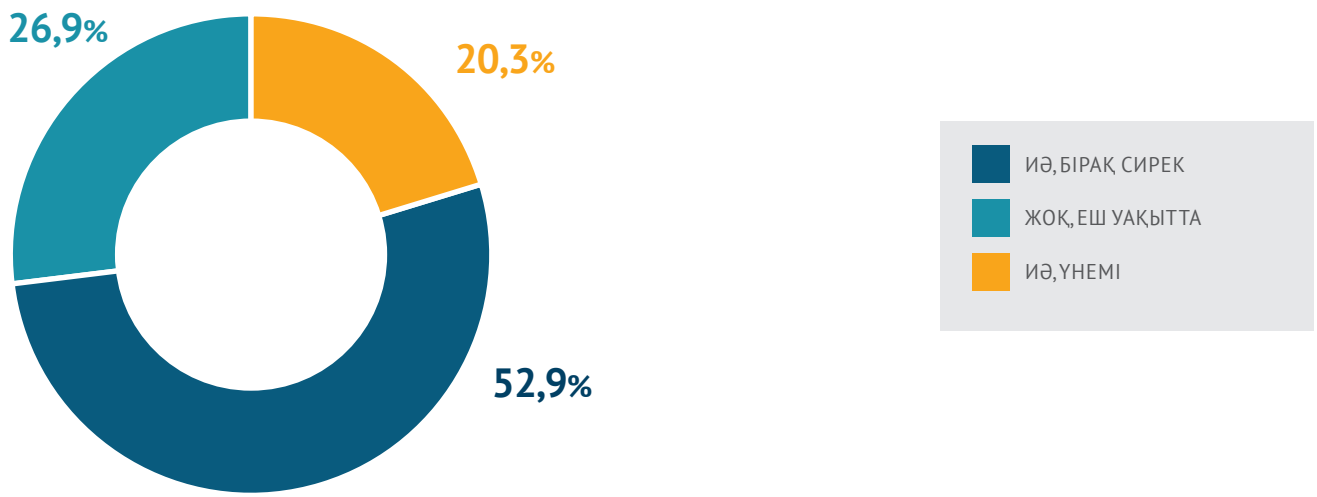

Жауаптардың жас аралығы дін мәселелері жас отбасыларымен (19,4%) және орта жастағылармен (19,7%) салыстырғанда үлкен жастағы респонденттер отбасыларында (24%) жиі талқыланатынын көрсетеді. (27-сурет)

27-сурет. Сіздің отбасыңызда дін мәселелері талқыланады ма? *(жасына байланысты, %)*

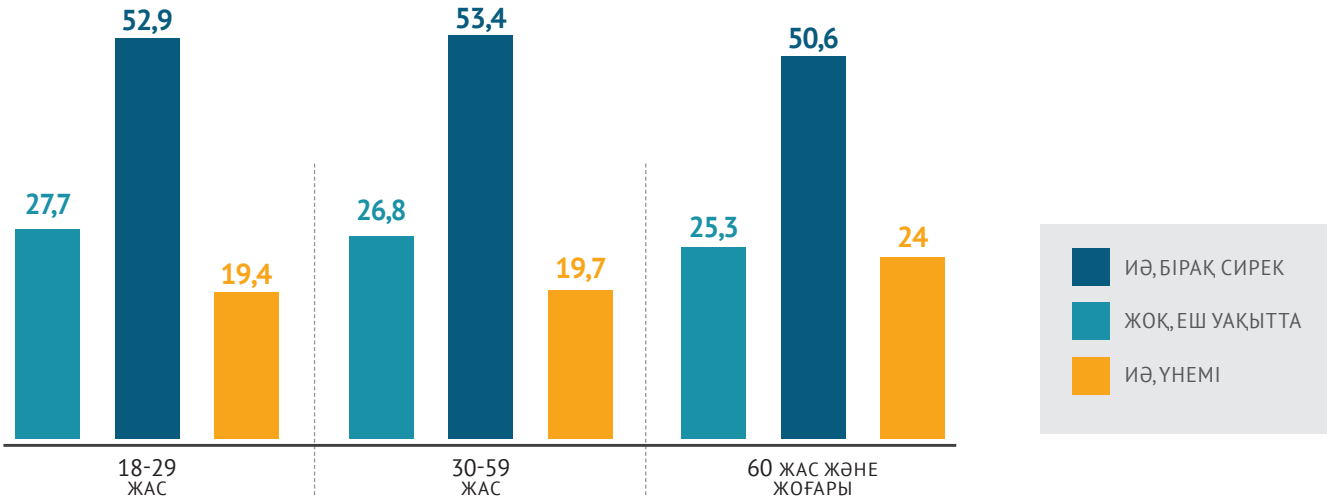

Өңірлік көрсеткіш діни тақырыптағы отбасылық талқылаулардың бірқалыпты еместігін көрсетеді. Атап айтқанда, Нұр-Сұлтанда (42,3%), Маңғыстау облысында (38,2%), Түркістан облысында (32%), Алматы облысында (22,9%), Алматыда (21,5%), Ақмола облысында (19,6%), Атырау облысында (19,1%) дін туралы үнемі айтылады (28-сурет).

28-сурет. Сіздің отбасыңызда дін мәселелері талқыланады ма? *(өңірлер бойынша, %)*

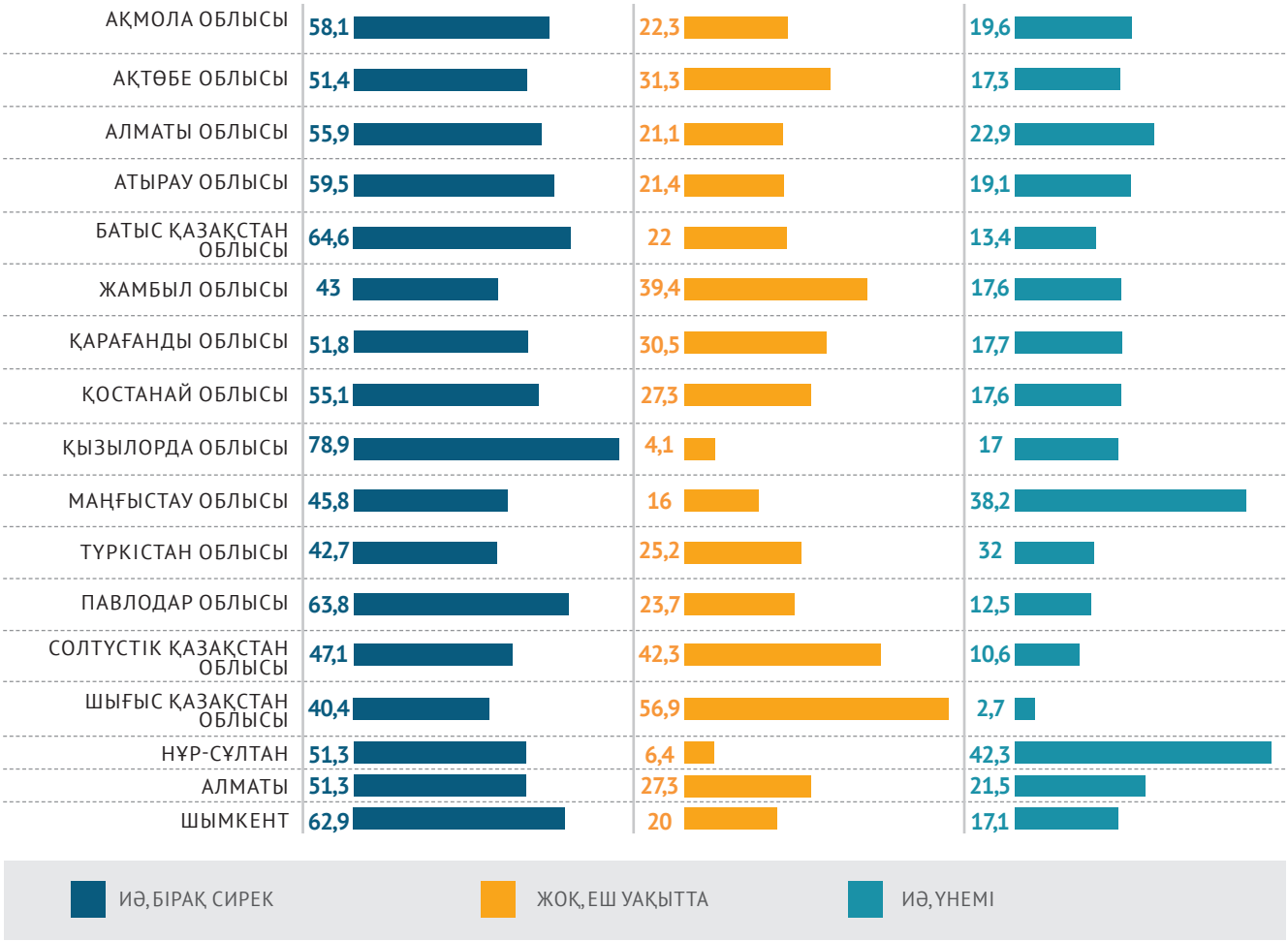

Жалпы сұралғандардың ауқымы бойынша 25,3% діндар мұсылмандар діншілдікті бала кезден дарыту керек деп санайды. 37,4%-ы дін туралы айтқан жеткілікті десе, 37,3%-ы бала есейген шағында өзінің діншіл болуына қатысты мәселені өз бетімен шешеді деген пікірде (29-сурет).

29-сурет. Сіз қалай ойлайсыз, діншілдікті бала кезінен үйрету керек керек пе? *(ауқым бойынша, %)*

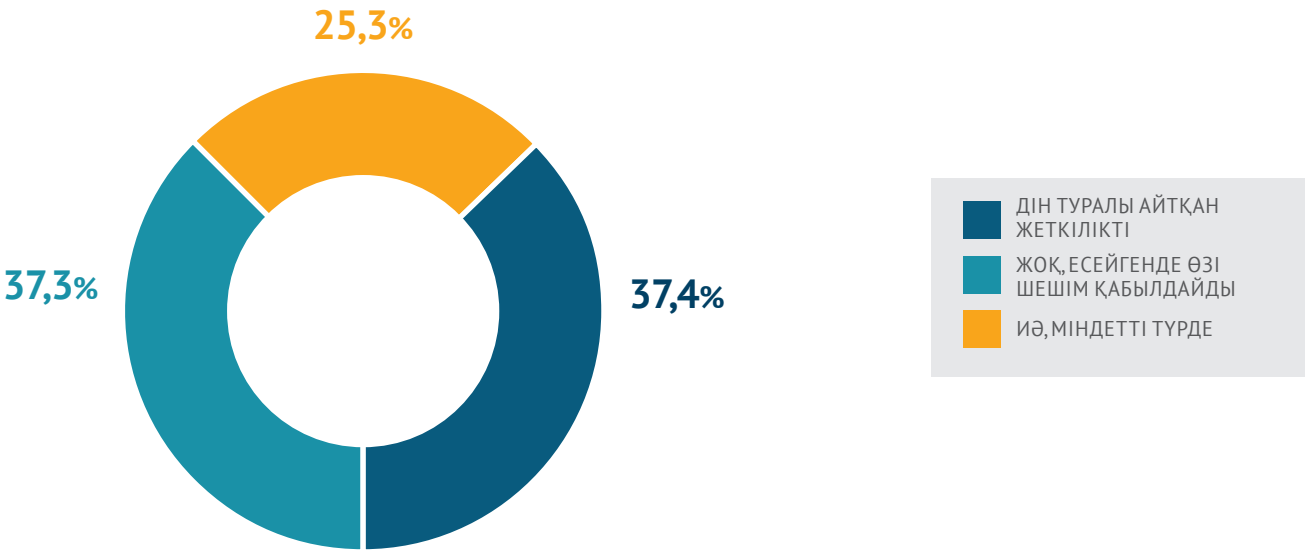

Ер адамдар мен әйелдердің балалар бойында діншілдікті қалыптастыру мәселесі бойынша пікірлердің бағыты бірдей және сан жағынан да ұқсас (30-сурет).

30-сурет. Сіз қалай ойлайсыз, діншілдікті бала кезден үйрету керек пе? *(жынысы бойынша, %)*

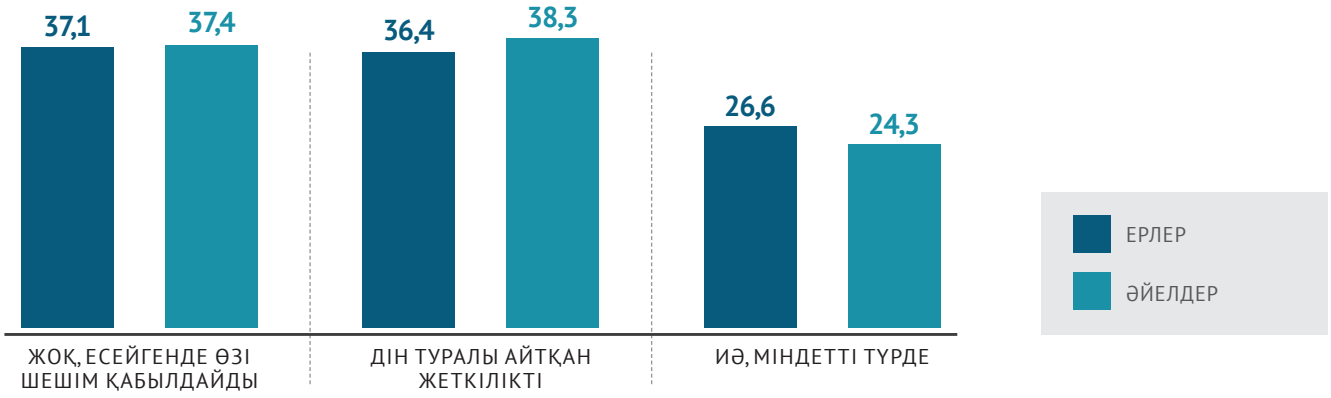

Жастарға (25,4%) және орта жастағы респонденттерге (24,6%) қарағанда үлкен жастағы респонденттер (60-тан жоғары) діншілдікті бала кезден бастап дарыту керек (28,2%) деп санайды (31-сурет).

31-сурет. Сіз қалай ойлайсыз, діншілдікті бала кезден үйрету керек пе? *(жасы бойынша, %)*

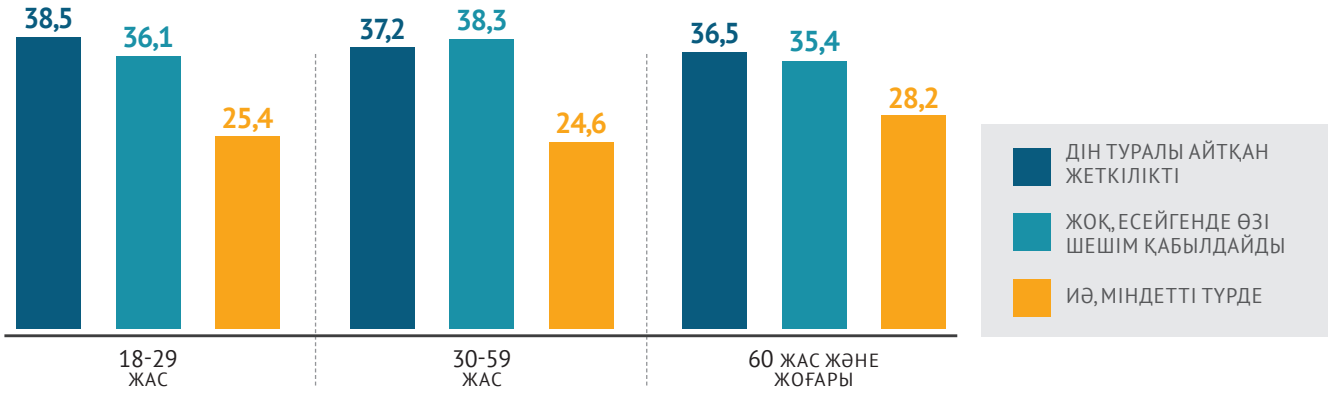

Өңірлік кескінде діндарлардың бала кезінен діншілдікті тәрбиелеу қажеттілігі туралы пікірлері: Нұр-Сұлтан қаласы (58,7%), Маңғыстау (37,8%), Жамбыл (34,6%), Түркістан (33,5%), Алматы (27,7%), Қарағанды (27,6%), Павлодар (27,1%), Қызылорда (24,8%), Қостанай (24,2%) облыстары, Алматы (21,9%) және Шымкент (10,2%) қалалары (32-сурет).

32-сурет. Сіз қалай ойлайсыз, діншілдікті бала кезден дарыту керек пе? *(өңірлер бойынша, %)*

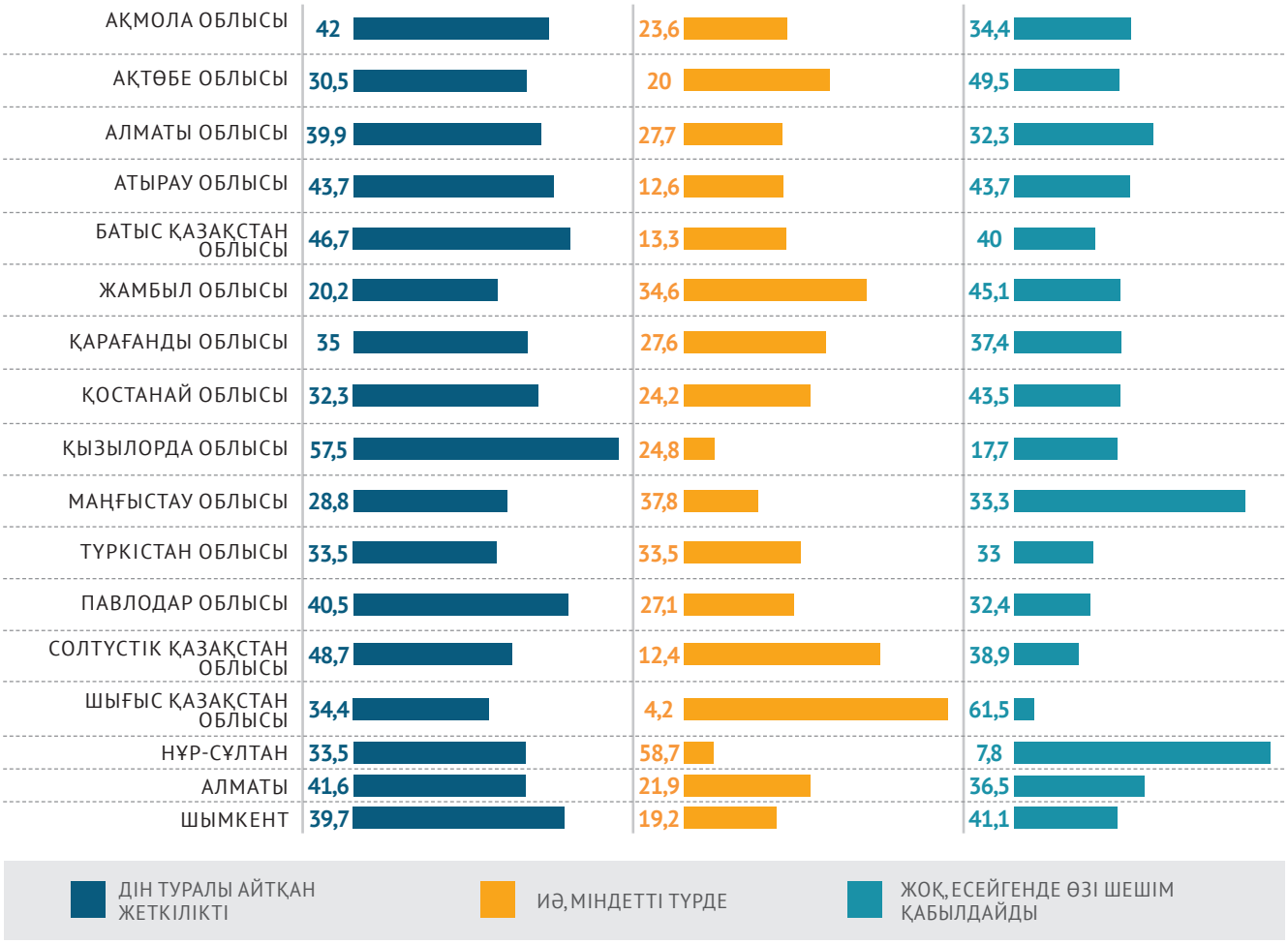

Діншілдік және отбасының патриархаттық моделі өзара байланысты (ер адам – басшы, ұлының мәртебелік рөлі қызына қарағанда жоғары; әйелдерде, қыздарда отбасында бағынышты жағдай, көбіне әйел өмірдің қоғамдық өмірге қосылмаған, жұмыс істемейді, үй шаруасымен және балаларды тәрбиелеумен айналысады).

Жалпы ауқым бойынша зерттеу деректеріне сәйкес, әйелдердің қоғамдық өмірден тыс қалу мүмкіндігін респонденттердің 68,2% мойындайды (оның ішінде: 27,2% - «толық мүмкін» және 39,9% - «ықтималдылығы жоғары»).

Әйелдің бағынышты рөліне негізделген патриархаттық отбасы моделіне 32,9% жол бермейді (оның ішінде: 10% - «ықтималдылығы төмен» және 22,9% - «толық мүмкін емес») (33-сурет).

33-сурет. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: отбасында ер адам жұмыс істейді, ал әйел үй шаруашылығымен айналысады *(ауқым бойынша, %)*

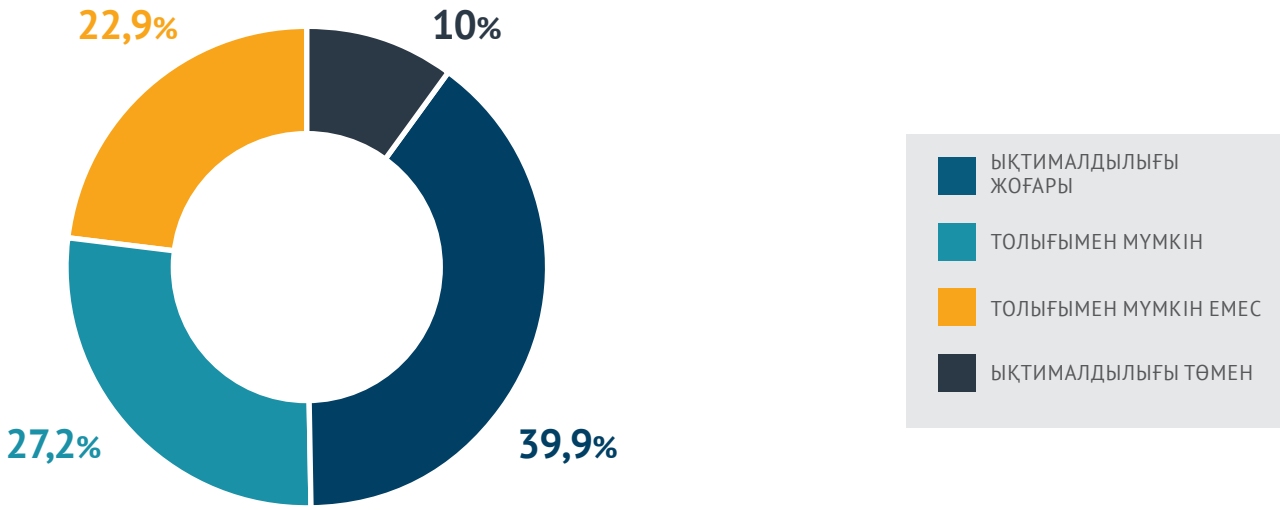

Ерлер (31,1%) әйелдерге қарағанда (23,8%) әлдеқайда жиі әйелдер үй шаруасымен айналысуы керек деген пікірде. Әйелдер (36,9%) ерлерге қарағанда (28,3%) өз мәртебесін үй шаруасымен ғана айналысуы керек деген пікірді қолдамайды (34-сурет).

34-сурет. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды:
отбасында ер адам жұмыс істейді, ал әйел үй шаруашылығымен айналысады *(жынысы бойынша, %)*

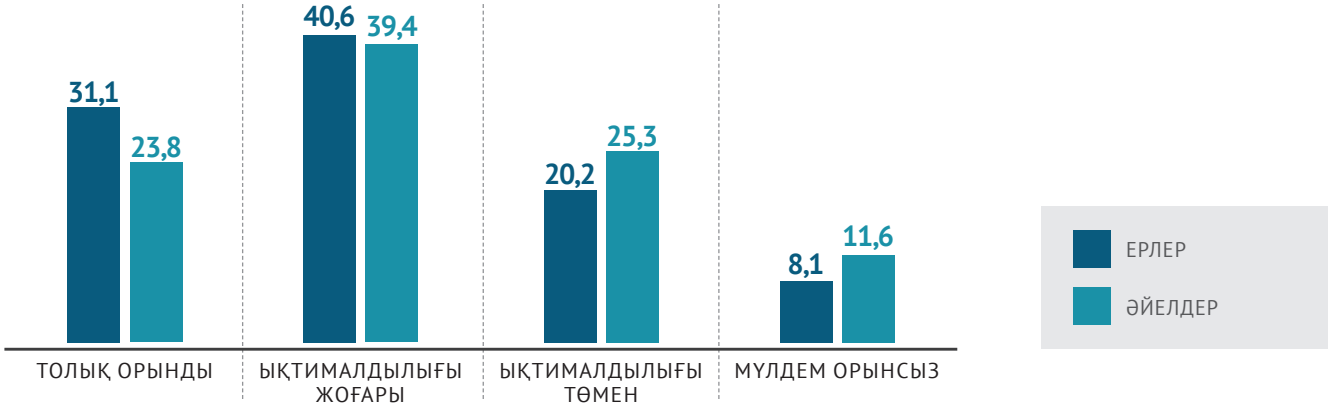

Жас мөлшері бойынша отбасы ішіндегі мәртебедегі гендерлік теңсіздік жастарға (18-29 жас) қарағанда аға буынға (60 жастан жоғары) көбірек тән (35-сурет).

35-сурет. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды:
отбасында ер адам жұмыс істейді, ал әйел үй шаруашылығымен айналысады *(жасы бойынша, %)*

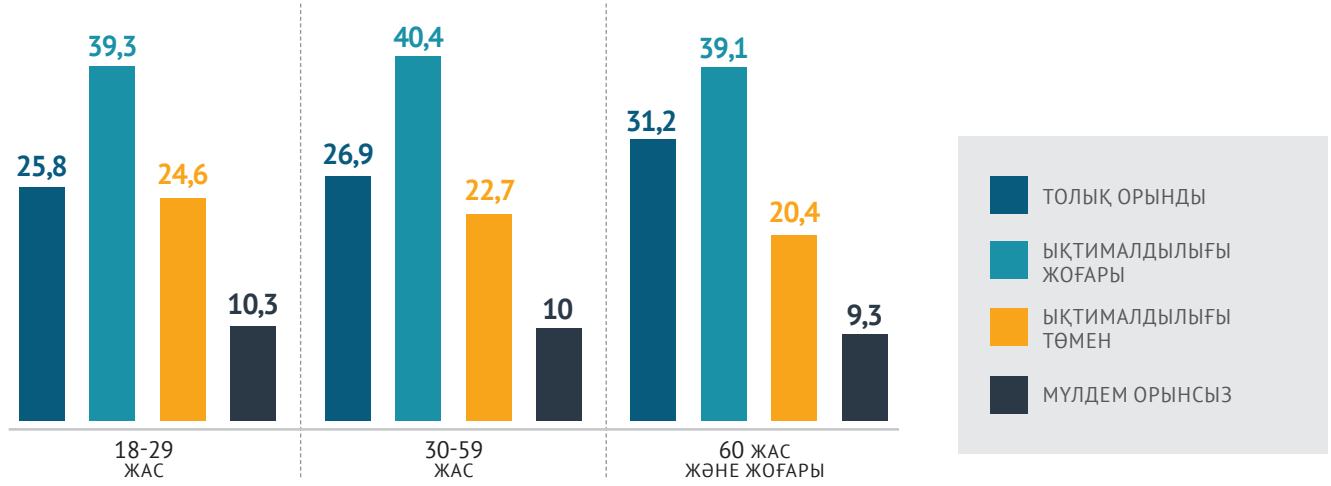

Өңірлік тұрғыдан алып қарағанда («толық мүмкін» маркері бойынша), Маңғыстау облысы (60,4%), Жамбыл облысы (49,3%), Атырау облысы (42,6%), Шымкент қаласы (40,3%), Қарағанды облысында (35,4%) әйелдердің отбасындағы рөлі мен мәртебесін патриархаттық түсінудің басымдылығы бар.

Алматы (31,1%), Солтүстік Қазақстан (28,9%), Павлодар (28,9%), Алматы (27,6%), Түркістан (27%) облыстарында әйелдің рөлін дәстүрлі архаикалық қабылдаудың деңгейі жоғары.

36-сурет. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: отбасында ер адам жұмыс істейді, ал әйел үй шаруашылығымен айналысады *(өңірлер бойынша, %)*

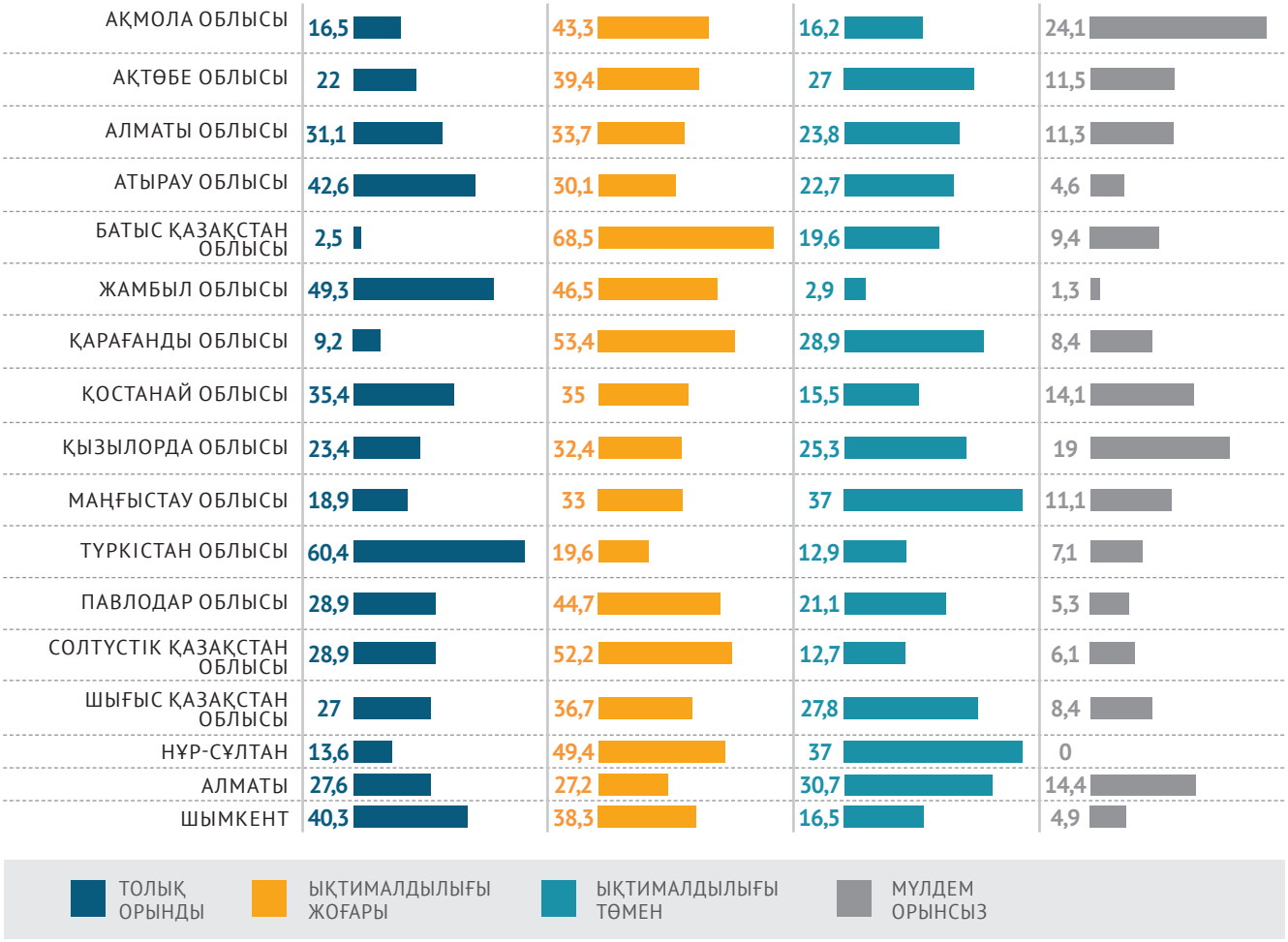

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Бала кезінен дінге баса назар аудару, әйелдің орнын патриархалды қатынастар жүйесі бойынша үй шаруасымен шектеу бағытындағы түсінік жастар (18-29 жас) және орта жастағы (20-59 жас) респонденттерге қарағанда аға буынға (60 жастан асқан) тән.

1.5 Ерлер мен әйелдер, ұл балалар мен қыз балалар: кімнің құқығы жоғары?

Ерлер мен әйелдер, ұлдар мен қыздардың құқықтарының сақталу жағдайы теңсіздік тұрғысынан сараланып, әйелдерге қарағанда ерлердің (66,9%) құқықтарының көбірек екендігін айқындалды. Бұл теңсіздікке респонденттердің 32,1% жол бермейтінін көрсетті.

Ұлдар мен қыздардың құқықтарын салыстырғанда жағдай жақсырақ: 44,2% ұлдардың қыздарға қарағанда көбірек құқығы болуы мүмкін десер, 55,8% теңсіздікке жол бермейді. (37-сурет)

37-сурет. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: ерлерге әйелдерге қарағанда көбірек құқық берілген *(ауқым бойынша,%)*

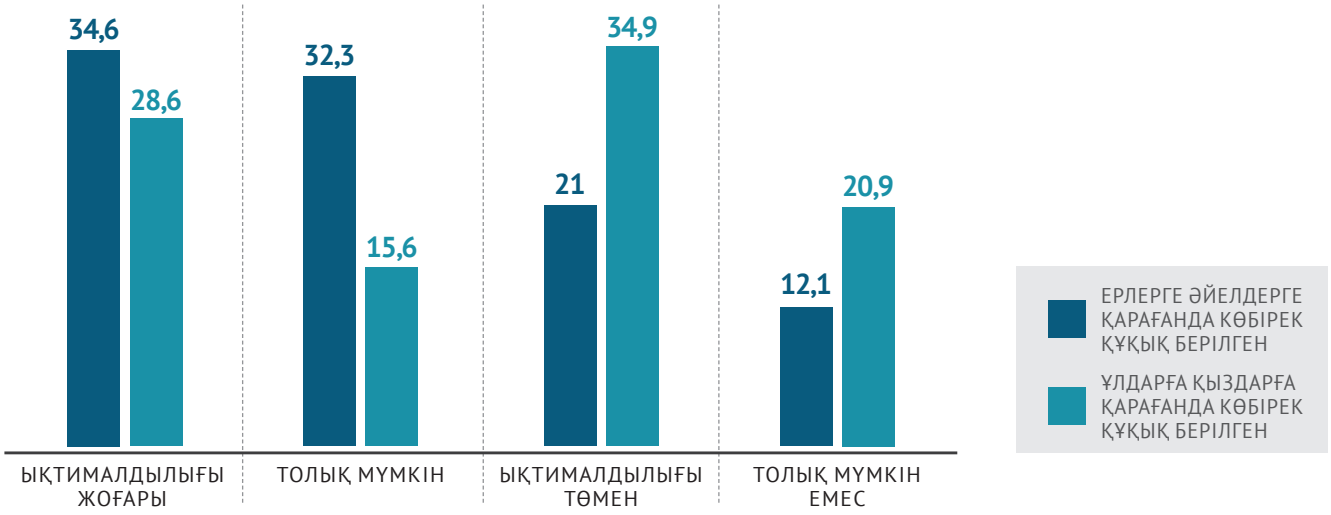

Респонденттердің жыныстық кескінінде әйелдердің құқықтарын еркектерге қарағанда екінші дәрежелі деп санайтын ұстаным ерекше назар аударады: ерлердің 37,2% және әйелдердің 28% бұл жағдай ерлерге әйелдерге қарағанда көбірек құқықтар тиесілі деп санайды. Еркектерге (27,7%) қарағанда әйелдер (37,9%) әйелдер мен ерлер арасындағы теңсіздік жағдайы туралы жиі айтады (38-сурет).

38-сурет. *Сіз үшін келесі жағдайлар қаншалықты орынды: ерлер әйелдерге қарағанда көбірек құқыққа ие (жынысы бойынша,%)*

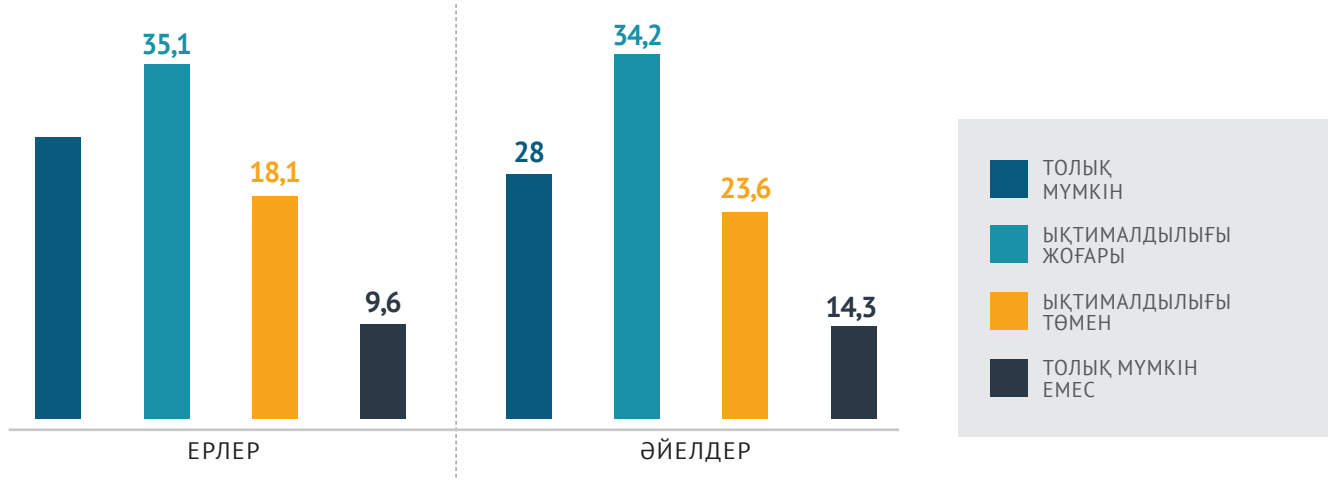

Жас бойынша бөлгенде әр түрлі топтағы респонденттердің пікірлерінің үрдістік және сандық сәйкестігі анықталды. (39-сурет).

39-сурет. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: ерлер әйелдерге қарағанда көбірек құқыққа ие *(жасы бойынша,%)*

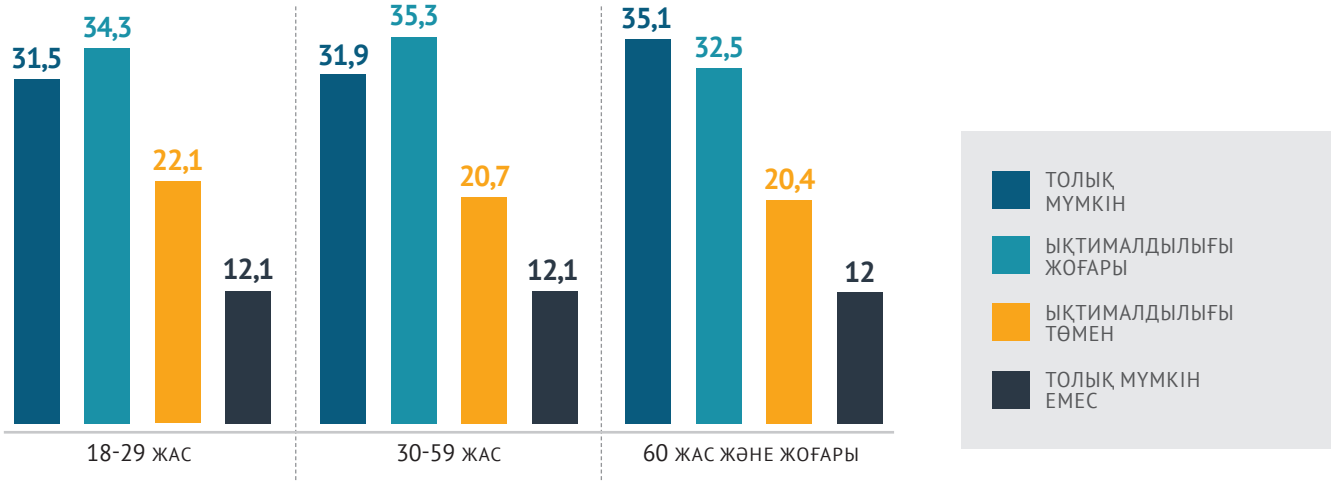

Өңірлік бөлікте отбасында әйелдердің құқығына шек қою мүмкіндігі бойынша Атырау (92,1%), Жамбыл (89,5%), Солтүстік Қазақстан (80,4%), Маңғыстау (79,5%), Қызылорда (76,3%), Түркістан (73,8%) облыстары көш бастап тұр (40-сурет).

40-сурет. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: ерлер әйелдерге қарағанда көбірек құқыққа ие *(өңірлер бойынша, %)*

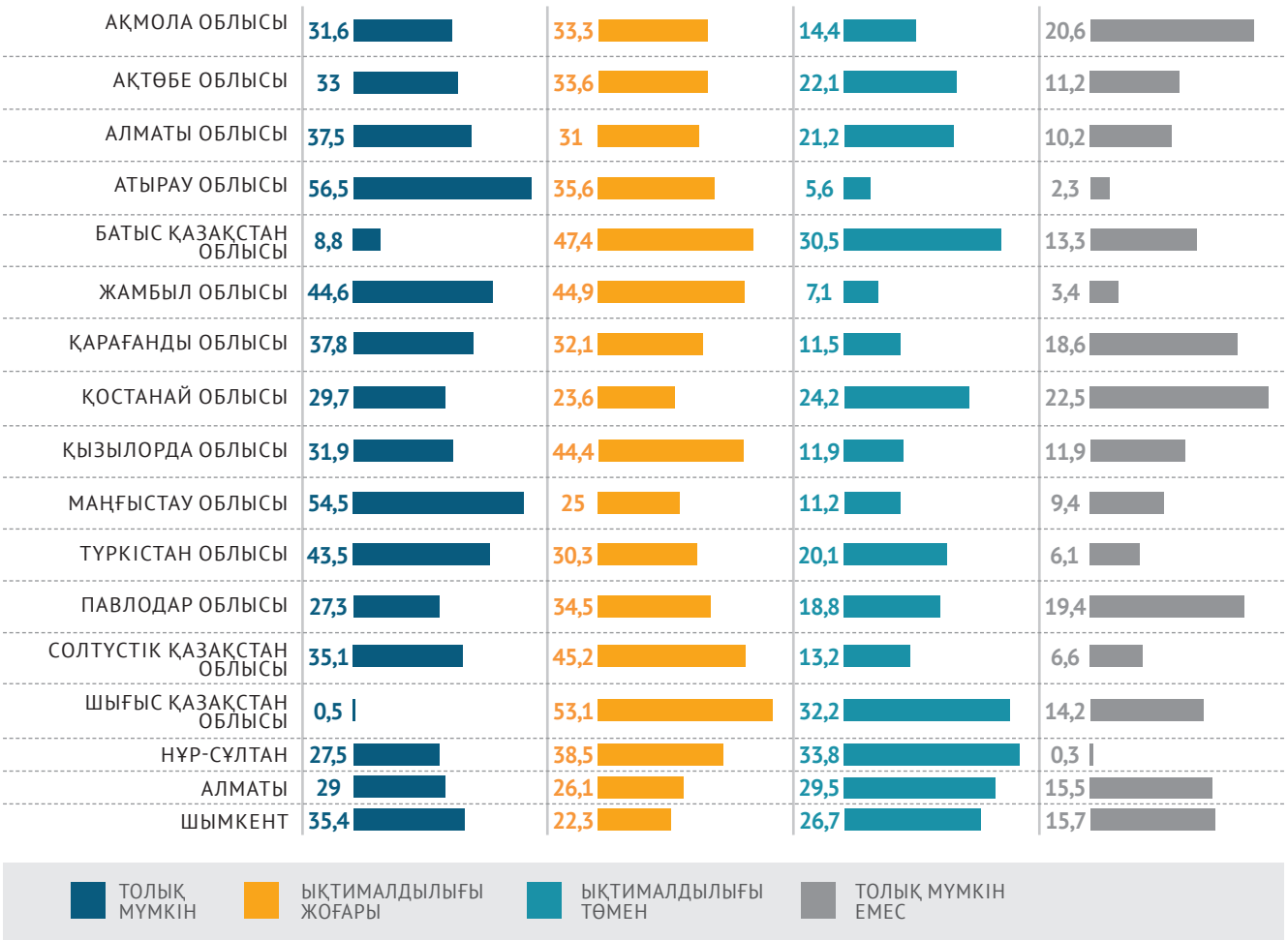

Жалпы, респонденттердің 55,8% ұлдар мен қыздардың құқықтарындағы теңсіздікке жол берілмейтіндігін мәлімдеді. Құқық теңсіздігіне жол беру көрсеткіші – 44,2% (41-сурет).

41-сурет. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: ұлдар қыздарға қарағанда көбірек құқыққа ие (ауқым бойынша,%)

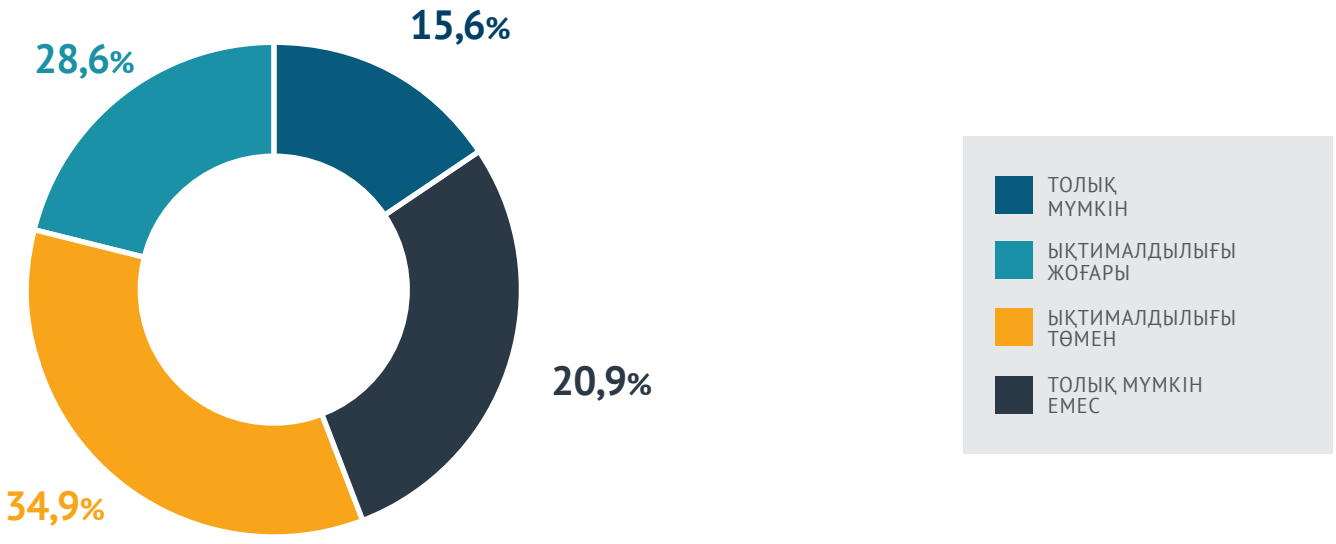

Әйелдерге (39,5%) қарағанда ерлер (49,4%) қыздардан гөрі ұлдарға көбірек құқық беру керек деген пікірде (толық немесе ішінара). Ерлердің 50,6% және әйелдердің 60,4% ұлдар мен қыздардың құқықтарындағы теңсіздікке жол бермейді (42-сурет).

42-сурет. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: ұлдар қыздарға қарағанда көбірек құқыққа ие *(жынысы бойынша,%)*

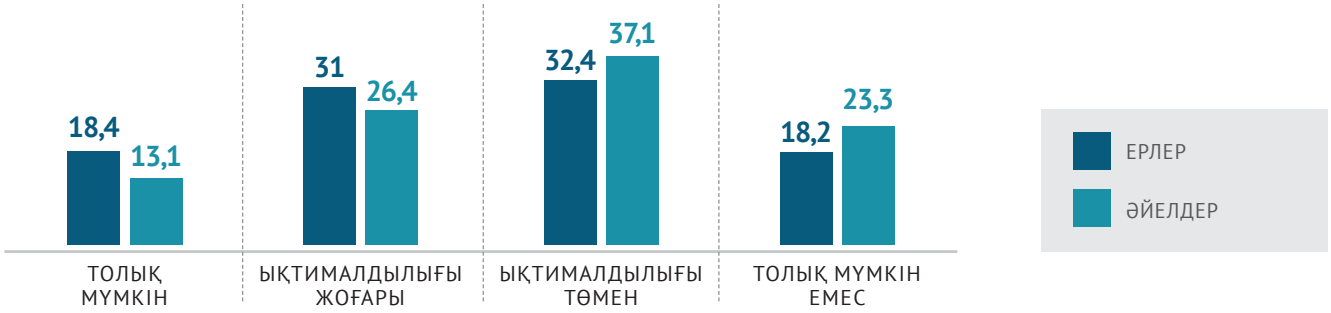

Жас шамасы бойынша жастардың көзқарасы (18-29 жас) басқа топтағы респонденттерге қарағанда анағұрлым демократияшыл ұстанымға жақын.

18-29 жас аралығындағы респонденттердің 57,6%-ы, 30-59 жас аралығындағы топтың 55,6%-ы, 60 асқан топтың 53,5%-ы ұлдар мен қыздардың құқықтық теңсіздігіне жол бермейді.

18-29 жастағылардың 42,4%-ы, 30-59 жастарғылардың 44,4%-ы және 60 асқандардың 46,6%-ы ұлдары мен қыздардың құқықтық теңсіздігі ықтималдылығын мойындайды (43-сурет).

43-сурет. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: ұлдар қыздарға қарағанда көбірек құқыққа ие *(жасы бойынша, %)*

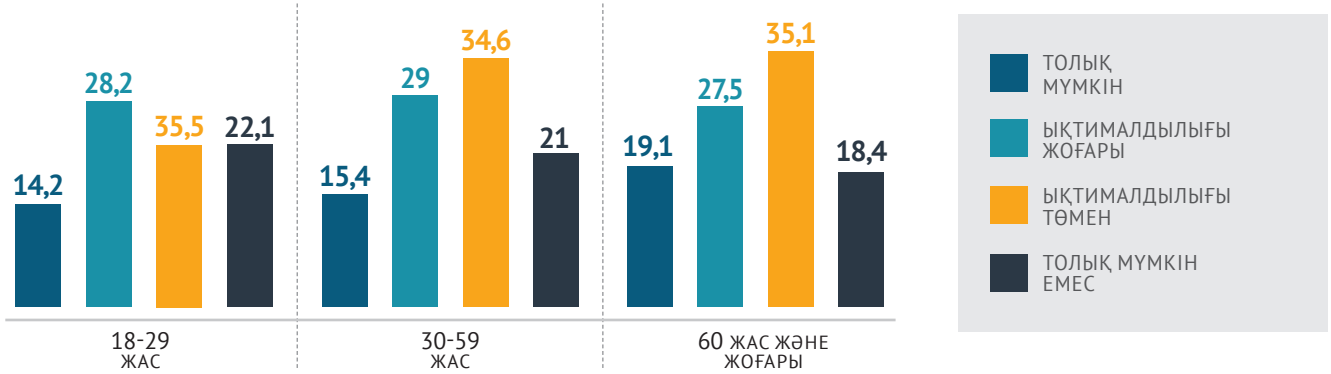

Өңірлік бөліністе ұлдардың құқықтарымен салыстырғанда қыздардың құқықтарына дискриминация көбірек Қызылорда облысында («толық мүмкін» және «ықтималдылық жоғары» мәндерінің жиынтығы бойынша – 70,7%), Атырау (65,1%), Қарағанды (54,9%) облыстарында байқалады (44-сурет, 12-кесте).

44-сурет. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: ұлдар қыздарға қарағанда көбірек құқыққа ие *(өңірлер бойынша,%)*

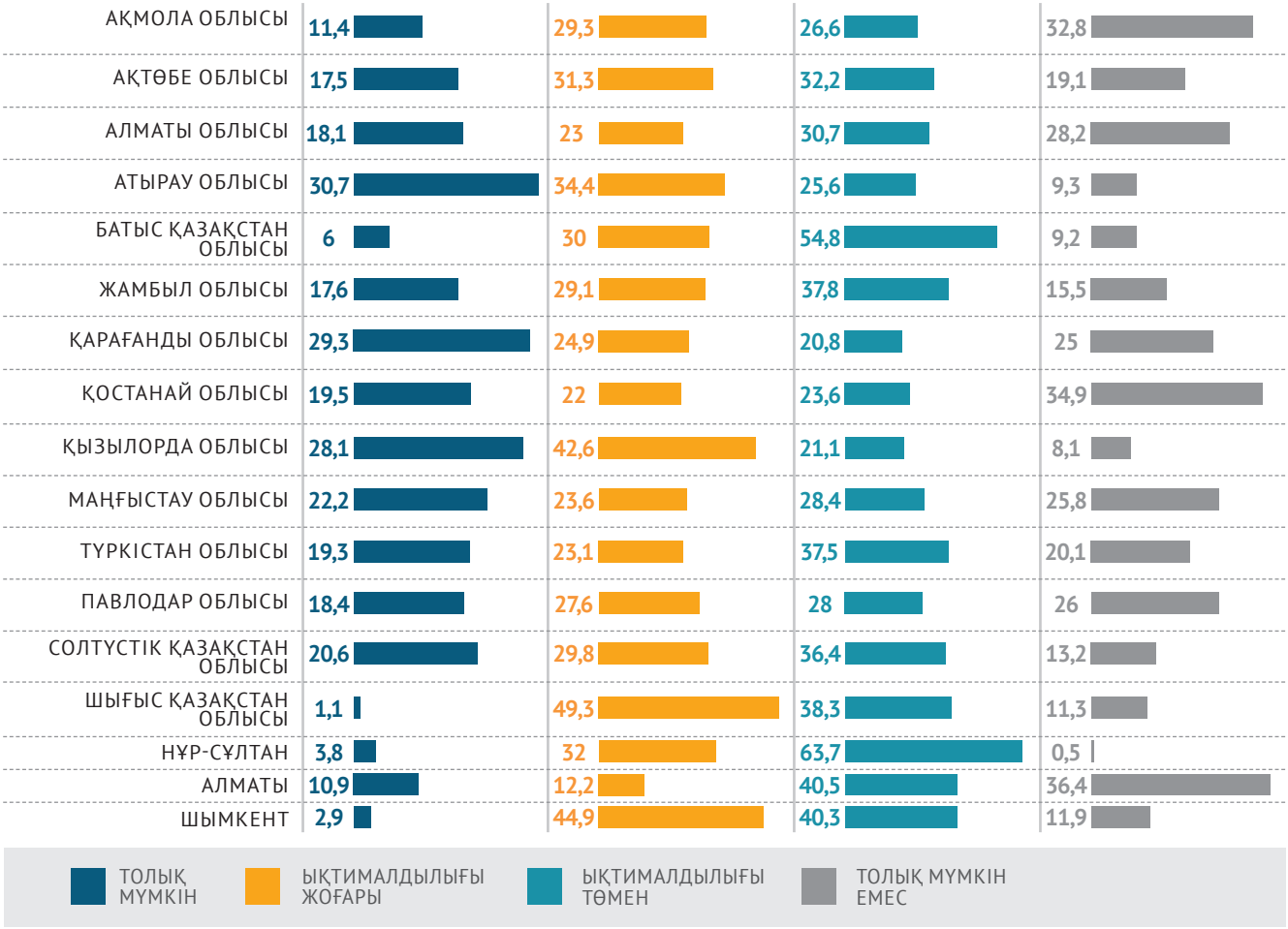

12-кесте. Ұлдардың қыздарға қарағанда көбірек құқығы болуын қабылдау иерархиясы *(өңірлер бойынша,%)*

	Пайымдау	ҰЛДАРДЫҢ ҚЫЗДАРҒА ҚАРАҒАНДА КӨБІРЕК ҚҰҚЫҚТАРЫ БОЛУЫ ЫҚТИМАЛ	
№	ӨҢІРЛЕР	Толық мүмкін	Ықтималдылығы жоғары
1	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	30,7	34,4
2	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	29,3	24,9
3	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	28,1	42,6
4	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	22,2	23,6
5	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	20,6	29,8
6	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	19,5	22,0
7	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	19,3	23,1
8	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	18,4	27,6
9	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	18,1	23,0
10	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	17,6	29,1
11	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	17,5	31,3

	Пайымдау	ҰЛДАРДЫҢ ҚЫЗДАРҒА ҚАРАҒАНДА КӨБІРЕК ҚҰҚЫҚТАРЫ БОЛУЫ ЫҚТИМАЛ	
	ӨҢІРЛЕР	Толық мүмкін	Ықтималдылығы жоғары
12	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	11,4	29,3
13	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	10,9	12,2
14	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	6,0	30,0
15	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	3,8	32,0
16	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ	2,9	44,9
17	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	1,1	49,3

Алматы қаласы («толық мүмкін емес» және «төмен ықтималдылық» мәндерінің жиынтығы бойынша – 76,9%), Қостанай (58,5%), Ақмола (59,4%), Алматы (58,9%), Павлодар (54%), Маңғыстау (54,2%) облыстары ұлдары мен қыздарының құқықтарын түсінуде неғұрлым демократияшылдық танытты (44-сурет, 13-кесте)

13-кесте. Ұлдардың қыздарға қарағанда көбірек құқығы болуын қабылдамау иерархиясы *(өңірлер бойынша,%)*

	Пайымдау	ҰЛДАРДЫҢ ҚЫЗДАРҒА ҚАРАҒАНДА КӨБІРЕК ҚҰҚЫҚТАРЫ БОЛУЫ МҮМКІН ЕМЕС	
№	ӨҢІРЛЕР	Толық мүмкін емес	Ықтималдылығы төмен
1	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	36,4	40,5
2	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	34,9	23,6
3	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	32,8	26,6
4	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	28,2	30,7
5	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	26,0	28,0
6	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	25,8	28,4
7	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	25,0	20,8
8	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	20,1	37,5
9	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	19,1	32,2
10	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	15,5	37,8
11	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	13,2	36,4
12	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ	11,9	40,3
13	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	11,3	38,3
14	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	9,3	25,6
15	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	9,2	54,8
16	ҚЫЗЫЛОРА ОБЛЫСЫ	8,1	21,1
17	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	0,5	63,7

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Әйелдер мен қыздардың құқықтарында ерлер мен ұлдардың құқықтарымен салыстырғанда дескриминация орын алуын талдау, оның қолдаушылары барлық топтарда бар екені анықталды: ерлерде, әйелдерде, әр түрлі жас бойынша деңгейлерде. Құқық теңсіздігін қолдау ұстанымы ерлер мен аға буын көзқарастарында нақтырақ көрініс тапты.

1.6 Діни білім

Сауалнамаға қатысқан жауап берушілердің 28% балалары діни білім алғандарын қалайды, бұл ниетті әрбір мұсылманның парызымен байланыстырады. Діндарлардың 63,7% бұны міндетті емес деп санайды. Респонденттердің 8,4% жауап беруге қиналды (45-сурет).

45-сурет. Сіз балаларыңыздың діни білім алғанын қалайсыз ба? *(ауқым бойынша, %)*

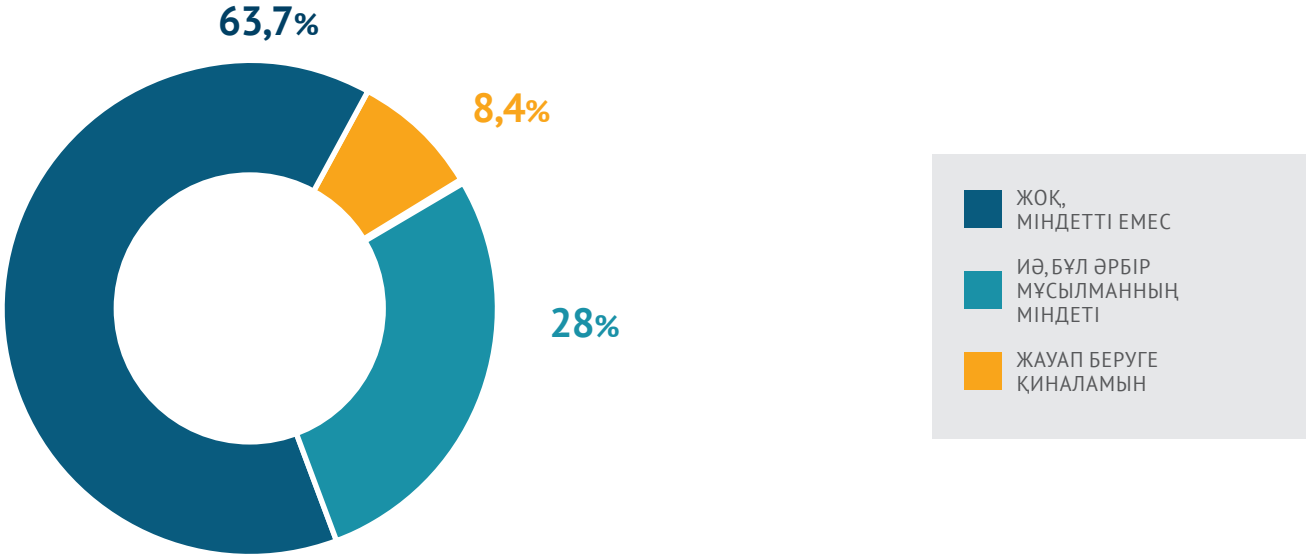

Балаларға діни білім қажет деген көзқарасты ерлер (29,6%) әйелдерге қарағанда (26,5%) жиі қолдайды.

46-сурет. Сіз балаларыңыздың діни білім алғанын қалайсыз ба? *(жынысы бойынша, %)*

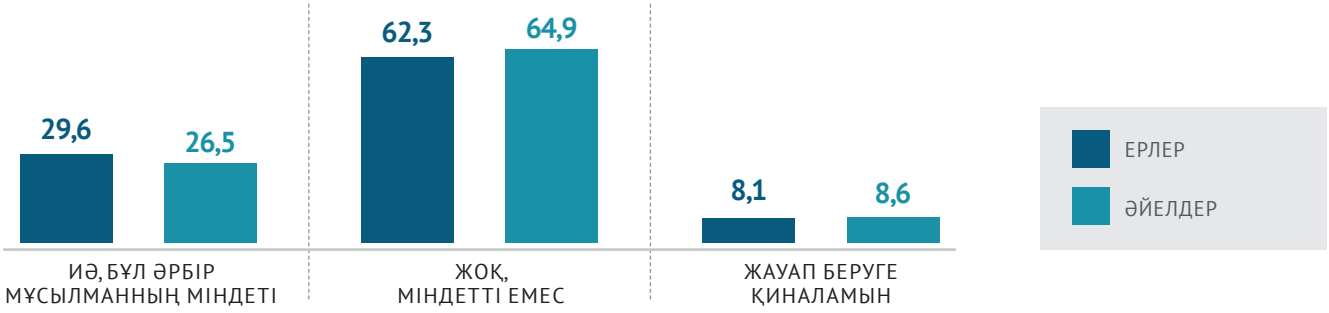

Жас шамасы бойынша 30-59 жас аралығындағы (26,5%) және 60-тан асқан жастағы (29,6%) респонденттерге қарағанда 18-29 жас аралығындағы респонденттер (30,1%) балаларының діни білім алуын қалайды (47-сурет).

47-сурет. Сіз балаларыңыздың діни білім алғанын қалайсыз ба? *(жасы бойынша, %)*

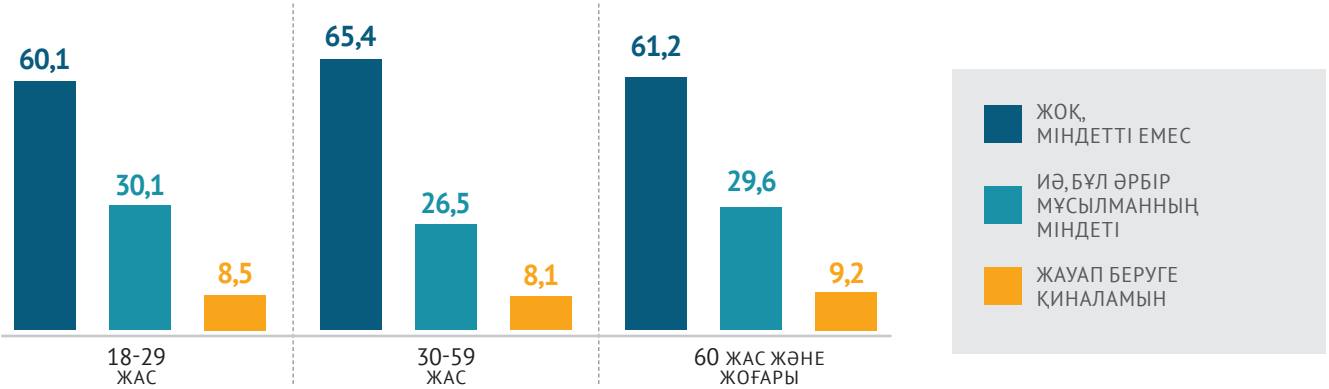

Өңірлер бойынша аталған сұрақ бойынша қолдау басымдылығы Қызылорда (53,7%) және Түркістан (52,1%) облыстарында көрініс тапты, ол жақтарда респонденттердің жартысынан астамы балаларға діни білім беруді қалайды.

Маңғыстау (40%), Алматы (37,8%), Жамбыл (33,9%), Солтүстік Қазақстан (33,3%), Ақмола (33%), Қарағанды (31,2%), Ақтөбе (29,8%) қалаларында әрбір үшінші респондент балаларға діни білім беруді қалайды.

Алматы (23,7%) және Шымкент қаласында (23,5%), Атырау (20,8%), Қостанай (19,8%) облыстарында әрбір бесінші, Батыс Қазақстан (14,7%) облысында әрбір алтыншы, Павлодар облысында (12,2%) әрбір сегізінші, Нұр-Сұлтан қаласында (9,1%) әрбір оныншы, Шығыс Қазақстан (2,9%) облысында әрбір отыз бесінші респондент балалардың діни білім алуын қалайды (48-сурет).

48-сурет. Сіз балаларыңыздың діни білім алғанын қалайсыз ба? *(өңірлер бойынша, %)*

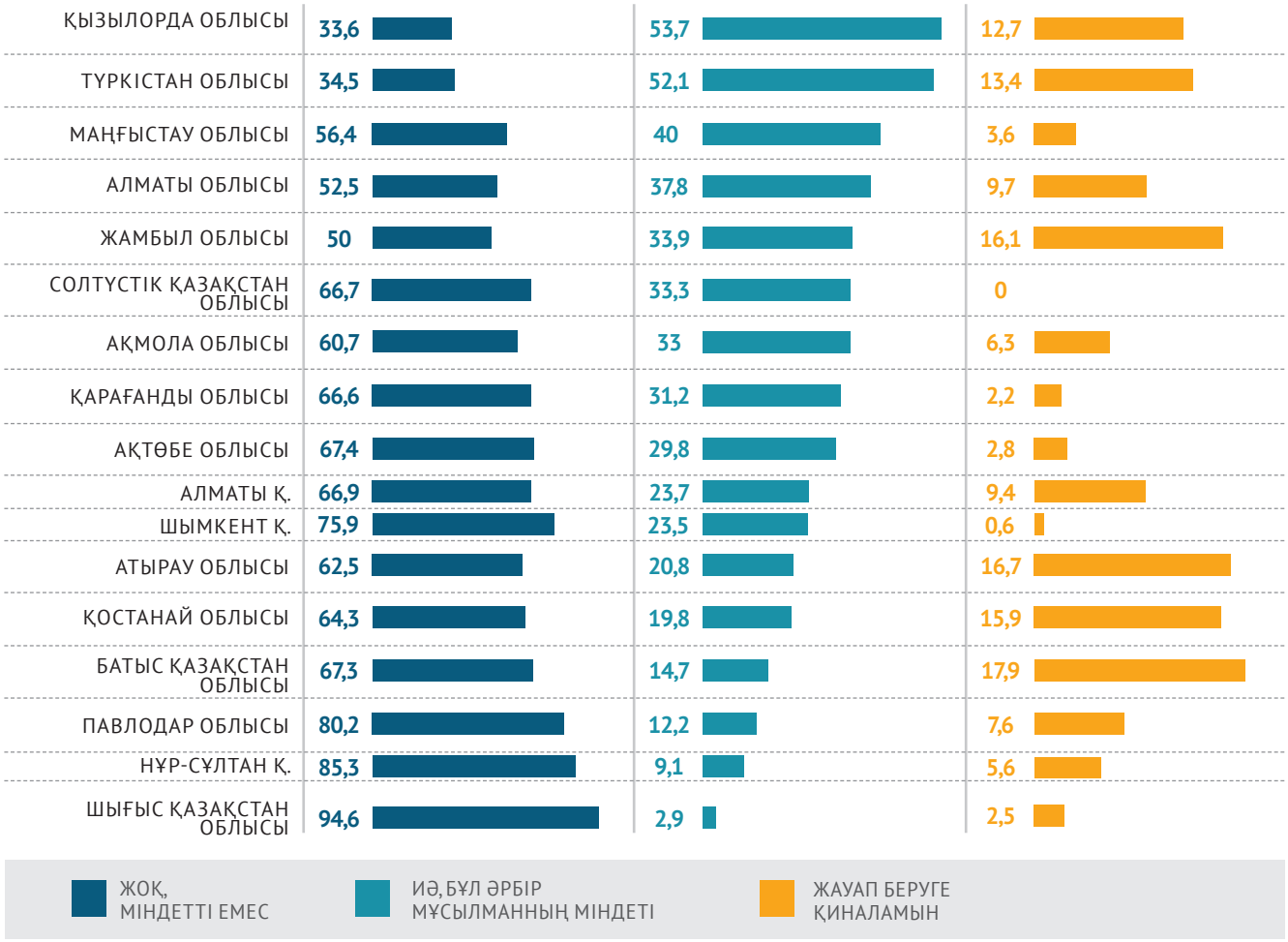

Жалпы алғанда, оқу орындарына басымдылық беруі келесідей: 54,5% респондент балалары діни білімді медреседе, медресе-колледже, Нұр-Мүбәрәк Ислам Мәдениеті университетінде білім алғанын, 12,6%-ы шетелдік теологиялық орталықта түскенін қалайды. Респонденттің 32,9%-ы сұраққа жауап беруге қиналды (49-сурет).

49-сурет. Сіз балаларыңыздың діни білімді қай жерде алғанын қалайсыз? *(ауқым бойынша, %)*

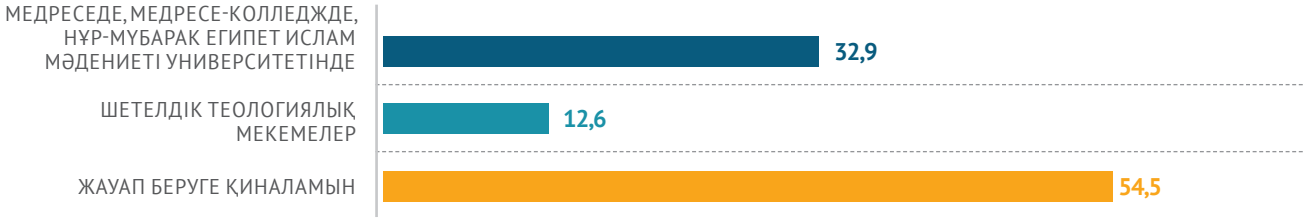

Жынысы бойынша ерлер (56,4%) әйелдерге (52,8%) қарағанда балаларының діни білімді медресе, медресе-колледждерде, Нұр Мүбарак ислам мәдениеті университетінде алғандарын көбірек қалайды.

Әйелдер (13,7%) ерлерге (11,4%) қарағанда балаларының діни білімді шетелдік теологиялық мекемелерде алуын жиі белгіледі. Жауап беруге қиналғандар саны шамамен тең шықты: әйелдер – 33,5% және ерлер – 32,2% (50-сурет).

50-сурет. Сіз балаларыңыздың діни білімді қай жерде алғанын қалайсыз? *(жынысы бойынша, %)*

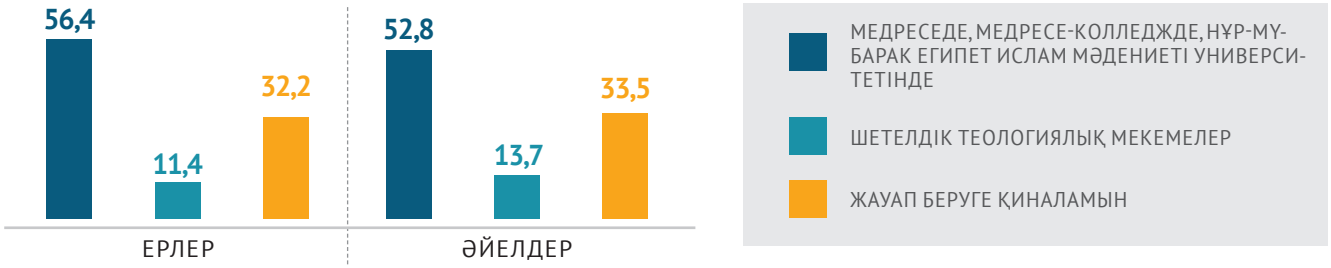

Жас ерекшелігі бойынша келесі үрдістер анықталды:

30-59 жастағы (12,8%) және 60 жастан жоғары (8,5%) ересектерге қарағанда 18-29 жастағы респонденттер (14,3%) балаларының шетелдік теологиялық мекемелерге түскенін қалайды. Медресе, медресе-колледж және Нұр-Мүбарак ислам мәдениеті университетін таңдау бойынша 18-29 жастағы (53,8%) және 30-59 жастағы (53,8%) респонденттердің ұстанымдары тең, ал 60 жастан жоғары (53,9%) респонденттерде басымдық байқалады (51-сурет).

51-сурет. Сіз балаларыңыздың діни білімді қай жерде алғанын қалайсыз? *(жасына сәйкес, %)*

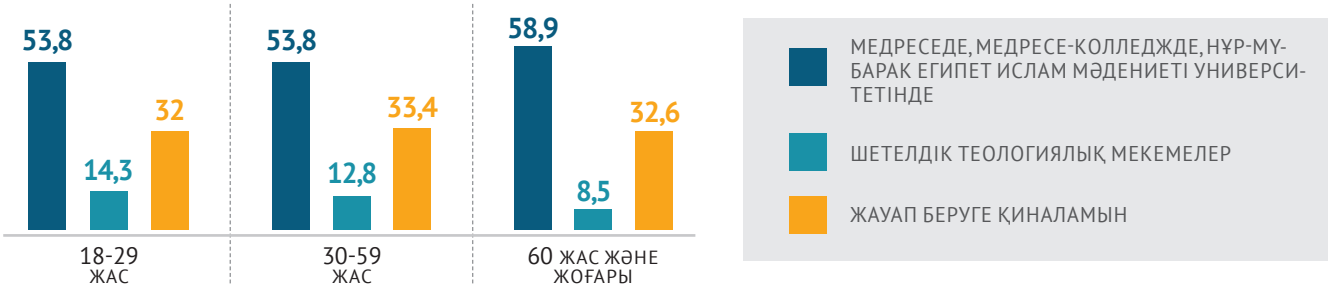

Респонденттердің білім деңгейі тұрғысынан діни білім алатын орын туралы пікірлер мынадай:

- аяқталмаған жоғары білімі бар респонденттер (21,5%) басқаларға қарағанда шетелдік теологиялық мекемелерді жиі таңдады.
- аяқталмаған орта (62,2%) және орта білімі бар (61,1%) респонденттер басқаларға қарағанда медресе, медресе-колледж және Нұр-Мүбарак ислам мәдениеті университетін жиі белгіледі (52-сурет).

52-сурет. Сіз балаларыңыздың діни білімді қай жерде алғанын қалайсыз? *(білімі бойынша, %)*

Сондай-ақ, медресе, медресе-колледж, Нұр-Мүбарак Египет ислам мәдениеті университетінде (14-кесте) және шетелдік теологиялық мекемелерде (15-кесте) білім алуды таңдаудың өңірлер бөлінісінде ерекшеліктері анықталды.

Таңдау иерархиясының көрсеткіштері азаюына қарай келтірілген.

14-кесте. Нұр-Мүбарак Египет ислам мәдениеті университетінде медреседе, медресе-колледжде *(өңірлер бойынша, %)*

№	МӘНІ/ӨҢІРЛЕР	Медреседе, медресе-колледжде, Нұр-Мүбарак Египет ислам мәдениеті университетінде
1	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	82,2
2	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	68,3
3	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	64,0
4	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	60,9
5	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	58,7
6	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	58,3
7	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	51,0
8	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	43,0
9	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	42,1
10	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	40,6
11	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	34,2
12	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	32,0
13	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ	20,0
14	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	18,9
15	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	17,2
16	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	5,6
17	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	0,0

15-кесте. Шетелдік теологиялық мекемелерде діни білім беруді таңдау және «жауап беруге қиналамын» позициясы бойынша *(өңірлер бойынша, %)*

№	МӘНІ/ӨҢІРЛЕР	Шетелдік теологиялық мекемелер	Жауап беруге қиналамын
1	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	68,0	0,0
2	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	32,6	8,7
3	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	27,6	55,2
4	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	25,7	55,4
5	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	22,7	16,4
6	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ	20,0	60,0
7	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	12,7	53,2
8	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	11,3	46,6
9	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	10,3	46,7
10	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	8,4	27,5
11	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	8,2	40,8
12	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	6,4	11,4
13	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	5,1	26,6
14	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	5,1	54,3
15	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	2,8	91,7
16	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	1,7	40,0
17	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	0,0	100,0

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Өз балаларына діни білім беруді діндар мұсылмандардың барлығы бірдей міндетті санамайды (респонденттердің үштен бір бөлігінен кем). Балаларына діни білім беру қажеттілігі туралы жиі пікір білдіру жас респонденттерде байқалады. Қазақстандағы діни бағыттағы оқу орындарын таңдау шетелдік теологиялық білім беруді таңдаудан басымдық көрсетті. Сонымен бірге, жас респонденттердің (басқа жас топтарымен салыстырғанда) шетелдік теологиялық білімді көбірек қалайтыны байқалды.

Өңірлер бойынша респонденттердің ұстанымында айтарлықтай айырмашылық бар.

1.7 Дін және денсаулық

Жалпы алғанда, діндар мұсылмандардың 86,6%-ы ресми, ал 13,4%-ы халық медицинасына сенім артады (53-сурет).

53-сурет. Сіз көбіне қандай медицинаға сенесіз? *(ауқым бойынша, %)*

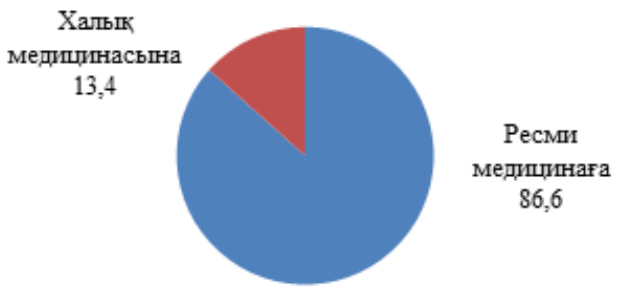

Әйелдерге қарағанда (85,8%) ер адамдар (87,6%) ресми медицинаға көбірек сенім артады. Сәйкесінше, ерлерге (12,4%) қарағанда әйелдер (14,2%) халық медицинасына көп сенеді. (54-сурет)

54-сурет. Сіз көбіне қандай медицинаға сенесіз? (жынысы бойынша, %)

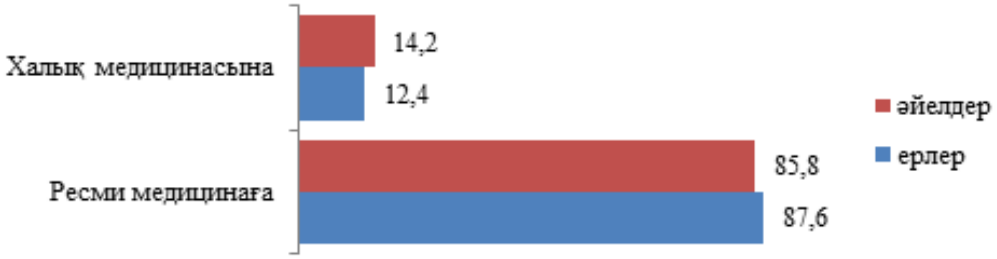

Жас шамасына қарай сараласақ, 60 жастан асқан егде жастағы топпен (82,8%) салыстырғанда 18-29 жастағы (87,4%) және 30-59 орта жастағы (87,2%) респонденттер арасында ресми медицинаға сену басым (55-сурет).

55-сурет. Сіз көбіне қандай медицинаға сенесіз? (жасы бойынша, %)

Өңірлік тұрғыдан алғанда, Шымкент қаласында әрбір төртінші (24,7%), Солтүстік Қазақстан (20,6%) және Қызылорда облыстарында (19,5%) әрбір бесінші, Қостанай (16,7%), Алматы (16,3%), Атырау (15,7%), Түркістан (15,7%), Қарағанды (15,3%), Маңғыстау облыстарындада (15,1%) әрбір алтыншы, Алматы қаласы (12,4%) мен Ақмола облысында (12,1%) әрбір сегізінші, Нұр-Сұлтан қаласында (10%), Ақтөбе (10,6%), Жамбыл (9,7%), Батыс Қазақстан облыстарында (9,2%) әрбір оныншы, Шығыс Қазақстан облысында (4%) әрбір жиырма бесінші адам дәстүрлі медицинаға сенім артады (56-сурет).

56-сурет. Сіз көбіне қандай медицинаға сенесіз? *(өңірлер бойынша, %)*

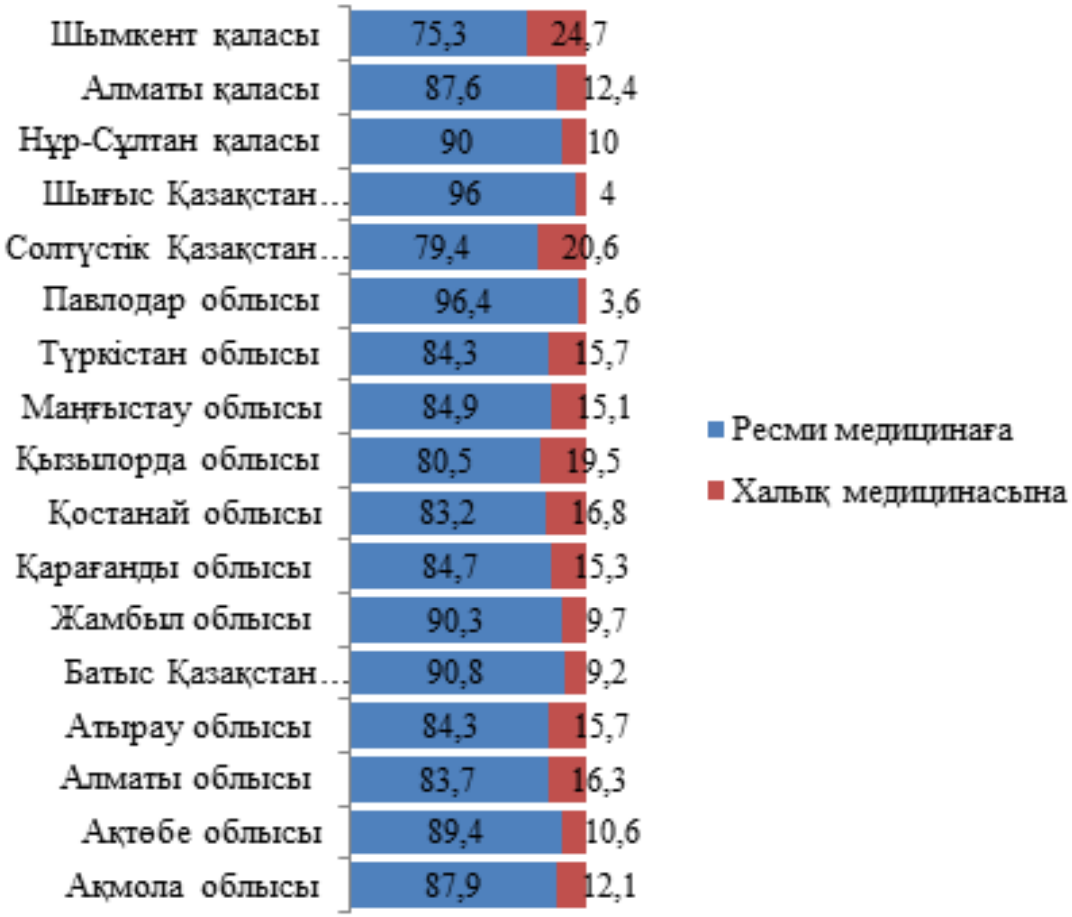

Жалпы жауап беруші респонденттердің 3,7%-ы көріпкел, балгер, халық емшілерінің көмегіне тұрақты түрде жүгінеді екен, сирек – 27,2%, ешқашан – 69,2% (57-сурет).

57-сурет. Сіз көріпкел, балгер, халық емшісінің көмегіне жүгінесіз бе? *(ауқым бойынша, %)*

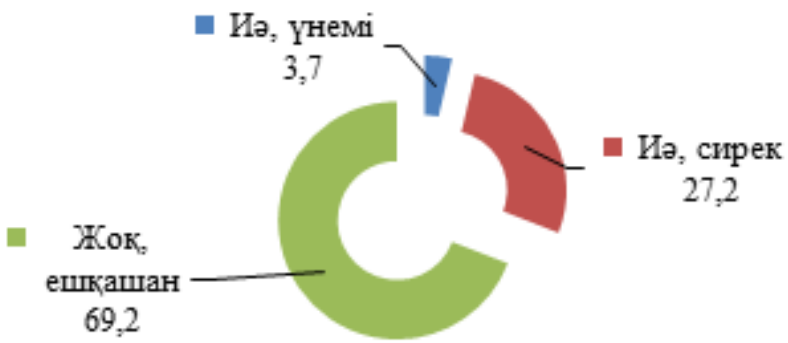

Әйелдер арасында (4,4% – үнемі, 32,5% – сирек) ерлерге қарағанда (2,8% – үнемі, 21,2% – сирек) көріпкел, балгер және халық емшілерінің көмегіне жүгіну көп орын алады (58-сурет).

58-сурет. Сіз көріпкел, балгер, халық емшісінің көмегіне жүгінесіз бе? *(жынысы бойынша, %)*

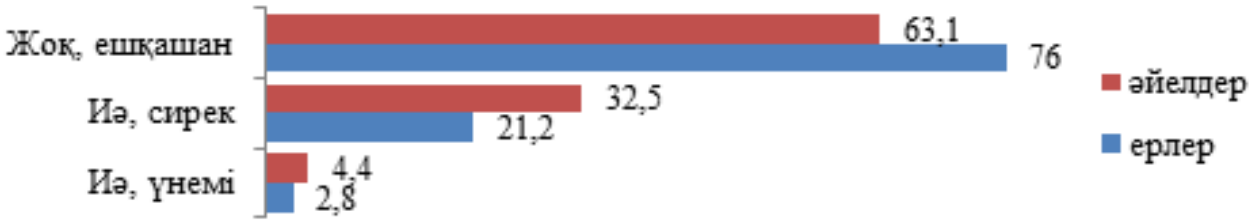

Жас көрсеткіші жағынан көріпкел, балгер, халық емшілеріне 60 жастан асқан (5,2% – үнемі, 29,9% – сирек) респонденттер жиі жүгінеді.

18-29 жас аралығындағы респонденттердің 74,1%-ы (үнемі - 3,5%, сирек - 22,4%) көріпкел, балгер және халық емшілер көмегіне мүлдем жүгінбейді (59-сурет).

59-сурет. Сіз көріпкел, балгер, халық емшісінің көмегіне жүгінесіз бе? *(жасы бойынша, %)*

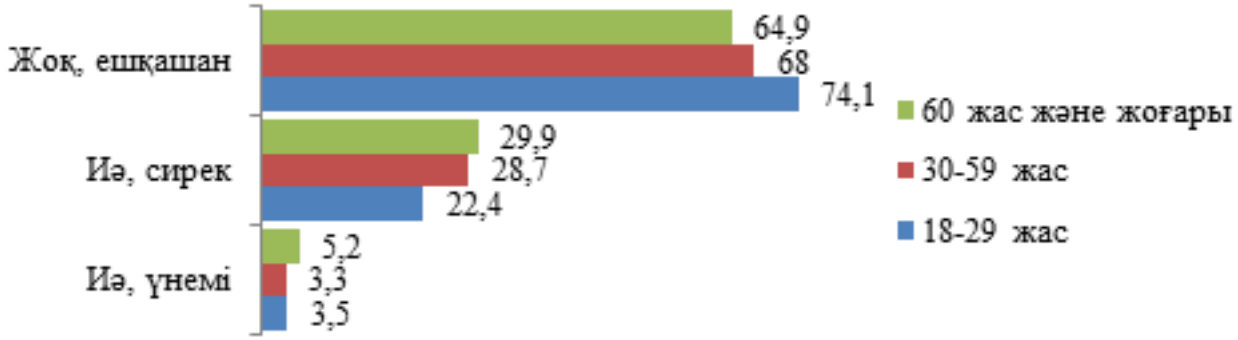

Өңірлік тұрғыдан саралағанда, Атырау облысы (11,1%), Батыс Қазақстан облысы (8%), Ақмола облысы (7,2%), Солтүстік Қазақстан облысы (6,6%), Қызылорда облысы (5,9%), Шымкент қаласы (5,2%), Маңғыстау облысы (4,9%), Алматы облысы (4,5%), Қостанай облысының (4,4%) респондентері көріпкел, балгер, халық емшілерінің көмегіне үнемі жүгінетіндер анықталды (60-сурет).

60-сурет. Сіз көріпкел, балгер, халық емшісінің көмегіне жүгінесіз бе? *(өңірлер бойынша, %)*

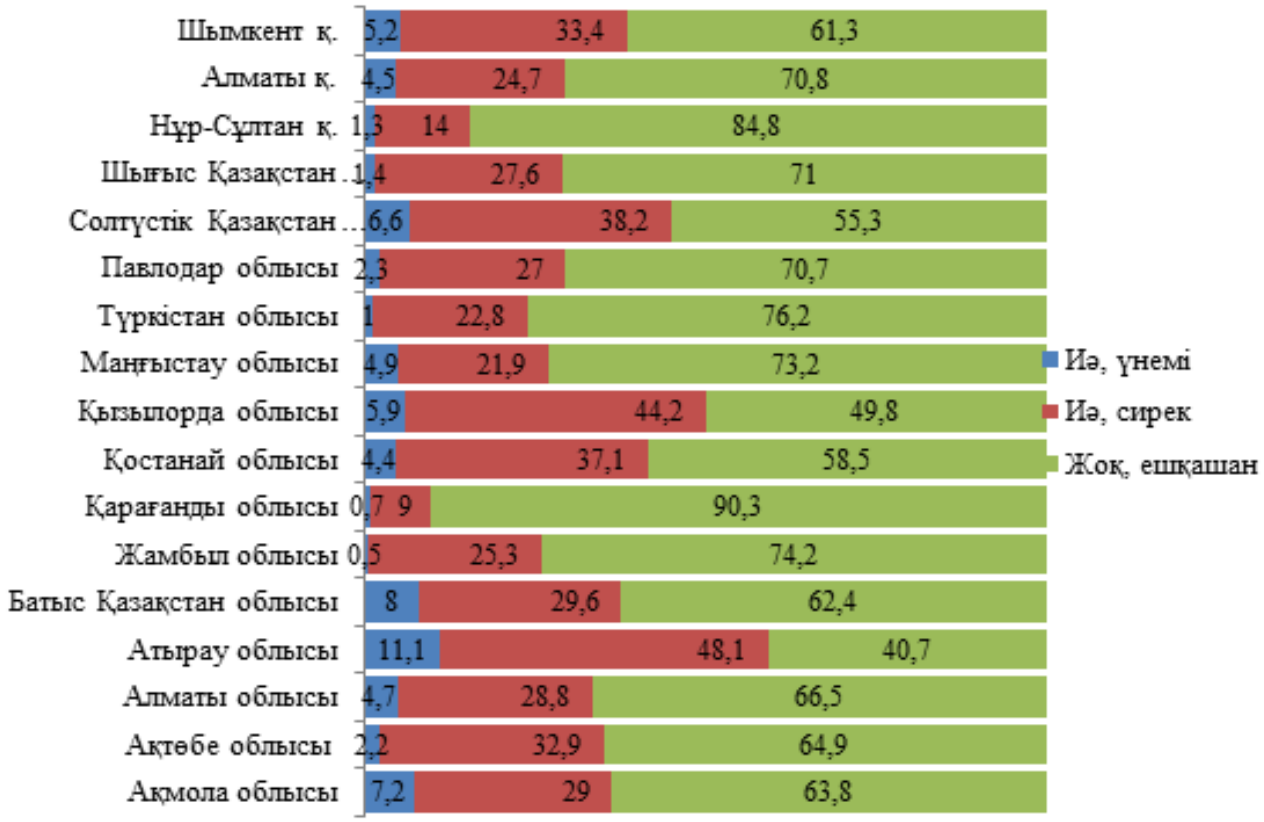

Жалпы ауқым бойынша 87,4% респондент вакцинация пайдалы деп санайды және оған оң көзбен қарайды, ал 12,6% респондент вакцинация әртүрлі ауруларға әкеледі деген теріс пікірде (61-сурет).

61-сурет. Сіз вакцинацияға қалай қарайсыз? *(ауқым бойынша, %)*

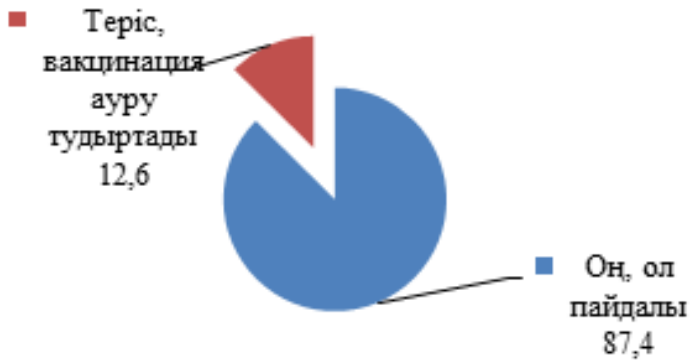

Вакцинацияға қатысты ерлер мен әйелдердің ұстанымы бірдей (62-сурет).

62-сурет. Сіз вакцинацияға қалай қарайсыз? *(жынысы бойынша, %)*

Респонденттердің барлық жас санатында вакцинацияны қолдау бойынша ұстаным үрдісі бірыңғай.

Жасы үлкен респонденттерде теріс көзқарас пайызы жоғарырақ - 13,8% (63-сурет).

63-сурет. Сіз вакцинацияға қалай қарайсыз? (жасы бойынша, %)

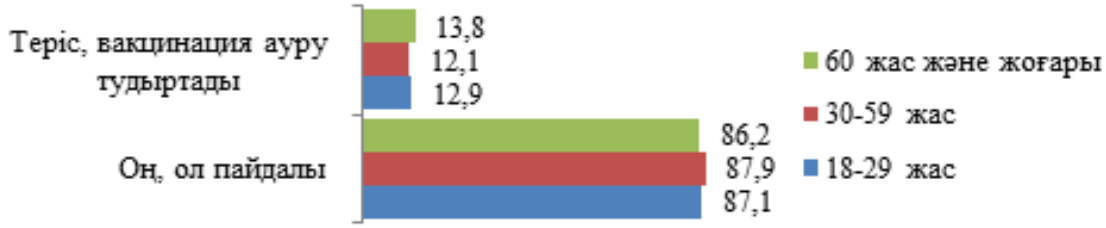

Өңірлер бойынша саралайтын болсақ, Шымкент қаласындағы әрбір төртінші (24,1%), Солтүстік Қазақстан облысында әрбір бесінші (22,8%), Ақмола облысы (16,8%) мен Алматы қаласында (16,8%) әрбір алтыншы, Қызылорда (14,3%) Алматы (13,7%), Атырау (13,4%) облыстарында әрбір жетінші, Жамбыл (12,3%), Маңғыстау (12%) облыстарында әрбір сегізінші, Түркістан облысында (11,1%) әрбір тоғызыншы, Шығыс Қазақстан (10,5%), Батыс Қазақстан (10%) облыстарында әрбір оныншы, Қостанай (9,1%), Павлодар (8,6%), Ақтөбе (8,4%) облыстарында әрбір он бірінші, Қарағанды облысы (7,5%) мен Нұр-Сұлтан қаласында (7%) әрбір он үшінші респондент вакцинацияға теріс көзқарас білдірді (64-сурет).

64-сурет. Сіз вакцинацияға қалай қарайсыз? *(өңірлер бойынша, %)*

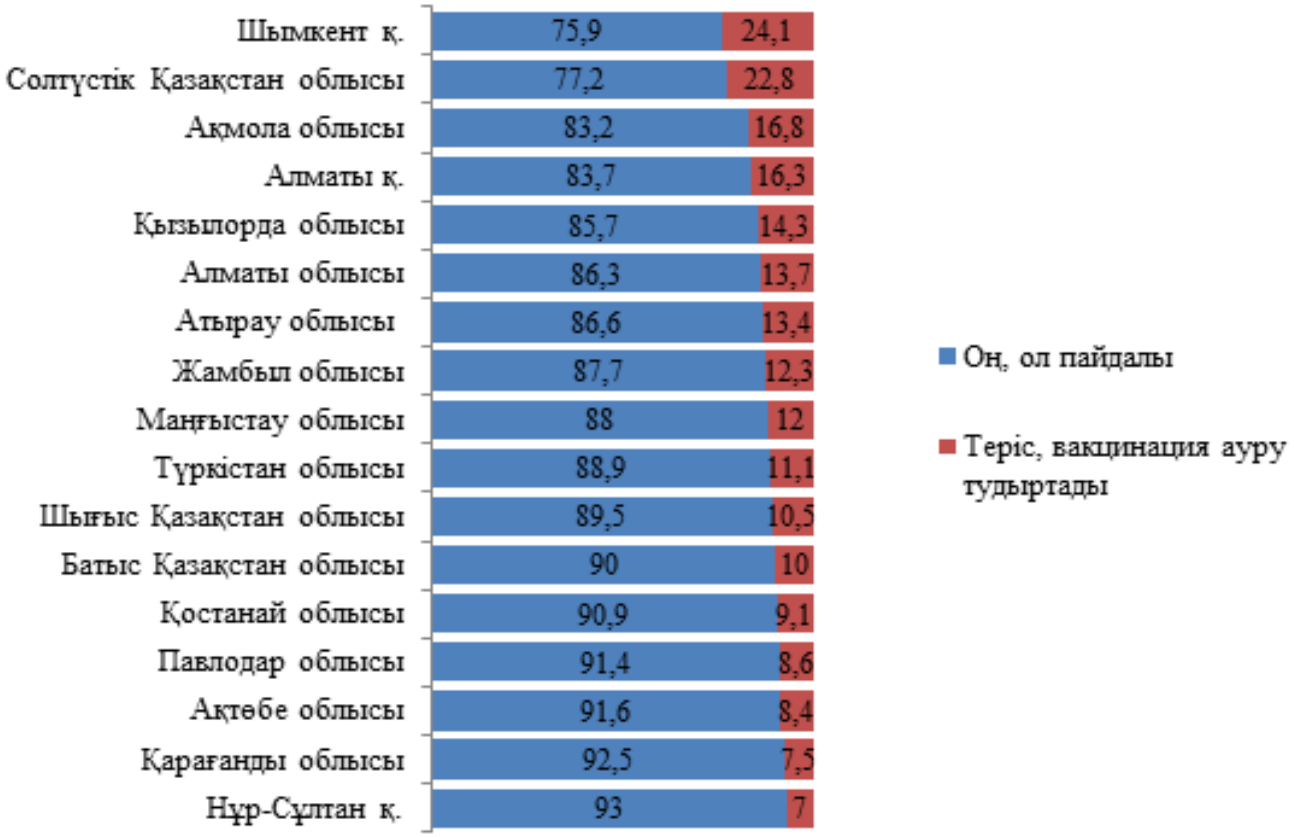

Жалпы алғанда ағза мүшелерін ауыстыруға қатысты көзқарас қолдау тапты, «адамның өмірін сақтауға көмектескен жағдайда ғана» деген негіздеме 65,6% респонденттердің жауаптарында тіркелді.

Алайда, ағза мүшелерін ауыстыруға 24,1% респондент толық қарсы, ал 10,3% жауап беруге қиналады (65-сурет).

65-сурет. Сіз ағза мүшелерін ауыстыруға қалай қарайсыз? *(ауқым бойынша, %)*

Ағза мүшелеріне қатысты ерлер мен әйелдердің ұстанымдары сәйкестендірілген және сандық жағынан жақын (66-сурет).

66-сурет. Сіз ағза мүшелерін ауыстыруға қалай қарайсыз? (жынысы бойынша, %)

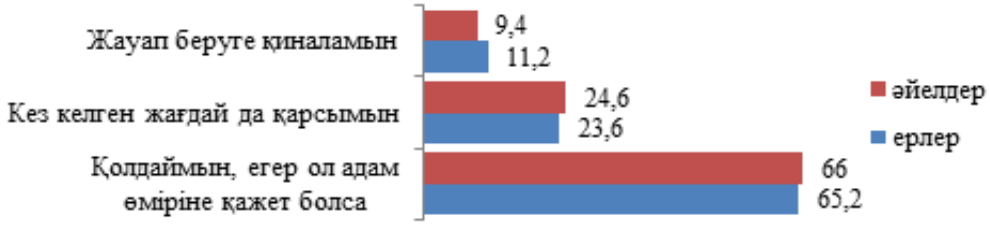

Ағза мүшелерін ауыстыруға 60 жастан асқан – 59,5%, орта жастағы (30-59 жас) – 65,9% респонденттерге қарағанда жастар арасында (18-29 жас) – 68,5% оң көзқарас қалыптасқан (67-сурет).

67-сурет. Сіз ағза мүшелерін ауыстыруға қалай қарайсыз? (жасы бойынша, %)

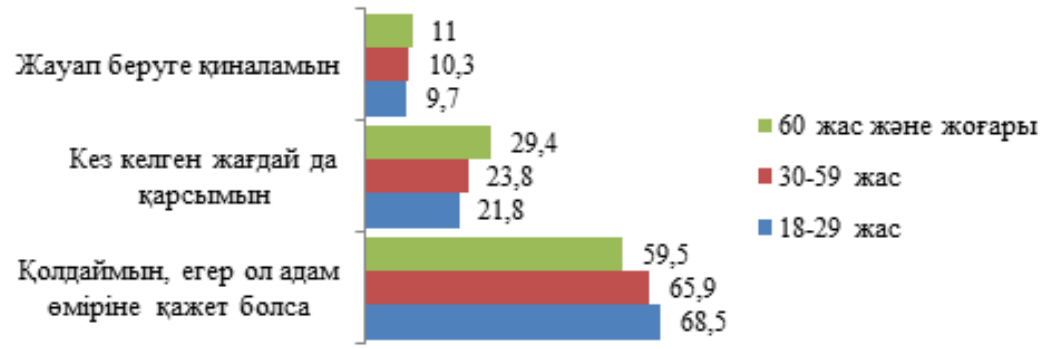

Өңірлік бөліністе ағза мүшелерін ауыстыруға қатысты оң және теріс жауаптардың иерархиясы төменде көрсетілген (68-сурет, 16,17-кестелер).

68-сурет. Сіз ағза мүшелерін ауыстыруға қалай қарайсыз? *(өңірлер бойынша, %)*

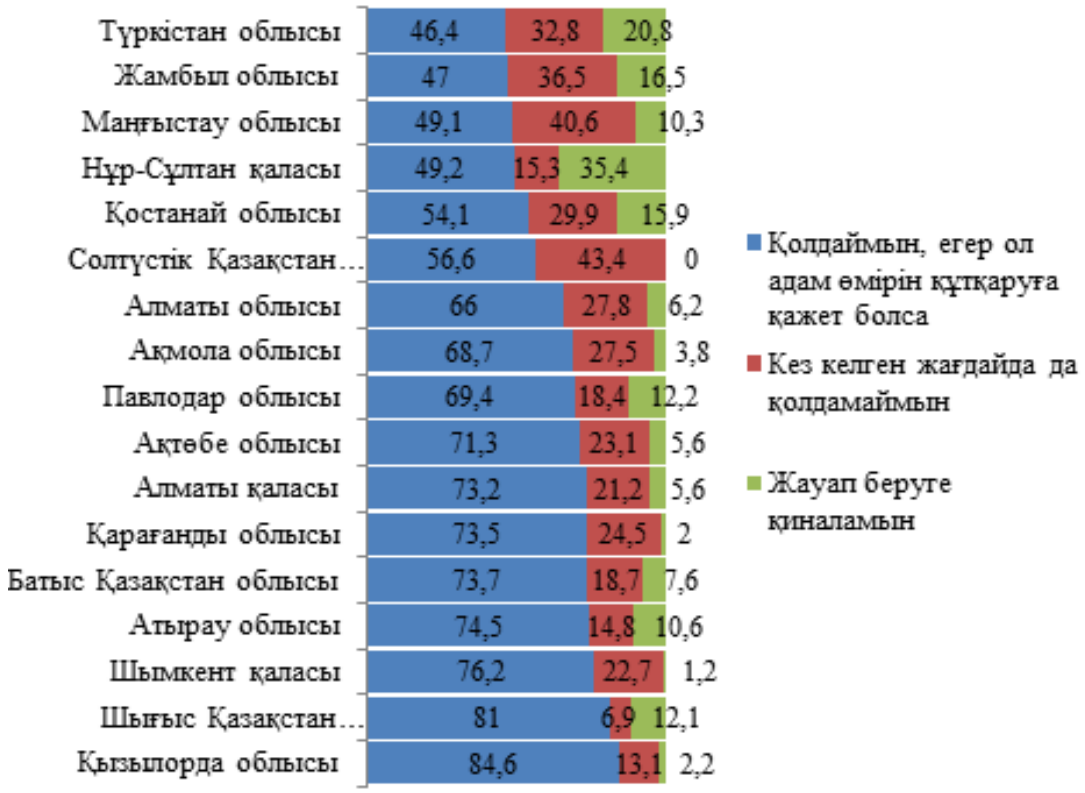

16-кесте. Ағза мүшелерін ауыстыру туралы оң жауаптардың иерархиясы *(өңірлер бойынша, %)*

№	МӘНІ/ӨҢІРЛЕР	Қолдаймын, егер ол адам өмірін құтқаруға қажет болса
1	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	84,6
2	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	81,0
3	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ	76,2
4	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	74,5
5	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	73,7
6	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	73,5
7	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	73,2
8	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	71,3
9	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	69,4
10	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	68,7
11	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	66,0
12	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	56,6
13	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	54,1
14	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	49,2
15	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	49,1
16	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	47,0
17	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	46,4

17-кесте. Ағза мүшелерін ауыстыруға қатысты теріс және ұстанымы жоқ жауаптарының иерархиясы *(өңірлер бойынша, %)*

№	МӘНІ/ӨҢІРЛЕР	Кез келген жағдайда да қолдамаймын	Жауап беруге қиналамын
1	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	43,4	0,0
2	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	40,6	10,3
3	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	36,5	16,5
4	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	32,8	20,8
5	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	29,9	15,9
6	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	27,8	6,2
7	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	27,5	3,8
8	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	24,5	2,0
9	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	23,1	5,6
10	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ	22,7	1,2
11	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	21,2	5,6
12	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	18,7	7,6
13	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	18,4	12,2
14	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	15,3	35,4
15	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	14,8	10,6
16	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	13,1	2,2
17	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	6,9	12,1

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Медицина және денсаулыққа байланысты сұрақтар бойынша ерлер мен әйелдер, сондай-ақ әртүрлі жастағы респонденттер арасында айырмашылық анықталған жоқ.

Өңірлерде біршама айырмашылықтар байқалды, алайда діндарлық деңгейі мен сипатының денсаулықты сақтау технологияларына (вакцинация, ағза мүшелерін ауыстыру) қатысты қолдау немесе қолдамау ұстанымдарымен тікелей байланысы анықталмады.

Респонденттер арасында көріпкел, балгер және басқа да оккульттық тәжірибе өкілдеріне жүгінетін адамдардың айтарлықтай жоғары көрсеткіші тіркелді.

2.1 Діншілдік және басқа құндылық бағдарлары

Өмірдегі ең құнды факторлар туралы жауаптарды жіктеу барысында респонденттер барлығынан жоғары жанұяны (91,1%) және денсаулықты (89,4%) бағалайтындығыны айқындалды.

Респонденттер арасында жүргізілген сауалнамада маңызды құндылықтар аралығы анықталды: респондент үшін ортадан төмен құндылық – жұмыс (30,1%), әрбір төртінші респондент материалдық жағдайды таңдайды (24,2%), әрбір сегізінші адам білімді құндылық деп бағалайды (11,8%), әрбір оныншы діндар мұсылман үшін құндылық – дін және сенім (9,6%), әрбір он үшінші респондент патриотизмді (7,4%) және ой еркіндігі мен демократияны атады (7,2%), ал әрбір отыз үшінші респондент (3%) азаматтық белсенділікті көрсетті (69-сурет).

69-сурет. Сіз үшін өмірде ең маңызды не? *(ауқым бойынша, %)*

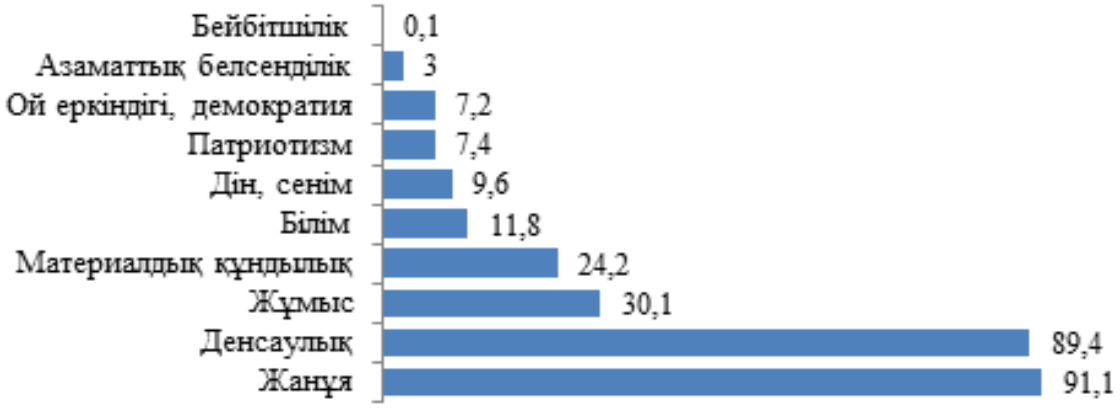

Ерлер мен әйелдердің құндылықтарына ортақ үрдіс тән және статистикалық жағынан айырмашылығы жоқ. Ерлерде әйелдермен салыстырғанда жұмыс (32,2%), дін және сенім (10,3%), патриотизм (8,6%) сияқты құндылықтар біршама басым (70-сурет).

70-сурет. Сіз үшін өмірде ең маңызды не? *(жынысы бойынша, %)*

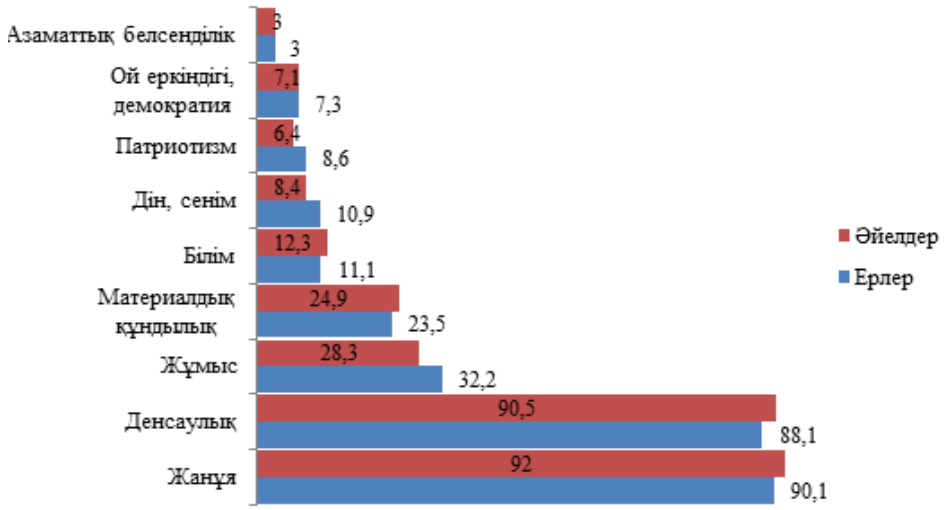

Діндар мұсылмандың құндылықтар жүйесінде жас ерекшеліктері бойынша үлкен айырмашылық жоқ. Тек жастарда (18-29 жас) денсаулық (85,9%) пен патриотизм (7,1%) көрсеткіштері төмен екені байқалды.

Басқа жас топтарына қарағанда 18-29 жас аралығындағы респонденттерде білім деңгейі (22,3%) және ой еркіндігі және демократия (8,8%) жоғары бағаланады.

Басқалармен салыстырғанда 60 жастан жоғары респонденттерде (14%) діни сенім құндылығы жоғарырақ бағаланады, ал 18-29 жастағы топта 9,8%-ды, 30-59 жастағы топта 8,3%-ды құрады (71-сурет).

71-сурет. Сіз үшін өмірде ең маңызды не? *(жасына байланысты, %)*

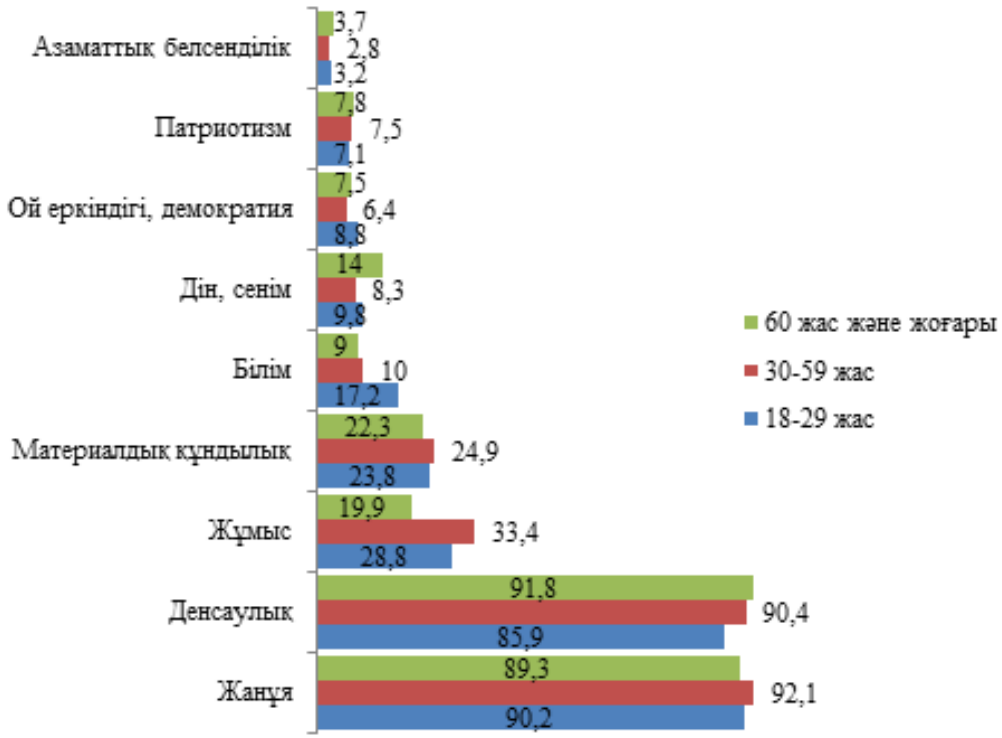

Өңірлік тұрғыдан дін мен сенім құндылығы Атырау облысындағы 15,3%-дан және Шығыс Қазақстан облысындағы 2,2%-ға дейінгі аралық диапазонда көрініс тапты (18-кесте).

18-кесте. Сіз үшін өмірде ең маңызды не? *(өңірлер бойынша, %)*

	Дін, сенім	Денсаулық	Жаңұя	Жұмыс	Білім	Патриотизм	Материалдық жағдай	Ой еркіндігі мен демократия	Азаматтық белсенділік
АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	15,3	92,1	95,4	34,7	9,7	4,6	19,4	8,3	3,2
НҰР-СҰЛТАН Қ.	15,0	93,5	95,5	18,0	10,8	21,0	31,3	4,0	1,5
БҚО	14,0	91,6	82,4	25,2	8,8	8,4	34,0	9,6	1,2
АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	12,6	88,4	91,8	23,1	8,6	5,3	20,2	7,5	2,9
МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	12,4	91,1	92,9	27,1	8,9	5,8	21,8	6,7	6,7
ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	12,3	87,4	92,4	37,2	18,6	7,3	11,0	5,7	6,6
ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	11,0	92,9	91,6	17,6	18,9	8,9	37,8	7,6	1,0
АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	10,3	84,1	91,4	33,8	5,5	2,1	12,1	8,3	4,8
ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	10,2	86,8	88,5	40,9	10,4	4,9	22,3	6,0	3,3
АЛМАТЫ Қ.	10,2	91,0	91,9	26,3	13,6	6,6	26,5	8,1	2,9
ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	8,9	91,1	81,1	30,7	14,8	2,2	14,8	14,4	1,5
ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	7,3	94,0	91,4	27,4	4,6	3,8	23,4	4,9	2,4
ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	6,6	90,8	87,5	24,7	9,9	3,9	40,5	6,6	1,6
АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	5,9	96,9	95,0	51,7	11,5	0,9	12,4	6,2	0,9
ШЫМКЕНТ Қ.	5,5	92,5	98,6	17,7	3,8	16,2	43,8	6,7	0,9
СҚО	3,1	84,6	88,6	46,5	13,6	3,1	12,3	7,0	2,2
ШҚО	2,2	76,3	88,3	40,5	20,1	14,7	28,8	8,6	5,0

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Діндар мұсылмандардың құндылық санасының құрылымы ерлер мен әйелдер, әр түрлі жастағы қоғам өкілдері арасында айтарлықтай демаркациялық айырмашылықтарды көрсетпейді. Жалпы ауқымы бойынша бірінші-екінші орындарда отбасы (91,1%) және денсаулық (89,4%) құндылықтары, соңғы орындарда азаматтық белсенділік (3%) және бейбітшілік (0,1%) құндылықтары орналасқан. Білім беру (11,6%) және патриотизм (7,4%) арасындағы аралықта дін мен сенімнің құндылығы (9,6%) орналасқан. Жұмыстың құндылығы үшінші орынға шығып (30,1%), материалдық жағдайдан (24,2%) кейінгі орында тұр. Өңірлік кескін бойынша талдаған жағдайда құндылықтар жүйесінде айтарлықтай айырмашылықтар байқалады.

2.2. Көп әйел алу, ажырасу, толық емес отбасына көзқарас

Сауалнамаға қатысқан діндар мұсылмандардың жауабынан толық емес отбасындағы жалғызбасты ана, көп әйел алу, ажырасу және аборт жасау секілді жағдайларға қатысты көзқарастары анықталды. Дінге сенушілердің басым көпшілігі көп әйел алу (87,6%), аборт жасау (84,1%), ажырасу (80,2%), жалғыз басты анасы ғана бар толық емес отбасы болуын (65,5%) қолдамайды.

Әртүрлі мөлшерде («толық мүмкін» немесе «ықтималдылығы жоғары» жауаптардың жиынтық өлшемінде) жалғыз басты анасы ғана бар толық емес отбасы болуын (34,6%), ажырасу (19,8%), аборт жасау (15,9%), көп әйел алу (12,5%) мүмкіндігіне жол беретіндер саны шығарылды (72-сурет).

72-сурет. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: толық емес отбасы (жалғызбасты ана), көп әйел алу, ажырасу, аборт жасау? *(ауқым бойынша, %)*

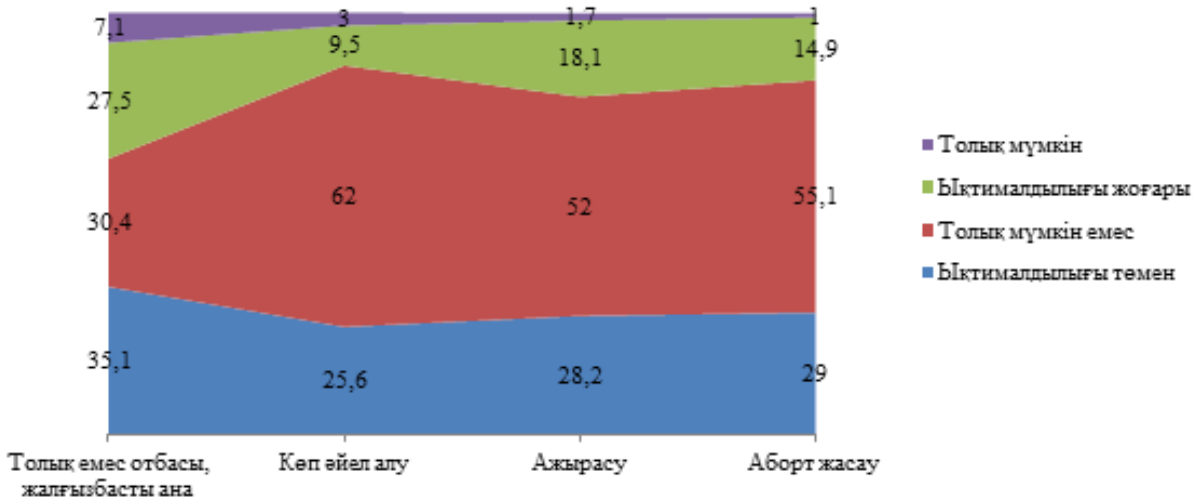

Толық емес отбасы, көп әйел алу, ажырасу және аборт жасау жағдайларын қабылдау бойынша ерлер мен әйелдердің көзқарастары бірдей емес.

Әйелдер (мүмкін болу жиынтығы - 37%) ерлермен салыстырғанда (мүмкін болу жиынтығы – 31,7%) жалғызбасты ананың жағдайына түсіністік танытады.

Әйелдер (17,4%) ерлерге қарағанда (14,4%) аборт жасау жағдайына түсіністікпен қарайды.

Әйелдер (21,2%) ерлерге қарағанда (18,3%) ажырасу жағдайы орын алу мүмкіндігін мойындайды.

Ерлер арасында (қолдау жиынтығы – 19%, қолдамау жиынтығы – 81%) әйелдерге қарағанда (қолдау жиынтығы – 4,7%, қолдамау жиынтығы – 95,3%) көп әйел алу мүмкіндігіне көбірек оң көзқарас танытылды (73-сурет).

73-сурет. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды:
толық емес отбасы (жалғызбасты ана), көп әйел алу, ажырасу, аборт жасау? *(жынысы бойынша, %)*

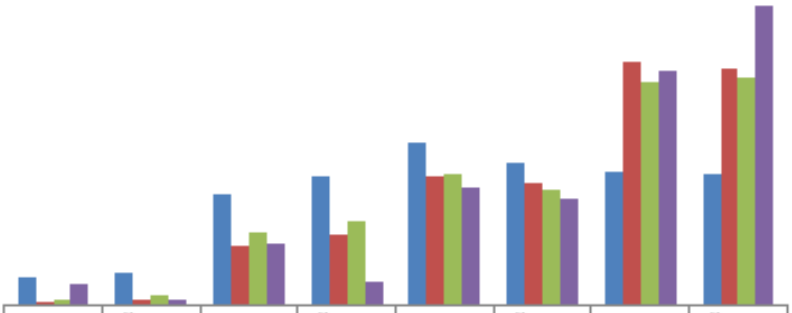

	ерлер	әйелдер	ерлер	әйелдер	ерлер	әйелдер	ерлер	әйелдер
	Толық мүмкін		Ықтималдылығы жоғары		Ықтималдылығы төмен		Толық мүмкін емес	
Толық емес отбасы (жалғызбасты ана)	6,4	7,6	25,3	29,4	37,5	32,9	30,8	30
Аборт жасау	0,8	1,3	13,6	16,1	29,8	28,3	55,9	54,3
Ажырасу	1,4	2	16,9	19,2	30,2	26,4	51,6	52,3
Көп әйел алу	4,9	1,3	14,1	5,4	26,8	24,4	54,2	68,9

Жас ерекшеліктері бойынша топтарда барлық индикаторлар бойынша ортақ бағыттағы ұстанымдар анықталып, олардың ішінде 60-тан асқан респонденттер арасында консервативті көзқарасқа жақын көрсеткіштер шығарылды – толық емес отбасы (32,6%), аборт жасау (14,1%), ажырасу (18,1%), көп әйел алу (1,67%).

Жастар арасында (18-29 жас) мүмкін болуы («толық мүмкін» және «ықтималдылығы жоғары» жиынтығы) бойынша көрсеткіштер келесідей: толық емес отбасы (жалғызбасты аналар) – 33,2%, аборт тастау – 15,4%, ажырасу – 19,9%, көп әйел алу – 32,2%.

Көп әйелу мүмкіндігін қолдаушылардың ең көп саны 30-59 жас арасындағы топта кездесіп, оның көрсетікіші 7,52% құрады (74-сурет).

74-сурет. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды:
толық емес отбасы (жалғызбасты ана), көп әйел алу, ажырасу, аборт жасау? *(жасы бойынша, %)*

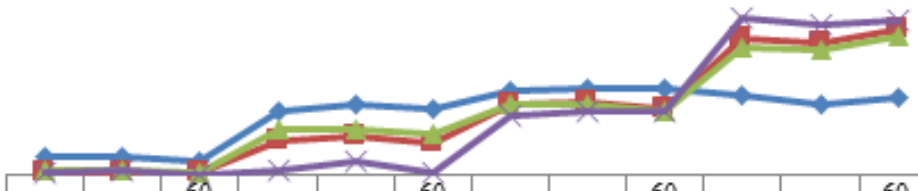

	18-29 жас	30-59 жас	60 жас және жоғары	18-29 жас	30-59 жас	60 жас және жоғары	18-29 жас	30-59 жас	60 жас және жоғары	18-29 жас	30-59 жас	60 жас және жоғары
	Толық мүмкін			Ықтималдылығы жоғары			Ықтималдылығы төмен			Толық мүмкін емес		
Толық емес отбасы (жалғызбасты ана)	7,5	7,1	6	25,7	28,5	26,6	34	35,5	35,5	32,8	28,9	31,9
Аборт жасау	1,1	1,1	0,9	14,3	15,7	13,2	29	29,5	26,8	55,5	53,8	59,1
Ажырасу	1,7	1,8	1,3	18,2	18,4	16,8	28,5	28,7	25,5	51,5	51,1	56,4
Көп әйел алу	0,76	1,73	0,47	2,46	5,79	1,2	23,9	26,3	25,6	64,1	60,7	63,2

Қоғамда ең көп талқыланатын көп әйел алу тақырыбын өңірлер бойынша қарайтын болсақ, ең көп қолдайтындарға («толық мүмкін» және «ықтималдылығы жоғары» мәндерінің қосындысы) Жамбыл облысы (48,8%), Шымкент қаласы (37,8%) жатады, ең төмен қолдау Шығыс Қазақстан облысында (5,2%) тіркелді (19-кесте).

19-кесте. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: көп әйел алу? *(өңірлер бойынша, %)*

№	МӘНІ/ӨҢІРЛЕР	Толық мүмкін	Ықтималдылығы жоғары	Ықтималдылығы төмен	Толық мүмкін емес
1	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	13,6	35,2	33,9	17,3
2	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	7,4	5,8	13,2	73,6
3	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ	7,0	30,8	46,5	15,7
4	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	4,9	9,4	20,5	65,2
5	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	3,6	6,2	13,0	77,2
6	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	3,1	3,1	22,4	71,5
7	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	2,9	6,0	13,8	77,4
8	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	1,8	7,5	12,4	78,3
9	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	1,8	4,9	13,1	80,2
10	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	1,3	10,3	64,6	23,9
11	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	0,9	7,9	15,4	75,8
12	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	0,8	5,2	61,8	32,1
13	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	0,7	12,7	29,5	57,1
14	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	0,5	2,3	19,7	77,5
15	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	0,3	4,1	18,2	77,3
16	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	0,3	10,6	31,0	58,1
17	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	0,0	5,2	40,5	54,2

Жалғызбасты ана мен толық емес отбасы жағдайы мүмкіндігін әртүрлі модальді қатынаста («толық мүмкін» және «ықтималдылығы жоғары») қолдайтындардың жағары саны Шығыс Қазақстан (77,6%), Жамбыл (64,5%), Қостанай (44,5%), Маңғыстау (41,3%), Солтүстік Қазақстан (35%), Атырау (32%) облыстарында тіркелді (20-кесте).

20-кесте. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: толық емес отбасы, жалғызбасты ана? *(өңірлер бойынша, %)*

№	МӘНІ/ӨҢІРЛЕР	Толық мүмкін	Ықтималдылығы жоғары	Ықтималдылығы төмен	Толық мүмкін емес
1	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	24,1	7,9	35,2	32,9
2	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	19,5	25,0	17,9	37,6
3	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	16,4	24,9	28,4	30,2
4	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	11,8	23,2	32,5	32,5
5	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	9,4	55,1	24,7	10,8
6	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	9,0	17,6	30,0	43,4
7	ШЫМКЕНТ	8,7	36,2	50,4	4,6
8	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	8,2	14,5	55,0	22,3
9	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	7,3	17,5	38,1	37,0
10	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	6,0	26,8	30,9	36,3
11	АЛМАТЫ	5,2	18,5	29,0	47,4
12	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	5,0	26,9	27,2	40,9
13	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	3,2	29,6	53,6	13,6
14	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	3,1	12,6	37,1	47,2
15	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	2,6	25,7	42,4	29,3
16	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	0,7	76,9	15,9	6,5
17	НҰР-СҰЛТАН	0,0	12,9	71,4	15,7

Ажырасу мүмкіндігін қолдайтын өңірлер көрсеткіші: Шығыс Қазақстан облысы (61,2%), Жамбыл облысы (44,7%), Шымкент қаласы (40,9%), Маңғыстау облысы (31,1%), Батыс Қазақстан облысы (28,4%). Ажырасуды қолдайтындардың ең төмен көрсеткіші Қызылорда (0,8%) және Атырау (0,9%) облыстарында тіркелді (21-кесте).

21-кесте. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: ажырасу? *(өңірлер бойынша, %)*

№	МӘНІ/ӨҢІРЛЕР	Толық мүмкін	Ықтималдылығы жоғары	Ықтималдылығы төмен	Толық мүмкін емес
1	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	0,2	61,0	27,7	11,2
2	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ	0,6	40,3	41,7	17,4
3	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	4,5	40,2	36,5	18,9
4	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	1,6	26,8	41,6	30,0
5	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	0,0	19,4	34,2	46,4
6	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	13,3	17,8	14,2	54,7
7	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	3,6	16,5	23,6	56,3
8	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	0,5	15,1	63,1	21,4
9	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	1,3	14,0	28,5	56,1
10	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	2,9	12,6	25,4	59,1
11	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	0,7	10,2	17,8	71,2
12	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	0,3	7,9	25,8	66,0
13	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	0,0	7,5	29,8	62,7
14	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	2,4	6,5	19,1	72,1
15	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	0,6	6,1	15,2	78,0
16	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	0,0	0,9	26,6	72,4
17	ҚЫЗЫЛОРА ОБЛЫСЫ	0,4	0,4	37,3	61,9

Аборт жасауға бару ықтималдылығы бойынша көрсеткіштер Шығыс Қазақстан (61,7%), Жамбыл (34,3%), Шымкент (26,4%), Батыс Қазақстан (20,8%) облыстарында жоғары болса, Атырау (2,3%), Қызылорда (3,4%) облыстарында төмен (22-кесте).

22-кесте. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: аборт жасау? *(өңірлер бойынша, %)*

№	МӘНІ/ӨҢІРЛЕР	Толық мүмкін	Ықтималдылығы жоғары	Ықтималдылығы төмен	Толық мүмкін емес
1	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	0,4	61,3	27,2	11,2
2	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	3,1	31,2	44,1	21,5
3	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ	0,6	25,8	59,4	14,2
4	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	0,8	20,0	44,4	34,8
5	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	1,8	16,4	12,4	69,3
6	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	0,3	12,5	65,7	21,6
7	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	0,3	10,9	29,8	58,9
8	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	2,0	10,4	25,5	62,0
9	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	1,3	10,1	29,4	59,2
10	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	3,3	9,9	25,5	61,3
11	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	0,0	8,9	30,2	60,8
12	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	1,6	6,6	18,5	73,3
13	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	0,6	6,3	28,9	64,2
14	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	0,1	5,7	18,6	75,6
15	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	0,5	5,0	13,4	81,1
16	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	0,4	3,0	21,3	75,4
17	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	0,9	1,4	26,2	71,5

Халықтың діни дәстүрі мен менталитетінде а) некеден тыс бала тууды шешкен жалғызбасты аналар, б) көп әйел алу, в) ажырасу, г) аборт жасау сияқты жағдайларға қатысты құндылық коннотациялар әрдайым сәйкес келе бермейді, тіпті кейде түбегейлі қарама-қайшы, оның ерекшеліктері өңірлер бойынша көрсеткіштерде нақты айқындалды.

Ерлер мен әйелдердің, әртүрлі жастағы топтағы респонденттердің ұстанымдарының жалпы бағыты сәйкес келеді, негізгі айырмашылықтар сандық мөлшерлердің ерекшеліктерінде көрініс тапты.

2.3 Отбасындағы зорлық-зомбылық: қалыпты ма немесе ауытқу ма?

Жалпы алғанда ауқым бойынша балалар мен әйелдеріне қатысты зорлық-зомбылыққа жол беруге деген көзқарасқа діндар мұсылмандардың басым көпшілігі қарсы екенін байқатты. Тек 6% респондент ата-анасының баласын ұрып-соғуға, 2,9% күйеуінің әйеліне қол көтеруіне қарсылық танытпайды (75-сурет).

75-сурет. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: ата-анасының баласын ұрып-соғуы? (ауқым бойынша, %)

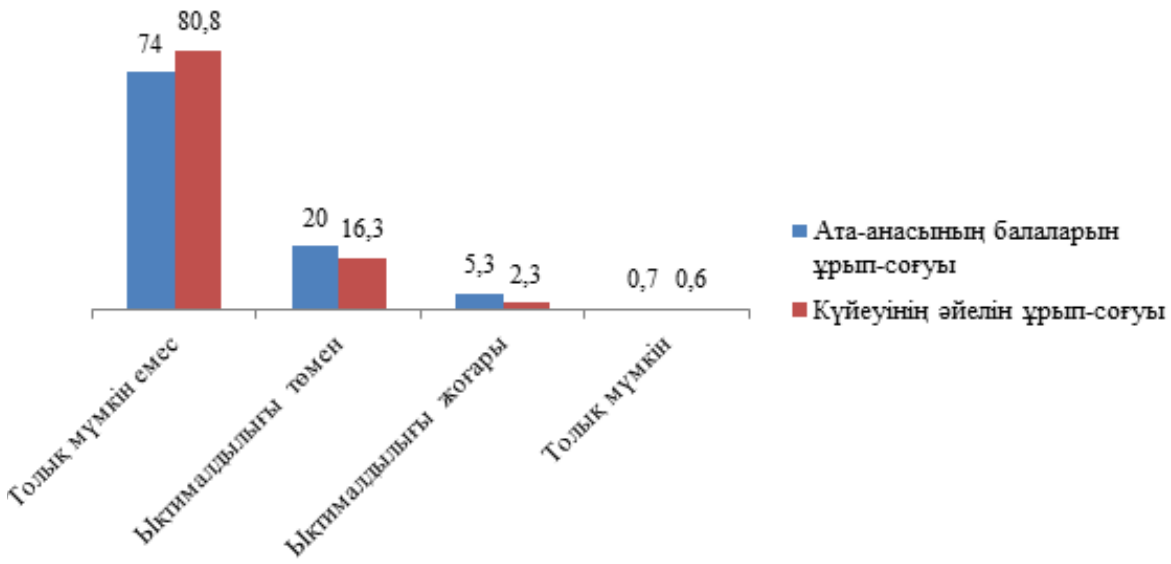

Әйелдер (94,4%) ерлерге қарағанда (93,5%) ата-анасының балаларын ұрып-соғуына жол берілмеуін жиі атады. Сонымен қатар, әйелдер (98%) ерлерге қарағанда (96%) күйеуінің әйеліне қол көтеруіне қарсы пікірді жиі белгілеп отыр (76-сурет).

76-сурет. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: ата-анасының баласын ұрып-соғуы? *(жынысы бойынша, %)*

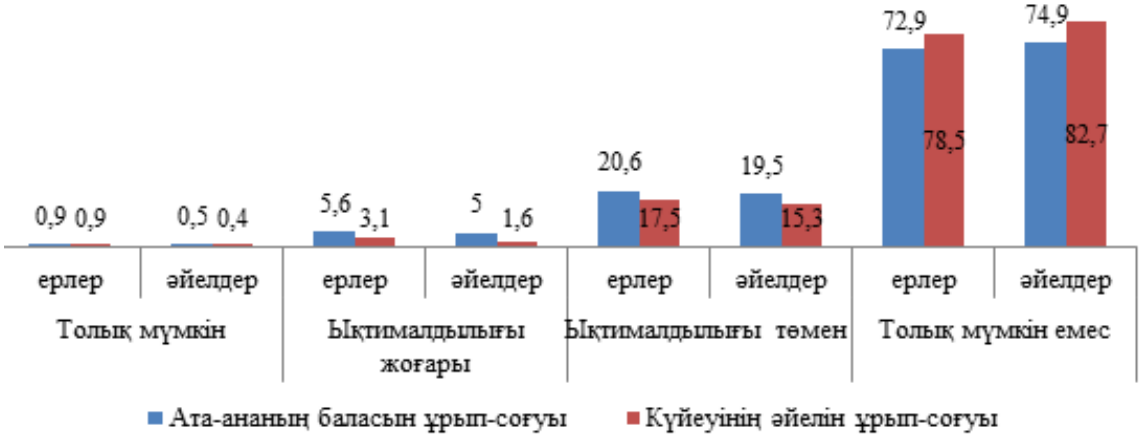

Жас шамасы бойынша жіктелген респонденттердің әртүрлі топтарында балалар мен әйелдерге зорлық-зомбылық көрсету мәселелеріне қатысты ұстанымдары ұқсас келеді және сандық көрсеткіші де жақын (77-сурет).

77-сурет. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: ата-анасының балаларын ұрып-соғуы, күйеуінің әйелін ұрып-соғуы? *(жасы бойынша,%)*

	Толық мүмкін			Ықтималдылығы жоғары			Ықтималдылығы төмен			Толық мүмкін емес		
	18-29 жас	30-59 жас	60 жас және жоғары	18-29 жас	30-59 жас	60 жас және жоғары	18-29 жас	30-59 жас	60 жас және жоғары	18-29 жас	30-59 жас	60 жас және жоғары
Ата-ананың баласын ұрып-соғуы	0,5	0,8	0,7	5,1	5,4	5,2	19,6	20,2	20,3	74,7	73,6	73,8
Күйеуінің әйелін ұрым-соғуы	0,5	0,6	0,8	1,6	2,4	3,1	15	17,1	15,8	83	79,9	80,4

Өңірлік тұрғыдан алғанда Жамбыл облысы (27,5%) және Шымкент қаласы (14,2%) ата-аналарының балаларын ұрып-соғу мүмкіндігін жиі қолдайтын өңірлер болып шықты. Орын алуы бойынша төмен көрсеткіш көрсеткен өңірлер – Нұр-Сұлтан қаласы (0,3%), Солтүстік Қазақстан (0,3%) және Шығыс Қазақстан (0,4%) облыстары (23-кесте).

23-кесте. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: ата-анасының балаларын ұрып-соғуы? *(өңірлер бойынша, %)*

№	МӘНІ/ӨҢІРЛЕР	Толық мүмкін	Ықтималдылығы жоғары	Ықтималдылығы төмен	Толық мүмкін емес
1	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	4,5	23,0	44,2	28,3
2	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	2,5	7,7	18,7	71,2
3	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	1,6	4,7	15,5	78,2
4	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	0,9	9,8	33,8	55,6
5	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	0,5	,9	18,2	80,4
6	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	0,5	6,6	17,0	75,9
7	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	0,4	1,1	6,4	92,2
8	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	0,4	1,9	20,6	77,2
9	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	0,3	5,2	13,8	80,6
10	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	0,1	5,5	16,6	77,7
11	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	0,0	1,6	6,9	91,5
12	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	0,0	1,6	55,4	43,0
13	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	0,0	3,3	23,5	73,2
14	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	0,0	0,4	5,7	93,8
15	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	0,0	,7	23,7	75,6
16	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	0,0	,3	16,3	83,5
17	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ	0,0	14,2	27,2	58,6

Күйеуі әйелін ұрып-соғу мүмкіндігін қолдау бойынша жоғары көрсеткіш Жамбыл облысында (29,7%) тіркелді (24-кесте).

24-кесте. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: күйеуінің әйелін ұрып-соғуы? *(өңірлер бойынша, %)*

№	МӘНІ/ӨҢІРЛЕР	Толық мүмкін	Ықтималдылығы жоғары	Ықтималдылығы төмен	Толық мүмкін емес
1	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	6,9	22,8	40,2	30,2
2	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	0,9	2,2	16,9	80,0
3	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	0,8	0,0	55,8	43,4
4	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	0,6	1,3	5,7	92,5
5	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	0,6	,8	12,6	85,9
6	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	0,5	1,1	11,5	86,8
7	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	0,4	0,4	27,6	71,6
8	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	0,3	1,0	7,6	91,0
9	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	0,2	0,5	4,0	95,3
10	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	0,1	2,4	13,5	84,0
11	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	0,0	1,8	10,4	87,8
12	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	0,0	0,9	11,7	87,4
13	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	0,0	0,7	14,9	84,5
14	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	0,0	0,0	5,7	94,3
15	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	0,0	0,2	21,0	78,8
16	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	0,0	0,0	15,5	84,5
17	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ	0,0	2,0	24,3	73,6

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Балалар мен әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың орын алу мүмкіндігін зерттеу барысында, қоғамдық өмірде және оның ішінде діндарлардың арасында да бұл құбылыс толық жойылмағаны анықталды. Балалар мен әйелдерге зорлық-зомбылық көрсету ықтималдылығы бойынша Жамбыл облысында, ал балаларға қатысты зорлық-зомбылық жол беру бойынша Шымкент қаласында ең жоғары көрсеткіштер тіркеліп отыр.

2.4 Қоғамдағы және өзіне қатысты зорлық-зомбылық

Зорлық-зомбылық факторының өлшемі оның басқа адамдарға және респонденттің өзіне (өзіне-өзі қол жұмсау) жасау ықтималдылығының индикаторы бойынша шығарылды. Жалпы респонденттер санына сәйкес діндар мұсылмандардың басым көпшілігі өзіне-өзі қол жұмсауға және басқа адамдарға қатысты зорлық-зомбылық көрсетуге мүлдем төзбеушілік танытатыны анықталды (78-сурет).

78-сурет. Басқа адамдарға және өзіне қатысты зорлық-зомбылыққа жол беруді бағалау *(ауқым бойынша, %)*

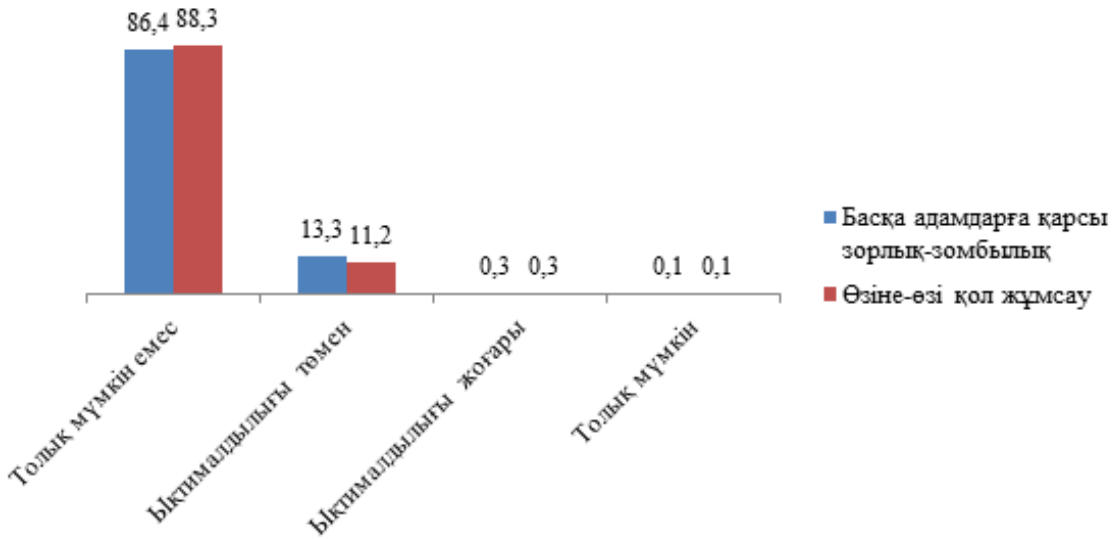

79-сурет. Басқа адамдарға және өзіне қатысты зорлық-зомбылыққа жол берілуін бағалау *(жынысы бойынша, %)*

Жасы жағынан жіктелген топтарда басқа адамдарға қарсы зорлық-зомбылық көрсету, сондай-ақ өзіне-өзі қол жұмсау жағдайлары мүлдем төзбеушілік шеңберінде орналасқан (80-сурет).

80-сурет. Сіз үшін келесі жағдай қаншалықты орынды: басқа адамдарға қарсы зорлық-зомбылық, өзіне-өзі қол жұмсау? *(жасы бойынша, %)*

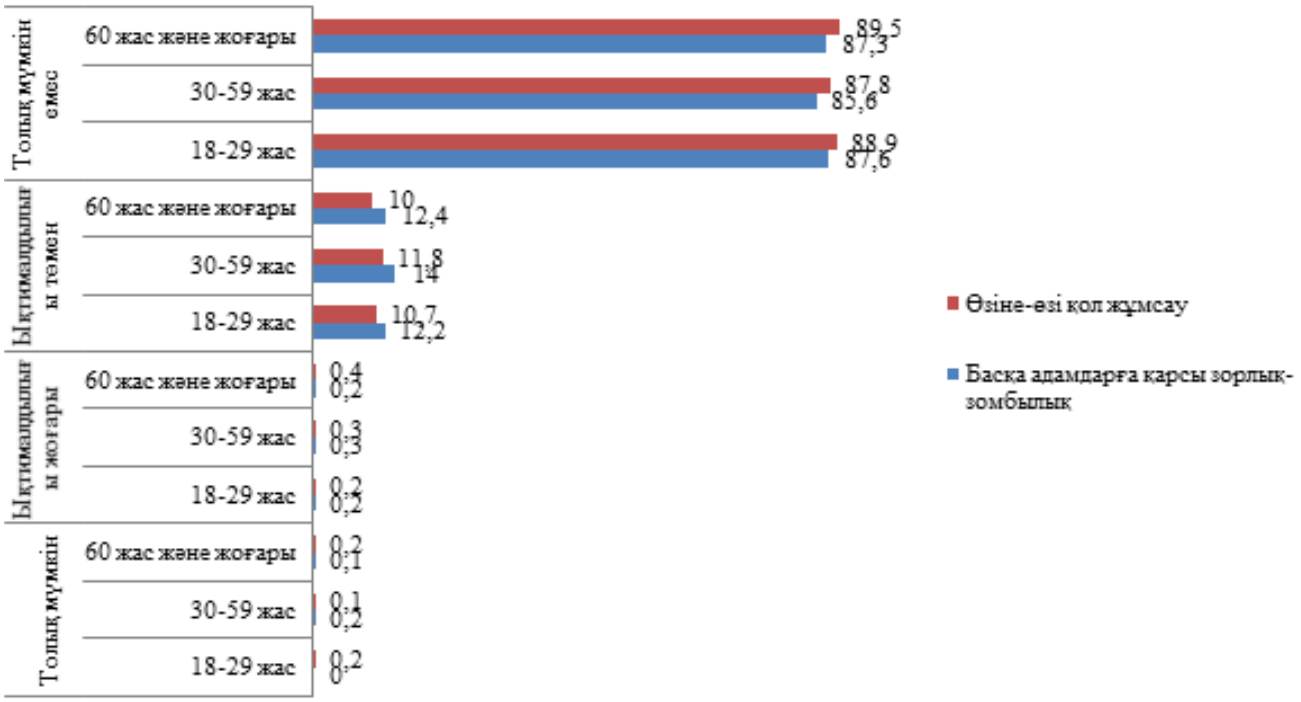

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Осы зерттеудің респонденттері болған діндар мұсылмандар тарапынан басқа адамдарға зорлық-зомбылық көрсету, сондай-ақ өзіне-өзі қол жұмсау жағдайларына мүлдем төзбеушілік танытылды, яғни олар осындай қадамдарды іс-әрекеттің ұйғарымды үлгісі ретінде қабылдамайды.

2.5 Қоғамдағы төзімсіздік көріністері

Қоғамдағы төзімсіздік көріністері бірнеше проекция негізінде, оның ішінде респондент-термен басқа діндердің және исламның басқа бағыттарының өкілдеріне қатысты төзбеушілік тудыратын уағыздарды кездесу индикаторы бойынша өлшенді. Аталған құбылыстың орын алатыны анықталды (81-сурет).

81-сурет. Сіз Қазақстанда өзге діндердің немесе исламның басқа бағыттарының өкілдеріне төзбеушілік тудыратын уағыздарды кездестірдіңіз бе? *(ауқым бойынша, %)*

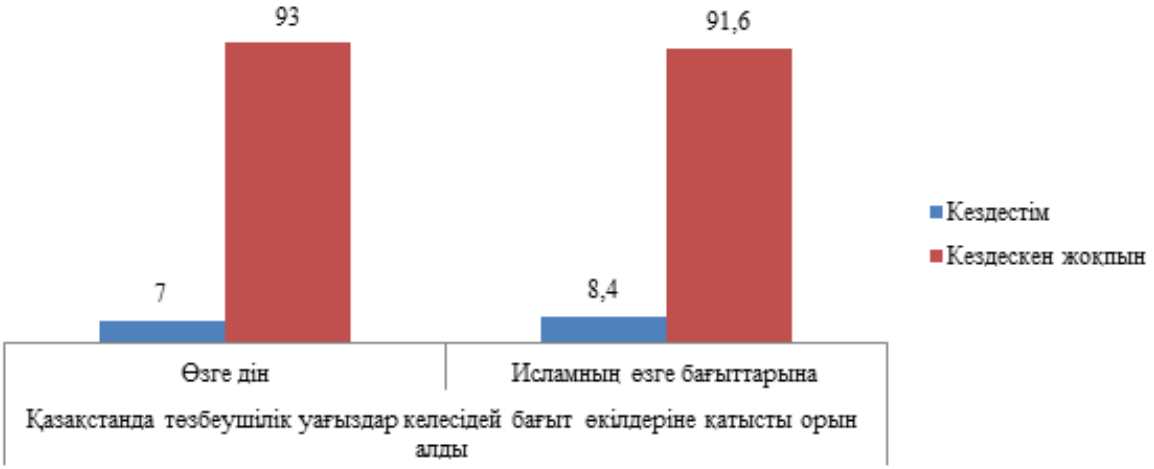

Өңірлік бөліністе респонденттердің басқа дін өкілдеріне қатысты төзбеушілік насихаттауын кездестіруі Нұр-Сұлтан қаласындағы 0,3%-дан Батыс Қазақстан облысындағы 20,2%-ға аралығындағы диапазонда көрініс тапты (82-сурет).

82-сурет. Сіз Қазақстанда өзге діндердің өкілдеріне төзбеушілік тудыратын уағыздарды кездестірдіңіз бе? *(өңірлер бойынша,%)*

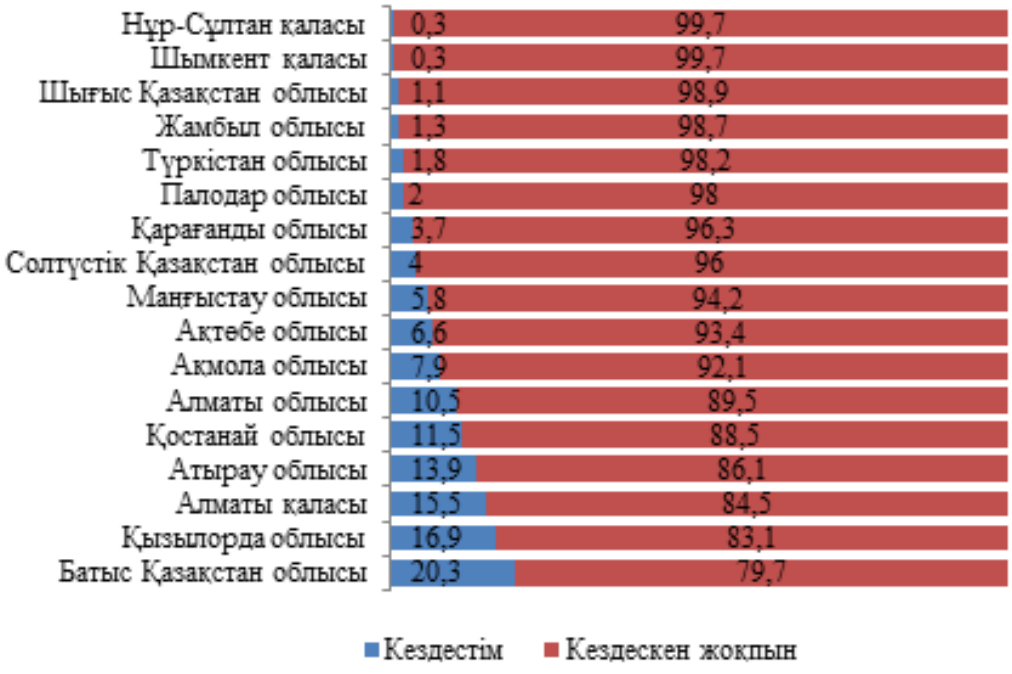

Исламның басқа бағыттарының өкілдеріне қатысты төзбеушілікті насихаттау жағдайлары Шығыс Қазақстан облысындағы 0,2% және Маңғыстау облысындағы 20,4% аралылығындағы диапазонды қамтыды (83-сурет).

83-сурет. Сіз Қазақстанда исламның басқа бағыттарының өкілдеріне төзбеушілік тудыратын уағыздарды кездестірдіңіз бе? *(өңірлер бойынша, %)*

Респонденттер басқа нәсіл өкілдеріне (4,1%) және жынысына (4,4%) қатысты төзбеушілікті насихаттау көріністеріне қарағанда, өзге ұлт өкілдеріне деген төзбеушілікті (7,6%) көбірек кездескен (83-сурет).

84-сурет. Сіз Қазақстанда өзге ұлт өкіліне, нәсілге, жыныс айырмашылығы бойынша төзбеушілік насихатталған жағдайларды байқадыңыз ба? (ауқым бойынша, %)

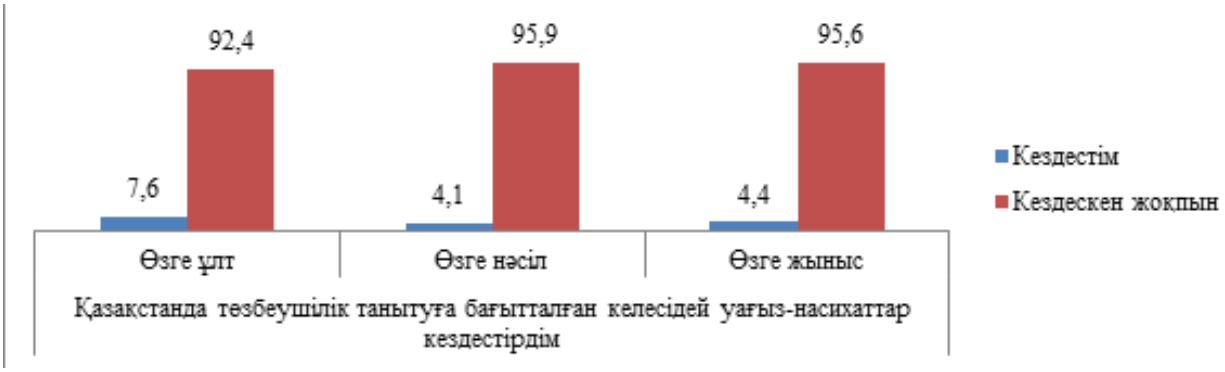

Жыныс бойынша келесідей акценттер анықталды:

- әйелдерге (7,4%) қарағанда ерлер (9,6%) исламның басқа бағыттарының өкілдеріне қарсы уағыздарды жиі кездеседі,
- әйелдерге (6,3%) қарағанда ерлер (7,9%) өзге дін өкілдеріне қарсы уағыздарды жиі кездесетіні анықталды,
- әйелдерге (7,2%) қарағанда ерлер (8%) өзге ұлт өкілдеріне қатысты төзбеушілікті уағыздау жағдайларымен жиі кездеседі,
- әйелдерге (3,6%) қарағанда ерлер (4,7%) өзге нәсілдердің өкілдеріне қатысты төзбеушілік уағыздарына жиі жолыққан,
- әйелдерге (4%) қарағанда ерлер (4,8%) өзге жыныс өкілдеріне қатысты төзбеушілік уағыздарын жиі кездескен (85-сурет).

85-сурет. Сіз Қазақстанда өзге діндердің, исламның басқа бағыттарының, ұлтардың, нәсілдердің, жыныстың өкілдеріне қарсы төзбеушілік насихаттау жағдайларын кездестірдіңіз бе? (жынысы бойынша, %)

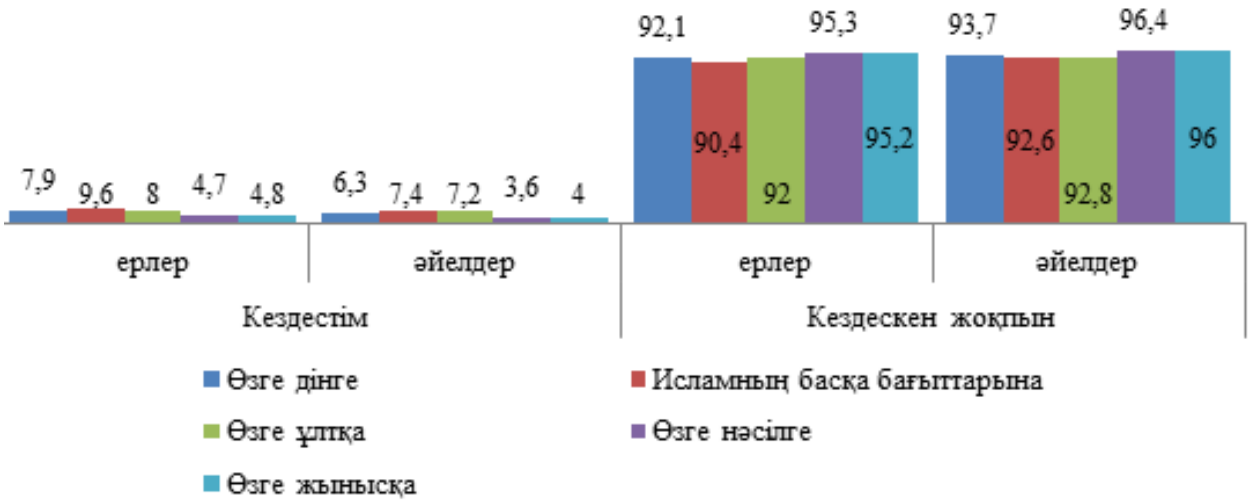

18-29 жас арасындағы респонденттер басқа жас топтарындағы респонденттерге қарағанда исламның басқа бағыттарының(9,4%), өзге ұлттардың (8,3%), өзге жыныстың (5,5%), өзге нәсілдердің (4,5%) өкілдеріне қарсы төзбеушілік қалыптастыруға бағытталған уағыздармен жиі кездеседі (86-сурет).

86-сурет. Сіз Қазақстанда өзге діндердің, исламның басқа бағыттарының, ұлтардың, нәсілдердің, жыныстың өкілдеріне қарсы төзбеушілік насихаттау жағдайларын кездестірдіңіз бе? (жасы бойынша,%)

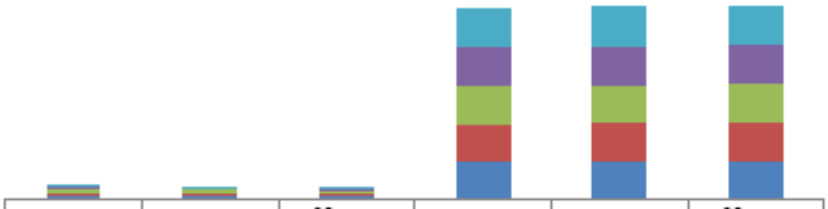

	Кездестім			Кездестірген жоқпын		
	18-29 жас	30-59 жас	60 жас және жоғары	18-29 жас	30-59 жас	60 жас және жоғары
Өзге жыныс	5,5	4	3,8	94,5	96	96,2
Өзге нәсілдер	4,5	3,9	4,1	95,5	96,1	95,9
Өзге ұлттар	8,3	7,3	7,5	91,7	92,7	92,5
Исламның басқа бағыттары	9,4	8,5	6,2	90,6	91,5	93,8
Өзге дін	6,8	7,3	6,5	93,2	92,7	93,5

Өңірлік көрсеткіште өзге ұлт өкілдеріне қатысты төзбеушілік насихаттау көріністерімен Нұр-Сұлтандағы респонденттер мүлдем кездеспеген, ал Қызылорда облысында респонденттердің 26,3%-ы кездесіп, аталған көрсеткіш ең үлкен өңірлік пайызды құрады (87-сурет).

87-сурет. Сіз Қазақстанда өзге ұлт өкілдеріне қатысты төзбеушілік насихатталған жағдайларды кездестіңіз бе? (өңірлер бойынша, %)

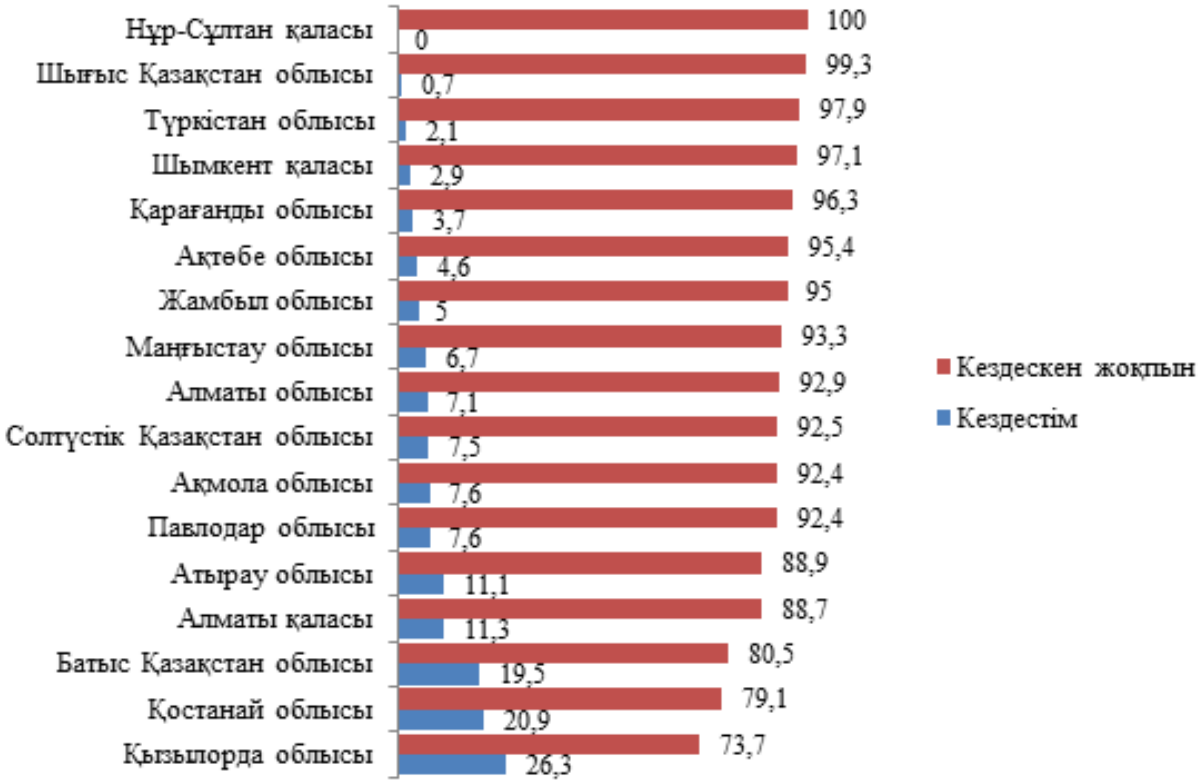

ҚОРЫТЫНДЫ

Өзге діндердің, исламның басқа бағыттарының, өзге жыныстың, өзге ұлттардың, өзге нәсілдердің өкілдеріне қарсы бағытталған төзбеушілік уағыз-насихаттардың орын алуын әйелдерге қарағанда ер адамдар, сондай-ақ 18-29 жас аралығындағы респонденттер жиі кездестіреді.

III МҰСЫЛМАНДЫҚ БІРЕГЕЙЛІКТІ ТҮСІНУ

3.1 Шынайы діндардың сипаттамалары

Зерттеу барысында респонденттердің мұсылмандық бірегейлікті бірнеше өлшемдер арқылы түсінетіні айқындалды.

Респонденттердің жалпы ауқымын алатын болсақ, шынайы діндардың өлшемшарттары туралы сұрақ бойынша жауаптар реттілігі келесідей бөлінді:

1-орын – «Нағыз діндар болу үшін Аллаға сенудің өзі жеткілікті негіз болып табылады» (40,3%), 2-орын – «Исламның барлық қағидаттарын орындау міндетті емес, бірақ Аллаға сенім міндетті және игі істер жасау қажет» (33,1%), 3-орын – «Аллаға сенім, сондай-ақ исламның намаз, ораза, зекет, қажылық және т.б парыздарын міндетті түрде орындау» (24,4%), 4-орын – «Исламның барлық талаптарын қатаң орындауға, соның ішінде ислам құндылықтарын өз мүдделерінен жоғары қоюға дайын болу» (2,3%). Жауаптар реттілігі төменде көрсетілді (88-сурет).

88-сурет. Сіздің ойыңызша, шынайы діндарды қандай белгілермен сипаттауға болады? (ауқым бойынша, %)

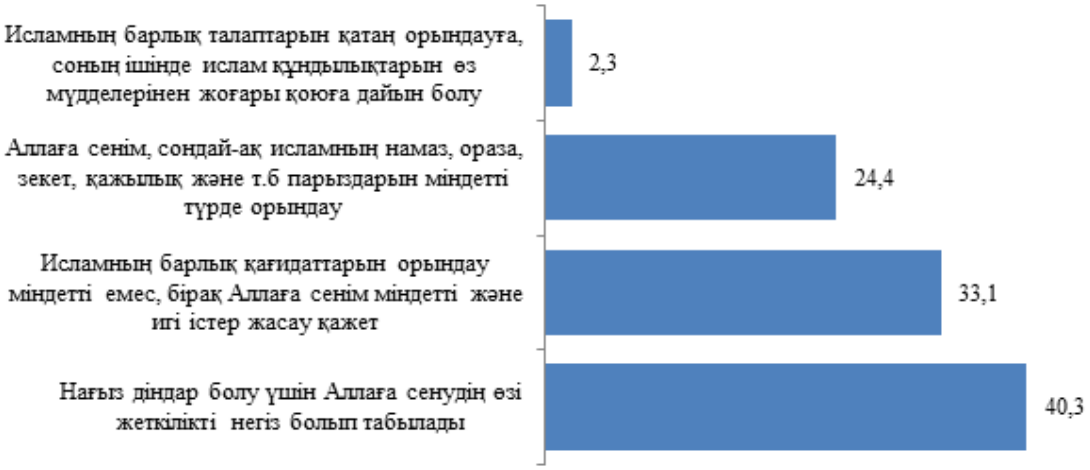

Жас ерекшеліктері бойынша талдайтын болсақ, барлық топтарыда шынайы діндарды сипаттайтын ұстанымдардың жалпы үрдісі ұқсас және сандық жағынан бір-біріне сәйкес келеді. Ислам құндылықтарын өз мүдделерінен, өмірінен, отбасынан және мемлекеттен жоғары қоюға дайын болу 19-29 жастағы (2,1%) және 30-59 жастағы (2,2%) респондентермен салыстырғанда 60 жастан асқан респонденттерге (2,9%) көбірек тән екендігі анықталды (89-сурет).

89-сурет. Сіздің ойыңызша, шынайы діндарды қандай белгілермен сипаттауға болады? (жасы бойынша, %)

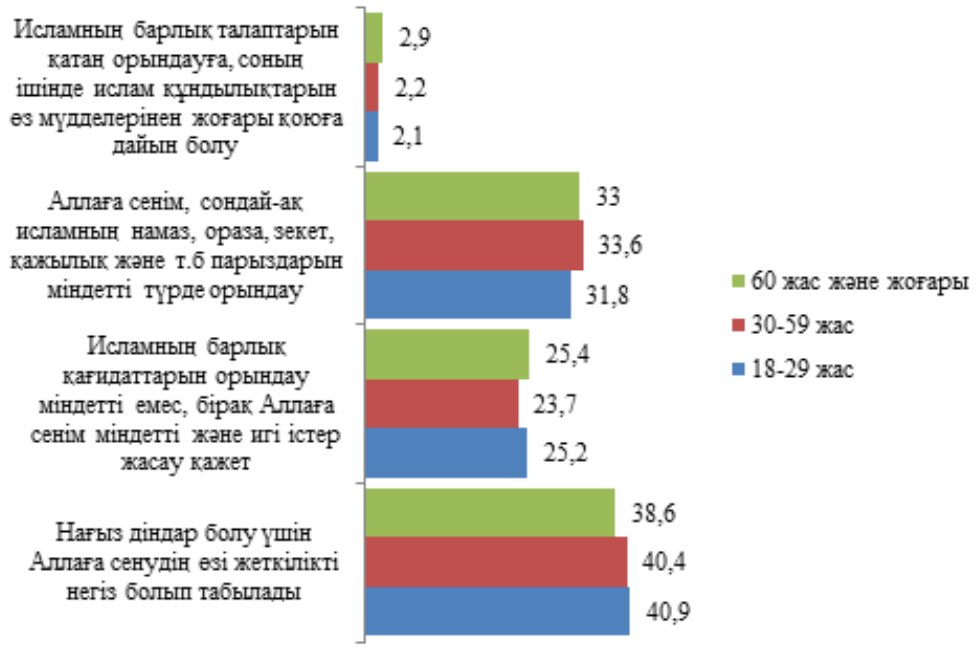

Өңірлер тұрғысында шынайы діндарды сипаттайтын өлшемшарттар әртүрлі пікірлерді қамтиды. Ислам құндылықтарын өз мүдделерінен, өмірінен, отбасынан және мемлекеттен жоғары қоюға дайын болу респонденттерге әртүрлі дәрежеде тән. Оның ішінде, Маңғыстау облысында – 8%, Қарағанды облысында – 5,2%, Шығыс Қазақстан облысында – 4,2%, Павлодар облысында – 3,3%, Батыс Қазақстан облысында – 3,2%, Қостанай облысында – 2,7%, Алматы қаласында – 2,6%, Солтүстік Қазақстан облысында – 2,2%, Алматы облысында – 1,9%, Түркістан облысында – 1,5%, Қызылорда облысында – 1,1%, Ақмола облысында – 0,7%, Ақтөбе облысында – 0,6%, Шымкент қаласында – 0,6%, Атырау облысында – 0,5%), Жамбыл облысында – 0,3%, Нұр-Сұлтан қаласында – 0% құрады (90-сурет).

90-сурет. Сіздің ойыңызша, шынайы діндарды қандай белгілермен сипаттауға болады? (өңірлер бойынша, %)

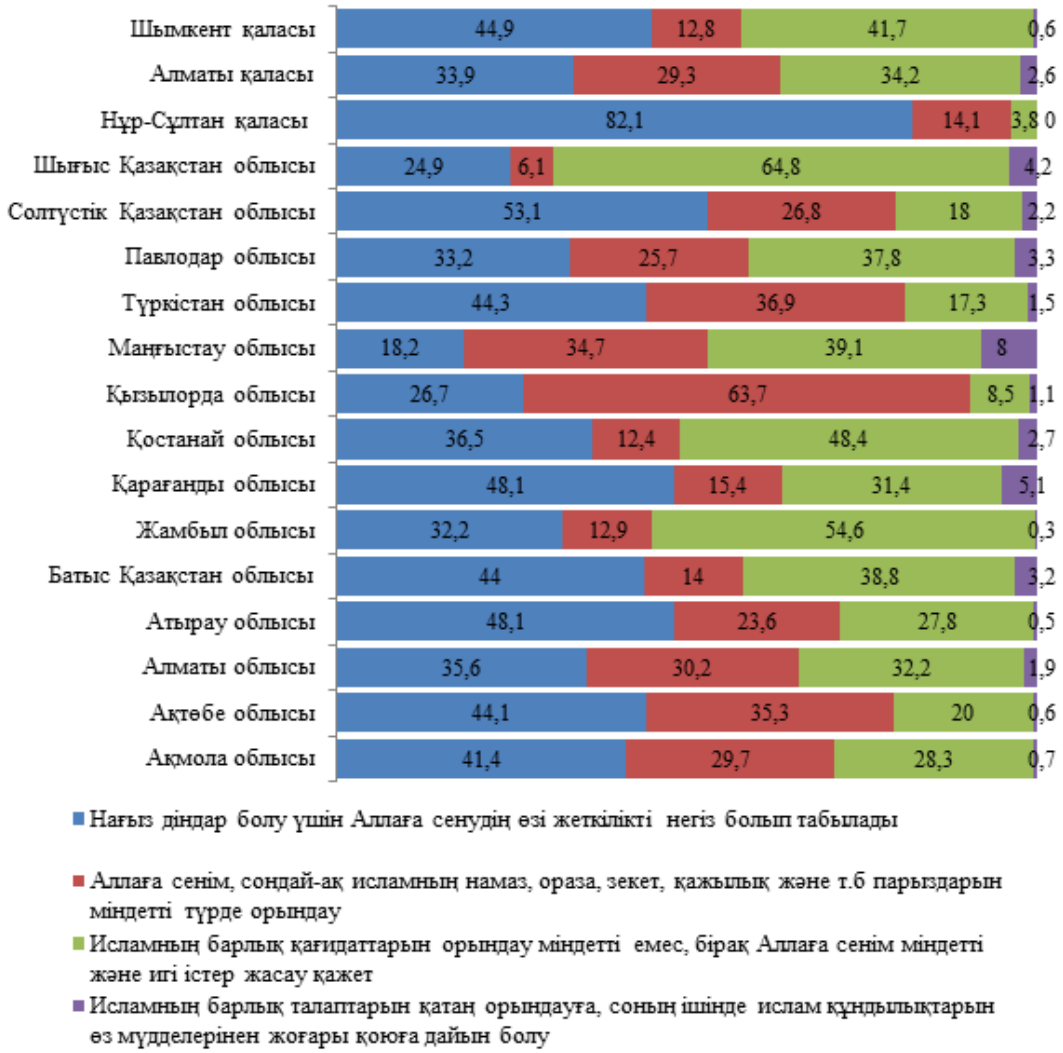

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Діннің мүддесін бәрінен жоғары қоюға дайын болу өлшемшартын талдай отырып, мемлекетіміздегі (бұрын белгілі болған «шиеленісті ошақтардан» басқа) қауіпті мәселері бар өңірлер қатары Шығыс Қазақстан, Павлодар және Қостанай облыстары есебінен кеңейгенін атап кету қажет.

3.2. Басқа дін өкілдерімен қарым-қатынас

Қазақстандық қоғамда әртүрлі діндердің өзара қатынасы сыйластық немесе толерант-тылық ұстанымен ерекшеленеді.

Зерттеу барысында респонденттерге құрмет пен толеранттық (төзімділік, бейтараптылық) немесе интолеранттық (төзбеушілік) сияқты ұстанымдар қандай дәрежеде тән екендігі анықталды.

Жалпы ауқымдағы жауаптардың жіктелуі келесідей: барлық діндерге құрметпен қарау – 62,5%, бейтарапты (толерантты) – 22,8%, аксиологиялық тұрғыдан анықталмаған «дінге бай-ланысты» деген жауап – 11,3%, теріс, интолерантты көзқарас – 3,4% (91-сурет)

91-сурет. Өзге діндердің (діни ағымдардың) өкілдеріне көзқарасыңыз қандай? (ауқымы бойынша, %)

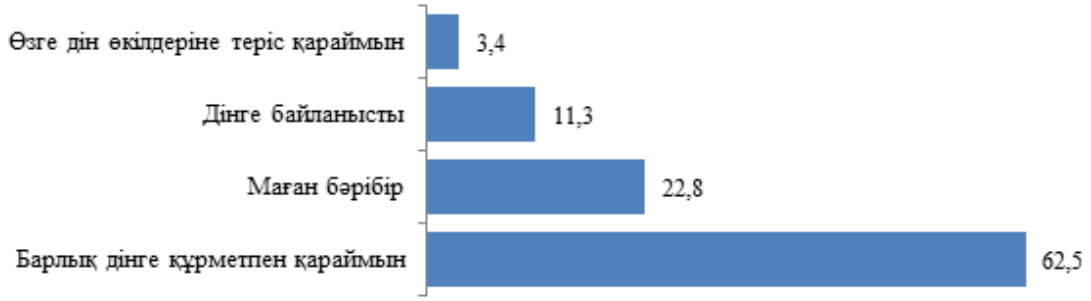

Жыныс бойынша алғанда ерлер мен әйелдердің көзқарас бағыты ұқсас және сандық жағынан сәйкес келеді (92-сурет).

92-сурет. Өзге діндердің (діни ағымдардың) өкілдеріне көзқарасыңыз қандай? (жынысы бойынша, %)

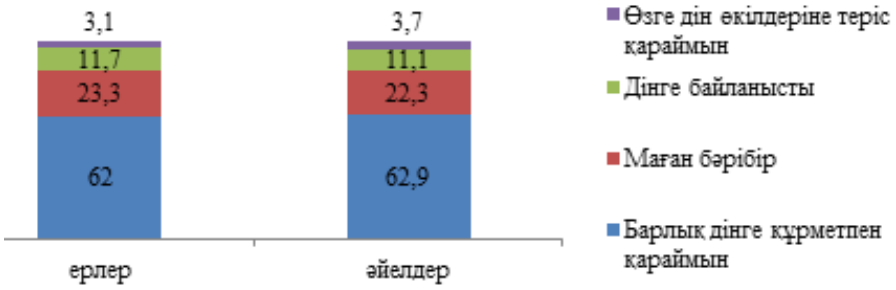

Жас ерекшелігіне сәйкес келесідей ұстанымдар айқындалды:

1) Өзге діндердің өкілдеріне құрметпен қарау ұстанымы бойынша 18-29 жастағы (61,8%) және орта жастағы (61,9%) респонденттерге қарағанда 60 жастан жоғары респонденттердің (65%) көзқарасында басымдық байқалады.

2) 30-59 жастағы (22,5%) және 60 жастан жоғары (18,4%) жастағы респонденттерге қа-рағанда 18-29 жас аралығындағы респонденттерде толеранттылық (бейтараптылық, маған «бәрібір» мағынасында) көзқарастың жоғары үлесі (25,7%) анықталды.

3) Өзге дінді (ағымды) ұстанатын адамдарға деген таңдамалы қатынас («дінге байланы-сты» жауабын белгілеу) 18-29 жастағы респондеттермен салыстырғанда (9,1%) 30-59 жастағы орта топта (22,5%) және 60 жастан асқан (12,3%) респонденттерде жиі кездеседі.

4) Барлық жастағы топтарда өзге діндердің өкілдеріне деген теріс көзқарас мәнінде те-пе-теңдік тіркеліп, 3,4%-ды құрады (93-сурет).

93-сурет. Өзге діндердің (діни ағымдардың) өкілдеріне көзқарасыңыз қандай? (жасы бойынша, %)

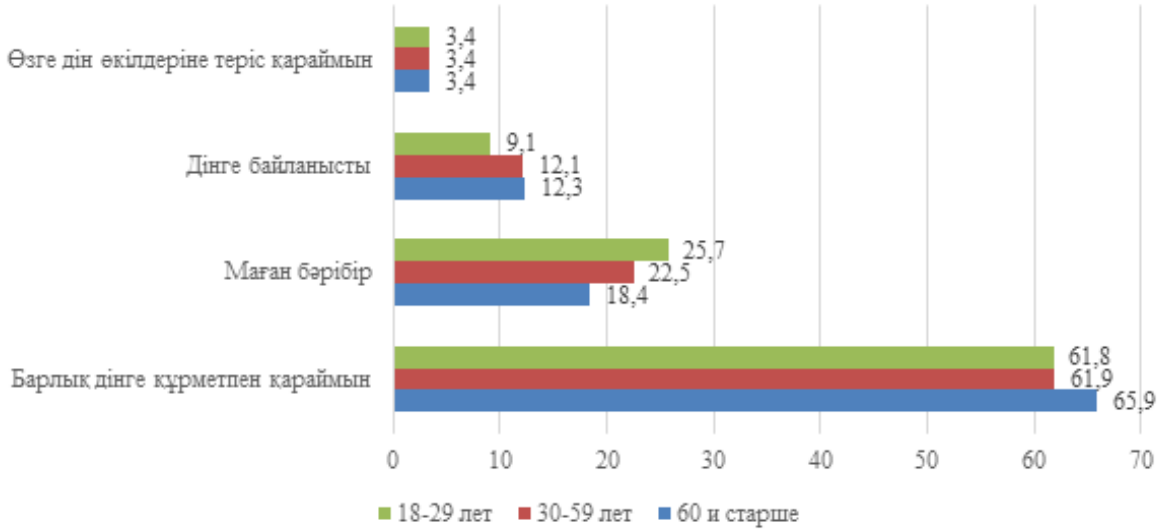

Өңірлер көрсеткішінде ерекшеліктер анықталды:

1) Түркістан облысында (12,3%), Қызылорда облысында (9%), Атырау облысында (8,8%), Алматы облысында (3,6%), Алматы қаласында (3,4%), Ақтөбе облысында (3,1%), Қостанай облысында (3%), Маңғыстау облысында (2,2%), Батыс Қазақстан облысында (2%) өзге діндердің өкілдеріне теріс көзқарастар тіркелді;

2) Өзге діндердің өкілдеріне деген бейтарапты көзқарас бойынша Нұр-Сұлтан қаласындағы 8%-дан Солтүстік Қазақстан облысындағы 53,1%-ға дейінгі диапазон айқындалды (94-сурет).

94-сурет. Өзге діндердің (діни ағымдардың) өкілдеріне көзқарасыңыз қандай? (өңірлер бойынша, %)

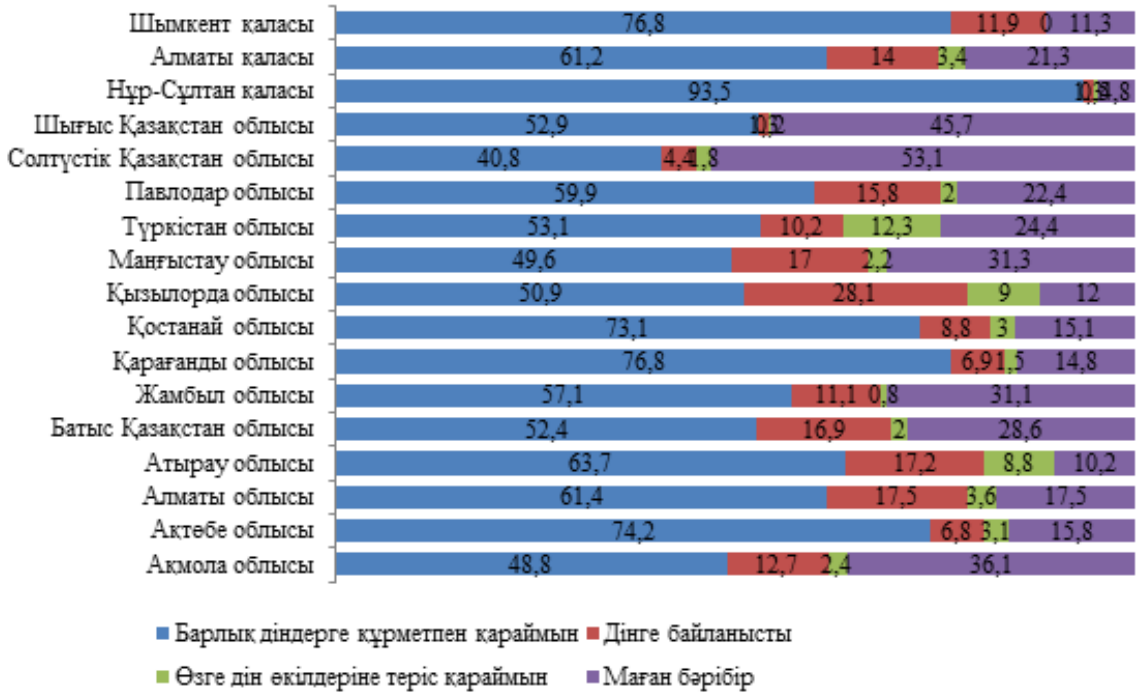

Зерттеу барысында басқа дін өкілдеріне деген интолерантты (3,4%), екпінді бағытталған (11,3%), бейтарапты (22,8%), құрметпен қарау (62,5%) көзқарастардың көлемдері көрсетілді. Сонымен қатар, толерантты (бейтарапты) және теріс көзқарастардың үлкен лакуналары қалыптасқаны анықталды.

3.3 Дінге көшу – мұсылмандық парыз

Сауалнама жүргізілген респонденттер ауқымы бойынша, өз дініне басқа адамды ауыстыру мұсылманның парызы болып міндеттелмейді деген пікірде – 77,1%, әр мұсылманның міндетті санайды – 15,2%, жауап беруге қиналды – 7,7% (95-сурет).

95-сурет. Сіз үшін, мұсылман ретінде өзгелерді өз дініңізге өткізу міндетті болып саналады ма? (ауқым бойынша, %)

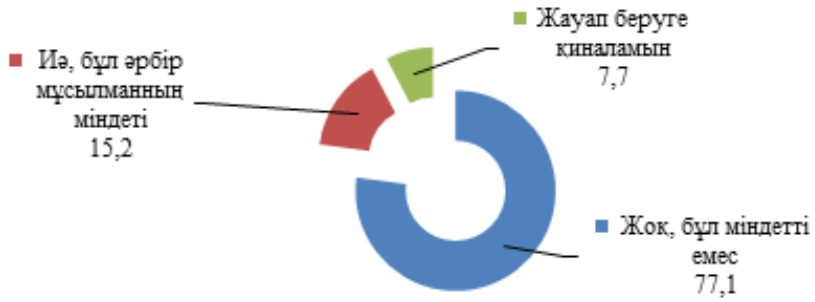

Жыныстық тұрғыдан алғанда ерлердің ұстанымы міндеттілікке жақын (16,2%), олар әйелдерге (14,3%) қарағанда дінге шақыруды мұсылманның парызы деп атаған (96-сурет).

96-сурет. Сіз үшін, мұсылман ретінде өзгелерді өз дініңізге өткізу міндетті болып саналады ма? (жынысы бойынша, %)

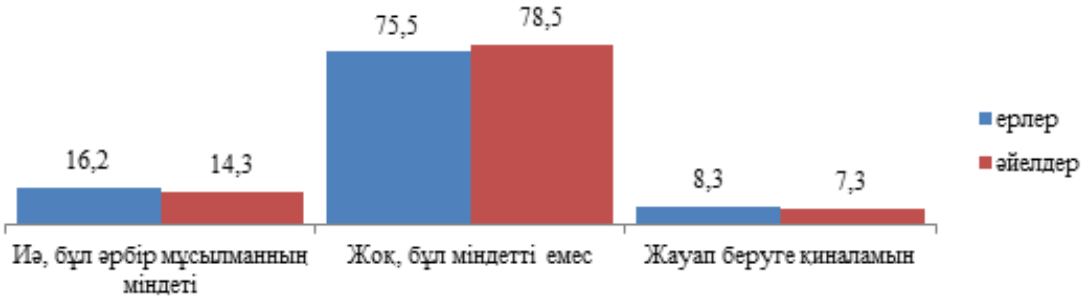

Жас ерекшеліктері бойынша өз дініне өткізу ұстанымының бағыты ұқсас және сандық жағынан үлкен айырмашылық жоқ. Жауап беру қиналғандардың саны бойынша айырмашылық байқалады: жас респонденттер арасында бұл көрсеткіш (8,6%) басқа топтарға қарағанда жоғары (97-сурет).

97-сурет. Сіз үшін, мұсылман ретінде өзгелерді өз дініңізге өткізу міндетті болып саналады ма? (жасы бойынша, %)

Өңірлер тұрғысынан ислам дінің қабылдауға себепкер болу мұсылманның парызы деген жауапты таңдағандардың диапазоны Нұр-Сұлтанда қаласындағы 1%-дан Қызылорда облысындағы 35,8%-ға дейінгі аралықты қамтыды (98-сурет).

98-сурет. Сіз үшін, мұсылман ретінде өзгелерді өз дініңізге өткізу міндетті болып саналады ма? (өңірлер бойынша, %)

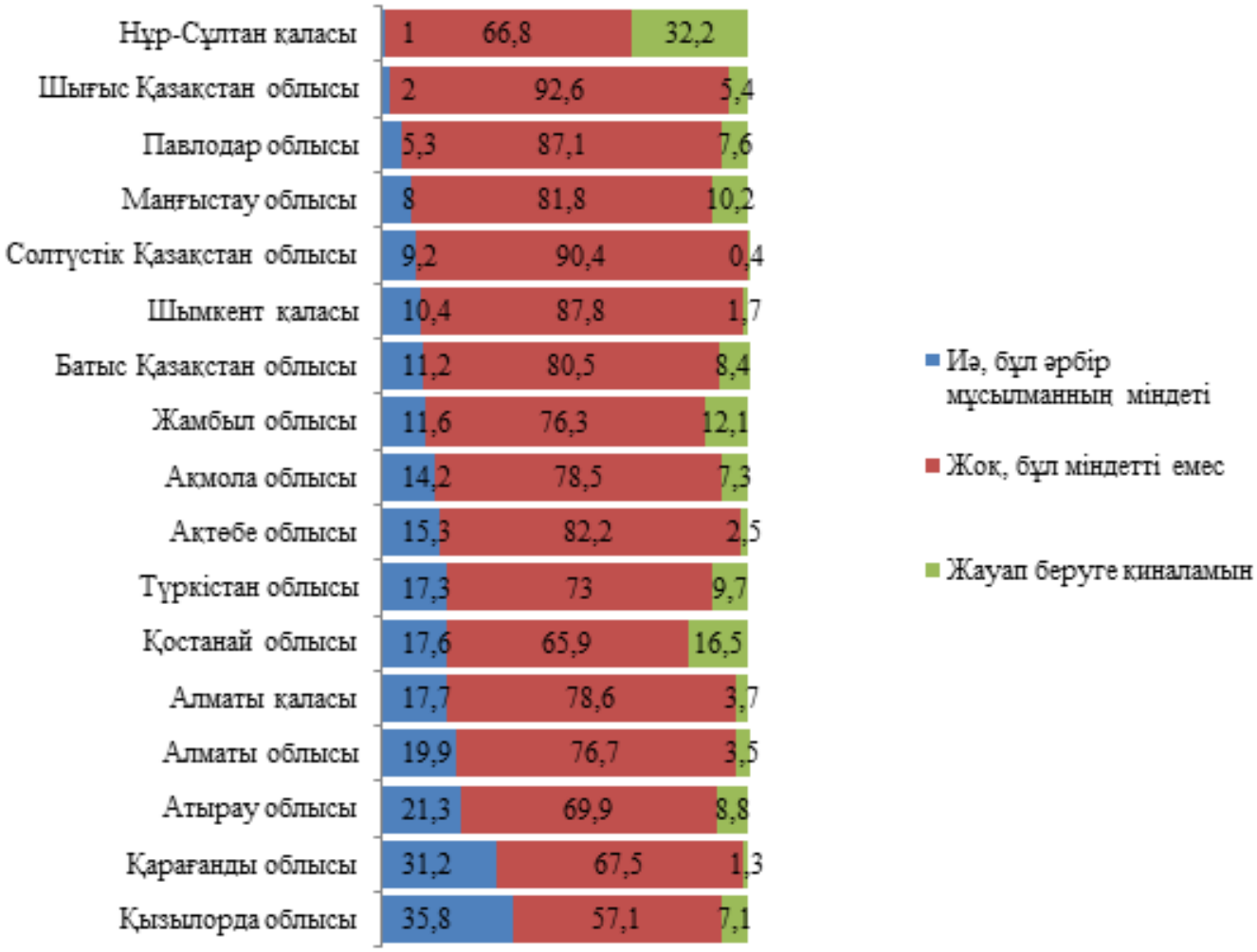

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Ислам дініне өткізу шынайы мұсылманның парызы деп есептеу радикалды және дәстүрлі исламның маңызды сәйкестендіру маркеріне айналды және осы зерттеу шеңберінде мұсылман үмбетінің қатардағы өкілдері арасындағы прозелитизмнің таралу ауқымын анықтайтын индикатор ретінде қарастыруға болады.

IV ҚАЗАҚСТАН МҰСЫЛМАНДАРЫ ДІНИ БАСҚАРМАСЫНЫҢ (ҚМДБ) ҚЫЗМЕТІНЕ ДЕГЕН КӨЗҚАРАС

4.1 Ислам туралы жауап іздеу

Егер ислам туралы сұрақ туындаған жағдайда, респонденттердің көпшілігі алдымен имамға жүгінеді (49,2%).

Ақпараттық көздің шамамен сол деңгейдегі маңыздылығы ата-аналар мен туыстардың (38,4%) және туыстар арасындағы білімді адамдардың (36%) консультацияларына тиесілі.

Достары мен таныстарынан респонденттердің 15,4% ақпарат алады.

Интернет көздеріне 9,1%,діни әдебиетке – 8,5%,діни қауым мүшелеріне – 4,3% жүгінеді (99-сурет).

99-сурет. Ислам туралы мәселе туындаған жағдайда, сіз бірінші кезекте кімге жүгінесіз? (ауқым бойынша, %)

Жас ерекшеліктеріне сәйкес бөлікте беделге ие тұлғаны таңдау басымдықтары бойынша ерекшеліктер анықталып, жас шамасына қарай қарастырылған топтарда айырмашылықтар тіркелді. 18-29 жастағы респонденттер үшін рухани ізденіс саласындағы беделді адамдар реттілігі мынадай: ата-аналар мен туыстары (51,6%), имамдар (44,1%), туыстардың арасындағы хабардар адамдар (32%), достары мен аныстары арасындағы хабардар адам (14,4%), интернет (10,7%), діни әдебиет (8%), діни қауымның мүшелері (4,1%) (100-сурет).

100-сурет. Ислам туралы мәселе туындаған жағдайда, сіз бірінші кезекте кімге жүгінесіз? (жасына байланысты, %)

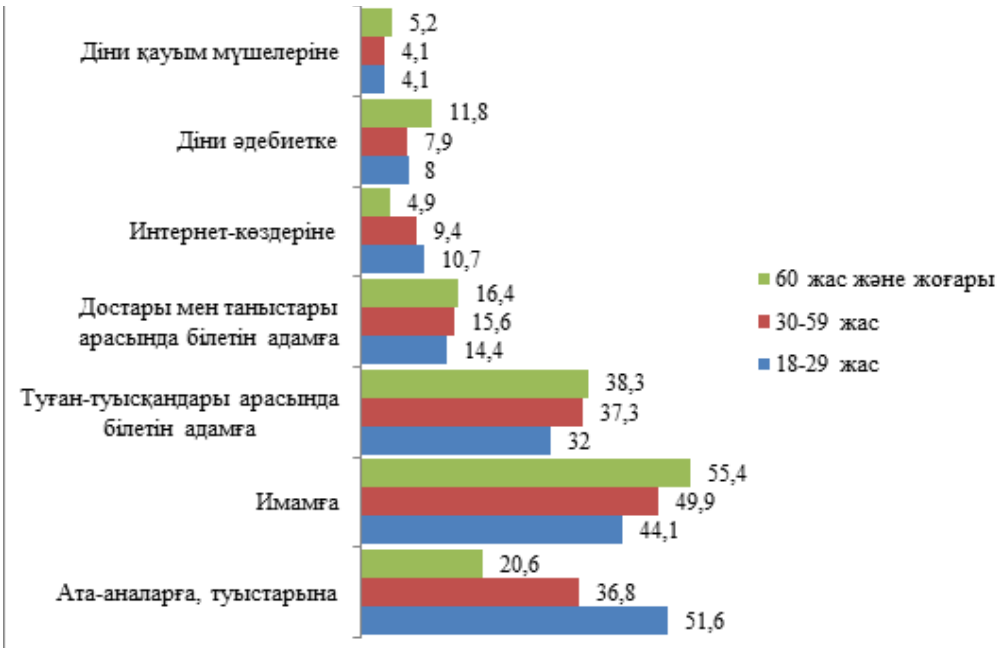

Өңірлер бойынша имамдардың беделі Жамбылда 36,8%-дан Павлодар облысында 68,8%-ға дейінгі диапазон аралығында белгіленді.

Респонденттердің арасында ата-аналары мен туыстарынан ислам туралы кеңес алу позициясының жалпы көрсеткіші жоғары: Түркістан облысындағы 28,3%-дан Атырау облысындағы 56,5%-ға дейінгі аралық.

Діни әдебиеттер ислам діні туралы дереккөз ретінде көрсетілген жауаптар Нұр-Сұлтан қаласындағы 2,0%-дан Атырау облысындағы 23,1% аралығындағы диапазонды көрсетті.

Респонденттер интернет көздерін барлық өңірлерда қолданады: Павлодар облысы (15,8%), Жамбыл облысы (13,4%), Нұр-Сұлтан қаласы (13,3%), Қостанай облысы (12,4%), Алматы қаласы (11,6%), Солтүстік Қазақстан облысы (11,4%), Алматы облысы (10,5%), Батыс Қазақстан облысы (8,8%), Ақмола облысы (8,2%), Түркістан облысы (8,1%), Шымкент қаласы (8,1%), Атырау облысы (6,5%), Ақтөбе облысы (6,2%), Қызылорда облысы (5,9%), Шығыс Қазақстан облысы (5,3%), Қарағанды облысы (4,9%), Маңғыстау облысы (0, 9%) (101-сурет).

101-сурет. Ислам туралы мәселе туындаған жағдайда, сіз бірінші кезекте кімге жүгінесіз? (өңірлер бойынша, %).

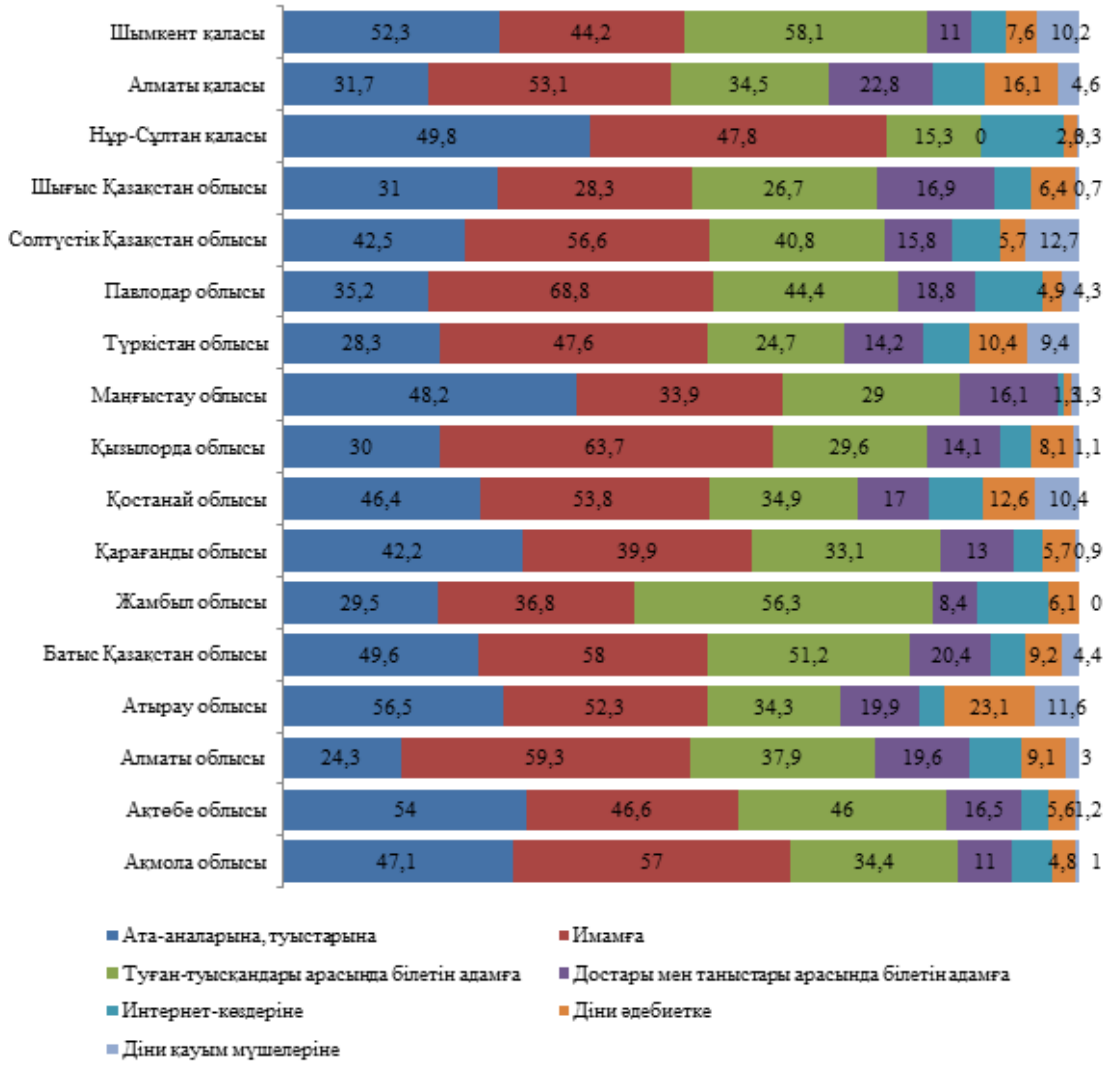

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Ақпарат көздері ретінде қолдану жас респонденттер арасында интернет (10,7%), аға буын өкілдері арасында діни әдебиеттер (11,8%) кеңінен таралған. Жас респонденттерге (18-29 жас) қарағанда орта буын (30-59 жас) және аға буын (60-тан жоғары) өкілдері арасында имамның беделі жоғарырақ.

4.2 Мешіт жанындағы курстар

Респонденттердің жалпы ауқымын алғанда мешіттер жанындағы курстар туралы сұраққа жауаптар сараланып, курстар жөнінде ақпараттандыру жұмысына қанағаттанбаушылық орын алатыны (ешқашан естіген жоқпын – 45,6%, естігенім бар, бірақ қатысқан жоқпын – 44,4%) және курстарға қатысушылардың аз келетіндігі (қатысқандар саны – 9,1%, оның ішінде курстарға үнемі барады – 1,8%, бірнеше рет қатысты – 7,3%) туралы анықталды (102-сурет).

102-сурет. Сіз мешіт жанындағы курстарға (тіл үйрену, құран оқу және т.б.) қатысасыз ба? (ауқым бойынша, %)

Мешіттер жанында курстарды ұйымдастыру (1,6%) және тұрақты түрде оларға қатысу (2%) респонденттердің ең жас тобына (18-29 жас) көбірек тән екендігі анықталды (103-сурет).

103-сурет. Сіз мешіт жанындағы курстарға (тіл үйрену, құран оқу және т.б.) қатысасыз ба? (жасы бойынша, %)

Өңірлік бөліністе курстар туралы негізінен естігендер, алайда оларға көбінесе қатыспағандар саны көп екендігі анықталды. Өңірлер бойынша мешіт жанындағы курстарға бірнеше рет қатысқан респонденттердің көрсеткіштері келесідей: Шымкент қаласы – 13,3%, Атырау облысы – 13,0%, Қызылор облысы – 13,0%, Түркістан облысы – 11,2%, Солтүстік Қазақстан облысы – 10,5%, Алматы қаласы – 9,0%, Қарағанды облысы – 7,8%, Батыс Қазақстан облысы – 7,2%, Жамбыл облысы – 7,1%, Маңғыстау облысы – 7,1%, Алматы облысы – 6,8%, Қостанай облысы – 6,3%, Ақмола облысы – 4,8%, Павлодар облысы – 3,6%, Ақтөбе облысы – 2,5%, Нұр-Сұлтан қаласы – 2,5%, Шығыс Қазақстан облысы – 1,1% (104 сурет).

104-сурет. Сіз мешіт жанындағы курстарға (тіл үйрену, құран оқу және т.б.) қатысасыз ба? (өңірлер бойынша, %)

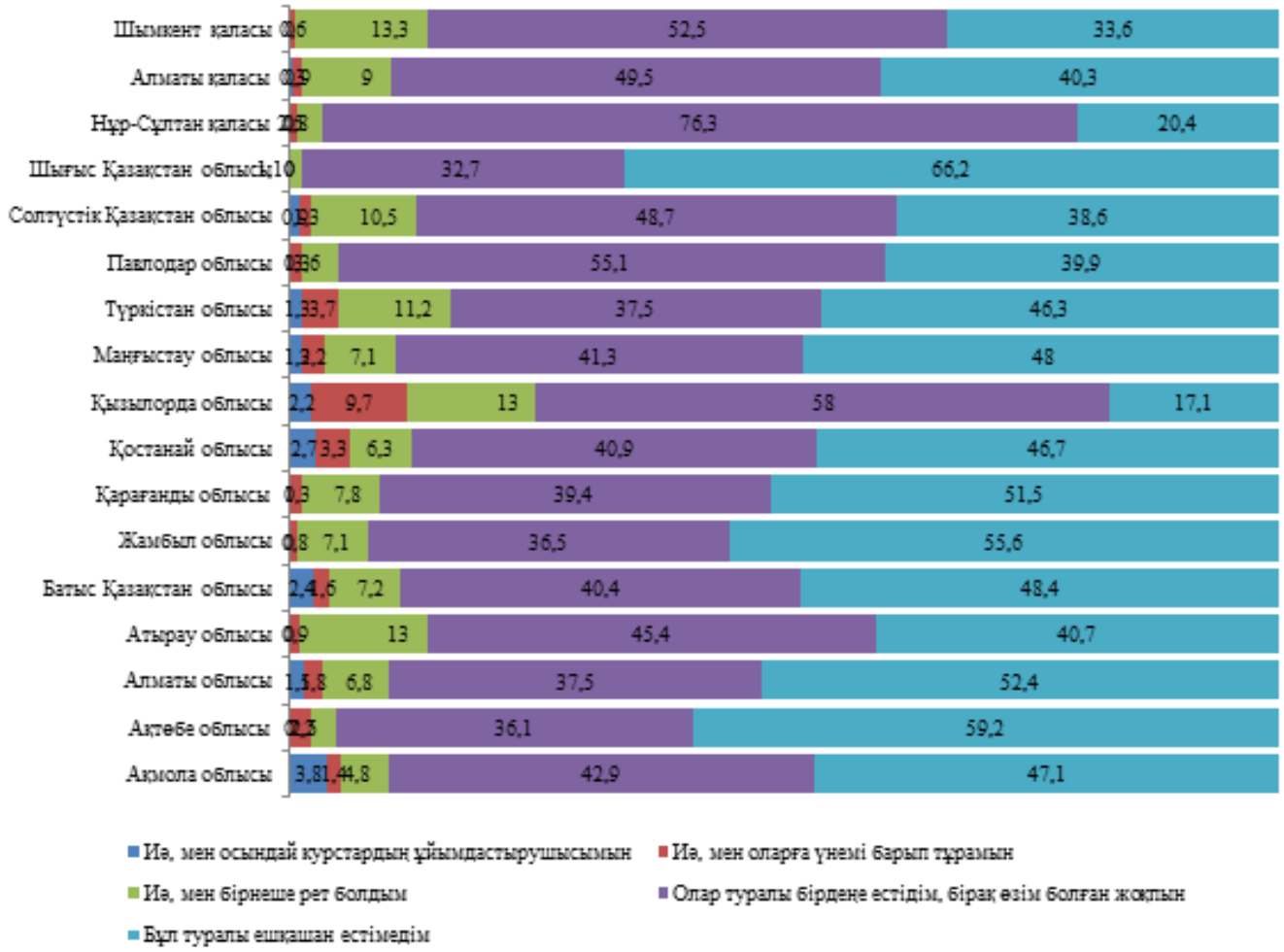

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Мешіттер жанындағы діни сауат ашу және тіл үйрету курстары діндарлар арасында әзірше тиісті танымалдылық деңгейіне жетпегендігі анықталды. Жамағат арасындағы басым көпшілігі курстар туралы естімеген (45,6%) немесе естігені бар, бірақ өздері бармаған (44,4%). Респонденттердің 7,3%-ы бірнеше рет курстарға қатысқан. 1,8%-ы курстарға тұрақты қатысады. Мешіт жанындағы курстарға қызығушылық негізінен діндарлықтың жоғары деңгейі көрініс тапқан облыстарда тіркелді.

4.3 Мешіт имамымен қарым-қатынас кезіндегі қиындықтар

Жалпы көрсеткіште респонденттердің 63,3%-ы мешіттің имамымен қарым-қатынаста қиындықтар жоқ деп жауап берді. Ал 25,2%-ы ешқашан имамның көмегіне жүгінбеген.

Анықталған қиындықтар: тілдік кедергілер (4,4%), әйелдердің имаммен сөйлесу қиындығы (4,3%), имамның қабылдауына кіру қиындығы (3,7%), терминдердің күрделілігі (3,3%), қабылдаудың ыңғайсыз кестесі (2,1%), имамның тәкаппарлығы (1,6%), имамның біліксіздігі (1,5%), имамның байланыс орнатуға ниеті жоқтығы (1,2%) (105-сурет).

105-сурет. Мешітте имаммен сөйлескенде қандайқиындықтарға тап болдыңыз? (ауқым бойынша, %)

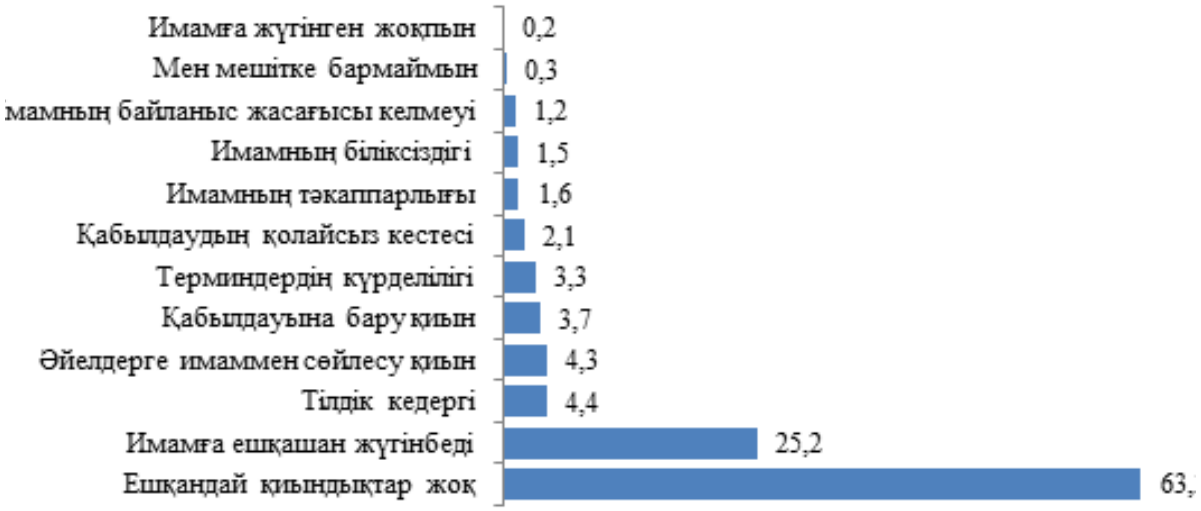

Жас бойынша жіктелген топтарынды талдау барысында респонденттердің барлығында имаммен байланыс орнатуда белгілі бір дәрежеде қиындықтар кездесетіні анықталды. Жас респонденттер (18-29 жас) кездесетін қиындықтардың иерархиясы келесідей: тілдік кедергілер (4,9%), имамның қабылдауына кіру қиындығы (4,8%), әйелдерге имаммен сөйлесу қиындығы (4,2%), терминдердің күрделілігі (3, 3%), имамның тәкаппарлығы (1,7%), қабылдау кестесінің қолайсыздығы (1,7%), имамның біліксіздігі (1,5%), имамның байланыс жасағысы келмеуі (1,3%) (106-сурет).

106-сурет. Мешітте имаммен сөйлескенде қандайқиындықтарға тап болдыңыз? (жасы бойынша, %)

Өңірлік бөліністе имаммен қарым-қатынастағы қиындықтардың өзіндік сипаттары бар.

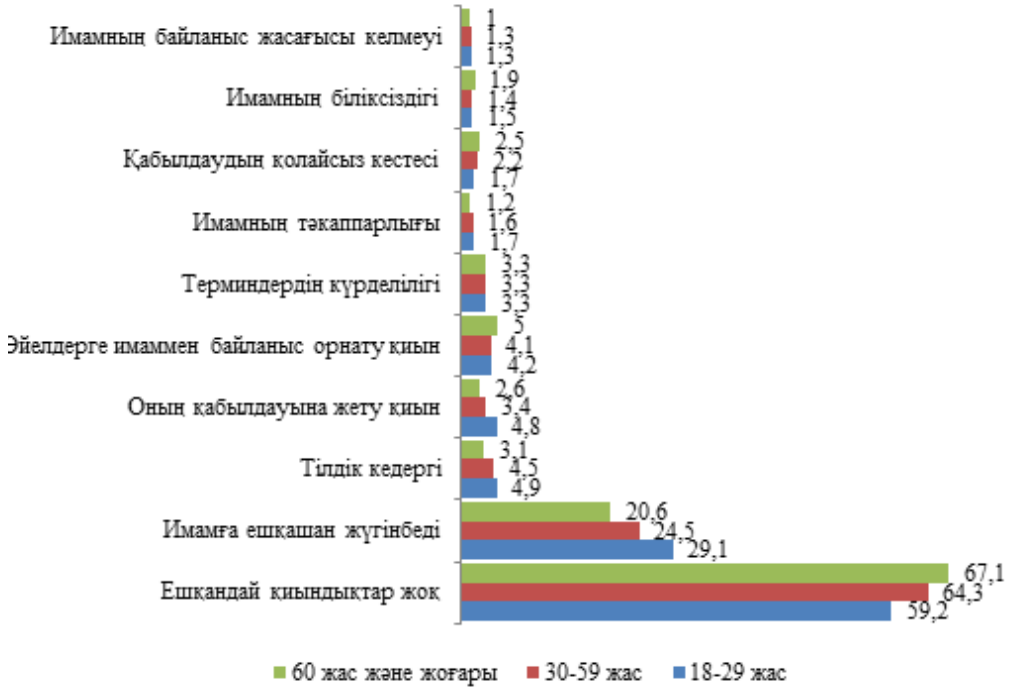

Зерттеуде ұсынылған өлшемшарттарға сәйкес шығарылған мәндерде өте кең диапазон орын алғанын атап кетуге болады (бұдан әрі асты сызылды).

Имамның қабылдауына кіру қиындығы – Нұр-Сұлтан қаласындағы 0,3%-дан бастап Атырау облысындағы 10,2%-ға дейін.

Тілдік кедергілер – Жамбыл облысындағы 0,3%-дан Солтүстік Қазақстан облысындағы 24,6% -ға дейін.

Әйелдерге имаммен сөйлесу қиындығы – Жамбыл облысындағы 0,3%-дан Солтүстік Қазақстан облысындағы 14,5% -ға дейін.

Терминдердің күрделілігі – Жамбыл облысындағы 0,5%-дан Солтүстік Қазақстан облысындағы 11,8%-ға дейін.

Қабылдау кестесінің ыңғайсыздығы – Ақтөбе облысындағы 0,3%-дан Атырау облысындағы 10,2%-ға дейін.

Имамның біліксіздігі – Қызылорда мен Қарағанды облыстарындағы 0,7%-дан Түркістан облысындағы 2,6%-ға дейін.

Имамның байланыс орнатуға ниеті жоқтығы – Шығыс Қазақстандағы 0,2%-дан Қызылорда облысындағы 3,4%-ға дейін (107-сурет).

107-сурет. Мешітте имаммен сөйлескенде қандай қиындықтарға тап болдыңыз? (өңірлер бойынша, %)

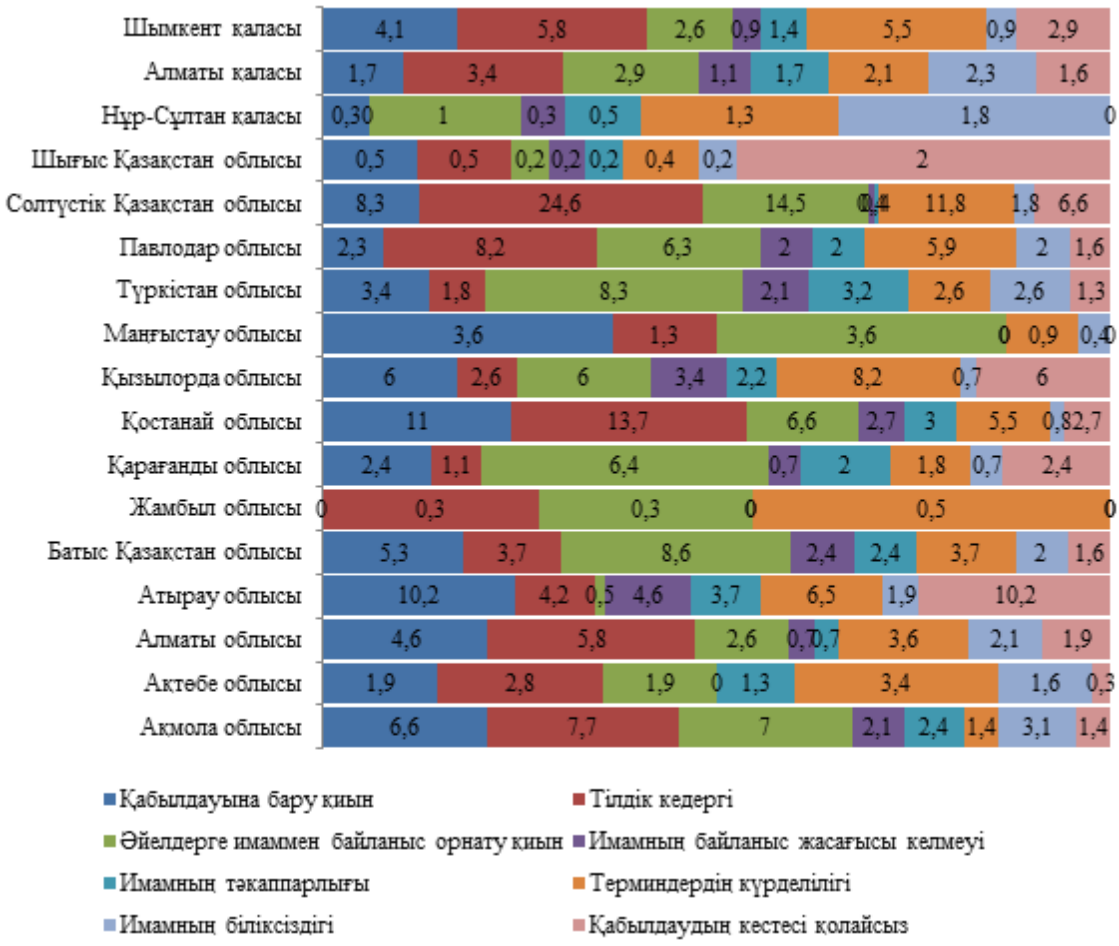

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Респонденттердің басым көпшілігі (63,3%) мешіттің имамымен байланыс орнатуда қиындықтар жоқ дейді. Сондай-ақ, 25,2%-ы ешқашан имамның көмегіне жүгінбеген. Аталған қиындықтардың әрбір аймақта өзіндік ерекшеліктері байқалады және саны бойынша сәйкес келмейді.

4.4 Имамға қажетті қасиеттер

Сауалнама жүргізілген респонденттердің жалпы ауқымы бойынша имамдарға қажетті негізгі қасиеттер айқындалды.

Респонденттердің жартысынан көбі (61,1%) халықпен жұмыс жүргізу үшін тәжірибе қажеттілігін атады. Имамның Қазақстанда аяқтаған діни білімі болуы қажет деп 45,2%-ы есептейді. Имамның өй-өрісі кең болу қасиеті үшінші орынға (41,8%) қойылды.

Әрі қарай, маңыздылықтың төмендеуіне қарай жиі аталған қасиеттер: мінсіз абырой-беделі – 37,5%, отбасының болуы – 29,6%, ғылыми білімінің болуы – 24,9%, қарапайым өмір сүруі – 23,2%, кемел жаста болуы – 13,1%, шетелдік діни білімі болуы – 12,4%, шешендік шеберлігі болуы – 12,2%, жинақы сыртқы келбет – 11,2%, тілдерді білу (қазақ, орыс) – 9,9%, діни емес білімнің болуы – 9%, жас адам болуы – 2,1% (108-сурет).

108-сурет. Сіздің ойыңызша имам қандай қасиеттерге ие болуы керек? (ауқым бойынша, %)

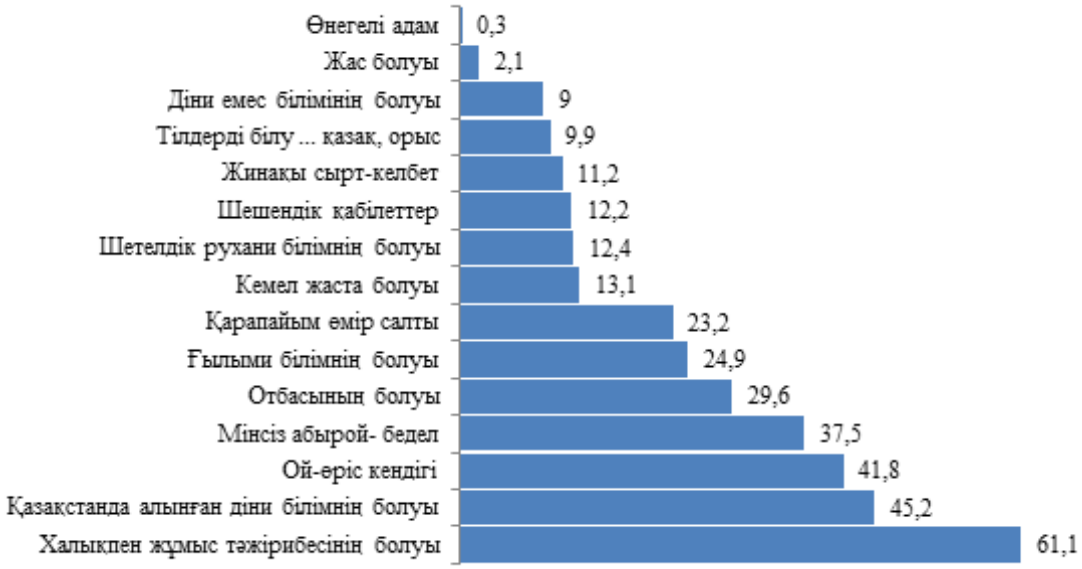

Әртүрлі жастағы топтардың респонденттері үшін имамнан талап еткен қасиеттер ұқсас (25-кесте).

25-кесте. Сіздің ойыңызша имам қандай қасиеттерге ие болуы керек? (жасы бойынша, %)

	18-29 жас	30-59 жас	60 жас және жоғары
ХАЛЫҚПЕН ЖҰМЫС ТӘЖІРИБЕСІНІҢ БОЛУЫ	58,8	62,0	62,3
ҚАЗАҚСТАНДА АЛЫНҒАН	45,5	45,3	44,4
ДІНИ БІЛІМНІҢ БОЛУЫ	41,1	42,1	42,1
ОЙ-ӨРІСІНІҢ КЕҢДІГІ	35,2	38,6	37,8
МІНСІЗ АБЫРОЙ-БЕДЕЛ	28,9	29,6	31,1
ОТБАСЫНЫҢ БОЛУЫ	26,1	24,9	22,8
ҒЫЛЫМИ БІЛІМНІҢ БОЛУЫ	22,7	22,6	26,7
ҚАРАПАЙЫМ ӨМІР САЛТЫ	13,2	12,8	14,3
КЕМЕЛ ЖАСТА БОЛУЫ	12,3	12,7	11,4
ШЕТЕЛДІК ДІНИ	12,3	12,5	10,8
БІЛІМНІҢ БОЛУЫ	11,9	10,6	11,9
ШЕШЕНДІК ҚАБІЛЕТТЕР	9,5	10,1	10,0
ЖИНАҚЫ СЫРТ-КЕЛБЕТ	8,9	9,3	8,0
ТІЛДЕРДІ БІЛУ (ҚАЗАҚ, ОРЫС)	2,7	2,1	1,2
ДІНИ ЕМЕС БІЛІМІНІҢ БОЛУЫ	8,9	9,3	8,0
ЖАС БОЛУЫ	2,7	2,1	1,2

Имамның бойындағы қасиеттерге қойылатын талаптар өңірлік бөліністе әртүрлі болып келеді, аталған айырмашылықтар 26-кестеде көрсетілді.

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Имамның бойындағы қасиеттерге қойылатын талаптар барлық жас бойынша жіктелген топтарда бір-біріне сәйкес келеді және өңірлік өлшемде маңызды айырмашылықтар орын алды, осыған орай, нақты бір өңірлерге имамдарды тағайындау кезінде аталған ерекшеліктерді назарға алу қажет.

26-кесте. Сіздің ойыңызша имам қандай қасиеттерге ие болуы керек? (өңірлер бойынша, %)

	АҚМОЛА ОБЛЫСЫ	АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ	АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ	АТЫРАУ ОБЛЫСЫ	БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ	ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫ	ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ	ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ	МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ	ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ	СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ	НҰР-СҰЛТАН ҚАЛАСЫ	АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ	ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫ
Халықпен жұмыс тәжірибесінің болуы	7,3	12,4	15,2	11,7	20,7	1,8	6,8	12,4	5,9	,4	7,2	6,3	18,7	6,2	2,5	18,2	38,7
Қазақстанда алынған діни білімнің болуы	52,6	61,3	51,4	47,2	48,2	29,5	41,8	48,9	53,3	25,8	25,4	69,4	34,6	37,1	58,2	57,9	24,6
Шетелдік діни	23,7	8,0	14,3	3,2	11,2	3,9	10,8	12,9	6,3	15,6	11,0	11,5	14,0	14,3	2,3	21,6	13,6
білімнің болуы	23,7	8,0	14,3	3,2	11,2	3,9	10,8	12,9	6,3	15,6	11,0	11,5	14,0	14,3	2,3	21,6	13,6
Ғылыми білімнің болуы	18,9	36,2	23,0	26,4	14,3	23,9	25,5	29,1	21,9	29,8	27,5	19,4	22,8	24,2	17,5	25,4	34,8
Ой-өрісінің кеңдігі	34,4	49,5	41,5	46,8	23,9	44,5	39,2	35,4	42,6	40,9	51,9	31,9	36,8	46,5	31,9	50,3	39,1
Діни емес	29,2	22,6	29,5	24,5	40,2	63,7	30,3	33,2	34,4	36,0	39,6	35,9	44,3	55,7	48,1	28,2	44,6
білімнің болуы	5,5	4,0	7,4	2,8	4,4	17,1	8,6	7,7	,7	6,2	9,7	9,5	8,3	13,2	1,8	13,2	18,8
Мінсіз абырой-бедел	29,2	22,6	29,5	24,5	40,2	63,7	30,3	33,2	34,4	36,0	39,6	35,9	44,3	55,7	48,1	28,2	44,6
Отбасының болуы	24,4	26,0	25,8	25,0	41,0	25,0	31,9	27,5	15,6	37,8	20,1	21,7	45,6	33,1	61,8	25,0	30,7
Қарапайым өмір салты	11,7	9,9	26,2	18,5	27,9	34,5	24,1	19,5	8,9	27,1	17,5	35,5	14,0	28,8	21,8	15,6	53,0
Жинақы сырт келбет	7,6	9,9	12,3	19,0	16,7	7,6	12,2	11,0	30,7	5,3	16,8	10,2	11,4	5,6	1,5	12,3	3,2
Шешендік қабілеттер	13,1	23,2	14,1	12,0	8,0	17,9	10,4	12,1	6,7	16,4	17,8	9,2	5,7	7,6	4,8	15,0	4,9
Жас болуы	1,0	2,5	2,5	0,0	2,8	0,0	2,9	1,6	,4	16,4	2,8	1,3	1,8	0,0	0,0	1,6	3,2
Кемел жаста болуы	8,6	5,9	12,7	21,3	19,1	16,8	16,8	9,9	8,1	30,2	24,6	19,7	14,5	5,1	0,0	8,6	12,2
Тілдерді білу... қазақ, орыс	12,0	8,7	8,9	19,9	10,8	3,2	14,8	10,4	1,5	13,3	6,1	17,1	13,6	11,4	,3	10,5	13,0

4.5 Мешіттерге келушілердің белсенділігі

Жалпы респонденттердің санына сәйкес, жамағат арасындағы діни мәселелер бойынша келіспеушілік жағдайымен мешітке келушілердің 3,3%-ы жеке өздері куәгер болған. Респонденттердің 7,9% бұл туралы туыстары мен достарынан естіген. Сондай-ақ, 66,5%-ы ондай жағдайға тап болған жоқ (109-сурет).

109-сурет. Сіз мешіттегі адамдар арасында діни мәселелер бойынша келіспеушілікке куә болдыңыз ба? (ауқым бойынша, %)

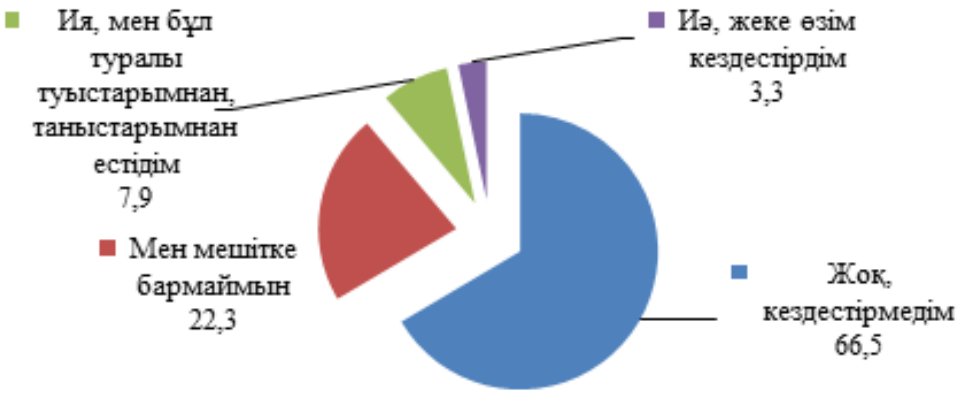

Әр жастағы топтардың ішінде жас респонденттер (18-29 жас) мешіттегі діни мәселелер бойынша келіспеушіліктерді көбірек кездесетіндігі анықталды. Оның ішінде, 4,1%-ы жеке кездескен, 8,4%-ы бұл туралы туыстары мен таныстарынан естіді (110-сурет).

110-сурет. Сіз мешіттердегі адамдар арасында діни мәселелер бойынша келіспеушілікке куә болдыңыз ба? (жасы бойынша, %)

Өңірлер бөлігінде мешіттегі діндарлар арасындағы келіспеушілік жағдайларын жеке өздері кездестіргендер көрсеткіші: Ақмола облысы (8,9%), Қостанай облысы (8,0%), Қызылорда облысы (5,6%), Алматы облысы (5,2%) және Алматы қаласы (5,2) Маңғыстау облысы (4,9%), Батыс Қазақстан облысы (4,4%), Ақтөбе облысы (2,8%), Түркістан облысы (2,6%), Қарағанды облысы (2,4%), Атырау облысы (1,9) %), Солтүстік Қазақстан облысы (1,8%), Павлодар облысы (1,3%), Шымкент қаласы (1,2%), Жамбыл облысы (0,3%), Шығыс Қазақстан облысы (0,2%), Нұр-Сұлтан қаласы (0%).

Мешіттегі діндарлар арасындағы келіспеушілік жағдайлары туралы туыстары мен таныстарынан естігендер: Қызылорда облысы (29,4%), Қостанай облысы (13,5%), Батыс Қазақстан облысы (12,0%), Солтүстік Қазақстан облысы (11,8%), Маңғыстау облысы (9,8%), Атырау облысы (9,7%), Павлодар облысы (9,5%), Алматы қаласы (9,3%), Ақмола облысы (8,9%), Алматы облысы (7,5%), Қарағанды облысы (6,6%), Түркістан облысы (5,8%), Шымкент қаласы (4,6%), Ақтөбе облысы (4,3%), Шығыс Қазақстан облысы (4,2%), Жамбыл облысы (1,0%), Нұр-Сұлтан қаласы (0,3%) (111-сурет).

111-сурет. Сіз мешіттегі адамдар арасында діни мәселелер бойынша келіспеушілікке куә болдыңыз ба? (өңірлер бойынша, %)

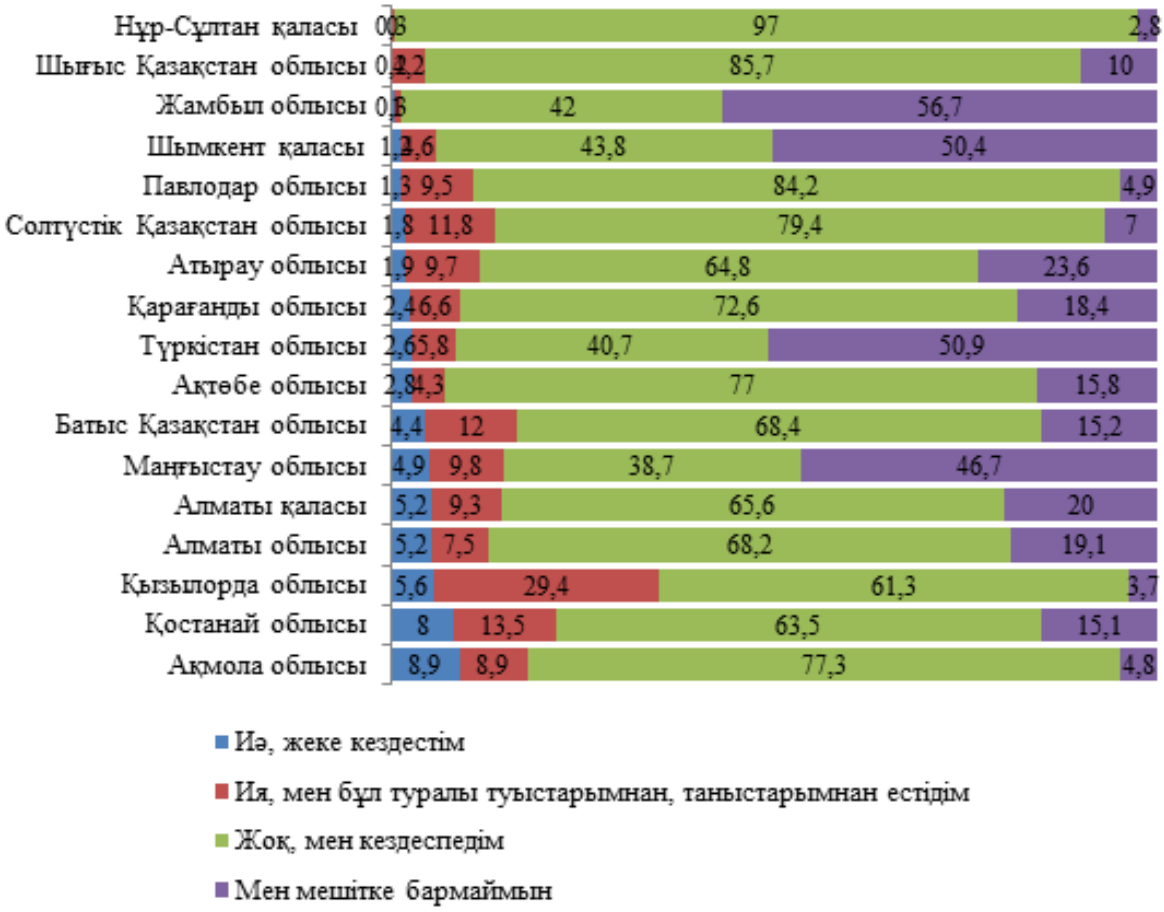

Респонденттердің 4,3%-ы мешіттің ішінде оларға жеке адамдар (имамдар емес) ислам, саясат және әлеуметтік өмір туралы әңгімелермен келгендігін атап өтті. Ондай жағдайды көрмегенін респонденттердің 72%-ы белгіледі (112-сурет).

112-сурет. Сізге мешіттің ішінде жеке адамдар (имамдар емес) ислам, саясат және әлеуметтік өмір туралы әңгімелер қозғады ма?(ауқым бойынша, %

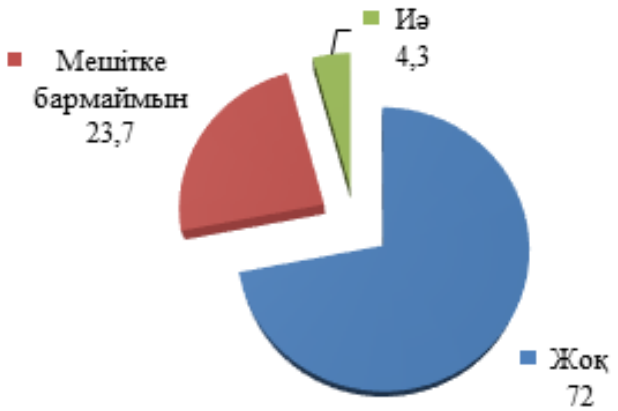

Үлкен жастағы топтатарға қарағанда 18-29 жастағы респонденттерге мешіттің ішінде жеке адамдар ислам, саясат және әлеуметтік өмір туралы әңгімелермен жиі (5,1 %) келетіні анықталды (113-сурет).

113-сурет. Сізге мешіттің ішінде жеке адамдар (имамдар емес) ислам, саясат және әлеуметтік өмір туралы әңгімелер қозғады ма? (жасы бойынша, %)

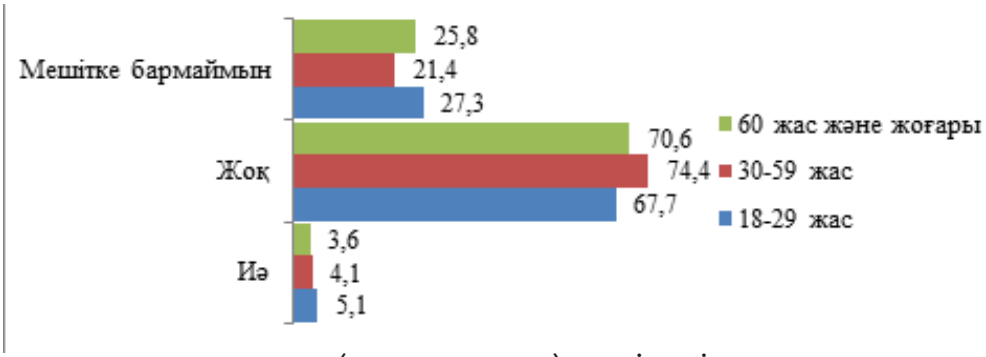

Өңірлік тұрғыда жеке адамдар (имамдар емес) мешіттегі респонденттерге ислам, саясат, әлеуметтік өмір туралы әңгіме айтқан, оның ішінде: Маңғыстау облысы (11,6%), Қызылорда облысы (10,4%), Ақмола облысы (9,6%), Атырау облысы (9,3%), Түркістан облысы (6,3%), Батыс Қазақстан облысы (6,0%), Қостанай облысы (5,5%), Алматы қаласы (5,3%), Алматы облысы (4,8%), Ақтөбе облысы (4,4%), Шымкент қаласы (2,3%), Қарағанды облысы (1,8%), Солтүстік Қазақстан облысы (1,3%), Шығыс Қазақстан облысы (0,5%), Жамбыл облысы (0,3%), Павлодар облысы (0,3%), Нұр-Сұлтан қаласы (0%).

Осы сұрақ бойынша респонденттер арасында мешітке бармайтындар пайызы анықталды: Шымкент қаласы (57,7%), Жамбыл облысы (56,1%), Түркістан облысы (54,9%), Маңғыстау облысы (48,4%), Атырау облысы (26,2), Алматы қаласы (21,9%), Қарағанды облысы (19,9%), Алматы облысы (19,6%), Ақтөбе облысы (17,8%), Батыс Қазақстан облысы (16,4%), Қостанай облысы (15,9%), Шығыс Қазақстан облысы (10,3%), Ақмола облысы (4,8%), Павлодар облысы (4,6%), Қызылорда облысы (4,5%), Солтүстік Қазақстан облысы (4,0%), Нұр-Сұлтан қаласы (2,5%) (114-сурет).

114-сурет. Сізге мешіттің ішінде жеке адамдар (имамдар емес) ислам, саясат және әлеуметтік өмір туралы әңгімелер қозғады ма? (өңірлер бойынша, %)

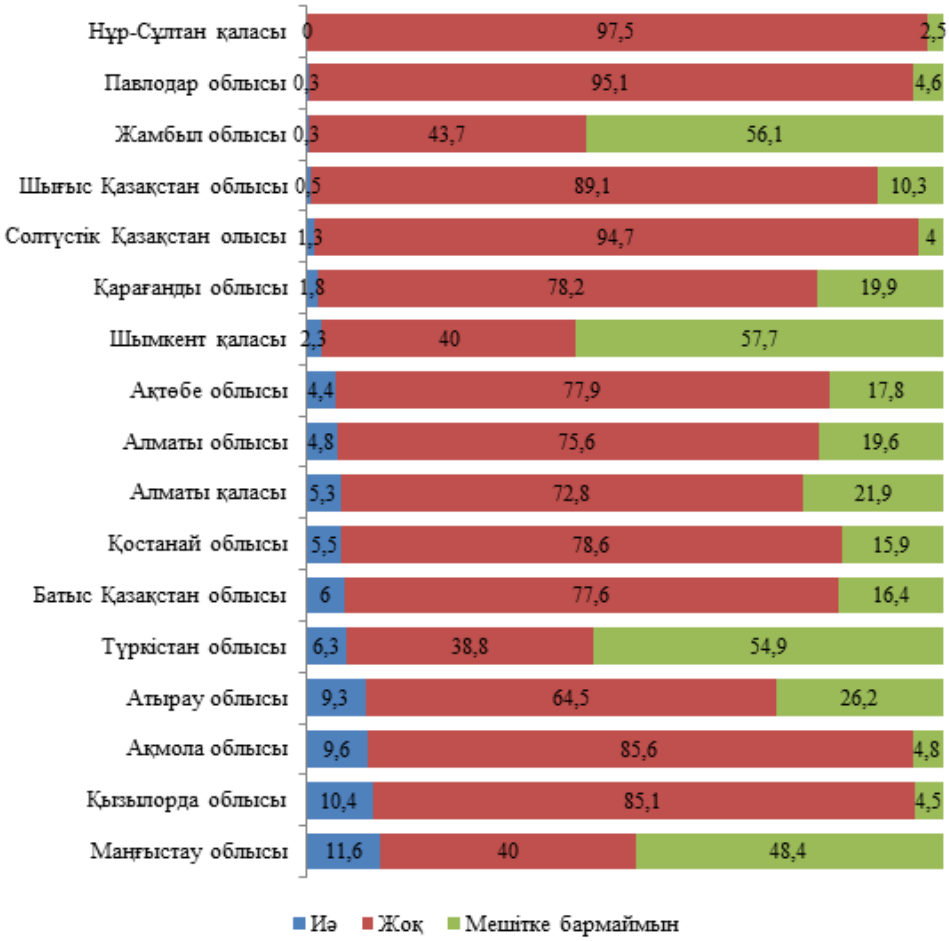

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Зерттеу барысында Қазақстанның барлық аумағында (Нұр-Сұлтанды қоспағанда) мешіттегі жамағат арасындағы келіспеушіліктер мен діни ұстанымдарды насихаттау жағдайлары әртүрлі көрсеткіштермен орын алатындығы анықталды. Жеке адамдар (имамдар емес) үгіт-насихаттауға бағытталған әңгімелерді барлық жас топтарындағы өкілдермен, әсіресе жастармен жиі жүргізеді.

4.6 ҚМДБ-ның нақты қызмет бағыттарына сенім білдіру

ҚМДБ-ның нақты қызмет бағыттарына сенім білдіру мәселелері келесі өзекті бағыттар бойынша зерттелді:

- Имамдарды дайындау
- Қажылықты ұйымдастыру
- Мешіт құрылысын үйлестіру
- Діни әдебиеттерді басып шығару
- Балаларды медреседе, Нұр-Мүбарак университетінде оқыту
- Қайырымдылықты бөлу
- Экстремизм мен терроризмнің алдын алу
- Халал өнімдерін сертификаттау

Осы аталған барлық қызмет түрлері бойынша респонденттерде ҚМДБ-ға деген сенімге басым беріледі, бірақ әр түрлі модальды деңгейде көрініс табатыны анықталды. Бәрінен бұрын діндар мұсылмандар ҚМДБ-ның имамдарды дайындау (34,3%), халал өнімдерді сертификаттау (32,7%), қайырмалдықтарды үлестіру (32,4%) тәжірибесіне жиі сенімділік танытады. Респонденттердің ең аз сенім танытқан салаға балаларды медресе мен Нұр-Мүбарак университетінде оқытуға (17,3%) қатысты болып шықты (115-сурет).

115-сурет. ҚМДБ қызметіне келесі бағыттар бойынша сенім танытасыз ба? (ауқым бойынша, %)

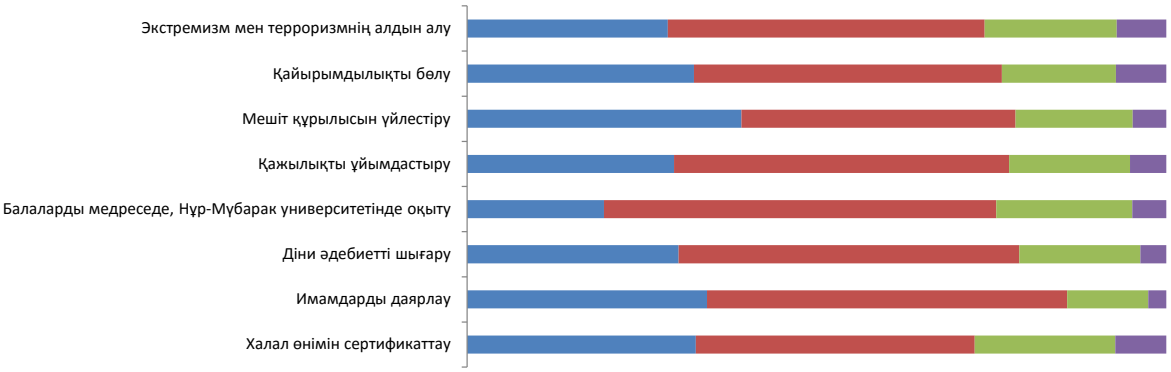

	Халал өнімін сертификаттау	Имамдарды даярлау	Діни әдебиетті шығару	Балаларды медреседе, Нұр-Мүбарак университетінде оқыту	Қажылықты ұйымдастыру	Мешіт құрылысын үйлестіру	Қайырымдылықты бөлу	Экстремизм мен терроризмнің алдын алу
Толық сенемін	32,7	34,3	30,2	17,3	29,6	31,8	32,4	28,7
Сенетін сияқтымын	39,9	51,5	48,7	49,6	47,9	31,8	44	45,3
Сенбейтін сияқтымын	20,1	11,6	17,3	17,2	17,3	13,6	16,3	18,9
Толықтай сенбеймін	7,3	2,6	3,7	4,3	5,2	3,9	7,2	7,1

27-кесте. ҚМДБ-ның (Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының) келесі қызмет бағыттарына сенім танытасыз ба? (жасы бойынша, %)

	Толық сенемін			Сенетін сияқтымын			Сенбейтін сияқтымын			Толық сенбеймін		
	18-29 жас	*30-59 жас*	*60 жас және жоғары*	*18-29 жас*	*30-59 жас*	*60 жас және жоғары*	*18-29 жас*	*30-59 жас*	*60 жас және жоғары*	*18-29 жас*	*30-59 жас*	*60 жас және жоғары*
«Халал» өнімдерін сертификаттау	34,3	30,8	37,1	39,7	40,0	39,8	19,5	21,4	16,1	6,5	7,7	7,0
Имамдарды даярлау	34,2	33,1	38,9	52,6	51,8	48,6	11,3	12,3	9,4	1,9	2,8	3,0
Діни әдебиеттерді басып шығару	29,0	29,3	35,5	51,0	48,5	45,8	16,6	18,4	14,7	3,3	3,9	4,0
Балаларды медреседе, университетте (Нұр-Мүбарак Египет ислам мәдениеті университеті) оқыту	27,7	27,9	34,5	51,9	49,8	44,7	16,7	17,8	15,8	3,7	4,5	4,9
Қажылықты ұйымдастыру	28,4	29,0	34,1	49,6	48,4	43,2	17,3	17,0	18,2	4,7	5,7	4,5
Экстремизм мен терроризмнің алдын алу	27,0	28,0	34,7	46,9	45,4	42,0	19,8	18,9	17,0	6,4	7,7	6,3
Мешіт құрылысын үйлестіру	30,8	31,0	37,0	53,2	50,5	46,4	12,5	14,1	13,6	3,4	4,4	3,0
Қайырымдылықты үйлестіру	31,6	31,7	36,5	45,1	43,7	43,5	16,6	16,8	14,1	6,6	7,8	5,9

4.7 ҚМДБ-ның интернеттегі ақпараттық қызметі

ҚМДБ соңғы жылдары ғаламтордағы қызметін едәуір жандандырды. Зерттеу барысында діндар мұсылмандардың ҚМДБ-ның ақпараттық қызметіне сенімі және бағалау мәселесі келесідей бағыттар бойынша талданды: а) ғаламтордағы ақпараттық жұмыс жүргізу б) ислам туралы мобильдік қосымшаларды құру.

Интернеттегі ақпараттық жұмыс туралы сұраққа 228 респондент (жалпы ауқымның 3,4%-ы) ислам туралы мобильдік қосымшаларды құру туралы сұраққа 300 респондент (3,4%) жауап бермеді.

Жұмыстың осы салаларына сенім таныту бойынша сұрақтарға жауап бергендердің арасында сенімділік деңгейі сенімсіздіктен басым екендігін көрсетеді.

ҚМДБ-ның интернеттегі ақпараттық жұмысына 33,4% сенбейді («толығымен сенбеймін», «сенбейтін сияқтымын» жауаптарының жиынтығы), мобильді қосымшаларды құру бойынша жұмысына 36,1% респондент сенімсіздік танытты («толығымен сенбеймін», «сенбейтін сияқтымын» жиынтығы) (116-сурет).

116-сурет. ҚМДБ-ның қызметіне келесі бағыттар бойынша сенесіз бе: интернет желісіндегі ақпараттық жұмыс, ислам туралы мобильді қосымшаларды құру (ауқым бойынша, %)

117-сурет. ҚМДБ-ның қызметіне келесі бағыттар бойынша сенесіз бе:
интернет желісіндегі ақпараттық жұмыс, ислам туралы мобильді қосымшаларды құру? (жасы бойынша, %)

	Толық сенемін			Сенетін сияқтымын			Сенбейтін сияқтымын			Толық сенбеймін		
	18-29 жас	30-59 жас	60 жас және жоғары	18-29 жас	30-59 жас	60 жас және жоғары	18-29 жас	30-59 жас	60 жас және жоғары	18-29 жас	30-59 жас	60 жас және жоғары
Интернеттегі ақпараттық жұмыс	21,1	20,6	25	46,4	46,6	41,1	24,5	24,1	23,4	8	8,6	10,5
Ислам туралы мобильді қосымшаларды жасау	21,6	20,2	23,9	42,8	43,3	39,2	25,9	26,5	25,6	9,6	10,1	11,3

Әлеуметтік желілердегі мұсылман діни қызметшілерінің белсенділігін арттыру керек деген сұраққа берілген жауаптардың нәтижелері бойынша респонденттердің 39,2%-ы бұл бағыттағы жұмыстын артуына қарсы екенін көрсетті. Соның ішінде, респонденттердің 22,6%-ы әлеуметтік желілердегі қарым-қатынас ислам нормаларына қайшы және оны күшейтпеу керек деген пікірде. Респонденттердің 16,6%-ы мұсылман діни қызметшілері әлеуметтік желілерде онсыз да белсенді, сондықтан жұмысты арттыру қажет емес деп санайды.

Респонденттердің 42% мұсылман діни қызметшілерінің әлеуметтік желілердегі белсенділігін арттыру керек деп санайды, өйткені а) қазір тұрғындар мен діни қызметшілер арасында диалог жүргізуге мүмкіндік жасалмаған (20,1%) және б) диалог бар, бірақ бұл жұмысты күшейту керек (21, 9%). Респонденттің 18,6%-ы жауап беруге қиналды (118-сурет).

118-сурет. Мұсылман діни қызметшілерінің әлеуметтік желілердегі белсенділігін арттыру қажет деп ойлайсыз ба?
(ауқым бойынша, %)

18-29 жастағы респонденттер (23%) басқа жас топтарына қарағанда (30-59 жас аралығы - 19,8%, 60 жастан асқандар - 16,1%) әлеуметтік желілердегі мұсылман діни қызметшілерінің белсенділігін арттыру қажеттігін айтады, өйткені қазіргі таңда халық пен діни қызметшілер арасында диалог жүргізуге мүмкіндік жоқ. 60 жастан асқандардың 18%-ы және 30-59 жастағы респонденттердің 22,9%-ы диалог бар, алайда жұмысты одан әрі күшейту керек деп санайды.

Сонымен бірге, діни қызметшілері қазірдің өзінде әлеуметтік желілерде өте белсенді деп санайтын топтардың ортақ диапазоны 15,1%-17% аралығында (18-29 жастағы респонденттер – 16,8%).

18-29 жастағы респонденттердің 22,1%-ы әлеуметтік желілердегі байланыс ислам стандарттарына қайшы келеді деп санайды (119-сурет).

119-сурет. Мұсылман дінбасыларының әлеуметтік желілердегі белсенділігін арттыру қажет деп ойлайсыз ба? (жасы бойынша, %)

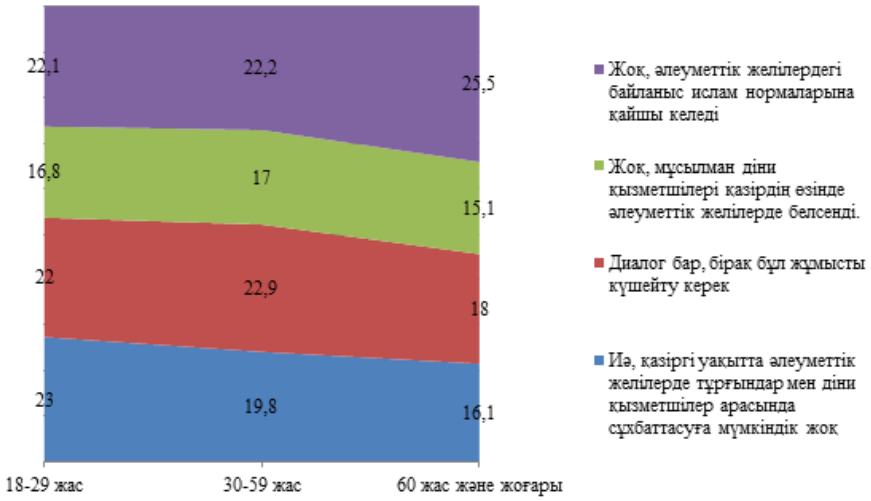

Өңірлік тұрғыда ағымдағы жағдайда әртүрлі бағаланды.

Респонденттердің қойылған сұраққа өз көзқарасын білдіруге кедергі болған әртүрлі деңгейдегі қиындықтар тіркелді. Шымкент қаласы мен Қарағанды облысындағы 2,8%-дан Жамбыл облысындағы 62,7%-ға дейінгі респонденттер нақты жауап беруге қиналды.

Желідегі байланыстың исламдық нормаларға қайшы келетіндігі туралы пікір Павлодар облысындағы респонденттердің 4,9%-нан Шымкент қаласындағы 49,3%-ға дейінгі диапазонды қамтыды.

Әлеуметтік желілердегі діни қызметшілердің жұмысы жеткілікті деңгейде болуына байланысты, оны жандандырудың қажеті жоқ деген пікір Маңғыстау облысындағы 4,9%-нан Қарағанды облысындағы 33,2%-ге дейінгі аралықта тіркелді.

Нұр-Сұлтан қаласындағы 1%-дан Ақмола облысындағы 41,4%-ға дейнгі респонденттер әлеуметтік желілерде тұрғындар мен діни қызметшілер арасында диалог жоқ, сондықтан бұл бағыттағы жұмысты күшейту қажет деп санайды.

Маңғыстау облысындағы респонденттердің 4%-ы және Нұр-Сұлтан қаласындағы 79,5%-ы аралығындағы респонденттер әлеуметтік желілерде мұсылман діни қызметшілері мен тұрғындар арасында диалог бар, бірақ сонда да бұл бағыттағы жұмысты одан әрі күшейту қажет деп санайды.

Респонденттер пікірлерінің өңірлер бөлінісіндегі көрсеткіштері төменде көрсетілген (120 сурет).

120-сурет. Мұсылман діни қызметшілерінің әлеуметтік желілердегі белсенділігін арттыру қажет деп ойлайсыз ба? (өңірлер бойынша, %)

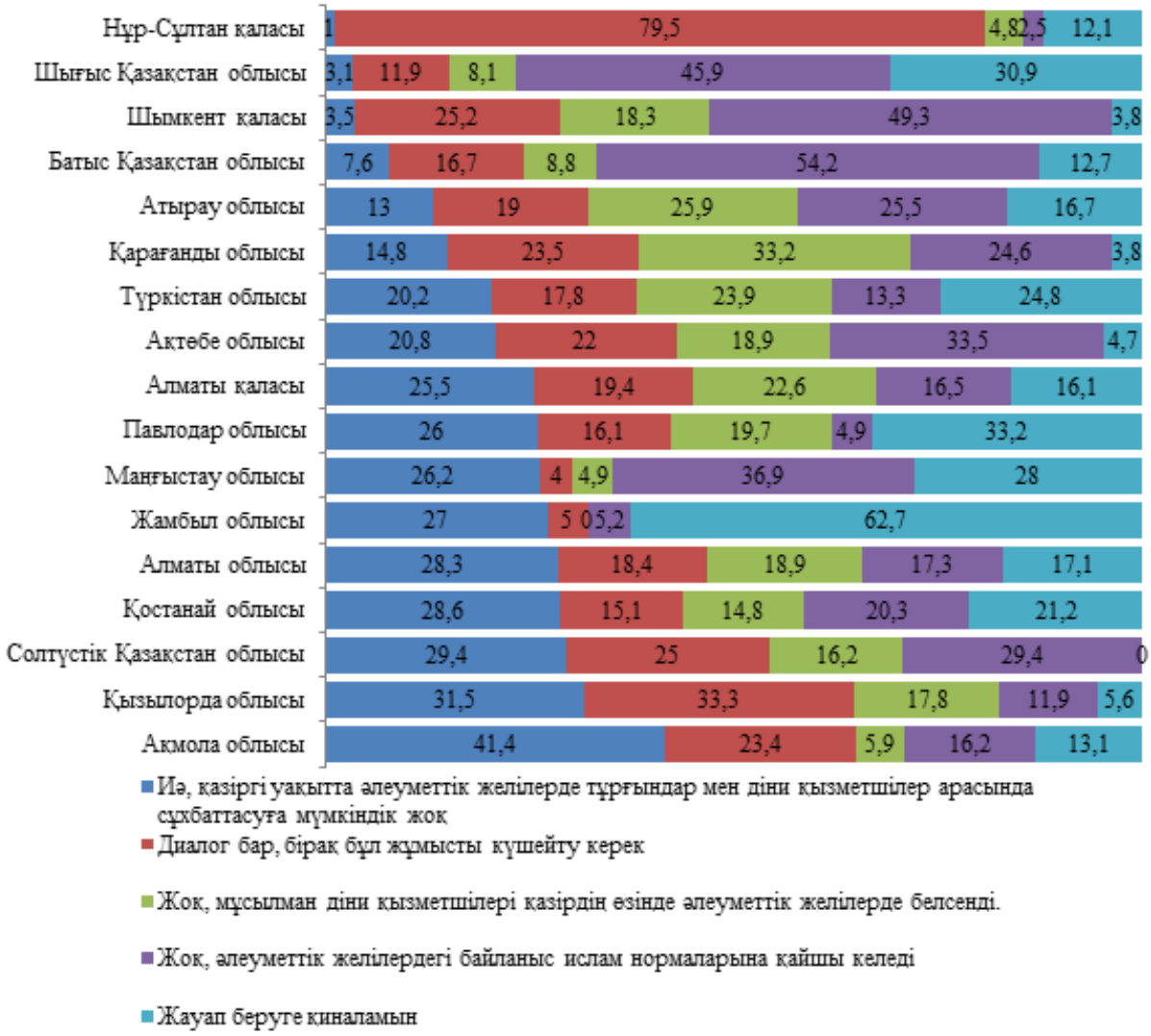

ҚОРЫТЫНДЫ

Әлеуметтік желілер мүмкіндіктерін діни сұхбатты күшейту мақсатында пайдалану фактісі діндар мұсылмандардың тарапынан әртүрлі қабылданады және арнайы зерттеуді қажет етеді.

V ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИСЛАМНЫҢ НЕГІЗГІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ЖӘНЕ ҚМДБ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ КЕМШІЛІКТЕР

5.1. Қазақстандағы исламның негізгі проблемалары

Жалпы алғанда сауалнамаға қатысқандардың 40%-ы Қазақстандағы исламда проблема жоқ деген пікір білдірді және 1,1%-ы жауап беруге қиналды.

Сондай-ақ, әрбір үшінші (33,1%) респондент халықтың діни сауаттылығының төмен деңгейін көрсетті. Әрбір сегізінші респондент сыбайлас жемқорлықты (13,1%) атады. Әрбір тоғызыншы респондент исламды заңнамада шектеу орын алады (11,4%), имамдардың құзыреттілігі төмен (11,0%) деп атап өтті. Әрбір оныншы респондент мұсылмандардың ислам парыздарын толық орындамайтынын (9,7%), мешіттердің жетіспеушілігін (9,6%) белгілесе, әрбір он үшінші респондент оқу орындарында хиджаб киюге тыйым салынатынын (7,7%), әрбір он жетінші респондент радикалдық идеялардың пайда болуы мен таралуын (5,9%), әрбір отызыншы респондент Қазақстандағы исламның басты мәселесі мұсылмандардың өзге діндерге төзбеушілік көзқарасын (3,3%) және басқа діндер тарапынан исламға деген төзбеушілік ұстанымды (3,0%) атады (121-сурет).

121-сурет. Қазақстандағы исламның негізгі проблемаларына нені жатқызасыз? (ауқым бойынша, %)

Респонденттер исламның негізгі проблемалары туралы пікірлерін білдірді, олар жауаптардың жалпы санында 1%-дан аспады (сандық жағынан олар 8-ден 1-ге дейінгі көрсеткіштерді қамтыды). Олардың маңыздылығы азаю бойынша реттілігі төмендегідей:

- Көптеген адамдар басқа ағындарға кетуде
- Тиімді қарым-қатынас жоқ
- Ақпарат жеткіліксіз
- Имамдардың жалақысы жоқ
- Жастардың тәрбиесі әлсіз болуда
- Намазханаларды көбірек ашу қажет
- Кейбір қыздар күндіз хиджаб киіп, кешке дискотекаға барады
- Имамдар көпшіліктің арасында болған кезде өтірік айтады
- Мектептерде ислам туралы оқытпайды
- Дін мемлекеттік басқару жүйесіне ұқсап барады
- Имамдардың сауаты төмен
- Өз қажеттіліктеріне ақша пайдаланбауы тиіс
- Ислам туралы телевизиялық бағдарламалар аз
- Көпшілік намаздың сәнге айналғанын түсінбей, еліктеп оқиды.
- Қазақ тілінің мәселесі
- Садақаны таратуда ашықтық жоқ
- Намаз оқыған әйелдер хиджаб кию керек деген пікір

• Меніңше, кішкентай қыздар хиджаб киюі қажет емес
• Батыстың әсері

Жас респонденттердің (18-29 жас) Қазақстандағы исламның негізгі проблемаларын анықтау иерархиясы келесідей: радикалды идеялардың пайда болуы және таралуы (15,9%), сыбайлас жемқорлық (13,9%), исламның заңнама тарапынан шектелуі (12,8%), имамдардың құзыреттілігінің төмендігі (10,8%), мұсылмандардың ислам дінінің парыздарын орындамауы (10,7%), мешіттердің жетіспеушілігі (9.5%), білім беру ұйымдарында хиджабқа тыйым салу (9,3%), басқа діндердің исламға деген төзбеушілік қатынасы (3,5%); мұсылмандардың басқа діндерге деген төзбеушілік көзқарасы (3,4%) (28-кесте).

28-кесте. Қазақстандағы исламның негізгі проблемаларына нені жатқызасыз? (жасы бойынша, %)

	18-29 жас	30-59 жас	60 жас және жоғары
ПРОБЛЕМА ЖОҚ	39,6	38,7	45,7
ХАЛЫҚТЫҢ ДІНИ САУАТТЫЛЫҒЫНЫҢ ДЕҢГЕЙІ ТӨМЕН	32,8	34,4	28,9
РАДИКАЛДЫ ИДЕЯЛАРДЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ ЖӘНЕ ТАРАЛУЫ	15,9	16,6	13,3
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ	13,9	13,2	11,4
ИСЛАМДЫ ЗАҢНАМАДА ШЕКТЕУ	12,8	11,4	8,9
ИМАМДАРДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ ТӨМЕН	10,8	11,5	9,6
МҰСЫЛМАНДАРДЫҢ ИСЛАМ ДІНІНІҢ ПАРЫЗДАРЫН ОРЫНДАМАУЫ	10,7	9,5	8,6
МЕШІТТЕРДІҢ ЖЕТІСПЕУШІЛІГІ	9,5	9,8	9,1
ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ХИДЖАБҚА ТЫЙЫМ САЛУ	9,3	7,2	6,7
БАСҚА ДІНДЕРДІҢ ИСЛАМҒА ДЕГЕН ТӨЗБЕУШІЛІК ҚАТЫНАСЫ	3,5	2,7	2,9
МҰСЫЛМАНДАРДЫҢ ӨЗГЕ ДІНДЕРГЕ ТӨЗБЕУШІЛІК КӨЗҚАРАСЫ	3,4	3,4	2,5

29-кесте. Қазақстандағы исламның негізгі проблемаларына нені жатқызасыз? (өңірлер бойынша, %)

	Исламды заңнамада шектеу	Халықтың діни сауаттылығының деңгейі төмен	Имамдардың құзыреттілігі төмен	Мешіттердің жетіспеуі	Мұсылмандардың басқа діндерге төзбеушілік көзқарасы	Басқа діндер тарапынан исламға төзбеушілік қатынасы	Сыбайлас жемқорлық	Оқу орындарында хиджабқа тыйым салу	Радикалды идеялардың пайда болуы және таралуы	Мұсылмандардың ислам дінінің парыздарын орындамауы	Проблема жоқ
Ақмола облысы	7,3	29,4	9,4	11,5	3,1	2,4	12,9	5,6	18,2	6,3	51,4
Ақтөбе облысы	12,4	44,4	11,5	8,7	3,7	2,5	23,0	14,3	31,1	13,0	21,7
Алматы облысы	15,2	34,2	9,2	12,8	3,9	2,9	11,0	10,4	9,5	11,1	40,1
Атырау облысы	11,7	39,7	14,0	10,3	7,9	7,5	10,7	14,5	26,6	11,7	32,2
Батыс Қазақстан облысы	20,7	24,4	10,2	9,3	8,9	9,8	6,1	0,8	17,9	8,9	36,2
Жамбыл облысы	1,8	26,2	5,5	0,5	0,3	0,8	1,3	2,1	5,5	25,7	57,7
Қарағанды облысы	6,8	22,8	2,8	17,1	2,2	1,3	11,0	5,3	8,6	2,9	50,7
Қостанай облысы	12,4	32,1	14,6	9,9	4,9	5,5	14,3	6,6	11,3	9,3	41,2
Қызылорда облысы	5,9	47,2	17,1	5,9	6,7	3,0	6,3	12,3	10,8	30,5	28,6
Маңғыстау облысы	0,4	18,4	14,3	6,3	1,3	0,0	1,3	1,3	32,3	9,0	40,8
Түркістан облысы	7,2	26,2	13,5	6,0	4,6	2,6	9,4	10,4	4,6	11,6	48,5
Павлодар облысы	6,3	43,7	9,9	13,9	2,6	4,0	14,9	7,9	20,2	4,3	33,1
Солтүстік Қазақстан облысы	18,7	32,0	13,3	19,6	1,8	2,7	11,6	7,1	11,1	8,0	47,1
Шығыс Қазақстан облысы	6,2	16,9	3,4	4,0	0,4	1,5	14,5	1,1	5,4	6,2	58,1
Нұр-Сұлтан қаласы	2,5	51,0	26,6	2,0	0,3	0,3	27,4	3,0	53,6	3,0	14,5
Алматы қаласы	18,2	41,4	14,5	13,8	4,7	5,3	14,6	16,4	18,9	6,9	27,6
Шымкент қаласы	38,7	40,4	4,9	9,0	0,6	0,9	26,7	1,7	12,8	4,4	38,7

5.2 ҚМДБ қызметіндегі кемшіліктер

Респонденттер тарапынан ҚМДБ қызметіндегі кемшіліктерді бағалау ауқымы (оның ішінде 47 жауап (0,7%) берілмеген) бойынша 88,8% сұраққа теріс жауап берілді, 11,2% кемшіліктер бар деп санайды (122-сурет).

122-сурет. Сіздің ойыңызша, ҚМДБ қызметінде кемшіліктер бар ма? (ауқым бойынша, %)

Жас бойынша топтардың бөлісінде ҚМДБ қызметіндегі кемшіліктерді бағалау үрдісі ұқсас келеді, бірақ оның сыншылдық деңгейі жасы үлкен топтарға қарай ұлғаяды (18-29 жас аралығында – 10,9%, 60 жастан жоғары топта – 12,3%) (123-сурет).

123-сурет. Сіздің ойыңызша, ҚМДБ қызметінде кемшіліктер бар ма? (жасы бойынша, %)

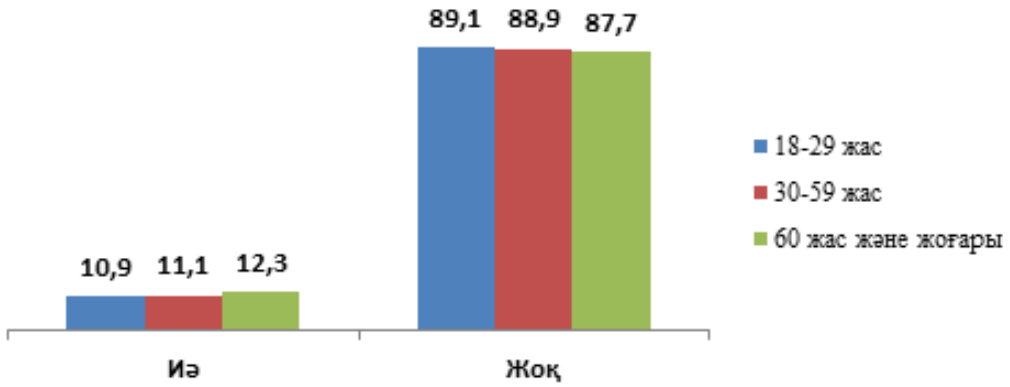

Барлық өңірлерде респонденттер әртүрлі сыни дәрежедегі диапазонда ҚМДБ қызметіндегі кемшіліктерді атап өтті: Жамбыл облысындағы 2,6%-дан Батыс Қазақстан облысындағы 21,5%-ға дейін (124-сурет).

124-сурет. Сіздің ойыңызша, ҚМДБ қызметінде кемшіліктер бар ма? (өңірлер бойынша, %)

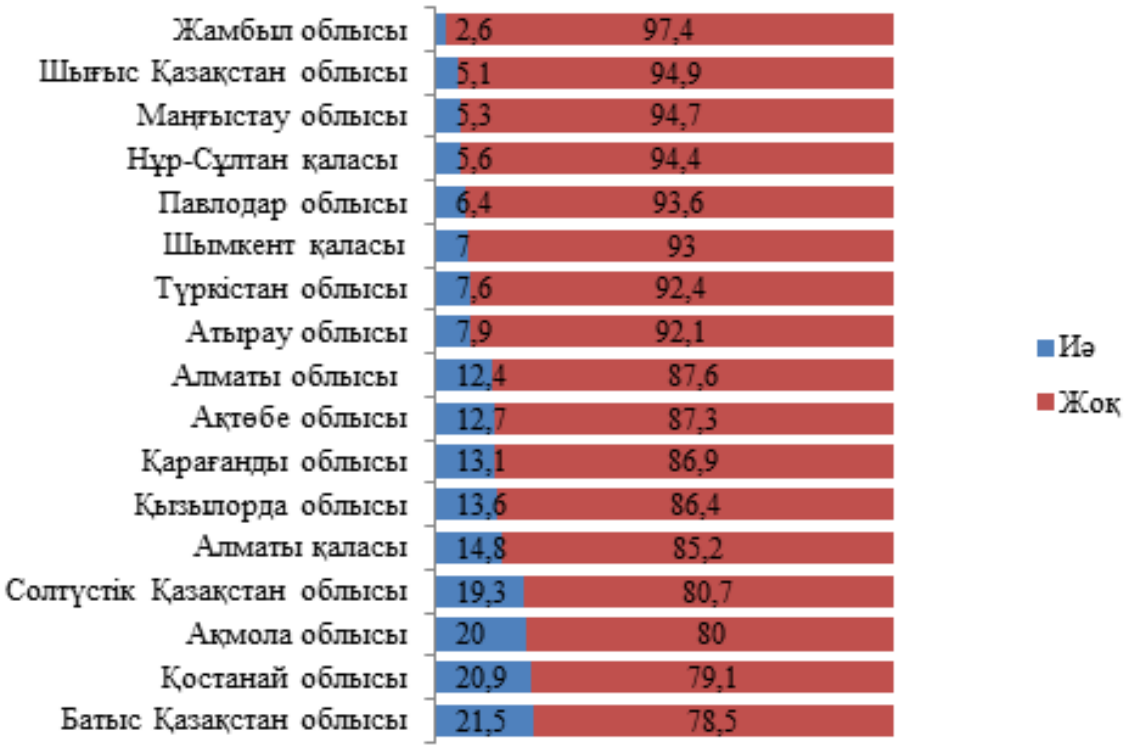

Жалпы, респонденттер ұсынылған тізім бойынша ҚМДБ-ның негізгі кемшіліктерін көрсетті.

Әрбір үшіншісі сыбайлас жемқорлықты (34%), имамдардың біліксіздігін (32,5%), жамағатпен жұмыс жүргізуде енжарлықты (30,1%), әрбір төртіншісі үнемі ақша алуға мақсатталуды (26,4%), әрбір бесінші тілдік кедергілерді (18,7%), әрбір оныншы қабылдау кестесінің ыңғайсыздығын (11,4%) атады (125-сурет).

125-сурет. Сіздің ойыңызша, ҚМДБ-ның қызметінің негізгі кемшіліктері қандай? (ауқым бойынша, %)

Көрсеткіші 0,1%-дан аспайтын жеке позициялар да айқындалды: мемлекетке қажеттілігіне сәйкес қызмет, дұрыс емес түсініктемелер береді, дәстүрлі емес ағымдарға қарсы уағыздар жеткіліксіз, қажет кезде орнындарында болмауы, халықпен көбірек жұмыс жасау қажет.

Жас респонденттер (18-29 жас) ҚМДБ қызметіндегі келесідей кемшіліктерді атап өтті: сыбайлас жемқорлық (33,6%), имамдардың біліксіздігі (33,6%), жамағатпен жұмыс бойынша енжарлық (32,2%), ақша алуға мақсатталу (27%), тілдік кедергілер (22,7%), қабылдау кестесінің ыңғайсыздығы (14,2%) (126-сурет).

126-сурет. Сіздің ойыңызша, ҚМДБ-ның қызметінің негізгі кемшіліктері қандай? (жасы бойынша, %)

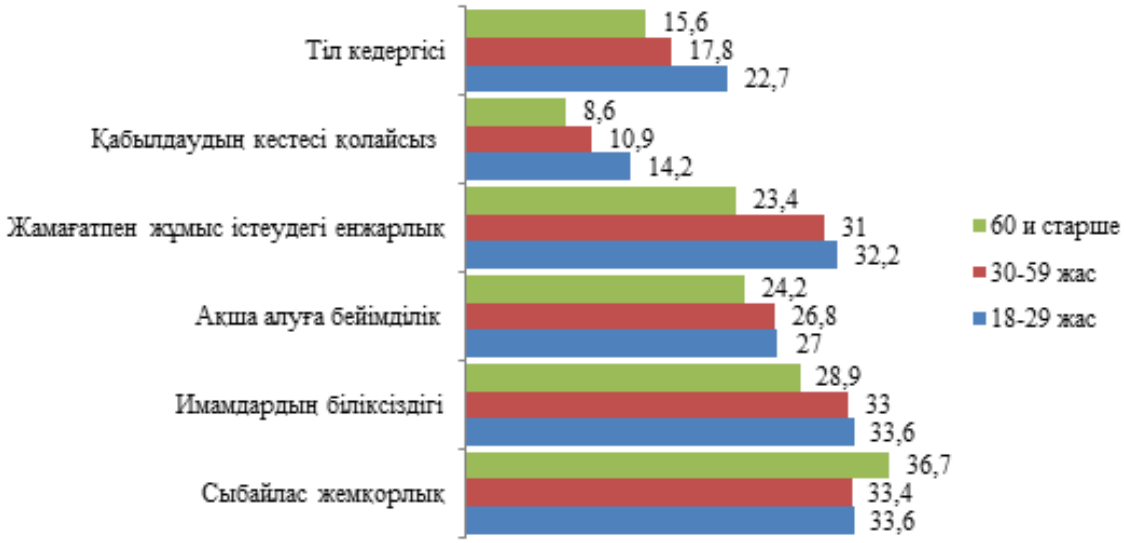

Өңірлер бойынша бағалау позициялары әртүрлі. Әрбір зерттелген өлшемшарт бойынша төмендегі диапазон анықталды.

Павлодар облысының 8,7% және Нұр-Сұлтан қаласының 60,9% респонденттері имамдардың біліктілігі жоқ деп атады.

Атырау облысында 5,9% және Маңғыстау облысында 91,7% респонденттер ақша алуға бейімділік тән деп атады.

Маңғыстау облысында 0% және Павлодар облысында 6,5% респонденттер сыбайлас жемқорлық деп атады.

Шығыс Қазақстан облысында 3,8% және Қызылорда облысында 61,2% респонденттер жамағатпен жұмыс жасаудың енжарлығы деп атады.

Жамбыл облысы мен Нұр-Сұлтан қаласында 0% және Солтүстік Қазақстан облысында 43,2% респонденттер тілдік кедергілер деп атады.

Нұр-Сұлтан қаласында 0% және Шымкент қаласында 43,5% респонденттер қабылдаудың кестесінің ыңғайсыздығы деп атады (127-сурет).

127-сурет. Сіздің ойыңызша, ҚМДБ қызметінің негізгі кемшіліктері қандай? (өңірлер бойынша, %)

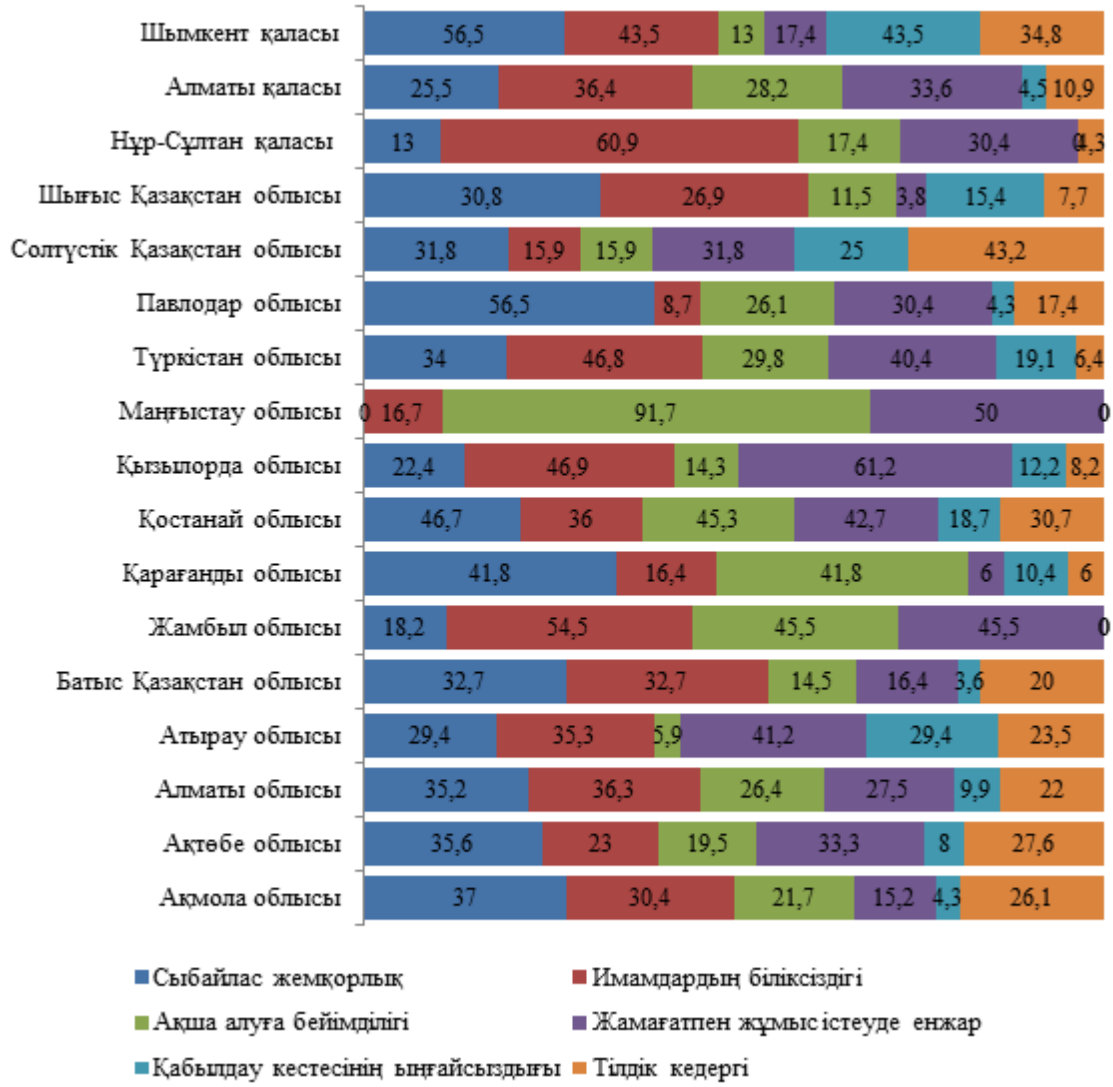

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Жалпы алғанда, респонденттердің көпшілігі (88,8%) ҚМДБ-ның жұмысына оң баға береді. ҚМДБ жұмысындағы кемшіліктерді 11,2% респондент саралап, атап өтті. Респонденттердің бағалауын талдау барысында өңірлер бойынша ерекшеліктер нақты айқындалды.

VI ДІН САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫ ҚАБЫЛДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ

6.1 Дін саласындағы мемлекеттік органдардың қызметі туралы хабардар болу

Сұхбат жүргізілген респонденттердің ауқымы бойынша 28,6%-ы мемлекеттік органдардың дін саласындағы қызметі туралы хабардар болса, басым көпшілігі (71,4%) білмейтінін көрсетті (128-сурет).

128-сурет. Сіз мемлекеттік органдардың дін саласындағы қызметі туралы білесіз бе? (ауқым бойынша, %).

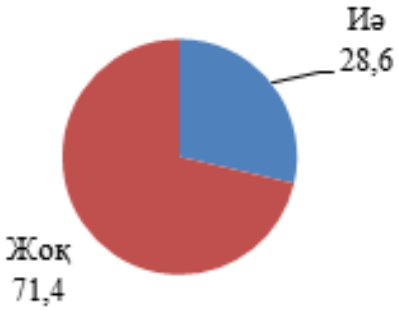

Дін саласындағы мемлекеттік органдардың қызметі туралы ерлерге қарағанда (69,7%) әйелдер көбірек (73%) біледі (129-сурет).

129-сурет. Сіз мемлекеттік органдардың дін саласындағы қызметі туралы білесіз бе? (жынысы бойынша, %).

Дін саласындағы мемлекеттік органдардың қызметі туралы 30-59 жастағы (28,9%) және 60 жастан жоғары (30,9%) респонденттерге қарағанда 18-29 жас аралығындағы респонденттердің (26,5%) хабардар болу деңгейі төмен екендігі анықталды (130-сурет).

130-сурет. Сіз мемлекеттік органдардың дін саласындағы қызметі туралы білесіз бе? (жасы бойынша,%)

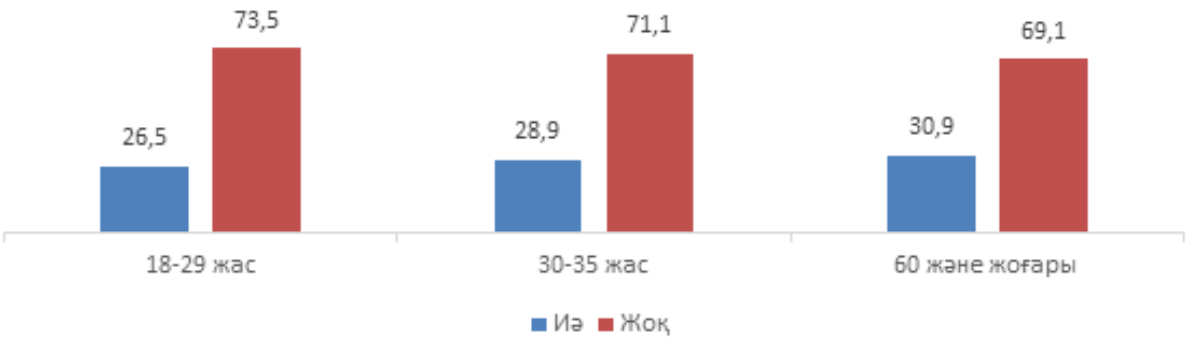

Өңірлер бойынша мемлекеттік органдардың дін саласындағы қызметі туралы хабардар немесе хабарсыз болу қатынасының әртүрлілігі анықталды.

Респонденттердің мемлекеттік органдардың қызметі туралы хабардар болу диапазоны Нұр-Сұлтан қаласындағы 2,5%-дан Қызылорда облысындағы 62,9%-ға дейінгі аралықты қамтыды. Хабарсыз болу диапазоны – Қызылорда облысындағы 37,1%-дан Нұр-Сұлтан қаласындағы 97,5%-ға дейінгі аралық (бұл зерттеудегі ең парадоксалды индикатор болып табылады. Бұның әртүрлі түсіндірмесін қарастыруға болады. Алайда, бұл көрсеткіш ақпараттық кеңістіктің және дін тақырыбындағы дискурстардың маңызды мәселесін айқындауда).

Діндар мұсылмандардың мемлекеттік органдардың қызметі туралы хабарсыз болуы кейбір өңірлерде хабардар болу көрсеткішінен 2-8 есе асып түседі. Бұл айырмашылық теріс ақпараттар, жалған тұжырымдамалар мен псевдодіни насихаттар таралуына қолайлы жағдай жасайды. Аталған жағдай мұсылман жамағатының ішкі бірлігі бұзылуына ғана емес, сондай-ақ мемлекеттік конфессиялық саясаттың нақты жағдайын бұрмалауға да негіз болады (131-сурет).

131-сурет. Сіз дін саласындағы мемлекеттік органдардың қызметі туралы білесіз бе? (өңірлер бойынша, %)

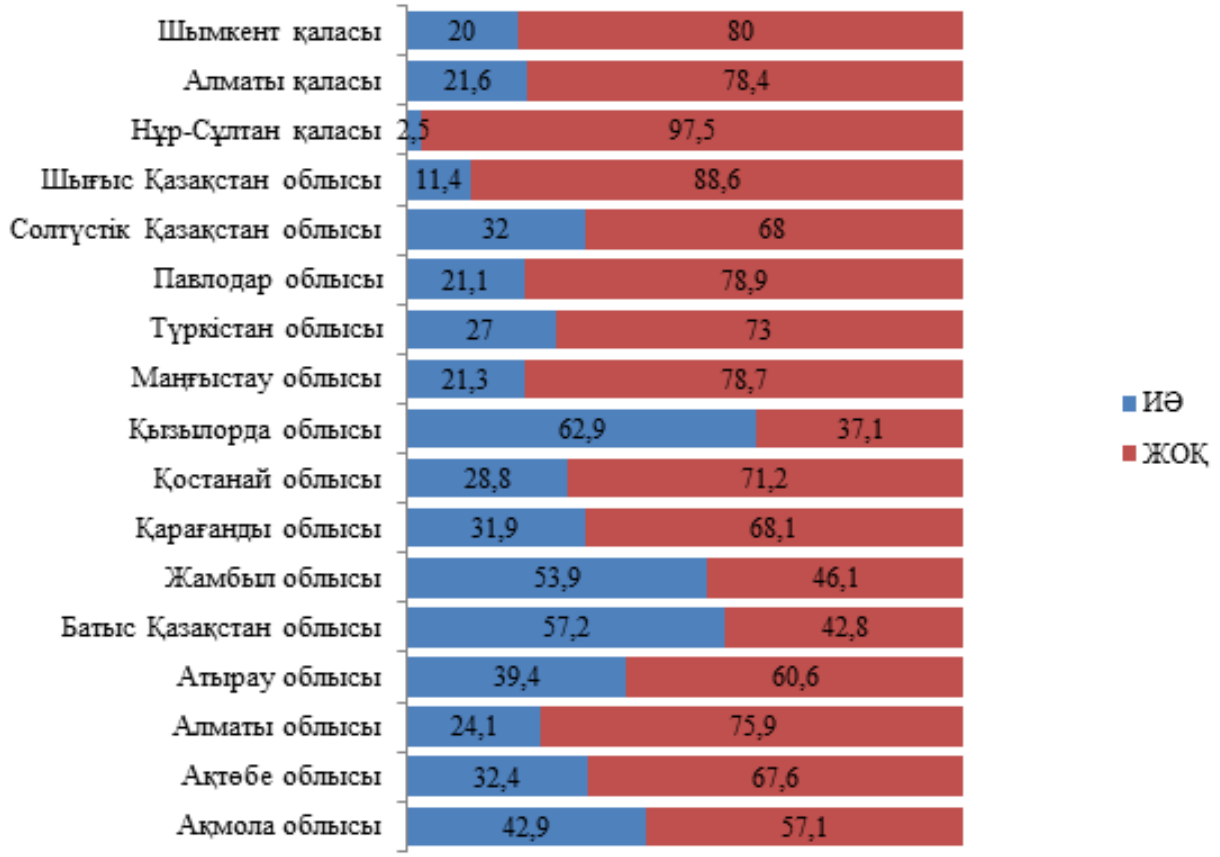

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Мемлекеттік органдардың дін саласындағы қызметі туралы хабарсыз болу деңгейінде едәуір қарама-қайшылықтар және парадокстар орын алуда. Әсіресе, Нұр-Сұлтан қаласындағы 18-29 жастағы респонденттер арасында хабарсыз болудың ең жоғары деңгейі байқалғанын атап кетуге болады. Біріншіден, соңғы жылдары жүргізілетін екпінді үгіт-насихат жұмыстары әртүрлі әлеуметтік топтардағы жастарға бағытталса, екінші жағынан, дін саласындағы мемлекеттік саясаттың барлық тұжырымдары бірінші кезекте Нұр-Сұлтан қаласында жарияланады.

6.2 Дін саласындағы мемлекеттік органдардың саясатын бағалау

Дін саласы бойынша мемлекеттік органдар саясаттының дұрыстығы туралы сұраққа мемлекеттік органдардың қызметі туралы хабардармыз деген респонденттер (28,6%) жауап берді.

Респонденттердің барлық тобына қатысты жалпы бағалау пікірлері келесідей бөлінді: 21,5% мемлекеттік органдар дұрыс саясат жүргізеді деп санайды, ал 7,1%-ы үкіметтің дінге қатысты саясаты дұрыс емес деген пікірде. Оң және теріс бағалау көрсеткіші 3:1 арақатынасын құрады.

Егер мемлекеттік саясатты білу туралы оң жауаптардың бөлінуін (28,6%) ескерсек, онда мемлекеттік саясатты оң бағалаудың («иә», дұрыс саясат мағынасында – 75,1%) және мемлекеттік саясатты теріс бағалаудың («жоқ», саясат дұрыс емес мағынасында – 24,9%) өзара көрсеткіштері де 3:1 арақатынасын растады (132-сурет).

132-сурет. Дін саласындағы мемлекеттік органдардың қызметі туралы хабардар арасында дін саласындағы мемлекеттік саясаттың дұрыстығын бағалау (ауқым бойынша,%)

Дін саласындағы мемлекеттік саясатты ер адамдарға қарағанда (дұрыс емес деп есептейді – 23,4%) әйел адамдар көбірек сыни көзқарас танытты (дұрыс емес деп санайды – 26,3%) (133-сурет).

133-сурет. Дін саласындағы мемлекеттік органдардың қызметі туралы хабардар арасында дін саласындағы мемлекеттік саясаттың дұрыстығын бағалау (жынысы бойынша)

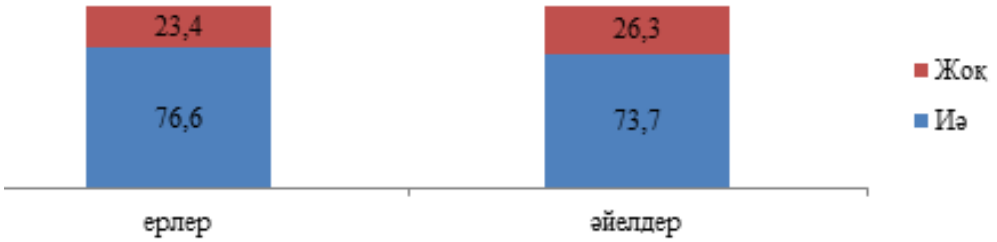

Жастар (18-29 жас) - 26,3% және орта (30-59 жас) - когорттың 25,9% -ы дін саласындағы мемлекеттік саясаттың дұрыстығын егжей-тегжейлі респонденттер тобына қарағанда сыни тұрғыдан бағалайды, олардың тек 18,2% -ы ғана қарастырады. үкіметтің діндерге қатысты саясаты дұрыс емес (134-сурет).

134-сурет. Сіздің ойыңызша, дін саласындағы мемлекеттік органдар дұрыс саясат жүргізіп жатыр ма? (жасы бойынша, %)

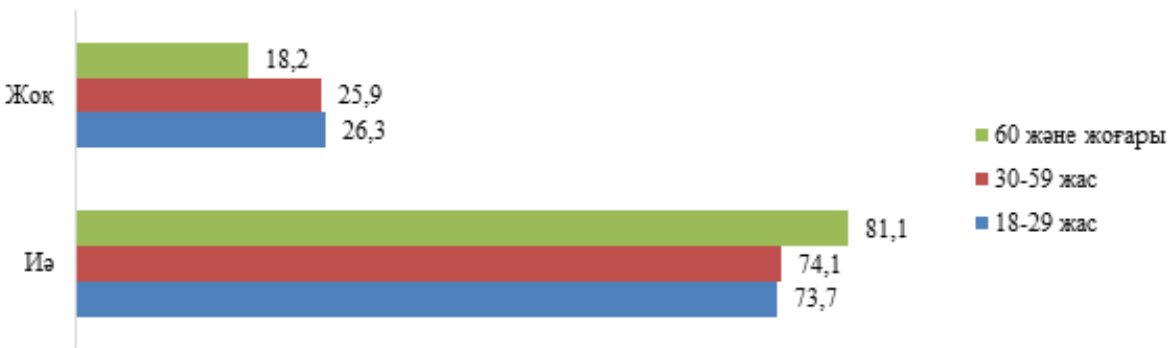

Өңірлер бойынша мемлекеттік саясатқа ең көп сыни көзқарас («жоқ», дұрыс емес саясат мағынасында) Шымкент қаласында (75%), Шығыс Қазақстан (58,6%) және Ақмола (58%) облыстарында тіркелді. Мемлекеттік саясаттың дұрыстығы немесе дұрыс еместігі жөнінде тең пікірлер Қарағанды облысында (45,7%) қалыптасты. Мемлекеттік саясаттың бағытына деген оң бағаның жоғарылауы және теріс бағаның төмендеуі Нұр-Сұлтан қаласында (38,2%), Ақтөбе облысында (27,1%), Солтүстік Қазақстан облысында (24,3%), Алматы қаласында (22,3%), Қызылорда облысында (21,7%), Алматы облысында (20,4%), Павлодар облысында (11,4%), Қостанай облысында (10,2%), Маңғыстау облысында (10%), Түркістан облысында (5,4%), Батыс Қазақстан облысында (5,2 %), Атырау облысында (3%), Жамбыл облысында (0%) байқалуда (135-сурет).

135-сурет. Сіздің ойыңызша, дін саласындағы мемлекеттік органдар дұрыс саясат жүргізіп жатыр ма? (өңірлер бойынша, %)

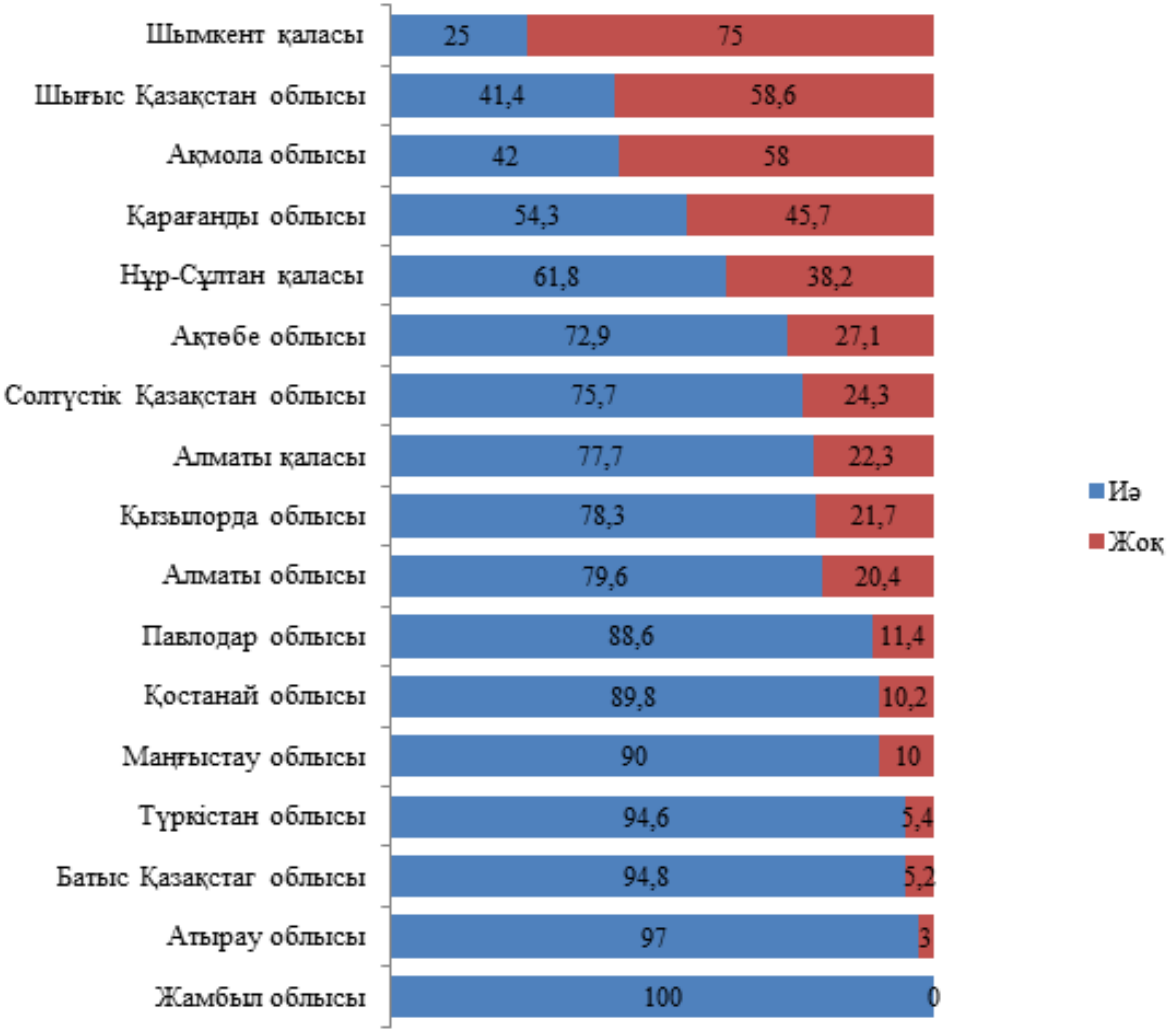

ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Діндар мұсылмандардың арасында дін саласындағы мемлекеттік саясатты дұрыс емес деп санайтындардың көп бөлігі анықталды. Орташа мән 24,9%-ы құрайды, ал өңірлер бойынша диапазон Жамбыл облысындағы 0%-дан Шымкент қаласындағы 75%-ға дейінгі аралықты қамтиды.

Дін саласындағы мемлекеттік саясатқа наразылық деңгейін талдау нәтижелері арнайы зерттеуді қажет етеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жүргізілген әлеуметтік зерттеу Қазақстандағы мұсылман үмметінің исламдық бірегейлік пен діндарлық феномені аясында қалыптасқан қауымдастық ретінде бірқатар сипаттамаларын анықтады.

Зерттеу барысында діндар мұсылмандардың жалпы ауқымына қатысты берілген маркерлер бойынша (жынысы, жасы, этностық, білім беру, жұмыспен қамту, қоныстық құрылым) ұқсас үрдістік және сандық мәндер тіркелді.

Респонденттер ұстанымдарындағы айырмашылықтар олардың тұрғылықты жеріне және өңірлік діни жағдайдың сегментациясына байланысты.

Респонденттердің ең сыни көзқарастары келесідей бағыттарға қатысты берілді:

- діндар мұсылмандардың дін саласындағы мемлекеттік саясатқа көзқарасы;
- Қазақстанда ислам діні дамуының проблемалық салалары;
- ҚМДБ жұмысын бағалау және қабылдау, оның қызметінің әртүрлі бағыттарына сенім таныту деңгейі.

ҰСЫНЫСТАР

Мемлекеттің ақпараттық саясаты туралы

• Негізгі мемлекеттік бұқаралық ақпарат құралдарында (бұдан әрі – БАҚ) діни саланың тұрақты дамуы және өзекті мәселелері туралы ақпаратарды жүйелі түрде тарату, діндарлықтың статистикасын және көпшілік оқырманның қызығушылығын тудыратын әлеуметтік зерттеулердің нәтижелерін ұсыну, сондай-ақ діни ұйымдардың әлеуметтік қызметі, ҚМДБ-ның қазақстандық қоғамның өзекті мәселелерін шешуге бағытталған бастамалары, бағдарламалары мен акциялары жөнінде иллюстрацияланған ақпараттарды жиі жариялау.

• Қарапайым имамның өмірін суреттеуге арналған көркем хикая (публицистикалық, құрамдас жанрда) сценариін әзірлеу (дін қызметшісінің жиынтық бейнесін жасауға немесе новелла форматында бірнеше оқиғаларды баяндауға болады), республикалық телеарнада тұсаукесерін өткізіп, діни бірлестіктің барлық ақпараттық ресурстарына орналастыру.

• Дәстүрлі дінді ұстанатын мұсылман отбасының өмірі туралы деректі фильм түсіру. Діндар мұсылмандардың қазақстандық қоғамның жетістіктеріне қосқан үлесін көрсету.

• Халал өнімдері туралы ақпараттық-түсіндіру роликтерін дайындау (түрлі өнімдерге қойылатын талаптар, оларды өндіру жолдары және өндіретін адамдар туралы, тұтынушылардың пікірлері және т.б. мәліметтерді ұсыну).

ҚМДБ-ның ақпараттық саясаты туралы

• Діни бірлестіктің (бұдан әрі – ДБ) ресми интернет-сайттарын зерделеу барысында сенушілердің өтініштері мен шағымдарына контент-талдау әдісін қолдану. Жиі кездесетін сұрақтарды іріктеп, қысқа әрі нұсқа жауаптардың форматын әзірлеу, оларды түрлі электрондық ресурстарда қазақ және орыс тілдерінде орналастыру.

• Әлеуметтік желілерде ең жиі талқыланатын тақырыптар бойынша да жоғарыда айтылған алгоритм негізінде жұмыс жүргізу.

• ДБ-нің электронды ресурстарында діни рәсімдер мен жораларды орындауға қойылатын талаптардың бірыңғай ережелерін қазақ және орыс тілдерінде жариялау.

Мешіт жамағатымен жүргізілетін мақсатты жұмыс туралы

• Дәстүрлі ислам бойынша әйелдер мен балалардың отбасы және қоғамдағы құқықтары жөніндегі қағидаттарды зайырлы мемлекеттің қолданыстағы құқықтық нормалары және мәдени дәстүрімен ұштастырып, сол туралы ықшамдалған ақпарат тарату арқылы ағарту тәжірибесін енгізу. Буклет пен брошюраларды тегін тарату.

• Мешіттер жанынан діндар мұсылман әйелдерді өмірлік қиын жағдайларға бейімделуіне арналған әйелдер ұйымдары құрылуына бастама жасау (психологиялық, дінтанулық, теологиялық консультация беру, өмірге қажетті дағдыларды үйрету, соның ішінде өз бизнесін құруға ынталандыру).

Зерттеулер бойынша

• Тұрғындар арасындағы діндарлық деңгейіне және мұсылман үмметінің жағдайына жыл сайын мониторингтік зерттеулер жүргізу. Зерттеулердің дерекқорын құру.

• Барлық өңірлерде діндар мұсылмандардың арасында фокус-топтық зерттеулерді келесідей бағыттар бойынша жүйелі түрде ұйымдастыру: а) конфессиядағы орны бойынша (діни қызметшілер мен жамағат өкілдері), б) жынысы бойынша (әйелдердің көзқарасы), в) жас ерекшеліктері бойынша (жастар, орта буын, аға буын). Мешіттерге баратын балалар мен жасөспірімдер тобын бөлек зерттеу.

• Әртүрлі мазхабтарды ұстанатын діндар мұсылмандарды, сондай-ақ конфессиялық емес көзқарастарды ұстанатын діндарлардың жағдайын анықтауға бағытталған нарративті зерттеулерді жүргізу.

• Қоғам қайраткерлері, саясаттанушылар, дінтанушылар, мемлекеттік қызметкерлер және діни бірлестіктер өкілдерінің көзқарастарын нақтылау мақсатында БАҚ пен интернет-ресурстардың ақпараттарына дискурс-талдау жүргізу және оның нәтижелері бойынша қазіргі

қазақстандық қоғамдағы дін саласының өзекті мәселелеріне форсайт-зерттеулерді жүзеге асыру.

• Еліміздегі ғылыми ұжымдардың Қазақстан бойынша діндарлық феноменіне қатысты жекелеген мәселелерді зерттеуге бағытталған бастамаларына қолдау көрсету (бір жылға жоспарланған қолданбалы зерттеулер).

Дін саласындағы мемлекеттік саясат бойынша

• Мемлекет пен діни бірлестіктер арасындағы өзара қарым-қатынастарды реттеу саласындағы жетістіктер туралы ресми декларациялау тәжірибесінен алшақтап, зайырлы және діни институттардың күнделікті өзара іс-қимылын күшейтуге бағытталған іс-шараларға қадам жасау.

• Мүдделі мемлекеттік органдарға (ҚР АҚДМ, ҚР БҒМ, ҚР ИИДМ) үкіметтік емес ұйымдармен және әлеуметтік-жауапты бизнес өкілдерімен бірлесіп, жұмыспен қамту және ауылдық инфоқұрылымды дамыту арқылы табысы төмен ауыл тұрғындарын әлеуметтендіру және бейімдеу мақсатында пилоттық жобаларды әзірлеу және жүзеге асыру. Жобаның түпкі нәтижесі – өңірлердің экономикалық дамуы мен картографиясын ескеру негізінде әртүрлі топтағы ауыл тұрғындарына арналған қолдау орталықтарын құру. Жобаның негізгі идеясы – зайырлы және діни құндылықтардың үйлесімділігін көрсету, діндарлар мен дінге сенбеушілердің ынтымақтастығын нығайту, тұрақтылық пен келісім атмосферасы сақталуына және әр отбасының табысты болуына жағдай жасауға бағытталған мемлекет, қоғам және діни институттардың бірлігін қамтамасыз ету.

АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОТЧЕТ
Часть 1

По результатам массового опроса прихожан
(6800 респондентов)

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ 94

I МАРКЕРЫ РЕЛИГИОЗНОСТИ 96

1.1 Посещение мечети 96
1.2 Религиозные обряды 103
1.3 Религиозные и светские праздники 106
1.4 Религия и семья 108
1.5 Мужчины и женщины, сыновья и дочери: у кого больше прав? 114
1.6 Религиозное образование 119
1.7 Религия и здоровье 123

II ЦЕННОСТНОЕ ВОСПРИЯТИЕ ЖИЗНИ 131

2.1 Религиозность и другие ценностные ориентации 131
2.2 Восприятие многожёнства, разводов, неполной семьи 133
2.3 Насилие в семье: норма или аномалия? 137
2.4 Насилие в обществе и по отношению к самому себе 139
2.5 Проявления нетерпимости в обществе 141

III ПОНИМАНИЕ МУСУЛЬМАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ 145

3.1 Характеристики истинного верующего 145
3.2 Отношение к представителям других религий 147
3.3 Религиозное обращение как долг мусульманина 149

IV ОТНОШЕНИЕ К ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДУХОВНОГО УПРАВЛЕНИЯ МУСУЛЬМАН КАЗАХСТАНА (ДУМК) 151

4.1 Поиск ответов об исламе 151
4.2 Курсы при мечетях 153
4.3 Трудности при общении с имамом в мечети 155
4.4 Необходимые качества имама 157
4.5 Активность прихожан в мечетях 159
4.6 Доверие к деятельности ДУМК в конкретных направлениях 162
4.7 Информационная деятельность ДУМК в Интернете 163

V ГЛАВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСЛАМА В КАЗАХСТАНЕ И НЕДОСТАТКИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДУМК 167

5.1 Главные проблемы ислама в Казахстане 167
5.2 Недостатки в деятельности ДУМК 169

VI ВОСПРИЯТИЕ И ОЦЕНКА ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ РЕЛИГИИ 173

6.1 Знания о деятельности государственных органов в сфере религии 173
6.2 Оценка политики государственных органов в сфере религии 175

ВЫВОДЫ 177

РЕКОМЕНДАЦИИ 179

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность исследования. В казахстанском обществе за годы независимости сформировалось мировоззренческое разнообразие, процессы религиозности обретают динамизм. Религия оказывает все большее влияние на общественное развитие, ментальность, образ жизни.

Изучение религиозной ситуации, анализ различных ее аспектов, выявление тенденций позволяют учитывать религиозный фактор как один из значимых компонентов устойчивого развития государства, воспроизводства общественной стабильности. И наоборот, отсутствие адекватных знаний о тенденциях религиозности создает общественные, политические риски, снижает потенциал управляемости общественными процессами, приводит к непредсказуемым последствиям, которые связаны с использованием религиозного фактора как инструмента политического влияния.

Мусульманская умма Казахстана представляет самую многочисленную конфессию. Население Казахстана позиционирует себя в основном мусульманами . Её численность, качественный состав, состояние, динамика определяют как внутри конфессиональные, так и межконфессиональные отношения, оказывают влияние на ситуацию мира и согласия в обществе.

Цель исследования – анализ и обобщение данных социологического исследования мусульманской уммы в Казахстане в контекстах религиозности респондентов и членов их семей; восприятия работы имамов и функционирования мечетей; оценки деятельности ДУМК, а также отношения к государственной политике в сфере религии.

Задачи исследования:

- анализ характеристик религиозности респондентов и членов их семьи в следовании нормам религиозного образа жизни;

- отношение к религиозному образованию и к перспективам вовлечения в религию детей,

- оценивание статуса и роли женщины, жены, сыновей и дочерей в семьях верующих мусульман,

- восприятие насилия в отношении детей и женщин;

- возможность проявления девиантных форм поведения (насилие над другими людьми, допустимость самоубийства),

- отношение верующих мусульман к официальной и народной медицине, ясновидению, гаданию, магическому исцелению,

- анализ ценностного контекста жизни верующих мусульман;

- прояснение приверженности верующих мусульман религиозному образу жизни, религиозной духовности;

- восприятие респондентами образа имамов;

- оценка подготовленности, способностей и квалификации имамов при работе с уммой в реальной жизни и в виртуальном пространстве;

- выявление актуальных вопросов в коммуникациях верующих с имамами, между верующими;

- оценка отношения к иноверию, терпимости и нетерпимости по признаку религии, нации, расы, пола;

- восприятие и оценка работы ДУМК, выявление доверия верующих различным направлениям его деятельности;

- прояснение проблемных областей развития ислама в Казахстане;

- отношение к государственной политике в сфере религии верующих мусульман.

Всего в социологическом исследовании приняли участие 6800 респондентов из всех регионов Казахстана. (Таблица 1)

Опрашиваемые респонденты относили себя к верующим мусульманам.

Таблица 1

№	Регион	Доля в массиве	Тип населенного пункта		Частота
			городской	сельский	
1	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	4,3	47,1	52,9	291
2	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	4,8	70,9	29,1	323
3	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	10,6	22,4	77,6	724
4	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	3,2	51,9	48,1	216
5	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	3,7	52,2	47,8	251
6	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	5,6	40,4	59,6	381
7	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	8,1	80,3	19,7	548
8	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	5,4	54,9	45,1	364
9	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	4,0	44,1	55,9	270
10	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	3,3	41,3	58,7	225
11	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	9,1	18,4	81,6	618
12	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	4,5	71,7	28,3	304
13	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	3,4	46,5	53,5	228
14	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	8,2	62,6	37,4	556
15	Г. НУР-СУЛТАН	5,9	100,0	0,0	400
16	Г. АЛМАТЫ	11,1	100,0	0,0	756
17	Г. ШЫМКЕНТ	5,1	100,0	0,0	345

Социально-демографические характеристики респондентов

(в % к общему числу опрошенных) в репрезентативной выборке отразили основные показатели населения, обладают валидностью и рассматриваются как надёжные для обобщений.

Для наглядности социально-демографические характеристики респондентов представлены в рисунках 1,2,3,4,5,6,7,8,9.

Рисунок 1. Распределение по полу *(%)*

Рисунок 2. Распределение по возрасту *(%)*

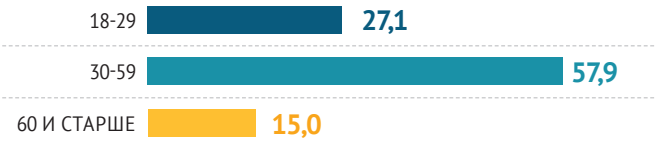

Рисунок 3. Распределение по поселенческой принадлежности *(%)*

Рисунок 4. Распределение по семейному положению *(%)*

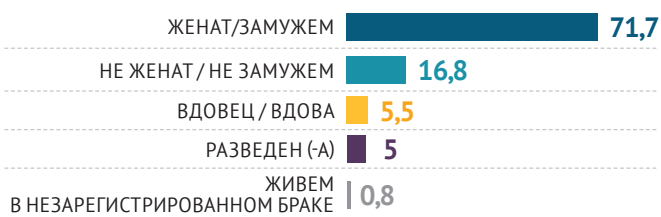

Рисунок 5. Распределение по национальности *(%)*

Рисунок 6. Распределение по по уровню образования *(%)*

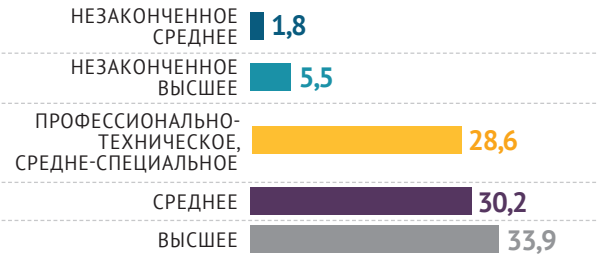

Рисунок 7. Распределение по видам занятости *(%)*

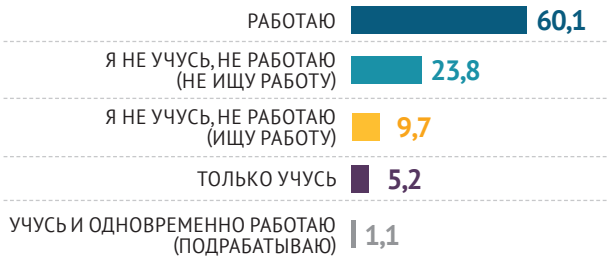

Рисунок 8. Распределение по числу детей *(%)*

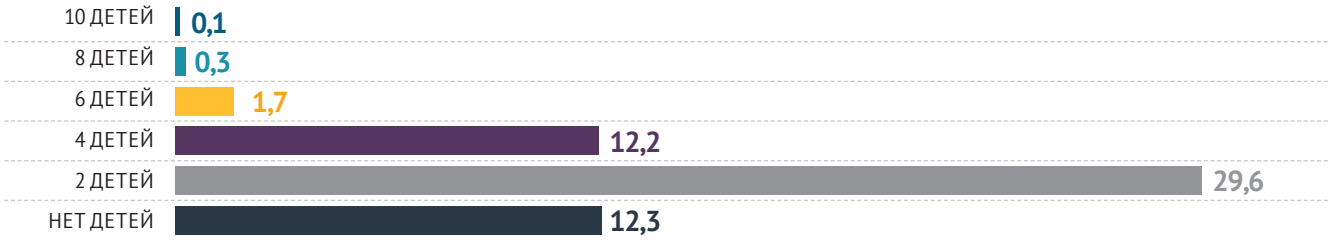

Рисунок 9. Распределение по сферам деятельности *(%)*

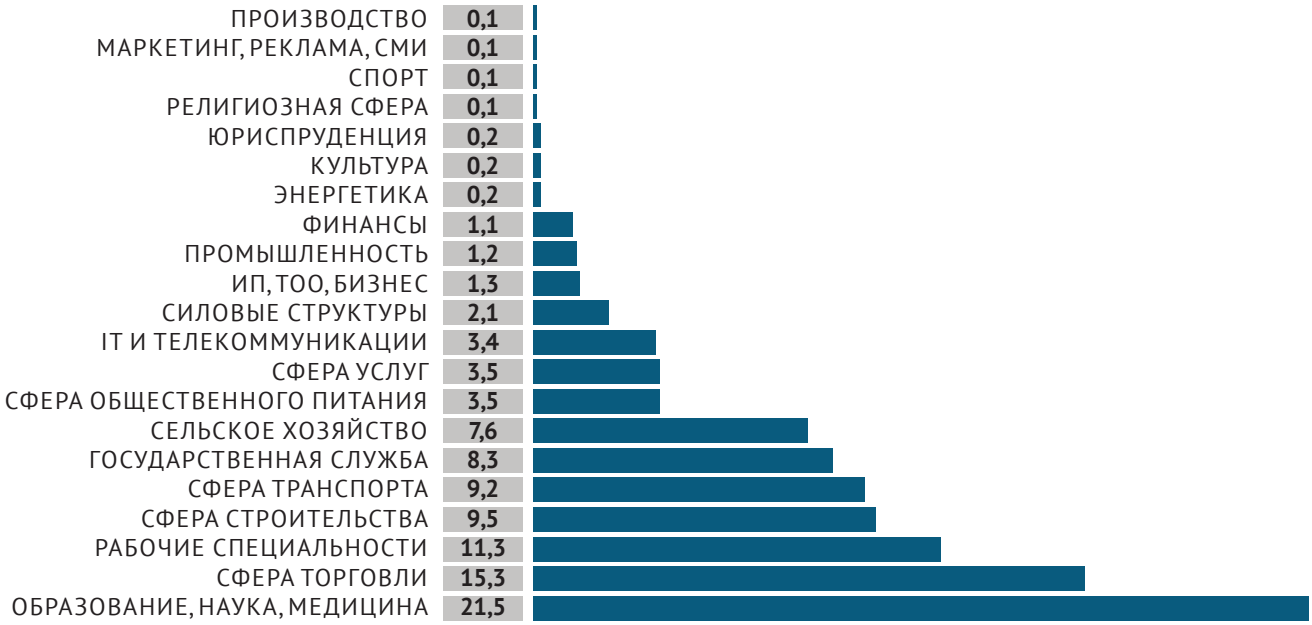

I МАРКЕРЫ РЕЛИГИОЗНОСТИ

1.1 Посещение мечети

Посещение мечети – один из главных индикаторов религиозного поведения верующих мусульман, придерживающихся мазхабов.

В целом по массиву опрошенных частотность посещения мечети такова:

26,3% опрошенных посещают мечеть 1 раз в 1-3 месяца, 25,3% не посещают мечеть, 23,7% посещают мечеть 1 раз в полгода и реже, 16,9% посещают мечеть 1 и более раз в неделю, 7,9% посещают мечеть 1 раз в несколько лет (Рисунок 10).

Рисунок 10. Как часто Вы посещаете мечеть? *(по массиву, %)*

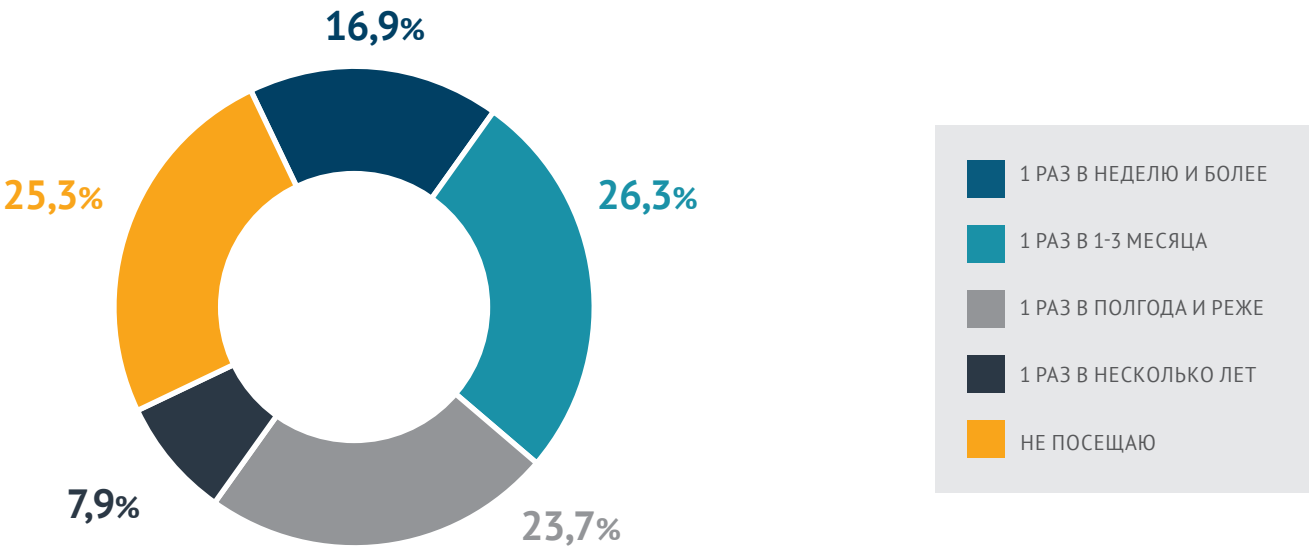

В возрастном срезе частота еженедельного посещения мечети молодыми респондентами в возрасте 18-29 лет (18,1%) несколько выше, чем респондентами среднего - в возрасте 30-59 лет (16,6%) и старшего - 60 лет и старше (16%) возраста. (Рисунок 11)

Рисунок 11. Как часто Вы посещаете мечеть? *(по возрасту, %)*

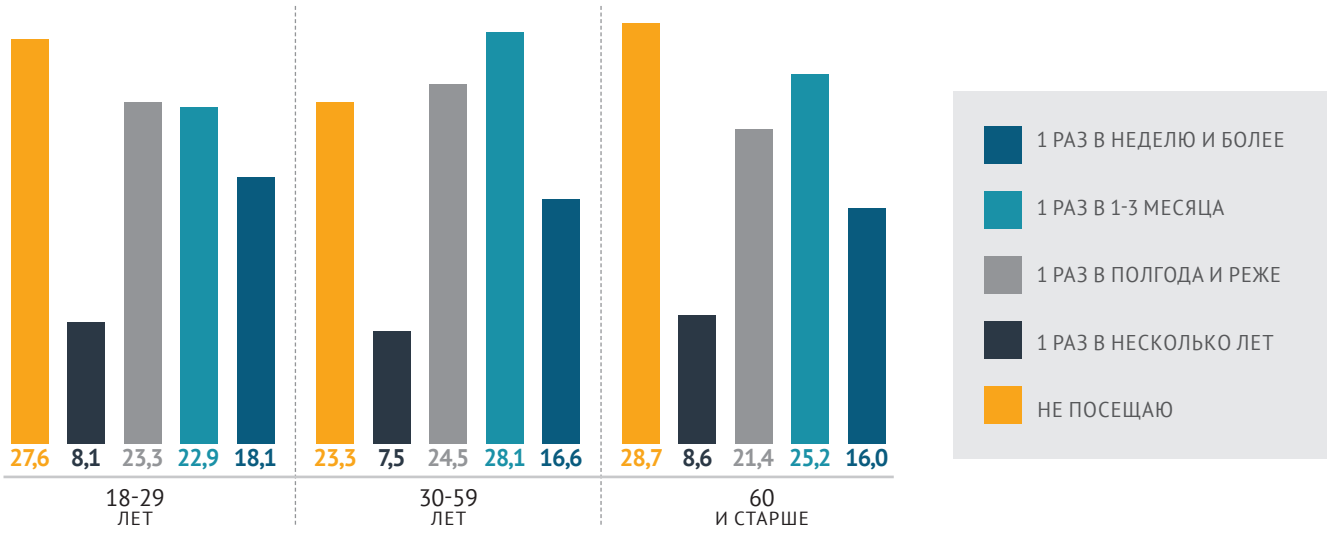

В региональном разрезе частота посещения мечети (Рисунок 11, Таблицы 2,3)

Таблица 2

№	РЕГИОН	1 раз в неделю и более, %
1	Г. НУР-СУЛТАН	34,5
2	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	31,1
3	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	22,7
4	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	21,4
5	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	20,6
6	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	18,1
7	Г. АЛМАТЫ	15,9
8	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	15,5
9	Г. ШЫМКЕНТ	15,4
10	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	15,3
11	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	15,1
12	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	12,8
13	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	11,0
14	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	10,8
15	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	10,7
16	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	9,0
17	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	4,6

Таблица 3

№	РЕГИОН	Не посещают мечеть, %
1	Г. ШЫМКЕНТ	60,0
2	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	57,5
3	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	56,6
4	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	49,3
5	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	25,1
6	Г. АЛМАТЫ	24,2
7	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	24,1
8	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	23,1
9	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	20,8
10	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	18,7
11	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	17,0
12	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	10,5
13	Г. НУР-СУЛТАН	9,0
14	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	3,6
15	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	3,5
16	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	2,6
17	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	2,1

Еженедельное посещение «жума-намаза» – один из надежных маркеров традиционной конфессиональной религиозности.

Не посещение мечети верующими – индикатор номинальной, внеконфессиональной или нетрадиционной религиозности.

Рисунок 12. Как часто Вы посещаете мечеть? *(по регионам, %)*

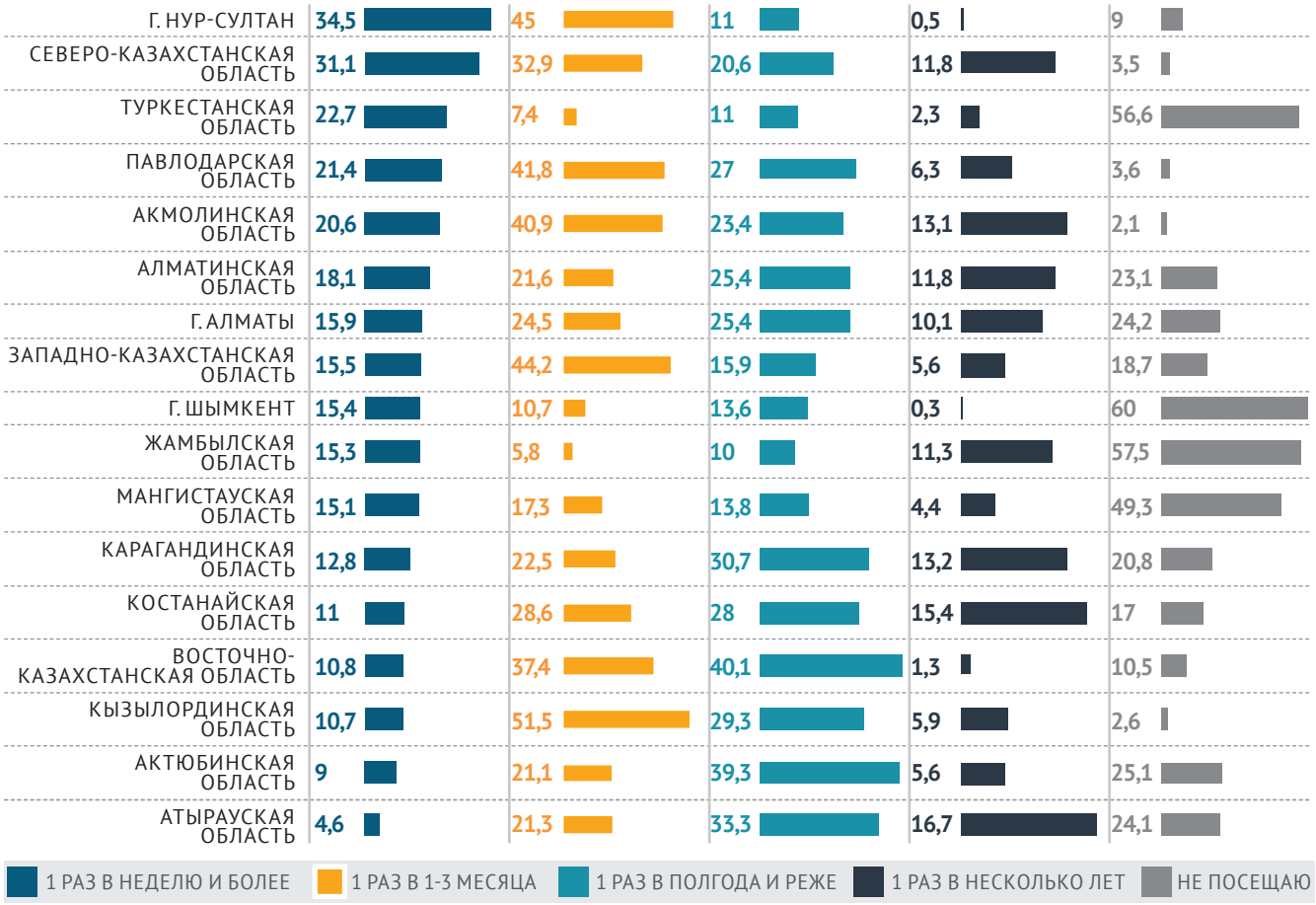

На вопрос о целях посещения мечети не ответили 1584 респондента, что составило 23,3% от выборки и коррелирует с 25,3% респондентов, которые заявили, что не посещают мечеть.

Иерархия мотивов посещения мечети (от числа ответивших на этот вопрос): 1 место - выполнение религиозных обрядов - 45,2%, 2 место - духовная потребность - 42,3%, 3 место - познавательные цели – 6%, 4 место - встреча с имамом – 3,9%, 5 место - общение с друзьями – 1,5%, 6 место - любопытство – 1,1%. (Рисунок 13)

Рисунок 13. С какой целью, в первую очередь, Вы посещаете мечеть *(по массиву, %)*

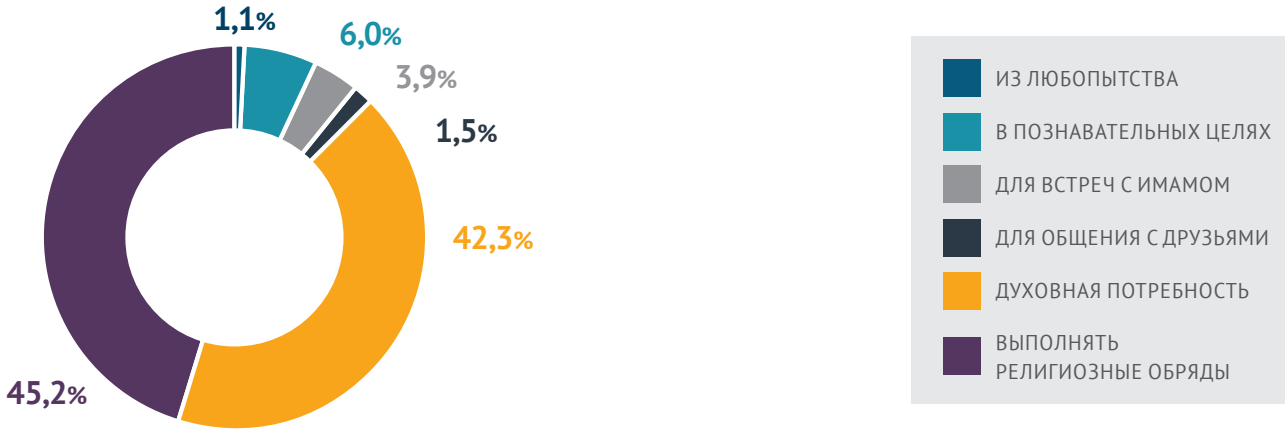

В возрастном срезе проявлено, что посещение мечети для исполнения религиозной обрядности больше характерно респондентам старше 60 лет (52,3%), чем молодым (18-29 лет) – 42,4% и респондентам среднего возраста (30-59 лет) – 44,7%.

Духовная потребность как мотив посещения мечети, наоборот, больше выражена у молодых (18-29 лет) – 43,4% и средневозрастных (30-59 лет) – 43,2%, чем у старших (более 60 лет) – 37% респондентов.

Молодые респонденты (18-29 лет) чаще указывают на такие мотивы посещения мечети, как «в познавательных целях» (6,6%), «для встреч с имамом» (4,4%), «для общения с друзьями» (1,8%), «из любопытства» - (1,4%). (Рисунок 14)

Рисунок 14. С какой целью, в первую очередь, Вы посещаете мечеть *(по возрасту, %)*

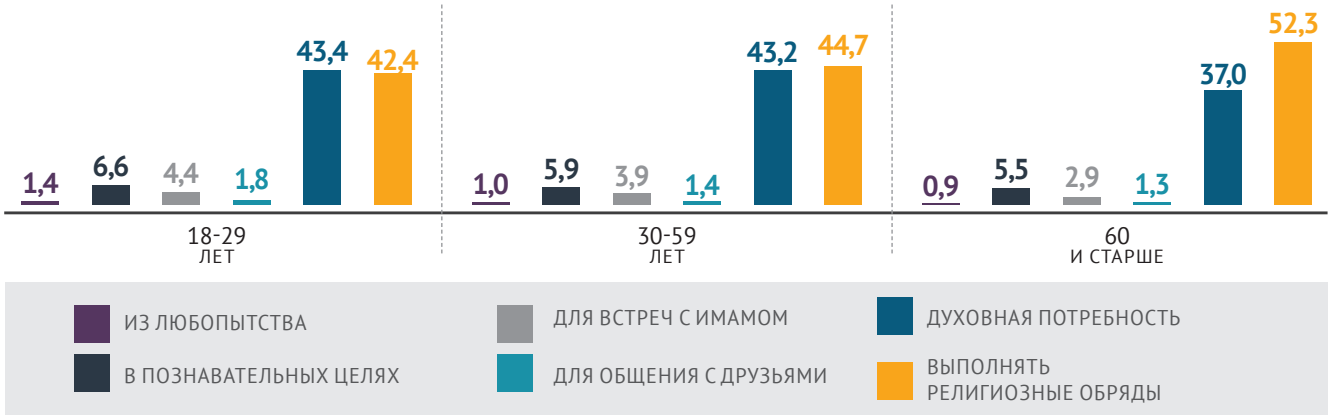

Мотив обрядности преобладает перед другими мотивами в Актюбинской (63,1%), Костанайской (60,3%), Атырауской (56,4%), Мангистауской (53,2%), Алматинской (51,2%), Алматы (52%), Кызылординской (50,2%), Карагандинской (50,1%), Северо-Казахстанской (49,8%), Западно-Казахстанской (43,6%) областях.

Мотив религиозной духовности преобладает перед другими мотивами в Нур-Султане (69,8%), Восточно-Казахстанской (65,5%), Туркестанской (62,1%), в Шымкенте (55,1%), Жамбылской (52,8%), Павлодарской (51,5%) областях. (Рисунок 13)

Мотив «для встречи с имамом» находится в диапазоне от 0% в Нур-Султане до 11,2% в Акмолинской области и требует специального изучения.

Мотив «для встреч с друзьями» находится в диапазоне от 0% в Нур-Султане до 9% в Мангистауской области и требует специального изучения. (Рисунок 15)

Рисунок 15. С какой целью, в первую очередь, Вы посещаете мечеть? *(по по регионам, %)*

АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	51	33	3,8	11,1	0,7	0,3
АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	63,1	23,1	6,2	3,8	0,8	3,1
АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	51,2	34	6,8	6,3	1,1	0,5
АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	56,4	32,6	7,6	1,2	0	2,3
ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	43,6	40,5	6,8	5,5	1,8	1,8
ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	25,8	52,8	12,9	3,7	4,3	0,6
КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	50,1	30	11,5	5,1	0,9	2,4
КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	60,3	32,4	1,9	1,9	1,3	2,2
КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	50,2	29,2	9,4	8,2	2,2	0,7
МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	53,2	28,8	2,7	5,4	9	0,9
ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	31,6	62,1	1,5	3,3	1,1	0,4
ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	39,3	51,5	5,8	0,7	2	0,7
СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	49,8	30,3	8,1	6,8	3,6	1,4
ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	26,4	65,5	5,5	0,2	1,3	1,1
Г. НУР-СУЛТАН	29,7	69,8	0,5	0	0	0
Г. АЛМАТЫ	52	36,8	6,6	2,8	1	0,7
Г. ШЫМКЕНТ	36,2	55,1	3,6	2,9	2,2	0

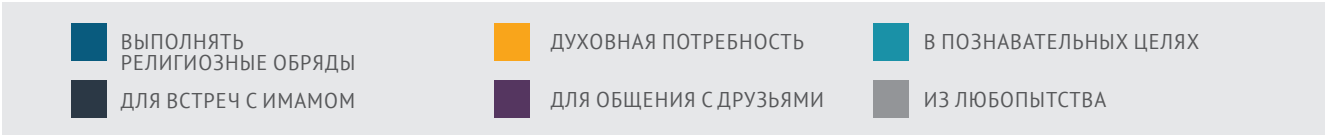

Иерархия ответов на вопрос «Кто в вашей семье посещает мечеть?» выявила, что в 35,2% мечеть посещают только взрослые члены семьи, в 22,5% - только сам респондент, в 17,5% - вся семья, в 4,8% - только отец, в 2,4% - только дети, в 0,9% - только мать. (Рисунок 16)

Рисунок 16. Кто в Вашей семье посещает мечеть? *(по массиву, %)*

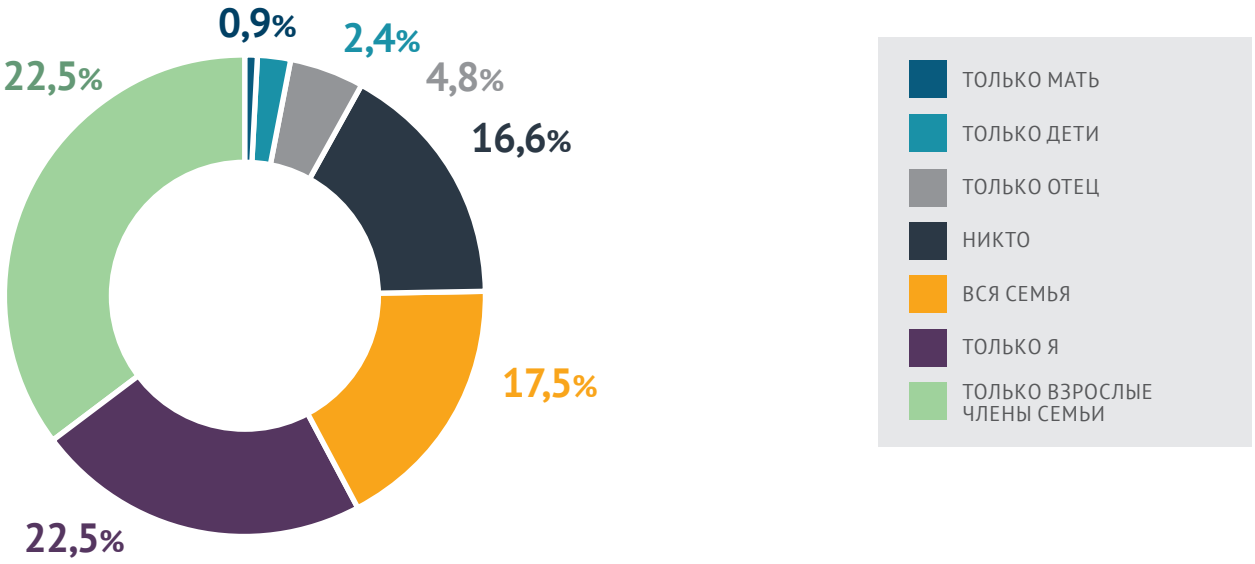

Возрастной срез ответов на вопрос о том, кто из членов семьи посещает мечеть, показывает, что молодые респонденты (18-29 лет) реже (18,7%), чем респонденты 30-59 лет (24,3%) или респонденты старше 60 лет - (22,3%) посещают мечеть. В то же время, в семьях молодых респондентов чаще, чем в семьях других возрастных когорт, мечеть посещает вся семья (18,2%), только отец (6,9%), только мать (1,4%), только взрослые члены семьи (27%). (Рисунок 17)

Рисунок 17. Кто в Вашей семье посещает мечеть? *(по возрасту %)*

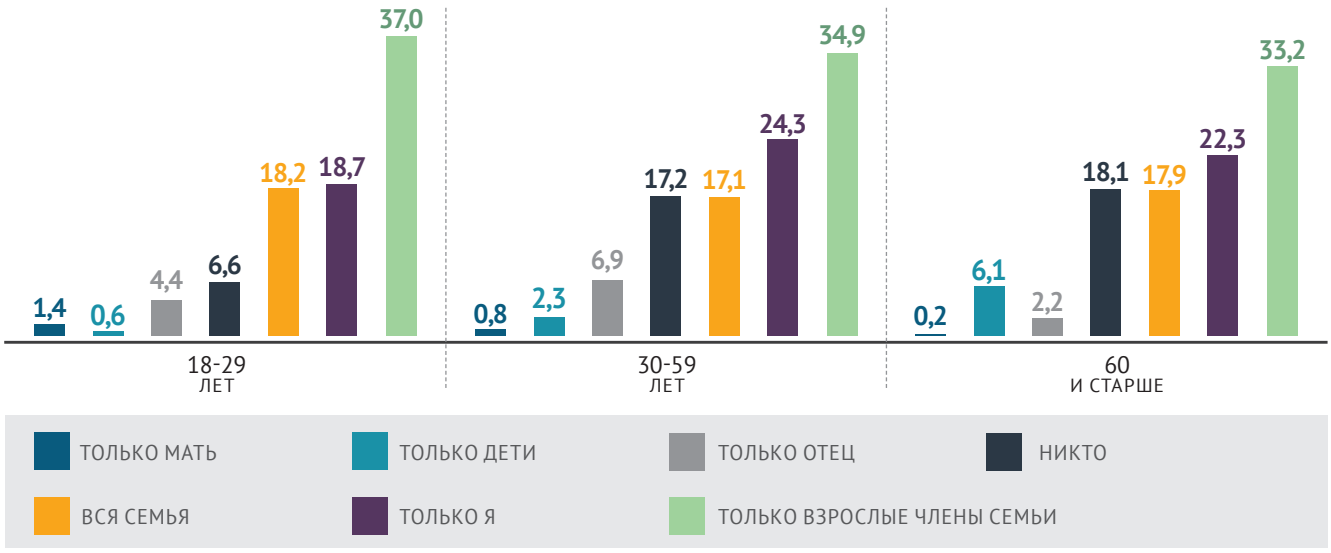

В региональном разрезе тенденции посещения мечети отражены в рисунке 18, таблицах 4,5,6,7).

Рисунок 10. Кто в Вашей семье посещает мечеть? *(по регионам %)*

	ТОЛЬКО МАТЬ	ТОЛЬКО ДЕТИ	ТОЛЬКО ОТЕЦ	НИКТО	ВСЯ СЕМЬЯ	ТОЛЬКО Я	ТОЛЬКО ВЗРОСЛЫЕ ЧЛЕНЫ СЕМЬИ
ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,3	0,7	1	2,6	51,6	15,1	28,6
АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	3,5	0,7	3,5	1,7	48,4	7,7	34,5
СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	2,2	1,3	3,5	1,8	36,4	11,4	43,4
КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	1,9	1,1	1,4	15,7	28,7	16	35,1
ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	1,6	0	0,8	7,6	23,9	14,3	51,8
АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,9	3,4	1,9	25,4	22,9	13,5	32
ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,9	0,4	1,1	7,8	20	23,3	46,5
Г. НУР-СУЛТАН	0	0	0,5	6,6	19,5	71,6	1,8
КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	1,5	1,9	2,2	5,6	19	32	37,9
Г. АЛМАТЫ	1,1	2	5,5	19,3	17,8	18	36,4
АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,8	5,3	3,5	16,7	13,2	28,2	32,3
КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	1,3	2,6	6,8	11,3	10,1	23	45
АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	0	1,9	2,3	23,6	8,8	14,8	48,6
Г. ШЫМКЕНТ	0	3,2	24,6	9,6	2	10,7	49,9
ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	0	2,4	4,5	60,9	1,8	11,5	18,9
ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,2	6,8	10,5	21,2	1,5	26,9	33
МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	0	0,9	0,9	42,5	1,4	23,1	31,2

В региональном срезе выявлены тенденции посещения мечети (Таблицы 4,5,6,7):

Таблица 4. Никто не посещает мечеть *(по регионам,%)*

№	РЕГИОН	Ешкім бармайды
1	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	60,9
2	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	42,5
3	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	25,4
4	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	23,6
5	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	21,2
6	Г. АЛМАТЫ	19,3
7	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	16,7
8	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	15,7
9	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	11,3
10	Г. ШЫМКЕНТ	9,6
11	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	7,8
12	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	7,6
13	Г. НУР-СУЛТАН	6,6
14	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	5,6
15	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	2,6
16	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	1,8
17	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	1,7

Таблица 5. Мечеть посещает вся семья *(по регионам,%)*

№	РЕГИОН	Отбасының барлық мүшесі мешітке барады
1	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	51,6
2	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	48,4
3	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	36,4
4	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	28,7
5	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	23,9
6	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	22,9
7	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	20,0
8	Г. НУР-СУЛТАН	19,5
9	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	19,0
10	Г. АЛМАТЫ	17,8
11	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	13,2
12	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	10,1
13	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	8,8
14	Г. ШЫМКЕНТ	2,0
15	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	1,8
16	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	1,5
17	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	1,4

Таблица 6. Мечеть посещают только взрослые члены семьи *(по регионам,%)*

№	РЕГИОН	Только взрослые члены семьи
1	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	51,8
2	Г. ШЫМКЕНТ	49,9
3	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	48,6
4	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	46,5
5	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	45,0
6	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	43,4
7	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	37,9
8	Г. АЛМАТЫ	36,4
9	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	35,1
10	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	34,5
11	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	33,0
12	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	32,3
13	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	32,0
14	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	31,2
15	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	28,6
16	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	18,9
17	Г. НУР-СУЛТАН	1,8

Таблица 7. Мечеть посещает только респондент *(по регионам,%)*

№	РЕГИОН	Посещает только респондент
1	Г. НУР-СУЛТАН	71,6
2	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	32,0
3	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	28,2
4	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	26,9
5	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	23,3
6	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	23,1
7	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	23,0
8	Г. АЛМАТЫ	18,0
9	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	16,0
10	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	15,1
11	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	14,8
12	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	14,3
13	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	13,5
14	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	11,5
15	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	11,4
16	Г. ШЫМКЕНТ	10,7
17	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	7,7

ВЫВОДЫ

В среднем по массиву еженедельно посещают мечеть 16,7%. По регионам по этому индикатору фиксируется диапазон от 4,6% в Атырауской области до 34,5% в Нур-Султане.

Мотивы посещения мечети отличаются у возрастных когорт и в и региональной специфике.

Для молодых (18-29 лет) и средневозрастных (30-59 лет) респондентов при посещении мечети важнее мотив религиозной духовности, чем соблюдения обрядности. У молодых респондентов чаще, чем у других когорт акцентированы такие мотивы посещения мечети, как познавательные цели, встречи с имамом, общение с друзьями, любопытство.

1.2 Религиозные обряды

Приоритет в выполнении религиозных обрядов в семье (в целом по массиву опрошенных) таков:

1 – Пожертвования (закят) – 58,2%,
2 - Пост (ораза) – 55,2%,
3 – Пятикратная молитва (намаз) – 22,6%,
4 – Паломничество (хадж)- 15,4%. (Рисунок 18)

Рисунок 18. Выполняются ли в Вашей семье религиозные обряды? *(массив %)*

Возрастной срез ответов проявил, что религиозная обрядность в семьях респондентов разных когорт тенденциально схожа в выполнении обряда Ораза, в совершении хаджа. Намаз читают (27,7%) чаще и закят делают чаще (62,6%) в семьях респондентов старшего (60+) возраста. (Рисунок 19).

Рисунок 19. Выполняются ли в Вашей семье религиозные обряды? *(по возрасту, %)*

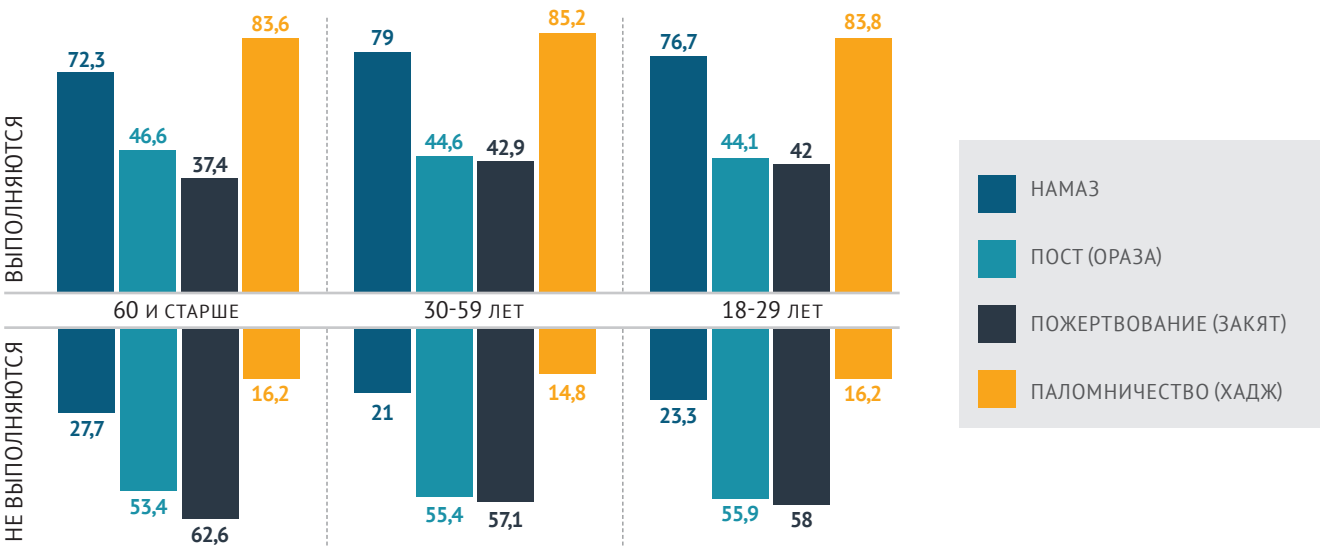

В региональном разрезе выбор и частота исполнения обрядов имеют свои особенности.

Намаз чаще читают в Кызылординской (52,2%), Туркестанской (51,6%), Западно-Казахстанской (50,2%) областях. Меньше всего намаз читают в Восточно-Казахстанской (3,6%), Павлодарской (10,2%), в Нур-Султане (20,6%), Северо-Казахстанской (11%), в Шымкенте (11,9%), Костанайской (12,6%), Атырауской (13%) областях.

Обряд Ораза распространен больше, фиксируется в диапазоне от 21,4% в Восточно-Казахстанской до 88,9% в Кызылординскной областях. Хадж распространен меньше всего.

(Таблицы 8,9,10,11)

Таблица 8. Пятикратная молитва (намаз) *(по регионам, %)*

№	РЕГИОН	Да, выполняются	Нет, не выполняются
1	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	52,2	47,8
2	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	51,6	48,4
3	ЗКО	50,2	49,8
4	Г. АЛМАТЫ	30,3	69,7
5	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	24,1	75,9
6	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	22,3	77,7
7	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	19,5	80,5
8	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	17,8	82,2
9	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	17,1	82,9
10	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	14,5	85,5
11	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	13	87
12	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	12,6	87,4
13	Г. ШЫМКЕНТ	11,9	88,1
14	СКО	11	89
15	Г. НУР-СУЛТАН	10,6	89,4
16	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	10,2	89,8
17	ВКО	3,6	96,4

Таблица 9. Пост (Ораза) *(по регионам,%)*

№	РЕГИОН	Да, выполняются	Нет, не выполняются
1	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	60,5	39,5
2	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	62,5	37,5
3	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	68,8	31,2
4	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	67,4	32,6
5	ЗКО	55	45
6	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	33,1	66,9
7	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	52,7	47,3
8	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	44	56
9	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	88,9	11,1
10	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	47,6	52,4
11	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	73	27
12	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	27,3	72,7
13	СКО	36,4	63,6
14	ВКО	21,4	78,6
15	Г. НУР-СУЛТАН	47,2	52,8
16	Г. АЛМАТЫ	72,8	27,2
17	Г. ШЫМКЕНТ	57,4	42,6

Таблица 10. Закят *(по регионам, %)*

№	РЕГИОН	Да, выполняются	Нет, не выполняются
1	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	67,7	32,3
2	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	80,3	19,7
3	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	61,6	38,4
4	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	64,8	35,2
5	ЗКО	63,3	36,7
6	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	37,3	62,7
7	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	68	32
8	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	52,5	47,5
9	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	73	27
10	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	52,4	47,6
11	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	77	23
12	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	58,6	41,4
13	СКО	48,2	51,8
14	ВКО	20	80
15	Г. НУР-СУЛТАН	15,9	84,1
16	Г. АЛМАТЫ	68,6	31,4
17	Г. ШЫМКЕНТ	80	20

Таблица 11. Паломничество (Хадж) *(по регионам,%)*

№	РЕГИОН	Да, выполняются	Нет, не выполняются
1	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	60,5	39,5
2	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	62,5	37,5
3	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	68,8	31,2
4	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	67,4	32,6
5	ЗКО	55	45
6	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	33,1	66,9
7	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	52,7	47,3
8	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	44	56
9	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	88,9	11,1
10	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	47,6	52,4
11	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	73	27
12	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	27,3	72,7
13	СКО	36,4	63,6
14	ВКО	21,4	78,6
15	Г. НУР-СУЛТАН	47,2	52,8
16	Г. АЛМАТЫ	72,8	27,2
17	Г. ШЫМКЕНТ	57,4	42,6

Выполнение обрядов в семье в целом по массиву проявило высокий уровень обрядности погребения умерших (95,4%), обрядов, принятых в установленные религиозные праздники: Курбан айт, Ораза айт и др. (94,4%), обрезания (93,2%), добровольных пожертвований (93,3%), при бракосочетании (86,7%), при рождении ребенка (81,1%). (Рисунок 21)

Рисунок 21. Выполняются ли в Вашей семье религиозные обряды *(по регионам,%)*

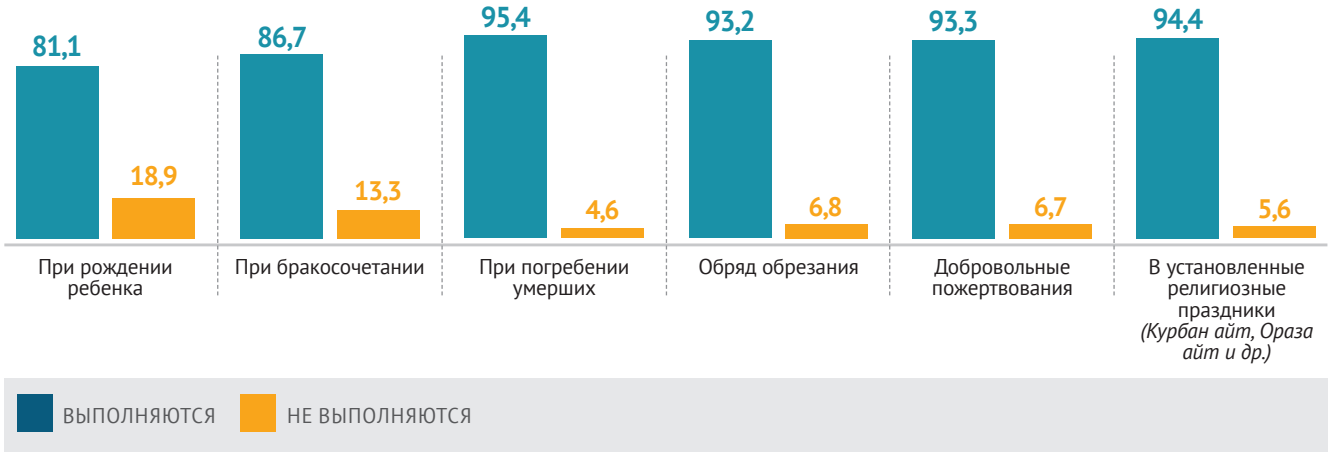

Выполнение обрядов при рождении ребенка, бракосочетании, погребении умерших, поминовении умерших, обряда обрезания, добровольного пожертвования, в установленные праздники не тенденциально одинаково и не различается статистически значимо для разных возрастных когорт респондентов. (Рисунок 22)

Рисунок 22. Выполняются ли в Вашей семье религиозные обряды?

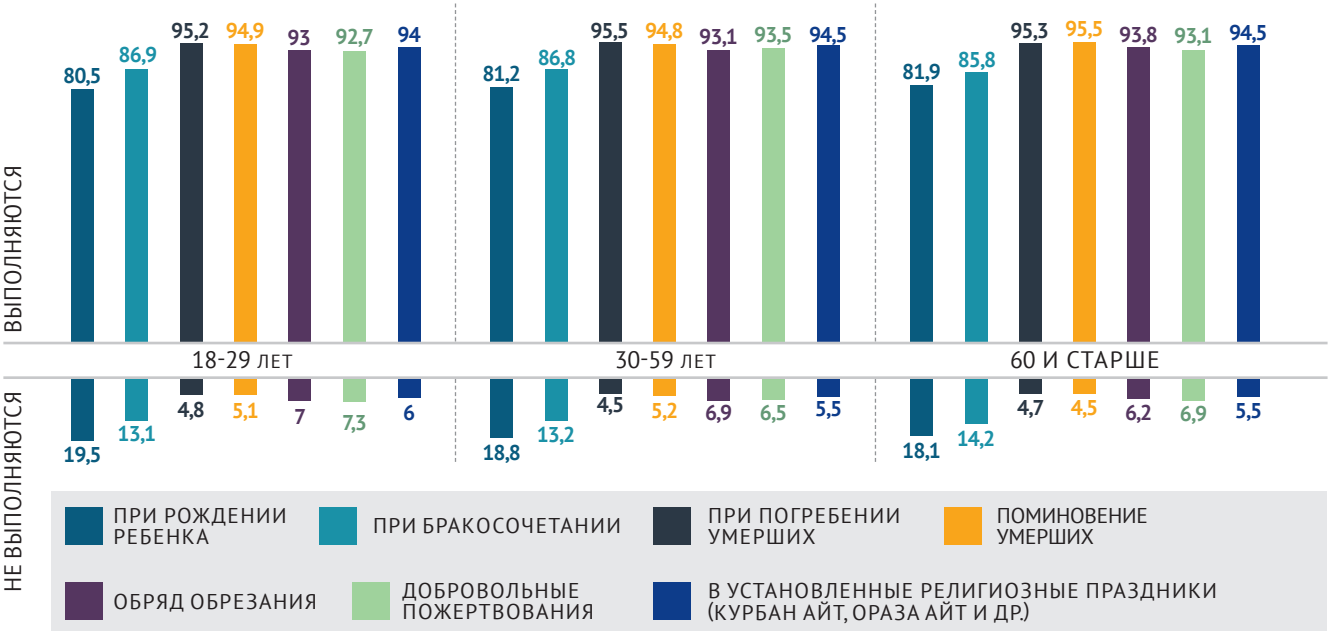

ВЫВОДЫ

По соблюдению и исполнению обрядности имеются существенные региональные различия. В разрезе возрастных когорт нет акцентированных особенностей в следовании и исполнении обрядности.

1.3 Религиозные и светские праздники

В образе жизни верующих мусульман проявлено сосуществование религиозных и светских ценностей, норм. Это относится к празднованию религиозных и светских дат. Отмечают с одинаковой интенсивностью как светские даты, связанные с днем рождения (86%), Новым годом (81,4%), так и религиозные: Курбан айт (91,1%), Ораза айт (85,5%), Маулид менее распространен (19,1%). Наурыз празднуют 85,8% верующих мусульман. (Рисунок 23)

Рисунок 23. Какие из перечисленных праздников Вы отмечаете? *(по массиву, %)*

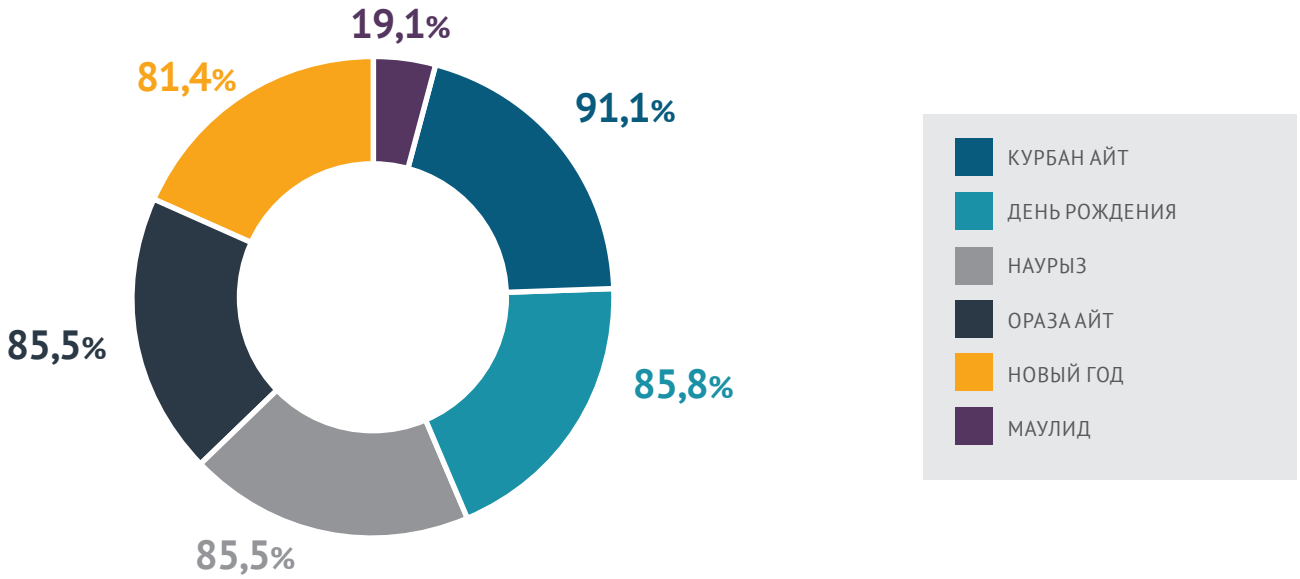

Возрастной срез выявил, что молодые респонденты (18-29 лет) чаще отмечают день рождения (88,9%), Новый год (82,3%) и реже – Курбан айт (89,7%), Ораза айт (84,7%), Маулид (17,9%), чем представители других возрастных когорт. Маулид чаще отмечают респонденты старшего возраста 60+ (23,8%). (Рисунок 24)

Рисунок 24. Какие из перечисленных праздников Вы отмечаете?

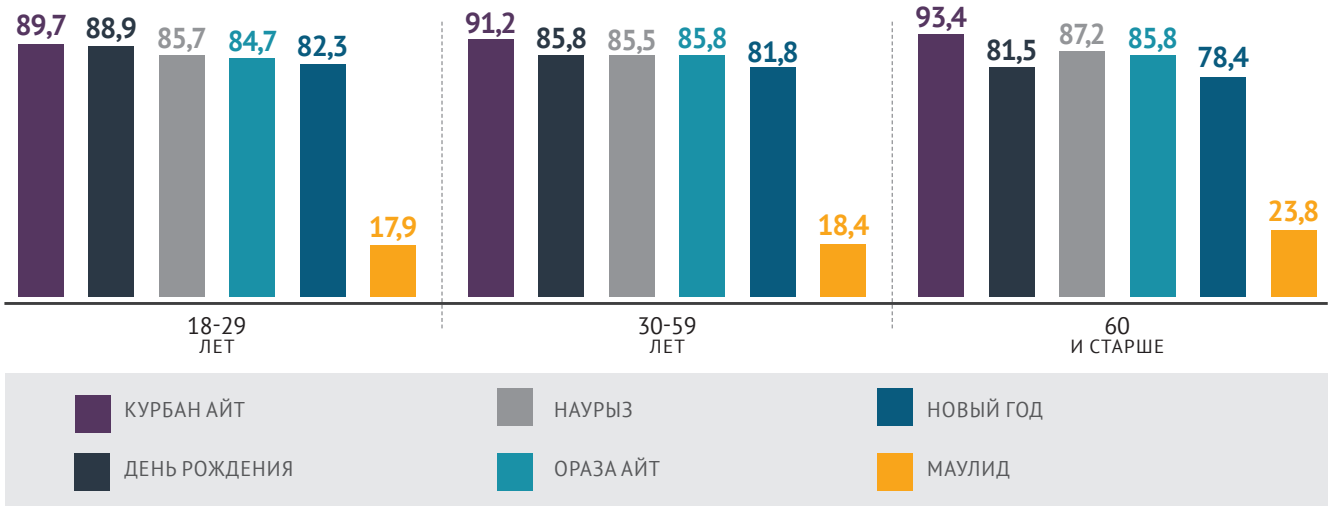

В региональном разрезе отмечены особенности более частого празднования Маулида в Шымкенте (51,3%), в Карагандинской области (43,8%), в Мангистауской области (27,6%), в Акмолинской области (25,8%), в Алматы (19,6%), в Кызылординской области (18,1%). (Рисунок 25)

Рисунок 25. Какие из перечисленных праздников Вы отмечаете? *(по по регионам, %)*

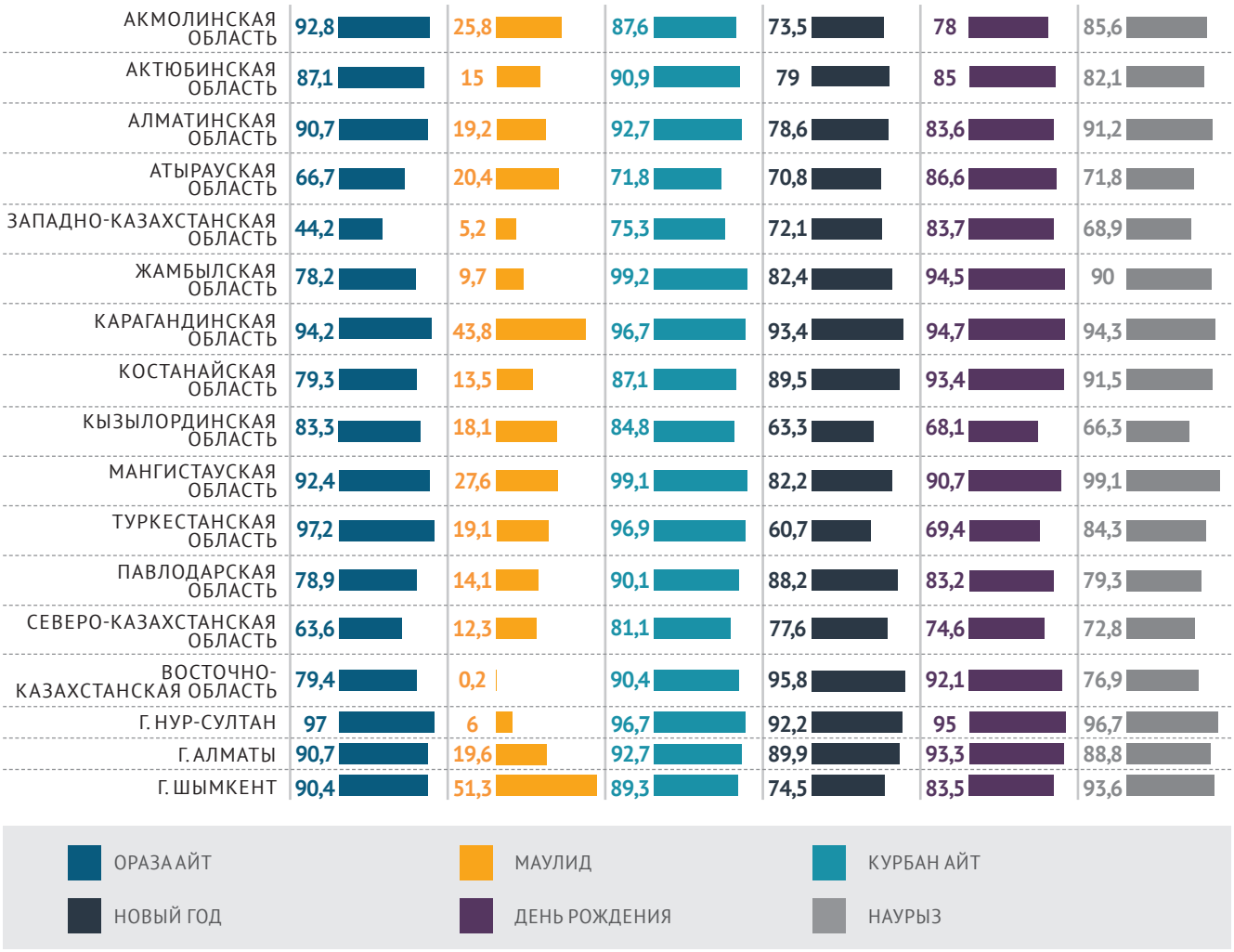

ВЫВОДЫ

Религиозные и светские праздники респонденты отмечают во всех регионах, но с разной интенсивностью. Молодые респонденты отмечают все даты религиозного календаря, меньше всего – Маулид. Больше, чем представители более старших когорт, молодые респонденты (18-29 лет) уделяют внимания датам личного (дни рождения) и хронологического календаря (Новый год)

1.4 Религия и семья

Действительная религиозность, как правило, предписывает обсуждение религиозных вопросов в семье. В целом по массиву выявлено, что постоянно обращаются к теме религии в 20,3% семей респондентов, редко говорят о религии в 52,9%, никогда не обсуждают религиозную тематику в 26,9% семей верующих мусульман. (Рисунок 26).

Рисунок 26. Обсуждаются ли в Вашей семье вопросы религии? *(по массиву, %)*

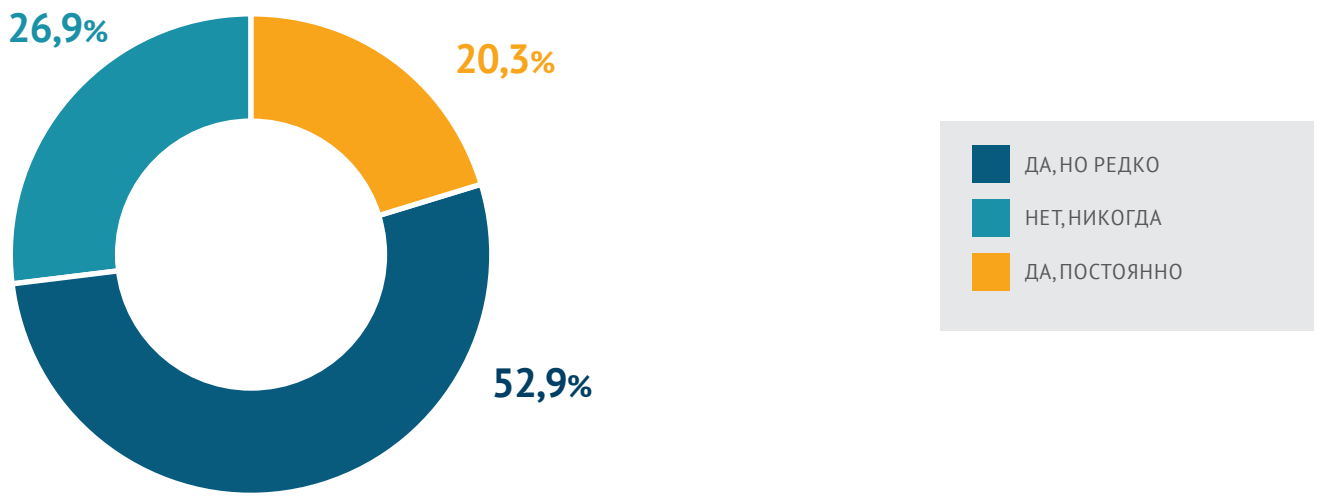

Возрастной срез ответов указывает на то, что вопросы религии чаще обсуждаются в семьях самых старших респондентов (24%), чем в семьях молодых (19,4%) и в среднего возраста (19,7%). (Рисунок 27)

Рисунок 27. Обсуждаются ли в Вашей семье вопросы религии? *(по возрасту, %)*

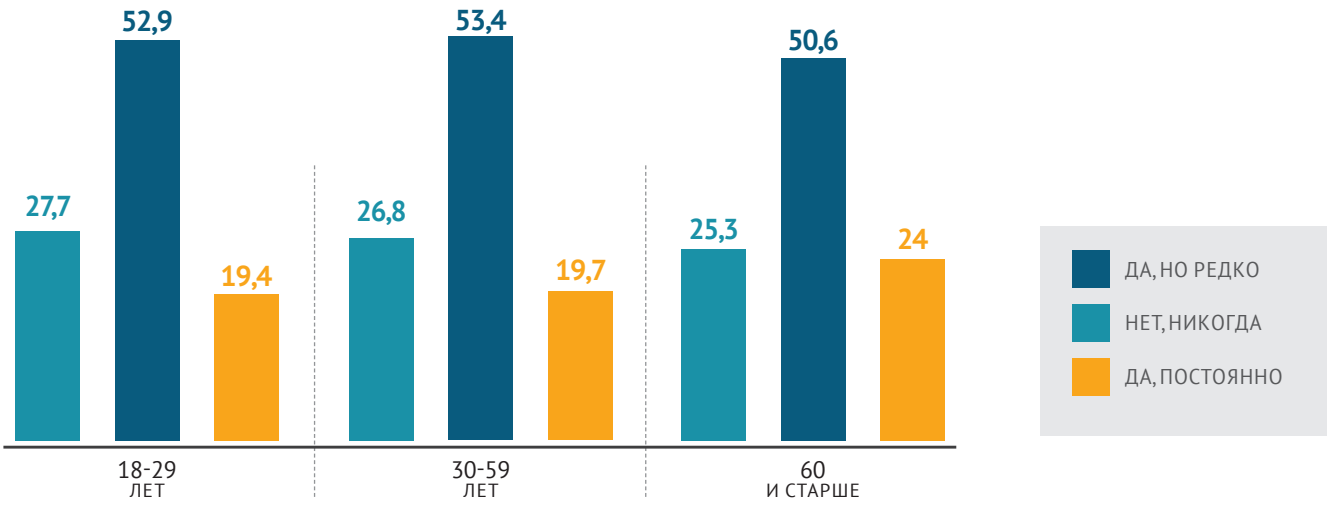

Региональный срез проявляет неравномерность семейных обсуждений религиозной тематики. Постоянно говорят о религии в семьях верующих в Нур-Султане (42,3%), в Мангистауской области (38,2%), в Туркестанской области (32%), в Алматинской области (22,9%), в Алматы (21,5%), в Акмолинской области (19,6%), в Атырауской области (19,1%). (Рисунок 28)

Рисунок 28. Обсуждаются ли в Вашей семье вопросы религии? *(по регионам, %)*

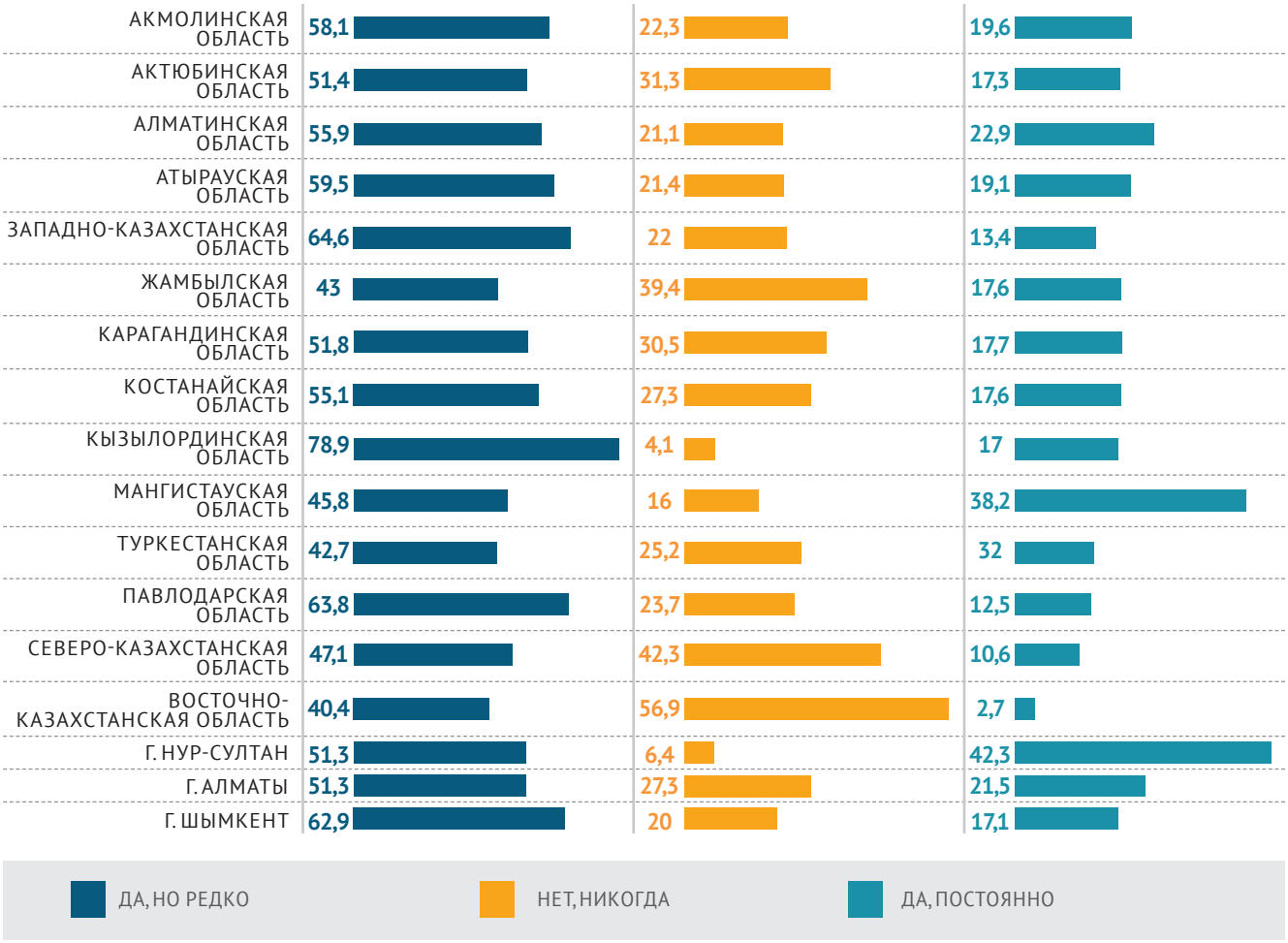

В целом по массиву опрошенных 25,3% верующих мусульман считают, что религиозность необходимо прививать с детства. 37,4% полагают, что достаточно говорить о религии. 37,3% заявили, что ребенок сам решит вопрос о своей религиозности, когда вырастет (Рисунок 29).

Рисунок 29. Как Вы думаете, нужно ли прививать религиозность с детства? *(по массиву, %)*

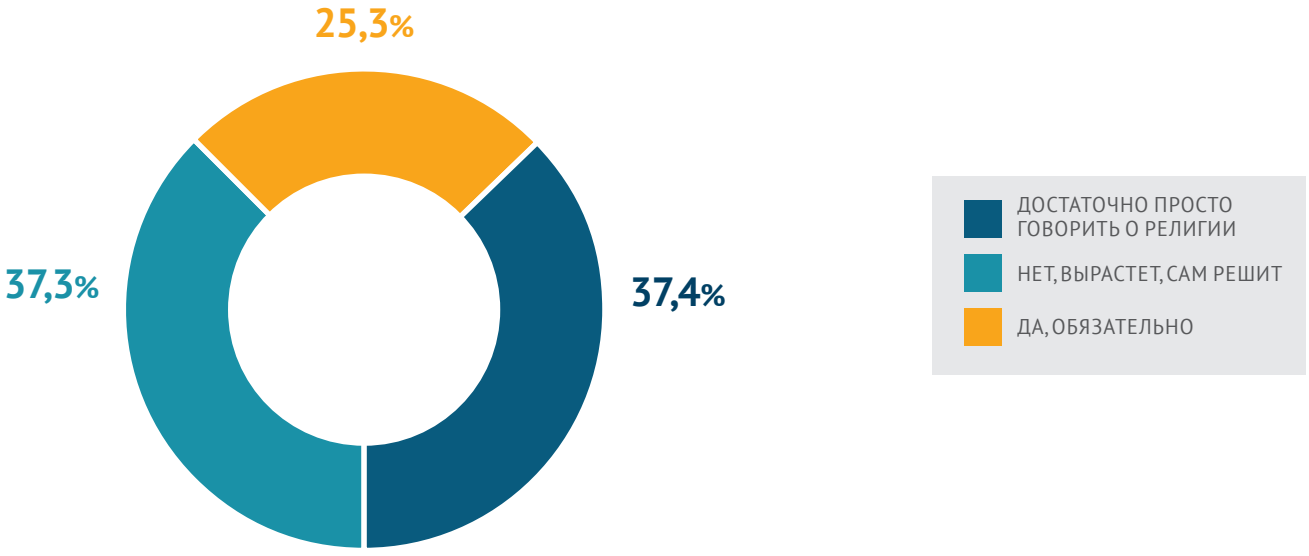

Мнения мужчин и женщин по вопросу формирования религиозности детей тенденциально одинаковы и количественно сходны. (Рисунок 30)

Рисунок 30. Как Вы думаете, нужно ли прививать религиозность с детства? *(по полу, %)*

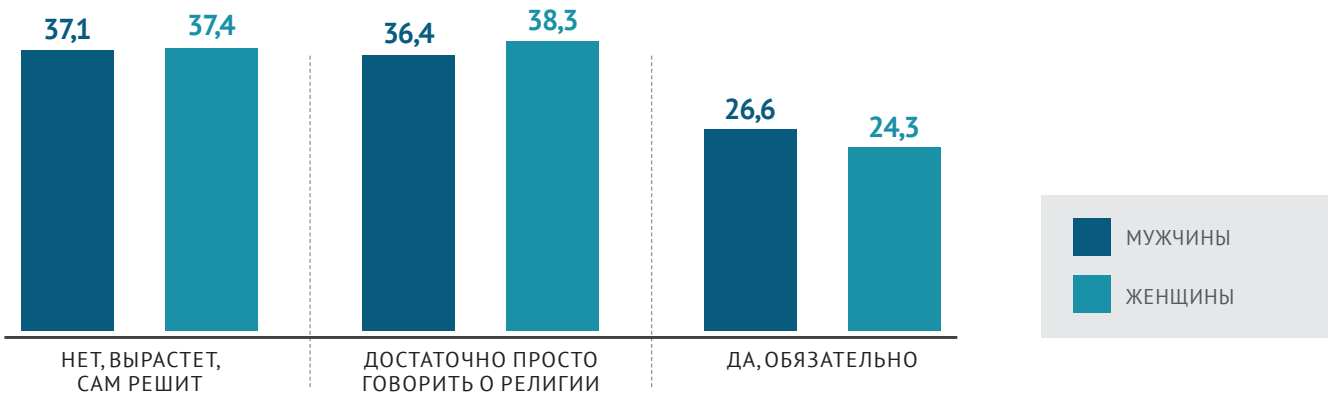

В возрастном разрезе самые старшие респонденты (60+) чаще (28,2%), чем молодые (25,4%) и респонденты среднего возраста (24,6%) считают, что религиозность следует прививать с детства (Рисунок 31).

Рисунок 31. Вы думаете, нужно ли прививать религиозность с детства? *(по возрасту, %)*

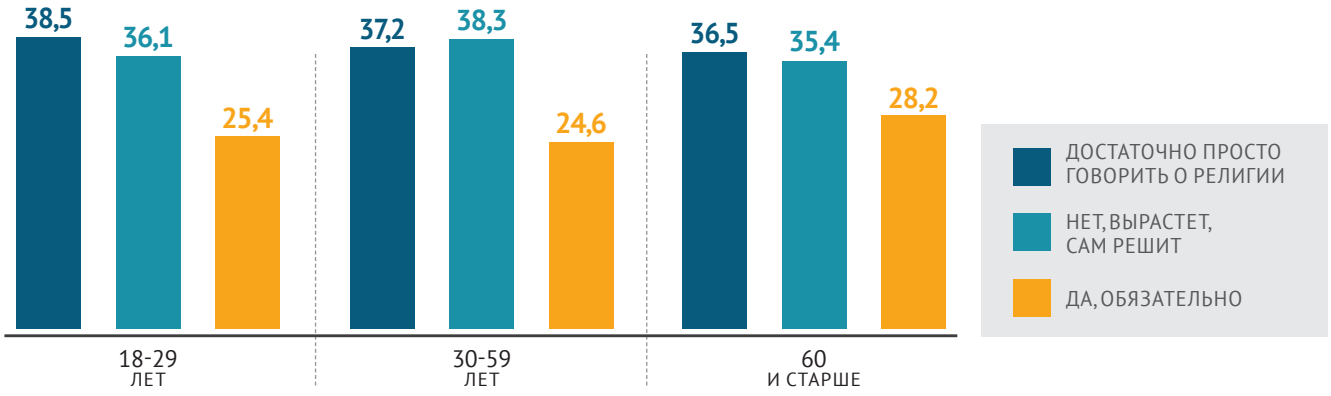

В региональном срезе акцентированы мнения верующих мусульман о необходимости привития религиозности с детства: в Нур-Султане (58,7%), Мангистауской (37,8%), Жамбылской (34,6%), Туркестанской (33,5%), Алматинской (27,7%), Карагандинской (27,6%), Павлодарской (27,1%), Кызылординской (24,8%), Костанайской (24,2%) областях, в Алматы (21,9%), в Шымкенте (10,2%). (Рисунок 32)

Рисунок 32. Вы думаете, нужно ли прививать религиозность с детства? *(по регионам, %)*

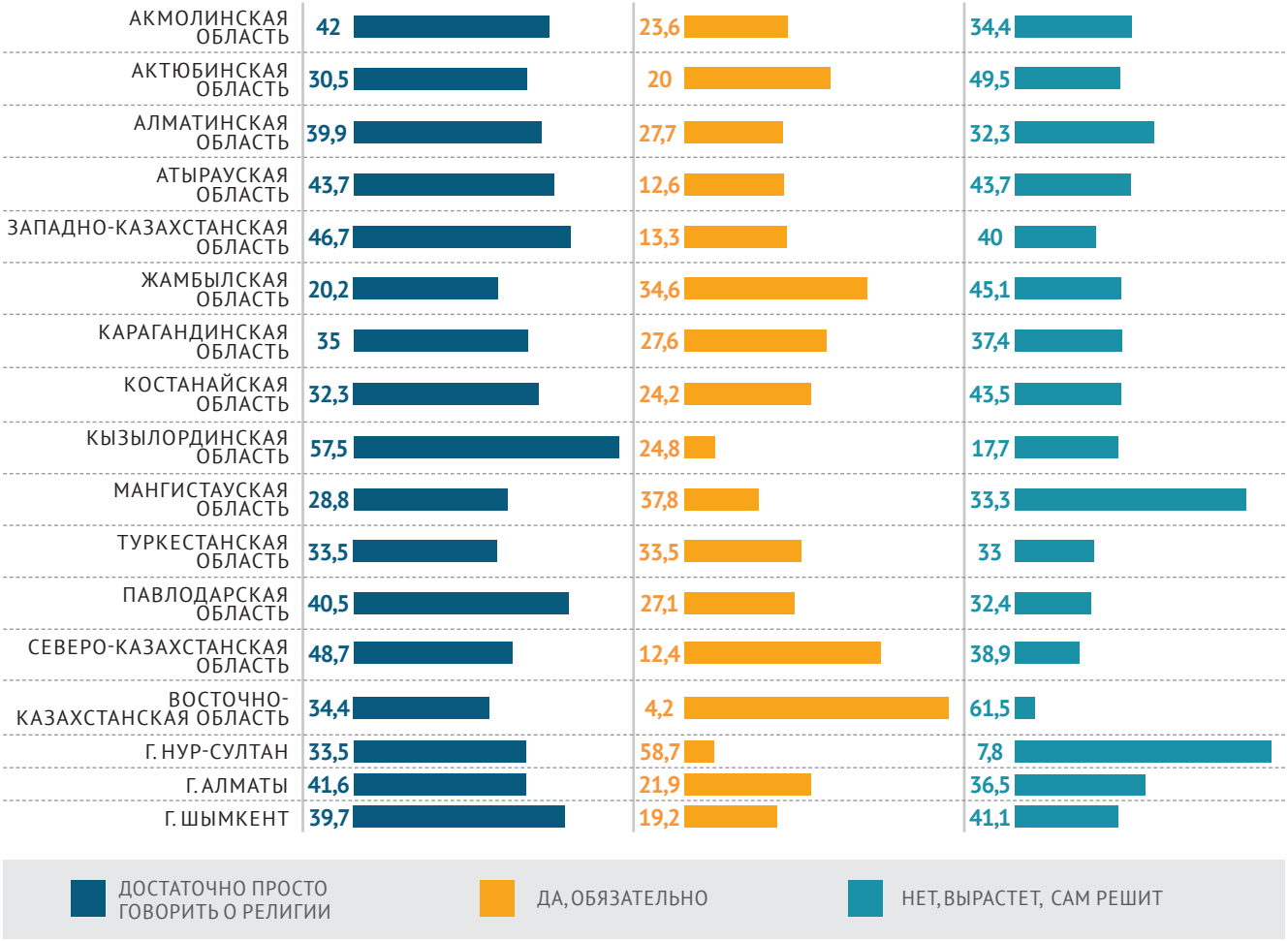

Религиозность и патриархатная модель семьи (мужчина – глава, статусная роль сына выше, чем дочери; у женщин, девочек - подчиненное положение в семье, женщина часто не включена в общественный контекст жизни, не работает, а занимается домашними заботами и воспитанием детей) взаимосвязаны.

По данным исследования по массиву в целом 68,2% допускают (в том числе: 27,2% - «полностью допустимо» и 39,9% - «скорее допустимо») исключение женщин из общественного контекста жизни.

Не допускают патриархальной модели семьи с подчиненной ролью женщины 32,9% (в том числе: 10% - «полностью не допустимо» и 22,9% - «скорее не допустимо»). (Рисунок 33)

Рисунок 33. Насколько допустимы для Вас следующие явления: В семье мужчина работает, а женщина занимается домохозяйством? *(по массиву, %)*

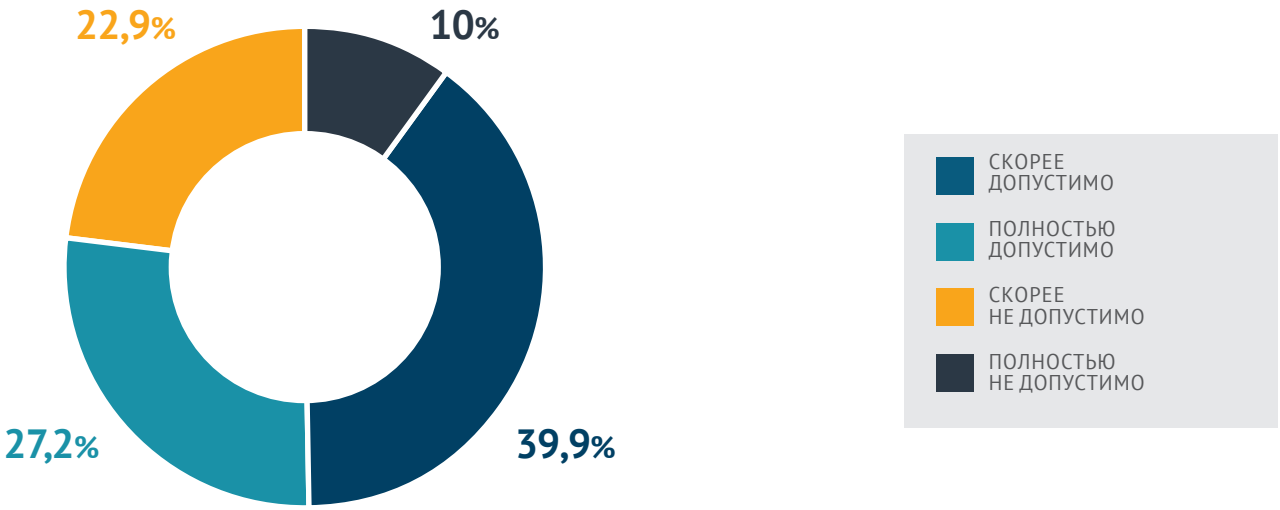

Мужчины гораздо чаще (31,1%), чем женщины (23,8%) полностью допускают, что удел женщины – быть домохозяйкой. Женщины чаще (36,9%), чем мужчины (28,3%) не допускают сужения своего статуса до домохозяйки (Рисунок 34).

Рисунок 34. Насколько допустимы для Вас следующие явления: В семье мужчина работает, а женщина занимается домохозяйством ? *(по полу, %)*

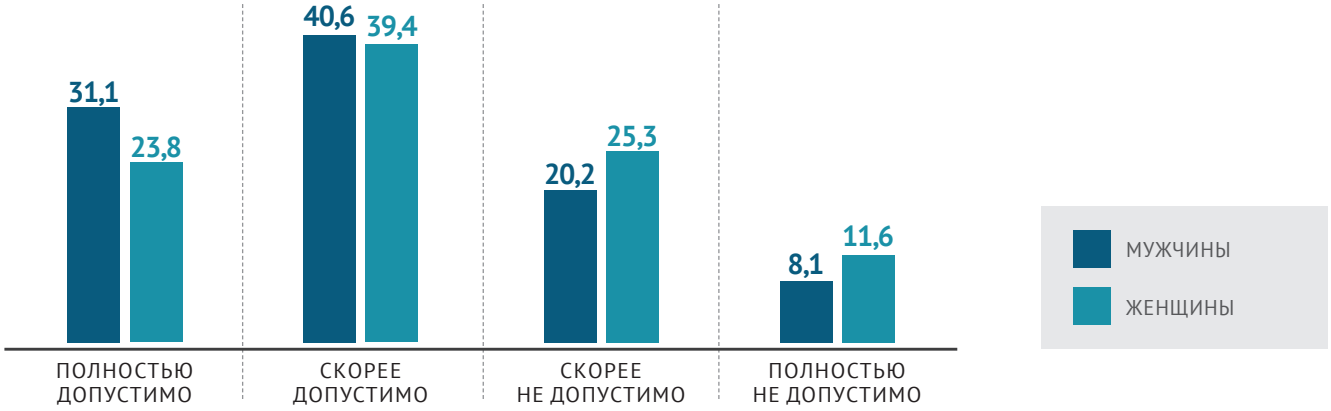

В возрастном разрезе гендерное неравенство во внутрисемейных статусах больше характерно для представителей старшего поколения (60+), чем для молодых (18-29 лет) (Рисунок 35).

Рисунок 35. Насколько допустимы для Вас следующие явления:
В семье мужчина работает, а женщина занимается домохозяйством? *(по возрасту, %)*

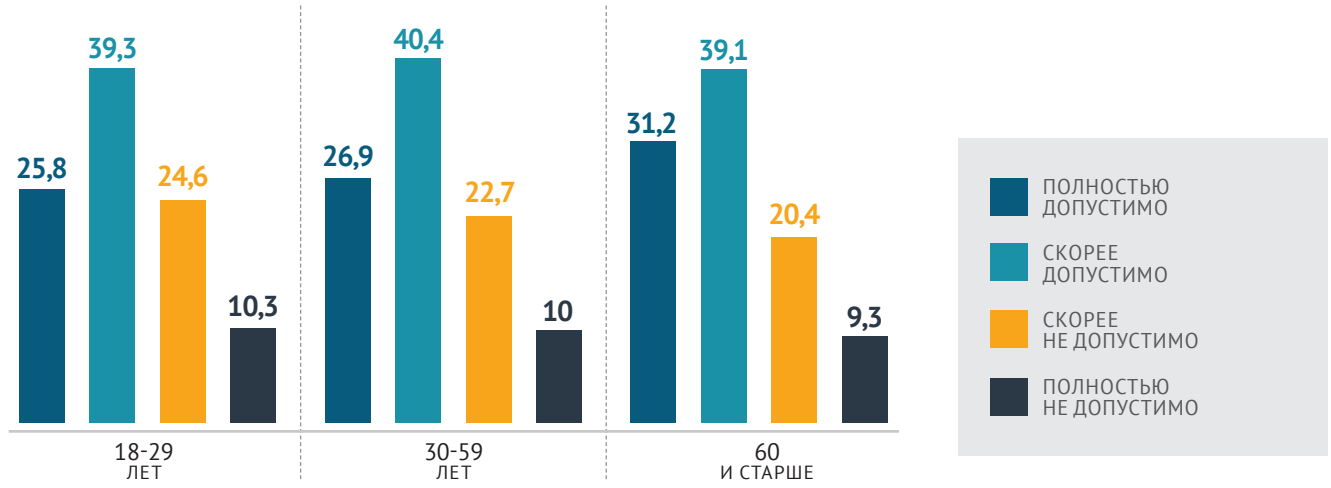

В региональном разрезе имеются акценты преобладания патриархатного понимания роли и статуса женщины в семье (по маркеру «полностью допустимо») в Мангистауской (60,4%), Жамбылской (49,3%), Атырауской (42,6%), Шымкенте (40,3%), Карагандинской (35,4%) областях.

Высокий уровень архаичного восприятия роли женщины в Алматинской (31,1%), Северо-Казахстанской (28,9%), Павлодарской (28,9%), Алматы (27,6%), Туркестанской (27%) областях.

Рисунок 36. Насколько допустимы для Вас следующие явления: В семье мужчина работает, а женщина занимается домохозяйством? *(по регионам, %)*

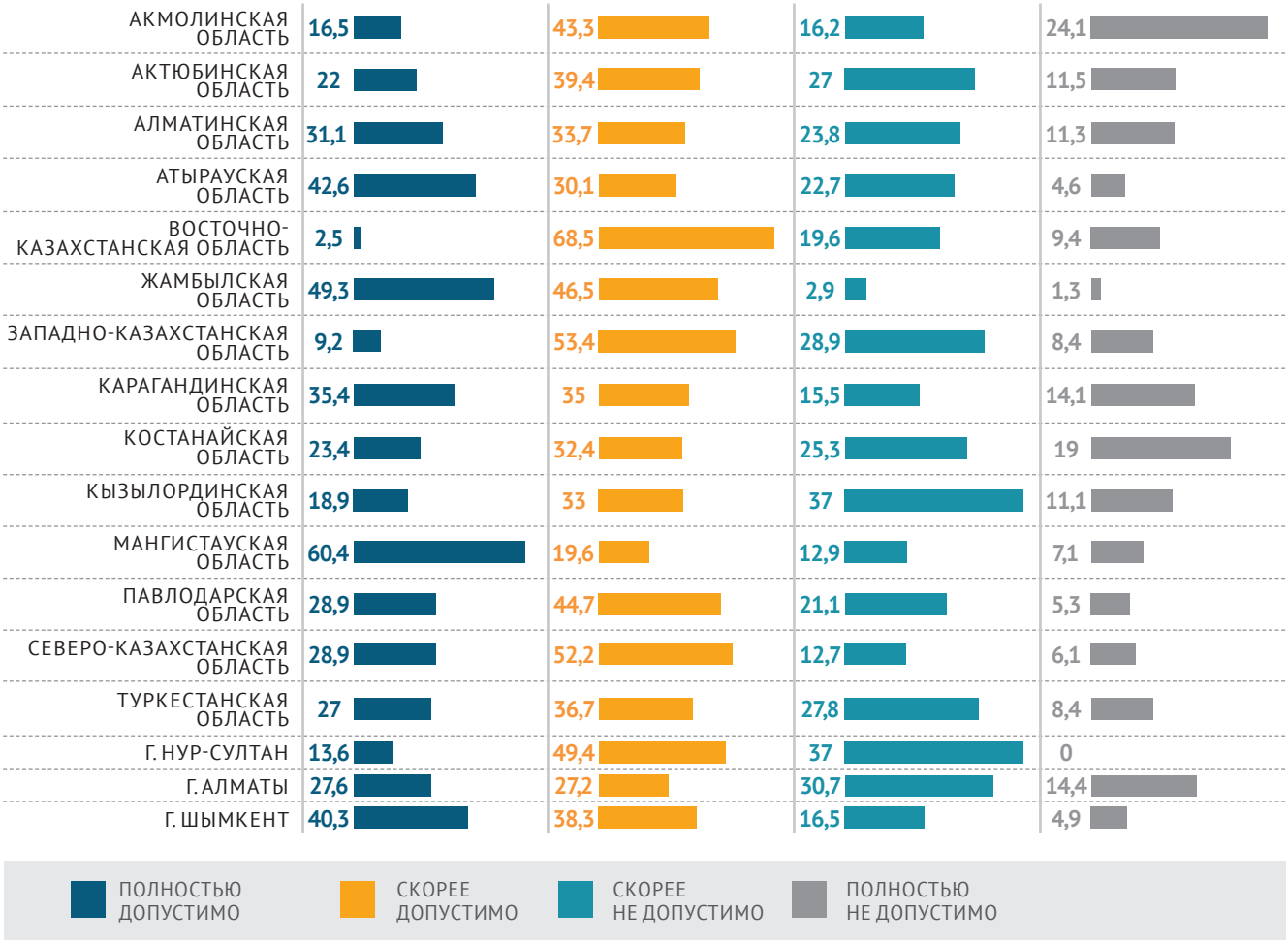

ВЫВОДЫ

Акцентирование религиозности с детства, понимание роли женщины как домохозяйки в патриархатной системе ролевых отношений в семье больше присуще старшим поколениям респондентов (в возрасте от 60 лет), чем молодым (18-29 лет) и средним (20-59 лет) респондентам.

1.5 Мужчины и женщины, сыновья и дочери: у кого больше прав?

Неравенство прав женщин и мужчин, сыновей и дочерей в целом по массиву проявило тенденции признания большего объема прав за мужчинами (66,9%) перед женщинами. 32,1% - не допускают этого неравенства.

В сравнении прав сыновей по сравнению с дочерями ситуация лучше: 44,2% допускают, что у сыновей больше прав, чем у дочерей, 55,8% - не допускают неравенства. (Рисунок 37)

Рисунок 37. Насколько допустимы для Вас следующие явления: У мужчин больше прав, чем у женщин *(по массиву, %)*

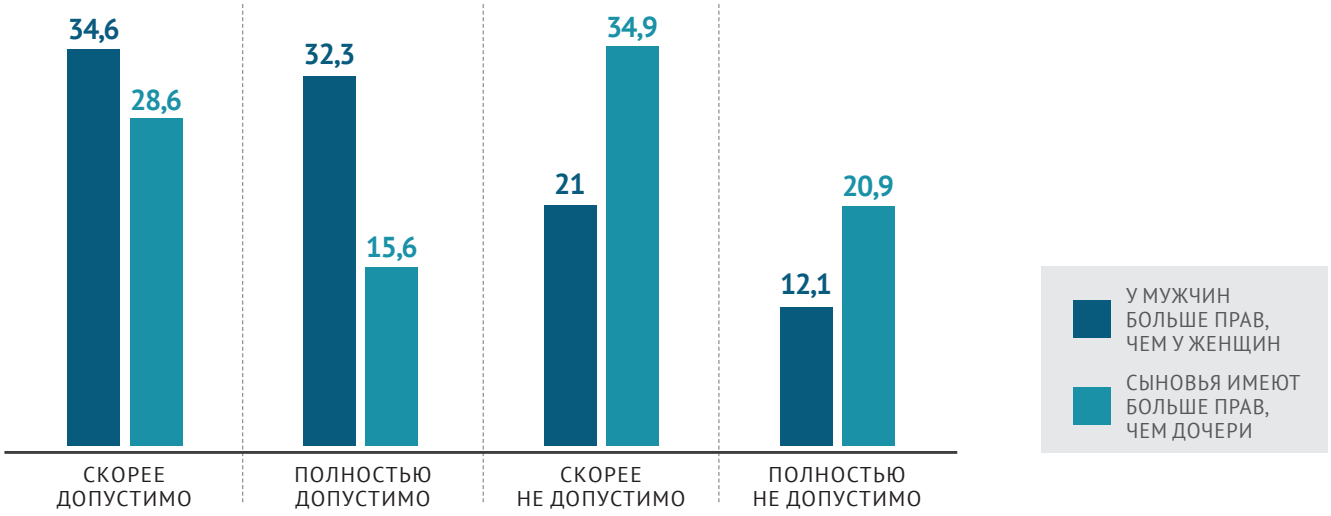

В мнениях по полу респондентов акцентирована позиция мужчин, которые рассматривают права женщин как второсортные по сравнению с мужскими: 37,2% мужчин и 28% женщин считают, что полностью допустима ситуация, при которой у мужчин больше прав, чем у женщин. Женщины чаще (37,9%), чем мужчины (27,7%) сообщают о недопустимости ситуации неравенства прав женщин и мужчин (Рисунок 38).

Рисунок 38. Насколько допустимы для Вас следующие явления: У мужчин больше прав, чем у женщин *(по полу, %)*

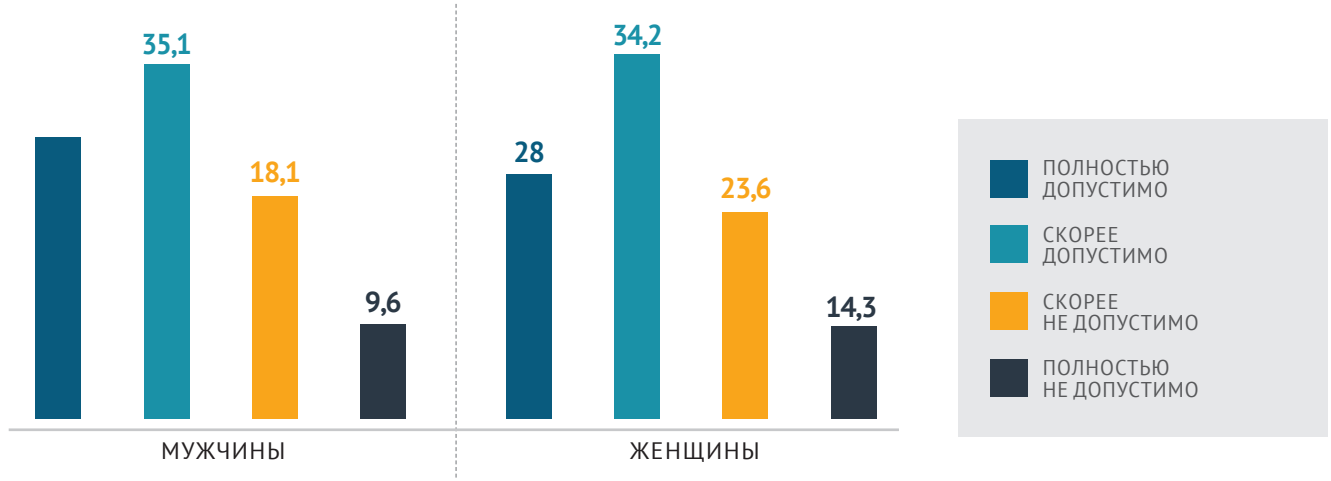

В возрастном срезе проявлено тенденциальное и количественное совпадение мнений респондентов разных когорт. (Рисунок 39).

Рисунок 39. Насколько допустимы для Вас следующие явления: У мужчин больше прав, чем у женщин *(по возрасту, %)*

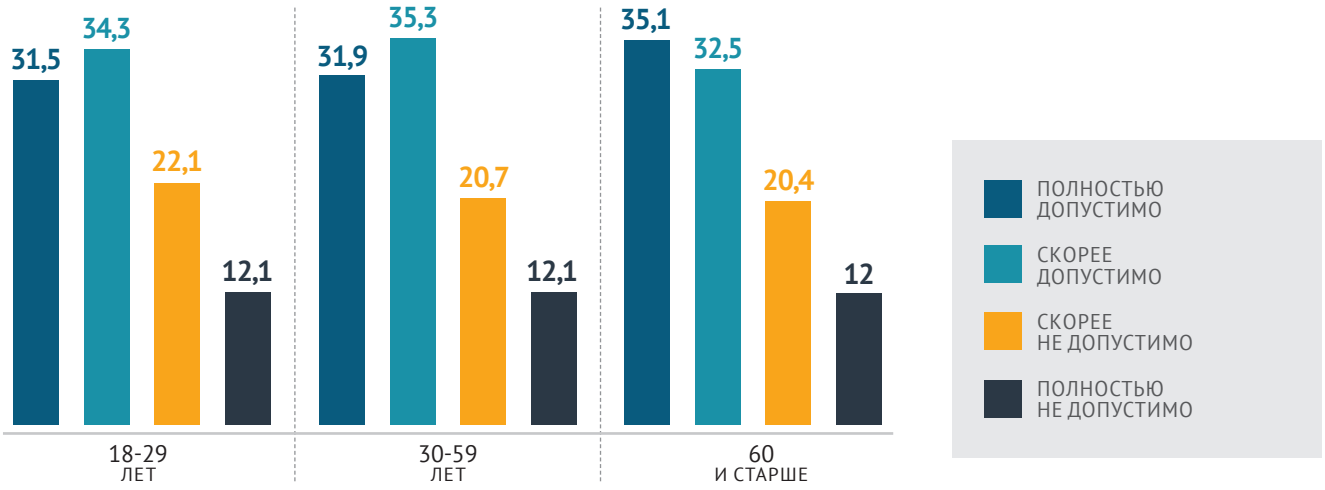

В региональном разрезе по допустимости ущемленных прав женщин в семье лидируют Атырауская (92,1%), Жамбылская (89,5%), Северо-Казахстанская (80,4%), Мангыстауская (79,5%), Кызылординская (76,3%), Туркестанская (73,8%) области. (Рисунок 40)

Рисунок 40. Насколько допустимы для Вас следующие явления: У мужчин больше прав, чем у женщин *(по регионам, %)*

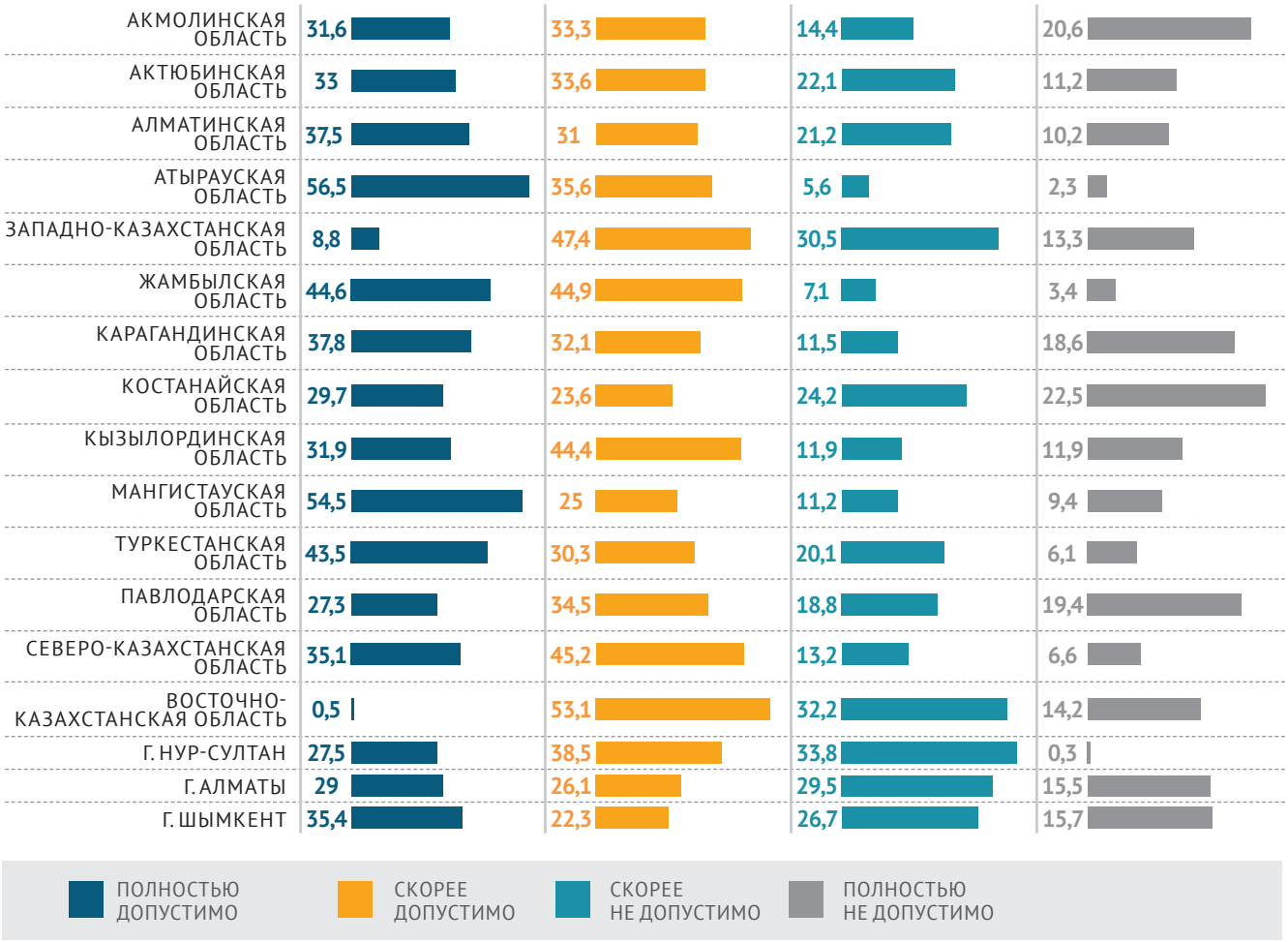

В целом по массиву о недопустимости неравенства прав сыновей и дочерей сообщают 55,8% респондентов. Допускают неравенство прав – 44,2% (Рисунок 41).

Рисунок 41. Насколько допустимы для Вас следующие явления: сыновья имеют больше прав, чем дочери *(по массиву, %)*

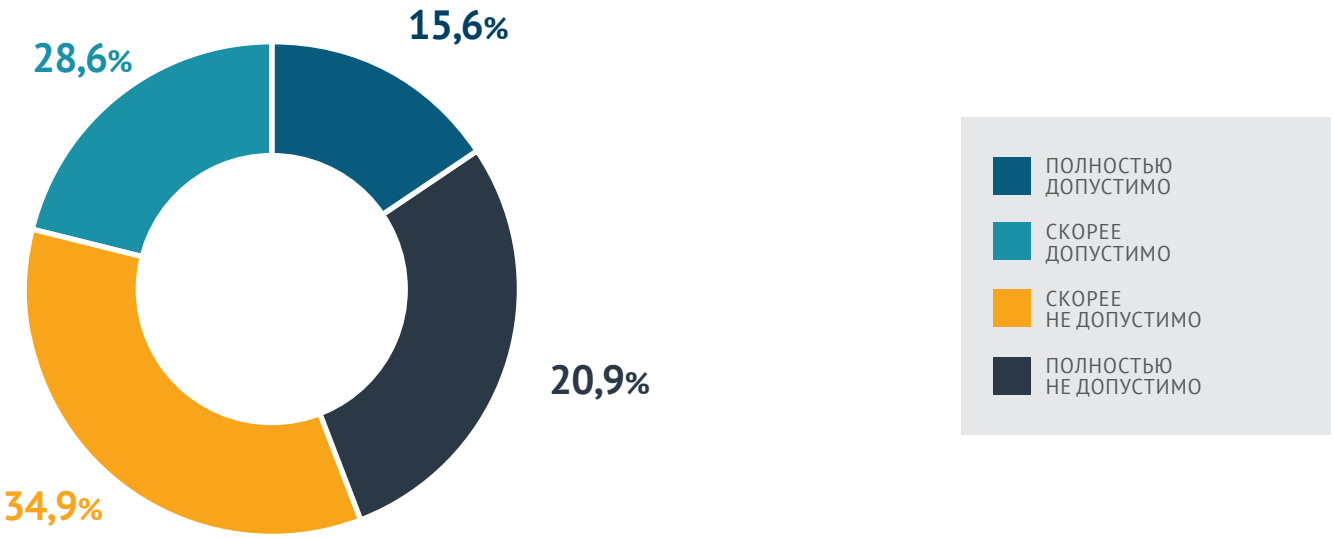

Мужчины (49,4%) чаще, чем женщины (39,5%) допускают (полностью или частично), что сыновья имеют больше прав, чем дочери. Не допускают неравенства прав сыновей и дочерей 50,6% мужчин и 60,4% женщин. (Рисунок 42).

Рисунок 42. Насколько допустимы для Вас следующие явления: сыновья имеют больше прав, чем дочери *(по полу, %)*

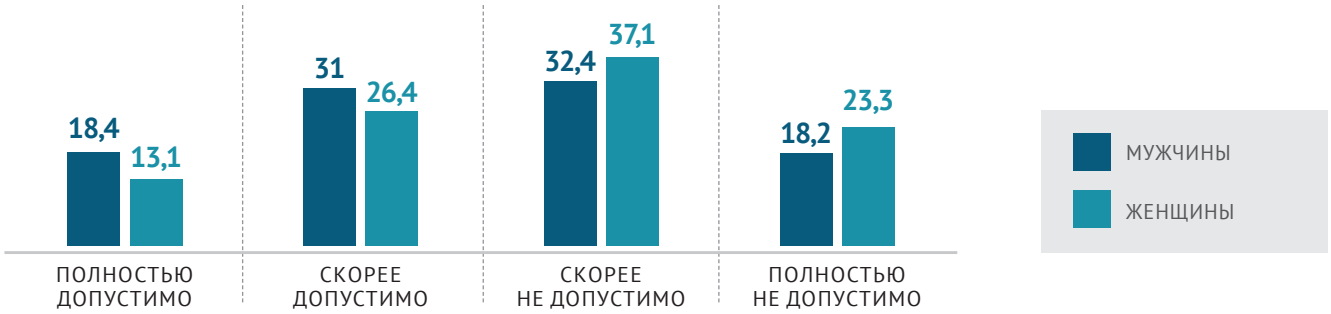

В возрастном срезе позиция молодых респондентов (18-29 лет) более демократичная, чем респондентов других когорт.

Не допускают неравенства прав сыновей и дочерей 57,6% респондентов 18-29 лет, 55,6% в возрасте 30-59 лет, 53,5% в возрасте 60+ лет.

Допускают неравенство прав сыновей и дочерей 42,4% в возрасте 18-29 лет, 44,4% в возрасте 30-59 лет и 46,6% в возрасте 60+ лет. (Рисунок 43)

Рисунок 43. Насколько допустимы для Вас следующие явления: сыновья имеют больше прав, чем дочери *(повозрасту, %)*

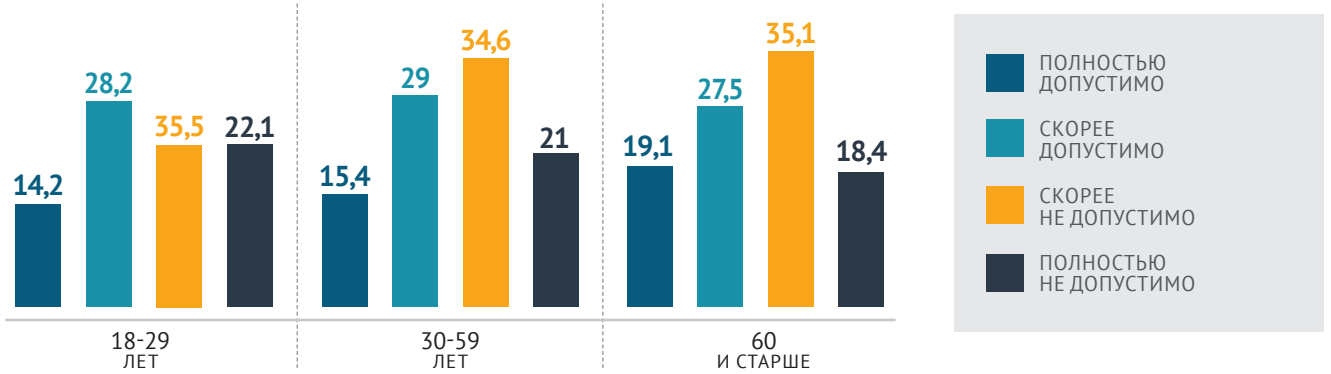

Ситуация с допустимостью прав сыновей и дочерей в региональном разрезе проявила большую дискриминацию прав дочерей по сравнению правами сыновей в Кызылординской (по сумме значений «полностью допустимо» и скорее допустимо» - 70,7%), Атырауской (65,1%), Карагандинской (54,9%) областях. (Рисунок 44, Таблица 12).

Рисунок 44. Насколько допустимы для Вас следующие явления: сыновья имеют больше прав, чем дочери *(по регионам, %)*

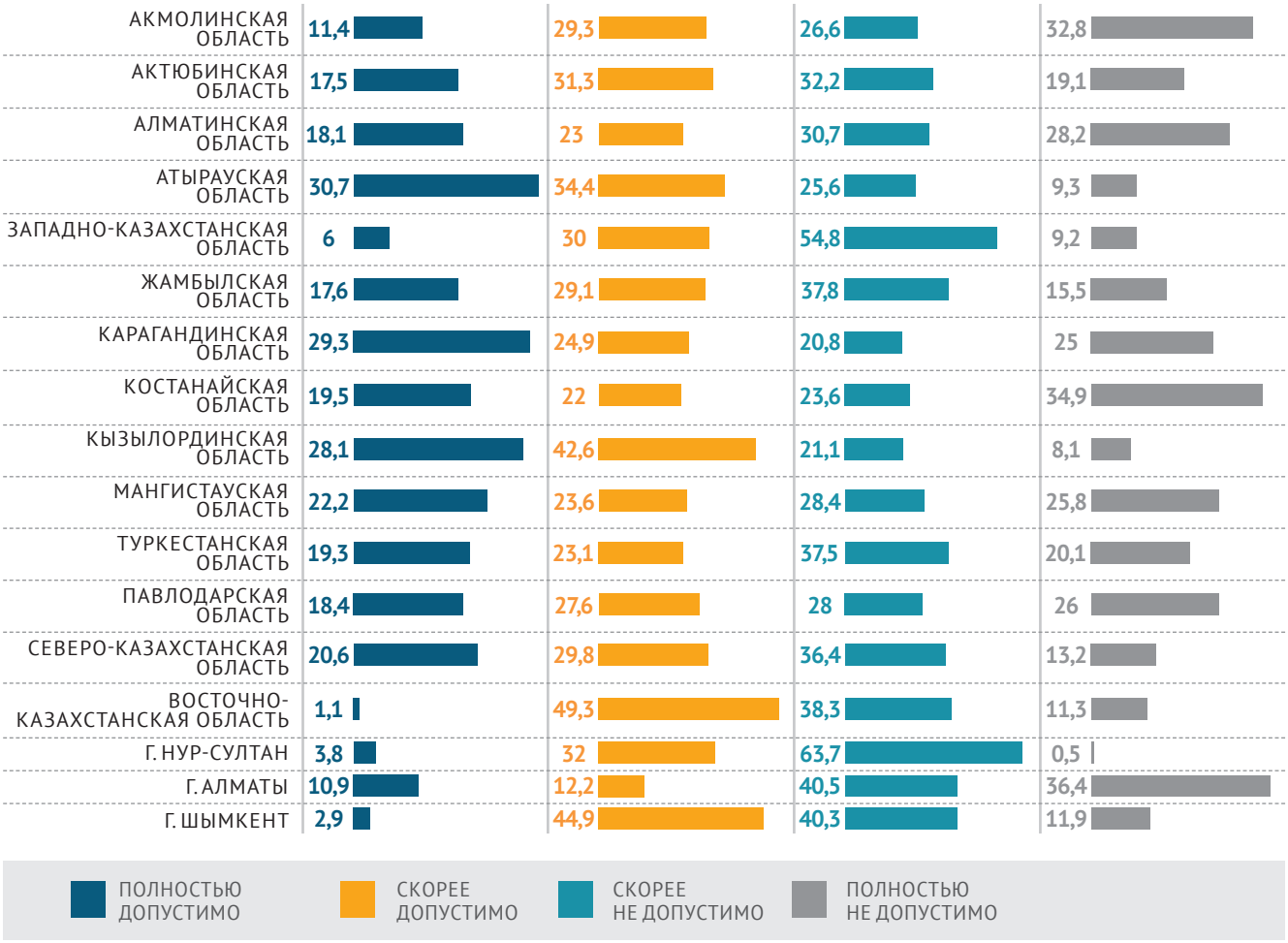

Таблица 12. Иерархия допустимых позиций, когда сыновья имеют больше прав, чем дочери *(по регионам,%)*

	Утверждение	ДОПУСТИМО, чтобы сыновья имели больше прав, чем дочери	
№	РЕГИОН	Полностью допустимо	Скорее допустимо
1	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	30,7	34,4
2	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	29,3	24,9
3	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	28,1	42,6
4	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	22,2	23,6
5	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	20,6	29,8
6	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	19,5	22,0
7	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	19,3	23,1
8	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	18,4	27,6
9	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	18,1	23,0
10	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	17,6	29,1
11	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	17,5	31,3

	Утверждение	ДОПУСТИМО, чтобы сыновья имели больше прав, чем дочери	
	РЕГИОН	Полностью допустимо	Скорее допустимо
12	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	11,4	29,3
13	Г. АЛМАТЫ	10,9	12,2
14	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	6,0	30,0
15	Г. НУР-СУЛТАН	3,8	32,0
16	Г. ШЫМКЕНТ	2,9	44,9
17	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	1,1	49,3

Наиболее демократичными в понимании прав сыновей и дочерей предстали Алматы (по сумме значений «полностью не допустимо» и «скорее не допустимо» - 76,9%), Костанайская (58,5%), Акмолинская (59,4%), Алматинская (58,9%), Павлодарская (54%), Мангистауская (54,2%) области. (Рисунок 44. Таблица 13)

Таблица 13. Иерархия не допустимых позиций, когда сыновья имеют больше прав, чем дочери *(по регионам,%)*

	Утверждение	НЕ ДОПУСТИМО, чтобы сыновья имели больше прав, чем дочери	
№	РЕГИОН	Полностью не допустимо	Скорее не допустимо
1	Г. АЛМАТЫ	36,4	40,5
2	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	34,9	23,6
3	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	32,8	26,6
4	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	28,2	30,7
5	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	26,0	28,0
6	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	25,8	28,4
7	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	25,0	20,8
8	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	20,1	37,5
9	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	19,1	32,2
10	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	15,5	37,8
11	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	13,2	36,4
12	Г. ШЫМКЕНТ	11,9	40,3
13	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	11,3	38,3
14	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	9,3	25,6
15	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	9,2	54,8
16	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	8,1	21,1
17	Г. НУР-СУЛТАН	0,5	63,7

ВЫВОДЫ

Дискриминация прав женщин и дочерей по сравнению с правами мужчин и сыновей выявила, что ее сторонники есть во всех когортах: и среди мужчин, и среди женщин, среди представителей разных возрастов. Акцентированнее позиция неравенства прав выражена у мужчин, у старших поколений.

1.6 Религиозное образование

В целом по массиву опрошенных 28% респондентов хотели бы, чтобы их дети получили религиозное образование, связывают это желание с обязанностью каждого мусульманина. 63,7% верующих мусульман полагают, что это не является обязательным. 8,4% затруднились с ответом. (Рисунок 45)

Рисунок 45. Хотели бы Вы, чтобы Ваши дети получили религиозное образование? *(по массиву, %)*

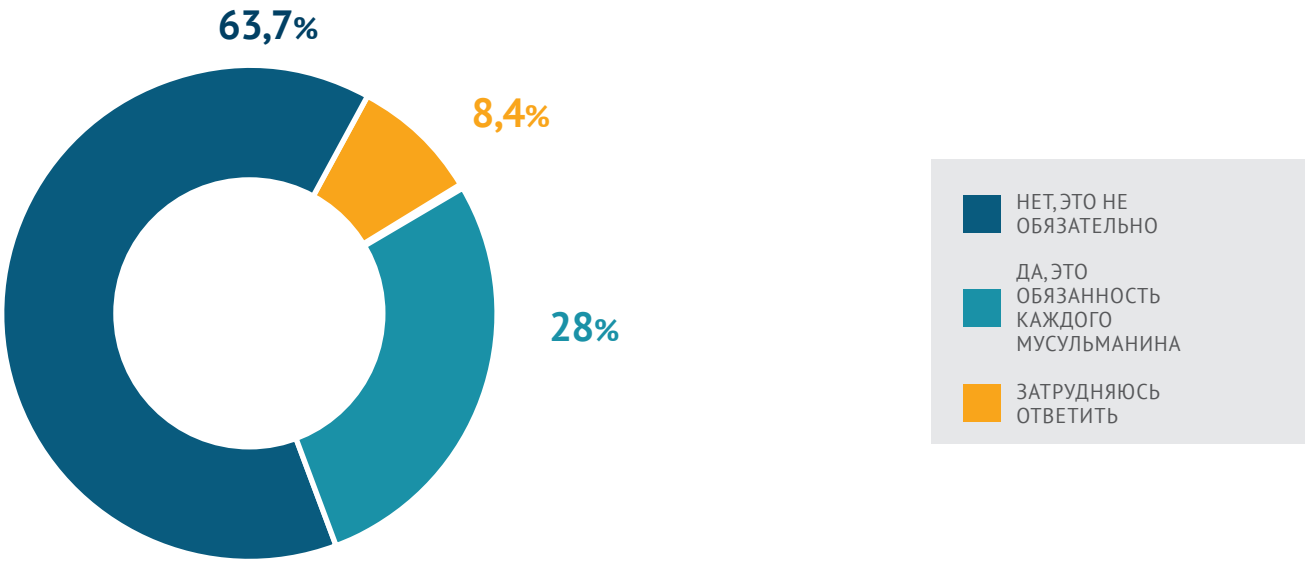

Женщины реже (26,5%), чем мужчины (29,6%) считают, что детям необходимо религиозное образование (Рисунок 46).

Рисунок 46. Хотели бы Вы, чтобы Ваши дети получили религиозное образование? *(по полу, %)*

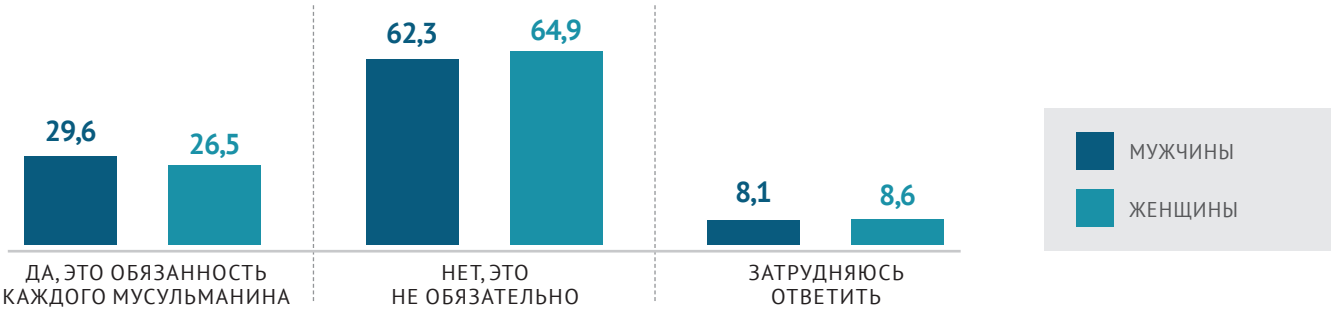

В возрастном разрезе молодые респонденты в возрасте 18-29 лет немного чаще (30,1%), чем респонденты 30-59 лет (26,5%) и старшего поколения 60+ (29, 6%) хотели бы, чтобы их дети получили религиозное образование (Рисунок 47)

Рисунок 47. Хотели бы Вы, чтобы Ваши дети получили религиозное образование? *(по полу, %)*

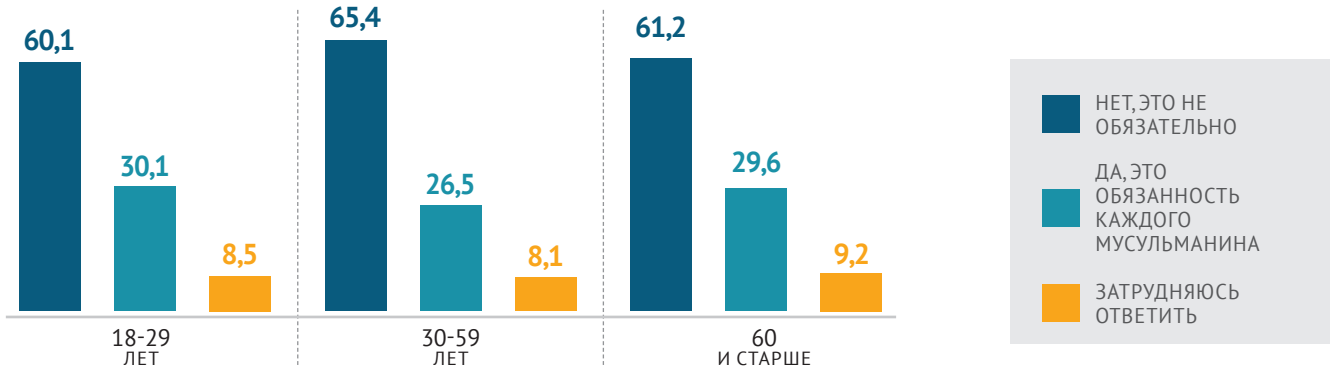

В разрезе регионов ситуация больше акцентирована в Кызылординской (53,7%) и Туркестанской областях (52,1%), где более половины респондентов желают дать детям религиозное образование.

В Мангистауской (40%), Алматинской (37,8%), Жамбылской (33,9%), Северо-Казхстанской (33,3%), Акмолинской (33%), Карагандинской (31,2%), Актюбинской (29,8%) почти каждый третий респондент желает дать детям религиозное образование.

В Алматы (23,7%), Шымкенте (23,5%), Атырауской (20,8%), Костанайской (19,8%) областях каждый пятый, в Западно-Казхстанской (14,7%), то есть каждый шестой, в Павлодарской области (12,2%) - каждый восьмой, в Нур-Султане (9,1%) каждый десятый, каждый тридцать пятый респондент в Восточно-Казахстанской (2,9%) областях хотели бы, чтобы дети получили религиозное образование (Рисунок 48).

Рисунок 48. Хотели бы Вы, чтобы Ваши дети получили религиозное образование? *(по регионам, %)*

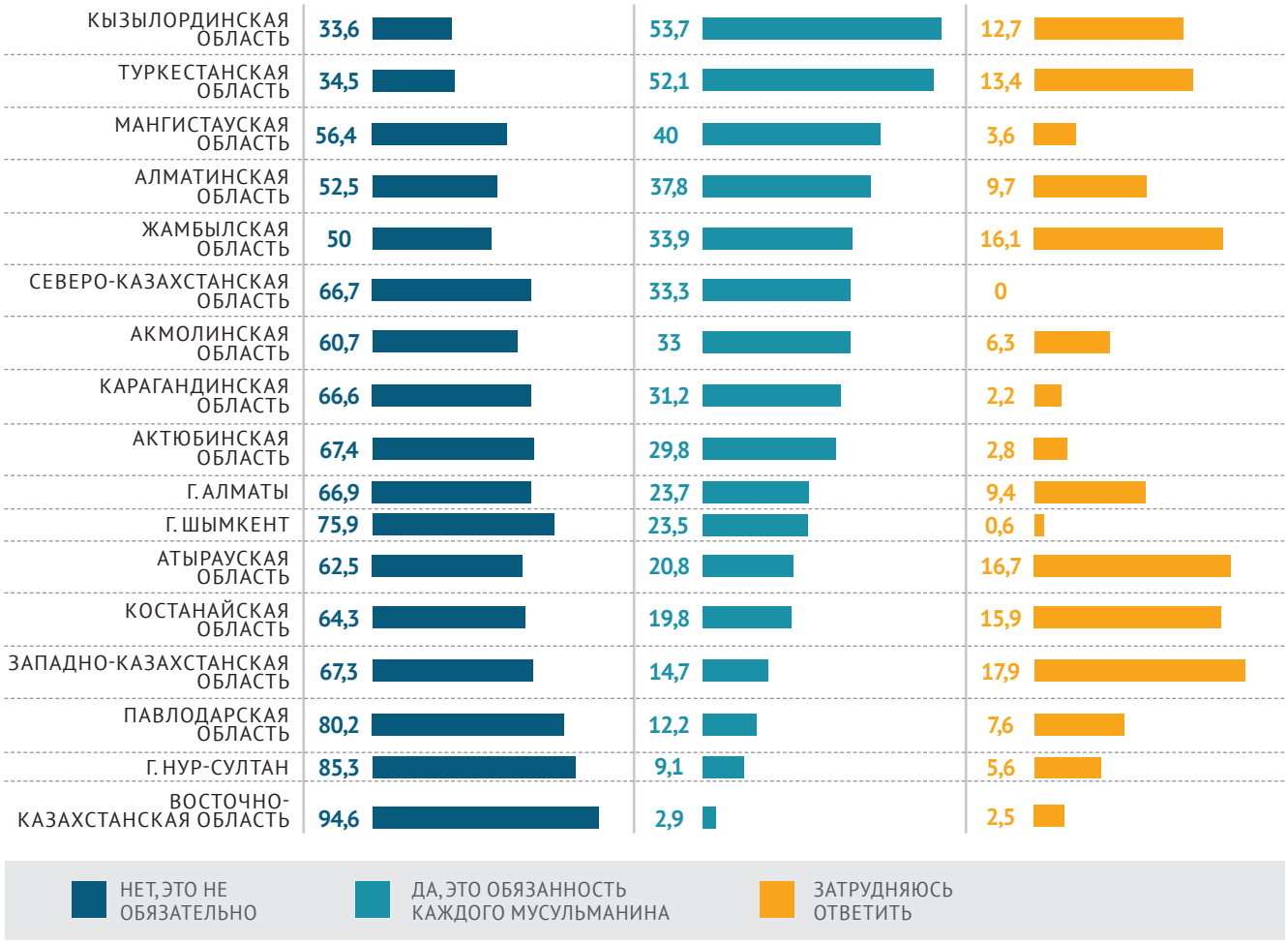

Предпочтения учебных заведений в целом по массиву таковы: 54,5% респондентов хотели бы, чтобы их дети получили религиозное образование в медресе, медресе - колледжах, в университете исламской культуры Нур-Мубарак, 12,6% хотели бы, чтобы дети получили религиозное образование в зарубежных теологических центрах. 32,9% затруднились с ответом на вопрос. (Рисунок 49)

Рисунок 49. Где бы Вы хотели, чтобы Ваши дети получали религиозное образование? *(по массиву, %)*

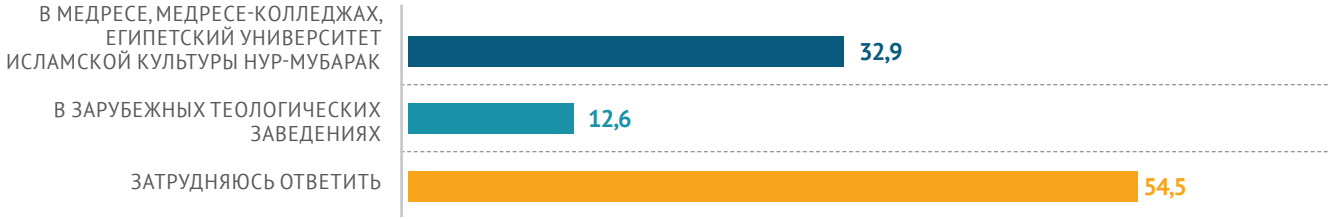

В разрезе пола мужчины чаще (56,4%), чем женщины (52,8%) хотели бы, чтобы их дети получили религиозное образование в медресе, медресе - колледжах, в университете исламской культуры Нур-Мубарак.

Женщины (13,7%) чаще, чем мужчины (11,4%) хотели бы, чтобы их дети получили религиозное образование в зарубежных теологических заведениях. Число затруднившихся примерно равное: 33,5% - у женщин и 32,2% у мужчин (Рисунок 50).

Рисунок 50. Где бы Вы хотели, чтобы Ваши дети получали религиозное образование? *(по полу %)*

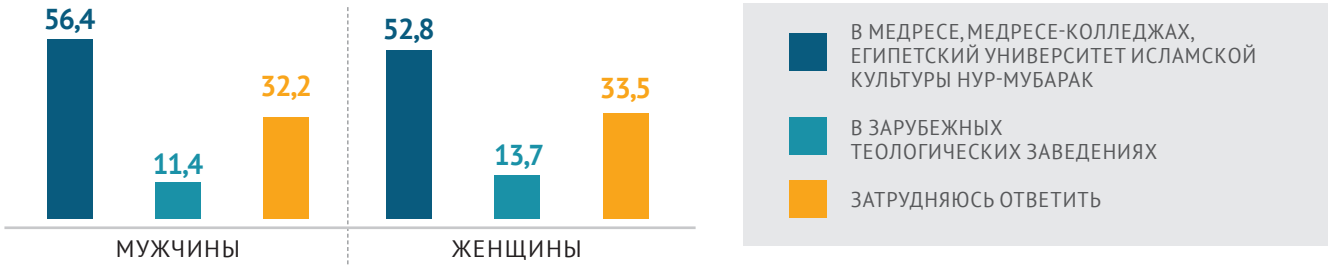

В возрастном разрезе выявлены тенденции:

Молодые респонденты (18-29 лет) чаще (14,3%), чем средневозрастные (30-59 лет) (12,8%) и старшие 60+ (8,5%) хотели бы, чтобы их дети получили религиозное образование в зарубежных теологических заведениях. По выбору религиозного образования в медресе, медресе - колледжах и университете исламской культуры Нур-Мубарак мнения тождественны у респондентов 18-29 лет (53,8%) и 30-59 лет (53,8%) и выше у респондентов старше 60+ (58,9%). (Рисунок 51).

Рисунок 51. Где бы Вы хотели, чтобы Ваши дети получали религиозное образование? *(по полу %)*

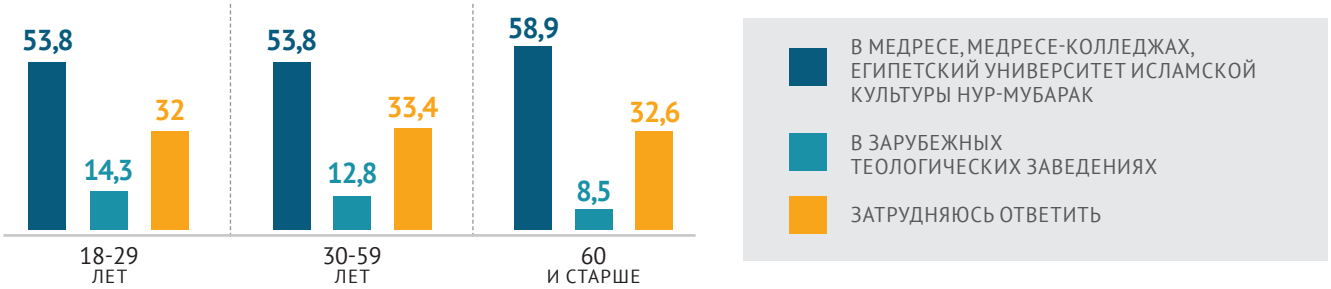

В разрезе уровня образования респондентов мнения о месте получения религиозного образования выявили акценты:

- чаще других (21,5%) выбрали бы для своих детей зарубежные теологические заведения респонденты с незаконченным высшим образованием,

- чаще других выбрали бы для своих детей медресе, медресе - колледжах и университете исламской культуры Нур-Мубарак респонденты с незаконченным средним (62,2%) и со средним (61,1%) образованием. (Рисунок 52)

Рисунок 52. Где бы Вы хотели, чтобы Ваши дети получали религиозное образование? *(по образованию %)*

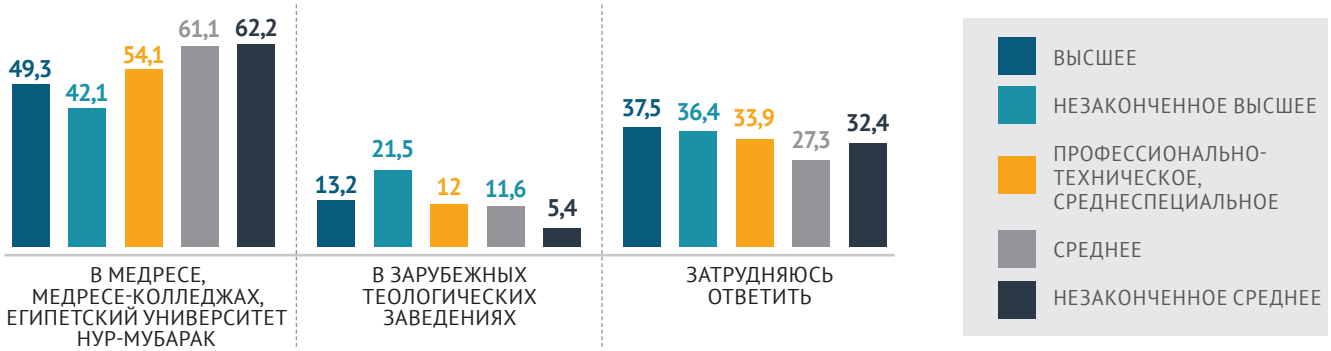

В разрезе регионов выявлены особенности выбора образования в медресе, медресе-колледжах, Египетском университете исламской культуры Нур-Мубарак (Таблица 14), в зарубежных теологических заведениях (Таблица 15).

Иерархия выбора приведена по мере убывания значений.

Таблица 14. Выбор религиозного образования в медресе, медресе-колледжах, Египетском университете исламской культуры Нур-Мубарак *(по регионам, %)*

№	РЕГИОН	В медресе, медресе-колледжах, Египетский университет Нур-Мубарак
1	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	82,2
2	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	68,3
3	Г. АЛМАТЫ	64,0
4	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	60,9
5	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	58,7
6	Г. НУР-СУЛТАН	58,3
7	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	51,0
8	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	43,0
9	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	42,1
10	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	40,6
11	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	34,2
12	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	32,0
13	Г. ШЫМКЕНТ	20,0
14	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	18,9
15	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	17,2
16	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	5,6
17	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,0

Таблица 15. Выбор религиозного образования в зарубежных теологических заведениях и число ответов по позиции «затрудняюсь ответить» *(по регионам, %)*

№	РЕГИОН	В зарубежных теологических заведениях	Затрудняюсь ответить
1	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	68,0	0,0
2	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	32,6	8,7
3	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	27,6	55,2
4	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	25,7	55,4
5	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	22,7	16,4
6	Г. ШЫМКЕНТ	20,0	60,0
7	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	12,7	53,2
8	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	11,3	46,6
9	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	10,3	46,7
10	Г. АЛМАТЫ	8,4	27,5
11	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	8,2	40,8
12	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	6,4	11,4
13	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	5,1	26,6
14	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	5,1	54,3
15	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	2,8	91,7
16	Г. НУР-СУЛТАН	1,7	40,0
17	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,0	100,0

ВЫВОДЫ

Обязательность религиозного образования для своих детей признается далеко не всеми верующими мусульманами (менее, чем третьей частью респондентов). Несколько чаще об обязательности мусульманина дать своим детям религиозное образование говорят молодые респонденты. Выбор образовательных религиозных заведений в Казахстане преобладает перед выбором зарубежного теологического образования. В то же время, выявлена тенденция предпочтения молодыми респондентами (по сравнению с другими возрастными когортами) зарубежного теологического образования.

Разброс позиций респондентов по регионам значительный.

1.7 Религия и здоровье

В целом по массиву 86,6% верующих мусульман доверяют официальной, а 13,4% - народной медицине. (Рисунок 53)

Рисунок 53. Какой медицине Вы больше доверяете? *(по образованию %)*

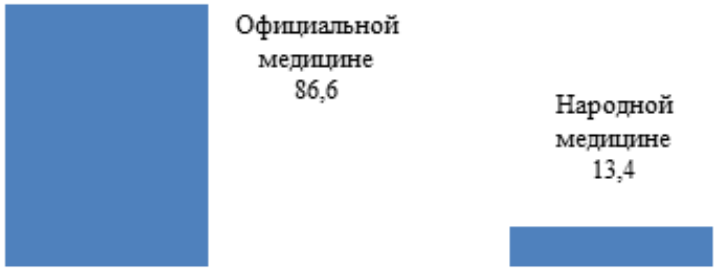

Официальной медицине несколько чаще доверяют мужчины (87,6%), чем женщины (85,8%). Народной медицине, соответственно, больше доверяют женщины (14,2%), чем мужчины (12,4%) (Рисунок 54)

Рисунок 54. Какой медицине Вы больше доверяете? *(по полу %)*

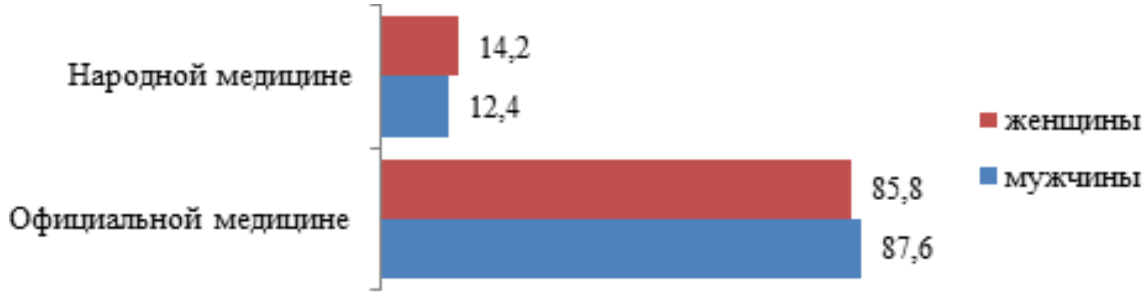

Возрастной срез указывает на тенденцию большего доверия официальной медицине молодыми 18-29 лет (87,4%) и средневозрастными 30-59 лет (87,2%) респондентами по сравнению с самой старшей когортой 60+ лет (82,8%). (Рисунок 55)

Рисунок 55. Какой медицине Вы больше доверяете? *(по возрасту %)*

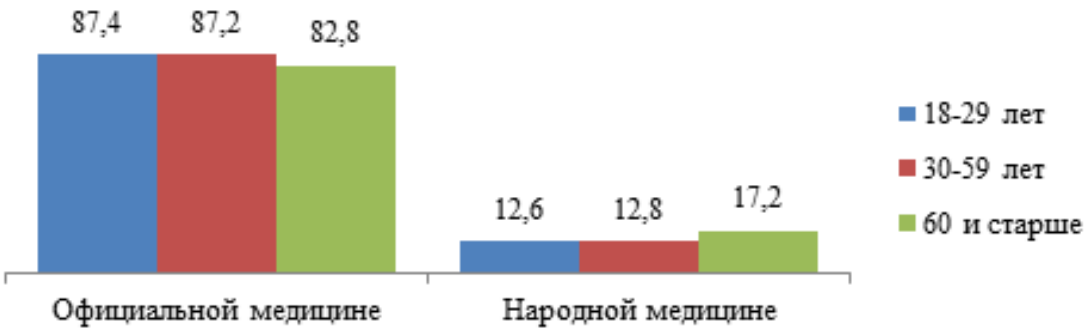

В региональном разрезе народной медицине склонны доверять каждый четвертый в Шымкенте (24,7%), каждый пятый в Северо-Казахстанской (20,6%), Кызылординской (19,5%), каждый шестой в Костанайской (16,7%), Алматинской (16,3%), Атырауской (15,7%), Туркестанской (15,7%), Карагандинской (15,3%), Мангистауской (15,1%) областях, каждый восьмой – в Алматы (12,4%), в Акмолинской (12,1%), каждый десятый – в Актюбинской (10,6%), Нур-Султане (10%), Жамбылской (9,7%), Западно-Казахстанской (9,2%), каждый двадцать пятый в Восточно-Казахстанской (4%) областях. (Рисунок 56)

Рисунок 56. Какой медицине Вы больше доверяете? *(по регионам, %)*

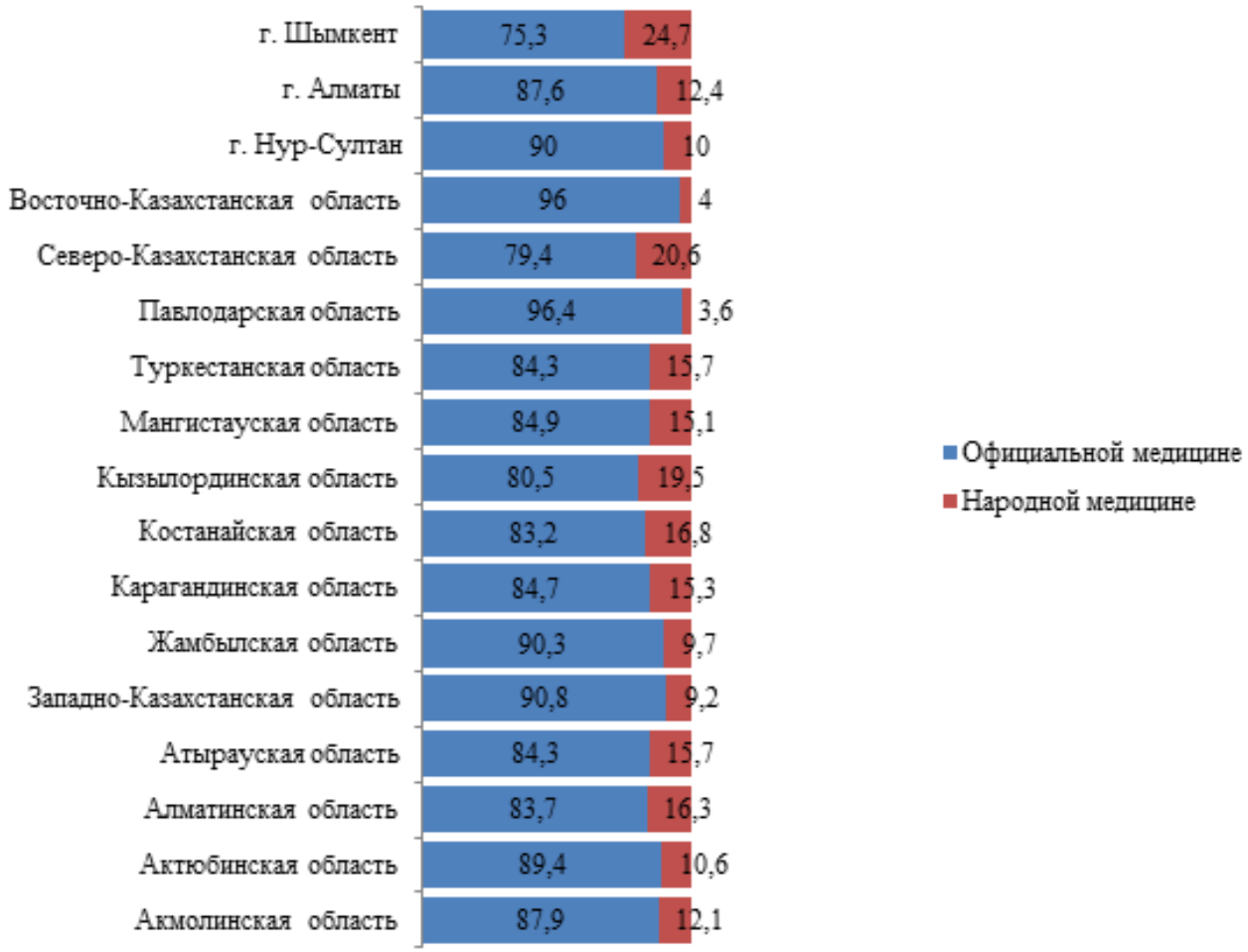

В целом по массиву опрошенных постоянно обращаются за помощью к ясновидящим, гадалкам, народным целителям 3,7%, редко – 27,2%, никогда – 69,2% респондентов. (Рисунок 57)

Рисунок 57. Обращаетесь ли Вы за помощью к ясновидящим, гадалкам, народным целителям? *(по регионам, %)*

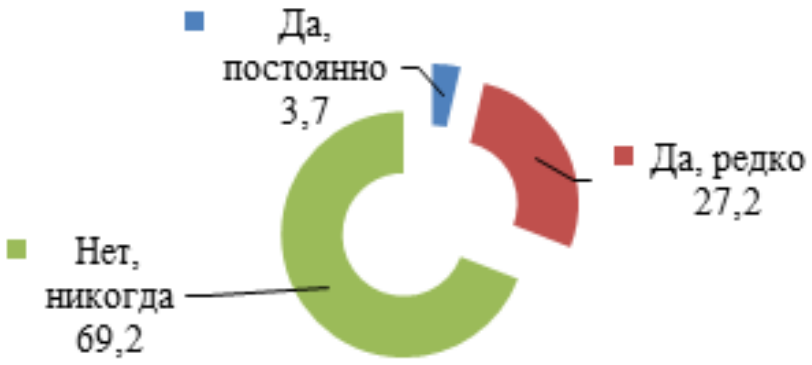

К ясновидящим, гадалкам, народным целителям несколько чаще обращаются женщины (4,4% постоянно и 32,5% – редко), чем мужчины (2,8%- постоянно и 21,2% - редко) (Рисунок 58).

Рисунок 58. Обращаетесь ли Вы за помощью к ясновидящим, гадалкам, народным целителям? *(по полу, %)*

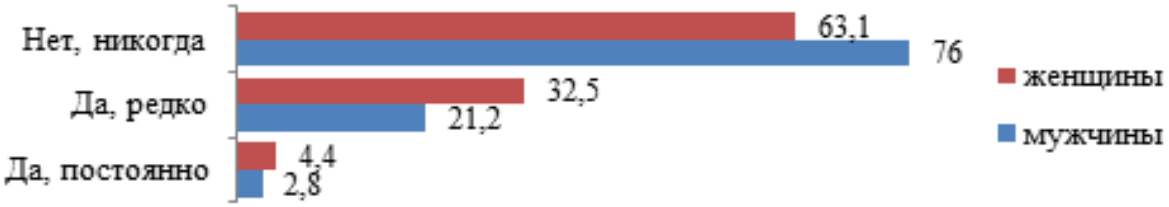

В возрастном срезе к ясновидящим, гадалкам, народным целителям чаще обращаются старшие по возрасту респонденты от 60+ (5,2% - постоянно и 29,9% - редко).

Никогда не обращаются к ясновидящим, гадалкам, народным целителям 74,1% респондентов в возрасте 18-29 лет, обращается постоянно – 3,5%, редко – 22,4%. (Рисунок 59)

Рисунок 59. Обращаетесь ли Вы за помощью к ясновидящим, гадалкам, народным целителям? *(по возрасту %)*

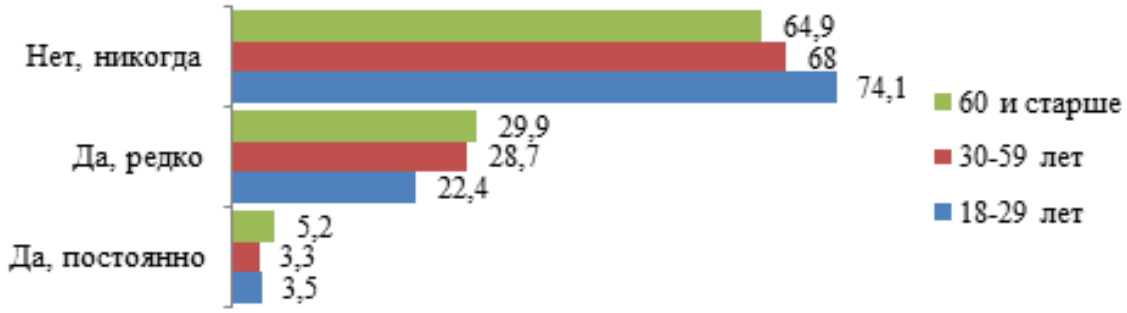

В региональном разрезе постоянно обращаются за помощью к ясновидящим, гадалкам, народным целителям в Атырауской (11,1%), Западно-Казахстанской (8%), Акмолинской (7,2%), Северо – Казахстанской (6,6%), Кызылординской (5,9%), в Шымкенте (5,2%), в Мангистауской (4,9%), в Алматы (4,5%), в Костанайской области (4,4%). (Рисунок 60)

Рисунок 60. Обращаетесь ли Вы за помощью к ясновидящим, гадалкам, народным целителям? *(по регионам, %)*

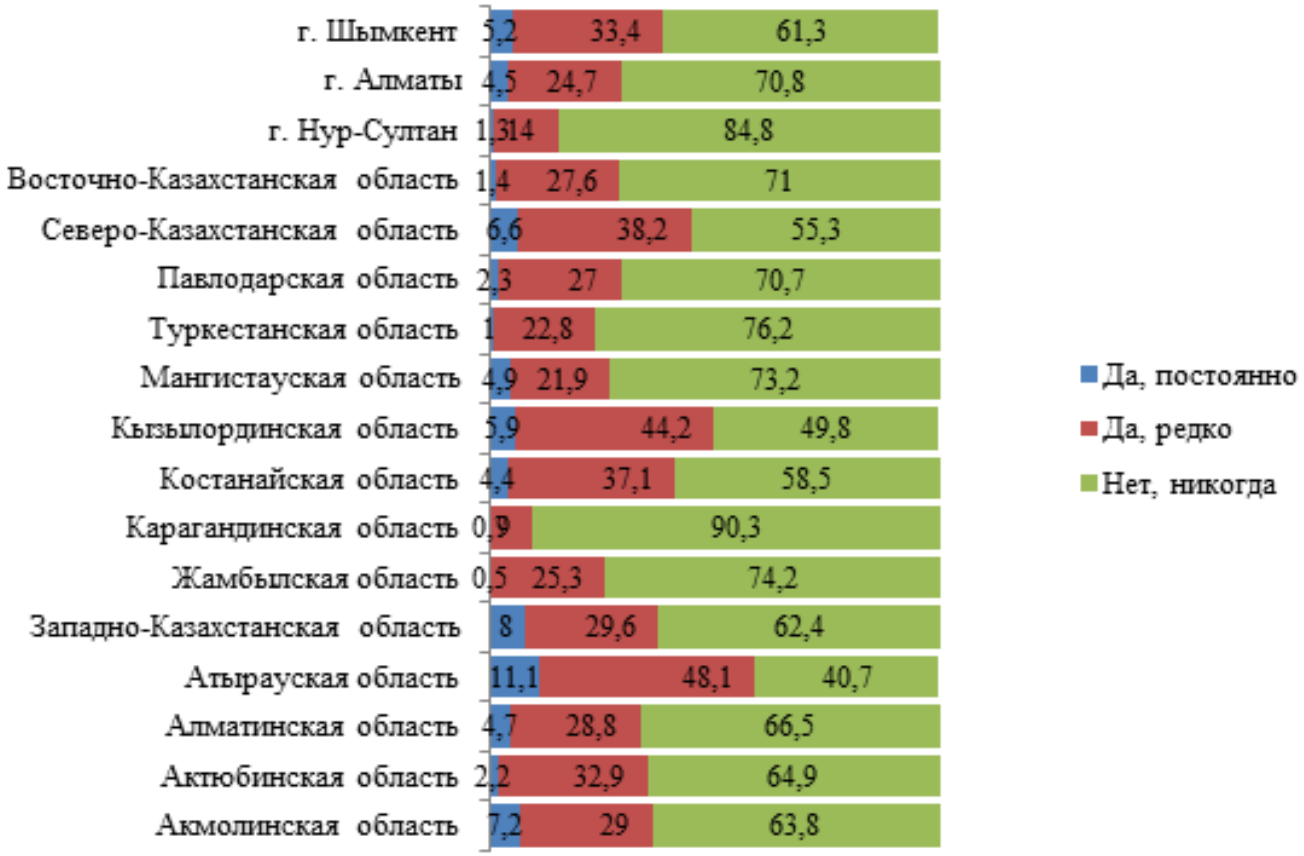

В целом по массиву положительно относятся к вакцинации, считая ее полезной 87,4%, отрицательно, считая, что вакцинации ведут к болезням – 12,6% респондентов. (Рисунок 61)

Рисунок 61. Как Вы относитесь к вакцинации? *(по массиву, %)*

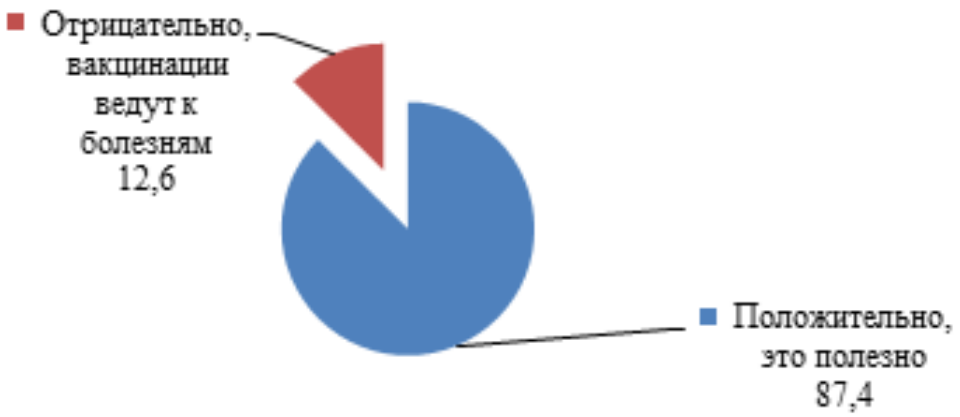

Позиции мужчин и женщин по отношению к вакцинации тождественны (Рисунок 62).

Рисунок 61. Как Вы относитесь к вакцинации? *(по полу, %)*

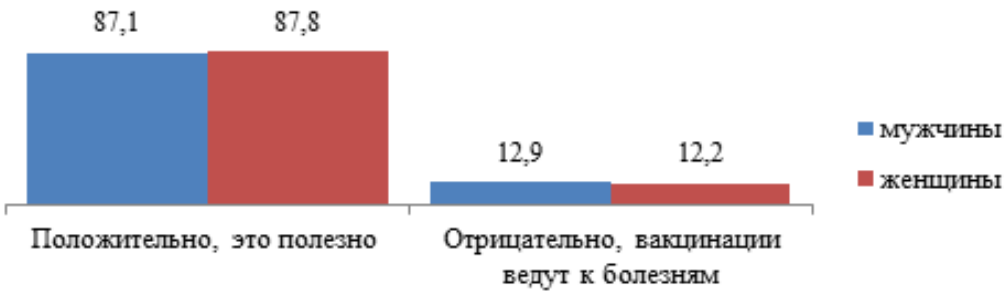

У всех возрастных категорий респондентов позиции по одобрению вакцинаций тенденциально одинаковы.

Несколько большее отрицательное отношение – у респондентов старшего возраста – 13,8%. (Рисунок 63).

Рисунок 63. Как Вы относитесь к вакцинации? *(по возрасту %)*

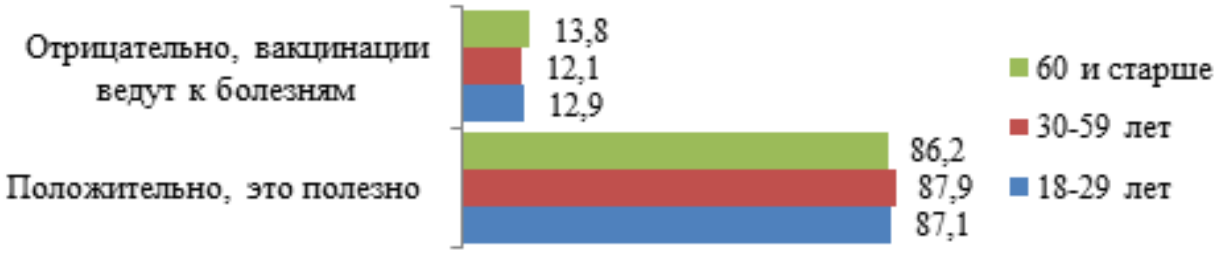

В разрезе регионов отрицательное отношение к вакцинации проявлено каждым четвертым респондентом в Шымкенте (24,1%), каждым пятым в Северо-Казахстанской области (22,8%), каждым шестым в Акмолинской (16,8%), в Алматы (16,3%), каждым седьмым в Кызылординской (14,3%), Алматинской (13,7%), Атырауской (13,4%), каждым восьмым в Жамбылской (12,3%), Мангистауской (12%), каждым девятым в Туркестанской (11,1%), каждым десятым в Восточно-Казахстанской (10,5%), Западно - Казахстанской (10%), каждым одиннадцатым в Костанайской (9,1%), Павлодарской (8,6%), Актюбинской (8,4%), каждым тринадцатым в Карагандинской (7,5%) области и в Нур-Султане (7%). (Рисунок 64)

Рисунок 64. Как Вы относитесь к вакцинации? *(по регионам %)*

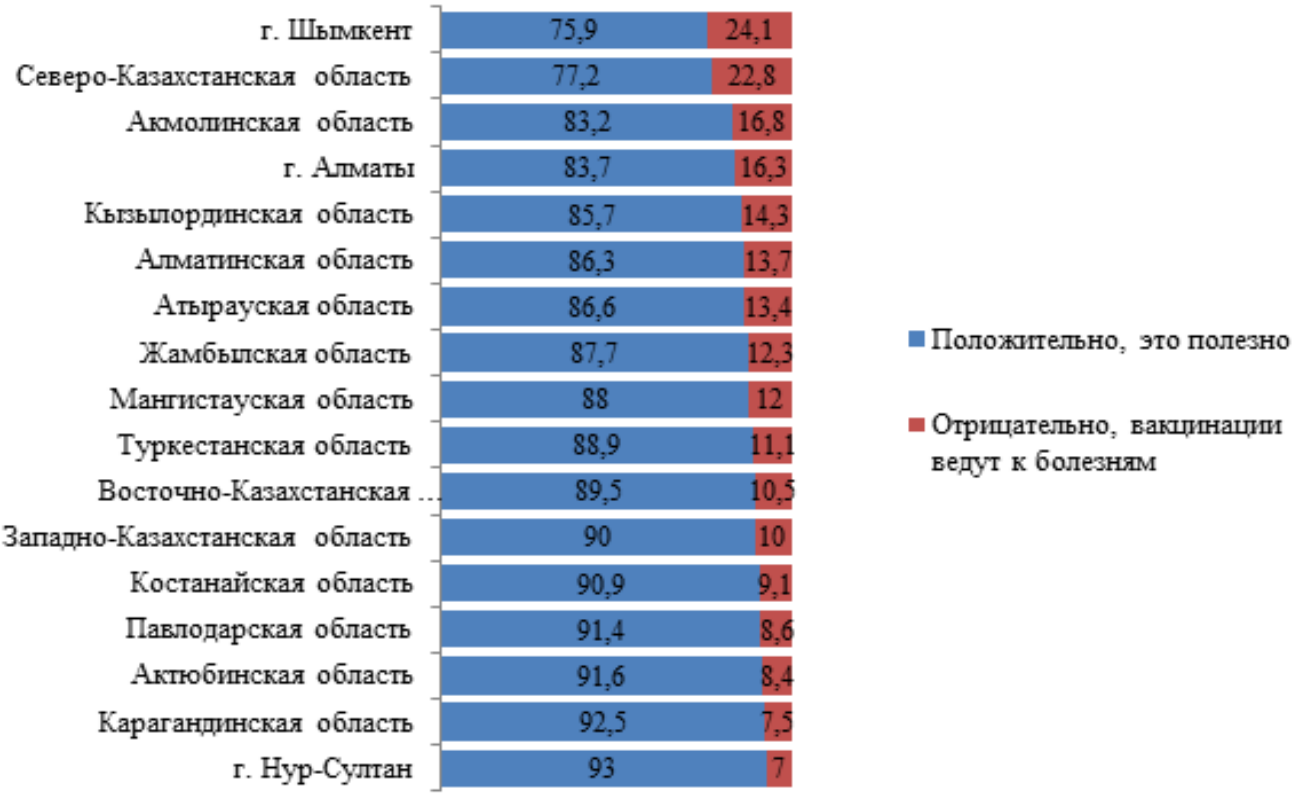

Отношение к пересадке органов в целом по массиву проявило положительное отношение с обоснованием, «если это поможет спасению жизни человека» и зафиксировано в 65,6% ответов респондентов.

Отрицательно в любом случае относятся к пересадке органов 24,1%, затрудняются с ответом - 10,3%. (Рисунок 65)

Рисунок 65. Как Вы относитесь к пересадке органов? *(по массиву, %)*

Позиции мужчин и женщин по вопросу о пересадке органов синхронизированы и количественно близки. (Рисунок 66)

Рисунок 66. Как Вы относитесь к пересадке органов? *(по полу, %)*

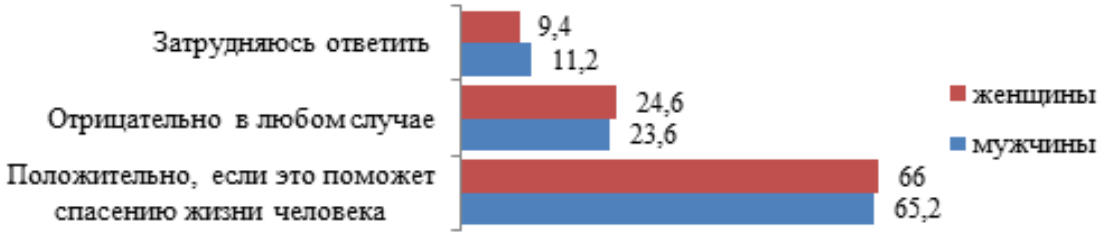

Положительное отношение к пересадке органов больше выражено молодыми (18-29 лет) – 68,5%, по сравнению со средневозрастными (30-59 лет) – 65,9% и старшими (60+) – 59,5% респондентами. (Рисунок 67)

Рисунок 67. Как Вы относитесь к пересадке органов? *(по возрасту, %)*

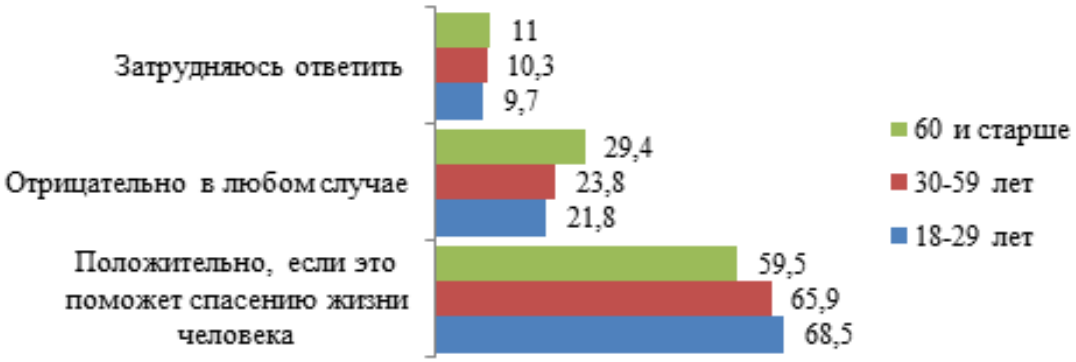

В региональном разрезе иерархия положительных и отрицательных ответов об отношении к пересадке органов представлена ниже (рисунок 68, Таблицы 16,17).

Рисунок 68. Как Вы относитесь к пересадке органов? *(по по регионам, %)*

Таблица 16. Иерархия положительных ответов о пересадке органов *(по регионам, %)*

№	РЕГИОН	Положительно, если это поможет спасению жизни человека
1	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	84,6
2	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	81,0
3	Г. ШЫМКЕНТ	76,2
4	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	74,5
5	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	73,7
6	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	73,5
7	Г. АЛМАТЫ	73,2
8	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	71,3
9	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	69,4
10	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	68,7
11	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	66,0
12	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	56,6
13	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	54,1
14	Г. НУР-СУЛТАН	49,2
15	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	49,1
16	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	47,0
17	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	46,4

Таблица 17. Иерархия отрицательных и затруднительных ответов о пересадке органов *(по регионам, %)*

№	РЕГИОН	В зарубежных теологических заведениях	Затрудняюсь ответить
1	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	43,4	0,0
2	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	40,6	10,3
3	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	36,5	16,5
4	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	32,8	20,8
5	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	29,9	15,9
6	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	27,8	6,2
7	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	27,5	3,8
8	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	24,5	2,0
9	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	23,1	5,6
10	Г. ШЫМКЕНТ	22,7	1,2
11	Г. АЛМАТЫ	21,2	5,6
12	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	18,7	7,6
13	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	18,4	12,2
14	Г. НУР-СУЛТАН	15,3	35,4
15	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	14,8	10,6
16	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	13,1	2,2
17	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	6,9	12,1

ВЫВОДЫ

По вопросам, связанным с медициной и здоровьем, не выявлено разночтений между мужчинами и женщинами, респондентами разных возрастных когорт.

Различия проявлены в регионах, причем, уровень и характер религиозности напрямую не определяет одобрение или неприятие по отношению к технологиям поддержания здоровья (вакцинацию, пересадку органов).

Сохраняется достаточно высокий уровень обращений респондентов к ясновидящим, гадалкам и проч. представителям оккультного знания и практик.

2.1 Религиозность и другие ценностные ориентации

Распределение ответов о самых важных факторах в жизни выявило картину, когда больше всего респонденты ценят семью (91,1%), здоровье (89,4%).

В интервале значений ниже средних оказалась работа (30,1%), только у каждого четвертого ценностью выступает материальный достаток (24,2%), у каждого восьмого ценностью остается образование (11,8%), у каждого десятого верующего мусульманина ценностью названы религия и вера (9,6%), у каждого тринадцатого – патриотизм (7,4%), свобода мыслей и демократия (7,2%), у каждого тридцать третьего – гражданская активность (3%). (Рисунок 69)

Рисунок 69. Что является для Вас самым важным в жизни? *(по массиву, %)*

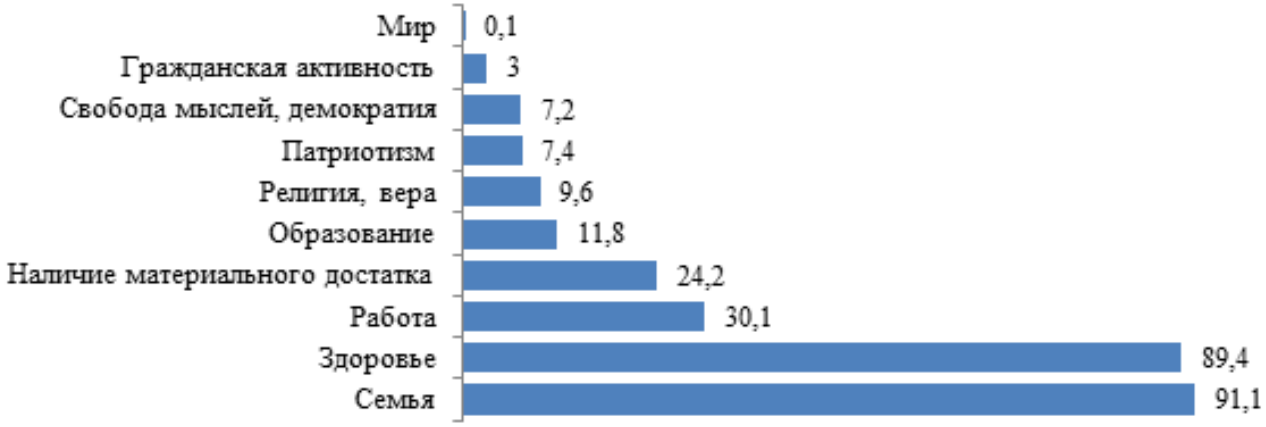

Ценностные предпочтения мужчин и женщин тенденциально совпадают и количественно статистически не различаются. Ценности работы (32,2%), религии и веры (10,3%), патриотизма (8,6%) у мужчин несколько акцентированы по сравнению с женщинами. (Рисунок 70).

Рисунок 69. Что является для Вас самым важным в жизни? *(по полу, %)*

В возрастном разрезе ценностные ориентации верующих мусульман близки. У молодых респондентов (18-29 лет) ниже выражены ценности здоровья (85,9%), патриотизма (7,1%).

Выше, чем в других возрастных когортах у молодёжи 18-29 лет выражены ценности образования (22,3%), свободы мысли и демократии (8,8%).

Ценность религиозной веры больше проявлена у респондентов от 60+ - 14%, в то время как у возрастной когорты 18-29 лет – 9,8%, у респондентов 30-59 лет – 8,3%. (Рисунок 71)

Рисунок 71. Что является для Вас самым важным в жизни? *(по возрасту %)*

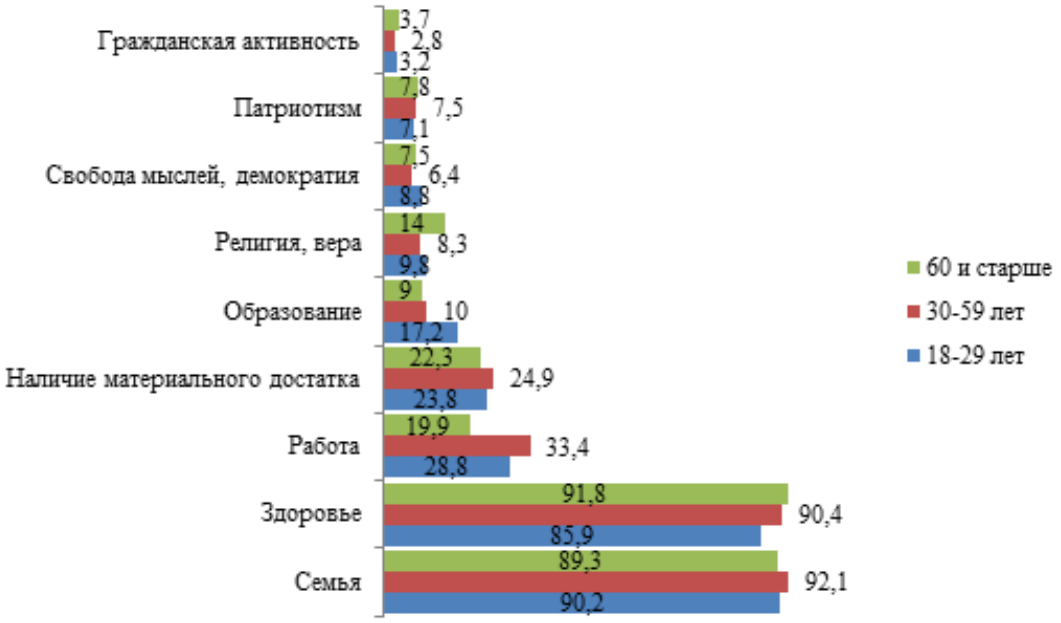

В региональном разрезе ценность религии и веры проявлена в диапазоне значений от 15,3% в Атырауской области до 2,2% в Восточно-Казахстанской области. (Таблица 18)

Таблица 18. Что является для Вас самым важным в жизни? *(по регионам, %)*

	Религия, вера	Здоровье	Семья	Работа	Образование	Патриотизм	Наличие материального достатка	Свобода мыслей, демократия	Гражданская активность
АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	15,3	92,1	95,4	34,7	9,7	4,6	19,4	8,3	3,2
Г. НУР-СУЛТАН	15,0	93,5	95,5	18,0	10,8	21,0	31,3	4,0	1,5
ЗКО	14,0	91,6	82,4	25,2	8,8	8,4	34,0	9,6	1,2
АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	12,6	88,4	91,8	23,1	8,6	5,3	20,2	7,5	2,9
МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	12,4	91,1	92,9	27,1	8,9	5,8	21,8	6,7	6,7
ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	12,3	87,4	92,4	37,2	18,6	7,3	11,0	5,7	6,6
ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	11,0	92,9	91,6	17,6	18,9	8,9	37,8	7,6	1,0
АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	10,3	84,1	91,4	33,8	5,5	2,1	12,1	8,3	4,8
КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	10,2	86,8	88,5	40,9	10,4	4,9	22,3	6,0	3,3
Г. АЛМАТЫ	10,2	91,0	91,9	26,3	13,6	6,6	26,5	8,1	2,9
КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	8,9	91,1	81,1	30,7	14,8	2,2	14,8	14,4	1,5
КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	7,3	94,0	91,4	27,4	4,6	3,8	23,4	4,9	2,4
ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	6,6	90,8	87,5	24,7	9,9	3,9	40,5	6,6	1,6
АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	5,9	96,9	95,0	51,7	11,5	0,9	12,4	6,2	0,9
Г. ШЫМКЕНТ	5,5	92,5	98,6	17,7	3,8	16,2	43,8	6,7	0,9
СКО	3,1	84,6	88,6	46,5	13,6	3,1	12,3	7,0	2,2
ВКО	2,2	76,3	88,3	40,5	20,1	14,7	28,8	8,6	5,0

ВЫВОДЫ

Структура ценностного сознания верующих мусульман не проявляет резких демаркационных различий между мужчинами и женщинами, представителями разных возрастных когорт. В целом по массиву на первом-втором местах проявлены ценности семьи (91,1%) и здоровья (89,4%), на предпоследнем и последнем месте – ценности гражданской активности (3%) и мира (0,1%). Ценность веры и религии (9,6%) занимает промежуточное место между образованием (11,6%) и патриотизмом (7,4%). Ценность работы - на третьем месте (30,1%) и уступает ценности наличия материального достатка (24,2%). Существенные различия в структуре ценностей имеют региональный характер.

2.2 Восприятие многожёнства, разводов, неполной семьи

В целом по массиву опрошенных верующих мусульман выявлено отношение к перечисленным ситуациям неполной семьи в лице матери-одиночки, к многожёнству, разводам, абортам. Выяснилось, что подавляющее число верующих мусульман не допускают многожёнства (87,6%), аборта (84,1%), развода (80,2%), неполной семьи во главе с матерью-одиночкой (65,5%).

Допускают в той или иной степени (в сумме значений «полностью допустимо» и «скорее допустимо») неполную семью во главе с матерью-одиночкой (34,6%), развод (19,8%), аборт (15,9%), многожёнство (12,5%). (Рисунок 72)

Рисунок 72. Насколько допустимы для Вас следующие явления: неполная семья (мать-одиночка), многожёнство, развод, аборт? (*по массиву, %*)

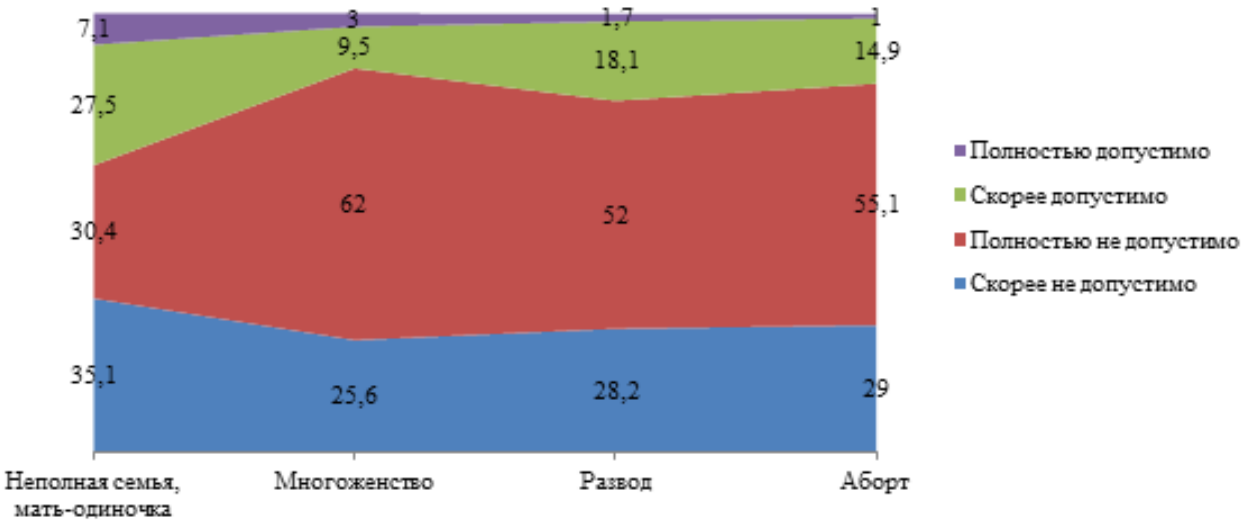

Восприятие и отношение к явлениям неполной семьи, многоженству, разводам, абортам у мужчин и женщин не одинаковое.

Женщины более лояльны к статусу матери-одиночки (допускают в разной степени – 37%, чем мужчины (допускают в разной степени – 31,7%).

Женщины лояльнее относятся к ситуации аборта и допускают его в 17,4%, мужчины – в 14,4%.

Женщины лояльнее относятся к ситуации развода и допускают развод в 21,2%, мужчины – в 18,3%.

К многоженству более склонны мужчины (допускают его в разной степени 19%, не допускают в разной степени – 81%), чем женщины (допускают многожёнство в разной степени 4,7%, не допускают в разной степени – 95,3%). (Рисунок 73)

Рисунок 73. Насколько допустимы для Вас следующие явления:
Неполная семья (мать-одиночка), многожёнство, развод, аборт? *(по полу, %)*

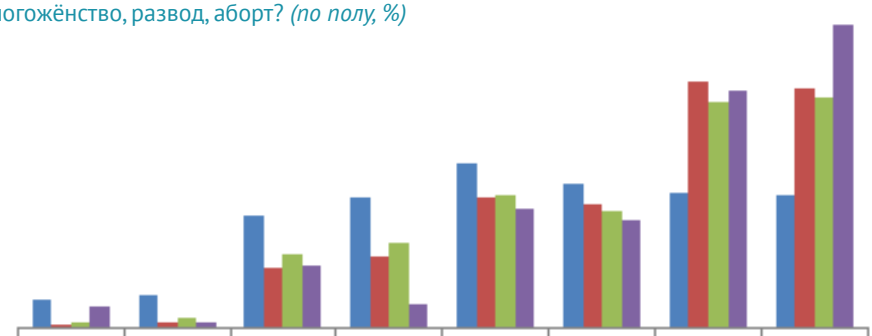

	мужчины	женщины	мужчины	женщины	мужчины	женщины	мужчины	женщины
	Полностью допустимо		Скорее допустимо		Скорее не допустимо		Полностью не допустимо	
Неполная семья (мать-одиночка)	6,4	7,6	25,3	29,4	37,5	32,9	30,8	30
Аборт	0,8	1,3	13,6	16,1	29,8	28,3	55,9	54,3
Развод	1,4	2	16,9	19,2	30,2	26,4	51,6	52,3
Многоженство	4,9	1,3	14,1	5,4	26,8	24,4	54,2	68,9

Возрастной срез выявляет тенденциально сходные позиции по всем выделенным индикаторам у разных когорт, при этом самые старшие респонденты (60+ лет) представляют более консервативную позицию в отношении допустимости неполной семьи (32,6%), абортов (14,1%), разводов (18,1%) и многоженства (1,67%).

В возрастной когорте молодых респондентов (18-29 лет) допустимость (в сумме значений «полностью допустимо» и «скорее допустимо») неполной семьи (матери-одиночки) – 33,2%, абортов – 15,4%, разводов – 19,9%, многоженства – 32,2%.

Самая высокая допустимость многоженства в возрастной когорте 30-59 лет и составляет 7,52%. (Рисунок 74.)

Рисунок 74. Насколько допустимы для Вас следующие явления:
Неполная семья (мать-одиночка), аборт, развод, многоженство? *(по возрасту, %)*

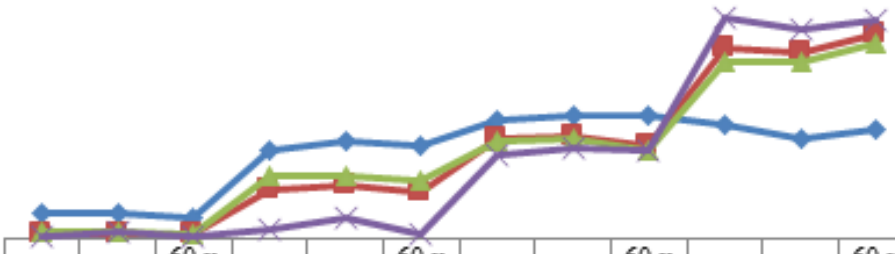

	18-29 лет	30-59 лет	60 и старше	18-29 лет	30-59 лет	60 и старше	18-29 лет	30-59 лет	60 и старше	18-29 лет	30-59 лет	60 и старше
	Полностью допустимо			Скорее допустимо			Скорее не допустимо			Полностью не допустимо		
Неполная семья (мать-одиночка)	7,5	7,1	6	25,7	28,5	26,6	34	35,5	35,5	32,8	28,9	31,9
Аборт	1,1	1,1	0,9	14,3	15,7	13,2	29	29,5	26,8	55,5	53,8	59,1
Развод	1,7	1,8	1,3	18,2	18,4	16,8	28,5	28,7	25,5	51,5	51,1	56,4
Многоженство	0,76	1,73	0,47	2,46	5,79	1,2	23,9	26,3	25,6	64,1	60,7	63,2

Региональный срез по наиболее обсуждаемой тематике в обществе – многожёнству показывает, что его больше всего поддерживают (сумма значений «полностью допустимо» и «скорее допустимо») в Жамбылской области (48,8%), в Шымкенте (37,8%), меньше всего - в Восточно-Казахстанской области (5,2%). (Таблица 19)

Таблица 19. Насколько допустимы для Вас следующие явления: Многожёнство? *(по регионам, %)*

№	ЗНАЧЕНИЯ/РЕГИОН	Полностью допустимо	Скорее допустимо	Скорее не допустимо	Полностью не допустимо
1	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	13,6	35,2	33,9	17,3
2	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	7,4	5,8	13,2	73,6
3	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	7,0	30,8	46,5	15,7
4	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	4,9	9,4	20,5	65,2
5	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	3,6	6,2	13,0	77,2
6	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	3,1	3,1	22,4	71,5
7	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	2,9	6,0	13,8	77,4
8	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	1,8	7,5	12,4	78,3
9	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	1,8	4,9	13,1	80,2
10	Г. ШЫМКЕНТ	1,3	10,3	64,6	23,9
11	Г. АЛМАТЫ	0,9	7,9	15,4	75,8
12	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,8	5,2	61,8	32,1
13	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,7	12,7	29,5	57,1
14	Г. НУР-СУЛТАН	0,5	2,3	19,7	77,5
15	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,3	4,1	18,2	77,3
16	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,3	10,6	31,0	58,1
17	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,0	5,2	40,5	54,2

Допустимость неполной семьи, состоящей из матери-одиночки с ребенком/детьми, выявила, что больше всего явление поддерживается в Восточно-Казахстанской (77,6%), Жамбылской (64,5%), Костанайской (44,5%), Мангистауской (41,3%), Северо-Казахстанской (35%), Атырауской (32%) областях, но с соотношением разных модальностей («полностью допустимо» и «скорее допустимо») (Таблица 20)

Таблица20. Насколько допустимы для Вас следующие явления: Неполная семья, мать-одиночка? *(по регионам, %)*

№	ЗНАЧЕНИЯ/РЕГИОН	Полностью допустимо	Скорее допустимо	Скорее не допустимо	Полностью не допустимо
1	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	24,1	7,9	35,2	32,9
2	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	19,5	25,0	17,9	37,6
3	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	16,4	24,9	28,4	30,2
4	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	11,8	23,2	32,5	32,5
5	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	9,4	55,1	24,7	10,8
6	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	9,0	17,6	30,0	43,4
7	Г. ШЫМКЕНТ	8,7	36,2	50,4	4,6
8	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	8,2	14,5	55,0	22,3
9	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	7,3	17,5	38,1	37,0
10	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	6,0	26,8	30,9	36,3
11	Г. АЛМАТЫ	5,2	18,5	29,0	47,4
12	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	5,0	26,9	27,2	40,9
13	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	3,2	29,6	53,6	13,6
14	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	3,1	12,6	37,1	47,2
15	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	2,6	25,7	42,4	29,3
16	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,7	76,9	15,9	6,5
17	Г. НУР-СУЛТАН	0,0	12,9	71,4	15,7

Допустимость развода больше отмечена в Восточно-Казахстанской (61,2%), Жамбылской (44,7%), Шымкенте (40,9%), Мангистауской (31,1%), Западно-Казахстанской (28,4%) областях. Меньше всего допустимость развода поддержана в Кызылординской (0,8%), в Атырауской (0,9%) областях. (Таблица 21).

Таблица21. Насколько допустимы для Вас следующие явления: Развод? *(по регионам, %)*

№	ЗНАЧЕНИЯ/РЕГИОН	Полностью допустимо	Скорее допустимо	Скорее не допустимо	Полностью не допустимо
1	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,2	61,0	27,7	11,2
2	Г. ШЫМКЕНТ	0,6	40,3	41,7	17,4
3	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	4,5	40,2	36,5	18,9
4	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	1,6	26,8	41,6	30,0
5	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,0	19,4	34,2	46,4
6	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	13,3	17,8	14,2	54,7
7	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	3,6	16,5	23,6	56,3
8	Г. НУР-СУЛТАН	0,5	15,1	63,1	21,4
9	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	1,3	14,0	28,5	56,1
10	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	2,9	12,6	25,4	59,1
11	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,7	10,2	17,8	71,2
12	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,3	7,9	25,8	66,0
13	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,0	7,5	29,8	62,7
14	Г. АЛМАТЫ	2,4	6,5	19,1	72,1
15	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,6	6,1	15,2	78,0
16	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,0	0,9	26,6	72,4
17	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,4	0,4	37,3	61,9

Допустимость аборта выше в Восточно-Казахстанской (61,7%), Жамбылской (34,3%), Шымкенте (26,4%), Западно-Казахстанской (20,8%) областях. Ниже всего допустимость аборта поддержана в Атырауской (2,3%), Кызылординской (3,4%) областях. (Таблица 22)

Таблица 22. Насколько допустимы для Вас следующие явления: Аборт? *(по регионам, %)*

№	ЗНАЧЕНИЯ/РЕГИОН	Полностью допустимо	Скорее допустимо	Скорее не допустимо	Полностью не допустимо
1	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,4	61,3	27,2	11,2
2	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	3,1	31,2	44,1	21,5
3	Г. ШЫМКЕНТ	0,6	25,8	59,4	14,2
4	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,8	20,0	44,4	34,8
5	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	1,8	16,4	12,4	69,3
6	Г. НУР-СУЛТАН	0,3	12,5	65,7	21,6
7	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,3	10,9	29,8	58,9
8	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	2,0	10,4	25,5	62,0
9	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	1,3	10,1	29,4	59,2
10	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	3,3	9,9	25,5	61,3
11	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,0	8,9	30,2	60,8
12	Г. АЛМАТЫ	1,6	6,6	18,5	73,3
13	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,6	6,3	28,9	64,2
14	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,1	5,7	18,6	75,6
15	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,5	5,0	13,4	81,1
16	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,4	3,0	21,3	75,4
17	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,9	1,4	26,2	71,5

ВЫВОДЫ

В религиозной традиции и менталитете народа ценностные коннотации в отношении а) матери-одиночки, решившей родить ребенка вне брачно-семейных отношений, б) многожёнства, в) развода, г) аборта не всегда сходны, а зачастую – диаметрально противоположны, что проявляется в региональном срезе.

Сходство позиций мужчин и женщин, респондентов разных возрастных когорт тенденциально совпадает, различия – в количественных акцентах.

2.3 Насилие в семье: норма или аномалия?

Отношение к допустимости насилия в отношении детей и жены в целом по массиву выявили неприятие этих установок подавляющим большинством верующих мусульман. Только в 6% ответов респонденты допускают побои детей родителями, в 2,9% - избиение мужем жены. (Рисунок 75)

Рисунок 75. Насколько допустимы для Вас следующие явления: если родители бьют детей (*по массиву, %*)

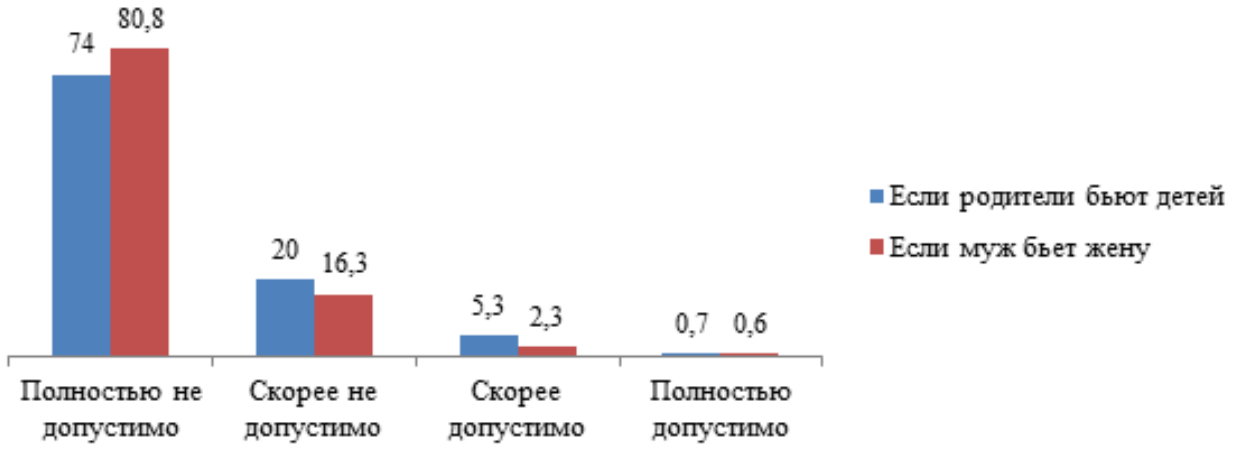

Женщины немного чаще (94,4%), чем мужчины (93,5%) не допускают, если родители бьют детей. Женщины чаще (98%), чем мужчины (96%) не допускают, если муж бьет жену. (Рисунок 76)

Рисунок 76. Насколько допустимы для Вас следующие явления: если родители бьют детей (*по полу, %*)

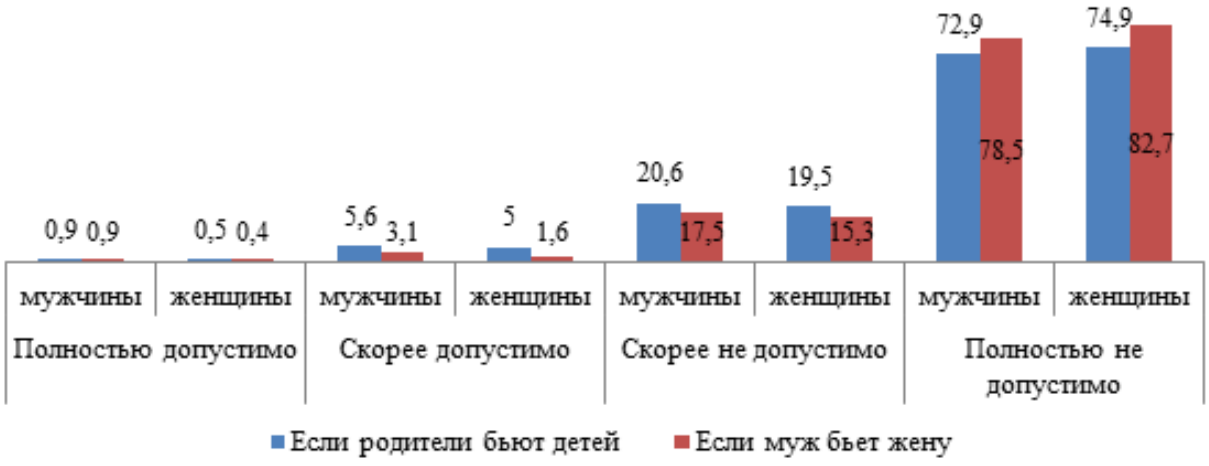

В возрастном разрезе позиции респондентов разных когорт по вопросам насилия в отношении детей и жен синхронизированы и тенденциально, и близки в количественном выражении (Рисунок 77).

Рисунок 77. Насколько допустимы для Вас следующие явления: если родители бьют детей (*по возрасту, %*)

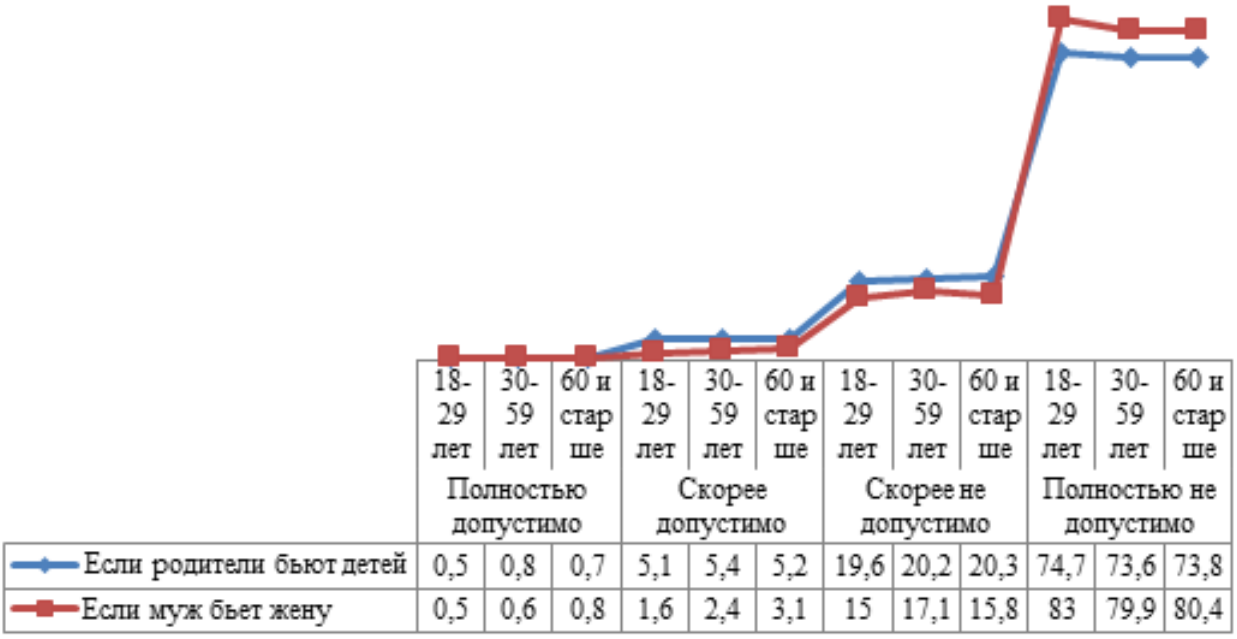

	18-29 лет	30-59 лет	60 и старше	18-29 лет	30-59 лет	60 и старше	18-29 лет	30-59 лет	60 и старше	18-29 лет	30-59 лет	60 и старше
	Полностью допустимо			Скорее допустимо			Скорее не допустимо			Полностью не допустимо		
Если родители бьют детей	0,5	0,8	0,7	5,1	5,4	5,2	19,6	20,2	20,3	74,7	73,6	73,8
Если муж бьет жену	0,5	0,6	0,8	1,6	2,4	3,1	15	17,1	15,8	83	79,9	80,4

В региональном разрезе критичными регионами, где допустимо, что родители бьют детей, предстали Жамбылская (27,5%) область, Шымкент (14,2%). Регионы с самыми низкими показателями допустимости – Нур-Султан (0,3%), Северо-Казахстанская (0,3%), Восточно-Казахстанская (0,4%) области. (Таблица 23)

Таблица 23. Насколько допустимы для Вас следующие явления: Если родители бьют детей? *(по регионам, %)*

№	ЗНАЧЕНИЯ/РЕГИОН	Полностью допустимо	Скорее допустимо	Скорее не допустимо	Полностью не допустимо
1	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	4,5	23,0	44,2	28,3
2	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	2,5	7,7	18,7	71,2
3	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	1,6	4,7	15,5	78,2
4	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,9	9,8	33,8	55,6
5	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,5	,9	18,2	80,4
6	Г. АЛМАТЫ	0,5	6,6	17,0	75,9
7	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,4	1,1	6,4	92,2
8	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,4	1,9	20,6	77,2
9	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,3	5,2	13,8	80,6
10	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,1	5,5	16,6	77,7
11	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,0	1,6	6,9	91,5
12	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,0	1,6	55,4	43,0
13	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,0	3,3	23,5	73,2
14	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,0	0,4	5,7	93,8
15	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,0	,7	23,7	75,6
16	Г. НУР-СУЛТАН	0,0	,3	16,3	83,5
17	Г. ШЫМКЕНТ	0,0	14,2	27,2	58,6

Регионом с критичной допустимостью, где муж бьет жену проявлена Жамбылская область (29,7%). (Таблица 24)

Таблица 24. Насколько допустимы для Вас следующие явления: Если муж бьет жену? *(по регионам, %)*

№	ЗНАЧЕНИЯ/РЕГИОН	Полностью допустимо	Скорее допустимо	Скорее не допустимо	Полностью не допустимо
1	ЖАМБЫЛСКАЯ ОБЛАСТЬ	6,9	22,8	40,2	30,2
2	МАНГИСТАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,9	2,2	16,9	80,0
3	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,8	0,0	55,8	43,4
4	АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,6	1,3	5,7	92,5
5	ТУРКЕСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,6	,8	12,6	85,9
6	КОСТАНАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,5	1,1	11,5	86,8
7	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,4	0,4	27,6	71,6
8	АКМОЛИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,3	1,0	7,6	91,0
9	КАРАГАНДИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,2	0,5	4,0	95,3
10	Г. АЛМАТЫ	0,1	2,4	13,5	84,0
11	АЛМАТИНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,0	1,8	10,4	87,8
12	АТЫРАУСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,0	0,9	11,7	87,4
13	ПАВЛОДАРСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,0	0,7	14,9	84,5
14	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,0	0,0	5,7	94,3
15	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ ОБЛАСТЬ	0,0	0,2	21,0	78,8
16	Г. НУР-СУЛТАН	0,0	0,0	15,5	84,5
17	Г. ШЫМКЕНТ	0,0	2,0	24,3	73,6

ВЫВОДЫ

Насилие в отношении детей и женщин пока не искоренено в обществе и даже среди верующих. Наиболее критичным регионом в допустимости насилия в отношении детей и женщин проявлена Жамбылская область, а в отношении детей – еще г.Шымкент.

2.4 Насилие в обществе и по отношению к самому себе

Фактор насилия измерялся по индикатору его допустимости по отношению к другим людям и к самому респонденту (самоубийство). В целом по массиву опрошенных выявлено, что у подавляющего числа верующих мусульман сформирована практически нулевая терпимость к самоубийству и насилию против других людей. (Рисунок 78)

Рисунок 78. Оценка допустимости насилия в отношении других людей и самого себя *(по массиву, %)*

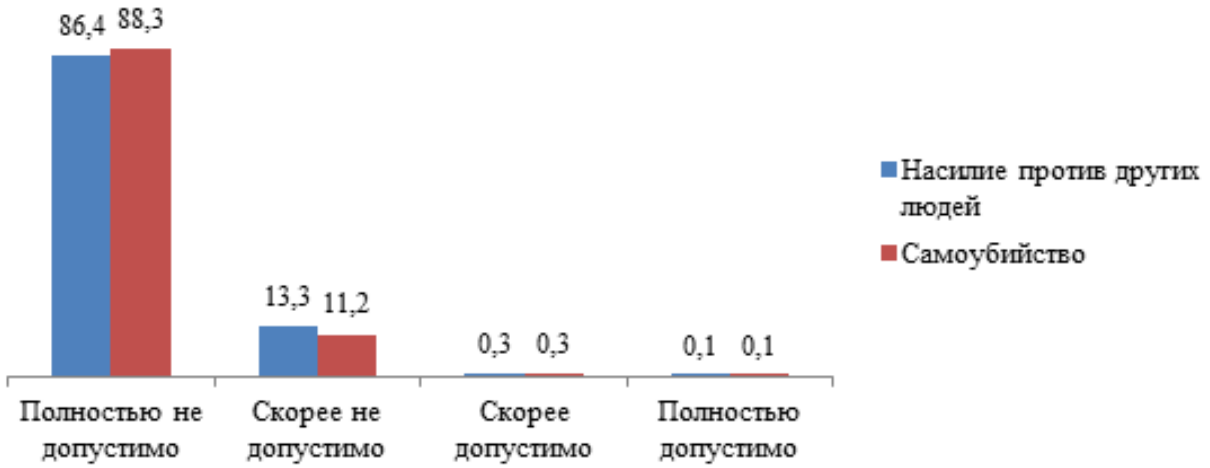

Рисунок 79. Оценка допустимости насилия в отношении других людей и самого себя *(по полу, %)*

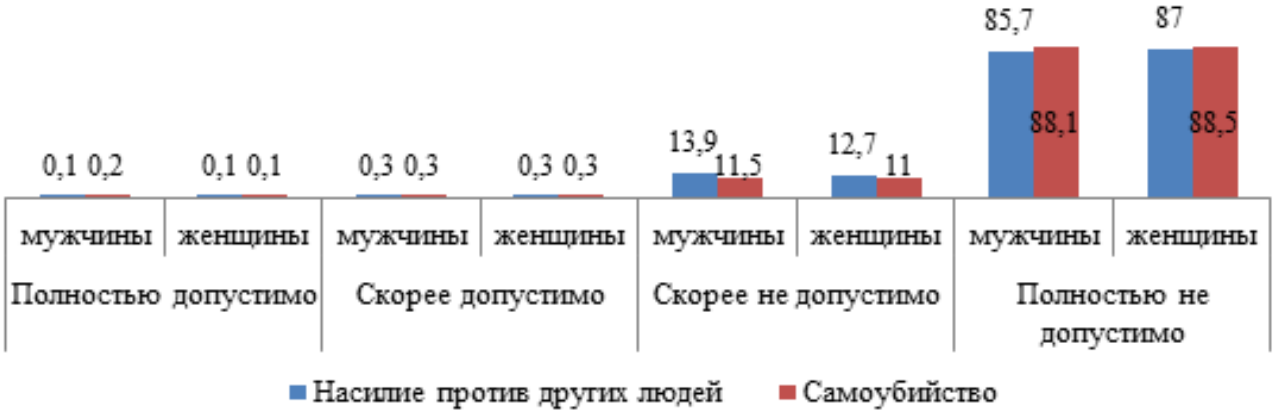

В возрастном разрезе насилие против других людей, равно как и самоубийство находятся в пределах нулевой терпимости (Рисунок 80).

Рис. 80 – Насколько допустимы для Вас следующие явления: Насилие против других людей, самоубийство (по возрасту, %)

Рисунок 80. Оценка допустимости насилия в отношении других людей и самого себя *(по возрасту, %)*

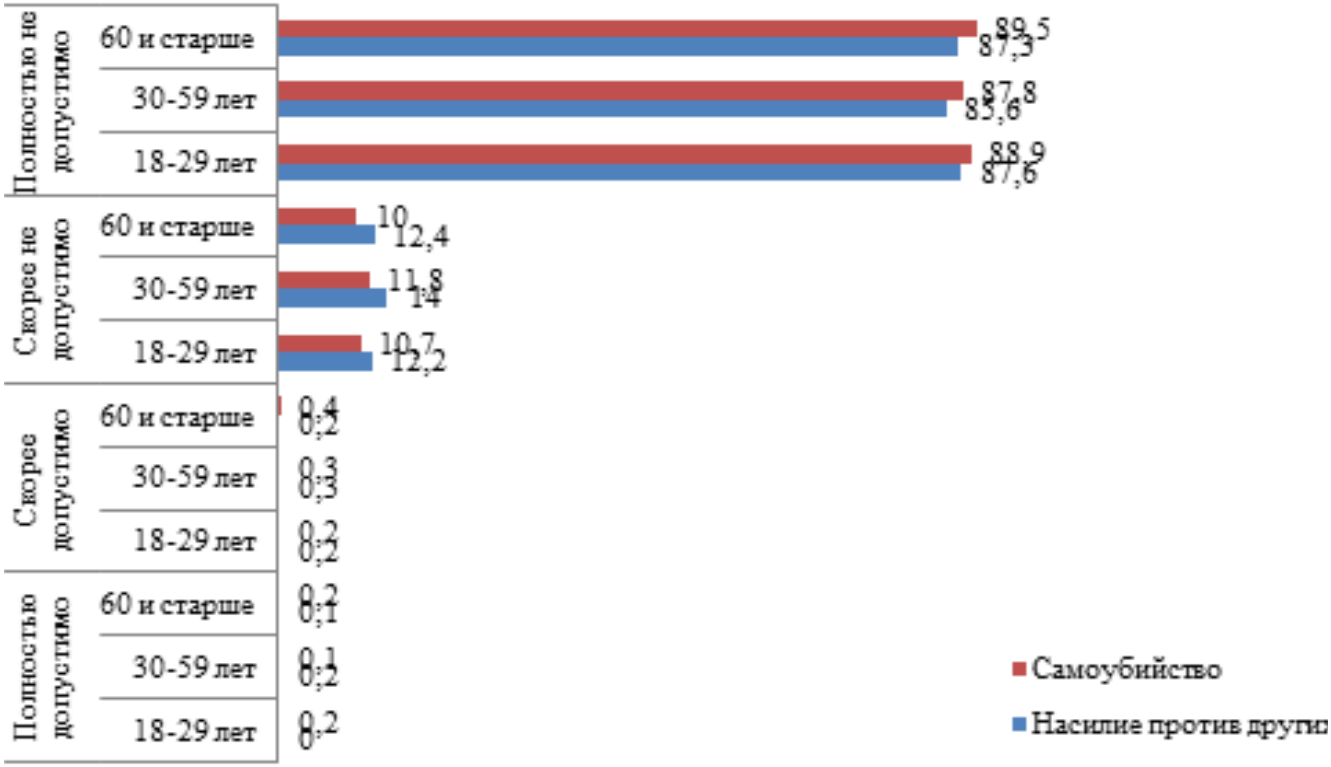

ВЫВОДЫ

Для верующих мусульман, ставших респондентами этого исследования насилие против других людей, равно как и самоубийство оказались в пределах нулевой терпимости, то есть не разделяются как допустимые модели поведения.

2.5 Проявления нетерпимости в обществе

Проявления нетерпимости в обществе измерялись в нескольких проекциях, в том числе: по индикатору встречаемости респондентом проповедей нетерпимости к представителям других религий и других направлений ислама. Выявлено, что явление присутствует. (Рисунок 81)

Рисунок 81. Сталкивались ли Вы в Казахстане с проповедями нетерпимости по отношению к представителям: Других религий, других направлений ислама *(по массиву, %)*

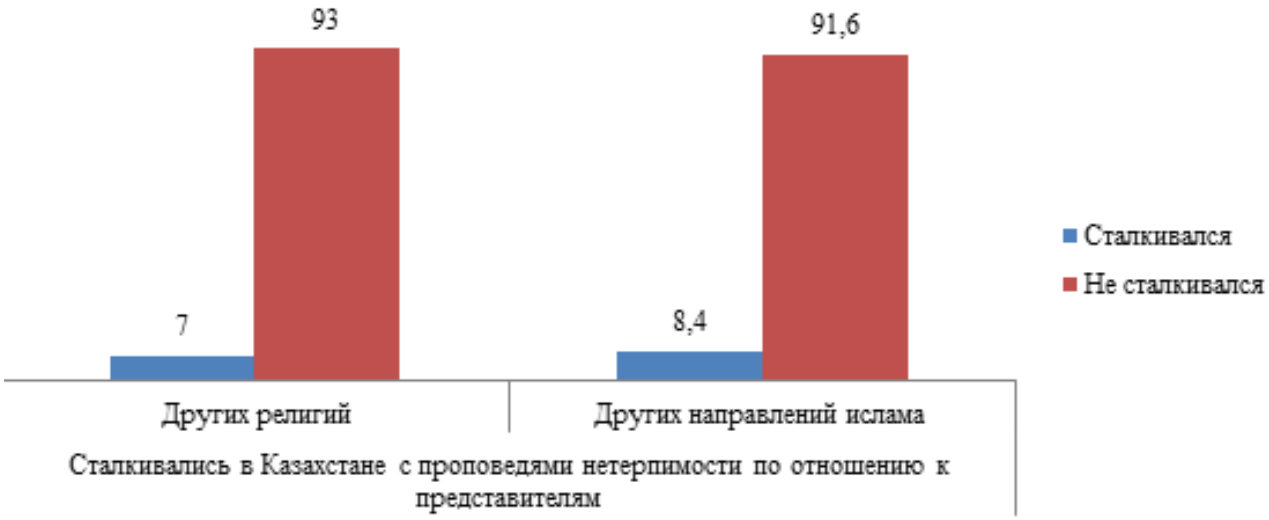

В региональном разрезе выявлено, что респонденты сталкиваются с проповедями нетерпимости по отношению к представителям других религий в диапазоне от 0,3% в Нур-Султане до 20,2% в Западно-Казахстанской области. (Рисунок 82).

Рисунок 82. Сталкивались ли Вы в Казахстане с проповедями нетерпимости по отношению к представителям: Других религий, других направлений ислама *(по регионам, %)*

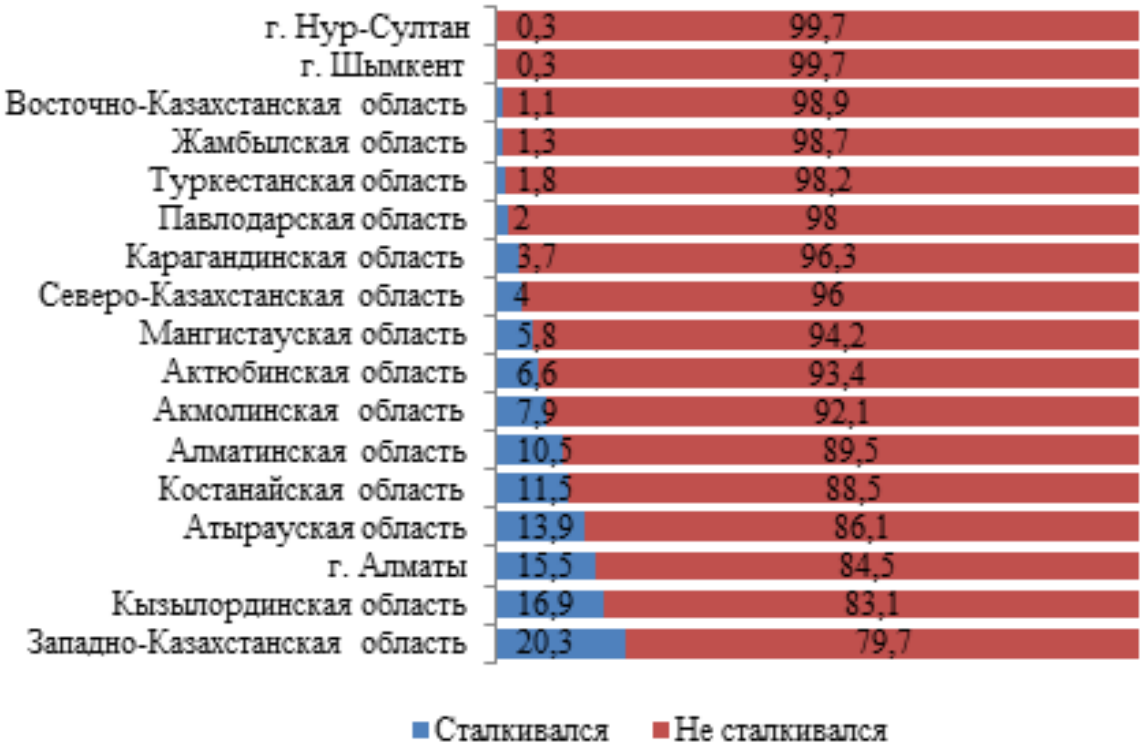

Сталкиваются с проповедями нетерпимости по отношению к представителям других направлений ислама от 0,2% респондентов в Восточно-Казахстанской области до 20,4% респондентов в Мангистауской области (Рисунок 83).

Рис. 83 - Сталкивались ли Вы в Казахстане с проповедями нетерпимости по отношению к представителям: Других направлений ислама (по регионам, %)

Рисунок 83. Сталкивались ли Вы в Казахстане с проповедями нетерпимости по отношению к представителям: Других направлений ислама *(по регионам, %)*

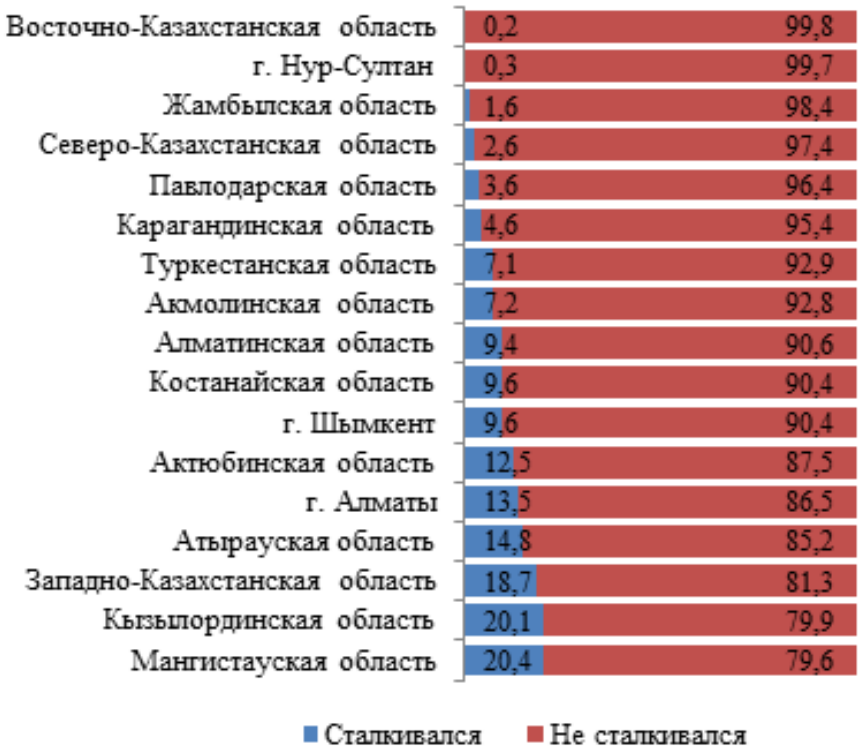

С проповедями нетерпимости по отношению к представителям других наций респонденты сталкивались чаще (7,6%), чем с проповедями нетерпимости по отношению к представителям другой расы (4,1%), пола (4,4%). (Рисунок 84)

Рисунок 84. Сталкивались ли Вы в Казахстане с проповедями нетерпимости по отношению к представителям: Других наций, другой расы, другого пола *(по массиву, %)*

В разрезе пола выявлены акценты:

- мужчины чаще (9,6%), чем женщины (7,4%) сталкиваются с проповедями нетерпимости по отношению к представителям других направлений ислама,
- мужчины чаще (7,9%), чем женщины (6,3%) сталкиваются с проповедями нетерпимости по отношению к представителям других религий,
- мужчины чаще (8%), чем женщины (7,2%) сталкиваются с проповедями нетерпимости по отношению к представителям других наций,
- мужчины чаще (4,7%), чем женщины (3,6%) сталкиваются с проповедями нетерпимости по отношению к представителям других рас,
- мужчины чаще (4,8%), чем женщины (4%) сталкиваются с проповедями нетерпимости по отношению к представителям другого пола. (Рисунок 85).

Рисунок 85. Сталкивались ли Вы в Казахстане с проповедями нетерпимости по отношению к представителям: Других наций, другой расы, другого пола *(по полу, %)*

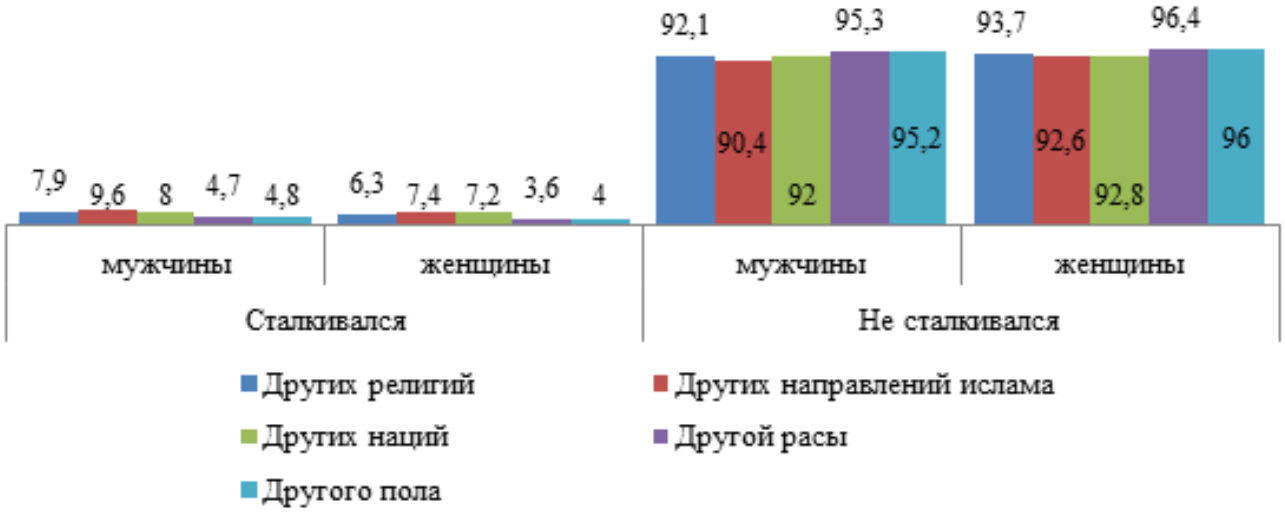

В возрастном срезе выявлена особенность, когда респонденты молодого возраста (18-29 лет) чаще, чем представители других возрастных когорт, сталкиваются с проповедями нетерпимости по отношению к представителям других направлений ислама (9,4%), с проповедями нетерпимости по отношению к представителям других наций (8,3%), с проповедями нетерпимости по отношению к представителям другого пола (5,5%), с проповедями нетерпимости по отношению к представителям других рас (4,5%). (Рисунок 86)

Рисунок 86. Сталкивались ли Вы в Казахстане с проповедями нетерпимости по отношению к представителям: Других религий, других направлений ислама, других наций, другой расы, другого пола? *(по возрасту, %)*

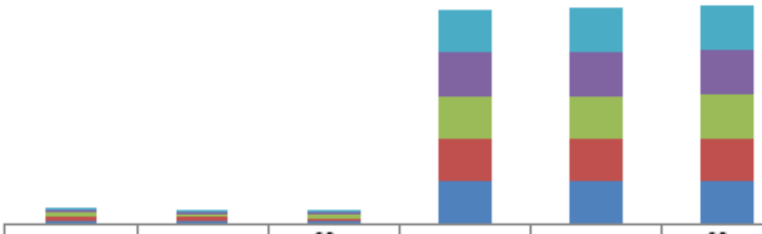

	Сталкивался			Не сталкивался		
	18-29 лет	30-59 лет	60 и старше	18-29 лет	30-59 лет	60 и старше
Другого пола	5,5	4	3,8	94,5	96	96,2
Другой расы	4,5	3,9	4,1	95,5	96,1	95,9
Других наций	8,3	7,3	7,5	91,7	92,7	92,5
Других направлений ислама	9,4	8,5	6,2	90,6	91,5	93,8
Других религий	6,8	7,3	6,5	93,2	92,7	93,5

В региональном разрезе проявление проповедей нетерпимости по отношению к представителям других наций показывает, что никто из респондентов в Нур-Султане с ними не сталкивался, в то время как 26,3% респондентов в Кызылординской области – сталкивались. (Рисунок 87)

Рисунок 87. Сталкивались ли Вы в Казахстане с проповедями нетерпимости по отношению к представителям: Других наций *(по регионам, %)*

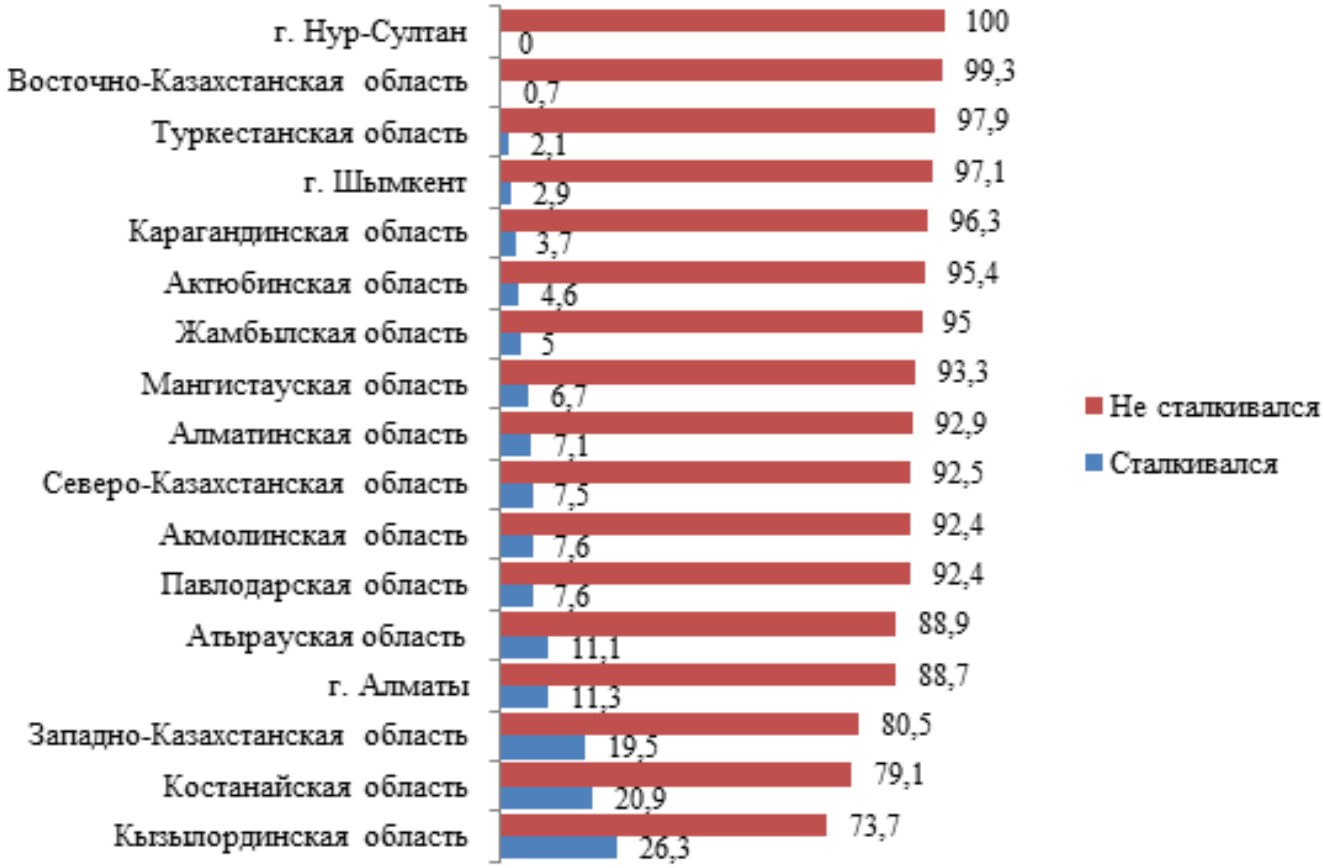

ВЫВОДЫ

С проповедями нетерпимости в отношении представителей других религий, других направлений ислама, другого пола, других наций, других рас чаще сталкиваются мужчины, чем женщины, а также респонденты молодого возраста (18-29 лет).

III ПОНИМАНИЕ МУСУЛЬМАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

3.1 Характеристики истинного верующего

В исследовании проявлено понимание респондентами мусульманской идентичности посредством ряда критериев.

На вопрос о критериях истинно верующего мусульманина в целом по массиву ответы распределились в иерархии:

1 место – «вера в Аллаха – достаточное основание быть истинным верующим» (40,3%),

2 место – «не обязательно совершать все предписания ислама, но обязательно верить в Аллаха и совершать добрые поступки» (33,1%),

3 место – «вера в Аллаха, а также обязательное соблюдение всех требований ислама: намаз, ораза, закят, хадж и т.д.» (24,4%),

4 место – «готовность неотступно соблюдать все требования ислама, в том числе поставить ценности ислама выше собственных интересов» (2,3%). (Рисунок 88)

Рисунок 88. Какие критерии, на Ваш взгляд, могут характеризовать истинного верующего? *(по массиву, %)*

В возрастном срезе позиции, которые могут характеризовать истинного верующего тенденциально сходны и количественно синхронизированы для всех возрастных когорт. Готовность поставить ценности ислама выше собственных интересов, жизни, семьи, государства больше присуще респондентам старшего возраста 60+ - 2,9%, чем молодым (19-29 лет) – 2,1% и среднего возраста (30-59 лет) – 2,2%. (Рисунок 89).

Рисунок 89. Какие критерии, на Ваш взгляд, могут характеризовать истинного верующего? *(по возрасту, %)*

В разрезе регионов критерии, характеризующие истинно верующего, выражены с разными предпочтениями суждений. Готовность поставить ценности ислама выше собственных интересов, жизни, семьи, государства характерно респондентам в разной мере, в том числе: Мангистауская (8%), Карагандинская (5,2%), Восточно-Казахстанская (4,2%), Павлодарская (3,3%), Западно-Казахстанская (3,2%), Костанайская (2,7%), Алматы (2,6%), Северо-Казахстанская (2,2%), Алматинская (1,9%), Туркестанская (1,5%), Кызылординская (1,1%), Акмолинская (0,7%), Актюбинская (0,6%), Шымкент (0,6%), Атырауская (0,5%), Жамбылская (0,3%), Нур-Султан (0%). (Рисунок 90)

Рис. 90 - Какие критерии, на Ваш взгляд, могут характеризовать истинного верующего? (по регионам, %)

Рисунок 90. Какие критерии, на Ваш взгляд, могут характеризовать истинного верующего? *(по регионам, %)*

ВЫВОДЫ

Исходя из критерия готовности поставить интересы религии выше всех остальных, в стране расширяется ареал критичных областей (помимо уже известных «очагов напряженности») за счет Восточно-Казахстанской, Павлодарской, Костанайской областей.

3.2 Отношение к представителям других религий

Религиозные взаимодействия в казахстанском обществе отличаются уважительными либо толерантными отношениями между представителями разных религий.

В исследовании выяснялось, в какой степени уважение, толерантность (безразличие, терпимость) или интолерантность (нетерпимость) характерны респондентам.

В целом по массиву в 62,5% ответов зафиксировано уважительное отношение ко всем религиям, в 22,8% - безразличное (толерантное), в 11,3% - аксиологически неопределенное: «в зависимости от религии», в 3,4% - негативное, интолерантное. (Рисунок 91)

Рисунок 91. Как Вы относитесь к представителям других религий (религиозных течений)? *(по массиву, %)*

В разрезе пола тенденциально и количественно позиции мужчин и женщин совпадают. (Рисунок 92)

Рисунок 92. Как Вы относитесь к представителям других религий (религиозных течений)? *(по полу, %)*

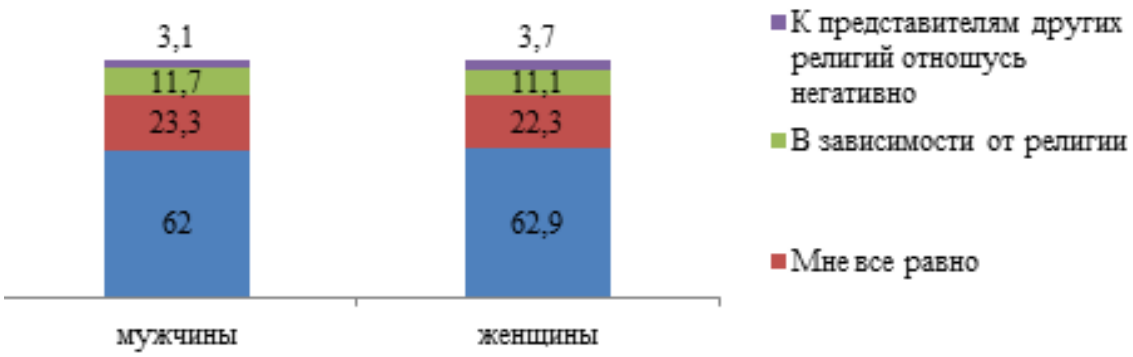

В разрезе возраста акцентированы позиции:

1) Более старших респондентов (60+ лет) по критерию уважительного отношения к представителям других религий (65%) по сравнению с когортами молодых (18-29 лет) – 61,8% и средневозрастных (61,9%) респондентов.

2) Большего удельного веса толерантного (в значении безразличного, «мне все равно») отношения молодых респондентов 18-29 лет (25,7%), чем средневозрастных (30-59 лет) – 22,5% и старше 60+ (18,4%)

3) Избирательно направленного отношения к представителям других религий (течений) (в значении «в зависимости от религии») у средневозрастных (22,5%) и старше 60 лет (12,3%) по сравнению с молодыми 18-29 лет - (9,1%).

4) Тождественности значений (по 3,4%) негативно относящихся к представителям других религий во всех возрастных когортах. (Рисунок 93)

Рисунок 93. Как Вы относитесь к представителям других религий (религиозных течений)? *(по возрасту, %)*

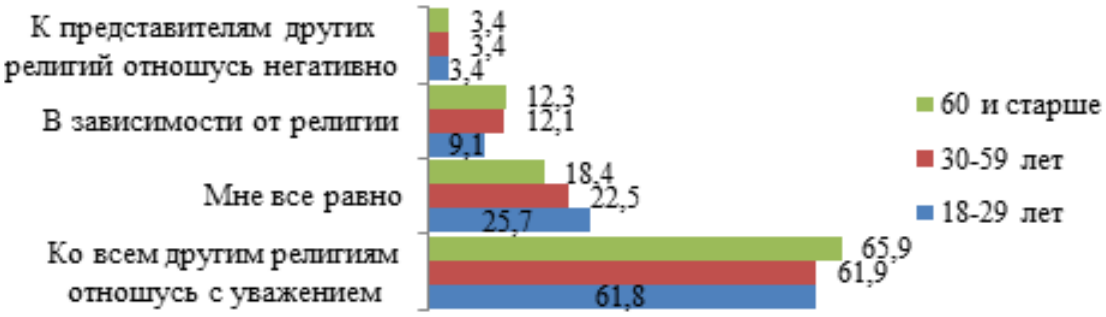

В разрезе регионов проявлены особенности

1) негативного отношения к представителям других религий: в Туркестанской (12,3%), Кызылординской (9%), Атырауской (8,8%), Алматинской (3,6%), Алматы (3,4%), Актюбинской (3,1%), Костанайской (3%), Мангистауской (2,2%), Западно-Казахстанской (2%) областях.;

2) безразличного отношения к представителям других религий в диапазоне от 8% в Нур-Султане до 53,1% в Северо-Казахстанской области. (Рисунок 94)

Рисунок 94. Как Вы относитесь к представителям других религий (религиозных течений)? *(по регионам, %)*

ВЫВОДЫ

В исследовании проявлены объемы не толерантного (3,4%), акцентированно направленного (11,3%), безразличного (22,8%), уважительного отношения (62,5%) к представителям других религий. Объемы уважительного восприятия и отношения преобладают. В то же время сформировались большие лакуны толерантного (безразличного) и негативного отношений.

3.3 Религиозное обращение как долг мусульманина

В целом по массиву опрошенных религиозное обращение других в свою веру как долг мусульманина в 77,1% ответов названо не обязательным, в 15,2% ответов указано на необходимость религиозного обращения в свою веру как на обязанность каждого мусульманина, в 7,7% - респонденты затруднялись с ответом. (Рисунок 95)

Рисунок 95. Является ли для Вас, как для мусульманина, обязательным обращение других в свою веру? *(по массиву, %)*

В разрезе пола акцентирована позиция мужчин, они чаще (16,2%), чем женщины (14,3%) считают, что обращение в свою веру – обязательно для мусульманина (Рисунок 96).

Рисунок 96. Является ли для Вас, как для мусульманина, обязательным обращение других в свою веру? *(по полу, %)*

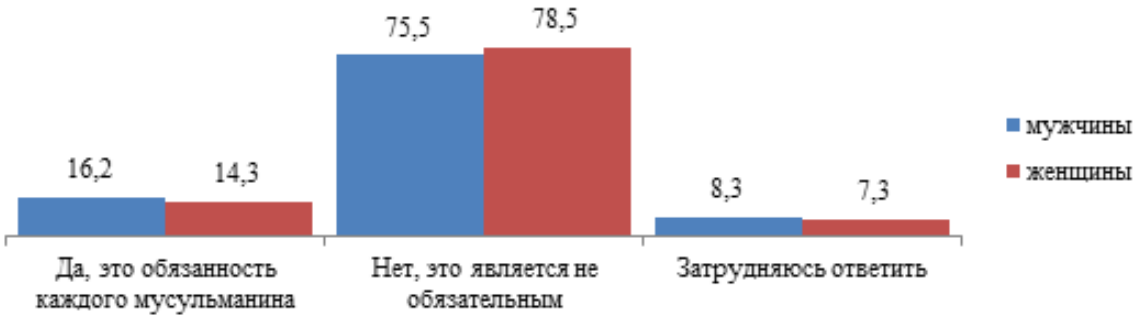

В возрастном срезе тенденциально и количественно понимание обращения в свою веру сходно. Различается соотношение затрудняющихся с ответом: среди молодых респондентов оно выше (8,6%). (Рисунок 97)

Рисунок 97. Является ли для Вас, как для мусульманина, обязательным обращение других в свою веру? *(по возрасту, %)*

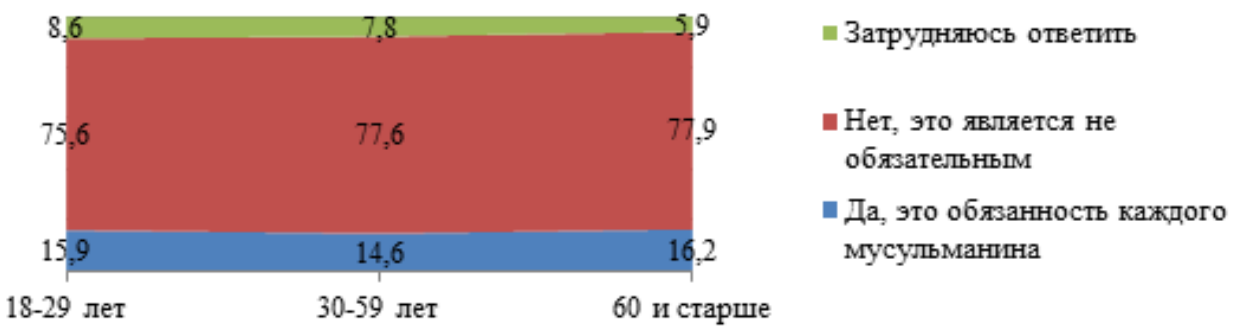

В разрезе регионов обращение в свою веру как обязанность мусульманина рассматривается в диапазоне значений от 1% в Нур-Султане до 35,8% - в Кызылординской области. (Рисунок 98)

Рисунок 98. Является ли для Вас, как для мусульманина, обязательным обращение других в свою веру? *(по регионам, %)*

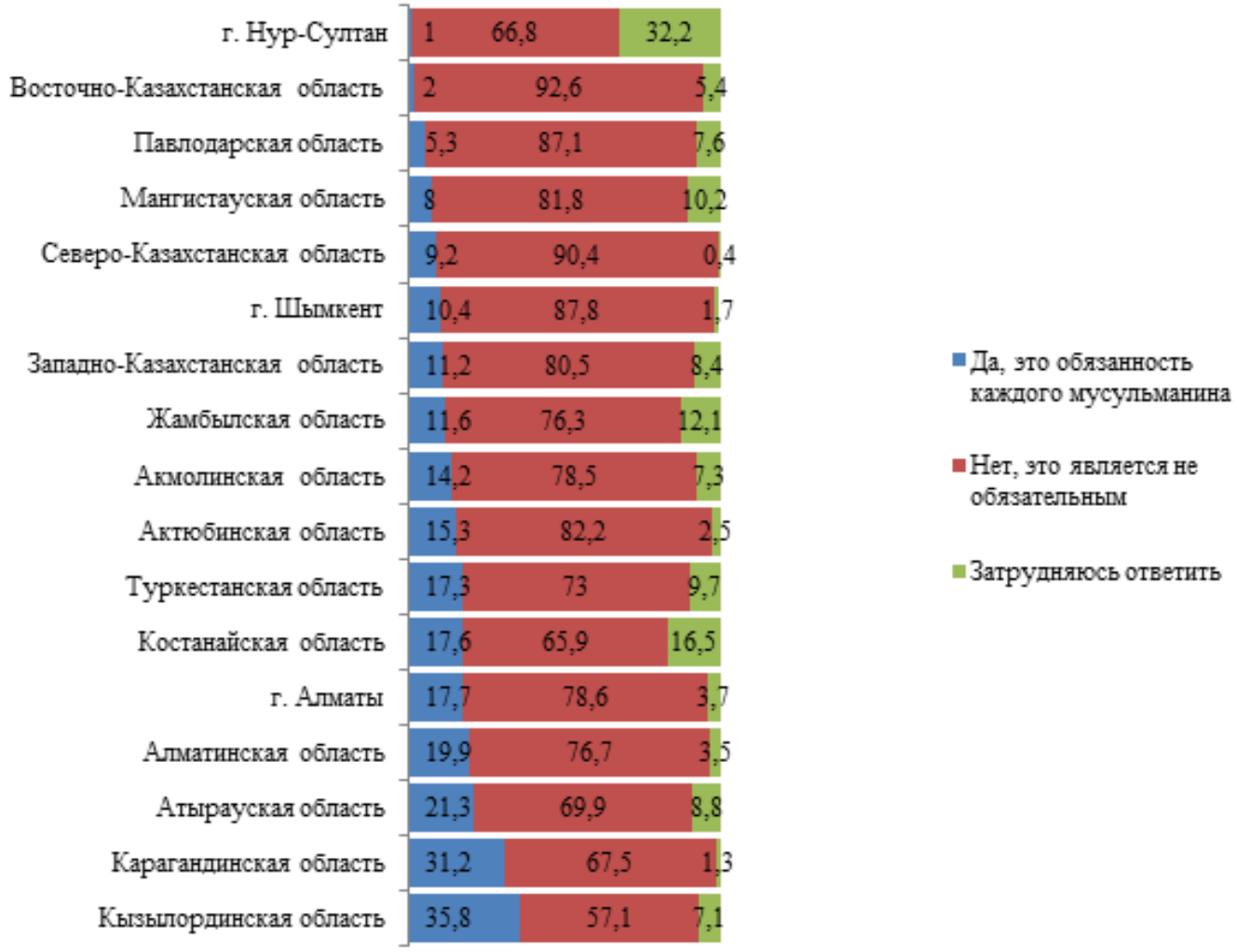

ВЫВОДЫ

Религиозное обращение как обязанность мусульманина становится важным идентификационным маркером радикального и традиционного ислама и может рассматриваться в контексте данного исследования как индикатор для выявления объемов прозелитизма рядовыми представителями мусульманской уммы.

IV ОТНОШЕНИЕ К ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДУХОВНОГО УПРАВЛЕНИЯ МУСУЛЬМАН КАЗАХСТАНА (ДУМК)

4.1 Поиск ответов об исламе

В случае возникновения вопроса об исламе респонденты в первую очередь обращаются к имаму (49,2%).

Сопоставимыми по значимости консультаций об исламе являются позиции родителей и родственников (38,4%) и знающих людей среди родственников (36%).

Среди знающих друзей и знакомых респонденты могут получить информацию в 15,4%.

К интернет-источникам обращаются 9,1%, к религиозной литературе – 8,5%, к членам религиозной общины – 4,3%. (Рисунок 99)

Рисунок 99. В случае возникновения вопроса об исламе к кому Вы обратитесь в первую очередь? *(по массиву, %)*

В возрастном разрезе выявлены особенности в определении приоритетов в выборе духовного авторитета, они разные для возрастных когорт. Для молодых (18-29 лет) респондентов иерархия авторитетов в сфере духовности такова: родители и родственники (51,6%), имам (44,1%), знающий человек среди родственников (32%), знающий человек среди друзей, знакомых (14,4%), Интернет источники (10,7%), религиозная литература (8%), члены религиозной общины (4,1%). (Рисунок 100)

Рис.100 - В случае возникновения вопроса об исламе к кому Вы обратитесь в первую очередь? (по возрасту, %)

Рисунок 100. В случае возникновения вопроса об исламе к кому Вы обратитесь в первую очередь? *(по возрасту, %)*

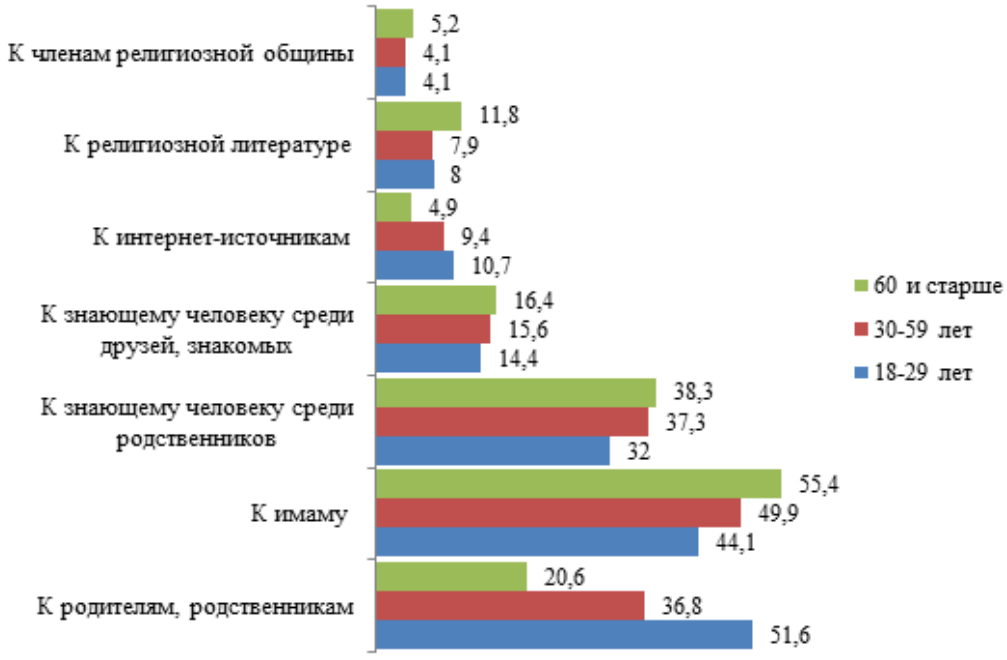

В разрезе регионов авторитет имамов определен в диапазоне от 36,8% в Жамбылской до 68,8% в Павлодарской области.

Сильные позиции в консультировании по вопросам ислама у родителей и родственников респондентов: от 28,3% в Туркестанской до 56,5% в Атырауской областях.

Религиозная литература как источник об исламе популярна у 2,0% респондентов в Нур-Султане до 23,1% в Атырауской области.

Интернет-источники используются респондентами во всех регионах: в Павлодарской (15,8%), Жамбылской (13,4%), Нур-Султане (13,3%), Костанайской (12,4%), Алматы (11,6%), Северо-Казахстанской (11,4%), Алматинской (10,5%), Западно-Казахстанской (8,8%), Акмолинской (8,2%), Туркестанской (8,1%), Шымкенте (8,1%), Атырауской (6,5%), Актюбинской (6,2%), Кызылординской (5,9%), Восточно-Казахстанской (5,3%), Карагандинской (4,9%), Мангистауской (0,9%) областях. (Рисунок 101)

Рисунок 101. В случае возникновения вопроса об исламе к кому Вы обратитесь в первую очередь? *(по регионам, %)*

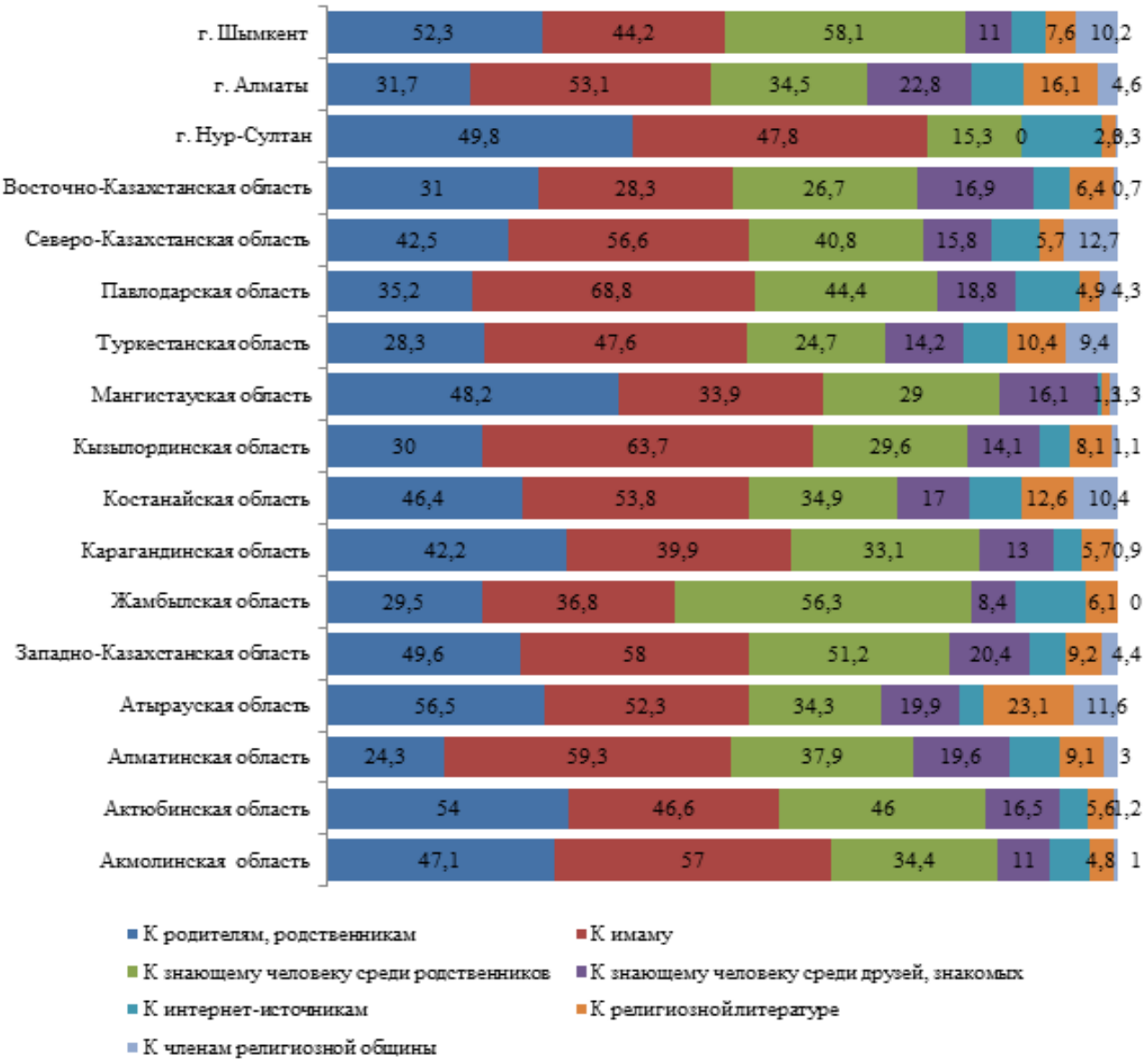

ВЫВОДЫ

Интернет источники являются более популярными у молодых респондентов (10,7%), религиозная литература – у старших поколений респондентов (11,8%). У средних (30-59 лет) и старших поколений (60+) авторитет имама выше, чем у молодых (18-29 лет) Молодые респонденты в первую очередь ищут ответы на духовные вопросы у родных и близких.

4.2 Курсы при мечетях

По массиву в целом на вопрос о посещении курсов при мечетях получены ответы, которые показывают неудовлетворительную информированность (никогда не слышали о курсах – 45,6%, что-то слышали о курсах, но сами на них не были – 44,4%) и низкую посещаемость (9,1% в целом, в том числе: 1,8% - регулярно посещают, 7,3% - посещали несколько раз) курсов при мечетях. (Рисунок 102)

Рисунок 102. Посещаете ли Вы курсы (языковые, по изучению Корана, другие) при мечетях? *(по массиву, %)*

Организация (1,6%) и регулярное посещение (2%) курсов при мечетях больше характерны для самой молодой когорты респондентов (18-29 лет). (Рисунок 103)

Рисунок 103. Посещаете ли Вы курсы (языковые, по изучению Корана, другие) при мечетях? *(по возрасту, %)*

В региональном разрезе выявлено, что о курсах в основном слышали и в меньшей степени – были их участниками. Посещали курсы в мечети несколько раз респонденты в Шымкенте (13,3%), Атырауской (13,0%), Кызылординской (13,0%), Туркестанской (11,2%), Северо-Казахстанской (10,5%), Алматы (9,0%), Карагандинской (7,8%), Западно-Казахстанской (7,2%), Жамбылской (7,1%), Мангистауской (7,1%), Алматинской (6,8%), Костанайской (6,3%), Акмолинской (4,8%), Павлодарской (3,6%), Актюбинской (2,5%), Нур-Султана (2,5%), Восточно-Казахстанской (1,1%) областей. (Рисунок 104)

Рисунок 104. Посещаете ли Вы курсы (языковые, по изучению Корана, другие) при мечетях? *(по регионам, %)*

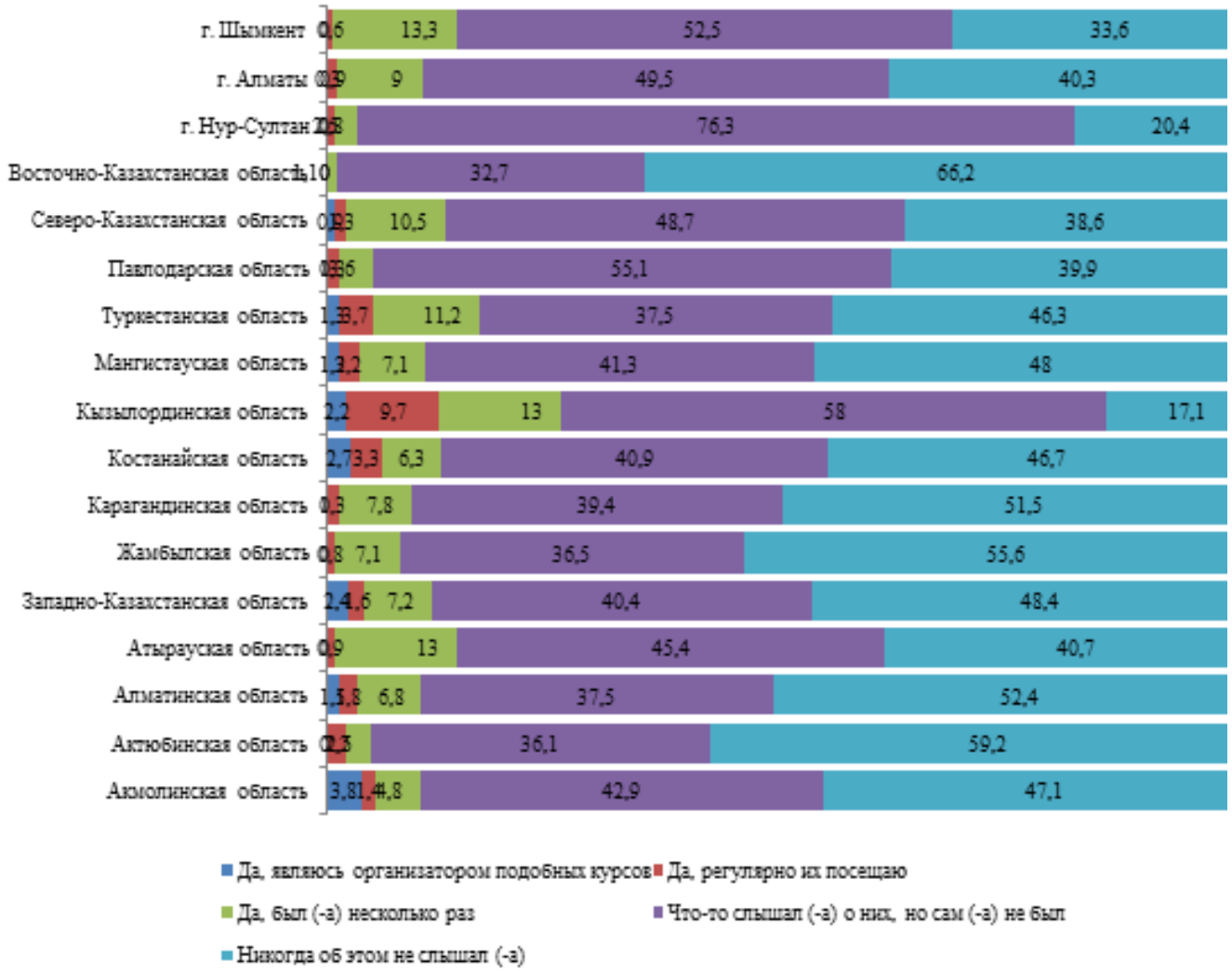

ВЫВОДЫ

Религиозное просвещение и языковая подготовка при мечетях пока не стали популярными среди верующих. Подавляющее большинство о них либо не слышали (45,6%), либо что-то слышали, но сами там не были (44,4%). Несколько раз были на курсах 7,3% респондентов. Посещают курсы регулярно 1,8%. В региональном формате курсы наиболее популярны в областях с высокой религиозностью населения.

4.3 Трудности при общении с имамом в мечети

В целом по массиву 63,3% респондентов отмечают, что у них нет никаких трудностей при общении с имамом мечети. 25,2% никогда не обращались к имаму.

Отмечены трудности: языковой барьер (4,4%), женщинам сложно общаться с имамом (4,3%), трудно попасть к имаму (3,7%), сложность терминов (3,3%), неудобный график приема (2,1%), высокомерие имама (1,6%), некомпетентность имама (1,5%), отсутствие у имама желания идти на контакт (1,2%). (Рисунок 105)

Рисунок 105. Какие трудности у Вас возникали при общении с имамом в мечети? *(по массиву, %)*

В разрезе возраста выявлено, что трудности при общении с имамом есть в той или иной степени у всех возрастных когорт респондентов. У молодых респондентов (18-29 лет) иерархия трудностей такова: языковой барьер (4,9%), трудность попасть к имаму (4,8%), женщинам трудно общаться с имамом (4,2%), сложность терминов (3,3%), выскомерие имама (1,7%), неудобный график приема (1,7%), некомпетентность имама (1,5%), отстутсиве у имама желания идти на котнатк (1,3%). (Рисунок 106)

Рисунок 106. Какие трудности у Вас возникали при общении с имамом в мечети? *(по возрасту, %)*

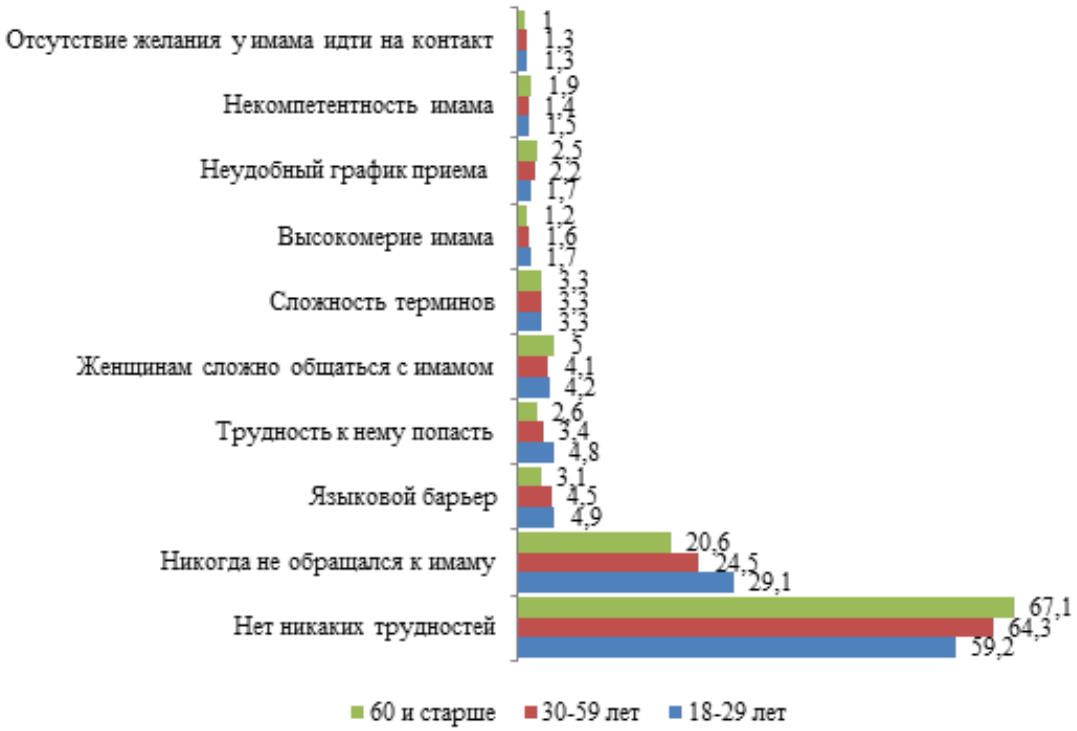

В региональном срезе трудности при общении с имамом имеют региональные особенности. Отметим диапазоны в разбросе значений по предлагаемым в исследовании критериям (далее подчеркнуты).

Трудность попасть к имаму от 0,3% в Нур-Султане до 10,2% в Атырауской области.

Языковой барьер – от 0,3% в Жамбылской до 24,6% в Северо-Казахстанской областях.

Женщинам сложно общаться с имамом – от 0,3% в Жамбылской до 14,5% в Северо-Казахстанской областях.

Сложность терминов – от 0,5% в Жамбылской до 11,8% в Северо-Казахстанской областях.

Неудобный график приема – от 0,3% в Актюбинской до 10,2% - в Атырауской областях.

Некомпетентность имама – от 0,7% в Кызылординской, Карагандинской до 2,6% в Туркестанской областях.

Отсутствие у имама желания идти на контакт - от 0,2% в Восточно-Казахстанской до 3,4% в Кызылординской областях. (Рисунок 107).

Рисунок 107. Какие трудности у Вас возникали при общении с имамом в мечети? *(по регионам, %)*

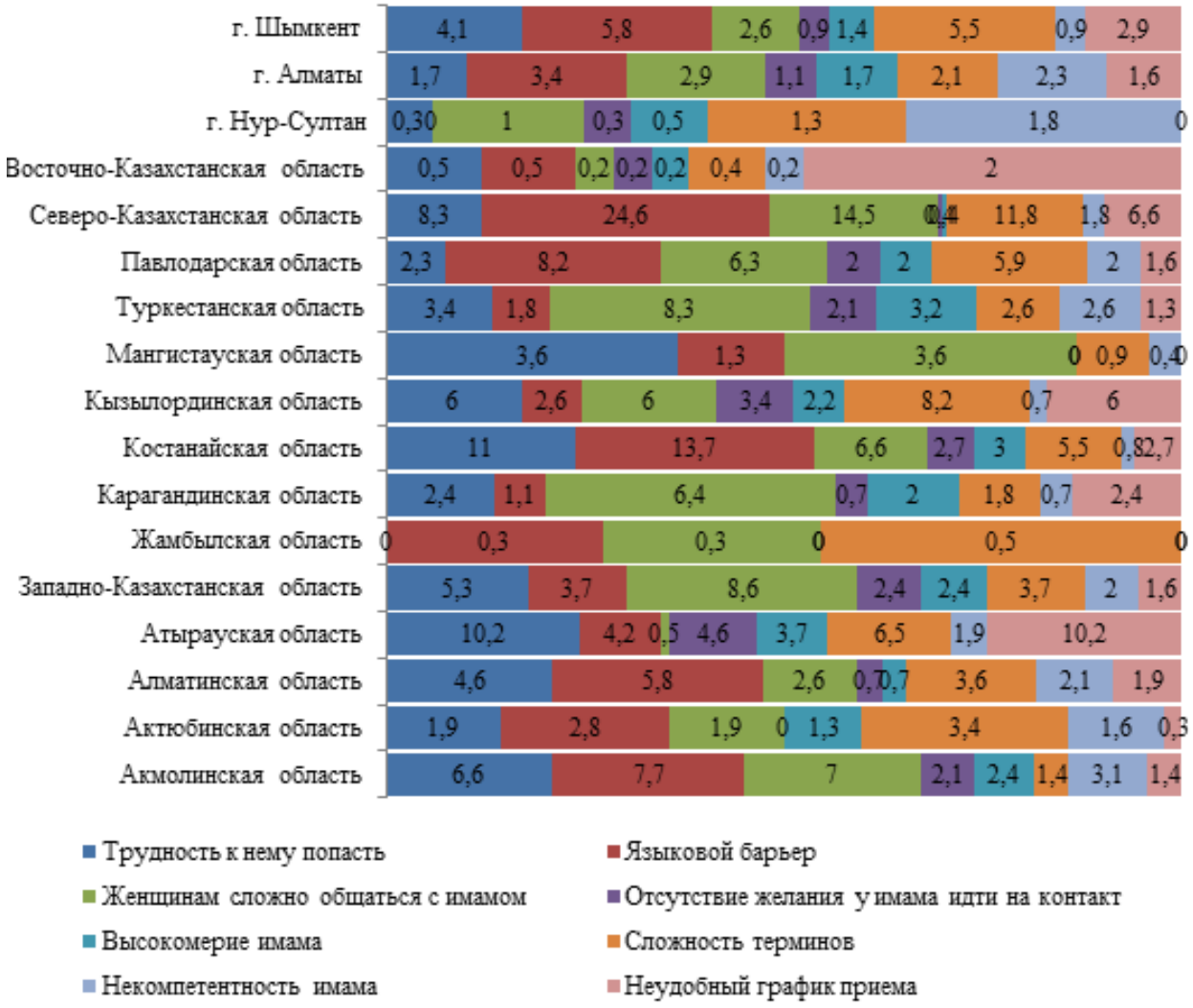

ВЫВОДЫ

Подавляющее число респондентов (63,3%) отмечает, что у них нет никаких трудностей при общении с имамом мечети. 25,2% никогда не обращались к имаму. Отмеченные трудности имеют акцентированно выраженную региональную специфику и по количественному выражению не совпадают по регионам.

4.4 Необходимые качества имама

В целом по массиву респонденты отметили качества, которыми должен обладать имам.

Более половины респондентов указывают на наличие опыта работы с населением (61,1%). Наличие духовного образования, полученного в Казахстане, считают необходимым 45,2%. Широкий кругозор имама на третьей позиции - 41,8%.

Далее по мере убывания значимости названы: безупречная репутация – 37,5%, наличие семьи – 29,6%, наличие научных знаний – 24,9%, скромный образ жизни – 23,2%, зрелый возраст – 13,1%, наличие духовного зарубежного образования – 12,4%, ораторские способности - 12,2%, опрятная внешность – 11,2%, знание языков (казахский, русский) – 9,9%, наличие нерелигиозного образования – 9%, , молодой возраст – 2,1%. (Рисунок 108)

Рисунок 108. Какими качествами, на Ваш взгляд, должен обладать имам? *(по массиву, %)*

Для разных возрастных когорт респондентов желаемые качества имама тождественны. (Таблица 25)

Таблица 25. Какими качествами, на Ваш взгляд, должен обладать имам? *(по возрасту, %)*

	18-29 лет	30-59 лет	60 и старше
НАЛИЧИЕ ОПЫТА РАБОТЫ С НАСЕЛЕНИЕМ	58,8	62,0	62,3
НАЛИЧИЕ ДУХОВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ, ПОЛУЧЕННОГО В КАЗАХСТАНЕ	45,5	45,3	44,4
ШИРОКИЙ КРУГОЗОР	41,1	42,1	42,1
БЕЗУПРЕЧНАЯ РЕПУТАЦИЯ	35,2	38,6	37,8
НАЛИЧИЕ СЕМЬИ	28,9	29,6	31,1
НАЛИЧИЕ НАУЧНЫХ ЗНАНИЙ	26,1	24,9	22,8
СКРОМНЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ	22,7	22,6	26,7
ЗРЕЛЫЙ ВОЗРАСТ	13,2	12,8	14,3
НАЛИЧИЕ ДУХОВНОГО ЗАРУБЕЖНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	12,3	12,7	11,4
ОРАТОРСКИЕ СПОСОБНОСТИ	12,3	12,5	10,8
ОПРЯТНАЯ ВНЕШНОСТЬ	11,9	10,6	11,9
ЗНАНИЕ ЯЗЫКОВ (КАЗАХСКИЙ, РУССКИЙ)	9,5	10,1	10,0
НАЛИЧИЕ НЕРЕЛИГИОЗНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	8,9	9,3	8,0
МОЛОДОЙ ВОЗРАСТ	2,7	2,1	1,2

Региональная специфика желаемых качеств имам разная и представлена в таблице 26.

ВЫВОДЫ

Желаемые качества имама сходны в возрастной проекции респондентов и существенно различаются в региональном измерении, что важно учитывать при назначении имамов в конкретные регионы.

Таблица 26. Какими качествами, на Ваш взгляд, должен обладать имам? *(по регионам, %)*

	АКМОЛИНСКАЯ	АКТЮБИНСКАЯ	АЛМАТИНСКАЯ	АТЫРАУСКАЯ	ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКАЯ	ЖАМБЫЛСКАЯ	КАРАГАНДИНСКАЯ	КОСТАНАЙСКАЯ	КЫЗЫЛОРДИНСКАЯ	МАНГИСТАУСКАЯ	ТУРКЕСТАНСКАЯ	ПАВЛОДАРСКАЯ	СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКАЯ	ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКАЯ	Г. НУР-СУЛТАН	Г. АЛМАТЫ	Г. ШЫМКЕНТ
Наличие опыта работы с населением	7,3	12,4	15,2	11,7	20,7	1,8	6,8	12,4	5,9	0,4	7,2	6,3	18,7	6,2	2,5	18,2	38,7
Наличие духовного образования, полученного в Казахстане	52,6	61,3	51,4	47,2	48,2	29,5	41,8	48,9	53,3	25,8	25,4	69,4	34,6	37,1	58,2	57,9	24,6
Наличие духовного зарубежного образования	23,7	8,0	14,3	3,2	11,2	3,9	10,8	12,9	6,3	15,6	11,0	11,5	14,0	14,3	2,3	21,6	13,6
Наличие научных знаний	18,9	36,2	23,0	26,4	14,3	23,9	25,5	29,1	21,9	29,8	27,5	19,4	22,8	24,2	17,5	25,4	34,8
Широкий кругозор	34,4	49,5	41,5	46,8	23,9	44,5	39,2	35,4	42,6	40,9	51,9	31,9	36,8	46,5	31,9	50,3	39,1
Наличие нерелигиозного образования	5,5	4,0	7,4	2,8	4,4	17,1	8,6	7,7	0,7	6,2	9,7	9,5	8,3	13,2	1,8	13,2	18,8
Безупречная репутация	29,2	22,6	29,5	24,5	40,2	63,7	30,3	33,2	34,4	36,0	39,6	35,9	44,3	55,7	48,1	28,2	44,6
Наличие семьи	24,4	26,0	25,8	25,0	41,0	25,0	31,9	27,5	15,6	37,8	20,1	21,7	45,6	33,1	61,8	25,0	30,7
Скромный образ жизни	11,7	9,9	26,2	18,5	27,9	34,5	24,1	19,5	8,9	27,1	17,5	35,5	14,0	28,8	21,8	15,6	53,0
Опрятная внешность	7,6	9,9	12,3	19,0	16,7	7,6	12,2	11,0	30,7	5,3	16,8	10,2	11,4	5,6	1,5	12,3	3,2
Ораторские способности	13,1	23,2	14,1	12,0	8,0	17,9	10,4	12,1	6,7	16,4	17,8	9,2	5,7	7,6	4,8	15,0	4,9
Молодой возраст	1,0	2,5	2,5	0,0	2,8	0,0	2,9	1,6	0,4	16,4	2,8	1,3	1,8	0,0	0,0	1,6	3,2
Зрелый возраст	8,6	5,9	12,7	21,3	19,1	16,8	16,8	9,9	8,1	30,2	24,6	19,7	14,5	5,1	0,0	8,6	12,2
Знание языков. казахский, русский	12,0	8,7	8,9	19,9	10,8	3,2	14,8	10,4	1,5	13,3	6,1	17,1	13,6	11,4	0,3	10,5	13,0

4.5 Активность прихожан в мечетях

В целом по массиву опрошенных 3,3% посещающих мечеть лично сталкивались с ситуацией разногласий в вопросах религии между людьми в мечети. 7,9% слышали об этом от родственников, знакомых. 66,5% не сталкивались с подобными ситуациями. (Рисунок 109)

Рисунок 109. Сталкивались ли Вы с разногласиями в вопросах религии между людьми в мечетях? *(по массиву, %)*

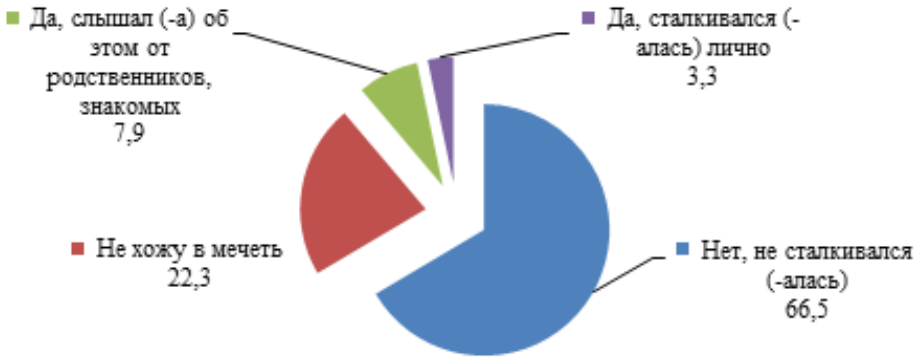

В возрастном срезе выявлено, что чаще сталкиваются с разногласиями в вопросах религии между людьми в мечетях молодые респонденты (18-29 лет): 4,1% сталкивались лично и 8,4% слышали об этом от родственников и знакомых. (Рисунок 110)

Рисунок 110. Сталкивались ли Вы с разногласиями в вопросах религии между людьми в мечетях? *(по возрасту, %)*

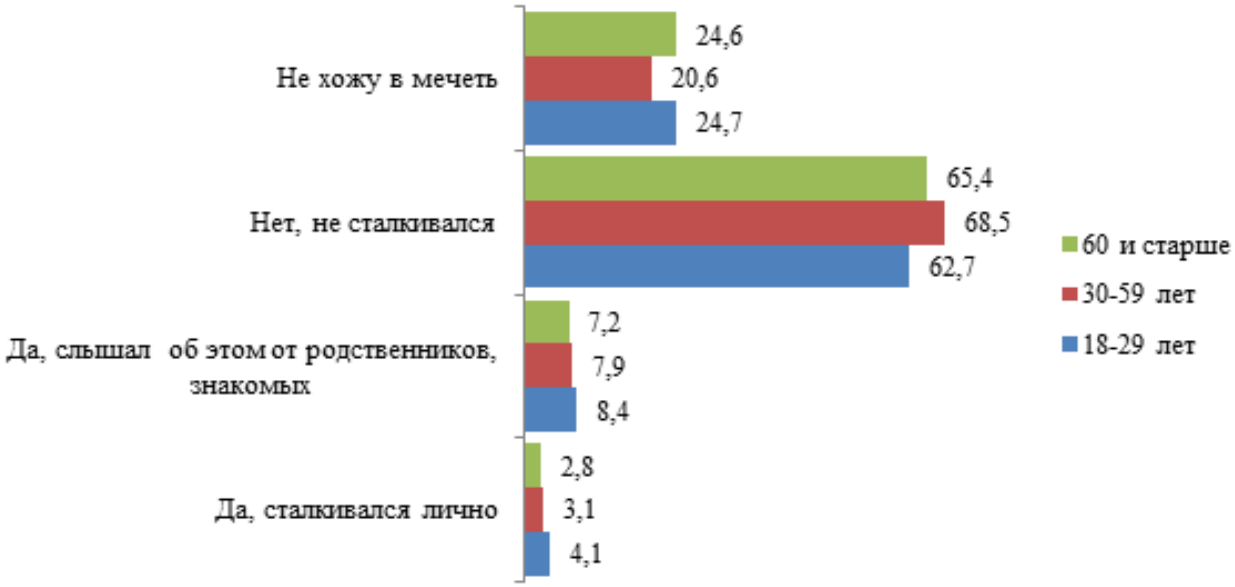

В разрезе регионов сталкивались лично с ситуациями разногласия между верующими в мечетях в Акмолинской (8,9%), Костанайской (8,0%), Кызылординской (5,6%), Алматинской (5,2%), Алматы (5,2%), Мангистауской (4,9%), Западно-Казахстанской (4,4%), Актюбинской (2,8%), Туркестанской (2,6%), Карагандинской (2,4%), Атырауской (1,9%), Северо-Казахстанской (1,8%), Павлодарской (1,3%), Шымкент(1,2%), Жамбылской (0,3%), Восточно-Казахстанской (0,2%) областях, в Нур-Султане (0%).

Слышали от родственников и знакомых о ситуациях разногласия между верующими в мечетях в Кызылординской (29,4%), Костанайской (13,5%), Западно-Казахстанской (12,0%), Северо-Казахстанской (11,8%), Мангистауской (9,8%), Атырауской (9,7%), Павлодарской (9,5%), Алматы (9,3%), Акмолинской (8,9%), Алматинской (7,5%), Карагандинской (6,6%), Туркестанской (5,8%), Шымкенте (4,6%), Актюбинской (4,3%), Восточно-Казахстанской (4,2%), Жамбылской (1,0%) областях, в Нур-Султане (0,3%). (Рисунок 111)

Рисунок 111. Сталкивались ли Вы с разногласиями в вопросах религии между людьми в мечетях? *(по массиву, %)*

В целом по массиву 4,3% респондентов отметили, что к ним в мечети подходили люди (не имамы) с настойчивыми разговорами об исламе, политике, социальной жизни. 72% не сталкивались с такой ситуацией. (Рисунок 112)

Рисунок 112. Подходили ли к Вам в мечети люди (не имамы) с настойчивыми разговорами об исламе, политике, социальной жизни? *(по массиву, %)*

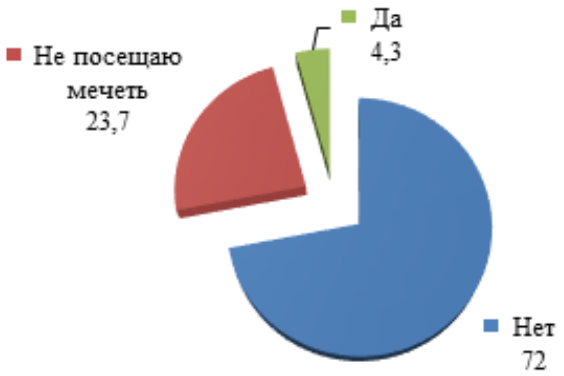

В возрастном срезе зафиксировано, что к молодым респондентам (18-29 лет) подходили в мечети чаще (5,1%), чем к респондентам других возрастных когорт, с настойчивыми разговорами об исламе, политике, социальной жизни. (Рисунок 113)

Рисунок 113. Подходили ли к Вам в мечети люди (не имамы) с настойчивыми разговорами об исламе, политике, социальной жизни? *(по возрасту, %)*

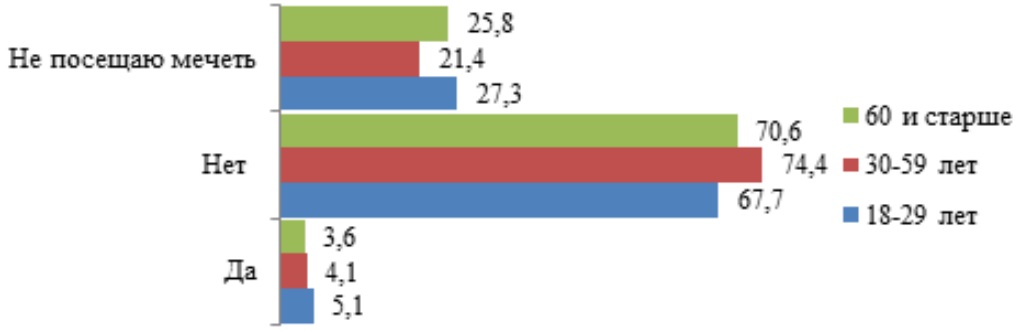

В региональном разрезе к респондентам подходили в мечети люди (не имамы) с настойчивыми разговорами об исламе, политике, социальной жизни, в том числе: в Мангистауской (11,6%), Кызылординской (10,4%), Акмолинской (9,6%), Атырауской (9,3%), Туркестанской (6,3%), Западно-Казахстанской (6,0%), Костанайской (5,5%), Алматы (5,3%), Алматинской (4,8%), Актюбинской (4,4%), Шымкенте (2,3%), Карагандинской (1,8%), Северо-Казахстанской (1,3%), Восточно-Казахстанской (0,5%), Жамбылской (0,3%), Павлодарской областях (0,3%), в Нур-Султане (0%).

В связи с этим вопросом ответили, что не посещают мечеть в Шымкенте (57,7%), Жамбылской (56,1%), Туркестанской (54,9%), Мангистауской (48,4%), Атырауской (26,2%), Алматы (21,9%), Карагандинской (19,9%), Алматинской (19,6%), Актюбинской (17,8%), Западно-Казахстанской (16,4%), Костанайской (15,9%), Восточно-Казахстанской (10,3%), Акмолинской (4,8%), Павлодарской (4,6%), Кызылординской (4,5%), Северо-Казахстанской (4,0%) областях, в Нур-Султане (2,5%). (Рисунок 114)

Рисунок 114. Подходили ли к Вам в мечети люди (не имамы) с настойчивыми разговорами об исламе, политике, социальной жизни? *(по регионам, %)*

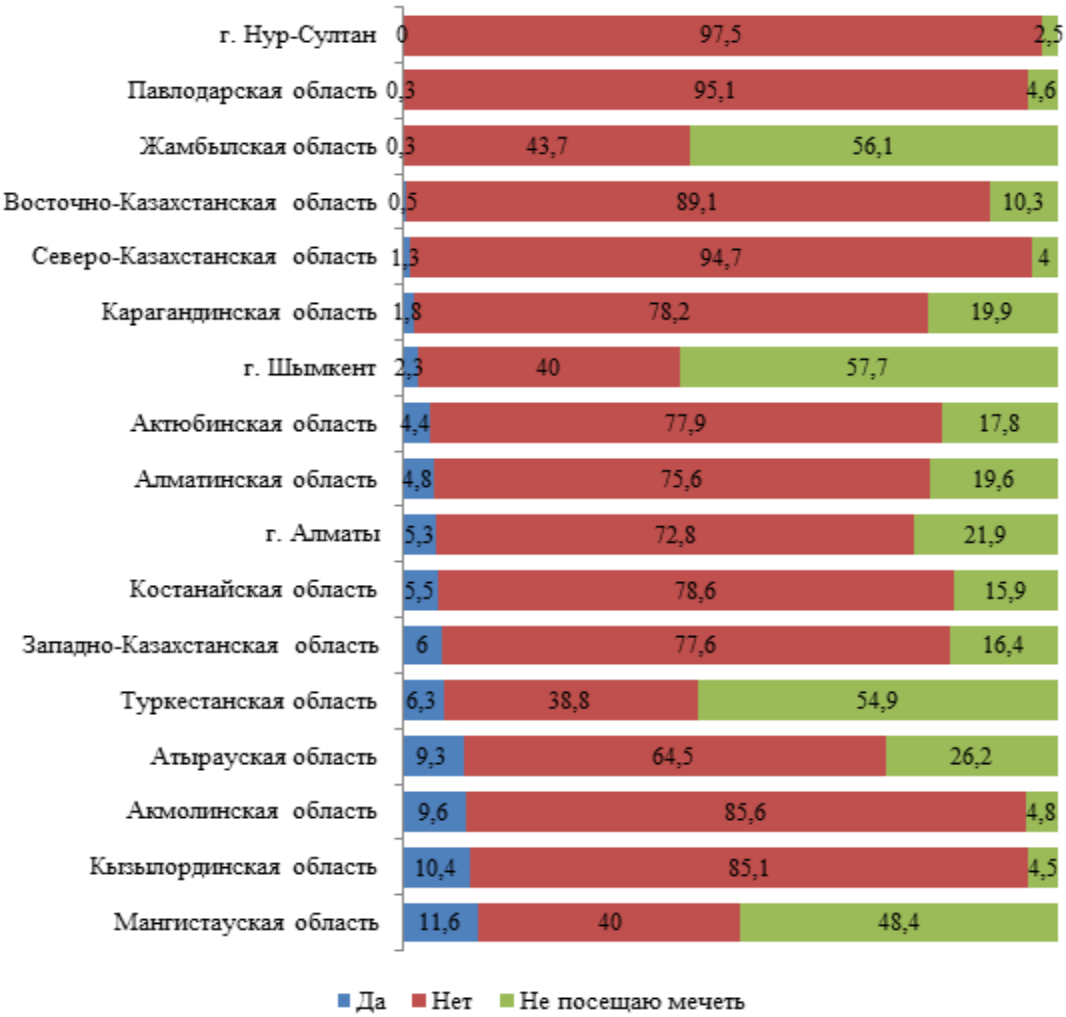

ВЫВОДЫ

Исследование выявило, что факты разногласий и случаи агитации в мечетях распространены по всей территории Казахстана с разной степенью интенсивности (исключение составил Нур-Султан). Обращаются с агитационными разговорами к верующим всех возрастных когорт, но чаще – к молодежи.

4.6 Доверие к деятельности ДУМК в конкретных направлениях

Доверие деятельности ДУМК изучалось по актуальным направлениям деятельности:

- Подготовка имамов
- Организация хаджей
- Координация строительства мечетей
- Издание религиозной литературы
- Обучение детей в медресе, в университете Нур-Мубарак
- Распределение пожертвований
- Профилактика экстремизма и терроризма
- Сертификация продукции Халал

Выявлено, что по всем перечисленным видам деятельности у респондентов выражено преобладание доверия к ДУМК, но с разными модальностями. Больше всего верующие мусульмане полностью доверяют ДУМК в подготовке имамов (34,3%, сертификации продукции халал (32,7%), в распределении пожертвований (32,4%). Меньше всего респонденты полностью доверяют в обучении детей в медресе, в университете Нур-Мубарак (17,3%). (Рисунок 115)

Рисунок 115. Доверяете ли Вы деятельности ДУМК в следующих направлениях? *(по массиву, %)*

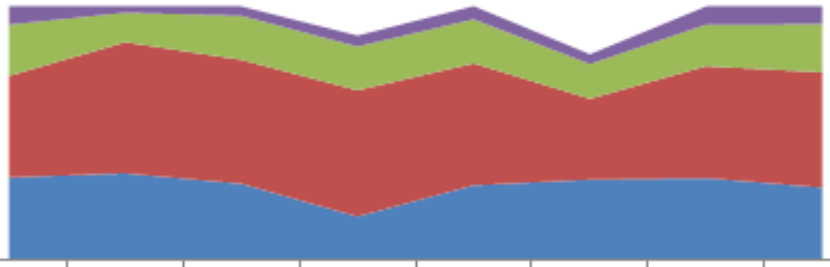

	Сертификация продукции Халал	Подготовка имамов	Издание религиозной литературы	Обучение детей в медресе, в университете Нур-Мубарак	Организация хаджей	Координация строительства мечетей	Распределение пожертвований	Профилактика экстремизма и терроризма
Полностью не доверяю	7,3	2,6	3,7	4,3	5,2	3,9	7,2	7,1
Скорее не доверяю	20,1	11,6	17,3	17,2	17,3	13,6	16,3	18,9
Скорее доверяю	39,9	51,5	48,7	49,6	47,9	31,8	44	45,3
Полностью доверяю	32,7	34,3	30,2	17,3	29,6	31,8	32,4	28,7

Таблица 27. Доверяете ли Вы деятельности ДУМК (Духовное управление мусульман Казахстана) в следующих направлениях? *(по возрасту, %)*

	Полностью доверяю			Скорее доверяю			Скорее не доверяю			Полностью не доверяю		
	18-29 лет	*30-59 лет*	*60 и старше*	*18-29 лет*	*30-59 лет*	*60 и старше*	*18-29 лет*	*30-59 лет*	*60 и стар-ше*	*18-29 лет*	*30-59 лет*	*60 и старше*
Сертификация продукции «Халал»	34,3	30,8	37,1	39,7	40,0	39,8	19,5	21,4	16,1	6,5	7,7	7,0
Подготовка имамов	34,2	33,1	38,9	52,6	51,8	48,6	11,3	12,3	9,4	1,9	2,8	3,0
Издание религиозной литературы	29,0	29,3	35,5	51,0	48,5	45,8	16,6	18,4	14,7	3,3	3,9	4,0
Обучение детей в медресе, ВУЗе (Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак)	27,7	27,9	34,5	51,9	49,8	44,7	16,7	17,8	15,8	3,7	4,5	4,9
Организация хаджей	28,4	29,0	34,1	49,6	48,4	43,2	17,3	17,0	18,2	4,7	5,7	4,5
Профилактика экстремизма и терроризма	27,0	28,0	34,7	46,9	45,4	42,0	19,8	18,9	17,0	6,4	7,7	6,3
Координация строительства мечетей	30,8	31,0	37,0	53,2	50,5	46,4	12,5	14,1	13,6	3,4	4,4	3,0
Распределение пожертвований	31,6	31,7	36,5	45,1	43,7	43,5	16,6	16,8	14,1	6,6	7,8	5,9

4.7 Информационная деятельность ДУМК в Интернете

ДУМК активизировало деятельность в Интернете. В исследовании изучался вопрос доверия и оценки верующими мусульманами этого направления деятельности с позиций а) информационной работы в Интернете и б) создания мобильных приложений об исламе.

В целом 228 респондентов (3,4% от массива) не отвечали на вопрос об информационной работе в Интернете, и 300 респондентов (3,4%) – на вопрос о создании мобильных приложений об исламе.

Из числа отвечавших на вопросы картина доверия этим направлениям работы показывает, что доверительность превышает недоверие.

33,4% не доверяют (в сумме значений «полностью не доверяю» и «скорее не доверяю») информационной работе ДУМК в Интернете, 36,1% - не доверяют (в сумме значений «полностью не доверяю» и «скорее не доверяю») работе ДУМК по созданию мобильных приложений. (Рисунок 116)

Рисунок 116. *Доверяете ли Вы деятельности ДУМК в следующих направления: Информационная работа в интернете, создание мобильных приложений об исламе (по массиву, %)*

Рисунок 117. *Доверяете ли Вы деятельности ДУМК в следующих направления:*
Информационная работа в интернете, создание мобильных приложений об исламе (по возрасту, %)

	Полностью доверяю			Скорее доверяю			Скорее не доверяю			Полностью не доверяю		
	18-29 лет	30-59 лет	60 и старше	18-29 лет	30-59 лет	60 и старше	18-29 лет	30-59 лет	60 и старше	18-29 лет	30-59 лет	60 и старше
Информационная работа в интернете	21,1	20,6	25	46,4	46,6	41,1	24,5	24,1	23,4	8	8,6	10,5
Создание мобильных приложений об исламе	21,6	20,2	23,9	42,8	43,3	39,2	25,9	26,5	25,6	9,6	10,1	11,3

Ответы на вопрос о необходимости повышения активности мусульманского духовенства в социальных сетях в целом по массиву проявили, что всего 39,2% против повышения активности мусульманского духовенства в социальных сетях. В том числе: 22,6% респондентов считают, что общение в социальных сетях противоречит нормам ислама и его не следует активизировать. Еще 16,6% респондентов считают, что мусульманское духовенство и так активно в социальных сетях и именно поэтому активность не следует повышать.

42% считают, что активность мусульманского духовенства в социальных сетях следует повышать, потому что а) сейчас нет возможности для диалога между населением и духовенством - 20,1% и б) еще потому, что диалог есть, но нужно активизировать эту работу - 21,9%. Затруднились ответить 18,6%. (Рисунок 118)

Рисунок 118. Как Вы думаете, необходимо ли повышать активность мусульманского духовенства в социальных сетях? *(по массиву, %)*

Молодые респонденты (18-29 лет) чаще (23%), чем другие возрастные когорты (19,8% - 30-59 лет и 16,1% - от 60+лет) отмечают необходимость повышать активность мусульманского духовенства в социальных сетях, потому что сейчас нет возможности для диалога между населением и духовенством. От 18% респондентов 60+ до 22,9% респондентов 30-59 лет считают, что работу необходимо активизировать.

Рисунок 119. Как Вы думаете, необходимо ли повышать активность мусульманского духовенства в социальных сетях? *(по возрасту, %)*

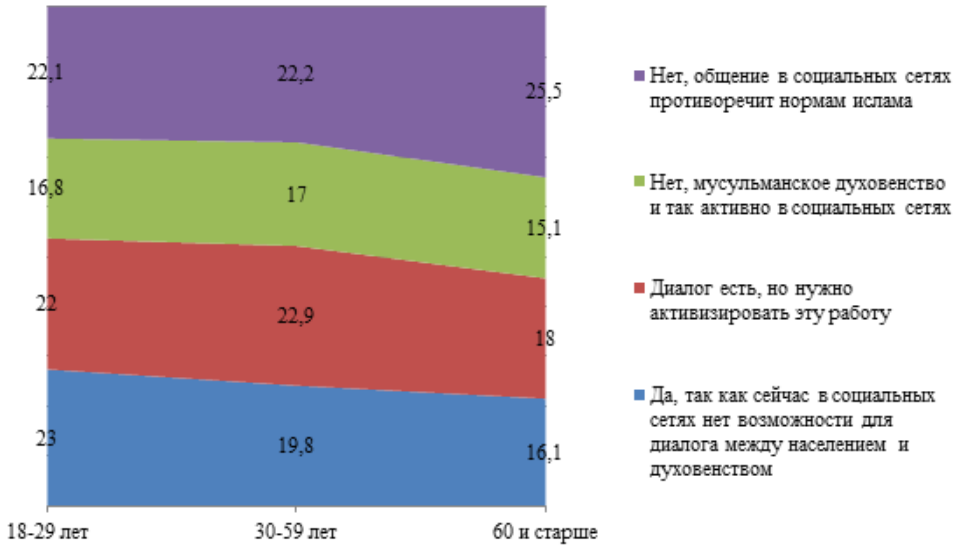

В то же время 15,1%-17% (в том числе – 16,8% молодых респондентов в возрасте 18-29 лет) считает, что мусульманское духовенство и так активно в социальных сетях.

22,1% респондентов 18-29 лет полагает что общение в социальных сетях противоречит нормам ислама. (Рисунок 119).

В региональном разрезе проявлена неодинаковость оценки ситуации.

Зафиксирован разный уровень затруднений респондентов выразить свое отношение к заданному вопросу. От 2,8% респондентов в Шымкенте и в Карагандинской области до 62,7% в Жамбылской области затруднились с ответом.

О том, что общение в сетях противоречит нормам ислама высказались от 4,9% респондентов в Павлодарской области до 49,3% в Шымкенте.

Считают, что активизировать работу мусульманского духовенства в социальных сетях не стоит по причине ее достаточности от 4,9% респондентов в Мангистауской области до 33,2% респондентов в Карагандинской области.

От 1% респондентов в Нур-Султане до 41,4% в Акмолинской области считают, что в настоящее время в социальных сетях нет возможности для диалога между населением и духовенством и поэтому работу в этом направлении необходимо активизировать.

От 4% в Мангистауской области до 79,5% респондентов в Нур-Султане полагают, что в социальных сетях есть диалог между мусульманским духовенством и населением, но работу в этом направлении необходимо активизировать.

Разброс мнений респондентов в разрезе регионов визуально представлена ниже. (Рисунок 120).

Рисунок 120. Как Вы думаете, необходимо ли повышать активность мусульманского духовенства в социальных сетях? *(по регионам, %)*

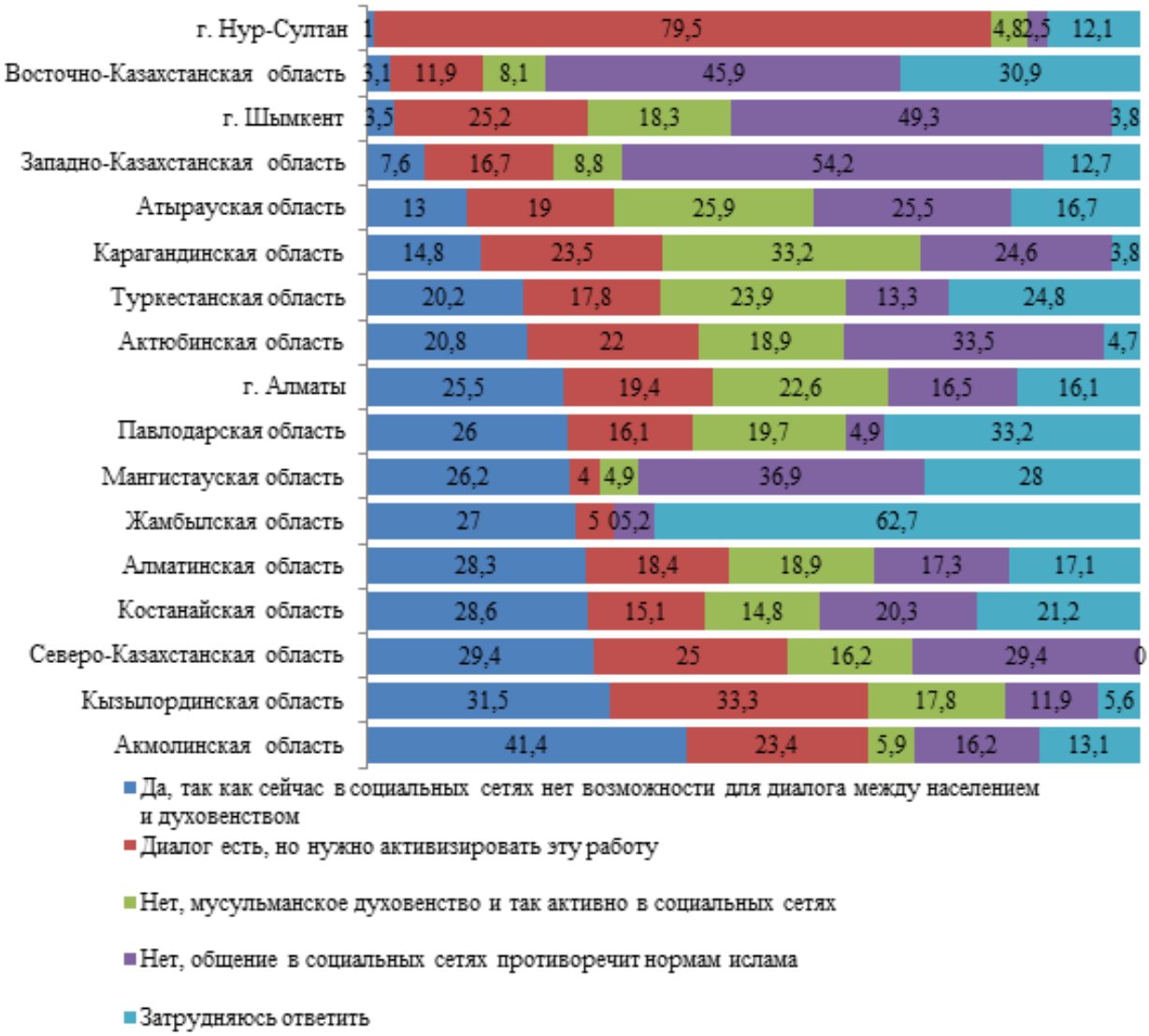

ВЫВОДЫ

Отношение к факту использования социальных сетей для возможностей активизации религиозного общения воспринимается верующими мусульманами не одинаково и требует специального исследования.

V ГЛАВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСЛАМА В КАЗАХСТАНЕ И НЕДОСТАТКИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДУМК

5.1 Главные проблемы ислама в Казахстане

40% опрошенных в целом по массиву отметили, что проблем ислама в Казахстане нет. 1,1% затруднились с ответом.

Каждый третий (33,1%) респондент указал на низкий уровень религиозной грамотности населения. Каждый восьмой респондент указал на коррупцию (13,1%). Каждый девятый респондент отметил ограничение ислама в законодательстве (11,4%), низкую компетентность имамов (11,0%). Каждый десятый респондент отметил несоблюдение мусульманами столпов ислама (9,7%), нехватку мечетей (9,6%), каждый тринадцатый респондент указал на запрет на хиджаб в учебных заведениях (7,7%), каждый семнадцатый респондент считает появление и распространение радикальных идей (5,9%), каждый тридцатый респондент считает главной проблемой ислама в Казахстане нетерпимое отношение мусульман к другим религиям (3,3%) и нетерпимое отношение к исламу со стороны других религий (3,0%). (Рисунок 121)

Рисунок 121. В чем Вы видите главные проблемы ислама в Казахстане? *(по массиву, %)*

Респондентами были высказаны мнения о главных проблемах ислама, которые не превысили 1% в общем массиве ответов (в количественном выражении набрали от 8 до1 позиции). Перечислим их в порядке убывания:

- Многие уходят в другие течения
- Нет общения
- Не хватает информации
- Нет зарплаты у имамов
- Слабое воспитание молодежи
- Побольше открыть намазханы
- Некоторые девушки днем ходят в хиджабе, а вечером - на дискотеку
- Имамы - лжецы, когда они среди большинства
- В школах нет уроков ислама
- Религия становится как система государственного управления
- Неграмотность имамов
- Не использовать для своих нужд деньги
- Мало телевизионных передач про ислам
- Многие читают намаз, сами того не понимая, что это стало модно
- Проблема казахского языка

- Нет прозрачности в распределении садака
- Мнение о том, что люди, которые читают намаз, должны носить хиджаб
- Считаю, что маленькие девочки не должны носить хиджаб
- Влияние Запада

В возрастном разрезе выявлены особенности восприятия главных проблем ислама в Казахстане молодыми респондентами (18-29 лет), которые представлены в иерархии: появление и распространение радикальных идей (15,9%), коррупция (13,9%), ограничение ислама в законодательстве (12,8%), низкая компетентность имамов (10,8%), несоблюдение мусульманами столпов ислама (10,7%), нехватка мечетей (9,5%), запрет на хиджаб в учебных заведениях (9,3%), Нетерпимое отношение к исламу со стороны других религий (3,5%), Нетерпимое отношение мусульман к другим религиям (3,4%). (Таблица 28)

Таблица 28. В чем Вы видите главные проблемы ислама в Казахстане? *(по возрасту, %)*

	18-29 лет	30-59 лет	60 и старше
НЕТ ПРОБЛЕМ	39,6	38,7	45,7
НИЗКИЙ УРОВЕНЬ РЕЛИГИОЗНОЙ ГРАМОТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ	32,8	34,4	28,9
ПОЯВЛЕНИЕ И РАСПРОСТРАНЕНИЕ РАДИКАЛЬНЫХ ИДЕЙ	15,9	16,6	13,3
КОРРУПЦИЯ	13,9	13,2	11,4
ОГРАНИЧЕНИЕ ИСЛАМА В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ	12,8	11,4	8,9
НИЗКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ИМАМОВ	10,8	11,5	9,6
НЕСОБЛЮДЕНИЕ МУСУЛЬМАНАМИ СТОЛПОВ ИСЛАМА	10,7	9,5	8,6
НЕХВАТКА МЕЧЕТЕЙ	9,5	9,8	9,1
ЗАПРЕТ НА ХИДЖАБ В УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ	9,3	7,2	6,7
НЕТЕРПИМОЕ ОТНОШЕНИЕ К ИСЛАМУ СО СТОРОНЫ ДРУГИХ РЕЛИГИЙ	3,5	2,7	2,9
НЕТЕРПИМОЕ ОТНОШЕНИЕ МУСУЛЬМАН К ДРУГИМ РЕЛИГИЯМ	3,4	3,4	2,5

Распределение ответов о главных проблемах ислама в Казахстане в разрезе регионов представлено в Таблице 29

Таблица 29. В чем Вы видите главные проблемы ислама в Казахстане? *(по регионам, %)*

	Ограничение ислама в законодательстве	Низкий уровень религиозной грамотности населения	Низкая компетентность имамов	Нехватка мечетей	Нетерпимое отношение мусульман к другим религиям	Нетерпимое отношение к исламу со стороны других религий	Коррупция	Запрет на хиджаб в учебных заведениях	Появление и распространение радикальных идей	Несоблюдение мусульманами столпов ислама	Нет проблем
Акмолинская область	7,3	29,4	9,4	11,5	3,1	2,4	12,9	5,6	18,2	6,3	51,4
Актюбинская область	12,4	44,4	11,5	8,7	3,7	2,5	23,0	14,3	31,1	13,0	21,7
Алматинская область	15,2	34,2	9,2	12,8	3,9	2,9	11,0	10,4	9,5	11,1	40,1
Атырауская область	11,7	39,7	14,0	10,3	7,9	7,5	10,7	14,5	26,6	11,7	32,2
Западно-Казахстанская область	20,7	24,4	10,2	9,3	8,9	9,8	6,1	0,8	17,9	8,9	36,2
Жамбылская область	1,8	26,2	5,5	0,5	0,3	0,8	1,3	2,1	5,5	25,7	57,7
Карагандинская область	6,8	22,8	2,8	17,1	2,2	1,3	11,0	5,3	8,6	2,9	50,7
Костанайская область	12,4	32,1	14,6	9,9	4,9	5,5	14,3	6,6	11,3	9,3	41,2
Кызылординская область	5,9	47,2	17,1	5,9	6,7	3,0	6,3	12,3	10,8	30,5	28,6
Мангистауская область	0,4	18,4	14,3	6,3	1,3	0,0	1,3	1,3	32,3	9,0	40,8
Туркестанская область	7,2	26,2	13,5	6,0	4,6	2,6	9,4	10,4	4,6	11,6	48,5
Павлодарская область	6,3	43,7	9,9	13,9	2,6	4,0	14,9	7,9	20,2	4,3	33,1
Северо-Казахстанская область	18,7	32,0	13,3	19,6	1,8	2,7	11,6	7,1	11,1	8,0	47,1
Восточно-Казахстанская область	6,2	16,9	3,4	4,0	0,4	1,5	14,5	1,1	5,4	6,2	58,1
г. Нур-Султан	2,5	51,0	26,6	2,0	0,3	0,3	27,4	3,0	53,6	3,0	14,5
г. Алматы	18,2	41,4	14,5	13,8	4,7	5,3	14,6	16,4	18,9	6,9	27,6
г. Шымкент	38,7	40,4	4,9	9,0	0,6	0,9	26,7	1,7	12,8	4,4	38,7

5.2 Недостатки в деятельности ДУМК

Оценка респондентами наличия недостатков в деятельности ДУМК в целом по массиву (при 47 (0,7%) системных пропущенных ответов) выявила, что 88,8% ответили на вопрос отрицательно, 11,2% считают, что недостатки есть. (Рисунок 122).

Рисунок 122. Как Вы считаете, имеются ли недостатки в деятельности ДУМК? *(по массиву, %)*

В возрастном разрезе оценка недостатков в деятельности ДУМК тенденциально сходны для всех возрастных когорт, но ее критичность возрастает с увеличением возраста от 10,9% в группе 18-29 летних до 12,3% в группе респондентов в возрасте 60+. (Рисунок 123)

Рисунок 123. Как Вы считаете, имеются ли недостатки в деятельности ДУМК? *(по возрасту, %)*

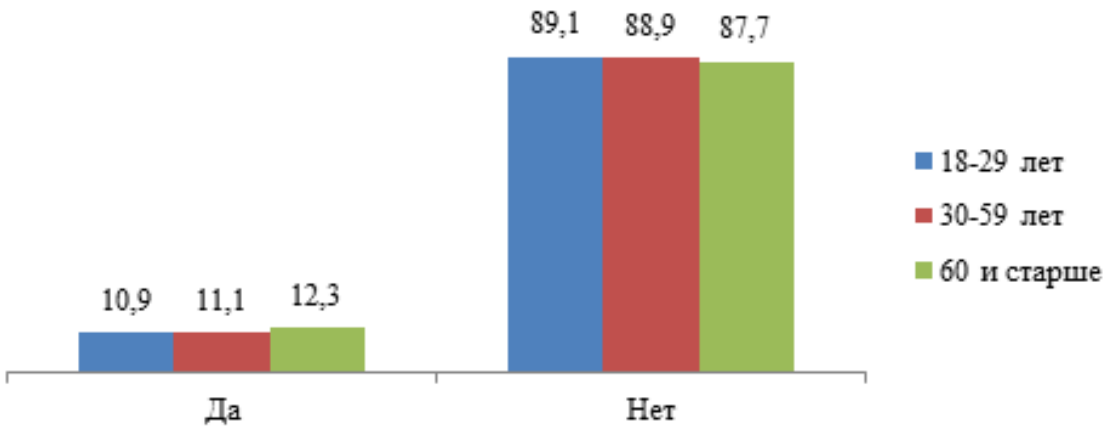

Во всех регионах респонденты указали на недостатки в деятельности ДУМК, но с разной степенью критики: от 2,6% в Жамбылской до 21,5% в Западно-Казахстанской областях. (Рисунок 124)

Рисунок 124. Как Вы считаете, имеются ли недостатки в деятельности ДУМК? *(по регионам, %)*

В целом по массиву респондентами из предложенного перечня указаны главные недостатки деятельности ДУМК.

Каждый третий назвал коррупцию (34%), неквалифицированность имамов (32,5%), пассивность в работе с жамагатом (30,1%), каждый четвертый указал на ориентированность на получение денег (26,4%), каждый пятый видит в качестве главного недостатка языковой барьер (18,7%), каждый десятый – неудобный график приема (11,4%). (Рисунок 125)

Рисунок 125. В чем, по Вашему мнению, главные недостатки деятельности ДУМК? *(по массиву, %)*

Сформулированы отдельные позиции, не набравшие более 0,1%, в том числе: подстроено под государство; дает неправильное трактование: не хватает уагызов против нетрадиционных течений; не бывают на месте, когда нужно; надо побольше работать с населением.

В возрастном разрезе молодые респонденты (18-29 лет) назвали такие недостатки деятельности ДУМК: коррупция (33,6%), не квалифицированность имамов (33,6%), пассивность в работе с жамагатом (32,2%), ориентированность на получение денег (27%), языковой барьер (22,7%), неудобный график приема (14,2%). (Рисунок 126).

Рисунок 126. В чем, по Вашему мнению, главные недостатки деятельности ДУМК? *(по возрасту, %)*

В разрезе по регионам отмечен разброс оценочных позиций. Выделим диапазон по каждому изучаемому критерию.

Не квалифицированность имамов отмечают в диапазоне от 8,7% респондентов в Павлодарской области до 60,9% в Нур-Султане

Ориентированность на получение денег – от 5,9% в Атырауской до 91,7% в Мангистауской областях.

Коррупция – от 0% в Мангистауской до 56,5% в Павлодарской областях.

Пассивность в работе с джамагатом – от 3,8% в Восточно-Казахстанской до 61,2% в Кызылординской областях.

Языковой барьер – от 0% в Нур-Султане, Жамбылской области до 43,2% в Северо-Казахстанской области.

Неудобный график приема – от 0% в Нур-Султане до 43,5% в Шымкенте. (Рисунок 127)

Рисунок 127. В чем, по Вашему мнению, главные недостатки деятельности ДУМК? *(по регионам, %)*

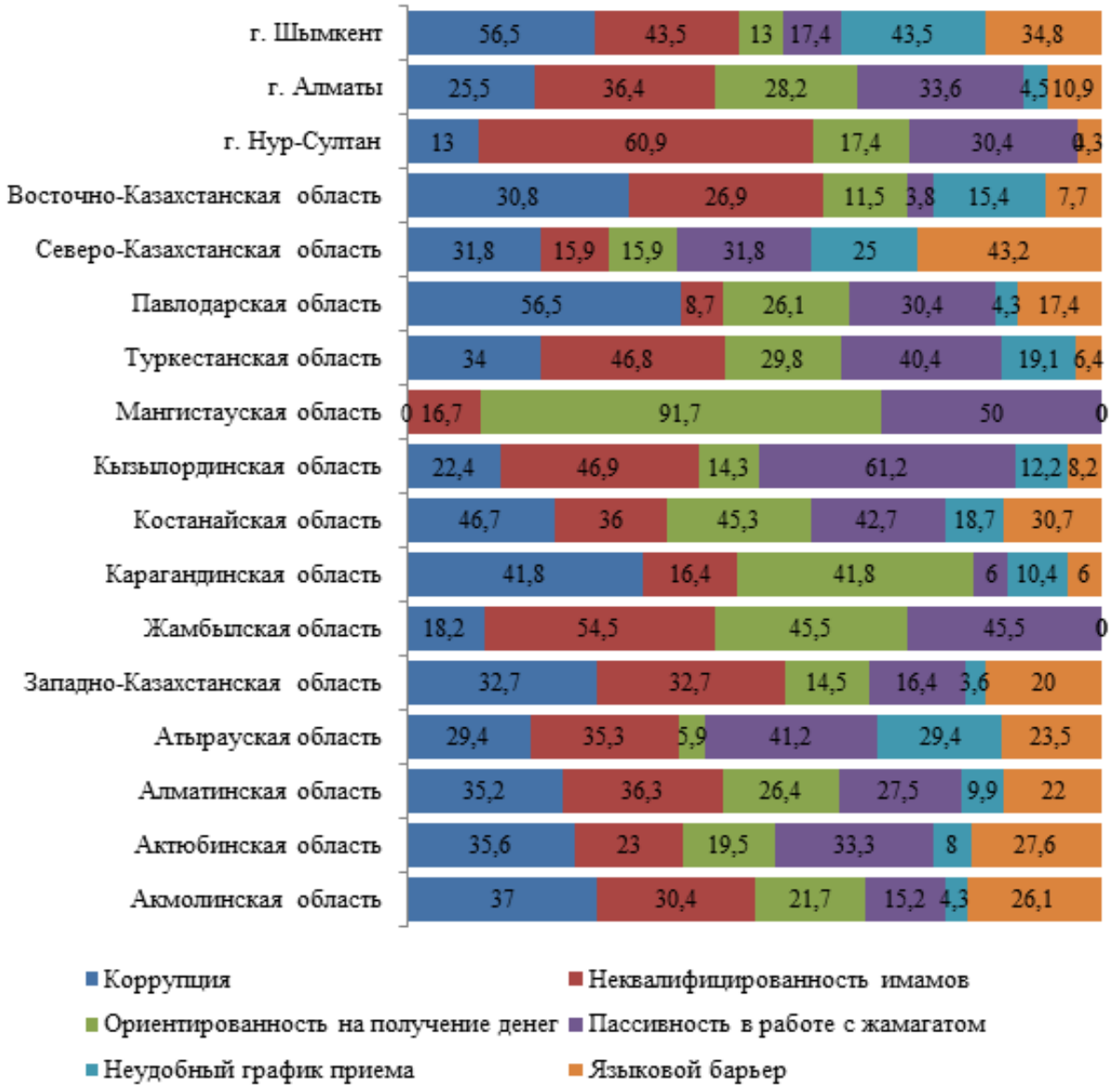

ВЫВОДЫ

В целом большинством респондентов (88,8%) работа ДУМК оценивается позитивно. 11,2% называют и дифференцируют недостатки в работе ДУМК. Дифференциация оценок имеет четко выраженную региональную специфику.

VI ВОСПРИЯТИЕ И ОЦЕНКА ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ РЕЛИГИИ

6.1 Знания о деятельности государственных органов в сфере религии

В целом по массиву опрошенных 28,6% респондентов ответили, что знают о деятельности государственных органов в сфере религии, подавляющее большинство, напротив, не знают – 71,4%. (Рисунок 128).

Рисунок 128. Знаете ли Вы о деятельности государственных органов в сфере религии? *(по массиву, %)*

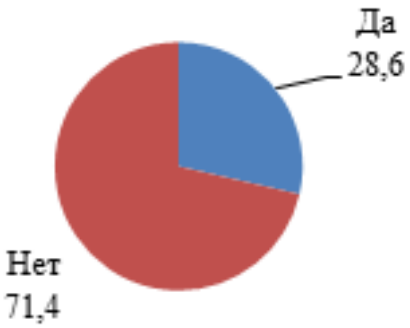

Женщины больше (73%), чем мужчины (69,7%) знают о деятельности государственных органов в сфере религии. (Рисунок 129)

Рисунок 129. Знаете ли Вы о деятельности государственных органов в сфере религии? *(по полу, %)*

Респонденты молодого возраста (18-29 лет) меньше (26,5%), чем респонденты среднего (30-59 лет) (28,9%) и старшего (60+ лет) (30,9%) знают о деятельности государственных органов в сфере религии. (Рисунок 130)

Рисунок 130. Знаете ли Вы о деятельности государственных органов в сфере религии? *(по возрасту,%)*

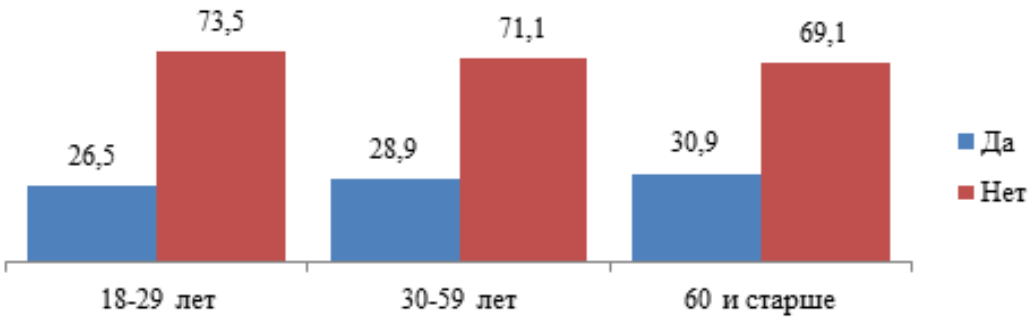

В разрезе регионов выявлен большой разброс различных соотношений знания и незнания о деятельности государственных органов в сфере религии.

Диапазон знания респондентов о деятельности государственных органов зафиксирован от 2,5% в Нур-Султане до 62,9% в Кызылординской области. Диапазон незнания – от 37,1% в Кызылординской области до 97,5% - в Нур-Султане (этот индикатор – самый парадоксальный в иссле-

довании. Его можно интерпретировать по-разному. Но он высвечивает существенную проблему, связанную с наполнением информационного пространства и дискурсами на тему религии).

Область незнания верующих мусульман о деятельности государственных органов превышает область знания по различным регионам в 2-8 раз. Это ситуация создаёт благоприятные условия для распространения дезинформации, формирования ложных концептов, псевдорелигиозной пропаганды. Подобные условия создают основу не только для направленных усилий по разобщенности верующих, представляющих мусульманскую умму, но и для искажения действительного положения дел в государственной конфессиональной политике. (Рисунок 131)

Рисунок 131. Знаете ли Вы о деятельности государственных органов в сфере религии? *(по регионам, %)*

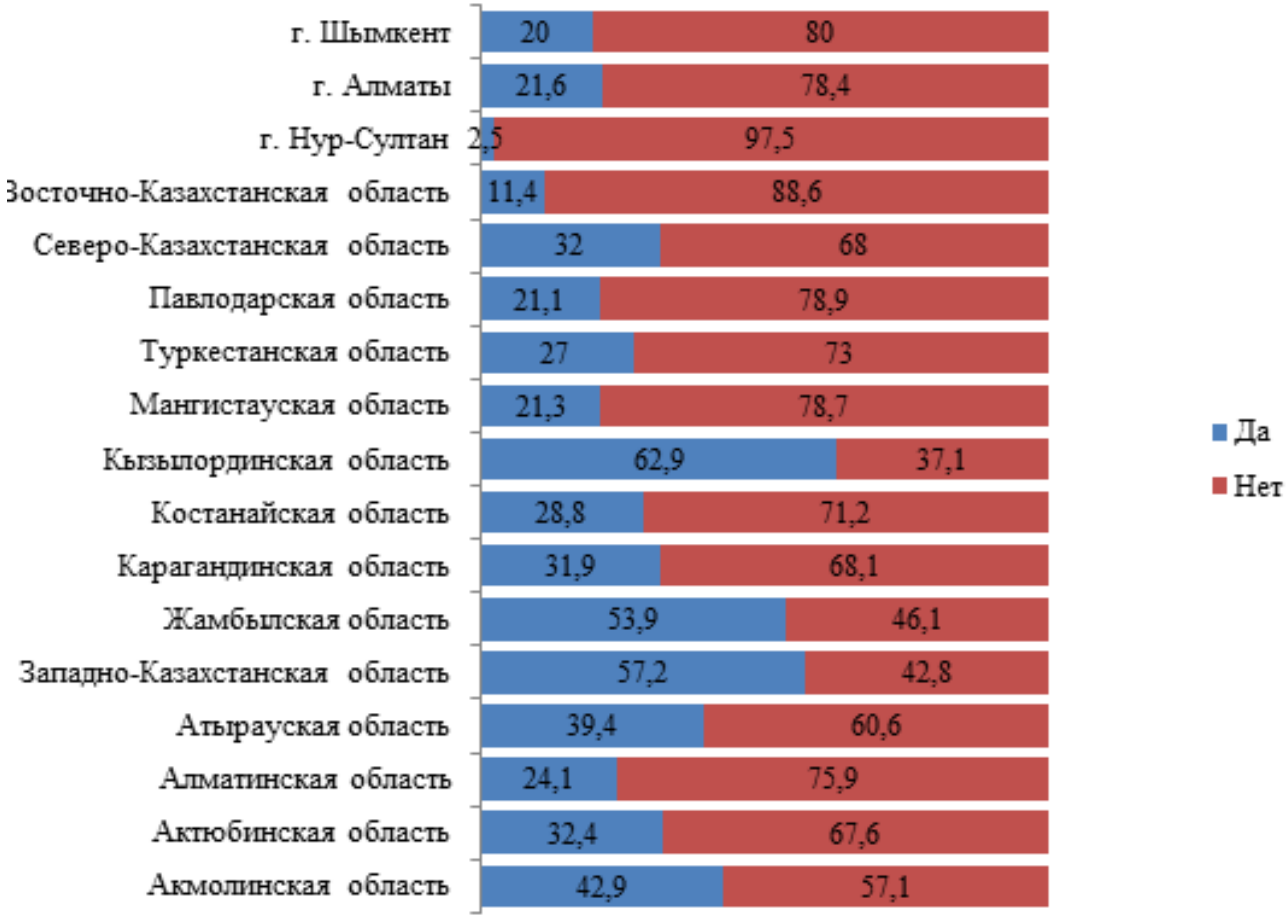

ВЫВОДЫ

Область не знания о деятельности государственных органов в сфере религии предстает достаточно противоречивой и парадоксальной по г.Нур-Султан, по категории молодых респондентов (18-29 лет), потому что в этих проекциях зафиксирован самый большой уровень отсутствия знаний. Между тем, информационно-пропагандистская работа в последние годы направлена, в первую очередь, на молодежь из разных социальных страт - с одной стороны. С другой – все концепты государственной политики в сфере религий озвучиваются, в первую очередь – в Нур-Султане.

6.2 Оценка политики государственных органов в сфере религии

На вопрос о том, правильную ли политику ведут государственные органы в сфере религии, отвечали те, кто знает о деятельности государственных органов в сфере религии (28,6%).

Общие оценочные мнения в проекции на весь массив опрошенных распределились так: 21,5% считают, что государственные органы ведут правильную политику, а 7,1% заявляют о том, что проводимая государством политика в отношении религии неправильная. Соотношение объемов положительного и негативного оценивания 3:1.

Если учитывать распределение положительных ответов о знании государственной политики (28,6%), то соотношение положительной оценки государственной политики (75,1% в значении «да», правильная политика) и отрицательной оценки государственной политики (24,9% в значении «нет», политика не правильная) также укажет на соотношение 3:1. (Рисунок 132).

Рисунок 132. Оценка правильности государственной политики в сфере религии среди знающих о деятельности государственных органов в сфере религии *(по массиву,%)*

Женщины более критично (считают ее неправильной 26,3%) оценивают правильность государственной политики в сфере религии, чем мужчины (считают ее неправильной 23,4%). (Рисунок 133)

Рисунок 133. Оценка правильности государственной политики в сфере религии среди знающих о деятельности государственных органов в сфере религии *(по полу %)*

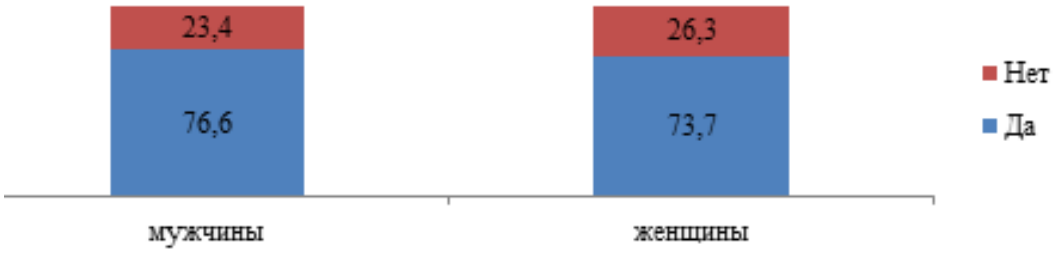

Более критично оценивают правильность государственной политики в сфере религии молодые (18-29 лет) - 26,3% и средние (30-59 лет) – 25,9% когорты по сравнению со старшей группой респондентов, в которой только 18,2% считают государственную политику в отношении религий не правильной. (Рисунок 134).

Рисунок 134. Как Вы считаете, правильную ли политику ведут государственные органы в сфере религии? *(по возрасту,%)*

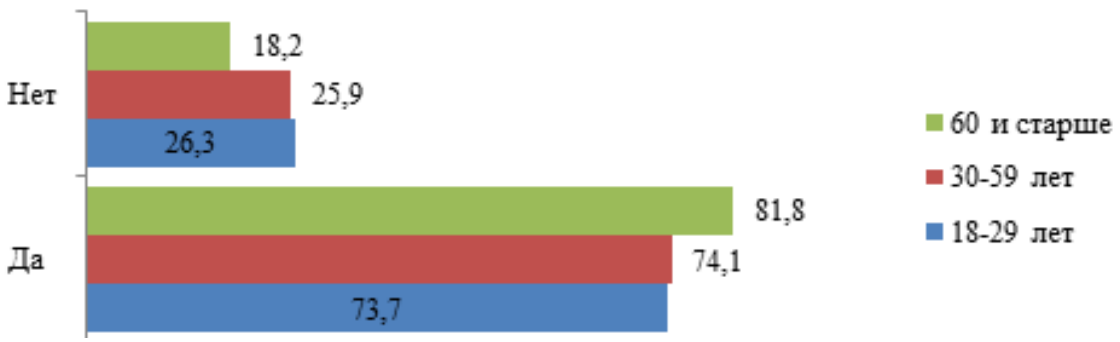

В разрезе регионов наиболее критично оценивают правильность государственной политики (в значении «нет», не правильная политика) в Шымкенте (75%), Восточно-Казахстанской (58,6%), Акмолинской (58%) областях. Паритетные мнения о правильности или неправильности государственной политики сформировались в Карагандинской (45,7%) области. Уменьшение отрицательных и возрастание положительных оценок правильности государственной политики фиксируется в Нур-Султане (38,2%), Актюбинской (27,1%), Северо-Казахстанской (24,3%), В Алматы (22,3%), Кызылординской (21,7%), Алматинской (20,4%), Павлодарской (11,4%), Костанайской (10,2%), Мангистауской (10%), Туркестанской (5,4%), Западно-Казахстанской 5,2%), Атырауской (3%), Жамбылской (0%) областях. (Рисунок 135).

Рисунок 135. Как Вы считаете, правильную ли политику ведут государственные органы в сфере религии? *(по регионам, %)*

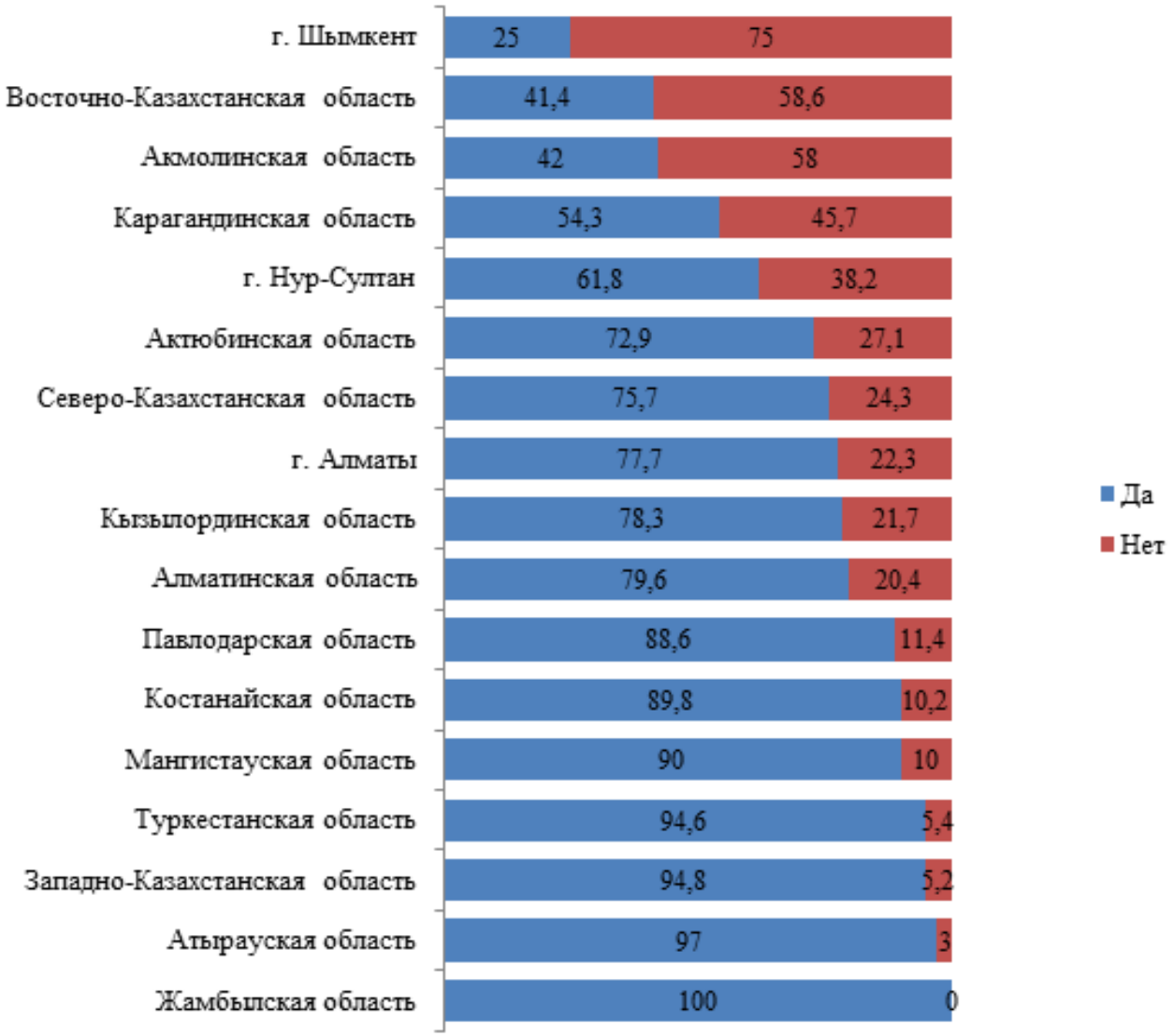

ВЫВОДЫ

Среди верующих мусульман выявлена высокая доля тех, кто оценивает государственную политику в сфере религии как неправильную. Медианное значение составляет 24,9%, а разброс в регионах зафиксирован в диапазоне от 0% в Жамбылской области до 75% в Шымкенте.

Анализ недовольства проводимой государством политики в сфере религий требует специального исследования.

ВЫВОДЫ

Социологическое исследование мусульманской уммы Казахстана выявило ряд характеристик, присущих ей как моделируемому сообществу в рамках феномена исламской идентичности и религиозности.

Общие характеристики, измеренные в проекции на массив верующих мусульман в данном исследовании проявили тенденциально схожие и количественно близкие значения по заданным маркерам (пол, возраст, этничность, образование, занятость, поселенческая структура).

Расхождения и акцентирование позиций респондентов продиктовано их региональной принадлежностью и сегментацией религиозной ситуации в зависимости от региональной специфики.

Наиболее критичные оценки респондентов выявлены в связи

- с отношением к государственной политике в сфере религии верующих мусульман;
- с проблемными областями развития ислама в Казахстане;
- с восприятием и оценкой работы ДУМК, выявлением доверия верующих различным направлениям его деятельности.

РЕКОМЕНДАЦИИ

По информационной политике государства

• На систематической основе в основных государственно ориентированных СМИ освещать актуальные вопросы развития религиозной сферы, представлять статистику религиозности, публиковать интересные для массового читателя данные социологических исследований, чаще публиковать иллюстрированную информацию о социальном служении религиозных организаций, об инициативах ДУМК в решении актуальных вопросов жизни казахстанского общества, о программах, акциях и т.д.

• Разработать сценарий художественного (публицистического, смешанного) повествования о жизни простого имама (можно создать обобщенный образ, можно рассказать о нескольких историях в формате новелл), провести премьеру на республиканском канале ТВ, разместить на всех ресурсах РО.

• Найти семью традиционно верующих мусульман и снять документальный фильм о ее жизнедеятельности. Показать вклад верующих мусульман в успехи казахстанского общества.

• Подготовить информационно-просветительские ролики о продукции халал (о требованиях к разным видам продукции, о ее изготовлении, о людях, которые ее производят, отзывы потребителей и т.п.).

По информационной политике ДУМК

• Применить метод контент-анализа в изучении обращений верующих на сайты РО. Выбрать наиболее часто встречающиеся вопросы, разработать формат лаконичных ответов, разместить их как типичные на разных электронных ресурсах на казахском, русском языках.

• То же самое осуществить по вопросам часто дискутируемых тем в социальных сетях.

• Опубликовать свод унифицированных требований по исполнению обрядов на электронных ресурсах РО на казахском и русском языках.

По целенаправленной работе с населением в мечетях

• Обобщить и распространить практику просветительства населения посредством издания в краткой, лаконичной форме базовой информации о правах женщин и детей в семье и в обществе в толковании, принятом традиционным исламом и сопряженным с культурной традицией, действующими нормами светского государства. Распространять буклеты, брошюры бесплатно.

• Инициировать создание женских организаций, работающих при мечетях и помогающих верующим мусульманкам адаптироваться к сложным жизненным ситуациям (предусмотреть практику психологического, религиоведческого, теологического консультирования, обучения жизненным навыкам, в том числе – по созданию своего бизнеса).

По исследованиям

• Проводить на систематической основе ежегодные мониторинговые исследования религиозности в целом и мусульманской уммы – конкретно. Создавать базу данных обследований.

• Организовать и проводить на систематической основе фокус-групповые исследования верующих мусульман во всех регионах с отбором групп а) по позиции в конфессии (священнослужители и прихожане), б) по полу (женский взгляд), в) по возрасту (молодежь, среднее поколение, старшее поколение). Отдельно изучить группы детей и подростков, посещающих мечети.

• Инициировать нарративные исследования верующих мусульман, придерживающихся разных мазхабов, а также внеконфессионально верующих.

• Провести изучение методом дискурс-анализа содержания СМИ, Интернет-ресурсов с выделением позиций общественных деятелей, политологов, религиоведов, государственных чиновников, представителей духовенства и на этой основе осуществить форсайт-исследование проблем функционирования религии в современном казахстанском обществе.

• Поддержать инициативные исследования научных коллективов в изучении отдельных

проблем феномена религиозности в Казахстане (прикладные исследования с одним годом планирования).

По государственной политике в сфере религии

• Уходить от декларирования и презентации достижений в сфере регулирования взаимодействия государства и религий к реальной, повседневной, будничной работе во взаимодействии светских и религиозных институтов.

• Заинтересованным государственным органам (МИОР, МОН РК, МЭиИР РК) совместно неправительственными организациями и представителями социально-ответственного бизнеса разработать и практически осуществить пилотный проект по социализации и адаптации сельских жителей с низкими доходами, направленный на инфраструктурное развитие сельской местности и вовлечение в занятость. Результат проекта – создание центров поддержки и развития для разных когорт сельских жителей с учетом картографии, развития экономики территории. Идея проекта – сплав светских и религиозных ценностей, сотрудничество и взаимодействие верующих и неверующих, единство государства, общества и религиозных институтов в воспроизводстве атмосферы стабильности, согласия, создания условий для успешности каждой семьи.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
АҚПАРАТ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ ДАМУ МИНИСТРЛІГІ

«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДЫҚ ДАМУ ИНСТИТУТЫ»
КОММЕРЦИЯЛЫҚ ЕМЕС АКЦИОНЕРЛІК ҚОҒАМЫ

АНАЛИТИКАЛЫҚ ЕСЕП
2 тарау

Эксперттік тереңдетілген сұхбат нәтижелері бойынша

Нұр-Сұлтан
2019

«Мұсылман үмбетіндегі, сонымен қатар ҚМДБ қызметіндегі мәселелер мен жағдайлар туралы аналитикалық есеп» аналитикалық есеп. 2 тарау. Эксперттік тереңдетілген сұхбат нәтижелері бойынша. Аналитический отчет «О ситуации и проблемах в мусульманской умме, в том числе, в деятельности ДУМК». Часть 2. По результатам экспертного глубинного интервью / Ойшыбаев К.Б., Қайдарова А.С., Камарова Р.И., Орынтай А.О., Жакиянов Т.Ж. – Нұр-Сұлтан: «Рухани жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты» КЕАҚ, 2019.

«Мұсылман үмметінің, соның ішінде ҚМДБ қызметінің жағдайы мен мәселелері туралы» аналитикалық есеп Қазақстандағы имамдармен өткізілген эксперттік тереңдетілген сұхбат нәтижелері бойынша дайындалды. Есепте мұсылман үмметінің мәселелері, соның ішінде деструктивті діни ағымдармен байланысты өзекті проблемалар айқындалды. Мемлекеттік-конфессиялық қарым-қатынасқа талдау жүргізіліп, имамдардың қызметі, білім деңгейі, біліктілік арттыруы, аттестациядан өтуі, жамағатпен жұмыс жүргізуінің әртүрлі қырлары қарастырылды.

Сонымен бірге, эксперттік тереңдетілген сұхбат нәтижелері бойынша еліміздегі мемлекеттік-конфессиялық қарым-қатынасты одан әрі жетілдіруге мақсатталған ұсыныстар әзірленді.

Аналитический отчет «О ситуации и проблемах в мусульманской умме, в том числе, в деятельности ДУМК» построен на основе результатов экспертных глубинных интервью с имамами мечетей Казахстана. В отчете раскрываются актуальные проблемы в мусульманской умме, включающие, в том числе, проблемы деструктивных религиозных течений. Проведен анализ государственно-конфессиональных отношений, рассмотрены различные аспекты деятельности имамов, их образования, повышения квалификации, аттестации, специфики работы с жамагатом.

Также, в результате анализа экспертных глубинных интервью были разработаны предложения, направленные на дальнейшее улучшение государственно-конфессиональных отношений в стране.

© «Рухани жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты» КЕАҚ

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ.....184
I МЕМЛЕКЕТТІК-КОНФЕССИЯЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР.....185
1.1 Имамдардың түсінігіндегі зайырлылық ұғымы.....185
1.2 Қазақстандағы конфессияаралық келісімді дамыту жолдары.....188
1.3 Имамдардың «Рухани Жаңғыру» бағдарламасын іске асырудағы қызметі.....190
II ИМАМДАРДЫҢ БІЛІМІ МЕН БІЛІКТІЛІГІ.....193
2.1 Имамдардың зайырлы білім алуға деген көзқарасы.....193
2.2 Имамдарды аттестаттау мәселелері.....194
2.3 Имамдарды қызметке тағайындау мәселелері.....197
2.4 Имамдардың өз жалақыларына қанағаттану деңгейі.....200
2.5 Имамдардың шетелдерде біліктіліктерін арттыру мәселелері.....201
III ДЕСТРУКТИВТІ ДІНИ АҒЫМДАР МӘСЕЛЕСІ.....203
3.1 Мешіттердегі деструктивті діни ағым өкілдері және олармен шиеленісу деңгейі.....203
3.2 Мешіттердегі орыстілді жамағатқа орысша қызмет көрсету деңгейі.....205
3.3 Мешіттердің деструктивті діни ағымдардан сақтандыру жұмыстарының сипаты.....207
3.4 Имамдардың мемлекеттік органдардың деструктивті ағымдармен күрес саласындағы жұмысын бағалауы.....209
IV МҰСЫЛМАН ҚАУЫМДАСТЫҒЫНДАҒЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР.....212
4.1 Қазақстандағы ислам діні мен мұсылман жамағатындағы мәселелер.....212
4.2 Мешіттегі жамағаттың діни бірегейлігі.....214
4.3 Мешіттердегі ислами білімге деген сұраныс деңгейі.....217
4.4 Мешітке жеке мәселелермен келетін адамдардың проблемалары.....219
4.5 Мешіттердің әйелдер жамағатымен және балалармен жұмыс жасау ерекшеліктері.....221
4.6 Имамдардың уағыздарының жамағатқа ықпал ету деңгейі.....223
ҚОРЫТЫНДЫ.....225
ҚОСЫМШАЛАР.....233

КІРІСПЕ

Тақырыптың өзектілігі

Қазақстан көпконфессиялы мемлекет. Оның ірі конфессияларының бірі Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы (әрі қарай – ҚМДБ) болып табылады. Қазақ халқы және басқа да көптеген қазақстандық этностар негізінен ханафилік бағыттағы исламды ұстанушы болғандықтан, аталған конфессия бүгінде ел халқының басым бөлігін қамтиды деуге болады. Өңірлердің барлық жерлерінде ашылған оның филиалдарының саны 2638 мешітті құрап, сол бірлестіктердің аясында жетпіс пайыздан астам мұсылман жамағаты болып саналатын тұрғындарға 3929 діни маман қызмет көрсетуде.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы дәстүрлі мұсылмандық жолдың өкілі ретінде тұрғындардың жоғары сенімі мен қолдауына ие болып отырғандықтан, әлеуметтік ықпалының жоғарылығымен де ерекшеленеді.

ҚМДБ мен оның мешіттерінің орны мен рөлінің қоғам дамуындағы маңыздылығын ескере отырып, аталған ұйымдар мен оның мамандарының қазіргі әлеуметтік жай-күйін, өзекті мәселелерін зерделеп, оларды жетілдіру бойынша ұсынымдар әзірлеу мәселесі тақырыптың өзектілігін таныстырады.

Мақсаты:

ҚМДБ қызметі, сондай-ақ мұсылман қоғамдастығының ахуалы мен мәселелері туралы сарапшылардың пікірлерін анықтау.

Міндеттері:

- имамдардың зайырлылық жөніндегі танымдық деңгейін анықтау;
- имамдардың конфессияаралық келісімді нығайту бойынша ұсыныстарын зерделеу;
- имамдардың «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында атқарып жатқан жұмыстарын талдау;
- имамдардың зайырлы білім алуға деген көзқарасын анықтау;
- имамдарды аттестаттау шараларының ерекшеліктеріне және артықшылықтары мен кемшіліктеріне талдау жасау;
- имамдарды тағайындау тәртібінің ерекшеліктеріне талдау жасау;
- имамдардың өз жалақыларына қанағаттану деңгейін анықтау;
- имамдардың деструктивті діни ағымдарға қатысты пікірлерін зерделеу;
- мұсылман жамағаты арасындағы өзекті мәселелерді айқындау;
- мешіттердің әйел жамағатымен және балалармен жұмыс жүргізу ерекшеліктерін талдау;
- мешіттердегі ислами білімге деген сұраныс деңгейін анықтау;
- мешітке жеке мәселелермен келетін адамдардың проблемаларын зерделеу;
- имамдардың әлеуметтік мәселелерін жетілдіру, қызметінің тиімділігін арттыру бойынша ұсынымдар әзірлеу.

Зерттеу әдісі: тереңдетілген сұхбат.

Тереңдетілген сұхбат – белгілі мақсаттар мен міндеттер үшін белгілі бір идеяларды, пікірлерді, ойларды анықтау мақсатында интервьюер мен респондент арасындағы жеке әңгімелесуден тұратын сапалы әрі далалық зерттеу әдістерінің бірі. Тереңдетілген сұхбат зерттеліп отырған тақырыптың неғұрлым толық мазмұнын ұсынуға мүмкіндік береді.

Сұхбат алдын ала әзірленген гайд негізінде жүргізілді. Тереңдетілген сұхбатқа тартылған респонденттер саны – 50 адам. Олар еліміздің барлық өңірлерін таныстыратын облыстық (далалық), аудандық және ауылдық деңгейдегі мешіттерде қызмет атқарып жатқан имамдар.

I МЕМЛЕКЕТТІК-КОНФЕССИЯЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР

1.1 Имамдардың түсінігіндегі зайырлылық ұғымы

Зайырлылық қоғамдағы әртүрлі әлеуметтік топтар мен қабаттардың дін саласындағы үйлесімді тіршілігін тиімді қамтамасыз етеді. Діни плюрализмге, діндер арасындағы теңдікке, діни қатынастардағы келісімге негіз бола отырып, қоғамның тұрақты әрі бейбіт дамуына жол ашады.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан-ақ Қазақстан өзін зайырлы мемлекет ретінде орнықтырды. Адам құқықтары мен бостандықтарын мемлекеттің басты құндылығы ретінде анықтап, діни сенім еркіндігіне және діндердің теңдігіне кепілдік берді.

Қазақстанның дін саласындағы саясаты мынадай зайырлылық қағидаттарына негізделеді:

- діни сенім еркіндігі;

- діннің мемлекеттен (билік жүйесінен) бөлінуі;

- білім беру жүйесінің зайырлы сипаты (діни білім беру ұйымдарын қоспағанда, Қазақстан Республикасында білім беру мен тәрбиелеу жүйесі дін мен діни бірлестіктерден бөлінген).

Діни сенім еркіндігі қағидаты аясында дінге сену немесе сенбеу құқы, дінді таңдау еркіндігі, діни ұйымға бірігу еркіндігі, діни ұйымға кіру немесе шығу кезіндегі еркіндік, өзгелердің діни сенімі мен таңдауына сыйластықпен қарау, діни толеранттылық, өзге діндерге қарсы әрекет жасамау, діни сеніміне байланысты алалауға жол бермеу сияқты басты қағидаттар қарастырылады.

Діни сенім еркіндігі қағидаты Конституциямен бірге Азаматтық кодексте, «Діни қызмет және діни бірлестіктер» туралы Заңда құқықтық негізін тапқан. Аталған қағидатты қамтамасыз етуге қажетті мемлекеттік-құқықтық негіздердің барлығы қалыптасқан.

Діннің мемлекеттен (билік жүйесінен) бөлінуі қағидаты аясында діннің саясатқа және билік органдарының жұмысына араласпауы, сайланбалы билік органдарына діни ұйымдар атынан үміткерлердің шығарылмауы, діни саяси партия құруға тыйым салынуы, діни ұйымдар мен миссионерлердің мемлекеттік тіркелу керектігі сияқты қағидаттарды ұғамыз.

Ал діннің мектептен (білім және ғылым жүйесінен) бөлінуі қағидаты ұлттық білім жүйесі мен ғылым саласына діннің араласпауын қамтамасыз ететін негізгі тетіктердің бірі деуге болады.

Бүгінде ел аумағында мемлекеттік тіркелген 18 конфессияға қарасты 4 мыңға жуық діни бірлестіктер зайырлылықтың қағидаттарын сақтай отырып, қызметін атқарып жатыр. Солардың ішіндегі ең ірі бірлестік ҚМДБ десек, оның филиалдары болып табылатын 2638 мешіт республиканың барлық деңгейдегі елді мекендерінде ашылып, онда қызмет атқаратын 3929 діни қызметкер мұсылман жамағатының діни сенімдерін қанағаттандыру саласында еңбектенуде.

Қазақстандықтар үшін дәстүрлі діни бағытты ұстанушы ретінде қарастырылғандықтан, мешіттердің қызметі тұрғындардың салмақты бөлігін қамтып отыр.

Сондай-ақ осы себептен билік өкілдері де мешіттерді мемлекеттік маңызды функцияларды атқаруда әріптестікке тартып, бірқатар міндеттерін оңтайлы жүзеге асырып келеді. Атап айтқанда, мешіт имамдары бүгінде мемлекеттік құрылымдармен бірге тұрғындар арасындағы ақпараттық-түсіндірме жұмыстарына, деструктивті діни ағымдардан зардап шеккендерді оңалту және бейімдеу жұмыстарына көптеп тартылады.

Аталған жұмыстар зайырлылықты нығайту мақсаты аясында орындалып жатқандығын ескерсек, имамдардың діни білімімен қатар зайырлы білімдері мен мәдениетінің жоғары болуы маңызды. Қоғамдағы мұсылман қауымдастығының ішкі бірлігі, олардың басқа конфессия өкілдерімен және дінге сенбейтін немесе бейжай қарайтын топ өкілдерімен үйлесімді қарым-қатынасы, түрлі әлеуметтік институттармен қалыпты тіршілігі, ең алдымен,

имамдардың зайырлы мәдениетінің деңгейіне байланысты десе болады. Себебі зайырлы мәдениеті жоғары имам ғана өзінің және жамағатының діни өмірін зайырлылық қағидаттары аясында оңтайлы жүзеге асыруға ықпал ете алады.

Сұхбат аясында «Біздің мемлекет Конституцияға сәйкес зайырлы мемлекет болып танылады. Бұл мұсылмандар үшін, ҚМДБ үшін және Сіз үшін нені білдіреді?» деген сұрақ қойылды. Бұл сұрақтың басты міндеті имамдардың зайырлылық жөніндегі түсініктерін анықтау болды (1-кестені қараңыз).

1-кесте. Имамдардың зайырлылықты түсіну деңгейі

№	ИМАМДАРДЫҢ ЖАУАПТАРЫ	САНЫ *
1	Діни сенім еркіндігі	25
2	Дін саясатқа араласпайды, дін мен мемлекет бөлінген	13
3	Барлық діндер тең	4
4	Дінаралық келісім	3
5	Діни сенім мен заңдылықты ұштастыру	2
6	ҚМДБ үшін жауап беру қиын, өзім үшін ол – діни сенім еркіндігі (Қостанай облысы)	1
7	Барлық діни конфессияларға қолдау білдіретін мемлекет	2
8	Тұрақтылық	1
9	Әркім өз ойын айтатын еркіндік	1
10	Мешіт қабырғасында ғана уағыз айту (СҚО)	1
11	Конституцияға ешқандай қатысы жоқ	1
12	Бірден таза исламды кіргізу мүмкін емес, ақырын бәрі болады (Алматы қаласы)	1
13	Дінді таратуға міндеттіміз (Ақтөбе облысы)	1
14	Болашақта жүз пайыз мұсылман мемлекеті боламыз деп сенеміз (Шымкент қаласы)	1
15	Оқу орындарында намазға, орамалға тыйым салынды. Бұл уақытша деп ойлаймын (Петропавл қаласы)	1
16	Халықтың дінге бет бұруы және оның қадағалануы (СҚО)	1
17	Білмедім, бұл сұрақты түсінбедім (Қызылорда облысы)	1
18	Сұраққа жауап беруге қиналамын (Қостанай облысы)	1

**Ескерту: респонденттер зайырлылықтың бірнеше белгілерін атағандықтан, жауаптар саны респонденттер санына сәйкес келмейді*

Имамдардың басым бөлігі (26 имам) зайырлылықты «діни сенім еркіндігі» ретінде айқындаған. «Діннің мемлекеттен бөлінуі» қағидасы 13 сұхбаттың жауабында айтылған. Дегенмен, имамдар бұл қағидаттарды атаса да, олардың шеңберіндегі мазмұнды талдап, ашып бере алмаған.

Сондай-ақ «барлық діндер тең», «дінаралық келісім», «діни сенім мен заңдылықты ұштастыру» деген жауаптар діни сенім еркіндігі қағидатына қатысты болғанымен, оның мәнін толық аша алмайды. Бұл орайда да имамдардың зайырлылық жөніндегі түсініктерінің жеткіліксіздігі көрініс береді.

«Барлық діни конфессияларға қолдау білдіретін мемлекет», «тұрақтылық», «әркім өз ойын айтатын еркіндік», «мешіт қабырғасында ғана уағыз айту» деген жауаптар позитивті сипатта болса да, зайырлылықтың мәнін ашудан алшақ жатыр. Бұл жауаптардан да сұхбат берушілердің зайырлылық жөніндегі білімін арттыру қажеттілігі айқындалады.

Жалпы алғанда, аталған сұрақ аясында имамдар толыққанды ойларын ашып бере алмаған. Жауаптары жүйесіз, ойлары шашыраңқы.

«Конституцияға ешқандай қатысы жоқ», «бірден таза исламды кіргізу мүмкін емес, ақырын бәрі болады», «дінді таратуға міндеттіміз», «болашақта жүз пайыз мұсылман мемлекеті боламыз деп сенеміз», «оқу орындарында намазға, орамалға тыйым салынды, бұл уақытша деп ойлаймын» деген жауаптар зайырлылық қағидаттарын мүлдем түсінбейтін немесе оларды қабылдағысы келмейтін ұстанымның бар екендігіне меңзейді.

Сұрақты түсінбеген және жауап беруге қиналған имамдар да бар.

Аталған жауаптар негізінде имамдардың зайырлылық жөніндегі ақпаратын 4 категорияға бөліп қарастыруға болады (1-диаграмманы қараңыз):

1) зайырлылық жөніндегі орта деңгейдегі ақпарат (жауптың кездесу жиілігі - 48);

2) зайырлылық жөніндегі төмен деңгейдегі ақпарат (жауптың кездесу жиілігі - 5);

3) зайырлылық жөнінде ақпараттың мүлдем жоқтығы (жауптың кездесу жиілігі - 6);

4) зайырлылық қағидаттарына қайшы келетін ақпарат (жауптың кездесу жиілігі - 2).

1-диаграмма. Имамдардың зайырлылық жөніндегі ақпараттарының сипаты *(жауптың кездесу жиілігі бойынша)*

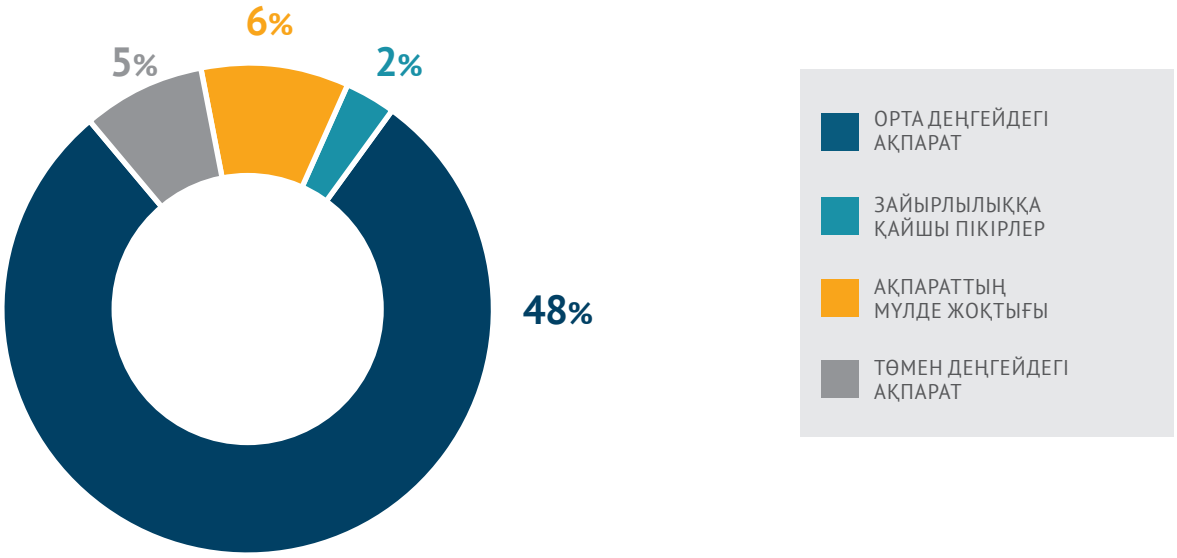

Ұсынылған классификация негізінде сұхбат берушілердің басым бөлігін орта деңгейде ақпараттанғандар категориясына жатқызуға болады. Яғни, зайырлылық жөнінде толық әрі жүйелі ақпарат берген имам байқалмады.

«Діни сенім еркіндігі» және «діннің мемлекеттен бөлінуі» қағидасын атаған имамдар «діннің мектептен бөлінуі» қағидасын назардан мүлдем тыс қалдырған. Бұл қағиданы ешбір имам атамаған. Мұндай құбылыстың орын алуын 2 себеппен байланыста болжамдап көруге болады.

Біріншісі имамдардың шынымен де ол жөнінде ақпараттанбағандығы болса, екіншісі ол қағиданы қабылдағысы келмейтін ұстаныммен байланысты болуы мүмкін.

Көптеген имамдар сұхбат барысында діни білім беру саласын жетілдіру, арнайы курстар ашу, астанада ислами университет ашу керектігін айтса, енді біреулері орта білім мекемелерінде діни білім берілсе, намаз оқуға және орамал киюге рұқсат етілсе деген тілектерін де жасырмаған. Сәйкесінше, мұндай жауаптардың астарында діннің білімнен бөлінуін қаламайтын ұстаным да көрініс береді. Тіпті, кейбір имамдар зайырлы білімнің діни білімнен бастау алғандығын және зайырлы ғылым саласына имамдардың да араласып, ғалымдар қатарын құрап отырғандығын айтып, ғылым мен діннің біртұтастығын жеткізуге тырысады.

Тағы бір байқалған құбылыс - имамдардың зайырлы білімдерінің деңгейі олардың қызмет атқарып жатқан деңгейлерімен байланыстылығы, яғни облыс орталықтары мен республикалық маңызы бар қалалардағы мешіттің қызметшілерінің зайырлылық танымы ауылдық жердегі имамдардан әлдеқайда жоғары.

1.2 Қазақстандағы конфессияаралық келісімді дамыту жолдары

Қазақстан поликонфессиялы мемлекет болғандықтан, қоғамдағы діндердің және дінге сенушілердің арасындағы келісімнің болуы тұрақты даму мен бейбітшіліктің басты алғышарттарының бірі болып табылады.

Конфессияаралық келісімді қамтамасыз ету міндеті ұлттық саясаттың басым бағыттарының бірі болғандықтан, мемлекет тарапынан халықаралық, республикалық және өңірлік деңгейдегі түрлі шаралар жүзеге асуда.

Конфессияаралық келісімнің басты тұғырларының бірі ретінде оның бекітілген конституциялық негіздерінің болуын айтсақ, екінші бір негізі ретінде қазақстандық халықтың тарихи-мәдени терең тамырынан бастау алатын толеранттылық мәдениетінің болуын атауға болады.

Геосаяси жағдайына байланысты тарих кеңістігінде түрлі мәдениеттер мен діндердің тоғысында ғұмыр кешкен, кеңестік дәуірде депортация нәтижесінде күштеп қоныс аударылған көптеген этностардың өкілдерін бауырына басқан қазақ халқының мейірімділігі, кең пейіл дархан мінезі, ашықтығы мен толеранттылығы қазіргі конфессияаралық келісімнің негізгі іргетасы болып отырғандығын ерекше атап өтуге болады.

Толеранттылықты өзара сыйластық пен құрмет ретінде қабылдайтын қазақстандықтар ішкі тұрақтылық пен келісімді ғана қамтамасыз етіп қоймай, халықаралық деңгейде де игі бастамалар көтеріп келеді. Сондай бастамалардың бірі – әр үш жыл сайын дәстүрлі өткізілетін Әлемдік және дәстүрлі діндердің лидерлерінің съезі.

Қоғамдық пікірде аталған шараны «имиджді шара» деп қана қабылдау үрдісі бар. Алайда Қазақстанның географиялық орналасуы мен көп мәдениеттілік факторын ескерсек, еліміздегі барлық діндердің рухани орталықтары шет аймақтарда орналасқандығын көреміз. Сәйкесінше, халықаралық кеңістікте дін саласында болып жатқан өзгерістер мен халықаралық діни ұйымдардың қызметінің қазақстандық діни ахуалға ықпалының жоғары болып отырғандығын байқаймыз. Сыртқы факторлардың, соның ішінде әлем кеңістігіндегі ықпалды діндердің аясында болып жатқан үдерістердің ықпалын сезініп қана отырмай, сол үдерістердің өзгерісін реттеуге араласу – еліміздің ішкі діни ахуалын реттеу саласында маңызды міндеттердің бірі болмақ.

Дегенмен, конфессияаралық қатынастарды реттеу, оңтайлы дамыту мемлекеттік органдардың ғана міндеті болып қалмауы керек. Қоғамның тұрақтылығын, соның ішінде конфессиялар арасындағы келісімді қамтамасыз ету, ең алдымен, сол қоғамда өмір сүріп жатқан әрбір азаматтың міндеті. Әсіресе, мұндай жауапкершілікті азаматтық институттар ерекше сезінуі қажет.

Көпконфессиялы елімізде сенушілердің басым бөлігін қамтып отырғандықтан және діни бірлестіктер саны жағынан да басымдық алып отырғандықтан, Қазақстан мұсылмандар діни басқармасы діндер арасындағы келісім үшін басты жауапты институттардың бірі болуы керек деген тұжырым жасауға болады.

Аталған саладағы жұмыстардың сапасы мен тиімділігі Қазақстан мұсылмандары діни басқармасына қарасты мешіттердің жұмыстарының нәтижесінде бағаланбақ.

Осы орайда сұхбат аясында респонденттерге «Мемлекет конфессияаралық салада толеранттылық пен өзара түсіністік идеяларын белсенді дәріптеуде. Қазақстандағы конфессияаралық келісімді одан әрі қамтамасыз ету үшін тағы не істеуге болады?» деген сұрақ қойылды (2-кестені қараңыз).

2-кесте. Қазақстандағы конфессияаралық келісімді қамтамасыз ету бойынша имамдардың ұсынысы

№	ЖАУАПТАР	САНЫ
1	Діндер арасындағы татулық идеясын дәріптеу, барлық діндерді құрметтеуге шақыру, түсіндіру жұмыстарын жүргізу	17
2	Теріс діни идеологияға қарсы түсіндірме жұмыстары керек, теріс ағым қызметіне тыйым салу керек	3
3	Конференциялар, ғылыми жиындар өткізу, Әлемдік діндер съездін өткізуді жалғастыру	3
4	Конфессиялар клубы арқылы іс-шаралар ұйымдастыру	1
5	Спорттық ойындар ұйымдастыру	1
6	Дін өкілдерінің мерекелерде бір-бірін құттықтау дәстүрін жалғастыру	1
7	Басқа конфессия өкілдерімен жылына екі рет бас қосу керек	1
8	Әрдайым діндерді жақындастыратын нүктелерді іздеу керек	1
9	Жиналыстарды азайтып, конфессияларды қылмыспен немесе жемқорлықпен күрес сияқты нақты жобалар аясында жұмылдыру керек	1
10	Дін өкілдері бір-бірін ғибадатханаларына шақырып, таныстырса	1
11	Ұлтаралық татулықты сақтау керек	1
12	Әр конфессия заң аясында қызмет етсе, жеткілікті	1
13	Халықты тең құқылы ету	2
14	Өз діни сеніміңді басқаларға тықпаламау	1
15	Әр саладағы маман өз міндеттерін білгені дұрыс	1
16	Үкіметтің бағыты дұрыс, соны жалғастыру қажет	1
17	Ешқандай шиеленіс жоқ	1
18	Діни кадрлар дайындап, оларға жағдай жасау	4
19	Жастармен жұмыс істеу керек, олардың діни сауатын арттыру қажет	1
20	Әбу Ханифа бағытына басымдық беру керек (Алматы облысы), жамағатқа дінді дәріптеу (Ақтөбе облысы)	2
21	Әлем бойынша исламдық оқу орындарының өзара байланысын қалыптастырып, ақпарат алмасуын қамтамасыз ету керек	1
22	Білмеймін (Ақмола облысы), бұл сұрақты түсінбедім (Қызылорда облысы), сұраққа жауап беруден бас тартамын (Қызылорда облысы)	3
23	Оны ҚМДБ, облыс имамдары шешеді, біз оған араласпаймыз (ШҚО)	1
24	Соған лайық мамандар бар, солар шеше жатады (Алматы облысы)	1

Алынған жауаптарды талдасақ, респонденттердің басым бөлігі конфессияаралық келісім мен татулықты одан әрі жалғастыруды ұсынатындығын көреміз. Яғни, көпшілігі конфессияаралық жағдайды жетілдіру бойынша нақты ұсыныстар бере алмаған.

Респонденттердің арасында «ұлтаралық татулықты сақтау», «халықты тең құқылы ету», «өз діни сеніміңді басқаларға тықпаламау», «әр саладағы маман өз міндеттерін білгені дұрыс» деген сияқты өз көзқарасын білдірумен шектелгендері де бар. Мұндай жауаптар да еш ұсыныс берілмегендіктен, сұрақтың мазмұнын ашуға қызмет етпейді.

Респонденттердің енді бір тобы мәселенің шешімін өз діни бағыттары аясындағы шараларға басымдық беруден көреді: «діни кадрлар дайындап, оларға жағдай жасау», «жастармен жұмыс істеу, олардың діни сауатын арттыру», «Әбу Ханифа бағытына басымдық беру, жамағатқа дінді дәріптеу», «әлем бойынша исламдық оқу орындарының өзара байланысын қалыптастырып, ақпарат алмасуын қамтамасыз ету».

«Білмеймін», «бұл сұрақты түсінбедім», «сұраққа жауап беруден бас тартамын», «оны ҚМДБ, облыс имамдары шешеді, біз оған араласпаймыз», «соған лайық мамандар бар, солар шеше жатады» деп жауап берген респонденттер де бар. Олар бұл мәселе туралы мүлде ойланбаған

немесе ол үшін жауапкершілік сезінбеген (жауапкершілік алғысы келмейтін) адамдар деген тұжырым жасауға болады.

Жалпы болса да, мақсатқа лайық мынадай жауаптарды атап өтуге болады: «әрдайым діндерді жақындастыратын нүктелерді іздеу керек», «жиналыстарды азайтып, конфессияларды қылмыспен немесе жемқорлықпен күрес сияқты нақты жобалар аясында жұмылдыру керек», «дін өкілдері бір-бірін ғибадатханаларына шақырып, таныстырса».

Әсіресе, қазақстандық қоғамда жиі өткізілетін және нәтижесі аз жиналыстар мен дөңгелек үстелдерді сынға алған респонденттер конфессиялардың нақты бір әлеуметтік жобалар аясында бірігіп қызмет етуін ұсынған:

- «Конфессия арасындағы құжат, ресми кездесулер жиі бас қосылатын нәрсе. Бұлар жамандыққа, зұлымдыққа, қылмысқа қарсы тұру мәселесінде бірігіп жұмыс істей алады. Мысалы, коррупция өте өзекті мәселе, оған бірігіп жұмыс жасай алады. Осы мәселелерде бірге жұмыс істей аламыз. Жиналыстар болады бір екі сағат өтетін, сол кезде белсенділік жоқ» (Нұр-Сұлтан қаласы).

- «Мен ойлаймын, жеке пікірім, ресми кездесулерден тыс бейресми кездесулер ұйымдастырып, қосымша бір-бірін қонаққа шақырып, діни ғибадатханаларға шақырып, өздерінің мәдениеттерімен, өздерінің құлшылық орындарымен, діни түсініктерімен таныстырып, одан да тығыз байланыс жасасақ» (Нұр-Сұлтан қаласы).

Конфессияаралық деңгейдегі шаралардың бастамашысы мелекеттік органдар дейтін болсақ, олардың өткізетін дәстүрлі іс-шаралары шынымен де, көп жағдайда, жиналыстармен шектеледі. Сол себепті, бұл орайда, билік органдарына өткізілетін шаралардың форматы мен мазмұнын өзгертіп, тиімділігіне бас назар аударған жөн.

Аталғандарды негізге ала отырып, төмендегідей қорытынды жасауға болады. Имамдар конфессияаралық келісімді нығайту мәселелеріне қатысты ауқымды ұсыныстар айта алмайды. Көп жағдайда олардың ұсынатын шаралары өз конфессияларының ішінде уағыз айту, түсіндірме жұмысын жүргізу шараларымен шектеледі. Өз діни бағытына басымдық беруді ұсынған біраз имамдар конфессияаралық келісімнің маңызын және өз ұсыныстарымен ондай келісімге зиян келтіретіндігін мүлде түсінбейді де деуге болады.

Аталған саладағы мәселелер «Рухани жаңғыру» бағдарламасының аясында да қарастырылған. Онда «Цифрлы Қазақстан», «Үш тілде білім беру», «Мәдени және конфессияаралық келісім» сияқты бағдарламалар ұлтымызды, яғни барша қазақстандықтарды XXI ғасырдың талаптарына даярлаудың қамы екендігі айтылады. Жалпы, «Рухани жаңғыру» бағдарламасымен респонденттердің қаншалықты таныс екендігін келесі сұрақтың жауабынан да көруге болады.

1.3 Имамдардың «Рухани Жаңғыру» бағдарламасын іске асырудағы қызметі

2017 жылдың 12 сәуірінде Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы жарияланды. Маңыздылығы мен ішкі мазмұны және ауқымдылығы тұрғысынан аталған құжат Қазақстанның тарихындағы бетбұрысты кезеңді анықтайтын ерекше құжат. Мақала Елбасының «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты 2017 жылғы халыққа жолдауының жалғасы ретінде ұсынылды. Саяси және экономикалық жаңғырудың басты алғышарты сананың жаңғыруында екендігі ашып көрсетілді.

Мақалада Елбасы бәсекеге қабілетті қоғам қалыптастыруда, ең алдымен, сананың жаңғыруы керектігін, ал ол үшін ұлттық кодты сақтау, салт-дәстүрді насихаттау, мәдени мұраны зерделеу, қажеттілігін айтады. Сананы жаңғырту барысы дәстүр мен жаңашылдықты үйлестіру және салауатты прагматизм, сананың ашықтығы, ұлттық бірегейлікті сақтау, білімді арттыру, эволюциялық даму, бәсекеге қабілеттілік сияқты қағидаттарға негізделу арқылы жүзеге асу керектігін көрсетеді.

Мақала аясында нақты мынадай жобалар әзірленіп, іске қосылды: қазақ тілін латын әліпбиіне көшіру, «Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық», «Туған жер», «100 жаңа есім», «Сакралды Қазақстан», «Жаһандық әлемдегі заманауи қазақстандық мәдениет»,

т.б. ***www.strategy2050.kz*** сайтының базасында «Рухани жаңғыру» ақпараттық порталы іске қосылды. 2017 жылдың 26 қазанында ҚР Президентінің «Қазақ тілінің кирилл әліпбиінен латын графикасына көшуі туралы» № 569 Жарлығы шықты. Аталған бағдарламаны жүзеге асыру бойынша Ұлттық комиссия құрылды.

2017 жылдың қазанында Париж қаласында ЮНЕСКО штаб-пәтерінде «Жаһандық әлемдегі заманауи қазақстандық мәдениет» жобасының таныстырылымы болды.

Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі жанынан «Рухани Жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты» коммерциялық емес акционерлік қоғамы құрылып, жаңғыру идеясының мазмұндық тұғырын нығайту саласындағы қызметіне кірісті.

Жалпы алғанда, бүгінгі күнге дейін өңірлік, республикалық және халықаралық деңгейде көптеген іс-шаралар атқарылды және олардың жүзеге асуы әлі де жалғасуда.

Аталған бағдарламаның дәстүрлі құндылықтарды насихаттау, дәстүрлі діни бағыттың мазмұнын нығайту бойынша маңыздылығы ерекше. Сәйкесінше, мұндай маңызды міндетті орындау дәстүрлі діннің өкілдері болып табылатын мешіт имамдарының да өзіндік үлес қосуын қажет етеді.

Сұхбат аясында респонденттерге «Рухани Жаңғыру» бағдарламасын іске асыру жолында Сіздің тарапыңыздан қандай қадамдар жасалуда?» деген сұрақ қойылып, имамдардың қосып жатқан үлесінің мөлшерін анықтауға тырыстық (3-кестені қараңыз).

3-кесте. «Рухани Жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыру аясында имамдар тарапынан атқарылатын шаралар

№	ЖАУАПТАР	САНЫ*
1	Тұрғындарға, әсіресе жастарға, рухани тәрбие беру, тарихты, дәстүрлі дінді, салт-дәстүрді түсіндіру;	21
2	Рухани жаңғыру бойынша дәрістер өтеді (Қызылорда облысы)	1
3	Жастарды өз саласының маманы болуға шақырамыз	1
4	Қайырымдылық шараларын жасау	1
5	Салт-дәстүрді насихаттау, ұлттық ойындар, ат жарысын ұйымдастыру	4
6	Спорт шараларын ұйымдастыру, жастарды спортқа тарту	4
7	Көне шаһарлар, мешіттер, діни және тарихи қайраткерлер туралы мақалалар жазылды, конференциялар ұйымдастырылды, зираттар көтерілді (Атырау облысы); М.Жүсіптің және басқа да ғұламалардың еңбектерін, олар туралы зерттеулерді шығарып, таратамыз (Павлодар облысы); Ержан Хазірет деген кісінің еңбегін шығардық, конференция өткіздік (Маңғыстау облысы)	1
8	Ұлттық салт-дәстүрді насихаттау мақсатында әжелер мектебі қалыптасты (Атырау облысы)	2
9	Тұсаукесер, қалжа, т.б. салттарға пәтуа шығару ұсынылды (Павлодар облысы)	2
10	Уағыздарда Абайдың қара сөздерін пайдаланамыз (Павлодар облысы)	1
11	Қорымдарды қоршау жөнінде түсіндірме жұмыстарын жүргіздік (Қостанай облысы)	1
12	Шәкәрім, Абай, Ыбырай мұраларын дәріптеу мақсатында кездесулер өткіздік (Қостанай облысы)	1
13	Кітапханаларға діни әдебиеттер сыйлау	1
14	Мешіттер салынды	1
15	Отбасы құндылықтарын дамыту керек	1
16	Өзін жақсы жаққа қарай өзгерту (өз түсінігін ғана берген)	3
17	ҚМДБ берген бағыттар бойынша жүргізіледі (Шымкент қаласы)	1
18	Білмеймін, жуықта ғана келдім	1

**Ескерту: респонденттердің жауабы тақырыпқа сәйкес келмегендіктен немесе жауап берілмегендіктен, жауаптар саны респонденттер санына сәйкес келмейді*

Имамдар рухани-мәдени салада қызмет еткендіктен, олардың күнделікті жұмыстарын атқару барысында жамағат арасында «Рухани Жаңғыру» бағдарламасында айтылған құндылықтар мен белгіленген міндеттерді насихаттауға мүмкіндіктері жоғары. Мұндай жұмыстар ҚМДБ мен мешіттердің дін мен дәстүрдің сабақтастығын қамтамасыз ету бағытындағы басымдықтарының аясында да бірнеше жылдар бойында жалғасып келеді. Сол себепті имамдар бұл саладағы жұмыстарға тартылған деуге болады.

Дегенмен, алынған жауаптардан респонденттердің басым бөлігінің «Рухани Жаңғыру» бағдарламасымен жеткілікті деңгейде таныс емес екендігін байқауға болады. Бағдарламаның атауы құжаттың мазмұнын беріп тұрғандықтан, респонденттердің барлығы жалпы рухани тәрбие жөнінде әңгіме қозғап, сол бағытта уағыз-насихат жүргізіп жатқандықтарын айтқан. Сондықтан «тұрғындарға, әсіресе жастарға, рухани тәрбие беру, тарихты, дәстүрлі дінді, салт-дәстүрді түсіндіру» деген жауаптар жиі берілген.

Атырау, Маңғыстау, Павлодар, Қостанай облыстарында осы бағытта кешенді жұмыстардың атқарылғандығы байқалады:

- «көне шаһарлар, мешіттер, діни және тарихи қайраткерлер туралы мақалалар жазылды, конференциялар ұйымдастырылды, зираттар көтерілді», «ұлттық салт-дәстүрді насихаттау мақсатында әжелер мектебі қалыптасты» (Атырау облысы);

- «М.Жүсіптің және басқа да ғұламалардың еңбектерін, олар туралы зерттеулерді шығарып, таратамыз», «тұсаукесер, қалжа, т.б. салттарға пәтуа шығару ұсынылды», «уағыздарда Абайдың қара сөздерін пайдаланамыз» (Павлодар облысы);

- «Ержан Хазірет деген кісінің еңбегін шығардық, конференция өткіздік» (Маңғыстау облысы);

- «қорымдарды қоршау жөнінде түсіндірме жұмыстарын жүргіздік», «Шәкәрім, Абай, Ыбырай мұраларын дәріптеу мақсатында кездесулер өткіздік» (Қостанай облысы).

Жауаптардың негізінде мынадай қорытынды жасауға болады:

- Имамдардың көпшілігі «Рухани Жаңғыру» бағдарламасын атауына қарап қана рухани бағыттағы құжат екендігін жобалайды. Бағдарлама аясындағы құндылықтарды нақты атап, талдау бермеген және жобаларды мүлдем атай алмаған. Сәйкесінше, ҚМДБ тарапынан «Рухани Жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыру бойынша жүйелі жұмыстар қарастырылмаған деген болжам жасауға болады.

- Имамдардың «Рухани Жаңғыру» бағдарламасы бойынша өңірлерде өткізілді деген іс-шараларының көпшілігін (конференциялар, зерттеулер, тарихи тұлғалардың еңбектерін шығару) мешіттердің тарапынан емес, жергілікті (орталық) мемлекеттік органдар мен мекемелердің тарапынан ұйымдастырылған шаралар деп болжамдауға да негіз бар. Мешіттер тек сол шаралардың қатысушыларының бірі ғана болғанға ұқсайды.

II ИМАМДАРДЫҢ БІЛІМІ МЕН БІЛІКТІЛІГІ

2.1 Имамдардың зайырлы білім алуға деген көзқарасы

Секуляризация теориясын қарастырған бірқатар авторлар оның әлеуметтік салдары жеке адамға және қоғамға әртүрлі ықпал ететіндігін айтады. Мәселен, австриялық социолог Питер Бергер «Священная завеса» еңбегінде секуляризацияға ықпал ететін басты фактор ретінде қоғамның капиталистік-индустриалдық тұрғыдан рационалдануын атайды [2].

Индустриалдық қоғам ғылыми-техникалық инфрақұрылымға, мамандарға сұраныс тудырады. Сәйкесінше, бұл сұраныс әлеуметтік құрылымдық деңгейде ғана емес, ең алдымен, индивидтік сана деңгейіндегі өзгерісті қажет етеді. Алдымен индивидтік сана секулярланады. Экономикадағы секуляризм саяси, әлеуметтік салаларға да өтіп, діни өмірдің өзгерісіне әкеледі. Дін жойылмайды. Ол саяси, экономикалық, әлеуметтік салалардағы жалпылық ауқымын жоғалтып, әр индивидтің жеке өмірінің бір саласынан ғана орын алып, тіршілік етуге көшеді.

Дінге сенудің «шіркеуден тыс» формалары дамиды. Сәйкесінше, бұл процесс діни ұйымдардың өз сенушілерін сақтап қалу және санын арттыру жолындағы бәсекелестігін күшейтеді. Соңғы жаңалықтардың бірін алатын болсақ, консерватив тілігімен ерекшеленетін Рим-католик шіркеуінің ақпараттық-технологиялық модернизацияға қадам басып, «Ақылды таспих» смарт жобасын ұсынуы соның бір дәлелі десе болады [3].

Американдық әлеуметтанушы О'Ди секуляризацияның екі салдарын атап көрсетеді [4]: 1) индивид санасындағы десакрализация және ойлаудың рационалдануы; 2) діндегі демифологизация.

Сенушілер аудиториясының сыни ойлау және зайырлы сауаттылық деңгейінің артуы діндердің теологиялық дискурсын өзгертеді. Олар мифтік, мистикалық мазмұндағы дискурстардан алшақтап, рационалды сипаттағы діни қызмет (уағыз-насихат, жоралар) жүргізуге бет бұрады.

Жаһандық жүйенің бір бөлігі болып табылатын Қазақстанның қоғамында жүзеге асып жатқан секуляризация үдерісі де еліміздегі ҚМДБ жұмысын рационалдануға бағыттады.

Қазіргі уақытта ҚМДБ діни кадрларды даярлау мәселесінде олардың зайырлы білім алуына ерекше назар аударуда. Осы мақсаттағы шаралар 2 бағытта жүзеге асуда: академиялық діни білім беру бағдарламасы аясында және имамдардың біліктілігін арттыру курстарының аясында.

Академиялық діни білім саласында имамдар екі жағдайда зайырлы білім алады: медреселер базасында және университет базасында (3-қосымшаны қараңыз).

1) Елімізде Қазақстан мұсылмандары діни басқармасына қарасты 9 медресе-колледж қызмет атқаруда. Атап айтқанда, олар:

- «Әбу Ханифа медресесі» колледжі (Алматы қаласы);
- «Әбу Бәкір Сыддық» медресесі (Павлодар қаласы);
- «Астана» медресесі (Нұр-Сұлтан қаласы);
- «Ақтөбе медресесі» колледжі (Ақтөбе облысы);
- «Орал» медресесі (Орал қаласы);
- «Үшқоңыр медресесі» колледжі (Алматы облысы);
- «Хибатулла Тарази» медресесі (Тараз қаласы);
- «Сарыағаш медресесі» колледжі (Түркістан облысы Сарыағаш ауданы);
- «Шымкент медресесі» колледжі (Шымкент қаласы).

Аталғандардың ішінде 5 колледж-медресе Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Білім саласындағы бақылау департаментінің «0112000 – Исламтану» және «0112013 – Имам Хатиб» мамандықтары бойынша білім беру қызметін жүргізу құқығын беретін лицензиясын алған.

Оқу мерзімі 11 сыныптан немесе колледжден кейінгілер үшін 2 жыл 10 ай, 9-сынып бітіріп келгендер үшін 3 жыл 10 ай. Медресе-колледж түлектеріне техникалық және орта кәсіби білімі туралы диплом беріледі.

Медреселердің оқу бағдарламалары мемлекеттік стандарттарға сай әзірленетіндіктен және заман талабына сай маман даярлау сұранысына байланысты бірінші курста зайырлы пәндер оқытылады. Олардың қатарында философия, Қазақстан тарихы, информатика, психология, әдебиет пәндері қарастырылған.

Сондай-ақ жоғарғы білім саласында қызмет атқаратын «Нұр-Мүбарак» ислам мәдениеті университеті бағдарламалары аясында діни және зайырлы мамандар даярлануда. Олардың ішінде діни білім беретін мамандықтардың оқу бағдарламаларында да зайырлы пәндерді оқыту міндеті қарастырылған.

2) Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы имамдардың біліктілігін арттыруды 2 республикалық институтта жүзеге асырады: Нұр-Сұлтан қаласындағы Республикалық дін қызметкерлерін қайта кәсіби даярлау институтында және Алматы қаласындағы Республикалық имамдардың білімін жетілдіру институында.

Аталған институттардың біліктілікті арттыру курстары аясында имамдарға зайырлы білім беруге, олардың зайырлы мәдениетін көтеруге арналған пәндерді оқыту қарастырылған.

Зайырлы білімнің қажеттілігін имамдар да сезінген. Бәсекеге қабілетті болу мақсатында олардың зайырлы білім деңгейін көтеруге деген талпынысының арту тенденциясы байқалады. Сұхбат аясында қойылған «Имамдардың зайырлы білім алуына көзқарасыңыз қандай? Сіз үшін қосымша білім алу қаншалықты маңызды?» деген сұраққа берілген жауаптар осы ойымызға дәлел бола алады.

Зайырлы білім алуға деген негізгі мотивацияны «имамның кез келген ортада сөзі өтімді болуы үшін, ол жан-жақты болуы керек», «дүниелік және діни білім тең болуы керек» деген жауаптардан көруге болады. Имамдардың басым көпшілігі осыған ұқсас мазмұндағы жауаптар берген.

«Өнер, психология, экономика, саясат, Қазақстан тарихы, әдебиет, педагогика, медиация бойынша білім алса», «латын әліпбиін алғашқылардың бірі болып имамдар оқыса» деген жауаптар имамдардың зайырлы білім саласында нақты қандай мәселелер бойынша білімін арттырғысы келетіндігін байқатады.

«Магистратура оқығым келеді», «ағылшын тілін оқып жатырмын», «діни білімнен бөлек, имам тағы бір маман иесі болуы керек» деген жауаптардан кейбір имамдардың жақын келешекте зайырлы мамандық алғысы келетін жоспары бар екендігін аңғаруға болады. Еліміздің дінтану мамандарын даярлайтын оқу орындарында (Нұр-Сұлтан, Алматы, Қарағанды, Түркістан қалаларында) магистратура және докторантура бағдарламалары бойынша білім алушы имамдардың санының жыл сайын артып келе жатқандығын соған дәлел деп айтуға негіз бар.

Имамдардың бірі мемлекеттік органдар тарапынан да қолдау жасалса деген тілегін жеткізген. Ол мұндай тәжірибенің болғандығын, «кезінде Павлодар облысы болған Ерлан Арын Павлодар көпбейінді инновациялық колледжінде құқықтану мамандығы бойынша 75 имамға тегін оқып шығуға көмектескендігін» айтады.

Жалпы алғанда, осы сұрақтардың жауабын жоғарыда талданған имамдардың зайырлылық жөніндегі түсініктері мәселесімен бірге қарастырсақ, олардың зайырлы білім алуға деген құлшынысы зайырлылық жөніндегі ақпараттану деңгейінің жеткіліксіздігімен тікелей байланысты деген болжам жасауға болады.

2.2 Имамдарды аттестаттау мәселелері

Аттестация – белгілі бір саладағы маманның білім деңгейі мен біліктілік дәрежесінің лауазымына сәйкестілігін растау мақсатында өткізілетін тексеріс немесе сынақ.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы 2013 жылы «Қазақстан мұсылмандары діни бірлестігі Республикалық ислами діни бірлестігі аттестациялық (сараптау) комиссиясының» ережесін қабылдап, имамдарды сараптаудан өткізу саласында жүйелі жұмыс бастады (2-қосымшаны қараңыз). 2017 жылы аталған ереже жаңа талаптарға сәйкес қайта қабылданды.

Аттестацияның мақсаты ҚМДБ өкілдерінің ислами діни даярлығы деңгейін, құқықтық мәдениетін, азаматтармен жұмыс істеу қабілетін айқындау болып табылады.

Аттестация аясында сараптаудан өтушінің діни және құқықтық сауаттылығын бағалауға арналған жазбаша және ауызша тапсырмалар беріледі.

Дін саласындағы сауаттылықты анықтау Құран сүрелерін тәжуид [1] қағидаларына сай сауатты оқу деңгейін бағалау, фиқһ [2] және ақида [3] негіздерін білу негізінде жүргізіледі.

Құқықтық сауаттылықты тексеру Қазақстан Республикасының Конституция, дін саласындағы және еңбек қатынастары саласындағы заңнама бойынша әзірленген тапсырмалар негізінде жүзеге асырылады.

Еңбек қатынастары саласындағы заңнаманы білу талабы соңғы ереженің аясында енгізілді. Оған негіз болған себеп – имамдардың жұмыс беруші ретінде еңбек саласындағы қатынастарға да араласуы.

Сұхбатта респонденттерге «2017 жылы ҚМДБ ресми түрде дін қызметкерлерін аттестаттау туралы жаңа ереже жасады. Имамдарды аттестаттау қалай өткізіледі? Сіз оны қалай өттіңіз, қандай оң немесе теріс бағыттарды бөліп көрсете аласыз? Имамдарды аттестаттауды тиімді ету үшін қандай ұсыныстарыңыз бар?» деген сұрақ қойылып, атестаттауды нақты тәжірибеден өткен имамдардың бағлалауы негізінде сараптау шараларының өткізілу ерекшеліктерін, артықшылықтары мен кемшіліктерін талдап көру міндеті қойылды.

Аттестаттау бірнеше кезеңнен тұрады. Сондықтан аттестаттау процесінің ерекшеліктерін имамдардың көзімен өткізу кезеңдері бойынша бағалап көрейік.

1) Аттестация өткізуге дайындық кезеңі. Ереже бойынша бұл кезеңде Басқарманың кадр бөлімі аттестациядан өту құжаттарын әзірлейді, аттестация өткізу кестесін дайындайды, аттестация өткізудің мақсат-міндеттерін және тәртібі мен мерзімі жөнінде имамдарға ақпарат береді. Аттестациялық комиссия құрылады, тиісті бұйрықтар шығарылады.

Аттестация өткізу мерзімі туралы оны өткізудің басталуына кемінде бір ай қалғанда аттестация өтетін дін қызметкерлеріне жазбаша хабардар етеді.

Жалпы алғанда, аттестаттаудың бұл кезеңі бойынша респонденттердің көп ескертулері болмады. Тек бірнеше имамның жауабы ғана тәжірибеде кейбір шаралардың Ержеде көрсетілген тәртіпке сай келмей жататындығын меңзейді. Мәселен, имамдардың көпшілігі «аттестация жөнінде 1-2 ай бұрын ескертіледі және сұрақтары алдын ала беріледі» десе, енді біраз сұхбат мәліметі бойынша ондай ақпарат 1 апта қалғанда ғана облыс орталығынан жіберілетіндігі анықталды. Сәйкесінше, имамдар жеткілікті дайындалып үлгермейді және жұмыс жоспарларын да оңтайлы реттеу мүмкіндігінен айырылады. Бұл орайда ақпараттың кешіктірілуі орындаушы буынның деңгейінде субъективті себептерден болған деген болжам жасауға негіз бар. Яғни, аттестацияны ұйымдастыру кезеңіндегі жауапкершілікті арттыру қажеттілігі туындайды.

Тағы бір сұхбатта белгіленген аттестация өткізудің кестесі тұрақты сипатта емес екендігін жеткізеді: «Кей кезде жарияланған уақытында өткізілмей, бір жылға дейін созылып кетеді. Сәйкесінше, мұндай жағдай көңілді алаңдатып, мешіттің алдағы жұмыс жоспарын нақты белгілеуге кедергі келтіреді».

---

[1] Тәжуид сөзі белгілі бір нәрсені көркем, дұрыс істеу деген мағына береді. Ал тәжуид ілімінде Құранды әдебіне қарай дыбыстардың дұрыс шығуын ерекше мән беріп оқытатын білім.

[2] Фиқһ – ислам теологиясында нақты дәлелдерге сүйене отырып, амалдарға қатысты шариғат үкімдерін айқындау. «Фиқһ» сөзінің мағынасы шариғаттың амалдарға қатысты үкімдерін егжей-тегжей дәлелдер арқылы танып-білу. «Шариғат үкімдері» дегеніміз парыз қылу мен харам қылу сияқты шариғаттан алынған заңдар. «Амалдарға қатысты» дегеніміз намаз, зекет сияқты ақидаға қатысы жоқ нәрселер. «Егжей-тегжей дәлелдер арқылы» дегеніміз фиқһтағы жекелей (жалпы емес) мәселелерге қатысты дәлелдер арқылы тану.

[3] Ақида – ислам ілімінде адамның сенім сұрақтары мен қоршаған дүние жөнінде қалыптасқан танымы, пікірі, діни ұстанымдар жиынтығы. Мұсылман ақидасының түп негізі – Құран мен Сүннет. Яғни, әрбір мұсылманның таным-түсінігі, ұмырлық ұстаным-қағидалары осы қайнар-бұлақтардың негізінде қалыптасуы тиіс. Ақида мен иман бір-бірімен ажырамас ұғымдар. Иман – Алла Тағаланың дінін жүрекпен қабыл ету, яғни Пайғамбардың айтқан нәрселерін нақты түрде жүрекпен растау. Сонымен бірге иманның амалда көрініс табуы шарт. Ақида ілімі Исламдағы бес негіздің алғашқысын – иман мәселелерін зерттейді. Иман Алланың барлығына, бірлігіне, періштелеріне, Кітаптарына, пайғамбарларға, Ахирет күніне, тағдырға, жақсылық пен жамандықтың бір Алладан екендігіне сенуден тұрады.

2) Аттестация өткізу кезеңі. Аттестация облыс орталықтарында немесе Нұр-Сұлтан және Алматы қалаларында ұйымдастырылады. Көп жағдайда аттестация негізінен біліктілік арттыру семинарының аясында соңғы күндері өткізіледі.

Респонденттердің басым көпшілігі соңғы жылдары аттестацияның алғашқы бөлігі компьютерлік тест түрінде өтетіндігінен, өте қолайлы екендігін айтады. Сондай-ақ позитивті бағалаулар қатарында аттестаттаудың артықшылықтарын көрсететін мынадай бағыттағы пікірлер жиі қайталанады:

- «Аттестация имамдарды жазалау үшін өткізілмейді. Егер қандай да бір имам өтпей қалса, оны жұмыстан шығарып тастамайды. Керісінше, біліктілік арттыру курсына жіберіп, сол кеміс тұстарын толықтырып, қайта тапсыруына мүмкіндік береді. Қайта тапсыру ҚМДБ базасында ұйымдастырылады»;

- «Аттестация имамдарды серпілтеді, дайындық арқылы имамдар білімін қайталайды, толықтырады»;

- «Аттестация имамдардың ротациясына ықпал етеді. ҚМДБ аттестациядан жақсы өткендердің жеке базасын қалыптастырып, оларды жоғарылату тетіктерін қалыптастырады»;

- «Аттестация жыл сайын жетіліп келеді. Имамдарға қолайлы тетіктер көптеп қалыптасуда. Мысалы, компьютер арқылы тапсыру тест нәтижелерінің объективтілігін және жылдамдығын қамтамасыз етеді».

Сондай-ақ соңғы аттестаттаулар аясында тапсырмаларда Қазақстан тарихына, имамның жүріс-тұрысына, мінез-құлқына байланысты сұрақтардың болуы да сараптау жұмысының оң жетістігін көрсетеді.

Аз болса да, имамдар арасында аттестаттаудың осы кезеңінде жіберілген мынадай кемшіліктерді атағандары болды:

- «Имамдарды тестілеуге келген комиссия өкілдері шамалы әлсіз болды»;

- «Аттестациялық сынақта имамдарды негізінен құлатпайды. Себебі кадр тапшылығы бар. Сол себепті аттестацияға жауапкершілікпен қарамайтын имамдар бар»;

- «Аттестация аясындағы компьютерлік тестілеуге уақыт аз бөлінген. Компьютерден қай пернетақтаны басамын деп отырып, уақыт өткізіп аламыз».

Шынымен де, аттестаттау имамдардың біліктілігін арттыру мақсатын көздейді. Сараптаудан өтпей қалған имамдарды қосымша біліктілік арттыру курсына жіберіп, жеткіліксіз білімін толықтырып, қайта тапсыруға мүмкіндік беруі Мүфтияттың өз кадрларына деген жанашыр әрі жауапкершілікті қатынасын таныстырады. Алайда кадр тапшылығы жағдайын пайдаланып, аттестаттауға жауапкершілікпен қарамайтын имамдарға қатаң жаза қолданбау сараптау шараларының беделін түсіріп, басқа да имамдардың бойында аналогиялық қатынас тудыруы мүмкін. Мұндай жағдай пропорционалды түрде имамдардың білім сапасына да кері ықпал етеді. Ол өз кезегінде әлеуметтік институт ретіндегі мешіттердің қоғам үшін маңызды функциялық қызметтерінің сапасына да кері әсерін тигізбек. Сәйкесінше, бұл жағдай аттестаттау жұмыстарының мәніне жеткілікті назар және қатаң жауапкершілік қажет екендігін ұғындырады.

Аттестаттау кезінде компьютерді пайдалана алмайтын имамдар бар екендігі белгілі болды. Олар көп болмаса да, мешіттердің жұмысының біраз олқылықтарын аңғартады: кейбір имамдар күнделікті жұмыстарында қарапайым компьютерді пайдаланбайды деген сөз. Сәйкесінше, ақпараттық-цифрлық дәуірде Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының және оның мешіттерінің инновациялық әлеуеті, бәсекеге қабілеттілік мүмкіндіктері жетілдіруді қажет етеді.

Жоғарыда біз Рим-католик шіркеуі қызметінің консерватизм құрсауынан шығып, модернизацияға бет бұру тенденциясын атап өттік. Инновациялық бәйгеде көш бастап келе жатқан протестанттық ағымдар католиктердің мұндай жаңашыл бастамасын бәсекеге шақырған бақталастық ретінде қабылдап, ақпараттық-технологиялық белсенділік қарқынын арттыратыны сөзсіз.

Сондай-ақ деструктивті ағымдардың ішіндегі псевдосалафилік ағымдар да бұл салада ерекше белсенділігімен көзге түсіп келеді. Қазақстандық псевдосалафилер бүгінде ұялы телефон

жөндеу және сату саласында көптеп еңбек етеді. Осы еңбек саласына енді қадам басқан орта білімі ғана бар псевлрсалафит көп ұзамай ұялы телефон жөндеп, ақпараттық-техникалық біліктілігімен көзге түседі. Яғни, бұл салада оларды арнайы оқытып, даярлайтын орталық бар деп болжамдауға толық негіз бар. Олардың әлеуметтік желілердегі және интернет ресурстардағы белсенділігін ақпараттық технологияларды игерудегі жетістіктерінің салдары ретінде қарастыруға болады.

Сонымен бірге псевлрсалафилер автомобиль бөлшектерін сату саласында да көп еңбек етеді. Еліміздің тау-кен саласында шахталарда жарғыш (взрывник) лауазымында қызмет атқаратын псевдосалафилер де кездеседі. Сарапшылық пікір олардың осы салалардағы біліктілігі қару-жарақ (соның ішінде электронды да) жасап шығара алатын әлеуеті қалыптасқандығын ескертеді.

Осындай жағдайда ҚМДБ мен мешіттердің кадрлық құрамының ақпараттық-технологиялық әлеуетін жетілдіруге деген үлкен сұраныс туындайтындығын байқаймыз. Сәйкесінше, имамдардың біліктілік талаптарының қатарына олардың цифрлық технологияларды меңгеру әрі қолдану құзыреттілігін де қосу қажет деген тұжырым жасауға болады.

Имамдар аттестаттауды жетілдіру бойынша мынадай бірқатар ұсынымдар берген:

- «аттестаттау әр жыл сайын салалар бойынша жеке-жеке жүргізілсе»;

- «аудандарда да көшпелі семинарлар өткізілсе, курстар көбірек болса»;

- «еңбек құқықтары бойынша сұрақтар қиындау, сондықтан сол мәселелер бойынша семинарлар өткізілсе»;

- «аттестация қарсаңында Құран жаттау сияқты алдын ала тапсырмалар берілсе»;

- «аттестацияда көркем мінез мәселесіне де көңіл бөлінсе».

2.3 Имамдарды қызметке тағайындау мәселелері

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы тарапынан имамдарды жұмысқа қабылдаудың белгілі тәртібі қалыптасқан. Иерархиялық басқару жүйесі аясында кез келген деңгейдегі тағайындалатын имамның кандидатурасы бірнеше саты қарастырудан өтіп, Бас Мүфтидің шешімімен аяқталады.

Бұл орайда, кейбір дін өкілдері мен сарапшылар тарапынан бірқатар ресми емес теріс сындар да естіліп жатады. «Мүфтиятта да командалық жүйе бар, басшы ауысса, ескі команда кетіп, жаңасы келеді», «көре алмаушылық салдарынан қызметте ұнамаған адамды басқа «діни идеологияның өкілі» деген ашық айтылмайтын айыппен шеттетеді», «көптеген әкімдердің «меншік» имамдары бар, әкім ауысса, имам да ауысады» деген ресим емес сындар бар.

Әрине, мұндай ресми емес мәселелер зерттеу назарына алынған жоқ. Бұл мәселені қарастыру үшін ақпарат жинаудың басқа әдісін (мәселен, сауалнама әдісін) пайдаланып, анонимділігіне кепілдік берілуі керек деп ойлаймыз. Себебі сұхбат жауаптарынан байқалған ерекшеліктің бірі имамдардың сыни пікір айтудан қашқалақтап, ақпараттық тұрғыдан жартылай жабылып қалу құбылысы байқалды.

Сұхбат аясында имамдардың тағайындалу ерекшеліктерін, қиындықтарын анықтап, өзекті мәселелердің шешу жолдарын қарастыру мақсатында «Имамдар қалай тағайындалады? Сіздің ойыңызша, имам қызметіне үміткер адамдар қандай қиындықтарға тап болады? Осы салада нені жақсартуға болады?» деген сұрақ қойылды.

Алынған жауаптар негізінде имамды қызметке тағайындаудың мынадай реттілігі анықталды:

- үміткер адам жұмысқа қабылдау жөнінде қабылданғалы отырған мешітінің бас имамының атына өтініш жазады;

- бас имам ол өтінішті қарап, үміткермен сұхбаттасып, лайықты деп таныса, өңірдің өкіл имамына қызметке алу жөнінде ұсыныс жасайды;

- өкіл имам ұсынысты қарастырып, үміткермен сұхбаттасады, лайықты деп білсе, Қазақстан мұсылмандары діни басқармасына ұсыныс береді;

- ҚМДБ жанындағы аттестаттау комиссиясы үміткердің құжаттарын қарастырады, аттестациядан өткізеді;

- комиссияның оң нәтижесі болған жағдайда Бас Мүфтидің бұйрығымен тағайындалады;

- бұйрық шығарылып, почтамен жіберіледі.

Үміткердің кандидатурасына мынадай талаптар қойылады:

1) Респонденттердің айтуынша, имамдыққа үміткер адам, ең алдымен, «шариғаттағы имамдыққа қойылатын талаптарға сай болуы керек: құлағы керең болмауы керек, аяқ-қолы бүтін болуы керек». Яғни, жамағатпен жұмыс істеуге денсаулығының жарамды болуы – басты шарттардың бірі.

2) Діни білімі болуы керек. Діни білімін растайтын дипломының болуы да жұмысқа алудағы басты алғышарттардың бірі болып табылады. Мейлінше мешітте жұмыс жасаған, оның қызмет ерекшеліктерін, салт-жораларды тәжірибеде атқарып көрген адам болуы да назарға алынады.

3) Үміткердің соттылығы болмауы керек, психодиспансерде және наркодиспансерде есепте тұрмаған болуы керек.

Кадр тапшылығына байланысты Мүфтият жоғарыда айтылған талаптарды барлық жағдайда ұстана бермейді. Сол себепті кей жағдайда имамы жоқ ауылдарда ауыл өкілінің бірін таңдап, қызметке тағайындайды. Мұндайда негізінен үміткерді ауыл ақсақалдары ұсынады немесе діни сауаттылық деңгейін есепке ала отырып, аудан имамы ұсыныс білдіреді. Діни сауаты жеткіліксіз болған жағдайда аудан имамы үміткерді білім көтеру курстарына жіберіп, оқытады.

Респонденттер кей жағдайда ауыл ақсақалдарының Мүфтият тарапынан тағайындалған имамдарды қабылдағысы келмей, өз ауылдарының өкілін ұсынып жататындығын да айтады.

Мұндай әрекеттердің себептерін имамдар ашып бермеген. Дегенмен, тәжірибеде орын алған жағдайлар негізінде оның бірқатар себептерін төмендегідей болжамдауға негіз бар:

1) ақсақалдардың имам ретінде өз руларының өкілдерін көргісі келуі;

2) ақсақалдардың имам ретінде өз этносының өкілдерін көргісі келуі;

3) өз ауылының тумасы жергілікті салттарды біледі және менталитет жағынан да жақын деп есептелуі;

4) тұрғындардың мәдени оқшаулық жағдайында өзге өңірдің өкілдерін қабылдағысы келмеуі;

5) ақсақалдардың жеке амбициясы: әкімдіктердің жұмысына қоғамдық бақылау тетіктерін қалыптастырған ақсақалдар ендігі аралықта мүфтияттың да өздерімен санасу керектігін ұғындыруы.

Алайда имамдар мұндай ұстанымның дұрыс еместігін мынадай пікірлермен жеткізеді:

- «Қандай да бір сүрелерді жаттап алып, оны оқып берген адамның бәрі имам емес. Мешіттің имамы – мехрабтың имамы. Ол деген сөз имам намаз өткізуі, құран оқуы, уағыз жүргізуі, неке қиюы, дұғаларды оқуы үшін сауатты болуы керек дегенді білдіреді. Ал тек сүрелерді жаттап алған адам имам бола алмайды».

- «Әр ауыл тұрғындары өз мешіттеріне молда тағайындап алатын болса, мұсылман жамағатында бөлінушілік, ыдырау басталады. Ол руға, ұлтқа, өңірге бөлінуге әкеліп, елдің ішкі бірлігі бұзылады».

Респонденттер негізінен имамдарды тағайындау тәртібіне қанағаттанады деуге болады. Тек бірер жауаптар ғана имамдыққа тағайындау кезінде орын алатын кемшіліктердің бар екендігін көрсетеді. «3 жыл медресе оқып келсе де, наиб-имам етіп қана алады. Ал бас имам қызметінде білімі таяз адамдар да аз емес. Ең алдымен білімді талап етпейді» деген жауап жас имамдардың ренішін байқатады.

Дегенмен, енді бір пікір жастарды бірден бас имам етіп тағайындаудың дұрыс емес екендігін жеткізеді: «Жастарды бас имам ретінде тағайындаған дұрыс емес. Оларда тек теориялық білім ғана бар. Сондай-ақ олар тәкаппар болады және келушілермен дұрыс қарым-қатынас жасай алмайды. Мұндай лауазымға 35-50 жас аралығындағы тәжірибелі адамдарды тағайындаған жөн».

Респонденттердің көпшілігі ротация негізінде қай жерге жіберсе де, құлшылық жолында барып қызмет атқарғандығын, әлі де баруға дайын екендіктерін айтады. Алайда өз өңірлерінде, туған жерлерінде қызмет етуге деген ниеттері жоғары екендігі байқалады. Десек те, имамдардың бірі «имамдарды өздері туып-өскен еліне тағайындамаған жөн, себебі ол жердің тұрғындарына сөзін өткізе алмайды» деген пікір білдірген. Яғни, имамдарды тағайындау кезінде мұндай сараланған тәсілді қолданған да дұрыс деуге болады. Себебі имамдардың тұлғалық ерекшеліктері, шыққан әлеуметтік ортасы да бірдей емес.

Респонденттер имамдарды тағайындаумен байланысты мынадай қиындықтарды да атаған:

- «Ауылдық жерлердегі имамдардың жалақылары төмен. Кей имамдарға мүлде жалақы қарастырылмаған».

- «Ауыл имамы жалғыз болғандықтан, барлық шаруаны өзі жалғыз атқарады».

- «Ауыл имамдарының көпшілігінде баспана жоқ. Әсіресе, мүфтият бағыттауымен барған жас имамдар үшін мұндай жағдай өте қиын болып табылады. Отбасымен барған имам баспана, жалақы мәселелері шешілмегендіктен, ол ауылдан кетуге мәжбүр болады».

- «Әйел ұстаздарға жеке үй қажет. Мешіт меншігінде қызметтік баспана болмағандықтан, оларға баспана жалдап беру қиындау болып тұр».

- «Мешітке келушілер арасында дөрекілік танытушылар да болады».

Көріп отырғанымыздай, негізінен, ауыл имамдары тағайындалу кезінде көп қиыншылықтармен бетпе бет келеді. Жалақының жоқтығы (немесе төмен деңгейі), баспананың жоқтығы сияқты мәселелер ауылдық жерде имамдарды ұстап қалуға кедергі келтіретін басты факторлар болып табылады.

Мешіттер жұмысындағы өзекті мәселелердің бірі әйел ұстаздарды жұмысқа тарту десек, оларға жеке баспана жалдап беруге көптеген мешіттердің мүмкіндіктері жетпейді.

«Ауыл имамы жалғыз болғандықтан, барлық шаруаны өзі жалғыз атқарады» деген жауап та мәселенің бір қырын шығарады. Мешіттегі жөндеу жұмыстары, отын түсіру, от жағу, мешіттің тазалығын қамтамасыз ету, материалдық және коммуналдық шығындарға демеуші іздеу, т.с.с. шаруашылық жұмыстар діни қызметпен қатар қабаттасып, ауыл имамының жұмысын ауырлатады әрі негізгі қызметінен алаңдатады. Жұмысшы әрі имам бейнесіндегі көрінісі жамағаттың алдындағы беделіне нұқсан келтіреді.

Кадрлық мәселені шешу үшін респонденттер бірқатар ұсыныстарын да жеткізген: «медреселер көптеп ашылса», «мектепте дін сабағы берілсе (Қарағанды облысы)», «мектепті үздік бітіруші талапкерлердің дін мамандығына келуіне мотивация тудырса».

Мектепте дін сабағын енгізуді ұсынған жауап кейбір имамдардың зайырлылықтың «діннің мектептен бөлінуі» қағидасы туралы білмейтіндігін немесе қабылдағысы келмейтіндігін айғақтайды.

«Мектепті үздік бітіруші талапкерлердің дін мамандығына келуіне мотивация тудырса» деген жауап та кадрлық проблеманың бір қырын ашады. Жалпы, мектепті үздік бітірген алғыр түлектердің дін мамандығын көп таңдай бермейтіндігі белгілі. Сондай-ақ медреселерге бұзақы мінез-құлқымен ерекшеленген жастардың көптеп түсетіні туралы да сарапшылық пікірлер бар.

Автордың зерттеушілік тәжірибесінде бақыланған тағы бір құбылысты қарастырып көрейік. Іссапарлар барысында оңтүстік өңірлердің аудандық мешіттерінде бас имамның маңына топтасқан ондаған жастарды көруге болады. Мектеп бітірген, алайда ешбір мамандықта оқымайтын немесе ешбір жерде еңбек етпейтін жастар. Діни жораларын жасап болса да, ертелі-кеш мешіттің аумағынан кетпейді. Бақыланған мешіттерде медресенің де жоқ екендігін ескерсек, жастардың бұл әрекеті еріксіз «жастар неге үйлеріне қайтпай, ертелі-кеш мешітті торуылдайды?» деген сұрақ туындайды. Алайда көп ұзамай, бұл құбылыстың себебі де айқын болды. Бас имамдар ондай жастарға мешіт асханасынан үш мезгіл ас ұйымдастырып, оларды мешіттің және көп жағдайда өздерінің үй шаруашылықтарында пайдаланады екен. Дін саласындағы сарапшылардың бірі бұл құбылысқа мынадай пікір білдірді: «Мұндай жастардың көпшілігі әл-ауқаты төмен отбасынан шыққандар. Үйлерінде тойып тамақ ішпейтін жандар. Мешіттегі

асты жағалап жүретіндігі де содан. Имамдардың мешітте және үйлерінде жайған мол дастарханы мен әл-ауқатын көріп, олардың медресеге түсуге және келешекте имам болуға деген қызығушылықтары артады».

Егер бұл құбылыс, шынымен де, біраз жастардың медресеге түсу мотивацияларының бірі болса, кадр дайындау мәселесінің тағы бір өзекті тұсы анықталады.

2.4 Имамдардың өз жалақыларына қанағаттану деңгейі

Сұхбат аясында имамдардың өз жалақыларына қанағаттану деңгейін анықтау міндеті белгіленді. Алайда бұл мәселеде респонденттер үшін де, зерттеушілер үшін де қиындық тудыратын мынадай мәселелер бар:

1) Имамдардың көпшілігінде нақты белгіленген жалақы жоқ. Көптеген имамдар мешітке түсетін әртүрлі қаражат (қайырымдылық, садақа, т.б.) есебінен еңбекақы алады. Мешітте басқа да қызметшілер болғандықтан, мұндай қаржы барлық персоналдың еңбекақысына бөлінуі қажет. Сол себепті тұрақты жалақы алмайтын имамдардың өз жалақыларына қанағаттану мәселесіне байланысты пікір білдіруі, ал зерттеушінің олардан қанағаттану деңгейін сұрап, оны бағалауға тырысуы объективті нәтижеге қол жеткізбейді.

2) Имамдар дін саласы мамандары болғандықтан, өз өмірлерін құдайға құлшылық жолына арнадық деп есептейді. Сол себепті де материалдық құндылықтар рухани құндылықтардан жоғары қойылмайды. Осындай қатынас олардың өз жалақыларына, материалдық жағдайларына шағымдануын тежеуші басты факторға айналған. Бұл фактор да имамдардың қанағаттану деңгейін объективті бағалауға толық мүмкіндік бермейді.

Сұхбат нәтижелері бойынша имамдардың өз жалақыларына қанағаттану деңгейі – 74 пайыз («қанағаттандырады» - 35 имам, «қанағаттандырады десе болады» - 2 имам). «Қанағаттанбайтындар» - 10 имам, «жалақы алмайтындар» - 3 имам (2-диаграмманы қараңыз).

2-диаграмма. Имамдардың өз жалақыларына қанағаттану деңгейі *(%)*

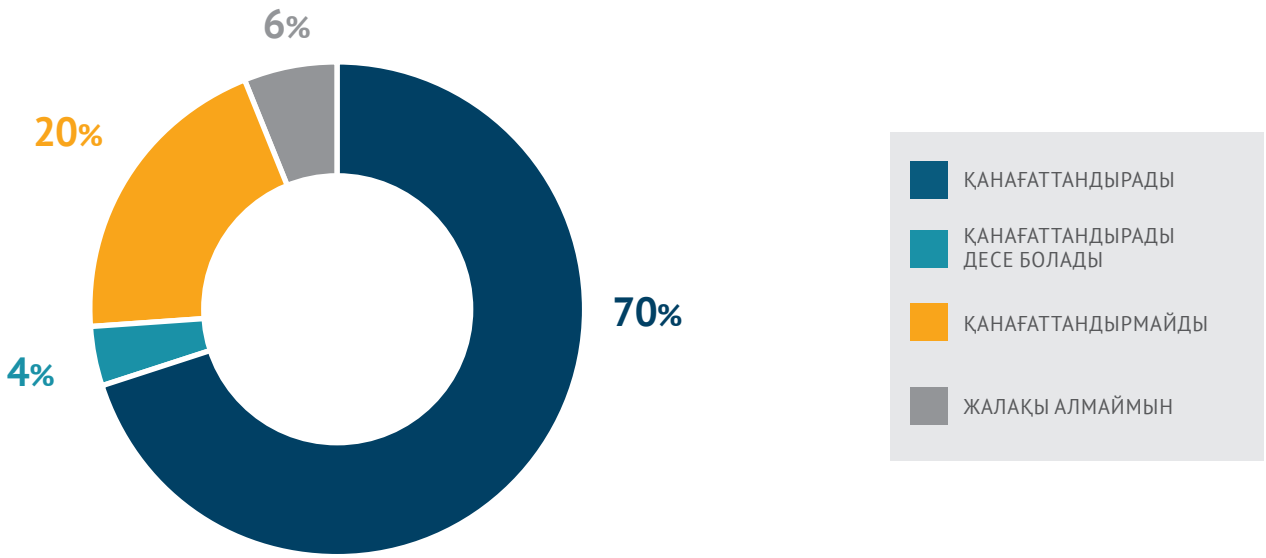

Жоғарыда атап кеткеніміздей, имамдардың көпшілігінде тағайындалған номиналды еңбекақы жоқ. Олардың жалақылары демеушілік көмектен, садақалардан құралады. Түрлі негізде жинақталған қаражат мешіттегі имамнан басқа да персоналдың еңбекақысына және коммуналдық төлемдерге жұмсалады.

Имамдар зекеттен түсетін кірістің мәселені шешпейтіндігін айтады. Себебі зекеттің көп түсетін уақыты Рамазан айы. Басқа уақытта зекет мөлшері азаяды. Зекеттен жиналған мүлік шариғат бойынша 8 топтың өкілдеріне тең бөлініп берілетіндігінен, ол имамдардың жалақысын қалыптастыра алмайды. Әсіресе, ерекше қиындық көретін солтүстік өңірлердің имамдары. Себебі ол өңірде тұрғындардың этникалық құрамының ерекшелігіне байланысты мұсылман жамағатының үлесі төмен. Сәйкесінше, мешітке түсетін садақа, зекеттің де мөлшері өте төмен.

Респонденттердің айтуынша, негізінен ауылдық жерге барған жас имамдар көп қиындық көреді. Жалақының төмендігі және баспананың жоқтығы ауылдық жерде имамдардың жиі ауысуына негіз болады. Жасы ересек имамдар мешіт жалақысына қарамай, отбасылық шаруашылықпен айналысады (бау-бақша, мал), такси жүргізеді.

Сұхбат жүргізудегі бір ерекшелік респонденттердің пікірлерін тыңдап қана қоймай, олардың жауап беру кезіндегі эмоциялық жағдайына да назар аудару болып табылады. Міне, осы жалақы мәселесіне келгенде имамдар қанағаттанатындықтарын айтса да, олардың көңіл-күйі айтылған ойларымен сәйкес келмеген деуге болады. Алла жолындағы құлшылықта жүрген адамдар болғандықтан, «қанағаттанбаймын» десе, «құдайға күпірлік етемін» деп ойлайды, «қанағаттанамын» десе, өмір шындығындағы тұрмыстың ауырлығы олай айтуға мүмкіндік бермейді. Сол себепті көпшілік имамдар екеуінің аралығындағы «шүкір» және «қанағат» деген жауаптарға тоқталған.

Жалпы алғанда, имамдар, әсіресе ауылдық, соның ішінде басым бөлігінде солтүстік өңірлердің ауыл имамдары жалақыларына қанағаттанбайды деген тұжырым жасауға болады. Мүфтият пен мешіттер қызметтерінде руханилықтың басымдық алып, саналы прагматикалық ұстанымның әлсіз болуы да имамдардың өз жалақылары мен әлеуметтік жағдайлары туралы пікірлерін ашық білдірулеріне кедергі келтіретін басты факторлардың біріне айналған. Жалақы алмау себебін «зейнеткер имамдарға жалақы берілмейді» деп түсіндірген респонденттердің бірінің жауабы да осы тұжырымымызды дәлелдейді.

Өңірлердің ішінде барлық деңгейдегі имамдардың әлеуметтік мәселесін жүйелі шешкен Атырау облысының тәжірибесі ең озық тәжірибелердің бірі деуге болады. Онда имамдардың барлығы жалақымен, баспанамен және қызметтік көлікпен де қамтылған.

2011 жылғы 31 қазанда, 2012 жылғы 14 қыркүйекте Атырау облысында орын алған ірі террористік актілерден кейін өңір басшысы Бақтықожа Ізмұхамбетов облысқа қарасты барлық елді мекендердің басшыларына бюджеттік емес қаржы көздерінен қаражат тауып, мешіттердің барлығына білікті имамдарды тартып, оларды еңбекақымен, баспанамен және қызметтік көлікпен қамту жөнінде ресми емес тапсырма берген болатын. Соның негізінде өңірдегі имамдардың әл-ауқаты көтерілді. Аталған тәжірибе басқа да өңірлерге таралды. Алайда басқа өңір басшылықтары тарапынан жеткілікті қолдау тапқан жоқ.

2.5 Имамдардың шетелдерде біліктіліктерін арттыру мәселелері

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы имамдардың біліктілік арттыру мәселесіне ерекше мән беріп отырғандығын жоғарыда қарастырған болатынбыз. Республикалық және өңірлік деңгейлерден бөлек Мүфтият имамдардың біліктілігін шетелдерде де көтеруді жолға қойған. Мұндай шара арқылы имамдарға шетелдік тәжірибені меңгерту, алған білімі мен біліктілігін қазақстандық тәжірибе жағдайында қолдану және әріптестеріне үйрету мақсаты белгіленген.

Шетелдік курстар қай елде ұйымдастырылатындығын және оған имамдардың қолжетімділігін білу мақсатында респонденттерге «ҚМДБ имамдарды оқуға/біліктіліктерін арттыруға өзге елдерге жібереді ме? Жіберетін болса, көбінесе қай елдерге және неге?» деген сұрақ қойылды.

Респонденттердің жауабы негізінде имамдардың біліктілігін арттыру негізінен 2 елде жүзеге асырылатындығы белгілі болды:

1) Түркиядағы «Хасеки» имамдардың біліктілігін жетілдіру академиясы;

2) Мысыр Араб Республикасының «әл-Азһар» университеті.

«Неге бұл елдерде ұйымдастырылады?» деген сұрақтарға респонденттер бірауыздан ол елдердегі оқу орындарында оқытылатын исламдық жолдың қазақстандық бағытпен бірегей екендігін және осы салада меморандум жасалғандығын атап көрсетті.

Респонденттердің біраз бөлігі өздерінің барып, оқып келгендігін айтса, енді біреулері әріптестерінің барғандығын айтып, курстың қолжетімді екендігін ұғындырды. Барушылар негізінен араб тілін үйренеді немесе алған білімін қайталайды. Респонденттер курстардың сапасына да оң баға беріп отыр.

Респонденттер аталған елдердегі курстар жөнінде жеткілікті деңгейде ақпараттанған. Олардың ақпараты Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының ақпаратымен сәйкес келеді.

Мүфтияттың ақпараты бойынша, Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы екі елмен меморандум жасаған. ҚМДБ мен Мысыр Араб Республикасының «әл-Азһар» университеті арасындағы келісім негізінде Мысыр тарапынан қазақстандық имамдар үшін экстремизм мен терроризмнің алдын-алу бойынша жұмыс атқарып жатқан 50 имамға оқу гранты бөлінген. Бүгінгі күнге дейін 2 топ шақырылып, 19 имам білімдерін жетілдіріп қайтқан. Ал 3 топ 2019 жылдың 1 қыркүйек – 30 қазан аралығында білімін жетілдірді.

ҚМДБ мен Түркия дін істері басқармалары арасындағы келісім негізінде Түркияның Анкара қаласындағы 2 айлық білім жетілдіру курсына еліміздің 31 имамы қатысып, білімдерін көтеріп қайтқан. 2019 жылы тағы да 30 имамның баруы жоспарланған.

Жалпы, «Хасеки» академиясына оқуға қабылданған студенттер саны төмендегідей:

- 2017-2018 оқу жылында - 17 студент;

- 2018-2019 оқу жылында - 8 студент;

- 2019-2020 оқу жылында - 18 студент;

2019 жылы аталған оқу орнын 20 түлек бітіріп шыққан. 2019-2020 оқу жылында «әл-Азһар» университеті бөлген 32 грантқа Нұр-Мүбарак университетінен және медреселерден 32 студент оқуға түскен (3-қосымшаны қараңыз).

Шетелде діни білім алушы студеттермен байланыс орнату мақсатында «Талаба» қауымдастығы құрылған.

III ДЕСТРУКТИВТІ ДІНИ АҒЫМДАР МӘСЕЛЕСІ

3.1 Мешіттердегі деструктивті діни ағым өкілдері және олармен шиеленісу деңгейі

«Деструктивті» (лат. «destructivus») ұғымы латын тілінен аударғанда қандай да бір құбылыстың қалыпты құрылымын бұзушы, қиратушы мағынасын білдіреді.

Деструктивті діни ағымдар діни ілімдерді пайдалана отырып, жеке адамның және қоғамның құрылымын (конституциясын) бұзатын қауіпті ағымдар. Олар дін саласында қызмет еткенімен, шын мәнісінде белгілі бір саяси немесе экономикалық мақсатта құрылып, жұмыс жасайды. Қоғамдағы адамдар мен әлеуметтік топтарды қатарына тарта отырып, өз мақсаттарына жетуде құрал ретінде пайдаланады. Осылайша, зайырлылық қағидаттарына қайшылық келтіреді әрі адамдардың әлеуметтік-мәдени, психологиялық және физиологиялық дамуына, материалдық жағдайына зиянды ықпал етеді.

Тақырып аясында қарастырсақ, мешітке келуші деструктивті діни ағым өкілдері – «сәләфилік» ағымдардың сенушілері. Олардың қызметінің деструктивтілігінің негізгі сипаты мынадай:

- ұлттық құндылықтарды, мәдениетті, салт-дәстүрді теріске шығарады (мерекелерді тойлауды, беташар, сәлем салу сияқты дәстүрлерді, аруақтарға құран бағыштауды, т.б.);

- зайырлы қағидаларды, құндылықтарды, нормаларды жоққа шығарып, мойындаудан бас тартады, мемлекеттік рәміздерге құрмет көрсетпейді;

- мазхабтарды (солардың ішінде ханафилік мазхабты да) мойындамайды, оларды исламға енген жаңалық ретінде қабылдайды;

- өз жамағаттарынан басқасының барлығын (тіпті, мұсылмандарды да) «кәпірлер» (адасушылар) ретінде айыптап, оларға төзімсіздік танытады;

- қазіргі мәдениет пен өнердің түрлеріне, туындыларына қарсылық танытады (музыка, балет, көркем өнер, т.б.);

- медициналық қызмет түрлерінен (қан құюдан, вакцинациядан, ағза трансплантациясынан, т.б.) бас тартып, өздерінің және туыстарының (әсіресе, балаларының) денсаулығына зиян келтіреді;

- білім беру мекемелеріндегі кейбір пәндерге (биология, дене шынықтыру, музыка, сурет, т.б.) қатыспауға шақырады.

Деструктивті діни ағым өкілдерінің мешітте қаншалықты жиі кездесетіндігін және олардың мешіт қызметшілерімен шеленісу жағдайларын анықтау мақсатында «Мешіттерде деструктивті діни ағымдардың өкілдерін қаншалықты жиі кездестіресіз? Олармен шиеленістер орын алды ма?» деген сұрақ қойылды.

Респонденттердің 88 пайызы (44 имам) өз мешіттерінде деструктивті діни ағым өкілдерін кездестіретіндігін айтады (4-кестені қараңыз).

4-кесте. Мешіттердегі деструктивті діни ағым өкілдерінің кездесу жиілігі

ЖАУАПТАР	САНЫ
Бар	23
Көп кездеспейді. Азайып келеді	15
Рамазан айында кездестіреміз	1
Күнделікті бес уақыт намазда бес рет кездестіремін	2
Әр қалада жат ағым өкілдерінің көп жиналатын бір мешіті болады. Біздің мешіт сондай (Қызылорда қаласы)	1
Келіп-кететін жолаушылар арасында кездеседі	2
Қазір байқалмайды (Шымкент қаласы)	1
Біздің мешітте мүлде жоқ (Алматы облысы, Қостанай облысы, ШҚО, Ақмола облысы, Ақтөбе облысы)	5

Сондай-ақ берілген жауаптардан аталған ағым өкілдеріне қатысты бірқатар ерекшеліктерді байқауға болады: олар «көп кездеспейді, азайып келеді», көбінесе мешіттерде «Рамазан айында кездеседі», сонымен қатар «келіп-кететін жолаушылар арасында кездеседі» және «әр қалада жат ағым өкілдерінің көп жиналатын бір мешіті болады», яғни олар сол жерлерге шоғырланып жинақталады.

Алматы, Қостанай, Шығыс Қазақстан, Ақмола, Ақтөбе облыстары мен Шымкент қаласының кейбір мешіттерінде жат ағым өкілдері мүлде кездеспейді.

Респонденттердің 86 пайызы (43 имам) өз мешіттерінде деструктивті ағым өкілдерімен шиеленіс болмайтындығын айтады (5-кестені қараңыз).

5-кесте. Мешіттердегі деструктивті діни ағым өкілдерімен

№	ЖАУАПТАР	САНЫ
1	Шиеленіс жоқ	29
2	Бұрын болған, қазіргі уақытта шиеленістер жоқ	3
3	Шиеленіс жоқ, алайда намазды өз бағыттары бойынша оқиды	3
4	Шиеленіс жоқ. Намазға келеді, намаздан соң бірден кетіп қалады	2
5	Шиеленіс жоқ, себебі имам олармен шиеленіске түсуге қауіптенеді (Жамбыл облысы)	1
6	Шиеленіс жоқ, себебі олар заңнан аттамайды	1
7	Шиеленіс жоқ, «әминді» айтпайтын болды	1
8	Шиеленіс жоқ, себебі олар намазға келіп, жалпы залға кірмей, подвалда оқып кетеді (Қызылорда облысы)	1
9	Шиеленіс жоқ, себебі олардың кейбіреулері мешітке келмейді	1
10	Шиеленіс жоқ, себебі мешіттің ішкі ережесіне бағынуды талап етеміз	1
11	Шиеленістер болып тұрады (Қостанай облысы, Атырау облысы, Түркістан облысы, Жамбыл облысы)	5
12	Олар бізбен көп шиеленіспейді	1
13	Шиеленіссіз болмайды, себебі олар намаз, уағыз кезінде провокация жасайды (Атырау облысы)	1

Шиеленістің болмауына бірқатар себептер ықпал етеді: себебі олар «намазға келеді, намаздан соң бірден кетіп қалады»; себебі «олар заңнан аттамайды»; себебі «олар «әминді» айтпайтын болды»; «себебі олар намазға келіп, жалпы залға кірмей, подвалда оқып кетеді»; «себебі олардың кейбіреулері мешітке келмейді»; «себебі мешіттің ішкі ережесіне бағынуды талап етеміз»; «себебі имам олармен шиеленіске түсуге қауіптенеді».

«Себебі имам олармен шиеленіске түсуге қауіптенеді» деген жауап арнайы тексеруді қажет етеді. Жалпы, теріс ағым өкілдерінің мешіт имамдарына психологиялық қысым көрсеткен жағдайлары болғандығын кейбір сарапшылардың пікірлері де растайды.

Шиеленістің болатындығын растайтын пікірлер көп емес: «шиеленістер болып тұрады», «олар бізбен көп шиеленіспейді», «шиеленіссіз болмайды, себебі олар намаз, уағыз кезінде провокация жасайды». Шиеленістің болатындығын, негізінен, Қостанай, Атырау, Түркістан, Жамбыл облыстарының респонденттері айтады.

Шиеленістердің болу себептері олардың діни жораларды өзгеше орындауымен және жат ағым екендігін көрсететін сырт келбетімен (киім үлгісі, сақалы) байланысты: сыртқы киім әдебі, «әминді» дауыстап айтуы, намаздағы тұрыстарының өзгермей жатуы, т.б.

Сондай-ақ негізгі себептердің қатарында кейбір жат ағым өкілдерінің әдепсіздік танытуы болып отыр. Мәселен, бұл жөнінде респонденттердің бірі былай дейді: «Күнде мешітке келіп намаз оқиды ғой олар. Күнбе-күн біз көріп тұрамыз ғой оларды. Кейде адам күнде солардың жат қылығын көре бергеннен кейін не болады? Имамның жүйкесі тозады, сосын имам бір күні

оған «қойсаңшы» деп айтады. Сосын олар не істейді? Оны видеоға түсіріп алады, сөйтеді де публикаға «міне имам бүйтіп жатыр, сөйтіп жатыр» дейді.

…Хадисті айтуға шыққан кезде сенің алдыңда жат ағым идеялогиясында жүрген уахабисттер де отырады. Солар сен (хадисті – авт.) бастаған кезде құлағына құлаққап киеді немесе аяғын созады, немесе сағаң күледі, немесе сені мазақтайды. Өздері бізді адасқан қауым деп санап, өздерінікін дұрыс санайды да, мешітке келіп осындай қылық жасайды. Бір күн шыдайсың, екі күн шыдайсың, үш күн шыдайсың, сосын ескерту жасайсың. Сосын оның үстінен арыз жазамын «имамдық қызметіме кедергі жасап жатыр» деп. Сосын мен соны айтқаным үшін ол маған арыз жазады. Міне осыны күнде көреміз біз. Бірақ соған қарамастан сабыр етеміз».

Айтылған пікірлердің негізінде мынадай қорытынды жасауға болады:

1) Сұхбат берген барлық имамдар мешітке келуші деструктивті діни ағым өкілдері ретінде тек «сәләфилік» ағым өкілдерін қарастырады. Имамдардың ақпараты бойынша олардың мешіттерде көп кездесетіндігі байқалады. «Сәләфилер» дәстүрлі діннің ақидасын (діни дүниетанымын) және жораларын әлі де қабылдамай, өз сенімдері бойынша діни жоралғыларын орындауды жалғастыруда деуге болады. Осылайша, олар мешіт жамағатының ішінде мәдени анклавтық жағдайын сақтап отыр.

2) Мешіттерде жат ағым өкілдерімен шиеленіс көп орын алмайды. Бұл орайда жат ағымдардың мешіт өкілдерімен шиеленіссіз, қалыпты (толерантты) қарым-қатынас орнатуға қадам басу тенденциясы байқалады.

3.2 Мешіттердегі орыстілді жамағатқа орысша қызмет көрсету деңгейі

Деструктивті діни идеологиялар, негізінен, интернет ресурстар арқылы таралады. Солардың ішінде ең белсенді ақпарат көздерінің бірі әлеуметтік желілер болып табылады. Таралатын контенттің басым бөлігі орыс тіліндегі материалдар болғандықтан, олардың негізгі тұтынушыларын да орыстілді аудитория құрайды.

Жалпы, дәстүрлі емес діндердің қатарына орыстілді аудитория өкілдерінің көптеп кетуін сарапшылар басқа да факторлармен байланыстырады. Солардың бірі өз ана тілін білмегендіктен, салт-дәстүрін, шежіресін, тарихын, дәстүрлі дінінің ерекшеліктерін жете білмейтін мәдени шектеулі жағдай деуге болады.

Қалай десек те, өмір шындығында псевдосалафизм сияқты деструктивті ағымдардың қатарында орыстілділердің көп екендігі байқалады. Деструктивті ағым өкілдерімен жұмыс жасауға мүмкіндік беретін жалғыз алаң мешіттер десек, бұл орайда сол жерлерде орыс тілінде қаншалықты ақпарат беріліп, қызмет көрсетілетіндігі маңызды.

Осы жағдайды анықтау мақсатында сұхбат аясында «Дін саласындағы кейбір сарапшылардың пікірінше мұсылмандар арасында деструктивті идеялардың таралуының бір себебі - орыс тілді мұсылмандардың мешіттердегі қазақ тілінде өткізілетін уағыздарды түсінбеуі. Сіздерде осындай проблемалар бар ма және оларды қалай шешесіздер?» деген сұрақ қойылды.

Респонденттердің салмақты бөлігі (27 имам) өз мешіттерінде орыстілді жамағатқа қызмет көрсетуде қиындық көрмейтіндігін айтады. Себебі екі тілде де қызмет көрсететін имамдары жеткілікті. Сондай-ақ мешіттердің сайттарында да орыс тіліндегі контенттің жеткілікті жарияланатындығы айтылды (6-кестені қараңыз).

6-кесте. Мешіттердегі орыстілді жамағатпен байланысты мәселелер

№	ЖАУАПТАР	САНЫ
1	Иә, орыстілді жамағат бар. Оларға екі тілде түсіндіретін мамандарымыз болғандықтан, қиындық жоқ	21
2	Иә, жат ағым өкілдері арасында орыстілділер көп. Бірақ оларға орысша да қызмет көрсететін мамандарымыз бар, қиындық жоқ	4
3	Екі тілде қызмет көрсететін имамдарымыз бар. Сондай-ақ сайттарымыз да екі тілде қызмет етеді. Ондай проблема жоқ	2
4	Біздің өңір тұрғындары басым бөлігінде (90 пайыздан астам) қазақтілді болғандықтан, ондай мәселе жоқ (Қызылорда, Маңғыстау, Түркістан, Атырау облыстары)	10
5	Уағыздар тек қазақ тілінде жүргізіледі. Келушілер тарапынан орыс тілінде өткізуге байланысты өтініш түспеді (Шымкент қаласы, Қостанай облысы)	1
6	Орыс тілінде жүргізуге сұраныс болса да, уағызды тек қазақ тілінде жүргізу бойынша түсіндірме жұмыстары жүргізілуде (Шымкент қаласы)	1
7	Ондай жағдай жоқ және жол берілмейді (Ақмола облысы)	1
8	Иә, ондай мәселе бар. Келешекте оған басымдық берілетін болады (СҚО)	1
9	Иә, ондай мәселе бар. Сол үшін орыстілді мамандар дайындау қажет (Жамбыл облысы)	1
10	Орыс тілінде уағыз жүргізуді дамыту қажет (ШҚО)	1
11	Иә, ондай мәселе бар. Орыс тілінде қызмет көрсететін имамдарымыз жоқ (Ақмола облысы)	1
12	Жамағаттың көпшілігі уағызды қазақша жүргізуді талап етеді (ШҚО)	1
13	Орыстілді жамағат өкілдері қазақша да түсінеді, бірақ түсінбедік деп өтірік айтады (Атырау облысы)	1
14	Орыстілді жамағат өкілдері де қазақша түсінеді. Сондықтан проблема жоқ (БҚО)	1
15	Иә, ондайлар бар. Бірақ өте аз	1
16	Ол тілге байланысты емес	1
17	Нұр-Сұлтан қаласындағы медреседе орыс топтары ашылып, орыстілді жамағатқа қызмет ететін мамандар дайындалуда	1

Аталған проблема өңірдегі тұрғындардың этникалық құрамында қазақтардың және қазақтілді тұрғындардың басымдық алуы себебінен Қызылорда, Маңғыстау, Түркістан, Атырау облыстары үшін де өзекті емес екендігі айқындалып отыр.

Орыстілді жамағатпен жұмыс жүргізуде қиындықтары бар өңірлер ретінде Солтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан, Ақмола және Жамбыл облыстарын атауға болады: «Иә, ондай мәселе бар. Келешекте оған басымдық берілетін болады» (СҚО); «Иә, ондай мәселе бар. Сол үшін орыстілді мамандар дайындау қажет» (Жамбыл облысы); «Орыс тілінде уағыз жүргізуді дамыту қажет» (ШҚО); «Иә, ондай мәселе бар. Орыс тілінде қызмет көрсететін имамдарымыз жоқ» (Ақмола облысы).

Проблема өңірлік деңгейде де бірдей емес. Әр мешіттің бұл мәселедегі ерекшеліктері олардың орналасқан елді мекендерінің әлеуметтік, этнодемографиялық жағдайына байланысты. Мәселен, Атырау және Батыс Қазақстан өңірлерінің респонденттері орыстілді жамағат өкілдерінің қазақша түсінетіндігінен олардың ақпараттануымен және қазақша қызмет алуымен байланысты мәселенің жоқтығын айтады.

Шығыс Қазақстан облысында мешіттер жамағаты имамдарға қазақ тіліне басымдық беру жөнінде талап қойған: «жамағаттың көпшілігі уағызды қазақша жүргізуді талап етеді». Мұндай талаптың астарында өңірдегі тілмен байланысты ахуалдың ықпалы бар деуге болады.

Ал Шымкент қаласы мен Ақмола облыстарында имамдар мешіт қызметтерінің тек қазақша жүргізілгені жөн деп санайды: «орыс тілінде жүргізуге сұраныс болса да, уағызды тек қазақ тілінде жүргізу бойынша түсіндірме жұмыстары жүргізілуде» (Шымкент қаласы), «ондай жағдай жоқ және жол берілмейді» (Ақмола облысы).

Респонденттердің бірі «Нұр-Сұлтан қаласындағы медреседе орыс топтары ашылып, орыстілді жамағатқа қызмет ететін мамандар дайындалуда» екендігін айтады. Сол арқылы орыстілді жамағаттың сұранысы Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының ерекше назарына алынғандығын байқауға болады.

Мүфтият бүгінде орыстілді имамдарды дайындауды Нұр-Мубарак университетінің және «Астана медресе колледжі» жеке мекемесінің (әзірше жалғыз медресе) базасында жүзеге асырады. Мәселен, аталған медреседе орыс тілінде білім беретін топтар ашылған. Медреседе қазіргі уақытта жалпы 93 студент білім алып жатыр десек, олардың ішінде 3 топта 46 студент орыс тілінде оқытылуда.

Берілген жауаптар негізінде мынадай құбылыстарды байқауға болады:

1) Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы орыстілді имамдарды даярлау мәселесіне ерекше назар аударып, басым міндеттердің бірі ретінде белгілеген. Сол себепті діни оқу орындарының базасында орыс тілінде білім беретін топтар ашылып, мамандар шығарылуда. Дегенмен, бұл процестің баяу жүріп жатқандығы байқалады.

2) Еліміздің көптеген мешіттері орыстілді жамағатқа орыс тілінде жеткілікті қызмет көрсетіп отыр. Діни жораларды орыс тілінде жүргізумен қатар ақпараттық сайттарында да орыстілді контенттер жариялайды.

3) Кейбір мешіттерде орыстілді жамағат өкілдеріне объективті және субъективті себептерден орыс тілінде қызмет көрсетіліп отырған жоқ. Объективті себептер қатарында орыстілді мамандардың жеткіліксіздігі, мешіт жамағатының имамдардан қазақ тілінде қызмет көрсетуін талап етуі болса, субъективті себептер ретінде имамдардың жеке ұстанымы тұрғысынан орыс тілінде қызмет көрсетуге қарсылық білдіру жағдайларын айтуға болады. Бұл құбылыс ҚМДБ тарапынан анықталған ортақ ұстаным мен регламенттің жоқтығынан немесе Мүфтияттың және өңірлердегі өкіл имамдардың жергілікті жамағаттармен кері байланыс жасау жүйесін қалыптастырмағандығынан болып отыр деген болжам жасауға негіз бар.

3.3 Мешіттердің деструктивті діни ағымдардан сақтандыру жұмыстарының сипаты

Мемлекеттің діни радикализмге, экстремизмге және терроризмге қарсы іс-қимыл саласындағы қызметіне мешіттер кең көлемде араласып, белсенді еңбек етуде. Билік органдарымен және азаматтық қоғам институттарымен бірге имамдар бүгінде түрлі ақпараттық-түсіндірме, оңалту және бейімдеу жұмыстарына көптеп тартылған.

Аталған жұмыстардан бөлек имамдар мешітке келген жамағатпен жүргізілетін жұмыс аясында да теріс ағымға кеткен сенушілерді дәстүрлі жолға қайтару, теріс ағымдарға кетудің алдын алу бойынша кешенді жұмыстар атқарады.

Сұхбат аясында өңірлердегі мешіттердің тұрғындарды деструктивті діни ағымдардан сақтандыру саласындағы жұмыстарының түрлерін және ерекшеліктерін білу мақсатында респонденттерге «Сіз мешітке келушілердің деструктивті діни ағымдар қатарына қосылуына жол бермеу үшін не істейсіз және осы бағытта тағы қандай шаралар атқара аласыз?» деген сұрақ қойылды.

Алынған жауаптар мешіттердегі деструктивті ағымдардан сақтандыру жұмыстарының индивидтік және топтық деңгейде, сондай-ақ түрлі форматта ұйымдастырылатынын көрсетеді (7-кестені қараңыз).

7-кесте. Мешітке келушілердің деструктивті діни ағымдар қатарына қосылуына жол бермеу үшін жасалатын шаралар

№	ЖАУАПТАР	САНЫ
1	Дәріс оқимыз, уағыз-насихат айтамыз	15
2	Сауат ашу курстарын ұйымдастырамыз, оны олардың уақытына бейімдеп қоямыз	3
3	Әйел ұстаздар шақырып, әйел жамағатына сабақ жүргіземіз	1
4	Жаз айларында балаларға арналған курстар өткіземіз	1
5	Келушілерді бақылап (қайдан келді, қандай отбасынан келді, кіммен араласады, т.б.), үздіксіз әңгіме жүргізіп отырамыз	8
6	Имамдармен жеке кездесулер өткізіліп, түсіндіру жұмыстары жүргізіледі	8
7	Жұма намаздан кейін ақпарат береміз	7
8	Алғаш намазға келгендерге намаз үйретеміз	5
9	Спорттық шаралар (күрес, футбол) ұйымдастырамыз, сол арқылы жамағатты жақын тартамыз, бір-бірімен жақын таныстырамыз	2
10	Діни білім сайыстарын өткіземіз	1
11	Қайырымдылық шаралары өткізіледі	1
12	Телерадиостудия ұйымдастырып, сол жерде уағыз-насихат видеолар жазып, таратамыз; тәулік бойы әлеуметтік желілерде отырып, сұрақтарға жауап береміз; телефонмен сұрақтарға жауап береміз	1
13	Сайттарда ақпарат береміз	1

Аталған салада имамдар негізінен дәріс және уағыз-насихат арқылы жұмыс жасайды: «дәріс оқимыз, уағыз-насихат айтамыз», «сауат ашу курстарын ұйымдастырамыз», «әйел жамағатына сабақ жүргіземіз», «жаз айларында балаларға арналған курстар өткіземіз».

Сондай-ақ әр адамға жеке бағдарланған түсіндірме жұмыстары да үздіксіз жүргізіледі: «келушілерді бақылап, үздіксіз әңгіме жүргізіп отырамыз», «имамдармен жеке кездесулер өткізіліп, түсіндіру жұмыстары жүргізіледі», «жұма намаздан кейін ақпарат береміз», «алғаш намазға келгендерге намаз үйретеміз».

Жиі болмаса да, қоғамдық-бұқаралық іс-шаралар ұйымдастырып тұратын мешіттер бар: «спорттық шаралар (күрес, футбол) ұйымдастырамыз, сол арқылы жамағатты жақын тартамыз, бір-бірімен жақын таныстырамыз», «діни білім сайыстарын өткіземіз», «қайырымдылық шаралары өткізіледі».

Имамдар сирек атаса да, қайырымдылық іс-шаралары олардың күнделікті атқаратын шараларының бірі деуге болады. Аталған шараның деструктивті ағымдардан сақтандыру міндетіне тікелей қатысы болмаса да, жанама түрде қайырымдылық көрсету мешіттердің қоғам алдындағы беделін көтеріп, тартымдылығын арттырады.

Белгіленген міндетке тікелей қатысы бар шаралардың бірі мешіттердің ақпараттық кеңістікте жұмыс жасауы десек, берілген жауаптар бұл саладағы жұмыстардың аздығын және әлсіздігін көрсетеді. Екі респондент қана «телерадиостудия ұйымдастырып, сол жерде уағыз-насихат видеолар жазып, таратамыз; тәулік бойы әлеуметтік желілерде отырып, сұрақтарға жауап береміз; телефонмен сұрақтарға жауап береміз», «Сайттарда ақпарат береміз» деген жауаптар берсе, оның бірі Нұр-Сұлтан қаласының өкілі. Яғни, мұндай жұмыстардың ел астанасынан басқа өңірлерде жеткілікті дамымай жатқандығы байқалады.

Жалпы алғанда, респонденттердің іс-шараларды атау жиілігін ескере отырып, топтастырсақ, мешіттердің өткізетін іс-шараларының негізгі бағыттары мынадай екендігі байқалады (3-диаграмманы қараңыз):

1) Жеке түсіндіру жұмыстары (28 респондент);

2) Дәріс, уағыз-насихат жұмыстары (20 респондент);

3) Қоғамдық-бұқаралық іс-шаралар (4 респондент);

4) Ақпараттық-коммуникациялық жұмыстар (2 респондент).

3-диаграмма. Деструктивті діни ағымдардан сақтандыру бойынша мешіттердің өткізетін іс-шараларының негізгі бағыттары (%)

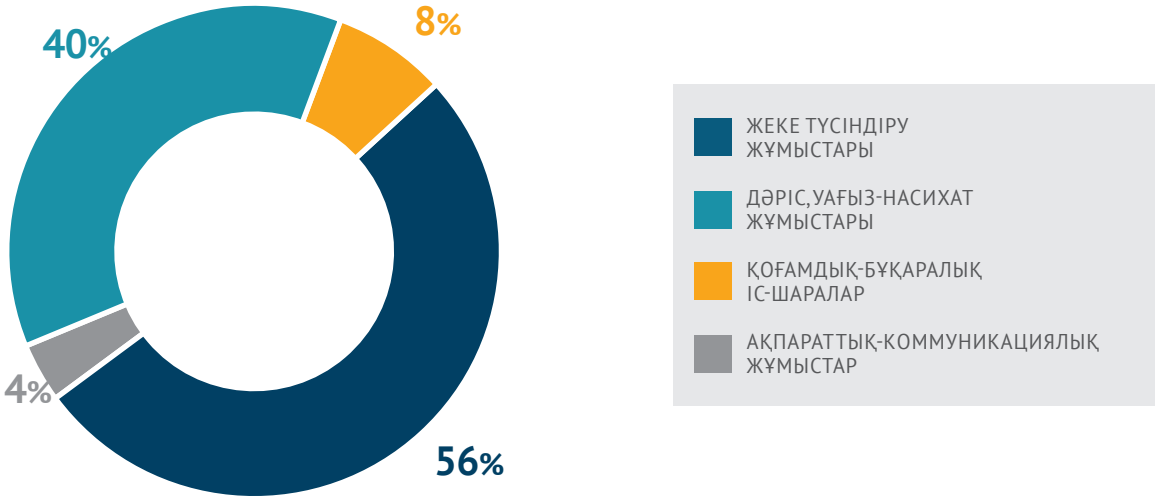

**Кейбір респонденттер бірнеше шараларды атағандықтан жауаптар саны респонденттер санына сәйкес келмейді*

Респонденттердің жауаптары негізінде мынадай қорытынды жасауға болады:

1) Мешіттерде деструктивті діни ағымдардан сақтандыру жұмыстары кеңінен жүргізіледі. Алайда оларды жүргізудің орталықтан ұсынылған типтік әдістемесі жоқ екендігі байқалады. Яғни, әр мешіт өздерінің жеке тәжірибелеріне сүйене отырып жасайды.

2) Аталған саладағы жұмыстардың басым бөлігі мешітке келушілермен бетпе-бет форматында жүргізіледі. Бұл, әрине, тиімді тәсілдердің бірі. Дегенмен, мешіттердің ақпараттық кеңестіктегі, атап айтқанда, әлеуметтік желілер мен интернет-ресурстардағы ақпараттық-коммуникациялық белсенділігінің төмендігі байқалады. Мұның басты себептерінің бірі, біз жоғарыда (3.3 бөлімінде) атап кеткендей, ең алдымен, мешіттердің мультимедиялық (компьютер, интернет, проектор, дыбыстық және жазу құралдар, т.б.) құралдармен жеткілікті жабдықталмауы, сондай-ақ имамдардың компьютерді пайдалану және ақпараттық-коммуникациялық сауаттылық деңгейінің төмендігі деуге болады.

3.4 Имамдардың мемлекеттік органдардың деструктивті ағымдармен күрес саласындағы жұмысын бағалауы

Еліміз тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан бастап зайырлы қоғам құру, конфессияаралық келісімді нығайту және діни радикализммен күрес жүргізуді басты міндеттерінің бірі ретінде айқындады.

Қазақстан Республикасының Конституцияда зайырлылықтың негіздерін белгілей отырып, дін саласындағы заңнаманы жаһандық және әлеуметтік өзгерістерге сай жетілдіру жұмыстарын тиімді атқаруда.

Дін саласындағы құқықтық негіздерді мынадай басты құжаттар құрайды:

- 1995 жылғы 30 тамыздағы Республикалық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы;

- «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылдың 11 қазандағы Заңы;

- «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі Заңы;

- «Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 18 ақпандағы Заңы;

- Қазақстан Республикасының дін саласындағы мемлекеттік саясатының 2017-2020 жылдарға арналған тұжырымдамасы.

Дін саласын заңнамалық жетілдіру жұмыстары үздіксіз жалғасуда: экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл саласындағы заңнамаларға өзгерістер мен толықтырулар енгізілді (2016 ж. желтоқсан); көші-қон саласындағы заңнамаға өзгерістер мен толықтырулар енгізілді (2016, 2017 жж); зайырлылық қағидаттарын нығайтумен байланысты бірқатар нормативтік құқықтық актілерге толықтырулар мен өзгерістер әзірленіп, талқылануда.

Ұлттық және халықаралық сұранысты ескере отырып, діни қатынастарды мемлекеттік реттеу жүйесі де жетілу үстінде. Атап айтқанда, дін саласындағы арнайы уәкілетті органның (дін істері комитеті, дін істері басқармалары) құрылуы, дін саласында түрлі бағытта (зерттеу, талдау, мониторинг, оңалту, бейімдеу, кеңес беру, сараптама жүргізу, т.б.) қызмет көрсететін мемлекеттік мекемелер жүйесінің қалыптасуы, мемлекет пен азаматтық қоғамның дін саласындағы үнқатысуын қамтамасыз ететін алаңдардың қалыптасуы осыған дәлел.

Аталған жұмыстармен бірге мемлекеттің бастамасымен және ұйымдастыруымен өткізілген шаралар қоғамдағы дінаралық келісім мен қауіпсіздікті қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарды. 2003 жылдан бастап әрбір үш жыл сайын өтетін Әлемдік және дәстүрлі діндердің дінбасылары съезі (2003, 2006, 2009, 2012, 2015, 2018 ж.ж.) конфессияаралық келісім мен толеранттылықты дамытудың тиімді тетіктерінің біріне айналды.

2017 жылы алғаш рет «Қазақстан Республикасының дін саласындағы мемлекеттік саясатының 2017-2020 жылдарға арналған тұжырымдамасы» қабылданды. Бұл құжатты мемлекеттің дін саласындағы жол картасы деуге болады.

Аталған құжатта мынадай басым бағыттар айқындалды:

1) қоғам дамуының зайырлы негізін нығайту;

2) дін саласындағы заңнаманы жетілдіру;

3) діни экстремизм және терроризммен күресті күшейту.

Деструктивті діни ағымдармен күрес, деструктивті діни идеологияның алдын алу мақсатында жоғарыда аталған бағыттардың аясында кешенді жұмыстар атқарылуда. Атап айтқанда, билік органдарының түрлі деңгейдегі (республикалық, өңірлік) және адресті бағдарланған (тұрғындармен, жастармен, діни жамағаттармен, кәсіби топтармен, бас бостандығынан айырылғандармен, т.б.) ақпараттық-түсіндірме, оңалту және бейімдеу, талдау және мониторинг, ғылыми-зерттеу, дінтанулық сараптама, т.б. жұмыстары негізінен деструктивтілікпен, радикализммен күреске басымдық береді.

Мемлекеттік басқару саласында билік органдарының қызметінің тиімділігін бағалау жүйесі қалыптасқан. Алайда оны қарастыру және мемлекеттік басқару тұрғысынан бағалау зерттеудің міндетіне кірмейді. Сол себепті біз дін саласындағы мемлекеттік органдардың қызметін имамдардың көзқарасы негізінде бағалап көру міндетін белгіледік.

Осы орайда респонденттерге «Мемлекет деструктивті көзқарастар мен деструктивті әрекеттердің алдын алуға және күресуге жеткілікті көңіл бөледі ме?» деген сұрақ қойылды.

Алынған жауаптар негізінде имамдардың мемлекеттік органдардың деструктивті идеология және ағымдармен күрес саласындағы жұмыстарына қанағаттану деңгейін 82 пайыз (41 имам) мөлшерінде деп бағалауға болады (8-кестені қараңыз).

8-кесте. Имамдардың бағалауындағы мемлекеттің деструктивті көзқарастар мен әрекеттердің алдын алуға және күресуге көңіл бөлу деңгейі

№	ЖАУАПТАР	САНЫ
1	Жеткілікт көңіл бөліп отыр	21
2	Жектілікті көңіл бөледі. Бізді де әріптестікке тартады	10
3	Мемлекет өз жұмысын жақсы атқаруда	9
4	Біздің саясат гуманды: басқа елдерде деструктивті ағым өкілдерін заңға тартса, бізде оңалту жұмыстарына басымдық береді	1
5	Көңіл бөледі, алайда жеткілікті деңгейде емес	1

№	ЖАУАПТАР	САНЫ
6	Арнайы заң қабылдамаса, нәтиже бермейді	2
7	Оған баға бере алмаймыз, себебі мемлекет бізге есеп бермейді (БҚО)	1
8	Көңіл бөлетін шығар (Атырау облысы)	1
9	Мемлекет хиджапқа қарсы және тақия кигендерді де жат ағым қатарында қарайды (Түркістан облысы)	1
10	Жауап бермегендер	3

«Жеткілікті көңіл бөледі» дей отырып, кейбір респонденттер мынадай жұмыстардың артықшылықтарын атаған:

- «Шапағат» қоры, ақпараттық талдау орталығы, теологтар жұмыс жүргізуде (Атырау облысы);

- «Сармат» бөлімшесі сотталғандар арасында жұмыс жүргізуде (Павлодар облысы);

- мониторинг жүргізіледі, екі тілде түсіндірме жұмыстары жүреді, видеороликтер түсіріледі, әлеуметтік желілерде жұмыс жүргізеді;

- Сириядан қандастарымызды әкелді;

- дін істері басқармасы, аудан әкімдігіндегі теологтар жақсы көмек жасайды.

«Дінге қатысты тура немесе жанама үдерістердің барлығы қоғамдық өмірдің маңызды бөлігін қамтитындықтан, дін төңірегіндегі туындайтын проблемаларды шешуге билік органдарымен қатар, азаматтық қоғам институттарының қатысуы ерекше маңызға ие. Өйткені діни сипаттағы мәселелер қоғамның өмір сүруіне қатысы бар проблемалар ретінде қоғамдық және ұлттық қауіпсіздік мәселелерімен тікелей бай¬ланыста көрініс табады» [6].

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы және оған қарасты мешіттер де басқа қоғамдық ұйымдармен бірге мемлекеттің осы саладағы жұмыстарында белсенділік танытады. «Жектілікті көңіл бөледі, бізді де әріптестікке тартады» деп жауап бергендер респонденттердің бестен бірін құраса да, мемлекет пен мешіттердің тұрақты әрі кең әріптестігі барлық өңірлердің тәжірибесінде бар.

Алайда тәжірибеде бұл әріптестіктің аясында мынадай олқылықтар да байқалады:

- Жергілікті билік органдарының мешіттерді әріптестікке тарту аясында ресми емес жағдайда имамдарға мемлекеттік лауазымды қызметшінің атқаруы тиіс функцияларын жүктейтін жағдайлары орын алған. Мәселен, мемлекеттік органдар мен мекемелердің жиындарына қатысу құқығы, ақпараттық-түсіндіру және оңалту жұмыстарына кеңінен тартылуы, солардың аясындағы мемлекеттік жартылай жабық (жабық) деген ақпараттарға қолжетімділігі, т.с.с. уәкілеттікті беру тұрақты құбылысқа айналған. Кейбір өңірлерде билік өкілдерінің мемлекеттік қызметшілерге арналған дін саласындағы ақпараттық-түсіндірме жұмыстарын мешіт ғимараттарында өткізу тәжірибелері де бар. Сондай-ақ соңғы оқиғаларды есепке алсақ, әлеуметтік наразылықтарды тоқтатуға дін өкілдерінің (М. Тазабек, Ә. Сманов) медиатор ретінде тартылуы да мемлекеттік органдардың қоғамдық келісімді қамтамасыз ету және қоғаммен байланыс жасау саласындағы міндеттерін дінге жүктеп отырғандығын көрсетеді.

- Билік органдарының мешіттерге артықшылықтар беруі кейбір имамдардың мінез-құлқында да теріс көрініс берген. Сарапшылар имамдардың арасында жергілікті әкімдердің «командаларына кіру», ротация кезінде олармен бірге қызмет ауыстыру тенденциясы бар екендігін айтады.

Мемлекеттің аталған саладағы жұмысына қанағаттанбайтындар көп емес. Респонденттердің бірі «көңіл бөледі, алайда жеткілікті деңгейде емес» десе, енді біреулері «арнайы заң қабылдамаса, нәтиже бермейді» дей отырып, «сәләфилік» топтардың қызметін заңдық негізде ғана тоқтатуға болатындығын айтады.

Мемлекеттің жұмысын бағалай алмай отырған имамдар да бар: «көңіл бөлетін шығар» (Атырау облысы), «оған баға бере алмаймыз, себебі мемлекет бізге есеп бермейді» (БҚО). Жауап бере алмаған респонденттерді (3 имам) де осы категорияға жатқызуға болады.

Имамдардың арасында мемлекеттің зайырлылықты нығайтудағы саясатын жеткілікті түсінбейтіндері бар екендігін осы сұрақтан да көруге болады. Респонденттердің бірінің «мемлекет хиджапқа қарсы және тақия кигендерді де жат ағым қатарында қарайды» (Түркістан облысы) деген жауабы соның дәлелі.

IV МҰСЫЛМАН ҚАУЫМДАСТЫҒЫНДАҒЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР

4.1 Қазақстандағы ислам діні мен мұсылман жамағатындағы мәселелер

Қазақстандағы ислам діні аясындағы және мұсылман жамағатына қатысты мәселелерді айқындап, оларды уақтылы әрі оңтайлы шешу дінге сенушілерінің басым бөлігін мұсылмандар құрап отырған біздің қоғам үшін аса маңызды міндеттердің бірі. Бұл салада билік тарапынан да, азаматтық қоғамның араласуымен де жүйелі шаралар атқарылуда. Алайда мәселенің әлі де өзекті тұстары бар екендігін ескере отырып, сұхбат аясында осы жөнінде имамдардың пікірін білу міндеті қойылды.

Күнделікті мұсылмандық ортада қызмет етіп жатқан имамдардың бұл мәселедегі көзқарасы және шешу жолдарын анықтаумен байланысты ұсыныстары зерттеу үшін құнды болмақ.

Осы орайда «Қазақстандағы исламның қандай проблемаларын атай аласыз? Оларды қалай шешуге болады?» деген сұрақ қойылып, жауаптар алынды (9-кестені қараңыз).

9-кесте. Қазақстандағы ислам діні аясындағы мәселелер

№	ЖАУАПТАРЫ	САНЫ
1	Тұрғындардың діни білімнің төмендігі	3
2	Тұрғындардың салт-дәстүрін білмеуі	1
3	Ағымдардың көп болуы	2
4	Мұсылман жамағаты өкілдерінің басқа ағымдарға, соның ішінде деструктивті ағымдарға өтіп жатуы (Солтүстік Қазақстан, Маңғыстау, Қарағанды, Павлодар облыстары)	7
5	Интернетте әртүрлі деструктивті сайттардың болуы	1
6	Кадр жетіспеушілігі (Ақтөбе, Маңғыстау, Батыс Қазақстан облыстары)	3
7	Имамдардың әлеуметтік жағдайының төмендігі (Қызылорда, Павлодар облыстары, Шымкент қаласы)	4
8	Қоғамдық орындарда намаз оқығаны үшін айыппұл салу мәселесі (Түркістан облысы), хиджаб мәселесі (Түркістан, Ақтөбе, Қостанай облыстары)	5
9	Ислам жақсы дамып келеді, проблема жоқ	16

**Ескерту: респонденттердің жауабы тақырыпқа сәйкес келмегендіктен немесе жауап берілмегендіктен, жауаптар саны респонденттер санына сәйкес келмейді*

Респонденттердің көпшілігі (16 имам) ислам дінімен байланысты ешқандай мәселенің жоқ екендігін, жақсы дамып келе жатқандығын айтады.

Дегенмен, басқа респонденттердің барлығы жекелеген мәселелерді атаған. Біріншіден, солардың ішінде мұсылман жамағатының түрлі ағымдарға жіктелуі, сондай-ақ олардың арасында деструктивті сипаттағы ағымдардың болуы көбірек аталған: «ағымдардың көп болуы», «мұсылман жамағаты өкілдерінің басқа ағымдарға, соның ішінде деструктивті ағымдарға өтіп жатуы», «интернетте әртүрлі деструктивті сайттардың болуы».

Екінші кезекте көп айтылған мәселе мешіттердің мамандармен қамтылуымен байланысты болып отыр: «кадр жетіспеушілігі», «имамдардың әлеуметтік жағдайының төмендігі».

Респонденттер негізінен ауыл имамдарының жағдайы төмен екендігін айтады. Мәселен, Павлодар облысының өкілінің бірі былай дейді: «Мешітке барып имам тағайындаймыз. Шәкіртті тағайындаймыз, ол жас бала барады да үйленеді, ел қатарлы тұрғысы келеді. Оның жалақысы жоқ. Не жанашыры жоқ ол жерде. Не арқа сүйері жоқ ол жерде. Халықтың беретін түгі жоқ. Үкіметтен жалақы тағайындап бере алмайды. Барған кезде үйі жоқ ол жерде, біреудің үйінде тұрады. Сөйтіп ол жерде имам көп тұрмайды, кетіп қалады. Ауылда текучесть кадров деген бар. Енді мен ойлаймын, бекер ақша бермей, мешіттердің ең басты мәселесі имамдардың жағдайын туғызу керек».

Алматы облысының респондентінің мына пікірі басқа да өңірлердің имамдарының пікірлеріне ұқсас: «Біз енді тәуекел етіп осы қызметке келгеннен кейін Аллаға шүкір дейміз, бірақ та біз жалғыз емеспіз ғой, жанұямыз бар. Сондықтан, әсіресе, ауыл имамдарының қаражат мәселесі шешілсе деген өтінішіміз бар. Оларда жалақы жоқ, оларда барған жерінде тұратын үйі жоқ, оларда материалдық жағдай әлі шешілген жоқ. Менің өзіме кездескен бір жағдайды айтайын: имам көп тұрмайтын ауылдың біріне бір имамды жібердік өтініш қылып. Енді тәуекел етіп құдай өзі жеткізеді деген секілді уағызымызды айтып, жібердік. Ол жігіт үндеген жоқ, қызмет етті, бірақ оның жұбайы келді. Маған айтты сіз қалай ойлайсыз біздің жағдайымызды, біз айлықсыз өмір сүріп жатырмыз, тапқанымызды жеп жатырмыз, енді бірақ қыс келді ғой бізде көмір жоқ, біз қысқа қалай шыдаймыз, сонда мен шарасыз болдым. Осы уақытқа дейін қызмет еткеніне Алла разы болсын деп, ол имамды басқа жұмысқа бағыттауға тура келді. Сондай қиындықтар бар».

Респонденттер көтерген қоғамдық орындарда діни жораларды орындаумен байланысты қиындықтар үшінші кезектегі мәселелерді таныстырады: «қоғамдық орындарда намаз оқығаны үшін айыппұл салу мәселесі», «хиджаб мәселесі».

Респонденттердің бірі мынадай пікір білдірген: «Намаз оқу проблемасы. Мысалы, мекемелерде, басқада жерлерде оқысаң, штраф салады, оқитын жерлері жоқ. Жаңадан заңдар шығару керек, хиджабқа қатысы бар, мысалы қазірде Қазақстан ажырасудан 6-шы орында. Қазірде жастар бір күн үшін үйленеді. Мектепте де хиджаб кигізбейді, бара-бара юбкалары қысқарып жатыр мектептің формасы. Оқушы қыздар бала көтеріп, оларды қоқысқа тастап жатыр. Үйіндегілеріне айта алмайды, оларға айтса, ұрсады дегендей. Менің ойымша, бұндай проблемаларды шешу үшін Аллах Тағаланың бұйрықтарын орындату керек».

Мұндай мәселелерді Түркістан, Ақтөбе, Қостанай облыстарының респонденттері атаған.

Төртінші кезекте көтерілген мәселелер тұрғындардың діни-мәдени танымдық деңгейіне қатысты мәселелер: «тұрғындардың діни білімнің төмендігі», «тұрғындардың салт-дәстүрін білмеуі».

Осылайша, респонденттердің атаған өзекті мәселелерін мынадай түрде топтастыруға болады (4-диаграмманы қараңыз):

1) діни бірегейлікті сақтау саласындағы мәселелер (10 респондент);

2) мешіттердің кадрлық мәселелері (7 респондент);

3) мұсылмандардың қоғамдық орындарда діни жораларды орындаумен байланысты қиындықтары (5 респондент);

4) тұрғындардың діни-мәдени танымдық деңгейлерінің төмендігі (4 респондент).

4-диаграмма. Имамдар атаған Қазақстандағы ислам діні аясындағы өзекті мәселелер *(адам)*

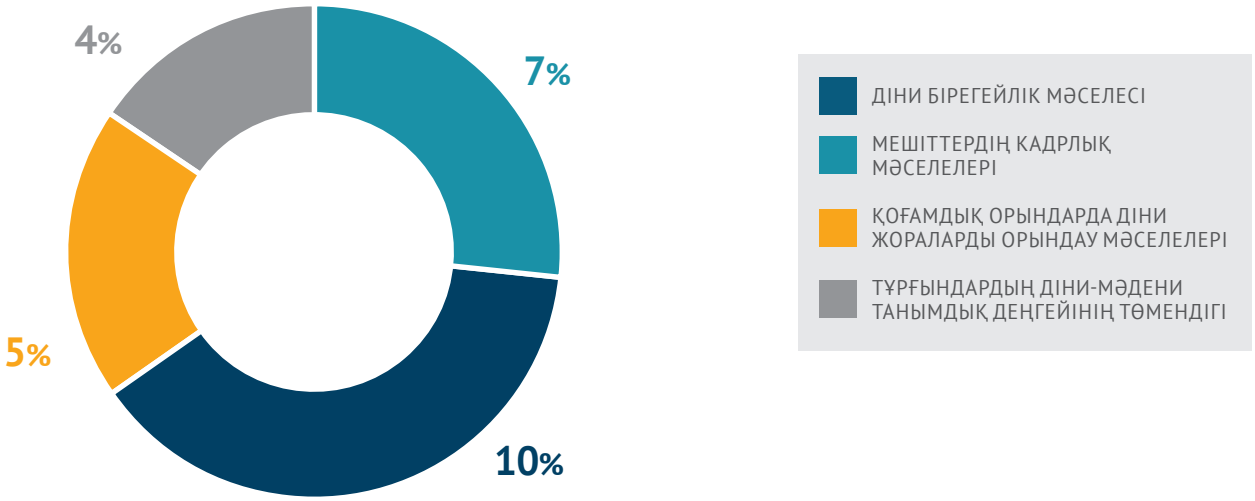

Респонденттер арасында аталған мәселелерді шешудің жолдарын ұсынғандары да болды (10-кестені қараңыз).

10-кесте. Имамдар атаған Қазақстандағы ислам діні аясындағы

№	ЖАУАПТАРЫ	САНЫ*
1	Ғылыми зерттеу орталықтарын ашу, қазақ және орыс тілінде кітап шығаратын баспалар ашу керек	3
2	Астанада исламдық университет ашу керек	1
3	Халал сертификат беру жұмысын жетілдіру	2
4	Ең алдымен имамдардың әлеуметтік проблемасын шешу керек	7
5	Қоғамдық орындарда (әуежай, автобекет, жанармай станциялары т.б.) намазханалар ашылса, себебі жолаушылар қиындық көреді	1
6	Облыстық имамдар өзі шешеді (ШҚО)	3

**Ескерту: респонденттердің жауабы тақырыпқа сәйкес келмегендіктен немесе жауап берілмегендіктен, жауаптар саны респонденттер санына сәйкес келмейді*

Ұсынылған шешу жолдары көтерілген мәселелермен сабақтас айтылған деуге болады. Респонденттер тұрғындардың діни-мәдени танымдық деңгейін көтеру («ғылыми зерттеу орталықтарын ашу, қазақ және орыс тілінде кітап шығаратын баспалар ашу керек»), діни кадрларды дайындау және олардың әл-ауқатын арттыру («Астанада исламдық университет ашу керек», «ең алдымен имамдардың әлеуметтік проблемасын шешу керек») және қоғамдық орындарда діни жораларды атқаруға рұқсат беру («қоғамдық орындарда (әуежай, автобекет, жанармай станциялары т.б.) намазханалар ашылса, себебі жолаушылар қиындық көреді») жөнінде ұсынымдар берген.

4.2 Мешіттегі жамағаттың діни бірегейлігі

Бұған дейінгі бөлімде атап өткеніміздей, Қазақстандағы ислам діні аясындағы өзекті мәселелердің бірі мұсылман жамағатының діни бірегейлігін сақтаумен байланысты. Мұны респонденттер де бірінші кезектегі проблема ретінде атаған болатын.

Жаһандану жағдайында қазақстандық қоғамның діни палитрасы да күрделі өзгеріске ұшырады. Атеистік режимнің қыспағы болса да, кеңестік дәуірден сақталып, тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан бастап қызметіне кіріскен діни ұйымдармен бірге шетелдік ағымдар да келіп,

конфессиялар мен дінге сенушілер қатарын арттырды. Солардың ішінде еліміздің этнодемографиялық құрылымы мен діни ерекшелігін басшылыққа ала отырып, мақсатты түрде енген исламдық бағыттағы діни ағымдар жетерлік. Атап айтқанда, басты назарға ілінетін псевдосалафилік ағымдардан бөлек «сүлейменшілер», «гүленшілер», «нұршылар», «ахмадия», т.б. ағымдар қазақстандық мұсылмандарды түрлі жамағаттарға бөлшектеп, діни бірегейліктерін өзгертуде.

Аталған ағымдардың жекелеген ғибадат үйлері жоқ. Сол себепті олардың көпшілігі діни сенімдерін мешіттерде қанағаттандырады. Бұл орайда, олардың мешіт ішінде діни көзқарастары мен амалдарды орындауы негізінде топтасып, жіктелуі қаншалықты орын алатындығын зерделеу маңызды.

Осы мақсатта респонденттерге «Мешіттегі жамағаттың әртүрлі діни көзқарастары бойынша топтарға бөлінуі орын алады ма?» деген сұрақ қойылды. Алынған жауаптар мешіттегі жамағаттың арасында бөлінушілік құбылысының бар екендігін және бұл құбылыс еліміздің барлық өңірлеріне тән екендігін көрсетеді (11-кестені қараңыз).

11-кесте. Мешіттердегі жамағаттың діни көзқарас бойынша топтарға бөліну деңгейінің өңірлік көрсеткіштері

ЖАУАПТАР	ӨҢІРЛЕР	САНЫ*
Бөліну бар	Батыс Қазақстан, Қызылорда, Түркістан, Шығыс Қазақстан, Атырау, Қарағанды, Солтүстік Қазақстан, Қостанай облыстары, Алматы, Нұр-Сұлтан, Шымкент қалалары	23
Бөліну жоқ	Қарағанды, Қызылорда, Батыс Қазақстан, Атырау, Павлодар, Солтүстік Қазақстан, Алматы, Қарағанды, Маңғыстау, Қостанай, Түркістан облыстары, Нұр-Сұлтан қаласы	19

**Ескерту: респонденттердің жауабы тақырыпқа сәйкес келмегендіктен немесе жауап берілмегендіктен, жауаптар саны респонденттер санына сәйкес келмейді*

Бөліну жоқ екендігін айтқан жауаптар да бар және олар да барлық өңірлерге тән. Осылайша, барлық өңірлердің мешіттерінде жамағаттарға бөліну құбылысымен бірге бөлінбейтін жағдайдың орын алып отырғандығы көрінеді. Мұндай қайшылық әр өңірдің ішіндегі мешіттердегі ахуалдың әртүрлі екендігін байқатады.

Жалпы алғанда, мешіттерде бөліну бар екендігін респонденттердің 46 пайызы айтса, 38 пайыз респондент ондай құбылыстың жоқ екендігін айтады. Ал 16 пайыз респондент бұл сұраққа мазмұнды жауап бере алмаған (5-диаграмманы қараңыз).

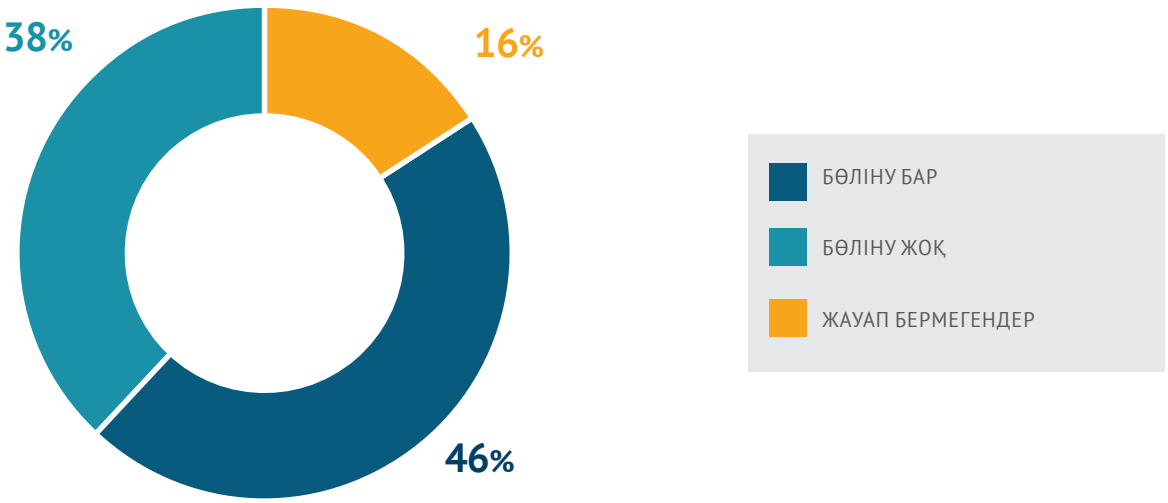

5-диаграмма. Мешіттердегі жамағаттың діни көзқарас бойынша топтарға бөліну деңгейі (%)

Сұхбат аясында «Мешіттердегі барлық сенушілер рәсім/жораларды бірдей орындайды ма?» деген сұрақ қойылып, амалдарды орындау деңгейіндегі бірегейлік мәселесін қарастыру міндеті белгіленді. Алынған жауаптар діни жораларды орындаудағы бірегейліктің жоқ екендігін көрсетеді (12-кестені қараңыз).

Таблица 12. Сенушілердің діни ритуалдарды орындау бірегейлігінің өңірлік көрсеткіштері

ЖАУАПТАР	ӨҢІРЛЕР	САНЫ*
Бірдей орындайды	БҚО, Қарағанды, СҚО, Алматы, Маңғыстау, Түркістан, Павлодар, Қостанай, Қызылорда, ШҚО, Ақмола, Жамбыл облыстары, Шымкент қаласы	23
Бірдей орындамайды	Маңғыстау, Қызылорда, БҚО, Алматы, Атырау, Павлодар, СҚО, Жамбыл облыстары, Нұр-Сұлтан, Алматы қалалары	20

**Ескерту: респонденттердің жауабы тақырыпқа сәйкес келмегендіктен немесе жауап берілмегендіктен, жауаптар саны респонденттер санына сәйкес келмейді*

6-диаграмма. Сенушілердің діни ритуалдарды орындау бірегейлігі (%)

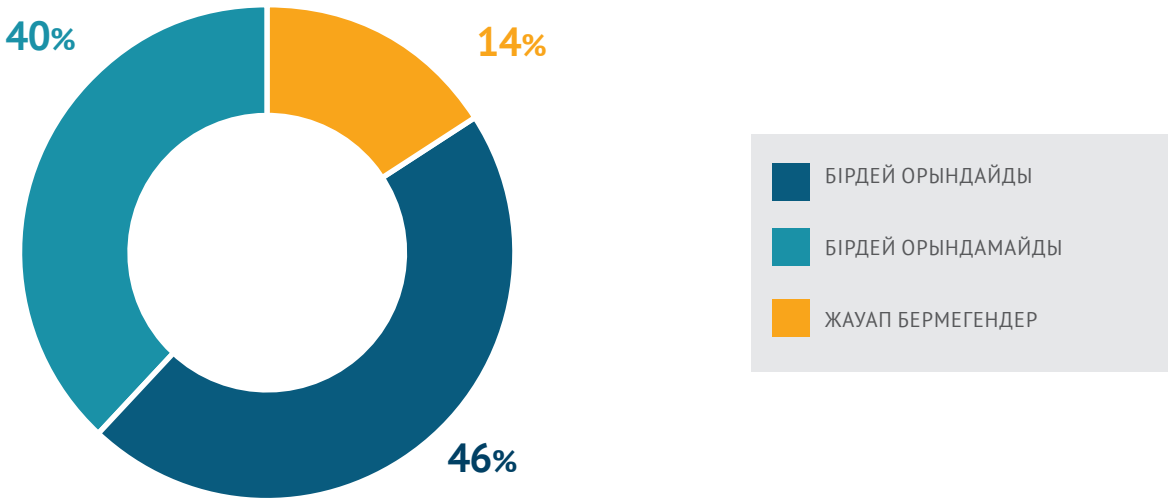

Өңірлік тұрғыдан да жағдай біркелкі емес екендігі байқалады. Яғни, өңірлердің елді мекендеріндегі мешіттердегі жағдай әртүрлі. Тіпті, бір қала немесе аудандағы мешіттердегі жағдай да бір-біріне ұқсамайды.

6-диаграммадан көріп отырғанымыздай, амалдарды «бірдей орындайды» деген респонденттер саны басымдық алады. «Бірдей орындамайды» деп жауап берген респонденттердің үлесі алдыңғы ресопнденттер жауаптарына жуық мөлшерде болып отыр. Сол арқылы мешіттердегі бірегейлікпен байланысты проблеманың өзекті екендігі айқындалады.

Имамдардың тілегі жамағаттың ішкі бірлігін сақтаумен байланысты анықталады:

- «бірізділік керек» (Алматы облысы);
- «бір мазхабта болуы маңызды, сонда этносаралық та, дінаралық та шиеленіс болмайды» (Атырау облысы);
- «білмей жасаса, түсіністік танытамыз» (Маңғыстау облысы);
- «намазды бірдей оқыса, 27 есе сауабы болар еді» (Маңғыстау облысы);
- «ханафилік мазһабпен жүруіміз керек» (Атырау облысы);
- «жамағатпен ақылдасып істейміз» (Алматы қаласы);

- «бірдей орындауға шақырамыз» (Алматы қаласы);

- «мешіттің ішкі тәртібін сақтау керек» (Атырау облысы);

- «төрт мазхаб бар, солардың ішінде Әбу Ханифа бағыты - ең жақсысы (Алматы облысы).

2019 жылдың 23 қазанында «Рухани құндылықтар – ел бірлігінің негізі» III Республикалық имамдар форумы респонденттердің осы сұхбатта көтерген бірегейлік мәселесі бойынша алаңдаушылықтары мен күдіктеріне лайықты жауап берді деуге болады.

Форумның басты көтерген мәселелерінің бірі еліміздегі діни рәсімдердің бірізділігін ретке келтіру болды. Осы орайда форумда бірқатар маңызды құжаттар қабылданды. Атап айтқанда, «ҚМДБ құрылымындағы діни лауазымдар тізілімі», «ҚМДБ атқаратын діни рәсімдер тізілімі», «Қазақстан мұсылмандарының «Рухани тұғырнамасы» және «ҚМДБ қызметшілерінің лауазымдық міндеттері» атты құжаттар қабылданды.

Осы құжаттардың ішіндегі басты құжаттың бірі – «ҚМДБ атқаратын діни рәсімдер тізілімі». Бұл құжат негізінде Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы елдегі мешіттердегі мұсылман жамағатының діни бірегейлігін қамтамасыз ету жұмыстарын күшейтпек.

Осылайша, қазақстандық мұсылман жамағатының діни бірегейлігін нығайтуға батыл қадамдар жасалады деп күтуге болады. Алайда оның мынадай теріс салдарлары да болады деп болжамдауға болады: аталған құжат әртүрлі мұсылман жамағатын діни бірізділікке сала алмайды, керісінше, олардың жіктелуіне негіз болады және мешіт өкілдерімен шиеленісін арттырады. Көптеген ханафилік емес жамағат өкілдерінің, әсіресе, псевдосалафилік ағым өкілдерінің көлеңкеге кетуіне жол ашып, олармен жүргізілетін жұмыстарды қиындатады.

4.3 Мешіттердегі ислами білімге деген сұраныс деңгейі

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы мен оған қарасты мешіттердің діни білім беру саласындағы белсенділігінің арту тенденциясы байқалады. Бұл үрдістің екі себебі бар деуге болады:

1) мұсылман жамағатының діни бірегейлігін қалыптастыру үшін діни сауаттылық деңгейін көтеру қажеттілігі;

2) діндарлық деңгейінің артуына байланысты мұсылман жамағатының діни білім алуға деген сұраныс деңгейінің артуы.

Айтылған пайымды «Мешіттерде ислам туралы білімге (курстар, семинарлар, араб тілін үйрену) қаншалықты сұраныс бар? Бұл бағытта тағы қандай шараларды жүзеге асыруға болады деп ойлайсыз?» деген сұраққа берілген жауаптар растайды (13-кестені қараңыз).

13-кесте. Мешіттердегі білім беру шараларына деген сұраныс деңгейі

№	ЖАУАПТАР	САНЫ
1	Сұраныс жоғары (Батыс Қазақстан, Солтүстік Қазақстан, Алматы, Павлодар, Қызылорда, Шығыс Қазақстан, Түркістан, Атырау, Маңғыстау, Қарағанды, Қостанай, Павлодар облыстары, Шымкент қаласы)	24
2	Араб тілі курстарына сұраныс жоғары (Қарағанды, Қызылорда, Маңғыстау, Павлодар, Жамбыл, Қарағанды, Маңғыстау, Ақмола, Қостанай, Солтүстік Қазақстан облыстары, Шымкент қаласы)	16
3	Намаз үйренуге сұраныс жоғары (Ақмола, Солтүстік Қазақстан, Қызылорда, Қарағанды облыстары, Алматы қаласы)	5
4	Құран оқып үйренуге сұраныс жоғары (Қызылорда, Ақмола, Солтүстік Қазақстан облыстары, Алматы қаласы)	5
5	Көп сұраныс жоқ, адам жиналмайды (Қызылорда облысы)	2

Респонденттердің барлығына жуығы мешіттерде ислам аясындағы білімге сұраныстың жоғары екендігін айтады. Әсіресе, араб тілі курстарына деген сұраныс ерекше екендігі байқалады (7-диаграмманы қараңыз).

7-диаграмма. Мешіттердегі білім беру шараларына деген сұраныс деңгейі *%)*

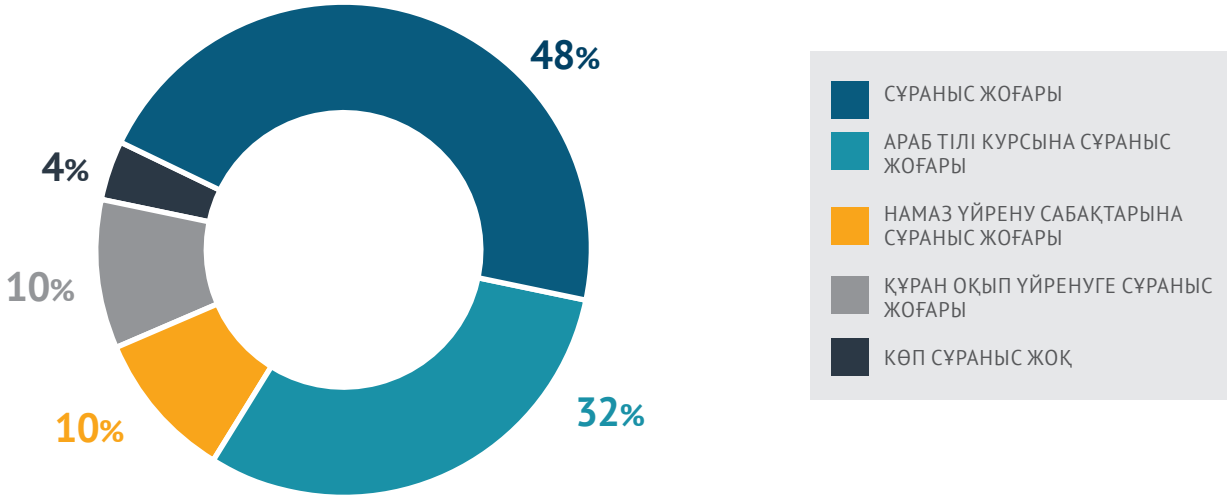

**кейбір респонденттер бірнеше курстарды атағандықтан жауаптар саны респонденттер санына сәйкес келмейді*

Респонденттер сұраныстың ерекшеліктеріне де тоқталған:

- «көбінесе 25-50 жастағы азаматтар тарапынан сұраныс жоғары» (Шымкент қаласы);

- «сұраныс жоғары, себебі жұма намазға келушілер саны артты, дін жағынын сұрақтары көбейді» (Алматы қаласы);

- «сұраныс жоғары, сол себепті келушілердің жағдайына қарай түске дейін және түстен кейін оқытатын сыныптар ұйымдастырамыз» (Нұр-Сұлтан қаласы);

- «сұраныс бар, қыздарға құран жаттау бойынша медресе ашайын деп жатырмыз» (Павлодар қаласы);

- «сұраныс бар, алайда біздің ауылда оқыту курстары жоқ, аудан орталығында бар» (Ақмола облысы).

Соңғы жауап мешіттердегі сұраныстың бар екендігін көрсеткенімен, оларды ашуда қиындықтардың да бар екендігін аңғартады. Ол, ең алдымен кадр тапшылығы мәселесі.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының дерегіне сүйенсек, қазіргі уақытта облыс, қала, аудан орталық мешіттері жанынан тұрақты жұмыс жасайтын діни сауат ашу курстары ашылған. 2018 жылғы дерек бойынша республика бойынша діни сауат ашу курсы бар мешіттер саны 966 бірлікті құраған.

Бүгінгі күні діни басқармаға қарасты республика бойынша 6 қарилар дайындау орталығы жұмыс жасап келеді (3 қосымшаны қараңыз). Аталған орталықтарда 500-ден аса қари дайындалуда. Бұл алдағы уақытта еліміздегі қарилар санын арттырмақ.

2018 жылы жалпы еліміз бойынша 38 185 ер адам, 16 719 әйел адам сауатын ашқан. Сондай-ақ мектеп оқушыларының жаздық демалысын тиімді пайдалану мақсатында орталық мешіттер жанынан қосымша арнайы курстар жұмыс атқарады. Онда 2018 жылы 27 493 мектеп оқушысы діни сауатын ашып, тәлім-тәрбие алған (3-қосымшаны қараңыз).

Респонденттер мешіттердегі білім беру шараларын жетілдіру бойынша да өз ұсыныстарын берген (14-кестені қараңыз).

14-кесте. Респонденттердің мешіттердегі білім беру шараларын жетілдіруге байланысты ұсыныстары

№	ҰСЫНЫСТАР	САНЫ
1	Мектептерге араб тілін енгізу қажет (Түркістан облысы)	1
2	Мектеп оқушыларына көбірек дәстүрлі дінді оқыту керек (Атырау қаласы)	1
3	Оқыту шараларын мамандар жіберіп ауылдарда да өткізу қажет (БҚО)	1
4	Әйелдер жамағатына дәріс оқитын әйел ұстаздар қажет (Нұр-Сұлтан, Ақтау қалалары)	2
5	Оқу курстары үшін арнайы бөлмелер, компьютерлер, діни оқулықтар көбірек керек (Алматы облысы)	1

**Ескерту: респонденттердің жауабы тақырыпқа сәйкес келмегендіктен немесе жауап берілмегендіктен, жауаптар саны респонденттер санына сәйкес келмейді*

Респонденттердің берген ұсыныстары жоғарыда қарастырған мәселелердің өзекті екендігін дәлелдей түседі. Атап айтқанда, «оқыту шараларын мамандар жіберіп ауылдарда да өткізу қажет», «әйелдер жамағатына дәріс оқитын әйел ұстаздар қажет», «оқу курстары үшін арнайы бөлмелер, компьютерлер, діни оқулықтар көбірек керек» деген ұсыныстар мешіттердегі кадрлық және материалдық-техникалық жабдықталу проблемаларын таныстырады.

Ал «мектеп оқушыларына көбірек дәстүрлі дінді оқыту керек» деген жауап имамдардың арасында білімнің зайырлылығы қағидатын қабылдағысы келмейтін мамандардың бар екендігін тағы бір мәрте дәлелдейді.

Жалпы алғанда, респонденттер жауабын талдау негізінде мынадай қорытынды жасауға болады.

Мешітке келушілердің діни сауат ашуға деген сұранысының арту үрдісі байқалады. Құран оқу үшін араб тілін меңгеруге деген сұраныстың ерекше жоғары екендігін көреміз. Сондай-ақ діни сауат ашуға деген ниеттің жас ұрпақ арасында жоғары екендігін көрсететін үрдіс бар. Мешітке келіп, білім алып жатқан оқушылардың саны соның бір дәлелі болмақ (2018 жылы 27 493 мектеп оқушысы діни сауатын ашқан).

Ауылдық мешіттердің көпшілігінде сұраныс болса да, олар бірқатар себептерден діни сауат ашу курстарын аша алмай отыр. Атап айтқанда, мамандардың жоқтығы, мамандарды тартуға қаржының жоқтығы және материалдық-техникалық базаның (компьютер, арнайы бөлме, жабдықтар) жеткіліксіздігі. Сәйкесінше, мұндай елді мекен тұрғындары мешіттен тыс ақпарат көздерін көп пайдаланып, олардың түрлі ағымдардың ықпалына кету қаупі артады.

4.4 Мешітке жеке мәселелермен келетін адамдардың проблемалары

Мешіттер бүгінде әлеуметтік қатынастардың қайнаған ортасына айналғаны шындық. Оған келуші адамдар тек діни сенімін қанағаттандыру үшін ғана келмейді. Отбасылық түрлі мәселелерін шешеді, психологиялық кеңес алады, әлеуметтік көмек сұрайды, жағымды қарым-қатынас пен моральдық қолдау іздеп келеді. Бұл орайда мешітке жеке мәселелерімен келушілердің сұраныстарын зерделеу маңызды.

Біріншіден, келушілердің жеке мәселелерін талдап қарастыру арқылы мешіттердің қызметтік бағыттары мен басымдықтарының өзгеру динамикасын байқауға, соның негізінде жұмыс жасау әдістері мен тетіктерін жетілдіріп отыруға мүмкіндік артады. Екіншіден, мешітке келуші тұрғындардың көптігі және олардың санының үздіксіз артуы жағдайын ескере отырып, мемлекеттік органдар тарапынан да мешіттердің базасында тұрғындардың әлеуметтік көңіл-күйі мен негізгі проблемаларын бақылап, зерделеп отыру мүмкіндігі қалыптасады.

Бұл орайда мешіттерде осы мәселе бойынша тұрақты статистика мен мониторинг жүргізіп отыруы және оның нәтижелеріне жүйелі талдау жасап отыруы маңызды.

Сұхбатта респонденттерге «Имамдар көбінесе адамдармен бейресми жағдайда жұмыс жасайды (мысалы, жеке әңгімелер). Мешітке келетін адамдар көбінесе қандай мәселелер бойынша жүгінеді?» деген сұрақ қойылды.

Алынған жауаптар мешіттердің сан салалы жұмыстар атқаратындығын дәлелдейді (15-кестені қараңыз).

15-кесте. Тұрғындардың мешітке жеке жағдайда келіп жолығатын мәселелері

№	ЖАУАПТАР	САНЫ
1	Отбасына қатысты мәселелермен келеді: ажырасу, некелесу, отбасылық жанжал, ішкіліктік, т.б. (Түркістан, Батыс Қазақстан, Маңғыстау, Қызылорда, Атырау, Павлодар, Алматы, Қостанай, Шығыс Қазақстан, Ақмола, Жамбыл, Солтүстік Қазақстан облыстары, Алматы, Шымкент, Нұр-Сұлтан қалалары)	29
2	Балаларын, туысқандарын ертіп келіп, дұрыс жолға бағыттауын сұрайды (Қарағанды облысы, Нұр-Сұлтан, ШҚО)	4
3	Жаназа мәселесі бойынша келеді (Солтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан облыстары, Алматы қаласы)	3
4	Материалдық жәрдем сұрап келеді (Түркістан, Қарағанды, Қызылорда, Алматы, Маңғыстау, Атырау, Қостанай, Солтүстік Қазақстан облыстары, Алматы, Нұр-Сұлтан қалалары)	14
5	Мейірім көру үшін (Қарағанды, Солтүстік Қазақстан облыстары)	2
6	Қайырымдылық жасау бойынша сұрақтармен келеді (Қызылорда, Атырау облыстары)	2
7	Ислам ілімі бойынша түсінбеген сұрақтарымен келеді (Қарағанды, Қызылорда, Алматы, Павлодар, Маңғыстау, Ақмола, Қостанай, Солтүстік Қазақстан облыстары	10
8	Намаз оқуды үйрену үшін келеді (Қарағанды, Қызылорда, Ақмола, Жамбыл облыстары, Шымкент, Нұр-Сұлтан қалалары)	8
9	Көз тисе, ауырып қалса, жаман түс көрсе келеді (Қызылорда, Түркістан облыстары, Шымкент қаласы)	3

Мешітке келушілер басым бөлігінде отбасылық мәселелермен келеді: некелесу мәселесі; некені мешітте қиған жағдайдағы ажырасу мәселесі; отбасылық жанжал мәселесі; ішімдікті қою мәселесі; балаларын немесе туысқандарын дұрыс жолға бағыттау мәселесі; жаназа мәселесі (8-диаграмманы қараңыз).

8-диаграмма. Тұрғындардың мешітке жеке жағдайда келіп жолығатын мәселелері *(аталу жиілігі бойынша саны)*

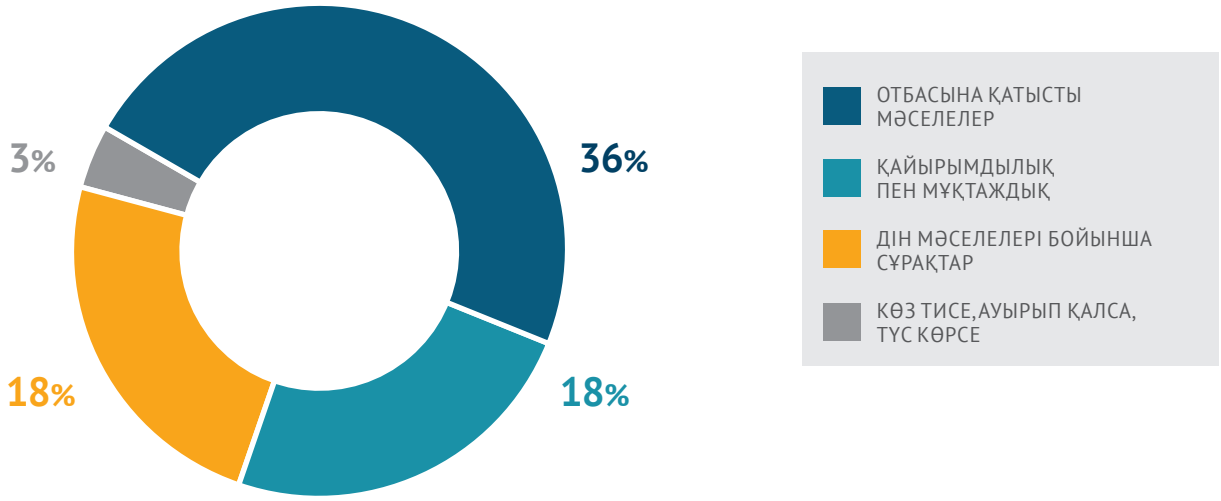

Бір адамдар қайырымдылық жасау ниетімен келіп жатса, енді біреулері материалдық көмек сұрап немесе мейірімге мұқтаж болып келіп жатады. Бұл саладағы сұраныстар адамдардың мешітке келудегі тағы бір салмақты себептерін көрсетеді.

Ислам жөніндегі сұрақтармен келушілер де осымен мөлшерлес болып, екінші сатыға орналасады және жоғарыда аталған діни білім алуға деген сұраныстың бар екендігін тағы бір мәрте дәлелдейді.

Оңтүстік өңірлердің (Қызылорда, Түркістан облыстары, Шымкент қаласы) тұрғындары арасында «көз тию», «жаман түс көру» және «науқастанып қалу» сияқты ырымдармен байланысты сұрақтармен баратындар да кездеседі.

Қорыта айтқанда, мынадай тұжырымдар жасауға болады:

Мешіттердің жамағатқа көрсететін әлеуметтік қызметтерінің қатары артып, жүйеленіп келеді. Дегенмен, бұл орайда жоғарыда аталған қызметтерді әдістемелік сүйемелдеу, мониторинг және талдау бағыттарындағы жұмыстардың әлсіздігі байқалады.

Тұрғындардың мешіттерге сенім білдіру деңгейінің арту үрдісін ескере отырып, мешіттерге нақты әлеуметтік жобаларды жүзеге асыру мүмкіндіктерін қарастыруға негіздері бар. Атап айтқанда, мұсылман отбасыларға қызмет көрсету орталығын құру, психологиялық кеңес беру орталығын құру, т.б.

Жалпы, мешіттердің жамағатпен жүргізіп жатқан жұмыстары, әлеуметтік мәселелерді шешудегі белсенділігі олардың халық арасындағы беделін арттырады. Бұл мешіттердің азаматтық қоғамның нақты қатысушысы ретінде дамуына мүмкіндік береді.

4.5 Мешіттердің әйелдер жамағатымен және балалармен жұмыс жасау ерекшеліктері

Келуші жамағат құрамын негізінен ерлер құрағандықтан, мешіттердің жұмысы көп жағдайда соларға бағдарланған болатын. Алайда соңғы жылдары әйелдер жамағатының да қатары артып келе жатқандығы байқалады. Оны мешіттердегі әйел жамағатымен жұмыс жасайтын әйел мамандардың қажеттілігін айқындайтын сұраныс ұғындырады.

Сол себептен мешіттердің әйел жамағатымен жұмыс жүргізу ерекшеліктерін, әдіс-тәсілдерін анықтап, оларды жетілдірудің жолдарын қарастыру мешіттер үшін де, қоғам үшін де маңызды міндеттердің бірі.

Сондай-ақ мешітке келуші балалардың да санының артып отырғандығын жоғарыда қарастырғанбыз. Кәмелетке толмаған субъектілер болғандықтан, мешіттердің олармен жұмыс жүргізу әдіс-тәсілдері мен қағидалары мемлекеттің де ерекше бақылауында отыр. Дәстүрлі діннің өкілдері ретінде мешіттер де бұл орайда заңның аясында жауапкершілікпен қатынас танытуда. Дегенмен, мешітке келуші балалар санының артуы жағдайында мешіттердің олармен жұмыс жасау әдіс-тәсілдері қандай бағытқа өзгеруде, қандай мәселелерге басымдық беріледі деген сұрақтар қашан да өзекті.

Осы мақсатта зерттеу аясында респонденттерге «Әйелдер жамағатымен және балалармен жұмыс жасауда қандай ерекшеліктерді атап көрсетуге болады? Қандай проблемалар бар және олармен жұмыс кезінде нені ескеру қажет? Жамағатпен жұмысты жақсарту үшін не істеуге болады деп ойлайсыз?» деген сұрақтар қойылды.

Ең алдымен әйелдер мәселесін қарастырсақ, мешіттерді әйел жамағатымен жұмыс жүргізу деңгейіне қарай үш топқа бөліп қарастыруға болады (16-кестені қараңыз):

16-кесте. Мешіттердің әйелдер жамағатымен жұмыс жасау ерекшеліктері

№	ЖАУАПТАР	САНЫ*
1	Әйел жамағатымен әйел ұстаз жұмыс жасайды	12
2	Әйелдерге оқу курстары, тігін және кулинария, бала-бақша бойынша мастер-кластар өтеді (Алматы қаласы)	1
3	Мешітте әйелдер – қыздар секторы жаңадан жұмыс істеп келеді (Түркістан облысы)	1
4	Дәріс алғысы келетін әйелдер бар, бірақ әйел ұстаз жоқ (Қарағанды, Батыс Қазақстан облыстары)	9
5	Оңтүстікте әйел мешітке келмеуі керек деп айтады, ол дұрыс емес (СҚО)	1
6	Бізге 3-4 әйел, 5-6 бала намазға келіп жүр, көбісі мешітке келмейді (Ақмола облысы)	2

**Ескерту: респонденттердің жауабы тақырыпқа сәйкес келмегендіктен немесе жауап берілмегендіктен, жауаптар саны респонденттер санына сәйкес келмейді*

Әйелдер жамағатымен жұмыс жүргізіп жатқан мешіттер әйел ұстазды жұмысқа тартып, дәрістер өткізуді жолға қойған. Кейбір мешіттерде мұндай дәрістерге сұраныстың жоғарылығы да байқалады. Сол себепті дәрістер жұмыс уақытында бірнеше рет өткізіледі. Жоғарыда атап өткеніміздей, 2018 жылы еліміздегі мешіттерде 16 719 әйел адам діни сауатын ашқан (3-қосымшаны қараңыз).

Сондай-ақ әйел жамағатының отбасындағы сүйікті жар, аяулы ана ретіндегі рөлін арттыру мақсатында бірқатар мешіттерде (мысалы, Алматы қаласы) тігін, кулинария, бала тәрбиесі мәселелері бойынша мастер-кластар ұйымдастырылып отырады.

Жалпы алғанда, бұл мәселедегі басты қиындықтың бірі – әйел мамандардың жетіспеушілігінде. Сол себепті діни оқу орындарында әйел мамандарды дайындауға деген сұраныс өте жоғары болып отыр.

Респонденттер мешіттердің әйел жамағаттарымен жұмыс жасау жолдарын жетілдіруге байланысты бірқатар ұсыныстар да берген (17-кестені қараңыз). Ұсыныстардың негізгі мазмұны әйел мамандарды дайындау қажеттілігімен байланысты анықталады.

17-кесте. Мешітте әйелдер жамағатымен жұмыс жасауға байланысты респонденттердің ұсыныстары

№	ЖАУАПТАР	САНЫ
1	Әйел-қыздар қызметіне демеушілер тартып, олардың бала тәрбиесіндегі діни белсенділігін арттыру қажет	1
2	Мұсылман әйелдерді қолдайтын қор қажет	1
3	Әр мешітке әйел ұстаз керек. Алайда олар аз және олардың баспана мәселесі шешілмеген	4
4	Әйелдерге өз міндеттерін көптеп үйрету керек	1
5	Әйелдерге дәріс, сабақ беру әлі қалыптаспаған, облыстан сауатты әйелдерді шақыру керек	1

**Ескерту: респонденттердің жауабы тақырыпқа сәйкес келмегендіктен немесе жауап берілмегендіктен, жауаптар саны респонденттер санына сәйкес келмейді*

Балалармен жүргізілетін жұмыстардың да өзіндік ерекшеліктері бар. Ондай ерекшеліктердің мынадай қырлары бар:

1) Мешіттерге балаларды көп жағдайда ата-аналары бағыттайды, сол себепті, ең алдымен, олардың ата-аналарымен тығыз байланыс орнатылады (олардан рұқсат беретін қолхат алынады, балаларын бірге алып жүруі сұралады, ата-аналарына балаларының берілген тапсырмаларды уақтылы орындауын қадағалау тапсырылады);

2) Мешіттерде балаларға дәріс беру тәртібі (кәмелетке толмағандар болғандықтан) заң аясында ерекше бақыланады. Сондықтан имамдардың бұл мәселедегі жауапкершілігі артады.

3) Оқытылатын аудитория балалар болғандықтан, дәріс жүргізушілер жас ерекшелігіне сай әдіс-тәсілдерді, дискурс пен стильді таңдауы қажет. Көп жағдайда имамдар оқушыларды мектептегі сабақтарынан алаңдатпауы үшін жазғы демалыс кезінде мешіттер жанынан лагерлер ұйымдастырып, соның аясында оқу курстарын өткізеді. Аталған курстарға оқушы балалармен жасы шамалас медресе студенттерін дәріс беруші ретінде тартып, діни білімге деген қызығушылықтарын арттырады.

4) Оқу курстарына, негізінен, 7 жастан асқан, көп жағдайда балиғат жасына толған балалар тартылады.

Сұхбат жауаптары көрсеткендей, мешіттердің көпшілігі оқушыларға арналған жазғы лагерлер ұйымдастырып, діни сауатын қалыптастыру жұмыстарын кеңінен жүргізеді (18-кестені қараңыз).

18-кесте. Мешіттердің балалармен жұмыс жасау ерекшеліктері

№	ЖАУАПТАР	САНЫ
1	Балаларға жазғы демалыста лагерь ұйымдастырылады (Батыс Қазақстан, Атырау облыстары)	9
2	«Иман жастары» деген арнайы топ бар, жазда студент имамдардың қатысуымен балаларға дәріс өткіземіз (Атырау облысы)	1
3	Балаларға құран оқу негіздерін үйретеміз (Ақтөбе облысы)	3
4	Негізгі оқу балиғат жастан (12-13жас) болғандықтан, мектепке дейінгі балаларды оқытпаймыз (Алматы қаласы)	1
5	Қазіргі балаларды смартфондармен компьютерлерге қызығушылығы жоғары, сондықтан имамдарды түсіне бермейді (Түркістан облысы)	2

**Ескерту: респонденттердің жауабы тақырыпқа сәйкес келмегендіктен немесе жауап берілмегендіктен, жауаптар саны респонденттер санына сәйкес келмейді*

«Балаларға жазғы демалыста лагерь ұйымдастырылады», «Имам жастары» деген арнайы топ бар, жазда студент имамдардың қатысуымен балаларға дәріс өткіземіз» деген жауаптар осы айтқанымызды айғақтайды.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының дерегі бойынша 2018 жылы оқушылардың жазғы демалыстары кезінде орталық мешіттер жанынан ұйымдастырылған қосымша арнайы курстарда 27 493 мектеп оқушысы діни сауатын ашқан (3-қосымшаны қараңыз).

4.6 Имамдардың уағыздарының жамағатқа ықпал ету деңгейі

Жоғарыдағы бөлімдерде қарастырғандай, имамдардың жұмыс бағыттарының ішінде көлемі жағынан басымдық алатындары – дәріс оқу мен уағыз-насихат айту. Күнделікті бес уақыт намаз алдында немесе намаздан кейін имамдар осы жұмыс түрлерін үздіксіз жүзеге асырып отырады. Олардың алдынан күн сайын сан жүздеген адамдар өтеді. Жамағаттың дәстүрлі жолды таңдауы, оған қызығушылық танытуы, теріс ағымдардан сақтануы, діни сауатының артуы сияқты маңызды мәселелер имамдардың жүргізетін уағыз-насихаттары мен дәрістерінің алдындағы аудиторияға жеткізілу сапасына байланысты.

Сол себепті сұхбат шеңберінде «Сіздің уағыздарыңыз жамағатқа ықпал ете ме? Әсер етсе, бұл қай жағынан көрінеді? Егер етпесе, мұны қалай түсіндіруге болады?» деген сұрақтар қойылды. Алынған жауаптар имамдардың өз ораторлық шеберліктеріне қанағаттанатындықтарын көрсетеді (19-кестені қараңыз).

19-кесте. Имамдардың өз бағалауларындағы уағыздарының жамағатқа ықпал ету деңгейі

№	ЖАУАПТАР	САНЫ
1	Ықпал етеді	38
2	Жартылай ықпал етеді	1
3	Бағасын жамағат береді	11

Көріп отырғанымыздай, респонденттердің 76 пайызы өздерінің уағыздарының жамағатқа ықпалы бар екендігін айтады (9-диаграмманы қараңыз). 22 пайыз респондент өздеріне баға беруді жөн санамады. Респонденттердің 2 пайызы «жартылай ықпал етеді» деп санайды.

9-диаграмма. Имамдардың өз уағыздарының жамағатқа ықпал ету деңгейін бағалаулары *(%)*

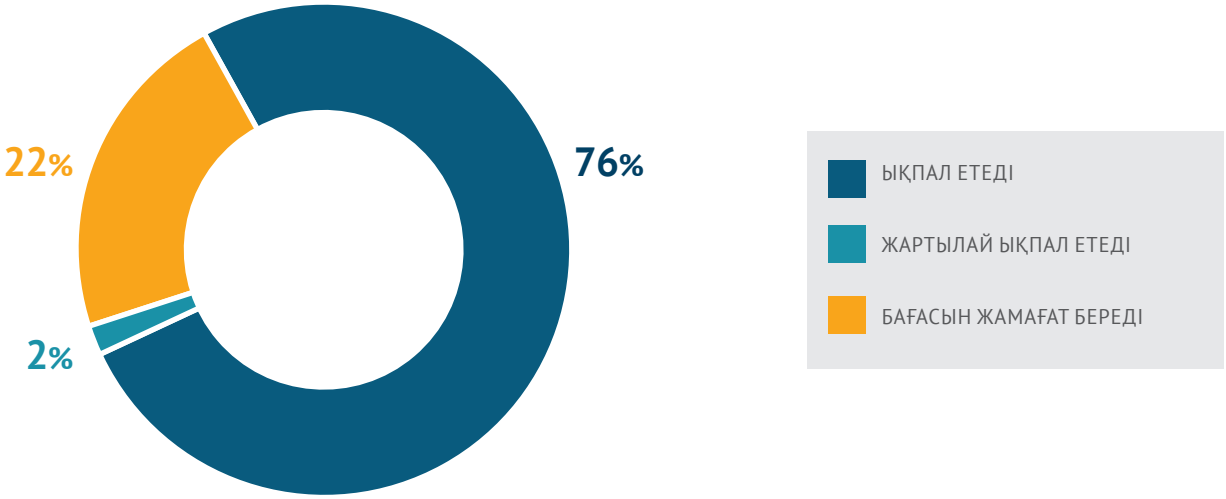

Аудиторияға уағыздың ықпалын төмендететін мынадай факторлар аталады:

• «жұма уағызы тақырыптары ҚМДБ бекіткен соң, кей тақырыпты ынтамен түсіндірсең, кей тақырып ұнамайды»,

• «кейбір имамдар дауыс ырғағы мен сөйлеу мәнеріне мән бермейді».

Осы орайда үш мәселені айтып кетуге болады:

1) Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы жұма уағызының тақырыптарын орталықтан анықтап береді. Алайда бұл жердегі кемшіліктің бірі әр өңірдің және ондағы елді мекендердің жергілікті ерекшеліктерінің (этнодемографиялық, әлеуметтік-мәдени, географиялық, т.б.) ескерілмеуінде. Жұма уағызы жамағаттың ең көп жиналатын аудиториясы дейтін болсақ, орталықтан анықталған тақырыптар жергілікті жамағаттардың сұранысына, көкейлеріндегі мазалаған сұрақтарына лайықты жауап бермеуі мүмкін.

«Жұма уағызы тақырыптары ҚМДБ бекіткен соң, кей тақырыпты ынтамен түсіндірсең, кей тақырып ұнамайды» деп отырған имамның бұл ойының астарында аудиторияның сұранысына ұсынылған материалдың сәйкес келмеуін сезінуден туындаған дискомфорттық жағдай жатуы әбден мүмкін. Яғни, жұма уағыздарына жергілікті жамағаттардың сұранысына сай материалдарды енгізу мәселесі қарастырылғаны жөн.

2) Уағыздың ықпалдылық деңгейін түсіретін себептердің бірі имамдардың ораторлық қабілеттерінің жеткіліксіздігімен байланысты. Әрине, мұндай жағдайлар жоқ емес. Сол себепті имамдардың шешендік шеберлігін арттыру бойынша арнайы әдістемелік құралдар әзірлеу, семинарлар өткізу қажеттілігі айқындалады.

3) Имамдардың өз уағыздарының ықпалы жоғары деп бағалауы субъективті сипатта. Себебі бұл салада арнайы әзірленген бағалау құралдары, индикаторлары жоқ. Ресми емес индикаторлар ретінде имамдар «ұнамаса, тұрып кетіп қалар еді», «қызығушылықтары көздерінен көрінеді», «уағыздан соң қызығушылар келіп, сұрақтар қояды, мақтаулар айтып кетеді», «қызықты болған соң намазға келушілер саны артты» деген сияқы жалаң пайымдаулар ғана айтылған.

ҚОРЫТЫНДЫ

Зерттеу қорытындысы бойынша төмендегідей тұжырымдар жасауға және ұсынымдар беруге негіз бар:

1) Имамдардың зайырлылық танымдарының деңгейін анықтау мақсатында қойылған сұрақтардың жауабы респонденттердің басым бөлігі орта деңгейде ақпараттанғандар категориясына жататындығын анықтап отыр. Яғни, зайырлылық жөнінде толық әрі жүйелі ақпарат берген имам байқалмады.

«Діни сенім еркіндігі» және «діннің мемлекеттен бөліну» қағидасын атаған имамдар «діннің мектептен бөлінуі» қағидасын назардан мүлдем тыс қалдырған. Бұл қағиданы ешбір имам атамаған. Мұндай құбылыстың орын алуын 2 себеппен байланыста болжамдап көруге болады: бірінші имамдардың шынымен де ол жөнінде ақпараттанбағандығы болса, екіншісі ол қағиданы қабылдағысы келмейтін ұстаныммен байланысты болуы мүмкін.

Ұсыныстар мен ұсынымдар:

Аталғандардың негізінде төмендегідей шараларды қабылдау мақсатқа лайық деп білеміз:

- ҚМДБ имамдар арасында зайырлылық жөнінде ортақ ұстаным мен білім қалыптастыру мақсатында имамдарға арналған зайырлылық құндылықтары мен қағидаттарын түсіндіру бойынша әдістемелік нұсқаулық әзірлеп, тарату және соның негізінде білім арттыру курсын ұйымдастыру.

2) Имамдарға конфессияаралық келісімді нығайтудың жолдарын ұсынумен байланысты сұрақ қойылды. Соның негізінде олардың конфессияаралық таным деңгейі мен басқа конфессияларға деген көзқарасы анықталды. Ұсынылған жауаптарда респонденттердің басым бөлігінің жауабы конфессияаралық келісім мен татулықты одан әрі жалғастыру керектігін айтудан аспады. Яғни, көпшілігі нақты ұсыныстар бере алмаған. Көп жағдайда олардың ұсынатын шаралары өз конфессияларының ішінде уағыз айту, түсіндірме жұмысын жүргізу шараларымен шектеледі.

Ұсыныстар мен ұсынымдар:

- конфессияаралық келісімді нығайту мақсатында еліміздің әр өңіріндегі қасиетті әрі тарихи орындарды, этностардың әдеби-мәдени мұраларын, фольклорын философиялық-мәдениеттанымдық тұрғыдан кешенді зерттеу арқылы этностарды және діндерді жақындастыратын идеялар мен құндылықтарды анықтау, оларды түрлі форматта және түрлі коммуникация каналдары арқылы тұрғындар арасында кеңінен насихаттау;

- конфессиялардың өзара іс-қимылын белгілі бір әлеуметтік бағдарланған нақты жобалар аясында жүзеге асыру арқылы олардың ынтымағын арттыру;

- конфессия өкілдерінің, әсіресе жастардың, бір-бірінің ғибадатханаларына экскурсиямен барып, өзара мәдени танысуын ұйымдастыру;

- имамдарға конфессияаралық келісім мен татулық тақырыптары бойынша семинарлар ұйымдастыру.

3) Имамдар рухани-мәдени салада қызмет еткендіктен, олардың күнделікті жұмыстарын атқару барысында жамағат арасында «Рухани Жаңғыру» бағдарламасында айтылған құндылықтар мен белгіленген міндеттерді насихаттауға мүмкіндіктері жоғары. Мұндай жұмыстар ҚМДБ мен мешіттердің дін мен дәстүрдің сабақтастығын қамтамасыз ету бағытындағы басымдықтарының аясында да бірнеше жылдар бойында жалғасып келеді. Сол себепті имамдар бұл саладағы жұмыстарға тартылған деуге болады.

Дегенмен, алынған жауаптардан респонденттердің басым бөлігінің «Рухани Жаңғыру» бағдарламасымен жеткілікті деңгейде таныс емес екендігін байқауға болады. Бағдарламаның атауы құжаттың мазмұнын беріп тұрғандықтан, респонденттердің барлығы жалпы рухани тәрбие жөнінде әңгіме қозғап, сол бағытта уағыз-насихат жүргізіп жатқандықтарын айтқан.

Ұсыныстар мен ұсынымдар:

- Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы «Рухани Жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыру бойынша іс-шаралар жоспарын қабылдап, имамдардың уағыз-насихат, білім беру, зерттеу жұмыстарын мазмұндық, әдістемелік тұрғыдан жетілдіру;

- имамдардың біліктілігін арттыруға бағытталған республикалық және жергілікті оқыту курстарында «Рухани Жаңғыру» бағдарламасын түсіндіруге арналған тақырыптарды енгізуді қарастыру.

4) Қазіргі уақытта ҚМДБ діни кадрларды даярлау мәселесінде олардың зайырлы білім алуына ерекше назар аударуда. Осы мақсаттағы шаралар 2 бағытта жүзеге асуда: академиялық діни білім беру бағдарламасы аясында (Нұр-Мубарак университеті және медреселер) және имамдардың біліктілігін арттыру курстарының аясында.

Зайырлы білімнің қажеттілігін имамдар да сезінген. Бәсекеге қабілетті болу мақсатында олардың зайырлы білім деңгейін көтеруге деген талпынысының арту тенденциясы байқалады. Зайырлы білім алуға деген негізгі мотивацияны «имамның кез келген ортада сөзі өтімді болуы үшін, ол жан-жақты болуы керек», «дүниелік және діни білім тең болуы керек» деген жауаптардан көруге болады. Имамдардың басым көпшілігі осыған ұқсас мазмұндағы жауаптар берген.

Жалпы алғанда, осы сұрақтардың жауабын жоғарыда талданған имамдардың зайырлылық жөніндегі түсініктері мәселесімен бірге қарастырсақ, олардың зайырлы білім алуға деген құлшынысы зайырлылық жөніндегі ақпараттану деңгейінің жеткіліксіздігімен тікелей байланысты деген болжам жасауға болады.

Ұсыныстар мен ұсынымдар:

- имамдардың зайырлы білімдерінің сапасын арттыру мақсатында ҚМДБ біліктілік арттыру курстары аясында имамдарды зайырлы білім деңгейлеріне қарай топтастырып, саралап оқыту жүйесін енгізгені жөн.

5) 2017 жылы ҚМДБ ресми түрде дін қызметкерлерін аттестаттау туралы жаңа ереже қабылдады. Жалпы алғанда, имамдар жаңа талаптар бойынша жүргізілген аттестацияны жоғары бағалап отыр. Әсіресе, аттестацияның алғашқы бөлігі компьютерлік тест түрінде өтетіндігінен, өте қолайлы екендігі айтылған. Сондай-ақ тапсырмаларда Қазақстан тарихына, имамның жүріс-тұрысына, мінез-құлқына байланысты сұрақтардың болуы да сараптау жұмысының оң жетістігін көрсетеді.

Кемшіліктері де жоқ емес. Бірер сұхбат мәліметтері белгіленген аттестация өткізудің кестесі тұрақты сипатта емес екендігін, аттестация өткізу жөніндегі тапсырма 1 апта қалғанда ғана берілетіндігін айтады.

Аттестаттау кезінде компьютерді пайдалана алмайтын имамдар бар екендігі белгілі болды. Олар көп болмаса да, мешіттердің жұмысының біраз олқылықтарын аңғартады: кейбір имамдар күнделікті жұмыстарында қарапайым компьютерді пайдаланбайды деген сөз. Сәйкесінше, ақпараттық-цифрлық дәуірде Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының және оның мешіттерінің инновациялық әлеуеті, бәсекеге қабілеттілік мүмкіндіктері жетілдіруді қажет етеді.

Ұсыныстар мен ұсынымдар:

- ҚМДБ аттестация кезеңдерінде Ереже талаптарын қатаң ұстану, ұйымдастыруға жауапты тұлғалардың жауапкершілігін күшейту және аттестаттау нәтижелері бойынша жазаны қатаңдату;

- имамдардың компьютерлік сауаттылығын көтеру бойынша арнайы курстар өткізіп, оқыту

- аттестаттау аясындағы тапсырмалар қатарына имамдардың компьютерлік сауаттылықтарын бағалау бойынша тапсырмалар қосуды қарастыру;

-«Цифрлық мешіт» жобасын әзірлеп, барлық деңгейдегі мешіттердің компьютермен қамтылуын, интернетке қосылуын және көптеген қызмет түрлерін электронды форматқа көшірілуін қамтамасыз ету.

6) Респонденттер негізінен имамдарды тағайындау тәртібіне қанағаттанады деуге болады. Дегенмен, имамдарды тағайындаумен байланысты мынадай қиындықтар аталған: ауылдық жердегі имамдардың жалақыларының төмендігі, көпшілігінің баспанасының жоқтығы; әйел ұстаздарды жұмысқа шақыру үшін мешіттерде қызметтік үйдің жоқтығы.

Ұсыныстар мен ұсынымдар:

- ҚМДБ арнайы қор құру арқылы ауыл имамдарының әлеуметтік жағдайын жүйелі шешу;

- облыстық мешіттердің және демеушілер қаржысы есебінен ауылдық және аудандық мешіттерге әйел ұстаздарды жұмысқа тарту мүмкіндіктерін қарастыру.

7) Имамдардың өз жалақыларына қанағаттану деңгейі – 74 пайыз. Жалақы мәселесіне келгенде имамдар қанағаттанатындықтарын айтса да, олардың көңіл-күйі айтылған ойларымен сәйкес келмеген деуге болады. Алла жолындағы құлшылықта жүрген адамдар болғандықтан, «қанағаттанбаймын» десе, «құдайға күпірлік етемін» деп ойлайды, «қанағаттанамын» десе, өмір шындығындағы тұрмыстың ауырлығы олай айтуға мүмкіндік бермейді. Сол себепті көпшілік имамдар екеуінің аралығындағы «шүкір» және «қанағат» деген жауаптарға тоқталған.

Мүфтият пен мешіттер қызметтерінде руханилықтың басымдық алып, саналы прагматикалық ұстанымның әлсіз болуы да имамдардың өз жалақылары мен әлеуметтік жағдайлары туралы пікірлерін ашық білдірулеріне кедергі келтіретін басты факторлардың біріне айналған.

Өңірлердің ішінде барлық деңгейдегі имамдардың әлеуметтік мәселесін жүйелі шешкен Атырау облысының тәжірибесі ең озық тәжірибелердің бірі деуге болады. Онда имамдардың барлығы жалақымен, баспанамен және қызметтік көлікпен де қамтылған.

Ұсыныстар мен ұсынымдар:

- ҚМДБ мешіттер мен ондағы мамандардың әлеуметтік мәселелерін жүйелі шешу мақсатында Мүфтияттың бизнес-жоспарын әзірлеп, ауыл шаруашылығы, қызмет көрсету, өндіріс салаларындағы кәсіпкерлік түрлерімен кеңінен айналысу мәселесін қарастыруы қажет;

- ҚМДБ мамандардың баспана мәселесін шешу мақсатында салынатын мешіттердің (мешіт кешендерінің) жобалары аясында мешіт аумағында имамдарға арналған қызметтік үй салу мәселесін де қарастырғаны жөн;

- ҚМДБ имамдардың баспана мәселесін шешу мақсатында «Имамы бар елдің иманы бар» акциялық жобасын әзірлеп, «Асар» қағидасы негізінде жамағатты жұмылдыру арқылы сұраныс бар елді мекендерде имамдарға арналған қызметтік үй салу науқаны бастамасын көтеру.

8) Имамдардың біліктілігін арттыру негізінен 2 елде жүзеге асырылатындығы белгілі болды: Түркиядағы «Хасеки» имамдардың біліктілігін жетілдіру академиясы және Мысыр Араб Республикасының «әл-Azhar» университеті.

Респонденттер аталған елдердегі курстар жөнінде жеткілікті деңгейде ақпараттанған. Олардың біраз бөлігі өздерінің барып, оқып келгендігін айтса, енді біреулері әріптестерінің барғандығын айтып, курстың қолжетімді екендігін ұғындырды.

Ұсыныстар мен ұсынымдар:

- Қазан (Ресей, Татарстан) және Бұқара (Өзбекстан) қалаларындағы діни оқу орындарының тарихи рөлін ескере отырып, аталған өңірлердегі исламдық оқу орындарында қазақстандық имамдардың білімін көтеру жөнінде келісімшарт жасау мәселесін қарастыру

9) Респонденттердің 88 пайызы (44 имам) өз мешіттерінде деструктивті діни ағым өкілдерін кездестіретіндігін айтады. Бұл орайда имамдар «сәләфилік» ағымдар жөнінде айтып отырғандығын ескеру керек.

Олар дәстүрлі діннің ақидасын (діни дүниетанымын) және жораларын әлі де қабылдамай, өз сенімдері бойынша діни жоралғыларын орындауды жалғастыруда. Осылайша, олар мешіт жамағатының ішінде мәдени анклавтық жағдайын сақтап отыр.

Респонденттердің 86 пайызы (43 имам) өз мешіттерінде деструктивті (сәләфилік) ағым өкілдерімен шиеленіс болмайтындығын айтады. Бұл орайда жат ағымдардың мешіт өкілдерімен шиеленіссіз, қалыпты (толерантты) қарым-қатынас орнатуға қадам басу тенденциясы байқалады.

Ұсыныстар мен ұсынымдар:

- ҚМДБ мешіт имамдарының қоғамдық беделін арттырып, мұсылман жамағаты үшін үлгі болатындай бейнесін қалыптастыру мақсатында имамдар қатарынан 10 үміткерді іріктеп алып, референттік топ қалыптастыруға бағытталған «Зиялы имам» жобасын әзірлеп, тәжірибеге енгізгені жөн. Жоба аясында дәстүрлі исламның тартымдылығын арттыруға ықпал ететін және мұсылман жамағатына рухани лидер болатын мұсылман интеллигенциясының пулы қалыптасады;

- құқық қорғау органдарына өңірлердегі мешіт имамдары мен жамағатына жат ағымдық топтар тарапынан қысым көрсету жағдайларын анықтауға байланысты арнайы тергеу жұмыстарын жүргізу;

- мешіттердегі жат ағым өкілдерінің имамдармен және дәстүрлі жамағат өкілдерімен қарым-қатынас ерекшелігін, сондай-ақ олардың мәдени анклавтық жағдайын зерделеу мақсатында жеке социологиялық зерттеу жүргізу.

10) Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы орыстілді имамдарды даярлау мәселесіне ерекше назар аударып, басым міндеттердің бірі ретінде белгілеген. Сол себепті діни оқу орындарының базасында орыс тілінде білім беретін топтар ашылып, мамандар шығарылуда. Дегенмен, бұл процестің баяу жүріп жатқандығы байқалады.

Еліміздің көптеген мешіттері орыстілді жамағатқа орыс тілінде жеткілікті қызмет көрсетіп отыр. Діни жораларды орыс тілінде жүргізумен қатар ақпараттық сайттарында да орыстілді контенттер жариялайды.

Кейбір мешіттерде орыстілді жамағат өкілдеріне объективті және субъективті себептерден орыс тілінде қызмет көрсетіліп отырған жоқ. Объективті себептер қатарында орыстілді мамандардың жеткіліксіздігі, мешіт жамағатының имамдардан қазақ тілінде қызмет көрсетуін талап етуі болса, субъективті себептер ретінде имамдардың жеке ұстанымы тұрғысынан орыс тілінде қызмет көрсетуге қарсылық білдіру жағдайларын айтуға болады. Бұл құбылыс ҚМДБ тарапынан анықталған ортақ ұстаным мен регламенттің жоқтығынан немесе Мүфтияттың және өңірлердегі өкіл имамдардың жергілікті жамағаттармен кері байланыс жасау жүйесін қалыптастырмағандығынан болып отыр деген болжам жасауға негіз бар.

Ұсыныстар мен ұсынымдар:

- ҚМДБ өңірлердегі мешіттердің орыс тілді мамандармен қамтылу мәселесіне мониторинг жүргізу;

- ҚМДБ барлық медресе колледждер базасында орыс тілінде білім беретін топтар құрып, орыстілді мамандар санын арттыру;

- ҚМДБ орталық аппараты мен өңірлердегі өкіл имамдар жергілікті жерлердегі мешіттердің жамағаттарымен кері байланыс жүйесін қалыптастыру.

11) Мешіттерде деструктивті діни ағымдардан сақтандыру жұмыстары кеңінен жүргізіледі. Алайда оларды жүргізудің орталықтан ұсынылған типтік әдістемесі жоқ екендігі байқалады. Яғни, әр мешіт өздерінің жеке тәжірибелеріне сүйене отырып жасайды.

Аталған саладағы жұмыстардың басым бөлігі мешітке келушілермен бетпе-бет форматында жүргізіледі. Бұл, әрине, тиімді тәсілдердің бірі. Дегенмен, мешіттердің ақпараттық кеңістіктегі, атап айтқанда, әлеуметтік желілер мен интернет-ресурстардағы ақпараттық-коммуникациялық белсенділігінің төмендігі байқалады. Мұның басты себептерінің бірі, ең алдымен, мешіттердің мультимедиялық (компьютер, интернет, проектор, дыбыстық және жазу құралдар, т.б.) құралдармен жеткілікті жабдықталмауы, сондай-ақ имамдардың компьютерді пайдалану және ақпараттық-коммуникациялық сауаттылық деңгейінің төмендігі деуге болады.

Ұсыныстар мен ұсынымдар:

- ҚМДБ мешіттердің деструктивті діни ағымдардан сақтандыру жұмыстарын жүйелеп, сапасын арттыру мақсатында, түрлі сала мамандарының (теологтар, дінтанушылар, психологтар, әлеуметтанушылар, мәдениеттанушылар, философтар, педагогтар, тарихшылар, құқықтанушылар) қатысуымен арнайы әдістемелік нұсқаулық әзірлеп, мешіттер қызметіне типтік үлгі ретінде жаппай енгізу;

- ҚМДБ ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен бірлесе отырып, имамдардың медиабелсенділігін арттыру бойынша арнайы әдістемелік құралдар әзірлеу және біліктілік арттыру курстарын ұйымдастыру.

12) Имамдардың мемлекеттік органдардың деструктивті идеология және ағымдармен күрес саласындағы жұмыстарына қанағаттану деңгейі 82 пайыз (41 имам) мөлшерінде.

Респонденттердің көпшілігі бұл салада мемлекет пен мешіттердің тұрақты әрі кең әріптестігі барлық өңірлердің тәжірибесінде жүріп жатқандығын атап көрсеткен. Алайда сарапшылар бұл әріптестіктің аясында жергілікті билік органдарының ресми емес жағдайда имамдарға мемлекеттік лауазымды қызметшінің атқаруы тиіс функцияларын жүктейтін жағдайлары орын алғандығын айтады.

Ұсыныстар мен ұсынымдар:

- Мемлекеттік органдар мен дін субъекілерінің (діни ұйымдар мен дін өкілдерінің) қарым-қатынасын, соның ішінде әріптестігін нақты реттейтін жеке нормативтік құжаттарды қабылдау.

13) Жауаптарды топтастырып талдау нәтижесінде респонденттердің ислам діні аясында мынадай өзекті мәселелерді атайтындығын көреміз: діни бірегейлікті сақтау саласындағы мәселелер (10 респондент); мешіттердің кадрлық мәселелері (7 респондент); тұрғындардың діни-мәдени танымдық деңгейлерінің төмендігі (4 респондент).

Ұсыныстар мен ұсынымдар:

- ҚР Үкіметі елдегі діни ахуалға лайықты баға беру мақсатында 2020 жылы жүргізілетін ұлттық санақта қазақстандықтардың діни бірегейлігін кеңейтілген негізде анықтау мүмкіндігін қарастыру.

14) Респонденттердің 46 пайызы мешіттерде жамағаттың түрлі ағымдарға бөліну құбылысы бар екендігін айтады. 38 пайыз респондент ондай құбылысты жоққа шығарса, 16 респондент бұл сұраққа мазмұнды жауап бере алмаған

Діни жоралардың орындалуында бірізділіктің бар екендігін 46 пайыз респондент атаған. Ал 40 пайыз респондент өз мешіттерінде ондай бірегейліктің жоқтығын айтады.

2019 жылдың 23 қазанында өткен III Республикалық имамдар форумында көптеген құжаттар қатарында «ҚМДБ атқаратын діни рәсімдер тізілімі» құжаты қабылданды. Оның негізінде ҚМДБ елдегі мешіттердегі мұсылман жамағатының діни бірегейлігін қамтамасыз ету жұмыстарын күшейтпек. Осылайша, қазақстандық мұсылман жамағатының діни бірегейлігін нығайтуға батыл қадамдар жасалады деп күтуге болады. Алайда оның мынадай теріс салдары да болады деп болжамдауға болады: аталған құжат әртүрлі мұсылман жамағатын діни бірізділікке сала алмайды және олардың мешіт өкілдерімен шиеленісін тудырады. Көптеген ханафилік емес жамағат өкілдерінің, әсіресе, псевдосалафилік ағым өкілдерінің көлеңкеге кетуіне жол ашып, олармен жүргізілетін жұмыстарды қиындатады.

Ұсыным:

- діни жамағаттың жіктелуі мен шиеленісінің алдын алу мақсатында мешіттерде діни бірегейлік талаптарын күшейту мәселесін енгізбес бұрын ең алдымен ғылыми-сарапшылық талдап алу қажет.

15) Мешітке келушілердің діни сауат ашуға деген сұранысының арту үрдісі байқалады. Құран оқу үшін араб тілін меңгеруге деген сұраныстың ерекше жоғары екендігін көреміз. Сондай-ақ діни сауат ашуға деген ниеттің жас ұрпақ арасында жоғары екендігін көрсететін үрдіс бар. Мешітке келіп, білім алып жатқан оқушылардың саны соның бір дәлелі болмақ (2018 жылы 27 493 мектеп оқушысы діни сауатын ашқан).

Ауылдық мешіттердің көпшілігінде сұраныс болса да, олар бірқатар себептерден діни сауат ашу курстарын аша алмай отыр. Атап айтқанда, мамандардың жоқтығы, мамандарды тартуға қаржының жоқтығы және материалдық-техникалық базаның (компьютер, арнайы бөлме, жабдықтар) жеткіліксіздігі. Сәйкесінше, мұндай елді мекен тұрғындары мешіттен тыс ақпарат көздерін көп пайдаланып, олардың түрлі ағымдардың ықпалына кету қаупі артады.

Ұсыныстар мен ұсынымдар:

- Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы елдегі барлық мешіттердің жамағаттарының діни білім алуға деген сұранысын зерделей отырып, ауылдық мешіттерде көшпелі семинарлар өткізу мәселелерін қарастыру;

- мешіттердің тиісінше материалдық-техникалық жабдықталу мәселесін қарастыра отырып, онлайн-дәрістердің жүргізілуіне жағдай жасау;

- медресе колледждер базасында әйел ұстаздар дайындау ісін жетілдіру.

16) Мешітке жеке мәселелер бойынша келушілер басым бөлігінде отбасылық мәселелермен келеді (некелесу, ажырасу, отбасылық жанжал, т.б.). Екінші кезекте қайырымдылық пен материалдық мұқтаждық, сондай-ақ ислам жөніндегі сұрақтармен келу себептері жатыр.

Жалпы, мешіттердің жамағатқа көрсететін әлеуметтік қызметтерінің қатары артып, жүйеленіп келеді. Дегенмен, бұл орайда жоғарыда аталған қызметтерді әдістемелік сүйемелдеу, мониторинг және талдау бағыттарындағы жұмыстардың әлсіздігі байқалады.

Тұрғындардың мешіттерге сенім білдіру деңгейінің арту үрдісін ескере отырып, нақты әлеуметтік жобаларды жүзеге асыру мүмкіндіктерін қарастыруға негіз бар. Атап айтқанда, мұсылман отбасыларға қызмет көрсету орталығын құру, психологиялық кеңес беру орталығын құру, т.б.

Ұсыныстар мен ұсынымдар:

- ҚМДБ келушілердің жеке мәселелерін талдап қарастыру арқылы мешіттердің қызметтік бағыттары мен басымдықтарының өзгеру динамикасын бақылап, соның негізінде жұмыс жасау әдістері мен тетіктерін жетілдіріп отыру мүмкіндіктерін қарастыру. Бұл орайда мешіттерде осы мәселе бойынша тұрақты статистика мен мониторинг жүргізіп, оның нәтижелерін жүйелі талдап отыру қажет;

- ҚМДБ мешітке жеке мәселелер бойынша келушілердің отбасы мәселелерімен көп келетіндігін ескере отырып, барлық өңірлердің орталық мешіттерінде мұсылман отбасыларына қызмет көрсету орталықтарын құру;

- жергілікті мемлекеттік органдар мешітке келуші тұрғындардың көптігі және олардың санының үздіксіз артуы жағдайын ескере отырып, мешіттердің базасында тұрғындардың әлеуметтік көңіл-күйі мен негізгі проблемаларын бақылап, зерделеп отыру тетіктерін қалыптастыру;

- ҚМДБ мешіттердің қайырымдылық саласындағы рөлінің артып келе жатқандығын ескере отырып, аталған саладағы жұмыстарды жүйелеу мақсатында қайырымдылық жасаудың тұжырымдамасын және қайырымдылық жасаудық этикалық кодексін әзірлеп, қабылдағаны жөн.

17) Мешіттерді әйел жамағатымен жұмыс жүргізу деңгейіне қарай үш топқа бөліп қарастыруға болады: әйел жамағатымен жұмыс жүргізіп жатқан мешіттер; әйел жамағатына қызмет көрсету жұмыстарына сұранысы бар мешіттер; әйел жамағаты жоқ немесе бұл мәселе бойынша сұранысы жоқ мешіттер.

Әйелдер жамағатымен жұмыс жүргізіп жатқан мешіттер әйел ұстазды жұмысқа тартып, дәрістер өткізуді жолға қойған. Сондай-ақ әйел жамағатының отбасындағы сүйікті жар, аяулы ана ретіндегі

рөлін арттыру мақсатында бірқатар мешіттерде (мысалы, Алматы қаласы) тігін, кулинария, бала тәрбиесі мәселелері бойынша мастер-кластар ұйымдастырылып отырады.

Жалпы алғанда, бұл мәселедегі басты қиындықтың бірі – әйел мамандардың жетіспеушілігінде. Сол себепті діни оқу орындарында әйел мамандарды дайындауға деген сұраныс өте жоғары болып отыр.

Балалармен жүргізілетін жұмыстардың да өзіндік ерекшеліктері бар: ең алдымен, олардың ата-аналарымен тығыз байланыс орнатылады; балаларға жазғы демалыста лагерь ұйымдастырылып, соның аясында діни сауат ашу курстары ұйымдастырылады; дәріс жүргізушілер жас ерекшелігіне сай әдіс-тәсілдерді таңдауға тырысады (мәселен, аталған курстарға оқушы балалармен жасы шамалас медресе студенттерін дәріс беруші ретінде тартып, діни білімге деген қызығушылықтарын арттырады).

Ұсыныстар мен ұсынымдар:

- ҚР Білім және ғылым министрлігі, ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Қазақстан мұсылмандары діни басқармасымен бірлесе отырып, жазғы демалыстарда оқушы балаларға арнап өткізетін діни сауат ашу курстарының бағдарламаларын қарастырып, зайырлылық құндылықтары мен қағидаттарына, зайырлы білім ұстанымдарына қайшылық келтірмеуі аспектісінен ревизия жасау.

18) Респонденттердің 76 пайызы өздерінің уағыздарының жамағатқа ықпалы бар екендігін айтады. Алайда бұл бағалаулардың субъективті екендігін көреміз. Себебі бұл салада арнайы әзірленген бағалау құралдары, индикаторлары жоқ. Ресми емес индикаторлар ретінде имамдар «ұнамаса, тұрып кетіп қалар еді», «қызығушылықтары көздерінен көрінеді», «уағыздан соң қызығушылар келіп, сұрақтар қояды, мақтаулар айтып кетеді», «қызықты болған соң намазға келушілер саны артты» деген сияқы жалаң пайымдаулар ғана айтылған.

Сондай-ақ уағыздың ықпалдылық деңгейін түсіретін себептердің қатарында имамдардың ораторлық қабілеттерінің жеткіліксіздігін және ҚМДБ тарапынан анықталатын уағыз тақырыптарына қызығушылық деңгейінің төмендігін жатқызуға болады.

Ұсыныстар мен ұсынымдар:

- ҚМДБ жұма уағызы жамағаттың ең көп жиналатын аудиториясы болғандықтан, орталықтан анықталған уағыздардың тақырыптарын жергілікті жамағаттардың сұраныстарына және жергілікті ерекшеліктеріне сай бейімдеуін қамтамасыз ету;

- имамдардың шешендік шеберлігін арттыру бойынша арнайы әдістемелік құралдар әзірлеу, семинарлар өткізу;

- имамдардың жамағатпен кері байланыс орнатуын қамтамасыз ету мақсатында әр жұма уағызынан кейін жамағат арасында мешіттің қызмет сапасын бағалау және келушілердің сұраныстарын анықтауға арналған суалнама жүргізіп, талдау нәтижелері бойынша жұмысты жетілдіру тетіктерін қарастыру.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ashyq Alan. «Qazaqstan» Ұлттық телеарнасы

https://www.facebook.com/ashyqalan/videos/708172199661813

2. Бергер П. Священная завеса. Элементы социологической теории религии. - Мәскеу: Новое литературное обозрение, 2019. - 216 б. - (Сериясы: Studia religiosa)Католическая церковь в тренде. Она презентовала умные четки eRosary. Информационное агенство 24. 19 октября 2019 г.

https://24.kg/tehnoblog/132706_katolicheskaya_tserkov_vtrende_ona_prezentovala_umnyie_chetki_eRosary/

3. Гараджа В.И. Социология религии. Учебное пособие, для студентов и аспирантов гуманитарных специальностей. – Мәскеу: «Наука». 1995 – 235 б.

http://socioline.ru/files/5/39/garadzha.pdf

4. Діни таным, ақида туралы түсінік. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы

http://fatua.kz/kz/post/view?id=190

5. Жандосова Ш.М. Қазіргі әлемдегі діни экстремизм: саясаттанулық талдау: Монография / Ш.М. Жандосова. – Жалпы ред. З.К. Шәукенова, С.Е. Нұрмұратов. – Алматы: ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, 2016. – 188 б.

http://iph.kz/doc/ru/1087.pdf

1 ҚОСЫМША

ИМАМДАРҒА АРНАЛҒАН ТЕРЕҢДЕТІЛГЕН САРАПТАМАЛЫҚ СҰХБАТ ГАЙДЫ

Преамбула

Тереңдетілген сұхбат дегеніміз - белгілі мақсаттар мен міндеттер үшін белгілі бір идеяларды, пікірлерді, ойларды анықтау мақсатында интервьюер мен респондент арасындағы жеке сөйлесуден тұратын сапалы зерттеу әдістерінің бірі. Тереңдетілген сараптамалық сұхбат – белгілі бір саладағы сарапшымен немесе маманмен сұхбат. Тереңдетілген сұхбат өзге де әдістермен бірге жаппай сауалнама жүргізу барысында ерекше маңызды, себебі бұл әдіс зерттеліп отырған тақырыптың неғұрлым толық мазмұнын ұсынуға мүмкіндік береді.

Бұл «гайд» Қазақстан Республикасы имамдарымен тереңдетілген сұхбат жүргізуде жетекші нұсқаулық ретінде қызмет етеді.

Мақсаты мен міндеттері:

Тереңдетілген сұхбаттың мақсаты – Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы (әрі қарай – ҚМДБ) қызметі, сондай-ақ мұсылман қоғамдастығының ахуалы мен мәселелері туралы сарапшылардың пікірлерін анықтау.

Тереңдетілген сұхбаттың міндеттері мамандардың пікірлерін төмендегідей нұсқалар бойынша зерделеу болып табылады:

- мемлекеттік-конфессиялық қатынастарды жақсарту бойынша;
- ҚМДБ-ның имамдарды аттестаттау тәртібі туралы;
- имамдарды тағайындаудың тәртібі туралы;
- деструктивті ағымдардың жақтаушыларымен жұмыс жүргізу барысындағы проблемалық сұрақтар туралы;
- мешіт жамағаты арасындағы діни жораларды бірізділікке түсіру;
- Қазақстан мұсылмандарының әлеуметтік-мәдени, саяси және басқа да мәселелері туралы;
- ҚМДБ-і қызметіндегі жүйелі мәселелері туралы.

Іріктеудің өлшемі мен критерийлері:

Сұхбат Қазақстан Республикасының 50 діни қызметкерлерімен (имамдармен) өткізіледі.

Интервьюер қызметкеріне арналған сұрақтар

Интервьюер үшін ескертпелер

- *Сұхбат берушіге сұхбаттың диктофонға жазылатыны туралы алдын-ала хабарлаңыз.*
- *Тізімдегі сұрақтар ұсыныс болып табылады және сұхбаттың жоба құрылымын ұсынады.*
- *Төмендегі тізімнен бөлек қосымша қойылған сұрақтар тереңдетілген сараптамалық сұхбаттың мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келуі қажет.*
- *Сұхбаттасу уақыты: 50-70 минут.*

I. Мемлекеттік-конфессиялық қатынастарды талдау

1. Біздің мемлекет Конституцияға сәйкес зайырлы мемлекет болып танылады. Бұл мұсылмандар үшін, ҚМДБ үшін және Сіз үшін нені білдіреді?

2. Мемлекет конфессияаралық салада толеранттылық пен өзара түсіністік идеяларын белсенді дәріптеуде. Қазақстандағы конфессияаралық келісімді одан әрі қамтамасыз ету үшін тағы не істеуге болады?

3. «Рухани Жаңғыру» бағдарламасын іске асыру жолында Сіздің тарапыңыздан қандай қадамдар жасалуда?

II. Имамдардың білімі мен біліктілігі

4. Имамдардың зайырлы білім алуына көзқарасыңыз қандай? Сіз үшін қосымша білім алу қаншалықты маңызды?

5. 2017 жылы ҚМДБ ресми түрде дін қызметкерлерін аттестаттау туралы жаңа ереже жасады. Имамдарды аттестаттау қалай өткізіледі? Сіз оны қалай өттіңіз, қандай оң немесе теріс бағыттарды бөліп көрсете аласыз? Имамдарды аттестаттауды тиімді ету үшін қандай ұсыныстарыңыз бар?

6. Имамдар қалай тағайындалады? Сіздің ойыңызша, имам қызметіне үміткер адамдар қандай қиындықтарға тап болады? Осы салада нені жақсартуға болады?

7. ҚМДБ имамдарды оқуға/біліктіліктерін арттыруға өзге елдерге жібереді ме? Жіберетін болса, көбінесе қай елдерге және неге?

8. Сіз өзіңіздің жалақыңызға қанағаттанасыз ба?

III. Деструктивті діни ағымдар мәселесі

9. Мешіттерде деструктивті діни ағымдардың өкілдерін қаншалықты жиі кездестіресіз? Олармен шиеленістер орын алды ма?

10. Дін саласындағы кейбір сарапшылардың пікірінше мұсылмандар арасында деструктивті идеялардың таралуының бір себебі - орыс тілді мұсылмандардың мешіттердегі қазақ тілінде өткізілетін уағыздарды түсінбеуі. Сіздерде осындай проблемалар бар ма және оларды қалай шешесіздер?

11. Сіз мешітке келушілердің деструктивті діни ағымдар қатарына қосылуына жол бермеу үшін не істейсіз және осы бағытта тағы қандай шаралар атқара аласыз?

12. Мемлекет деструктивті көзқарастар мен деструктивті әрекеттердің алдын алуға және күресуге жеткілікті көңіл бөледі ме?

IV. Мұсылман үмбетіндегі өзекті мәселелер

13. Қазақстандағы исламның қандай проблемаларын атай аласыз? Оларды қалай шешуге болады? Исламның еліміздегі алдағы дамуы туралы көзқарасыңыз қандай?

14. Мешіттердегі барлық сенушілер рәсім/жораларды бірдей орындайды ма? Оларды біркелкі орындау қажет пе? Бұл не үшін қажет және оған қалай жетуге болады?

15. Мешіттерде ислам туралы білімге (курстар, семинарлар, араб тілін үйрену) қаншалықты сұраныс бар? Бұл бағытта тағы қандай шараларды жүзеге асыруға болады деп ойлайсыз?

16. Имамдар көбінесе адамдармен бейресми жағдайда жұмыс жасайды (мысалы, жеке әңгімелер). Мешітке келетін адамдар көбінесе қандай мәселелер бойынша жүгінеді?

17. Әйелдер жамағатымен және балалармен жұмыс жасауда қандай ерекшеліктерді атап көрсетуге болады? Қандай проблемалар бар және олармен жұмыс кезінде нені ескеру қажет? Жамағатпен жұмысты жақсарту үшін не істеуге болады деп ойлайсыз?

18. Мешіттегі жамағаттың әртүрлі діни көзқарастары бойынша топтарға бөлінуі орын алады ма?

19. Сіздің уағыздарыңыз жамағатқа ықпал ете ме? Әсер етсе, бұл қай жағынан көрінеді? Егер етпесе, мұны қалай түсіндіруге болады?

«БЕКІТЕМІН»
Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының төрағасы, Бас мүфти Ержан қажы Малғажыұлы

«15» мамыр 2013 жыл

«Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы»
Республикалық ислами діни бірлестігі
аттестациялық (*сараптау*) комиссиясының

ЕРЕЖЕСІ

1. Жалпы ережелер

1.1. Осы Ереже «Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы» республикалық ислами діни бірлестігі (*бұдан әрі - ҚМДБ*) Жарғысының 12 тарауының (*Сараптау комиссиясы*) 12.1. және 12.2. бөлімдерін орындау мақсатында жасалып отыр.

1.2. Комиссияны құрған заңды тұлғаның аты:

қазақ тілінде: «Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы» Республикалық ислами діни бірлестігі (*бұдан кейін - ҚМДБ*), мемлекеттік қайта тіркеу куәлігінің №1260-1900-ДБ, «19» маусым 2012 жыл;

орыс тілінде: Республиканское исламское религиозное объединение «Духовное управление мусульман Казахстана» (*далее - ДУМК*), свидетельство о государственной перерегистрации №1260-1900-ДБ, от «19» июня 2012 года.

1.3. Мекен-жайы: Қазақстан Республикасы, индекс: 050016, Алматы қаласы, Медеу ауданы, Пушкин көшесі, 12 үй.

1.4. Комиссия ҚМДБ төрағасының шешімі негізінде құрылады және таратылады.

2. Аттестация өткізудің мақсаты мен мәні

2.1. Аттестациядан өткізу мақсаты - ҚМДБ өкілдерінің ислами діни даярлығы деңгейін, құқықтық мәдениетін, азаматтармен жұмыс істеу қабілетін айқындау. Ол белгіленген кестеге сәйкес жүзеге асырылады.

2.2. Аттестация кезінде негізгі бағалау өлшемі ретінде дін өкілдерінің өздеріне жүктелген міндеттерді орындау қабілеті болып табылады.

2.3. Аттестациялауға, ҚМДБ барлық қызметкерлері жатады.

2.4. Дін өкілдері қызметке келген күннен кейін әрбір кезекті үш жыл сайын, бірақ осы лауазымға орналасқан күннен бастап кемінде алты ай өткеннен кейінгі мерзімде, аттестациядан өтеді. Бұл ретте аттестация аталған мерзім (*екі жыл алты ай*) толған күннен бастап үш айдан аспайтын мерзімде өткізілуге тиіс.

2.5. Аттестацияны өткізу келесі кезеңдерден тұрады.

1) аттестация өткізуге дайындық;

2) сараптау комиссиясы арқылы аттестацияны өткізу;

3) сараптау комиссиясының шешім шығаруы;

4) Бас мүфти сараптау комиссиясының шешімін қарастырып, бекітуі.

2.6. Дін қызметкерлерінің аттестациядан өту мәселелерін, аттестациялануға тиіс қызметкерлерді қызметке тағайындауға және қызметтен босатуға құқығы бар лауазымды тұлға ҚМДБ төрағасы, Бас мүфти болып табылады.

3. Аттестация өткізуге дайындықты ұйымдастыру

3.1. Аттестация өткізуге дайындықты кадр қызметі ұйымдастырады. Аттестация өткізуді кадр бөлімі аппарат басшысымен келісе жасайды. Дайындық мынадай шараларды қамтиды:

1) аттестациядан өтушіге қажетті құжаттарды дайындау;

2) аттестация өткізудің кестесін әзірлеу;

3) аттестация өткізудің мақсаты мен тәртібі туралы түсіндіру жұмыстарын ұйымдастыру.

3.2. ҚМДБ кадр бөлімі алты ай ішінде бір рет осы Ереженің 2.4. тармағына сәйкес аттестациялануға тиіс қызметкерлерді анықтайды.

3.3. Бас мүфти аппарат басшысының ұсынуымен аттестациялануға тиіс қызметкерлердің тізімін, аттестация өткізу мерзімі және аттестация комиссиясының құрамы, сондай-ақ аттестация комиссиясының жұмыс кестесі белгіленген бұйрық шығарады.

3.4. Кадр бөлімі аттестация өткізу мерзімі туралы оны өткізудің басталуына кемінде бір ай қалғанда аттестация өтетін дін қызметкерлеріне жазбаша хабардар етеді.

3.5. Аттестациялануға тиіс қызметкерлер өзінің қызмет істеген мерзім аралығында атқарған жұмыстарының қорытындысын анықтама түрінде және жеке басына қатысты анықтамалық мәліметтерді (*діни оқу орнын бітіргендігі туралы кәуілігін, түрлі біліктілігін арттыру сертификаттарын, медициналық тексерістер анықтамалары және өзге де анықтамаларды арнайы тізім бойынша*) кадр бөліміне жолдайды.

3.6. Кадр бөлімі жиналған аттестациялау материалдарын аттестация комиссиясына жолдайды.

4. Аттестация комиссиясы

4.1. Аттестация комиссиясы ҚМДБ-ның тәжірибелі мамандарынан іріктеліп, Бас мүфтидің бұйрығымен 5 (бес) жылдық мерзімге бекітіледі. Комиссия қызметі алдын-ала Бас мүфтидің бұйрығымен бекітілген жоспар негізінде жүргізіледі.

4.2. Комиссия ауыл, аудан, қала және облыс имамдарының діни білімі мен біліктілігін, діни қызметке қабілетін анықтап, аттестациядан өткізеді. Аттестация нәтижесі туралы Бас мүфтиге жазбаша есеп беріп, нақты ұсыныс жасайды.

4.3. Аттестациядан өте алмаған имам, молда және діни қызметкерлер Бас мүфтидің бұйрығымен қызметі төмендетілуі, ауыстырылуы және босатылуы мүмкін.

4.4. Аттестация комиссиясының отырысы, құрамы толық болғанда ғана құқылы деп есептеледі.

4.5. Дауыс берудің нәтижесі аттестация комиссия мүшелерінің көпшілік дауысымен айқындалады.

5. Аттестация талаптары

Аттестациялау комиссиясы аттестацияны жүргізуде келесі талаптарға сүйенеді:

5.1. Аттестациядан өтушінің жалпы діни сауатын бағалау және шешуі қиын жағдайлардан шығу жолдары туралы жауаптарын бағалау;

5.2. Исламдағы радикалды теріс діни ағымдар туралы білімдеріне баға беру;

5.3. Араб тілін меңгеру деңгейін анықтау;

5.4. Құран сүрелерін тәжуд қағидаларына сай сауатты оқуын (*қырағат*) бағалау;

5.5. Ақида – сенім негіздерін білу деңгейін анықтау;

5.6. Фиқһ бойынша сауаттылық деңгейін анықтау;

5.7. Бір орында 5 жылдан астам жұмыс жүргізген өкіл және қала имамдарына ротациялау жұмыстарын жүргізу;

5.8. Психологиялық мінез-құлығын анықтау бағытында арнайы мамандар арқылы психологиялық тесттер жүргізу, денсаулық жағдайын анықтайтын медициналық анықтамалар (*НД, ПНД, ЦПС*), жанұялық жағдайын (*жанұя құрмаған, ажырасқан, алимент төлеп отыру*), фискалды және құқық қорғау органдары анықтамалары (*салық төлеу берешегі, сотталғандығы туралы анықтама, істер бойынша күәгер немесе жәбірленуші ретінде өту туралы анықтамалар*);

5.9. Аттестацияланушының діни оқу орнын бітіргендігі кадр бөлімі арқылы тексеріледі.

6.1. Қазіргі уақытта діни ортамен байланысты заңнамалық актілерді (*ҚР Ата заңы, «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы Заң», ҚМДБ Жарғысы, ҚР ӘҚБК және ҚР ҚК-дағы діни ортамен байланысты баптар, мешіттердің ғимараттары және жерін тіркеуге қатысты заңнамалық актілер*) білу деңгейі сұралады;

6.2. Жауапты мерзім ішінде жасаған жұмыстары, қорытындысы анықтама түрінде сұралып, баға беріледі.

6. Аттестацияны өткізу

6.1. Аттестация комиссиясының жұмысы діни қызметкердің қатысуымен өткізіледі. Аттестация комиссиясының отырысына дәлелді себептермен қатыспаған қызметкер жұмысқа шыққаннан кейін аттестациядан өтеді.

6.2. Аттестация комиссиясы табыс етілген материалдарды зерделеп және аттестацияланушыға арналған осы Ереженің 5 тарауы талаптарына сәйкес немесе сәйкес еместігін анықтау бағытында сынақ жүргізіп мынадай шешімдердің бірін қабылдайды:

1) атқарып отырған лауазымына сәйкес және жоғары санаттағы лауазымға орналасу үшін кадрлар резервіне ұсынылады;

2) атқарып отырған лауазымына сәйкес;

3) қайтадан аттестациядан өтуі тиіс;

4) атқарып отырған лауазымына сәйкес келмейді.

5.3. Аттестация комиссиясының атқаратын лауазымына сәйкес еместігі туралы қабылдаған шешімі аттестациялаудың теріс нәтижесі болып табылады.

5.4. Аттестация комиссиясының шешімі ашық немесе жасырын дауыс беру арқылы қабылданады. Дауыс беру жолы аттестация комиссиясының қарары бойынша таңдалады. Аттестация комиссиясы құрамына енген аттестациядан өтуші, өзіне қатысты дауыс беруге қатыспайды.

5.6. Аттестация комиссиясынан өте алмай қалған дін қызметкерлері аттестация өткен күннен бастап алты айдан кейін осы Ережеде айқындалған тәртіппен аттестациядан қайта өтеді.

5.7. Аттестация комиссиясы қайта аттестациялау өткізіп, мынадай шешімдердің бірін қабылдайды:

1) атқарып отырған лауазымына сәйкес;

2) атқарып отырған лауазымына сәйкес келмейді.

5.8. Қайта аттестациялау кезінде тағы бір рет аттестациядан өте алмай қалған жағдайда аттестация комиссиясы, аттестациядан қайта өтуші қызметкер атқарып отырған лауазымына сәйкес еместігі туралы шешім қабылдайды.

5.9. Аттестация комиссиясының шешімдері, оның мәжілісіне қатысқан аттестация комиссиясы мүшелері мен хатшысы қол қойған хаттамамен рәсімделеді.

6.1. Аттестация комиссиясының шешімдері Бас мүфтиге ұсынылады, тиісінше Бас мүфти бір ай мерзімде аттестациядан өтушіге қатысты соңғы шешімін шығарады.

6.2. Бекітілген аттестация комиссиясы шешімдері қызметкердің жеке ісіне енгізіледі.

6.3. Бас мүфти аттестация комиссиясының шешімін бекітпеуге және қайта аттестациялауға, тағайындауға құқығы бар және Бас мүфти шешімі түпкілікті болып табылады.

6.4. Бас мүфти бекіткен аттестацияның теріс нәтижелері, дін қызметкерлерінің өз қызметтерін тоқтатуға негіз болып табылады.

ҚАЗАҚСТАН МҰСЫЛМАНДАРЫ ДІНИ БАСҚАРМАСЫНЫҢ АППАРАТ БАСШЫСЫ **Ғ.МАЖИЕВ**

3 ҚОСЫМША

ҚАЗАҚСТАН МҰСЫЛМАНДАРЫ ДІНИ БАСҚАРМАСЫНЫҢ ЕЛІМІЗДЕГІ ДІНИ БІЛІМ САЛЫСЫ БОЙЫНША МӘЛІМЕТІ

Ел мүддесі мен келешегін ойлайтын рухани бай жастарды тәрбиелеу үшін отандық ислами білім ошақтарын әрдайым дамыту қажет. Өйткені ата-бабамыздың салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарының дінге қайшы емес тұстарын сақтай отырып дінімізді насихаттауда, діндер, ұлттар мен ұлыстар арасындағы достық, сыйластық пен рухани үндестікті нығайтуда, көрші мемлекеттермен қарым-қатынасты жақсартуда ел оқу орындарын аяқтаған мамандардың тигізер ықпалы мол. Тарихи тәжірибе осыны көрсетеді. Бабалар салған сүрлеумен жүріп, өркениетке қол жеткізу, олардың еңбектерін жан-жақты зерттеп, зерделеп келешек ұрпаққа өнеге ету бүгінгі дәуірдің еншісіндегі аманат.

Бүгінгі таңда ҚМДБ-ға қарасты 9 медресе-колледж бар. Онда жалпы 1663 студент білім алуда. Оның 1156 ер бала, 507 қыз бала. Олардың 5-уі колледж лецензиясын алған. Колледж медреселеріміздің мемлекеттік лицензиясы бар, білім саласындағы бақылау департаментінің білім беру қызметін жүргізу құқығына берген лицензиясы мен қосымшасы «0112000 - Исламтану» мамандығы бойынша, «0112013 – Имам Хатиб» біліктілігі. Оқу мерзімі 11 сыныпты немесе колледжден кейінгілер үшін 2 жыл 10 ай, 9-сынып бітіріп келгендер үшін 3 жыл 10 ай. 9

ИлммМедресе-колледж түлектеріне Техникалық және орта кәсіби білімі туралы диплом беріледі.

1) «Әбу Ханифа медресесі» колледжі. 126-студент. Алматы қаласы.
2) «Әбу Бәкір Сыддық» медресесі. 35-студент. Павлодар қаласы.
3) «Астана» медресесі. 102-студент. Астана қаласы.
4) «Ақтөбе медресесі» колледжі. 60-студент. Ақтөбе облысы.
5) «Орал» медресесі. 35-студент. Батыс Қазақстан облысы, Орал қаласы.
6) «Үшқоңыр медресесі» колледжі. 196-студент. Алматы облысы.
7) «Һибатулла Тарази» медресесі. 48-студент. Жамбыл обл, Тараз қаласы.
8) «Сарыағаш медресесі» колледжі. 746-студент. ОҚО, Сарыағаш ауданы.
9) «Шымкент медресесі» колледжі. 315-студент. ОҚО, Шымкент қаласы.

Медреселеріміз заман талабына сай және бүгінгі сұранысы мен талабын орындау мақсатында колледж мәртебесін алып өркендеп келеді. Осы колледж лицензиясын алған оқу орындарымызға оқуға келетін үміткерлер саны жылдан-жылға артуда. Бұған дейін оқу орындарымыз шәкіртке тапшы болып медресеге келгеннің барлығын қабылдаған еді, ал, қазір оқуға келген үміткерлердің 50-40 % қабылдауда. Себебі медреселеріміз шәкіртке лық толы, орынның болмауы болып отыр. Бұл дегеніміз медреселерімізге талабы бар, алғыр, жақсы оқитын шәкірттер таңдап алуға мүмкіндік беріп отыр. Бұл медресе бітірушілердің санын көбейту емес, Исламның қадыр-қасиетін түсінген, жүрегіне иман нұры ұялаған, сөзімен де, өнегелі ісімен де халқын изгілікке бастайтын мамандар әзірлеуге жол ашып отыр.

Бүгінгі күні ҚМДБ-ға қарасты Республика бойынша 6 қарилар дайындау орталығы жұмыс жасап келеді. Осы 6 орталығымызда 500-ден аса қари дайындалуда. Бұлда алдағы уақытта еліміздегі қарилар санын артуына ықпал етеді деген үмітпен ашылып отырған дүние.

Сонымен қатар, ҚМДБ-ға қарасты облыс, қала, аудан орталық мешіттері жанынан ашылған тұрақты діни сауат ашу курстары жұмыс жасайды. Республика бойынша діни сауат ашу курсы бар мешіттер саны 966. 2018 жылы жалпы еліміз бойынша 38185 ер кісі, 16719 әйел кісілер сауатын ашқан. Ал мектеп оқушыларының жаздық демалысын тиімді пайдалану мақсатында орталық мешіттер жанынан қосымша арнайы курстар жұмыс атқарады. Онда 2018 жылы 27493 мектеп оқушысы діни сауат ашып, тәлім-тәрбие алған.

ҚМДБ-ға қарасты Республикалық имамдардың білімін жетілдіру ислам институында 2018 жылы жалпы 4 топ, 2019 жылы осы күнге дейін 2 топ оқытылды. Осы 6 топта еліміздің 2018

жылы 164, 2019 жылы 107 дін қызметкері білім жетілдірді. Сонымен қатар, РФ Омбы мүфтиінің өтініші бойынша омбылық 24 имам келіп білім жетілідіріп қайтты.

Астана қаласындағы Республикалық дін қызметкерлерін қайта кәсіби даярлау курсына еліміздің 80 имамы келіп білім алды.

ҚМДБ мен Мысыр Араб Республикасының «әл-Азһар» университеті арасындағы келісім негізінде Мысыр тарапы қазақстандық имамдар үшін экстремизм мен терроризмді алдын-алу бойынша жұмыс атқарып жүрген 50 имамға тегін грант бөлген болатын. Осы күнге дейін 2 топ шақырылып, 19 имам Мысыр елінде білім жетілдіріп қайтты. Ал, 3 топ 2019 жылдың 1 қыркүйек пен 30 қазан аралығында білімін жетілдіруде.

ҚМДБ мен Түркия дін істері басқармалары арасындағы келісім негізінде Түркияның Анкара қаласындағы 2 айлық білім жетілдіру курсына еліміздің 31 имамы білімдерін шындап қайтты. 2019 жыл тағыда 30 имам бару жоспарлануда.

2017-2018 оқу жылына «Хасеки» академиясына оқуға 17 студент қабылданды.

2018-2019 оқу жылына «Хасеки» академиясына оқуға 8 студент қабылданды.

2019-2020 оқу жылына «Хасеки» академиясына оқуға 18 студент қабылданды.

2019 жылы «Хасеки» академиясын 20 түлек бітірді.

2019-2020 оқу жылына «Әл-Азһар» университеті бөлген 32 грантқа Нұр-Мүбарак университеті және медреселерімізден 32 студент түсті.

Шетелде діни білім алушы студеттермен байланыс орнату мақсатында «Талаба» қауымдастығы құрылды.

АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОТЧЕТ
Часть 2

По результатам экспертного глубинного интервью

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ 246

I ГОСУДАРСТВЕННО-КОНФЕССИОНАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ 247

1.1 Уровень знания имамов о «светскости» 247
1.2 Пути развития межконфессионального согласия в Казахстане 250
1.3 Деятельность имамов по реализации программы «Рухани жаңғыру» 252

II ЗНАНИЕ И КВАЛИФИКАЦИЯ ИМАМОВ 255

2.1 Взгляд имамов на получение светского образования 255
2.2 Вопросы аттестации имамов 256
2.3 Вопросы назначения на должность имамов 259
2.4 Уровень удовлетворенности имамов заработной платой 262
2.5 Вопросы повышения квалификации имамов зарубежом 263

III ПРОБЛЕМЫ ДЕСТРУКТИВНЫХ РЕЛИГИОЗНЫХ ТЕЧЕНИЙ 265

3.1 Представители деструктивных религиозных течений в мечетях и уровень конфликтных ситуаций 265
3.2 Уровень и качество проводимой работы с русскоязычным жамагатом в мечетях 267
3.3 Характеристика работ по профилактике деструктивных религиозных течений в мечетях 269
3.4 Оценка имамами работы государственных органов в области противодействия деструктивным религиозным течениям 271

IV АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ В МУСУЛЬМАНСКОЙ УММЕ 274

4.1 Проблемные вопросы ислама как религии и мусульманской общины в Казахстане 274
4.2 Религиозная унифицированность мусульманской общины в мечетях 276
4.3 Уровень спроса на исламское образование в мечетях 279
4.4 Проблемы прихожан мечети по вопросам личного характера 281
4.5 Особенности работы мечетей с женским жамагатом и детьми 283
4.6 Уровень влияния проповедей имамов на жамагат 285

ЗАКЛЮЧЕНИЕ 287

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ 294

ПРИЛОЖЕНИЯ 295

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность

Казахстан является многоконфессиональным государством. Одним из его крупных религиозных объединений является Духовное управление мусульман Казахстана (далее – ДУМК). Поскольку казахская нация и представители многих других казахстанских этносов в основном придерживаются ислама ханафитского мазхаба, деятельность ДУМК охватывает подавляющее большинство населения страны. Во всех регионах страны имеются филиалы ДУМК - **2638 мечетей**, где занимаются деятельностью приблизительно **3929 религиозных служителей** для обеспечения религиозных запросов и потребностей более семидесяти процентов мусульманской общины.

ДУМК отличается высоким уровнем социального влияния, так как оно является представителем традиционного мусульманского образа жизни при высоком доверии и поддержке населения.

Учитывая важность роли и места ДУМК и его мечетей в развитии мусульманского сообщества, актуальность темы заключается в вопросах изучения текущего социального положения, проблем мечетей и их специалистов, а также выработка рекомендаций по улучшению.

Целью отчета является анализ результатов экспертных глубинных интервью, изучение на их основе ситуации и проблем в мусульманской общине и деятельности, с тем, чтобы дать рекомендации и предложения ДУМК и государственным организациям.

Задачи

- определение уровня знаний имамов о светскости;
- изучение предложений имамов по укреплению межконфессионального согласия;
- анализ работы имамов в рамках программы «Рухани жаңғыру»;
- определение взглядов имамов на светское образование;
- анализ особенностей, преимуществ и недостатков в процессе аттестации имамов;
- анализ особенностей назначения на должность имама;
- определение уровня удовлетворенности имамов своей заработной платой;
- изучение взглядов и мнений имамов на деструктивные религиозные течения;
- выявление ключевых проблем среди мусульманской общины;
- анализ работы мечетей с женским жамагатом и детьми;
- определение уровня спроса на исламское образование в мечетях;
- изучение проблем людей, приходящих в мечеть по вопросам личного характера;
- выработка рекомендаций по решению социальных проблем имамов и повышению эффективности их деятельности.

Метод исследования: экспертное глубинное интервью

Глубинное интервью – это один из методов качественного исследования, заключающегося в личной беседе интервьюера с респондентом с целью выявления определенных идей, мнений, мыслей на заданные цели и задачи. Экспертное глубинное интервью – интервью с экспертом или специалистом в определенной области. Экспертное глубинное интервью приобретает особенное значение, когда проводится совместно с другими методами, такими как массовый опрос, так как позволяет представить более полный контекст исследуемой темы.

Интервью было проведено на основе разработанного гайда. Количество опрошенных респондентов составляет **50 человек**. Это имамы, которые служат в областных (городских), районных и сельских мечетях, представляющих все регионы Республики Казахстан.

1.1 Уровень знания имамов о «светскости»

Принципы светскости эффективно поддерживают гармоничный образ жизни различных социальных групп и слоев общества в сфере религии. Религиозный плюрализм, равенство религий – основа согласия в религиозных отношениях, что приводит к устойчивому и мирному развитию общества.

С первых лет независимости Казахстан является светским государством. Определяя права и свободы человека как основную ценность, государство гарантирует свободу вероисповедания и равенство религий.

В основе политики в сфере религии в Казахстане существуют следующие принципы светскости:

- свобода вероисповедания;

- отделение религий от государства (от системы власти);

- светский характер системы образования (в Республике Казахстан образование, не считая религиозные образовательные учреждения, отделено от религии и религиозных объединений).

Также рассматриваются такие основные принципы, как свобода вероисповедания или убеждений, свобода выбора, свобода вступать в религиозную организацию или выходить из нее, уважение религиозных убеждений и выбора, религиозная толерантность, невмешательство в деятельность других религиозных организаций.

Принцип свободы совести наряду с Конституцией имеет правовую основу в Гражданском кодексе, Законе «О религиозной деятельности и религиозных объединениях». В нашей стране для обеспечения данного принципа все нормативно-правовые основы сформированы и соблюдаются в полной мере.

Под принципом отделения религий от государства (от системы власти) мы понимаем, что религия не вмешивается в систему политики и правительства, не имеет права выдвигать кандидатов в выборные органы власти от имени религиозных организаций, запрещается создание религиозных политических партий и существует обязательная государственная регистрация религиозных организаций и миссионеров.

Принцип отделения религий от школы (от системы образования и науки) является одним из основных механизмов, обеспечивающих невмешательство религии в государственную систему образования и науки.

На сегодняшний день в стране в рамках соблюдения принципов светскости действуют около 4 тысяч религиозных объединений, представляющих 18 конфессий. Из них самым крупным религиозным объединением является ДУМК, его филиалы – 2638 мечетей открыты во всех населенных пунктах страны, а 3929 религиозных служителей занимаются деятельностью для удовлетворения религиозной потребности мусульманского сообщества.

Поскольку большая часть казахстанцев традиционно относится к представителям мусульманской конфессии, мечети охватывают значительную часть населения.

По этой причине представители государственных органов привлекают служителей мечети к некоторым мероприятиям по совместной реализации политики государства в сфере религии.

В частности, имамы мечетей оказывают помощь государственным органам в информационно-разъяснительной работе среди населения, в реабилитации и адаптации пострадавших от деструктивных религиозных течений.

Принимая во внимание тот факт, что эти работы осуществляются в рамках укрепления основ секуляризма, имамам важно иметь светское и общекультурное образование.

Можно утверждать, что внутреннее единство мусульманского сообщества, их гармоничные взаимоотношения с представителями других конфессий и неверующими, а также с различными социальными институтами, в первую очередь, зависит от уровня восприятия имамами светской культуры.

Только имам с правильным пониманием светской культуры способен плодотворно осуществлять свою деятельность среди жамагата и правильно разъяснять основы религии в контексте светского государства.

В процессе интервью респондентам был задан вопрос ***«Наша страна, согласно Конституции, признается светским государством. Что это значит для мусульман, ДУМК и лично для Вас?»***. Основной целью этого вопроса было определение уровня информированности имамов по принципам светскости (Таблица 1).

Большинство имамов (26 имамов) идентифицировали светскость как «свободу вероисповеда-

Таблица 1. Уровень понимания имамами принципов светскости

№	ОТВЕТЫ	КОЛИЧЕСТВО*
1	Свобода вероисповедания	25
2	Религия не вмешивается в политику, религия и государство разделены	13
3	Все религии равны	4
4	Межрелигиозное согласие	3
5	Сочетание религиозной веры и закона	2
6	Трудно ответить за ДУМК, лично для меня это - свобода вероисповедания (Костанайская область)	1
7	Государство, которое поддерживает все религиозные конфессии	2
8	Стабильность	1
9	Свобода самовыражения, которое есть у каждого	1
10	Проповедовать только в мечетях (СКО)	1
11	Не имеет никакого отношения к Конституции	1
12	Невозможно сразу научить правильному исламу, все будет последовательно (Алматы)	1
13	Мы обязаны распространять религию (Актюбинская область)	1
14	В будущем мы надеемся стать мусульманами на 100 процентов (Шымкент)	1
15	Намаз и ношение платков в учебных заведениях запрещены. Я думаю, что это временно (Петропавловск)	1
16	Обращения населения к религии и его контроль (СКО)	1
17	Я не понял вопроса, не знаю (Кызылординская область)	1
18	Затрудняюсь ответить (Костанайская область)	1

* *Примечание: поскольку респонденты назвали несколько признаков светскости, количество ответов не соответствует числу респондентов.*

ния». Принцип «отделения религии от государства» упоминается в 13-ти интервью. Однако, несмотря на то, что имамы упомянули вышеназванные принципы, они не смогли проанализировать или раскрыть их содержание.

Несмотря на то, что такие ответы как «Все религии равны», «Межрелигиозное согласие», «Сочетание религиозных убеждений и закона» относятся к принципам свободы вероисповедания, имамы не смогли раскрыть их содержание. В то же время отражается недостаточное понимание имамами светскости.

Такие ответы как «Государство, которое поддерживает все религиозные конфессии», «Стабильность», «Свобода самовыражения, которое есть у каждого», «Проповедовать только в мечетях» имеют положительный характер, но они далеки от раскрытия сущности светскости. Так, выбор таких ответов показывает необходимость повышения осведомленности интервьюеров о принципах светскости.

В целом, в рамках этого вопроса имамы не смогли полностью объяснить свои взгляды. Ответы не систематизированы и имеют хаотичный характер.

Ответы «Не имеет никакого отношения к Конституции», «Невозможно сразу научить правиль-

ному исламу, все будет последовательно», «Мы обязаны распространять религию», «В будущем мы надеемся стать мусульманами на 100 процентов», «Намаз и ношение платков в учебных заведениях запрещены. Я думаю, что это временно» означают, что среди респондентов есть имамы, не в полной мере понимающие или не принимающие принципы светскости.

Есть имамы, которые не поняли вопроса и затруднились ответить.

На основании этих ответов уровень информированности имамов о светскости можно разделить на 4 категории (Диаграмма 1):

1) средний уровень информированности о светскости (частота встречаемости ответа – 48);

2) низкий уровень информированности о светскости (частота встречаемости ответа – 5);

3) абсолютное отсутствие информированности о светскости (частота встречаемости ответа – 6);

4) информированность, которая противоречит принципам светскости (частота встречаемости ответа – 2).

На основании предложенной классификации большинство респондентов можно отнести к категории среднего уровня информированности. То есть не было имама, давшего развернутую и полную информацию о понятии светскости.

Диаграмма 1. Уровень информированности имамов о принципах светскости *(по количеству встречаемости ответов)*

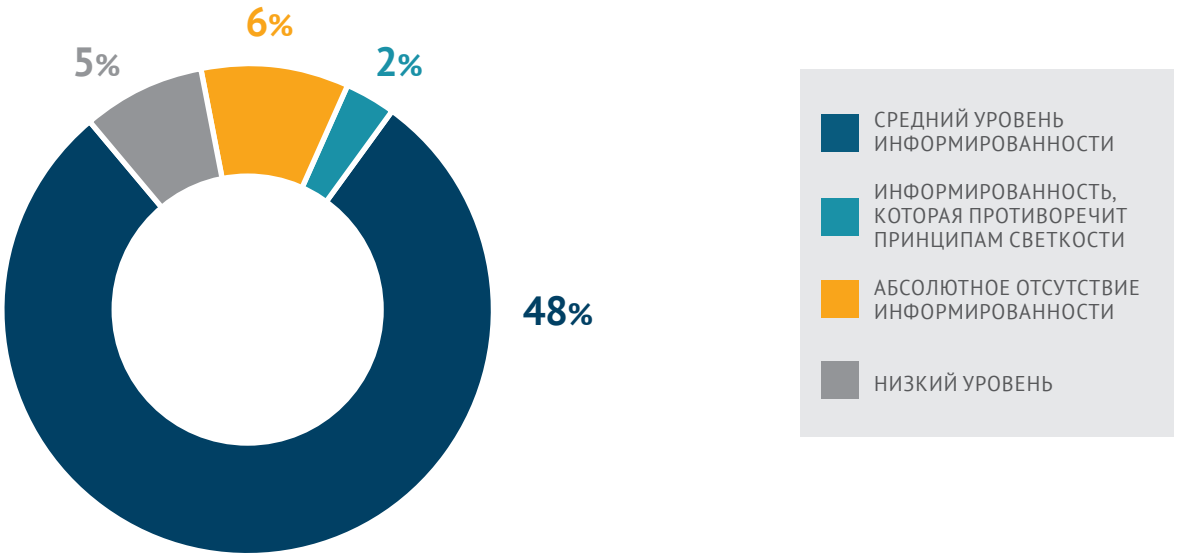

Имамы, которые отметили принцип «свободы вероисповедания» и «отделения религий от государства», полностью упустили из виду принцип «отделения религий от школы». Ни один из имамов не указал этот принцип. Объяснение подобного выбора можно рассмотреть во взаимосвязи с двумя следующими причинами.

Первая причина заключается в том, что имамы действительно полностью не информированы о принципах светскости, вторая связана с игнорированием или нежеланием принимать данный конкретный принцип.

Многие имамы высказались о необходимости улучшить религиозное образование, организовать специальные курсы, открыть исламский университет в столице. Также, некоторые из имамов высказали пожелания о разрешении получения конфессионального образования в средних школах, разрешении ношения платка и возможности читать намаз в образовательных учреждениях. Соответственно, такие ответы отражают позицию, которая не поддерживает принципы отделения религии от образования. Более того, некоторые имамы стремились доказывать принцип единства науки и религии, утверждая, что светское образование исторически берет свое начало из религиозных знаний, а имамы в качестве ученых активно проявляют себя в светской науке.

Еще одна особенность заключается в том, что уровень светских знаний имамов связан с уровнем занимаемой должности, то есть светские знания религиозных служителей в мечетях областных центров и городах республиканского значения значительно выше, чем у имамов сельской местности.

1.2 Пути развития межконфессионального согласия в Казахстане

Республика Казахстан является поликонфессиональным государством, поэтому согласие в обществе между конфессиями и верующими всегда будет оставаться основой для устойчивого развития и мирного сосуществования.

По причине того, что сохранение и укрепление межконфессионального согласия является одним из приоритетных направлений национальной политики, государством реализуются различные мероприятия на международном, национальном и региональном уровнях.

С одной стороны, в нашей стране заложены конституционные основы по обеспечению межконфессионального согласия, с другой стороны, культура толерантности имеет глубокие корни в истории казахстанского народа.

Стоит особо отметить такие качества казахского народа как милосердие, доброта, открытость и толерантность, которые веками формировались в лоне исторического пространства, связанного с геополитическими процессами, порождавшими пересечение различных культур и религий, в том числе, вехи советского периода, когда казахский народ радушно принял депортированные народы. Именно эти качества стали фундаментом межконфессионального согласия в современном казахстанском обществе.

Казахстанцы, которые понимают толерантность как взаимоуважение и почтительность, стремятся сохранить внутреннюю стабильность и гармонию, а также выдвигают различные инициативы на международном уровне. Одной из таких инициатив является Съезд лидеров мировых и традиционных религий, проводимый каждые три года.

Очень часто в общественном мнении эти инициативы воспринимаются как «имиджевые мероприятия». Однако, географическое положение и мультикультурализм в Казахстане требуют от нас учитывать тот факт, что духовные центры всех религий расположены в зарубежных странах. В то же время, мы наблюдаем тенденцию, связанную с изменениями в сфере религии на международной арене и растущее влияние международных религиозных организаций на религиозную ситуацию в Казахстане.

Понимание внешних факторов, в том числе, осознание влияния процессов, происходящих вокруг мировых религий, перед государством ставит задачу непосредственного участия в данных процессах для решения внутренних актуальных проблем в сфере религии.

Тем не менее, задачи регулирования, развития и укрепления межконфессиональных отношений не должны ограничиваться только лишь деятельностью государственных органов. Обеспечение стабильности общества, в том числе, между конфессиями, является в первую очередь обязанностью каждого гражданина общества. В частности, такую ответственность должны чувствовать институты гражданского общества.

Можно сделать вывод, что Духовное управление мусульман Казахстана должно выступать одним из ключевых институтов межрелигиозного согласия, поскольку оно охватывает наибольшее количество верующих в стране.

Качество и эффективность работы в этой области будут оценены в результате деятельности мечетей Духовного управления мусульман Казахстана.

В этой связи, респондентам был задан вопрос «Как Вы знаете, государство активно продвигает идеи толерантности, взаимопонимания в межконфессиональной сфере. Что еще можно предпринять для дальнейшего обеспечения межконфессионального согласия в Казахстане?» (Таблица 2).

Таблица 2. Предложения имамов по дальнейшему обеспечению межконфессионального согласия в Казахстане

№	ОТВЕТЫ	КОЛИЧЕСТВО
1	Продвижение идеи мира и согласия между религиями, призыв к уважению всех религий и проведение разъяснительной работы	17
2	Против деструктивной религиозной идеологии нужно проводить разъяснительные работы, а деятельность деструктивных течений должна быть запрещена	3
3	Проведение конференций, научных встреч, дальнейшее проведение Съезда мировых и традиционных религий	3
4	Организация мероприятий с представителями других конфессий	1
5	Организация спортивных мероприятий	1
6	Продолжать традицию поздравлять друг друга с религиозными праздниками	1
7	Два раза в год нужно организовать встречи с представителями других конфессий	1
8	Всегда необходимо находить точки, которые сближают религии	1
9	Уменьшение количества мероприятий, привлечение представителей различных конфессий к проекту по борьбе с преступностью и коррупцией	1
10	Взаимное знакомство представителей религиозных объединений со своими культовыми сооружениями	1
11	Нужно сохранить межнациональное согласие	1
12	Достаточно, если каждая конфессия действует в рамках закона	1
13	Равенство прав населения	2
14	Не пропагандировать свою веру другим	1
15	Специалист в каждой области должен знать свои обязанности	1
16	Правительство действует в правильном направлении, и мы должны продолжать его	1
17	Нет никакого конфликта	1
18	Подготовка религиозных специалистов и создание для них необходимых условий	4
19	Надо работать с молодежью по повышению религиозной грамотности	1
20	Приоритет следует дать направлению Абу Ханифа (Алматинская область), просвещать жамагат (Актюбинская область)	2
21	Необходимо установить взаимосвязь исламских образовательных учреждений по всему миру и обеспечить обмен информацией	1
22	Я не знаю (Акмолинская область), я не понимаю этот вопрос (Кызылординская область), я отказываюсь отвечать на вопрос (Кызылординская область)	3
23	Это решается имамами области ДУМК, и мы не вмешиваемся в него (ВКО)	1
24	Есть заслуженные специалисты, которые решают этот вопрос (Алматинская область)	1

Если мы проанализируем ответы, мы увидим, что большинство респондентов предлагают дальнейшее продолжение межконфессионального согласия и мира. Иными словами, большинство из них не смогли дать более конкретных предложений по улучшению межконфессиональной ситуации.

Среди респондентов есть также те, кто ограничился следующими выражениями: «сохранение межнационального согласия», «равенство прав людей», «не пропагандировать свою веру другим», «эксперт в каждой области должен знать свои обязанности». Так как в таких ответах не высказаны конкретные предложения, они не способствуют раскрытию содержания вопроса.

Другая группа респондентов находит решение проблемы, делая акцент на проведении мероприятий внутри своей религии: «подготовка религиозных специалистов и создание для них необходимых условий», «работа с молодежью по повышению религиозной грамотности», «приоритет следует дать направлению Абу Ханифа, просвещать жамагат», «необходимость установить взаимосвязь исламских образовательных учреждений по всему миру и обеспечить обмен информацией».

Есть также респонденты, которые ответили: «Я не знаю», «Я не понимаю этот вопрос», «Я отказываюсь отвечать на вопрос», «Это решается имамами области ДУМК, и мы не вмешиваемся в него», «Есть заслуженные специалисты, которые решают этот вопрос». Можно сделать вывод, что это люди, которые не задумываются об этом или не несут за это ответственность (они не хотят брать на себя ответственность).

В целом, необходимо отметить следующие ответы, которые соответствуют целям государственно-конфессиональной политики нашей страны: «Всегда необходимо находить точки, которые сближают конфессии», «Уменьшение количества мероприятий, привлечение представителей различных конфессий к проекту по борьбе с преступностью и коррупцией», «Взаимное знакомство представителей религиозных объединений со своими культовыми сооружениями».

Респонденты в ходе интервью, подвергли критике частые и малополезные встречи и круглые столы, высказав следующие мнения:

- «Встречи между конфессиями часто являются обычным явлением. Они могут работать вместе в борьбе с общественным злом и преступностью. Например, коррупция является очень актуальной проблемой в нашем обществе, и в этой сфере мы можем работать совместно. Официальные встречи обычно занимают около двух часов, но в результате нет эффективности» (город Нур-Султан).

- «Я думаю, что мы можем организовать неформальные встречи вне официальных собраний, пригласить друг друга в гости, пригласить их в культовые сооружения и познакомить их с культурой, своими местами поклонения, своими религиозными взглядами и наладить более тесные связи» (город Нур-Султан).

Поскольку инициатором межконфессиональных встреч являются государственные органы, их деятельность во многих случаях ограничивается официальными собраниями. Поэтому необходимо изменить формат и содержание мероприятий, проводимых государственными органами, и обратить внимание на их эффективность.

На основании вышеизложенного, можно сделать следующий вывод. Имамы не могут дать конкретных и всесторонних предложений и рекомендаций по укреплению межконфессионального согласия. В большинстве случаев их меры ограничиваются проповеднической и разъяснительной работой в рамках их конфессии. Некоторые имамы, отдающие приоритет своей религии, не осознают всю важность межконфессионального согласия и их предложения могут навредить или нарушить мир и согласие между различными конфессиями.

Вопросы в этой области также рассматриваются в рамках программы «Рухани жаңғыру». Такие программы, как «Цифровой Казахстан», «Обучение на трех языках», «Культурное и межконфессиональное согласие» являются основными компонентами программы, а именно подготовкой всех казахстанцев к требованиям XXI века. В общем, ответ о том, насколько хорошо респонденты знакомы с программой «Рухани жаңғыру», можно найти в следующем параграфе.

1.3 Деятельность имамов по реализации программы «Рухани жаңғыру»

12 апреля 2017 года была опубликована статья Елбасы «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». С точки зрения значимости, содержания и масштаба, этот документ является уникальным и стал поворотным моментом в истории Казахстана. Статья является логическим продолжением Послания Президента Республики Казахстан «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» в 2017 году. Согласно статье, главной предпосылкой политической и экономической модернизации является модернизация сознания.

В статье Глава государства подчеркнул необходимость формирования конкурентоспособного общества, прежде всего, через модернизацию сознания и сохранение национального кода, пропаганду ценностей традиций, изучение культурного наследия. Модернизация сознания подразумевает необходимость совмещения традиции и инновации, опоры на принципы здорового прагматизма и открытости сознания, сохранение национальной идентичности, улучшение уровня образования, эволюционное развитие и конкурентоспособность.

В рамках статьи были разработаны и введены в действие следующие проекты: перевод казах-

ского языка на латинский алфавит, «Новое гуманитарное образование», «100 новых учебников на казахском языке», «Туған жер», «100 новых лиц», «Сакральный Казахстан», «Современная казахстанская культура в глобальном мире» и другие.

На базе сайта ***www.strategy2050.kz*** запущен информационный портал «Рухани жаңғыру». 26 октября 2017 года был издан Указ Президента Республики Казахстан № 569 «О переводе казахского языка с кириллицы на латиницу». Создана Национальная комиссия по реализации данной программы.

Презентация проекта «Современная казахстанская культура в глобальном мире» прошла в Париже в штаб-квартире ЮНЕСКО в октябре 2017 года.

При Министерстве информации и общественного развития Республики Казахстан создано некоммерческое акционерное общество «Казахстанский институт общественного развития «Рухани жаңғыру», которое начало свою деятельность по укреплению идеи модернизации в содержательном плане.

В целом, проведен ряд мероприятий на региональном, республиканском и международном уровнях, и их реализация продолжается.

Эта Программа имеет особое значение для пропаганды традиционных ценностей, укрепления содержания традиционных религий.

Следовательно, такая важная задача требует, чтобы имамы как представители традиционной религии - ислама в нашей стране внесли свой вклад.

В рамках опроса респондентам был задан вопрос ***«Что Вы делаете для реализации программы «Рухани жаңғыру»?»,*** с помощью которого мы попытались выяснить уровень вклада имамов в реализацию данного проекта (Таблица 3).

Таблица 3. Мероприятия, предпринимаемые имамами в рамках реализации программы «Рухани жаңғыру»

№	ОТВЕТЫ	КОЛИЧЕСТВО*
1	Доведения до населения, в частности до молодежи основ духовного воспитания, разъяснение истории, традиционной религии, традиций и обычаев;	21
2	Лекции в рамках программы «Рухани жаңғыру» (Кызылординская область)	1
3	Призываем молодежь стремиться стать профессионалами в своей области	1
4	Организация благотворительных мероприятий	1
5	Пропаганда национальной традиций, проведение национальных игр, организация скачек	4
6	Организация спортивных мероприятий, вовлечение молодежи в спорт	4
7	Опубликованы статьи о древних городах, мечетях, религиозных и исторических деятелях, были организованы конференции, возведены мавзолеи (Атырауская область); исследование, публикация и распространение произведений М.Жусупа и других деятелей (Павлодарская область); опубликована книга Ержана Хазрета и проведена конференция (Мангистауская область);	1
8	Создана школа бабушек для продвижения национальных традиций» (Атырауская область);	2
9	Рекомендуется издать фетву о казахских традициях: тусаукесер, калжа и т.д.	2
10	Используем слова назидания Абая в своих проповедях (Павлодарская область)	1
11	Провели разъяснительную работу по ограждению кладбищ (Костанайская область)	1
12	Провели встречи с населением с целью популяризации наследия Шакарима, Абая и Ыбырая (Костанайская область)	1
13	Предоставление религиозной литературы библиотекам	1
14	Возведены мечети	1
15	Развитие семейных ценностей	1
16	Менять себя в лучшую сторону (личное мнение)	3
17	Это осуществляется в направлениях, предусмотренных ДУМК (Шымкент)	1
18	Не знаю, деятельность начал недавно	1

** Примечание: поскольку респонденты назвали несколько признаков светскости, количество ответов не соответствует числу респондентов.*

Поскольку имамы занимаются деятельностью в духовной и культурной сфере, они имеют возможность пропагандировать ценности и цели, изложенные в программе «Рухани жаңғыру», в процессе их повседневной работы. Такая работа продолжается в течение нескольких лет в рамках приоритетов ДУМК и мечетей в обеспечении преемственности религий и традиций. То есть можно считать, что имамы уже были привлечены к деятельности в этой области.

Однако, по полученным результатам ответов можно сделать вывод, что большинство респондентов не знакомы с программой «Рухани жаңғыру» в достаточной степени. Поскольку название программы как бы включает в себя свое содержание и идеи, все респонденты понимают под ним необходимость пропаганды духовного воспитания и проповедуют в этом направлении. Поэтому часто встречаются ответы о «доведения до населения, в частности до молодежи основ духовного воспитания, разъяснение истории, традиционной религии, традиций и обычаев».

В Атырауской, Мангистауской, Павлодарской и Костанайской областях проводится комплексная работа в этом направлении:

- «опубликованы статьи о древних городах, мечетях, религиозных и исторических деятелях, организованы конференции, возведены мавзолеи», «создана школа бабушек для продвижения национальных традиций» (Атырауская область);

- «исследование, публикация и распространение произведений М.Жусупа и других деятелей», «рекомендуется издать фетву о казахских традициях: тусаукесер, калжа и т.д.», «используем слова назидания Абая в своих проповедях» (Павлодарская область);

- «опубликована книга Ержана Хазрета и проведена конференция» (Мангистауская область);

- «провели разъяснительную работу по ограждению кладбищ», «провели встречи с населением с целью популяризации наследия Шакарима, Абая и Ыбырая» (Костанайская область).

На основании вышеизложенных ответов мы можем сделать следующие выводы:

- большинство имамов буквально понимают название программы «Рухани жаңғыру» и считают, что это духовно-ориентированный документ. Они не смогли указать и проанализировать все ценностные аспекты программы, и вообще не смогли назвать проекты в рамках данной Программы. Соответственно, можно сделать предположение об отсутствии систематической работы ДУМК по реализации программы «Рухани жаңғыру»;

- имеются также основания полагать, что большинство мероприятий по программе «Рухани жаңғыру» проводились в регионах (конференции, исследования, публикации произведений исторических личностей), будучи организованными не мечетями, а местными (центральными) государственными органами и учреждениями. Вероятно, что мечети были только одними из участников этих мероприятий. (Вероятно, что имамы были лишь в числе участников данных мероприятий).

II ЗНАНИЕ И КВАЛИФИКАЦИЯ ИМАМОВ

2.1 Взгляд имамов на получение светского образования

Ряд исследователей, исследующих теорию секуляризации, утверждают, что ее социальные последствия могут по-разному влиять на человека и общество. Например, австрийский социолог Питер Бергер в труде «Священная завеса» описывает капиталистически-индустриальную рационализацию общества как ключевой фактор, влияющий на секуляризацию [2].

Индустриальное общество формирует спрос на научно-техническую инфраструктуру и специалистов. Соответственно, этот спрос требует, прежде всего, изменений не столько на социальном уровне, но, прежде всего, на уровне индивидуального сознания. Первоначально секуляризируется индивидуальное сознание. Секуляризм в экономике влияет на политическую и социальную сферу и, в дальнейшем, на религиозную жизнь. В данном случае, религия не исчезает. Она теряет всеобщность в политической, экономической и социальной сферах и перемещается в сферу индивидуальной жизни.

Развиваются «внецерковные» формы религиозной веры. Соответственно, этот процесс повышает конкуренцию религиозных организаций по сохранению и увеличению своих последователей. Например, согласно последним новостям, отличающаяся своим консерватизмом Римско-католическая церковь сделала шаг в сторону информационно-технологической модернизации, и запустила смарт проект «Умные четки» [3].

Американский социолог О'Ди подчеркивает два последствия секуляризации [4]: 1) десакрализация сознания и рационализация мышления индивида; 2) демифологизация религии.

Повышение критического мышления и светской грамотности верующих меняет теологический дискурс религий. Они отклоняются от мифического, мистического дискурса и идут в сторону рационального религиозного служения (проповедь, ритуалы).

Процесс секуляризации в казахстанском обществе, являющемся частью глобальной системы, направил деятельность ДУМК на рационализацию своей работы с верующими.

В настоящее время ДУМК уделяет особое внимание светскому образованию религиозных кадров. Эти меры осуществляются в двух направлениях: в рамках академической религиозной образовательной программы и в рамках курсов повышения квалификации имамов.

Имамы в области академического религиозного образования получают светское образование двумя способами: в медресе и на базе университета (Приложение 3).

1) В Казахстане действуют 9 медресе и медресе-колледжей Духовного управления мусульман Казахстана. В частности, это:

- колледж «медресе Абу Ханифа» (Алматы);
- медресе «Абу Бакр ас-Сыддык» (Павлодар);
- медресе «Астана» (Нур-Султан);
- колледж «медресе Актобе» (Актобе);
- медресе «Орал» (Уральск);
- колледж «медресе Ушконыр» (Алматы);
- медресе «Хибатулла Тарази» (Тараз);
- колледж «медресе Сарыагаш» (Туркестанская область, Сарыагашский район);
- колледж «медресе Шымкент» (Шымкент).

Из них 5 медресе-колледжей получили лицензии на право осуществления образовательной деятельности в Департаменте контроля образования Министерства образования и науки Республики Казахстан по специальностям «0112000 - Исламоведение» и «0112013 - Имам Хатиб».

Срок обучения составляет 2 года и 10 месяцев для выпускников колледжа и окончивших 11-класс, 3 года и 10 месяцев для 9-х классов. Выпускники медресе-колледжа получают дипломы о наличии технического и профессионального среднего образования.

Поскольку учебная программа медресе разработана в соответствии с государственными стандартами, первый курс посвящен светским дисциплинам, в зависимости от потребности в подготовке специалистов. Среди них есть дисциплины – философия, история Казахстана, информатика, психология, литература.

Также религиозные и светские специалисты готовятся по программам Египетского университета исламской культуры «Нур-Мубарак», который функционирует в сфере высшего образования нашей страны. В данном учебном заведении обучение на религиозных образовательных программах также предусматривает изучение светских дисциплин.

2) Духовное управление мусульман Казахстана проводит обучение и повышение квалификации имамов в 2 Республиканских институтах: Республиканский институт переподготовки религиозных служителей в городе Нур-Султан и Республиканский институт по повышению квалификаций имамов в городе Алматы.

В рамках курсов повышения квалификации в данных учреждениях предусмотрена подготовка имамов по предметам светского образования, повышения их светской культуры.

Сами имамы также почувствовали необходимость светского образования. Проявляется тенденция к увеличению их желания поднять уровень светского образования в целях конкурентоспособности в обществе.

Ответы на следующий вопрос могут быть доказательством данного предположения: «Как Вы относитесь к получению имамами светского образования? Насколько важно для Вас получение дополнительного образования?»

Основную мотивацию для светского образования можно увидеть в ответах, что «имам должен быть разносторонним, чтобы быть успешным в любой среде», и что «мирское и религиозное образование должно быть равным». Подавляющее большинство респондентов дали аналогичные ответы.

Такие ответы как «изучение искусства, психологии, экономики, политики, истории Казахстана, литературы, педагогики и медиации», «первыми обучать латинскому алфавиту имамов» позволяют предположить в каких областях светского образования имамы хотели бы улучшить свои знания. Согласно таким ответам как «я хочу обучаться в магистратуре», «я изучаю английский язык», «помимо религиозного образования, имам должен получить образование по другой специальности» можно предположить, что у некоторых имамов есть планы по получению светского образования в ближайшем будущем. Косвенным подтверждением этого является то, что количество имамов, обучающихся по магистерским и докторским программам по подготовке религиоведов в учебных заведениях страны (Нур-Султан, Алматы, Караганда, Туркестан), увеличивается с каждым годом.

Один из имамов также выразил мнение о необходимости поддержки со стороны государственных органов. Он отметил, что «ранее аким Павлодарской области Ерлан Арын дал возможность 75 имамам в Павлодарском многопрофильном инновационном колледже получить бесплатное юридическое образование».

В целом, можно предположить, что ответы на вышеуказанные вопросы, т.е. стремление имамов к получению светского образования, напрямую связаны с необходимостью повышения знаний о светскости.

2.2 Вопросы аттестации имамов

Аттестация – это оценка уровня профессиональной подготовки и соответствия специалиста занимаемой должности, а также решение вопроса о присвоении служащему квалификационного разряда.

В 2013 году Духовное управление мусульман Казахстана приняло правила аттестационной (экспертной) комиссии Республиканской исламской религиозной ассоциации мусульман Казахстана и стало систематически работать в области аттестации имамов (см. Приложение 2). В 2017 году это положение было переутверждено в соответствии с новыми требованиями.

Целью аттестации является определение уровня исламского религиозного образования, правовой культуры и умения работать с гражданами.

В рамках аттестации даются письменные и устные задания для оценки религиозной и правовой грамотности специалиста.

Определение грамотности в религиозных науках основывается на оценке чтения сур Корана в соответствии с требования таджвид[1], оценки знания основ фикха[2] и акиды[3] .

Проверка правовой грамотности проводится на основе задач, разработанных в Конституции Республики Казахстан, в сфере религии и трудовых отношений.

Требование знания законодательства в сфере трудовых отношений было введено в рамках последних изменений. Причиной этого является участие имама в трудовых отношениях в качестве работодателя.

В рамках опроса респондентам был задан вопрос: «В 2017 году ДУМК официально разработал новое положение об аттестации духовных сотрудников. Как имамы проходят аттестацию? Как Вы ее прошли, что положительного или отрицательного Вы могли бы выделить? Какие у Вас есть предложения по улучшению аттестации имамов?» и дана задача проанализировать особенности, преимущества и недостатки аттестации имамов.

Аттестация состоит из нескольких этапов. В связи с этим, мы попробуем оценить особенности процесса аттестации с точки зрения имамов:

1) Период подготовки к аттестации.

Как правило, в этот период отдел кадров ДУМК разрабатывает аттестационные документы, подготавливает график аттестации, информирует имамов о целях, задачах и порядке проведения аттестации. Создается Аттестационная комиссия, издаются соответствующие приказы.

О периоде проведения аттестации должно быть письменно сообщено религиозным служителям не позднее, чем за месяц до начала аттестации.

В целом, по данному этапу аттестации у респондентов было не так много замечаний. Только некоторые ответы имамов указывают на то, что на практике некоторые меры не соответствуют правилам ДУМК.

Например, большинство имамов ответили, что «примерно за 1-2 месяца до проведения аттестации, их уведомляют и предоставляют вопросы». Но согласно ответам других респондентов, эта информация предоставляется из регионального центра только за одну неделю до аттестации. Соответственно имамам не хватает времени на подготовку и планирование текущего рабочего графика. В то же время есть основания полагать, что задержки информации были субъективными причинами на уровне организаторов аттестации. То есть, необходимо повысить меру ответственности в процессе организации и проведении аттестации.

По результатам опроса, другие респонденты отмечают о нестабильности графика аттестации: «Иногда это не проводится в указанное время и затягивается на целый год. Следовательно, такая ситуация нарушает и мешает четкому плану работы мечети».

---

[1] Таджвид означает улучшение и совершенствование. Таджвид как наука, нацелена на достижение правильного чтения Корана, что должно также исключать искажение его смысла.

[2] Фикх – это определение шариатских вердиктов относительно действий, основанное на очевидных доказательствах в исламской теологии. Некоторые исследователи используют термины «фикх» и «шариат» как синонимы для обозначения мусульманского права. Согласно другому взгляду, шариат – мусульманское право в широком смысле, источник фикха; фикх же составляет нормативно-правовую часть шариата, рассматривает, в основном, вопросы норм поведения мусульман в обществе, а также обязанностей верующего перед Богом.

[3] Акида – это совокупность религиозных принципов, убеждений, мнений человека в исламских учениях. Основой мусульманской акиды является Коран и Сунна. Учение акиды рассматривает первую из пяти основ ислама – веру. Мусульманское вероубеждение, форма раскрытия имана, «символ веры». Представляет собой своеобразный фонд догматов, идей и представлений. Краткая акида является необходимым элементом традиционного мусульманского образования.

2) Период проведения аттестации.

Аттестация проводится в областных центрах или в городах Нур-Султан и Алматы. В большинстве случаев аттестация проводится в последние дни в рамках семинара по повышению квалификации.

Подавляющее большинство респондентов заявили, что в последние годы первая часть аттестации проводится в форме компьютерного теста и является весьма приемлемой. Также при обозначении преимуществ аттестации часто встречались следующие мнения:

- «Аттестация не проводится для наказания имамов. Если какой-либо имам потерпит неудачу и не пройдет аттестацию, он не будет уволен. Напротив, его отправят на курсы повышения квалификации, это позволит ему восполнить знания, устранить недостатки и повторно подать заявку. Повторная аттестация будет организована на базе ДУМК»;

- «Аттестация мотивирует имамов, дополняя знания имамов через повторение и обучение»;

- «Аттестация влияет на ротацию имамов. ДУМК создает хорошую базу для тех, кто прошел аттестацию и формирует механизмы их дальнейшего продвижения»;

- «Аттестация улучшается с каждым годом. Есть много механизмов, которые удовлетворяют имама. Например, проведение аттестации через компьютер обеспечивает объективность и скорость результатов тестирования».

Также отмечается положительное влияние внедренных в аттестацию вопросов по истории Казахстана, этике и поведению имама.

Однако, имамы отметили следующие недостатки на этом этапе аттестации:

- «Некоторые представители комиссии, проводившие аттестацию, сами не обладали достаточными знаниями»;

- «Во время аттестации имамов не заваливают, так как существует нехватка кадров в данной области. Поэтому есть имамы, которые проявляют безответственность в период аттестации»;

- «В аттестации для сдачи компьютерного теста дается слишком мало времени. В данном случае, нам не хватает времени пока мы думаем какую клавишу нажать на компьютере».

Действительно, аттестация направлена на повышение квалификации имамов. Направление имамов, которые не смогли пройти аттестацию, на дополнительные курсы повышения квалификации, помогает им восполнить пробелы в их знаниях. Это говорит о сопереживающем и ответственном отношении ДУМК к своим работникам. С другой стороны, не применение строгих мер наказания к имамам, которые, пользуясь вышеупомянутой проблемой нехватки кадров, проявляют безответственное отношение к аттестации, могут дискредитировать саму аттестацию и, потенциально, могут создать подобные проблемы с другими работниками. Данная тенденция негативно скажется на качестве образования имамов. Это, в свою очередь, негативно повлияет на качество функционирования мечетей как социального института. Следовательно, логично предположить, что необходимым является уделение большего внимания самому уровню аттестации и применению более строгих мер с целью повышения ответственности.

В ходе интервью выяснилось, что среди опрашиваемых есть имамы, которые не могут пользоваться компьютером во время аттестации. Несмотря на их малое количество, это демонстрирует существование ряда проблем в работе мечетей: некоторые имамы не пользуются компьютером в своей повседневной работе. В связи с этим, современная информационно-цифровая эпоха обуславливает повышение инновационного потенциала Духовного управления мусульман Казахстана и его мечетей.

Мы уже упоминали о тенденции Римско-католической церкви к преодолению собственного консерватизма и к дальнейшей модернизации. Без сомнения в инновационной гонке набирающие собственное влияние протестантские движения, приняв такого рода ноу-хау католиков как вызов, значительно ускоряют рост информационного и технологического развития.

Кроме того, среди деструктивных течений представители псевдосалафизма также заметны своей активностью в этой сфере. Казахстанские псевдосалафиты в настоящее время часто рабо-

тают в сфере по ремонту и продаже мобильных телефонов. В этой связи, под особо пристальное внимание попадают псевдосалафиты, работающие в этой сфере, которые обладают всего лишь средним образованием, но которые приобретают необходимые навыки для распространения своей идеологии в информационной среде. То есть, имеются все основания полагать, что в этой области существует специальный учебно-тренировочный центр. Это можно рассматривать как следствие их успеха в социальных сетях и интернет-ресурсах в развитии информационных технологий.

Кроме того, псевдосалафиты также часто работают в сфере продаж автозапчастей. Есть также псевдосалафиты, которые работают в качестве «взрывников» на шахтах в горнодобывающей отрасли. Эксперты считают, что обладание данными профессиональными компетенциями способствуют их умению производить взрывчатые вещества, в том числе и электронные.

В этом контексте, мы видим большую потребность в улучшении информационно-технического оснащения персонала ДУМК. Следовательно, можно сделать вывод, в перечень необходимых квалификаций имамов должно входить и использование цифровых технологий.

Имамы дали ряд рекомендаций по улучшению аттестации:

- «было бы хорошо, если бы аттестация проходила ежегодно по определенным направлениям»;

- «проведение еще больших обучающих семинаров и курсов в областях»;

- «внедрение вопросов в области трудовых прав и отношений, увеличение числа курсов по данному направлению»

- «давать предварительные задания перед аттестацией, например, заучивать Коран»;

- «принимать во внимание нравственные характеристики имамов в ходе аттестации».

2.3 Вопросы назначения на должность имамов

Существует определенный порядок назначения на должность имамов Духовным управлением мусульман Казахстана. В рамках иерархической системы управления кандидатура имама любого уровня будет рассмотрена в несколько этапов и завершится решением главного Муфтия.

В этой связи некоторые представители духовенства и эксперты заявляют о ряде неофициальных негативных критических мнений. Так, в ответах наблюдается неофициальная критика того, что «Муфтият также имеет командную систему, и если заменить руководителя, то старая команда уходит и приходит новая», «из-за зависти и личной неприязни, некоторых сотрудников скрыто клеймят «представителем другой религиозной идеологии», «многие акимы имеют «собственных» имамов и в случае назначения другого акима на должность главного имама также назначают другого имама».

Конечно, эти неформальные проблемы никогда не изучались. Мы считаем, что изучение таких вопросов должно осуществляться с применением других методов (например, анкетирование) с соблюдением этических параметров – анонимности респондентов, потому что одной из отличительных черт, проведенных интервью было то, что имамы избегали высказывать свое критическое мнение и частично скрывали информацию.

В ходе интервью был задан следующий вопрос для определения особенностей и трудностей в назначении имамов и с целью поиска путей решения актуальных проблем: «Как осуществляется назначение на должности имамов? По Вашему мнению, с какими трудностями сталкиваются люди, претендующие на должность имама? Что можно улучшить?».

Основываясь на полученных ответах, была определена следующая последовательность назначений на должность имама:

- Кандидат обращается к главному имаму мечети, куда он будет принят на должность;

- Главный имам, рассмотрев заявление, проводит собеседование с кандидатом и в случае положительного результата, дает рекомендацию представителю региона о принятии кандидата на определенную должность;

- Представитель региона, рассмотрев предложение главного имама, проводит собственное собеседование с кандидатом и, если, по его мнению, кандидат достоин этой должности, он дает рекомендацию Духовному управлению мусульман Казахстана;

- Аттестационная комиссия при ДУМК рассматривает документы заявителя и проводит аттестацию;

- В случае положительного результата аттестации, по приказу Главного муфтия кандидат принимается на должность;

- Оформляется приказ и по почте отправляются документы.

Кандидатура выдвигается с учетом следующих требований:

1) Респонденты утверждают, что кандидат в имамы должен прежде всего «соответствовать требованиям должности имама по шариату»; «он не должен быть глухим, а руки и ноги должны быть целыми». То есть, здоровье является одним из ключевых условий в работе с жамагатом.

2) Кандидат должен иметь религиозное образование. Наличие диплома, подтверждающего религиозное образование, также является одним из основных требований для трудоустройства. Также это должен быть человек с опытом работы, который знаком с особенностями работы в мечетях.

3) Кандидаты не должны быть судимы, а также не должны быть зарегистрированы в психиатрической клинике и наркологическом диспансере.

Однако, по причине нехватки специалистов, ДУМК не всегда придерживается вышеуказанных требований. По этой причине в некоторых сельских районах, где нет имамов, выбирается один из представителей аула и назначается на должность имама. В этом случае, большинство претендентов представлены сельскими старейшинами или человек представлен по предложению районного имама, который учитывает уровень религиозного образования кандидата. В случае недостаточной религиозной грамотности имам района отправляет кандидата на образовательные курсы.

Респонденты также утверждают, что в некоторых случаях сельские старейшины не хотят принимать имамов, назначенных ДУМК и представляют своих местных представителей села.

Имамы не раскрыли причины таких действий. Однако, учитывая практический опыт, есть некоторые основания предполагать, что:

1) в качестве имама старейшины хотят видеть представителей своего племени («ру»);

2) в качестве имама старейшины хотят видеть представителей своего этноса;

3) уроженец своего села знает местные традиции и считается близким к их менталитету;

4) жители не желают принимать представителей других регионов, привыкшие к самостоятельности в рамках локального сообщества;

5) личные амбиции старейшин сообщества: старейшины, имеющие механизмы общественного контроля и влияния на работу акиматов, полагают, что ДУМКу тоже следует с ними консультироваться.

Однако, имамы утверждают, что такая позиция неверна:

- «Не каждый, кто запоминает и читает, заучивает любую суру, является имамом. Имам мечети – это имам мехраба. Это означает, что имам должен грамотно проводить совершение намаза, читать Коран, вести проповедь, проводить обряд бракосочетания и читать молитву. Человек, который запоминает только суры, не может быть имамом».

- «Если жители каждого села назначают имама в свою мечеть по своей воле, то в мусульманской общине начнется разделение. Это, в свою очередь, приведет к разделению нации, региона и нарушению единства внутри страны».

Респонденты, в целом, удовлетворены процедурой назначения имамов. Лишь несколько ответов показывают, что есть недостатки в процедуре их назначения. Так, некоторые молодые имамы высказали такие мнения, как «на должность наиб имама берут всех, даже если он получил знания в медресе всего за 3 года. И среди главных имамов есть много необразованных людей. Это означает, что знания не находятся в приоритете требований».

Однако, по мнению других респондентов молодых специалистов не следует сразу назначать главным имамом: «Нельзя принимать на должность имама молодых людей. У них есть только теоретические знания. Также они очень надменные и не смогут правильно вести диалог с посетителями мечетей. Желательно назначать опытных людей в возрасте от 35 до 50 лет».

Большинство респондентов подтвердили, что они готовы работать в любом регионе страны, куда их обычно отправляют на основе ротации. Несмотря на это, у них все же есть сильное желание работать на своей малой родине, в своем регионе. Наряду с этим, однако, один из имамов высказал мнение, что «не следует назначать имамов в том месте, где они выросли, потому что они не смогут донести свое слово для жителей этой местности». То есть было бы правильно и эффективно использовать дифференцированный подход при назначении имамов, поскольку личностные особенности и социальная среда имамов отличается друг от друга.

Респонденты также упомянули следующие проблемы, связанные с назначением имамов:

Респонденты также упомянули следующие проблемы, связанные с назначением имамов:

- «Имамы в сельской местности имеют низкую зарплату. Некоторые имамы вовсе не получают заработную плату».

- «Поскольку в сельской местности работает один имам, всю нагрузку и работу он выполняет в одиночку».

- «У большинства сельских имамов нет жилья. Это особенно трудно для молодых имамов и особенно для тех, кто работает по направлению ДУМК. Имам, который командируется вместе с семьей, будет вынужден покинуть сельскую местность, поскольку вопросы жилья и заработной платы все еще остаются открытыми».

- «Женщинам-устазам нужно выделять отдельное жилье. Женщинам трудно снимать жилье, поскольку в мечетях не предусмотрены вопросы служебного жилья для своих работников».

- «Среди посетителей мечетей встречаются люди с грубым отношением».

Как можно наблюдать, большинство сельских имамов при назначении на должность сталкиваются с рядом проблем. Такие проблемы, как отсутствие заработной платы (или низкий ее уровень) и нехватка жилья, являются основными факторами, которые препятствуют работе имамов в сельской местности.

Одним из ключевых вопросов в работе мечетей является то, что многие мечети не имеют возможности снимать жилье, чтобы нанимать устазов для женщин.

Также одним из аспектов проблемы является ответ «поскольку в сельской местности работает один имам, всю нагрузку и работу он выполняет в одиночку». Ремонт мечети, отопление, уборка мечети, финансирование, материальные и коммунальные расходы, хозяйственная деятельность наряду с религиозной деятельностью ухудшают качество работы имама и негативно влияют на его основную деятельность. Деятельность духовного служителя в качестве имама, и в тоже время как обычного рабочего, не способствует укреплению его авторитета.

Для решения кадрового вопроса респонденты также дали ряд рекомендаций: «необходимо открывать медресе в большом количестве», «необходимо ввести предмет религии в школе (Карагандинская область)», «создать мотивацию для отличников среди выпускников школ для их привлечения на религиозную службу».

Рекомендации о введении предмета о религии в школе свидетельствует о том, что некоторые имамы не знают или не принимают принцип светскости об «отделение религии от школы».

Такой ответ как «создать мотивацию для отличников среди выпускников школ для их привлечения на религиозную службу» также раскрывает один из аспектов кадровой проблемы. В целом, общеизвестно, что выпускники, окончившие школу с хорошими оценками, не часто выбирают профессию в области религии. Эксперты также считают, что в медресе в большом количестве поступает молодежь с хулиганским поведением.

В рамках данного социологического исследования рассмотрим также другую проблематику. Во время командирования в региональных мечетях южного региона вокруг главного имама

собираются десятки молодых людей. В основном это молодые люди, которые только окончили школу, но не нигде не учатся и не работают. Даже после совершения религиозных ритуалов они не покидают мечеть. Учитывая отсутствие медресе в мечетях, возникает следующий вопрос: «Почему молодые люди не возвращаются домой, а проводят все свободное время в мечети?». Однако ответ на подобный вопрос становится очевидным. Главные имамы организуют трехдневную трапезу в столовой мечети и используют молодежь в работе мечети и, чаще всего, в собственном домашнем хозяйстве. Один из экспертов в области религии прокомментировал это явление: «Большинство этих молодых людей выходцы из семей с низким доходом или из бедных семей. Они не имеют возможности хорошо питаться в своих домах. Поэтому они часто посещают мечети и проводят все свое время в них. Видя богатый дастархан, накрытый имамами, как в мечети, так и у себя дома, и видя хорошее социальное положение имамов, возрастает интерес к поступлению в медресе и желанию стать имамом в будущем».

Если это, на самом деле, является одним из побудительных мотивов для некоторых молодых людей обучаться в медресе, то выявляется еще один аспект проблемы подготовки кадров.

2.4 Уровень удовлетворенности имамов заработной платой

В ходе интервью одной из задач было определение уровня удовлетворенности имамов своей заработной платой. Исследование выявило, что существуют следующие проблемы, как для респондентов, так и для исследователей:

1) Большинство имамов не имеют четко установленную заработную плату. Многие имамы получают заработную плату за счет различных видов денег, вверенных мечети (благотворительность, садака и т.д.). Поскольку в мечети есть другие служащие, такие средства должны быть поделены между всем персоналом. Поэтому мнение имамов, у которых нет установленной заработной платы, вытекает из их нынешнего состояния, а попытки оценки уровеня удовлетворенности заработной платой не дают объективных результатов.

2) Поскольку имамы являются работниками в религиозной сфере, они утверждают, что посвятили всю свою жизнь служению Всевышнему. Следовательно, материальные ценности не ставятся выше, чем духовные. Данная позиция усложняет выявление и объективного оценивания уровня удовлетворенностей своей заработной платой.

По результатам интервью, уровень удовлетворенности имамов своей заработной платой составляет 74 процента («удовлетворяет» - 35 имамов, «скорее удовлетворяет» - 2 имама). «Не удовлетворяет» - 10 имамов, «не получают заработную плату» - 3 имама (Диаграмма 2).

Диаграмма 2. Уровень удовлетворенности имамов заработной платой *(%)*

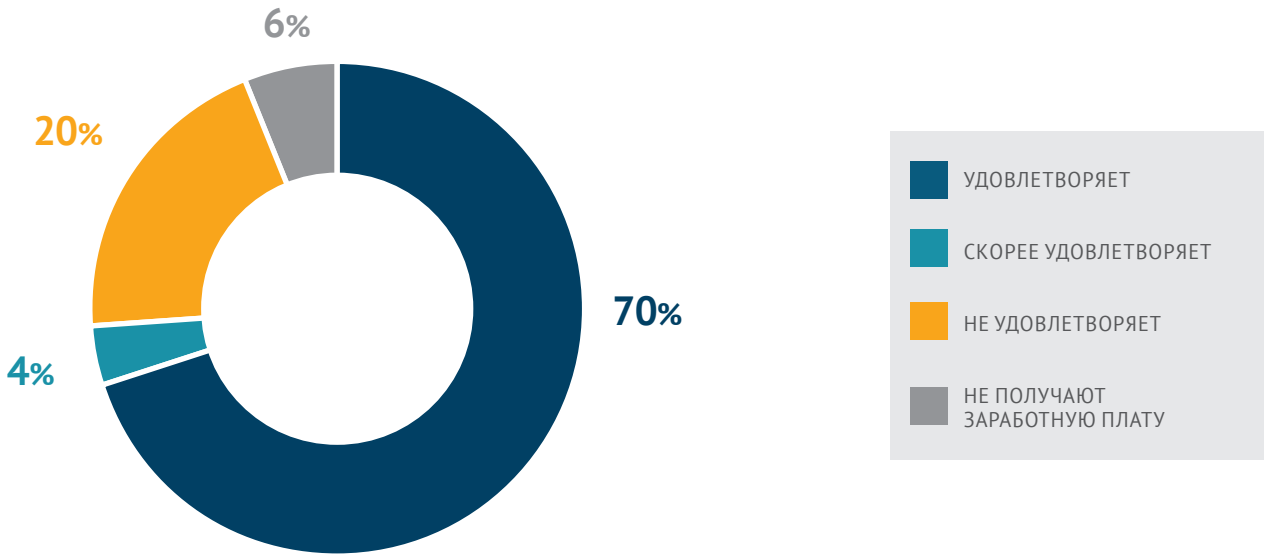

Как мы уже отмечали, большинство имамов не имеют фиксированной номинальной заработной платы. Их доходы включают в себя спонсорство и пожертвования. Средства, накопленные внутри мечети, помимо непосредственной заработной платы имамов, уходят на зарплату персонала и коммунальные услуги.

Имамы утверждают, что доход от закята не решает проблему, так как большая часть закята поступает только в месяц Рамадан. В другое же время сумма закята уменьшается. Сумма, собранная посредством закята, по шариату распределяется между 8 членами группы, что не позволяет должным образом получить заработную плату. В этом случае, особенную трудность испытывают имамы северных регионов. Из-за этнического состава населения в регионе доля мусульманского жамагата низкая. Соответственно, сумма благотворительности, закята, которая поступает в мечети, очень мала.

Респонденты отметили, что молодые имамы, которые приезжают на работу в сельскую местность сталкиваются с большими трудностями. Низкие зарплаты и отсутствие жилья являются основной причиной текучести кадров. Пожилые имамы, вне независимости от их заработной платы, занимаются хозяйством (садоводство, животноводство) или таксуют (занимаются частным извозом).

Отличительной особенностью интервью является не только выслушивания мнения респондентов, но и обращения особого внимания на эмоциональное состояние респондентов. Хотя имамы удовлетворены своей заработной платой, их эмоциональное состояние отличается от того, что они говорят. Учитывая, что имамы являются слугами Всевышнего, отвечая на вопрос об удовлетворенности заработной платой «я не удовлетворен» - они думают, что «я непослушен Богу», а в то же самое время, тяжелые условия в реальном мире не позволяют им ответить «я удовлетворен». Именно поэтому большинство имамов дали ответы «благодарен (шүкір)» и «удовлетворен (қанағат)».

В целом, можно сделать вывод, что имамы, особенно в сельской местности, не удовлетворены заработной платой, в частности, в северных регионах. Одним из основных факторов, которые мешали имамам высказывать свои мнения об удовлетворенности заработной платой, было преобладание установок на духовность и слабость прагматического подхода в деятельности ДУМК и имамов мечети. Доказательством этого также служит ответ одного из респондентов по поводу невыплаты заработной платы: «пенсионерам-имамам не платят заработную плату».

Одним из наиболее успешных опытов по систематическому решению социальных проблем имамов в регионах является опыт Атырауской области. Так, все имамы обеспечены стабильной заработной платой, жильем и служебным транспортом.

После масштабных террористических актов в Атырауской области 31 октября 2011 года и 14 сентября 2012 года, глава региона Бактыкожа Измухамбетов призвал глав всех населенных пунктов области привлечь внебюджетные средства для приглашения квалифицированных имамов во все мечети и предоставления им стабильной заработной платы, жилья и служебного транспорта. В связи с этим, положение и социальное самочувствие имамов в регионе возросло. Данная практика распространилась и на другие регионы. Однако, со стороны власти других регионов служители духовенства не получили поддержки в достаточной мере.

2.5 Вопросы повышения квалификации имамов за рубежом

Мы уже упоминали о том, что Духовное управление мусульман Казахстана уделяет особое внимание вопросу повышения квалификации имамов. Помимо проведения республиканских и региональных курсов повышения квалификации, ДУМК начал направлять имамов на соответствующие курсы в зарубежье. Данная мера направлена на то, чтобы имамы приобретали международный опыт, применяя свои знания и навыки в казахстанских реалиях и обучая своих коллег.

Респондентам был задан следующий вопрос с целью выяснения где проводятся зарубежные курсы и доступны ли они для имамов: «Отправляет ли ДУМК имамов на повышение квали-

фикации / обучение в другие страны? Если да, то чаще всего в какие страны и почему?».

Ответ респондентов состоял в том, что курсы квалификации имамов были в основном реализованы в двух странах:

1) Академия повышения квалификации «Хасеки» в Турции;

2) Университет «Аль-Азхар» в Египте.

На вопрос, почему они организованы в этих странах, респонденты единодушно отметили, что с этими образовательными учреждениями были подписаны двухсторонние меморандумы и что в них обучают исламу, который соответствует казахстанскому традиционному направлению.

Ряд респондентов отметили то, что они сами получили образование в данных образовательных учреждениях, в то время как другие респонденты ответили, что их коллеги получили такую возможность, что говорит о доступности данных курсов. Обучавшиеся в основном изучают арабский язык или повторяют свои знания. Респонденты также положительно оценивают качество курсов.

Респонденты хорошо осведомлены о курсах в этих странах. Предоставленная ими информация соответствует официальной информации ДУМК.

По информации ДУМК был подписан меморандум с двумя странами. В соответствии с соглашением между ДУМК и египетским университетом Аль-Азхар, 50 имамов, занимающихся деятельностью по предотвращению религиозного экстремизма и терроризма, получили образовательные гранты. На сегодняшний день прошли обучение две группы, 19 имамов повысили свою квалификацию. Обучение третьей группы было запланировано с 1 сентября по 30 октября 2019 года.

В соответствии с соглашением, заключенным ДУМК и Управлением по делам религий Турции, 31 имам из Казахстана приняли участие в двухмесячном курсе по повышению квалификации в г.Анкара. На 2019 год было запланировано обучение еще 30 имамов.

Кроме этого, количество студентов, принятых в Академию «Хасеки», выглядит следующим образом:

Кроме этого, количество студентов, принятых в Академию «Хасеки», выглядит следующим образом:

- в 2017-2018 учебном году - 17 студентов;

- в 2018-2019 учебном году - 8 студентов;

- в 2019-2020 учебном году - 18 студентов

В 2019 году завершили свое обучение 20 выпускников.

В 2019-2020 учебном году студенты из университета Нур-Мубарак и медресе получили 32 гранта на обучение от университета Аль-Азхар (см. Приложение 3). С целью установления контактов со студентами, обучающимися за рубежом, была создана Ассоциация «Талаба».

III ПРОБЛЕМЫ ДЕСТРУКТИВНЫХ РЕЛИГИОЗНЫХ ТЕЧЕНИЙ

3.1 Представители деструктивных религиозных течений в мечетях и уровень конфликтных ситуаций

Термин «деструктивный» (от лат. «destructivus») обозначает тенденцию к разрушению той или иной структуры, внутренних взаимосвязей какого-либо явления.

Деструктивные религиозные течения, используя религиозные доктрины являются опасными тенденциями, способными разрушить структуру (конституцию) общества и индивида. Хотя они относятся к сфере религии, фактически они созданы для достижения определенных политических или экономических целей. Привлекая людей и целые социальные группы в свои ряды, они используют их в качестве инструмента для достижения своих целей. Таким образом, это противоречит принципам светскости и отрицательно сказывается на социокультурном, психологическом и физиологическом развитии людей, их материальном благополучии.

Если рассматривать в контексте нашей темы, то основными представителями деструктивных религиозных течений, посещающих мечети, являются сторонники «псевдосалафизма». Основной характеристикой их деструктивности является следующее:

• отрицание национальных ценностей, культуры, традиции и обычаев народа (праздники, обряд беташар, приветствие невесты («сәлем салу»), чтение «дуа» по умершим, и т.д.);

• отрицание светских принципов, ценностей и государственных символов;

• неприятие религиозных школ – мазхабов (в том числе, ханафитского мазхаба), так как они воспринимаются как нововведение внутри религии ислам;

• всех, кроме своего жамагата (даже мусульман), обвиняют в неверии («кафир») и проявляют нетерпимость по отношению к ним;

• выступают против современной культуры и искусства (произведения музыки, балета, живопись и т. д.);

• отказ от медицинских услуг (переливание крови, прививки, пересадка органов и т. д.), вследствие чего, наносят ущерб себе и своим близким (особенно детям);

• призывают не ходить на некоторые занятия в учебных заведениях (биология, физкультура, музыка, рисование и т. д.).

В ходе интервью был задан следующий вопрос с целью определения частотности посещения мечетей представителями деструктивного религиозного течения и определения проблемных моментов, связанных с диалогом с ними: «Работая в мечетях, как часто Вы сталкиваетесь с представителями деструктивных религиозных течений? Были ли у Вас конфликты с представителями этих течений?».

88% респондентов (44 имама) ответили, что они сталкиваются с представителями деструктивного религиозного течения в своих мечетях (см. Таблицу 4).

Таблица 4. Частота посещения представителей деструктивного религиозного течения в мечетях

ОТВЕТЫ	КОЛИЧЕСТВО
Сталкиваемся	23
Их не много. Количество уменьшается	15
Мы встречаем их в месяц Рамадан	1
Я встречаю их пять раз в день во время пятикратной молитвы	2
В каждом городе есть одна мечеть, где собираются представители деструктивных течений. Наша мечеть является таковой (Кызылординская область)	1
Встречаются среди посетителей мечетей	2
Сейчас их не так много (Шымкент)	1
Их нет в нашей мечети (Алматинская область, Костанайская область, ВКО, Акмолинская область, Актюбинская область)	5

Также в ответах, касательно представителей деструктивных религиозных течений, можно найти ряд особенностей: такие ответы как «Их немного. Количество уменьшается», «мы встречаем их в месяц Рамадан», также «встречаются среди посетителей мечетей» и «В каждом городе есть одна мечеть, где собираются представители деструктивных течений. Наша мечеть является таковой», говорят о том, что они собираются именно в этих мечетях.

В некоторых мечетях Алматинской, Костанайской, Восточно-Казахстанской, Акмолинской, Актюбинской областей и Шымкента нет представителей деструктивных религиозных течений.

86 процентов респондентов (43 имама) сообщают, что в их мечетях нет конфликта с представителями деструктивных религиозных течений (см. Таблицу 5).

Таблица 5. Уровень конфликтных ситуаций с представителями деструктивных религиозных движений в мечетях

№	ОТВЕТЫ	КОЛИЧЕСТВО
1	Нет конфликта	29
2	Раньше были конфликты, сейчас их нет	3
3	Нет конфликта, однако, они совершают намаз согласно своему движению	3
4	Нет конфликта. Они приходят только на молитву, после сразу покидают мечеть	2
5	Нет конфликта, потому что имам опасается вступать с ними в конфликт (Жамбылская область)	1
6	Нет конфликта, потому что они не нарушают закон	1
7	Нет конфликта, перестали произносить «аминь» вслух	1
8	Нет конфликта, потому что они приходя на намаз, не заходят в общий зал, а идут в подвал для совершения молитвы (Кызылординская область)	1
9	Нет конфликта, потому что некоторые из них не приходят в мечеть	1
10	Нет конфликта, потому что мы требуем соблюдения внутренних правил мечети	1
11	Существуют конфликты (Костанайская область, Атырауская область, Туркестанская область, Жамбылская область)	5
12	Они с нами не часто конфликтуют	1
13	Невозможно избежать конфликта, потому что они сами провоцируют во время намаза или проповеди	1

Существует несколько причин отсутствия конфликта: потому что «они приходят только на молитву, после сразу покидают мечеть»; «они не нарушают закон»; «перестали произносить «аминь» вслух»; «приходя на намаз, не заходят в общий зал, а идут в подвал для совершения молитвы»; «некоторые из них не приходят в мечеть»; «мы требуем соблюдения внутренних правил мечети»; «имам опасается вступать с ними в конфликт».

Ответ «потому что, имам опасается вступать с ними в конфликт» требует специального изучения. По мнению некоторых экспертов, существуют случаи, когда представители деструктивных течений оказывают психологическое давление на имамов.

Не так много ответов, о том, что есть конфликты: «существуют конфликты», «Они с нами не часто конфликтуют», «невозможно избежать конфликта, потому что они сами провоцируют во время намаза или проповеди». Прежде всего, респонденты из Костанайской, Атырауской, Туркестанской и Жамбылской говорят о существовании каких-либо конфликтов.

Причины конфликта связаны с тем, что они по-другому исполняют религиозные ритуалы и демонстрируют свою принадлежность к нетрадиционным движениям посредством своего внешнего вида (стиль одежды, борода): стиль верхней одежды, произношение слова «аминь» вслух, неизменчивость их позы во время намаза и т.д.

Основными причинами этого являются аморальное поведение некоторых последователей деструктивных религиозных течений. Например, один из респондентов отметил: «Они приходят в мечеть каждый день и читают намаз. Каждый день мы их видим. Если бы кто-то видел их

неправильное поведение ежедневно, что бы произошло? У имама кончается терпение и в один день он скажет ему «перестань». А потом что они делают? Они снимают это на видео и показывают это другим со словами «вот, имам делает то, делает это».

…Когда мы выходим читать хадисы, перед нами сидят и приверженцы нетрадиционной идеологии – ваххабисты. Когда мы начинаем проповедь, они надевают наушники, вытягивают ноги, начинают над нами смеяться или насмехаться. Считая нас заблудшими, а себя праведными, они приходят в мечеть и совершают противоправные действия. Ты терпишь один, два, три дня, а потом делаешь предупреждение. Затем пишу жалобу о том, что «он мешает деятельности имама». В ответ, они тоже пишут заявление на меня. Мы это видим каждый день. Но несмотря на это, мы терпим».

На основании этих мнений можно сделать следующие выводы:

1) Все опрошенные имамы отмечают только течение «псевдосалафизма» среди представителей деструктивного религиозного течения, посещающих мечеть. По словам имамов, они часто встречаются в мечетях. «Псевдосалафиты», по-прежнему, отказываются признавать акиду (религиозное мировоззрение) традиционной религии и продолжают исполнять религиозные ритуалы согласно собственным религиозным убеждениям. Таким образом, среди жамагата мечети, они продолжают сохранять собственный культурный анклав.

2) Уровень конфликтного потенциала с последователями деструктивных течений в мечетях остается невысоким. В этом контексте, наблюдается тенденция неконфликтного, терпимого (толерантного) отношения представителей мечетей по отношению к последователям деструктивных течений.

3.2 Уровень и качество проводимой работы с русскоязычным жамагатом в мечетях

Деструктивная религиозная идеология в основном распространяется через интернет-ресурсы. Одним из наиболее активных источников информации являются социальные сети. Поскольку большая часть контента на русском языке, основными потребителями является русскоязычная аудитория.

В целом, эксперты связывают большое количество русскоязычных последователей нетрадиционных религий и с другими факторами. К их числу можно отнести незнание собственного языка, культуры, традиций, родословного дерева, истории, низкий уровень знаний об особенностях традиционной религии.

В любом случае, факт в том, что среди представителей псевдосалафизма существует большое количество русскоязычных последователей. Если считать, что мечеть является единственной площадкой для работы с последователями деструктивных течений, то в этом случае необходимым является выявление количества материалов и проповедей, предоставляемых на русском языке.

Для того, чтобы прояснить данную ситуацию респондентам задали следующий вопрос: «Некоторые эксперты в области религии считают, что одним из факторов распространения деструктивных идей среди мусульман является непонимание русскоговорящими мусульманами проповедей на казахском языке в мечетях. Есть ли такие проблемы у Вас и как Вы их решаете?»

Большая часть респондентов (27 имамов) говорят, что они не испытывают затруднений в оказании услуг для русскоязычного жамагата в своих мечетях, потому что имеется достаточное количество имамов, которые готовы работать с прихожанами мечетей на двух языках. Было также отмечено, что на сайтах мечетей публикуется достаточное количество контента на русском языке (см. Таблицу 6).

Таблица 6. Проблемы, связанные с русскоязычным жамагатом в мечетях

№	ОТВЕТЫ	КОЛИЧЕСТВО
1	Да, у нас есть русскоязычный жамагат. Так как у нас есть специалисты, знающие два языка, проблем нет	21
2	Да, среди последователей деструктивных течений много русскоязычных. Но у нас есть специалисты, ведущие работу на русском языке, проблем нет	4
3	У нас есть имамы, ведущие работу на двух языках. Наши сайты также доступны на двух языках. Нет такой проблемы	2
4	Так как большинство населения региона (более 90%) казахоязычные, проблем нет (Кызылординская, Мангистауская, Туркестанская, Атырауская области)	10
5	Проповедь проходит только на казахском языке. Не было предложений от прихожан проводить его русском языке (Шымкент, Костанайская область)	1
6	Хотя и существует потребность проповеди на русском языке, ведется разъяснительная работа о проведении проповеди только на казахском языке (Шымкент)	1
7	Такие ситуации не допускаются и таких проблем нет (Акмолинская область)	1
8	Да, есть такая проблема. В будущем данной проблеме будет уделено внимание (СКО)	1
9	Да, есть такая проблема. Надо готовить русскоязычных специалистов (Жамбылская область)	1
10	Необходимо развивать проведение проповеди на русском языке (ВКО)	1
11	Да, есть такая проблема. У нас нет имамов, ведущих работу на русском языке (Акмолинская область)	1
12	Большинство жамагата требует проповеди на казахском языке (ВКО)	1
13	Представители русскоязычного жамагата понимают казахский язык, но врут, что не понимают (Атырауская область)	1
14	Представители русскоязычного жамагата также понимают казахский язык. Поэтому проблем нет (ЗКО)	1
15	Да, они есть. Но их очень мало	1
16	Это не зависит от языка	1
17	В медресе города Нур-Султан открыли русскую группу, готовящая специалистов, способных вести работу для русскоязычного жамагата	1

В связи с преобладанием казахов и казахоязычных жителей в этническом составе Кызылординской, Мангистауской, Туркестанской и Атырауской областей, данная проблема не является актуальной.

К регионам, испытывающим трудности в работе с русскоязычным жамагатом, можно отнести Северо-Казахстанскую, Восточно-Казахстанскую, Акмолинскую и Жамбылскую: «Да, есть такая проблема. В будущем данной проблеме будет уделено внимание» (СКО); «Да, есть такая проблема. Надо готовить русскоязычных специалистов» (Жамбылская область); «Необходимо развивать проведение проповеди на русском языке» (ВКО); «Да, есть такая проблема. У нас нет имамов, ведущих работу на русском языке» (Акмолинская область).

На региональном уровне проблема отличается. Особенности каждой мечети в этом вопросе зависят от социальной, этнодемографической ситуации в их регионах. Например, респонденты из Атырауской и Западно-Казахстанской областей говорят, что в связи с тем, что представители русскоязычного жамагата понимают казахский язык, у них нет проблем с получением информации и доступностью проповедей.

В Восточно-Казахстанской области, жамагат мечетей требует, чтобы имамы отдали приоритет казахскому языку во время проповедей: «большинство жамагатов требует проповеди на казахском языке». Можно утверждать, что это требование может повлиять на языковую ситуацию в регионе.

В то же время в городе Шымкент и Акмолинской области имамы считают правильным вести работу исключительно на казахском языке: «Хотя и существует потребность проповеди на

русском языке, ведется разъяснительная работа о проведении проповеди только на казахском языке» (город Шымкент), «Такие ситуации не допускаются и таких проблем нет» (Акмолинская область).

Один из респондентов ответил, что «В медресе города Нур-Султан открыли русскую группу, готовящую специалистов, способных вести работу для русскоязычного жамагата». Таким образом, можно отметить, что на спрос русскоязычного жамагата Духовным управлением было уделено особое внимание.

ДУМК в настоящее время готовит русскоязычных имамов на базе университета Нур-Мубарак и частного учреждения «медресе-колледжа Астана» (в настоящее время единственное медресе). Например, в медресе были открыты русскоязычные группы. В настоящее время в медресе обучаются 93 ученика, из которых 46 учатся на русском языке в трех группах.

На основании данных ответов можно наблюдать следующие явления:

1) ДУМК уделило особое внимание вопросу подготовки русскоязычных имамов, как одной из приоритетных задач. В связи с этим, на базе религиозных учебных заведений открываются русскоязычные группы, выпускаются специалисты. Однако, процесс происходит медленно.

2) Многие мечети страны проводят необходимую работу на русском языке для русскоязычного жамагата. Наряду с проведением религиозных обрядов на русском языке, они также публикуют русскоязычный контент на своих новостных сайтах.

3) В некоторых мечетях не ведется работа на русском языке для представителей русскоязычного жамагата из-за некоторых объективных и субъективных причин. Среди объективных причин – нехватка русскоязычных специалистов, требование жамагата вести работу только на казахском языке, а среди субъективных – проблемы отказа имамами вести работу на русском языке в связи с собственными убеждениями. Есть основания полагать, что это связано с тем, что Духовным управлением мусульман Казахстана не установлены единые правила и регламенты, или что ДУМК и районные имамы в регионах не установили обратную связь с местным жамагатом.

3.3 Характеристика работ по профилактике деструктивных религиозных течений в мечетях

Мечети широко вовлечены в деятельность государства по противодействию религиозного радикализма, экстремизма и терроризма. Совместно с государственными органами и институтами гражданского общества, на сегодняшний день имамы участвуют в различных информационно-разъяснительных, реабилитационных и адаптационных мероприятиях.

Помимо этих работ, имамы также проводят комплексную работу с жамагатом по возвращению приверженцев деструктивных течений на путь традиционного ислама, а также по предотвращению вовлечения верующих в деятельность деструктивных религиозных течений.

В рамках интервью респондентам был задан следующий вопрос с целью выявления типов и особенностей работы мечетей в регионах в сфере недопущения идей деструктивных религиозных течений: «Что делаете лично Вы для недопущения ухода прихожан в деструктивные религиозные течения и какие еще меры Вы можете предпринять в этом направлении?».

Ответы показывают, что профилактические и разъяснительные работы в мечетях организуются как индивидуально, так и коллективно, и в различных форматах (см. Таблицу 7).

Таблица 7. Меры по предотвращению вовлечения прихожан мечети в ряды деструктивных религиозных течений

№	ОТВЕТЫ	КОЛИЧЕСТВО
1	Проводим лекции, читаем проповеди	15
2	Организуем учебные курсы и обучаем их в удобное для них время	3
3	Приглашаем женщин-устазов и ведем уроки для женского жамагата	1
4	В летние месяцы проводим курсы для детей	1

№	ОТВЕТЫ	КОЛИЧЕСТВО
5	Отслеживаем посетителей (откуда они, из какой они семьи, с кем они поддерживают отношения и т. д.) и проводим с ними непрерывные беседы	8
6	Проводим разъяснительную работу во время индивидуальных встреч с имамами	8
7	Даем информацию после пятничных молитв	7
8	Учим начинающих читать намаз	5
9	Организуем спортивные мероприятия (борьба, футбол), тем самым сближая жамагат, знакомя их друг с другом	2
10	Проводим соревнования на знания в области религии	1
11	Проводятся благотворительные мероприятия	1
12	Организуем телерадиостудии, где записываем видеоролики проповеднического характера; круглые сутки отвечаем на вопросы в социальных сетях; отвечаем на вопросы по телефону	1
13	Предоставляем информацию на сайтах	1

В этой области имамы в основном работают посредством лекций и проповедей: «проводим лекции, читаем проповеди», «организуем учебные курсы и обучаем их в удобное для них время», «ведем уроки для женского жамагата», «в летние месяцы проводим курсы для детей».

Кроме того, на постоянной основе проводится индивидуально-ориентированная разъяснительная работа: «отслеживаем посетителей (откуда они, из какой они семьи, с кем они поддерживают отношения и т. д.) и проводим с ними непрерывные беседы», «проводим разъяснительную работу во время индивидуальных встреч с имамами», «даем информацию после пятничных молитв», «учим начинающих читать намаз».

Есть мечети, которые организуют публично-массовые мероприятия, хотя и не так часто: «организуем спортивные мероприятия (борьба, футбол), тем самым, сближая жамагат, знакомя их друг с другом», «Проводим соревнования на знания в области религии», «проводятся благотворительные мероприятия».

Благотворительные мероприятия являются одним из повседневных занятий имамов, несмотря на то, что сами имамы редко упоминают это. Хоть и данная мера не имеет прямого отношения к проблеме профилактики идей деструктивных религиозных течений, благотворительные мероприятия косвенно повышают престиж и привлекательность мечетей в обществе.

Если учитывать, что работа мечетей в информационном пространстве напрямую относится к поставленной цели заданного вопроса, ответы демонстрируют недостаточность работы и ее слабый уровень в этом направлении. Только два респондента ответили: «организуем телерадиостудии, где записываем видеоролики проповеднического характера; круглые сутки отвечаем на вопросы в социальных сетях; отвечаем на вопросы по телефону», «предоставляем информацию на сайтах». Один из этих ответивших респондентов – представитель города Нур-Султан. Это означает, что, помимо столицы, такие работы недостаточно развиты в регионах.

В целом, группируя, можно выделить некоторые из основных видов деятельности мечетей (см. Диаграмму 3):

1) Индивидуальная разъяснительная работа (28 респондентов);

2) Лекции, проповедническая работа (20 респондентов);

3) Публично-массовые мероприятия (4 респондента);

4) Информационно-коммуникационная работа (2 респондента).

Диаграмма 3. Основные направления деятельности мечетей по предотвращению идей деструктивных религиозных течений (%)

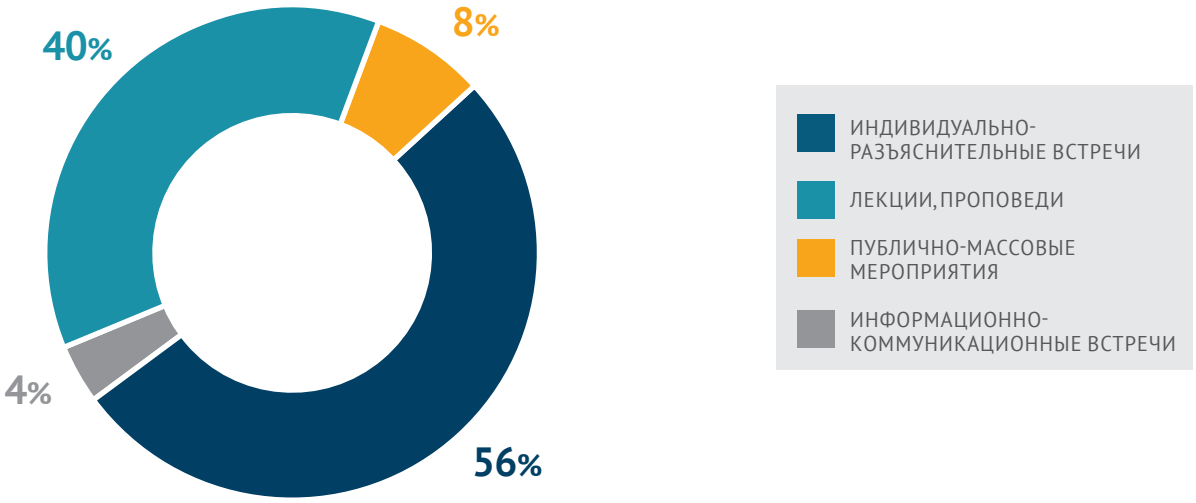

** Поскольку некоторые респонденты отметили несколько направлений, количество ответов не соответствует числу респондентов*

На основании ответов респондентов можно сделать следующие выводы:

1) В мечетях проводятся мероприятия по профилактике деструктивных религиозных движений. Тем не менее, нет единой централизованной типичной методологии их проведения, то есть каждая мечеть действует на основе собственного опыта.

2) Большая часть работ в этой области проводится в формате «лицом к лицу» с прихожанами мечетей. Это, конечно, один из самых эффективных способов. Однако, в информационном пространстве, а, в частности, в социальных сетях и интернет-ресурсах, информационно-коммуникационная активность мечетей низкая. Одна из основных причин этого заключается в том, что, как отмечалось выше (в разделе 3.3), мечети недостаточно оснащены мультимедийным оборудованием (компьютерами, интернетом, проектором, звуковыми и записывающими устройствами и т.д.), а также в низком уровне компьютерной и информационно-коммуникационной грамотности имамов.

3.4 Оценка имамами работы государственных органов в области противодействия деструктивным религиозным течениям

С первых дней независимости наша страна определила в качестве ключевого приоритета создание светского общества, укрепление межконфессионального согласия и борьбу с религиозным радикализмом.

Учитывая светский характер государства, закрепленный в Конституции Республики Казахстан, государство эффективно работает над совершенствованием законодательства в области религии в соответствии с глобальными и социальными изменениями.

Правовую основу религии составляют следующие основополагающие документы:

- Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года;

- Закон Республики Казахстан от 11 октября 2011 года «О религиозной деятельности и религиозных объединениях»;

- Закон Республики Казахстан от 13 июля 1999 года «О противодействии терроризму»;

- Закон Республики Казахстан от 18 февраля 2005 года «О противодействии экстремизму»;

- Концепция государственной политики в религиозной сфере Республики Казахстан на 2017-2020 годы.

Продолжается непрерывное совершенствование законодательства в религиозной сфере: внесены изменения и дополнения в законодательство в сфере борьбы с экстремизмом и терроризмом (декабрь 2016 года); внесены изменения в законодательство о миграции (2016, 2017); внесены изменения и дополнения в ряд нормативных правовых актов, связанных с укреплением принципов светскости.

Учитывая национальный и международный спрос, развивается система государственного регулирования межконфессиональных отношений. В частности, доказательством этого служит создание специальных уполномоченных органов в области религии (комитет по делам религий, управление по делам религий), системы государственных учреждений, ведущих работу в сфере религии в ее различных областях (исследования, анализы, мониторинги, реабилитации, адаптации, консультации, экспертизы и т.д.), создание платформ для формирования диалога между государством и гражданским обществом в области религии.

Наряду с этим, инициированные и организованные государством мероприятия сыграли важную роль в установлении межконфессионального согласия и обеспечении безопасности в обществе. Съезд лидеров мировых и традиционных религий, который проводится каждые три года, начиная с 2003 года (2003, 2006, 2009, 2012, 2015, 2018 годы), стал одним из эффективных механизмов развития межрелигиозного согласия и толерантности.

Впервые в 2017 году была принята «Концепция государственной политики в религиозной сфере на 2017-2020 годы». Этот документ можно назвать дорожной картой государства для работы в сфере религии.

В этом документе определены следующие приоритетные цели:

1) укрепление светских основ развития общества;
2) совершенствование законодательства в сфере религии;
3) усиление борьбы с религиозным экстремизмом и терроризмом.

В целях борьбы с деструктивными религиозными течениями, профилактики деструктивной религиозной идеологии в указанных направлениях ведется комплексная работа. В частности, информационно-разъяснительная работа, реабилитация и адаптация, анализ и мониторинг, религиоведческая экспертиза, научные исследования и другие виды работ государственных органов разных уровней (республиканских, региональных), адресно-ориентированных (население, молодежь, религиозные общины, профессиональные группы, лишенные свободы и т.д.), в основном сосредоточены на борьбе с деструктивной идеологией и радикализмом.

В сфере государственного управления существует система оценки эффективности деятельности государственных органов. Тем не менее, их обзор и оценка с позиции государственного управления не являются частью исследования. По этой причине была поставлена задача оценить деятельность государственных органов в области религии сквозь призму взглядов имамов.

В этой связи, респондентам был задан вопрос «Достаточно ли государство уделяет внимание борьбе и профилактике деструктивных взглядов и деструктивной деятельности?». На основании полученных ответов можно оценить, что удовлетворенность имамов работой государственных органов в области противодействия деструктивной идеологии и течениям составляет 82 процента (41 имам) (Таблица 8).

Таблица 8. Уровень уделения внимания государственных органов к профилактике деструктивных взглядов и действий с позиции оценки имамов

№	ОТВЕТЫ	КОЛИЧЕСТВО
1	Достаточно уделяет внимания	21
2	Достаточно уделяет внимания. И нас вовлекают в данную работу	10
3	Государство свою работу делает хорошо	9
4	У нас гуманная политика: если в других странах последователей деструктивных течений привлекают к ответственности, в нашей стране с ними проводят реабилитационную работу	1
5	Уделяет внимание, но недостаточно	1
6	Если не примут специальный закон, это бесполезно	2
7	Не можем дать оценку, так как государство не отчитывается перед нами (ЗКО)	1

№	ОТВЕТЫ	КОЛИЧЕСТВО
8	Наверное уделяет (Атырауская область)	1
9	Государство выступает против ношения хиджаба и даже тех, кто носит тюбетейки, считает последователями нетрадиционных течений (Туркестанская область)	1
10	Не ответили	3

Ответив, что государство «достаточно уделяет внимания», некоторые респонденты упомянули преимущества следующей работы:

- работа теологов информационно-аналитического центра и фонда «Шапагат», (Атырауская область);
- деятельность отделения «Сармат» среди осужденных (Павлодарская область);
- проводится мониторинг, разъяснительные работы на двух языках, снимаются видеоролики, проводится работа в социальных сетях;
- возвращение наших соотечественников из Сирии;
- управление по делам религий и теологи районных акиматов оказывают посильную помощь.

«Поскольку все прямые или косвенные процессы, касающиеся религии составляют важную часть общественной жизни, решение проблем в области религии с участием государственных органов и институтов гражданского общества имеют особое значение. Потому что проблемы религиозного характера, связанные с жизнедеятельностью общества, напрямую связаны с вопросами социальной и национальной безопасности» [6].

ДУМК и его мечети, совместно с другими общественными организациями активно участвуют в работе государства в этой области. Несмотря на то, что ответы респондентов как «достаточно уделяет внимания. И нас вовлекают в данную работу», составляют одну пятую часть, стабильное и широкое сотрудничество между государством и мечетями практикуется во всех регионах.

Однако, в рамках этого партнерства также наблюдаются следующие пробелы:

- Имеют место быть случаи, когда в рамках привлечения мечетей к сотрудничеству с местными государственными органами, имамам мечетей неофициально были вверены функции государственного должностного лица. Например, стали постоянными такие явления, как участие в собраниях государственных органов и учреждений, широкое вовлечение в информационно-разъяснительную и реабилитационную деятельность, в рамках который предоставляется доступ к частично закрытой (полностью закрытой) государственной информации и так далее. Имеются также случаи, когда в некоторых регионах государственные органы проводят информационно-разъяснительную работу, предназначенную изначально для государственных служащих, в зданиях мечети.

Принимая во внимание последние события, участие представителей религий (М. Тазабек, А. Сманов) в качестве медиатора в прекращении социальных протестов также указывает на то, что государственные органы переложили ответственность за обеспечение общественного согласия и налаживания связей с общественностью на плечи религии.

- Передача привилегий государственных органов мечетям оказало негативное влияние на поведение некоторых имамов. Эксперты утверждают, что среди имамов существует тенденция «входить в команду» местных акимов, а также после их ротации менять вместе с ними свою работу.

Неудовлетворенных работой государства в этой области не так много. Один из респондентов ответил, что государство «уделяет внимание, но недостаточно», в то время как другие отметили, что «это не даст результата, если не примут специальный закон», то есть деятельность течения «псевдосалафизма» могут быть пресечена только на законных основаниях.

Есть также имамы, которые не смогли оценить деятельность государства в данной сфере: «Наверное уделяет» (Атырауская область), «не можем дать оценку, так как государство не отчитывается перед нами» (ЗКО). Респонденты, которые не смогли дать ответ (3 имама), также могут быть отнесены к этой категории.

Из этого вопроса также видно, что среди имамов есть лица, недостаточно понимающие политику государства в укреплении основ светскости. Об этом свидетельствует ответ одного из респондентов о том, что «Государство выступает против ношения хиджаба и даже тех, кто носит тюбетейки, считает последователями нетрадиционных течений» (Туркестанская область).

IV АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ В МУСУЛЬМАНСКОЙ УММЕ

4.1 Проблемные вопросы ислама как религии и мусульманской общины в Казахстане

Выявление проблем, связанных с исламом и мусульманским жамагатом, который составляют большинство верующих в нашей стране, а также их своевременное и оптимальное решение является одной из важнейших задач для нашего общества. В этой области систематические меры принимаются как государственными органами, так и гражданским обществом. Однако, учитывая тот факт, что проблема все еще является актуальной, в рамках интервью была поставлена задача узнать мнение имамов о данной проблеме.

В рамках данного исследования необходимо было выявить мнения имамов, ежедневно работающих с прихожанами мечетей, о существующих проблемах и выяснить, какие у них есть предложения по решению этих проблем.

В ходе интервью респондентам был задан следующий вопрос: «Какие проблемы ислама в Казахстане Вы можете назвать? Как их можно решить? Каково Ваше видение развития ислама в нашей стране?» (см. 9 Таблицу).

Таблица 9. Проблемы, касающиеся ислама в Казахстане

№	ОТВЕТЫ	КОЛИЧЕСТВО*
1	Низкий уровень религиозного образования населения	3
2	Незнание населением традиций и обычаев	1
3	Большое количество течений	2
4	Уход членов мусульманского жамагата в другие течения, включая деструктивные (Северный Казахстан, Мангыстау, Караганда, Павлодар)	7
5	Наличие сайтов деструктивного характера в интернете	1
6	Нехватка кадров (Актобе, Мангистау, Западный Казахстан)	3
7	Низкое социальное положение имамов (Кызылорда, Павлодар, Шымкент)	4
8	Проблема штрафов за совершение намаза в публичных местах (Туркестанская область), проблемы хиджаба (Туркестан, Актобе, Костанай)	5
9	Ислам хорошо развивается, проблем нет	16

**Примечание: так как не все респонденты дали ответы или их ответы не были связаны с тематикой вопроса, количество ответов не коррелирует с количеством респондентов*

Большинство респондентов (16 имамов) утверждают, что с исламом проблем нет и отмечают, что ислам хорошо развивается.

Однако, все остальные респонденты упомянули некоторые проблемы. Во-первых, среди них разобщение мусульманской общины по различным движениям, а также существование деструктивных течений среди них: «большое количество течений», «уход членов мусульманского жамагата в другие течения, включая деструктивные», «наличие сайтов деструктивного характера в интернете».

Во-вторых, наиболее часто упоминаемая проблема связана с обеспечением профессиональных кадров мечетей: «нехватка кадров», «низкое социальное положение имамов».

Респонденты отмечают проблемы положения сельских имамов. Например, представитель Павлодарской области говорит так: «Допустим в мечети мы назначаем сельского имама. Назначаем его ученика, который в силу своего возраста сразу женится, который хочет жить наравне со всеми. У него нет заработной платы. В селе у него нет близких людей. Нет тех, кто может его поддержать. Народ ничем не может помочь. Не может попросить зарплату у правительства. Приезжая в село, у него нет там жилья, живет у знакомых. Поэтому, имам не может оставаться так долго в сельской местности, уезжает. В селе существует текучесть кадров. Поэтому, я думаю, мечети не должны попросту тратить деньги, их главная задача – повысить уровень жизни имамов».

Следующее мнение респондентов в Алматинской области сходно с мнением имамов других областей: «Мы благодарны Аллаху за то, что работаем здесь, но мы же не одни, у нас есть семьи. Поэтому у нас есть просьба решить вопрос финансирования имамов, особенно сельских. У них нет заработной платы, там, где они работают у них нет жилья, и до сих пор не решен материальный вопрос. Расскажу одну ситуацию, с которой я столкнулся: мы попросили одного имама и направили его в одно малочисленное село. Уповая на одного Аллаха, молясь за него, отправили его. Он молча согласился, занимался своей деятельностью. Но в один день, пришла его супруга и сказала мне, что вы думаете о нашей ситуации, мы живем без зарплаты, денег хватает только на еду, но сейчас пришла зима, у нас нет угля, как мы должны пережить зиму, тогда я был растерян. Сказав, что Аллах будет им доволен, пришлось направить его на другую работу. Вот такие вот есть трудности».

Третий вопрос – проблемы с отправлением религиозных ритуалов в общественных местах, поднятые респондентами: «штрафы за совершение намаза в публичных местах», «проблемы хиджаба».

Один из респондентов поделился следующим мнением: «Проблемы с чтением намаза. Например, если совершать намаз в учреждениях и в других местах, наложат штраф, нет мест для намаза. Нужно принимать новые законы касательно хиджаба. Например на сегодняшний день Казахстан занимает шестое место по количеству разводов. Молодежь женится ради одного дня. Даже в школах не разрешают носить хиджаб, а юбка школьной формы с каждым днем становится короче. Школьницы беременеют, оставляют младенцев на улице. Не могут этого сказать домашним, думая, что они наругают. Я думаю, для решения подобных проблем, нужно исполнять веление Аллаха».

Респонденты из Туркестанской, Актюбинской и Костанайской областей отметили ряд подобных проблем.

В-четвертых, это вопросы, которые касаются уровня религиозного и культурного знания населения: «низкий уровень религиозного образования населения», «незнание населением традиций и обычаев».

Таким образом, актуальные вопросы респондентов можно сгруппировать следующим образом (см. Диаграмму 4):

1) вопросы сохранения религиозной идентичности (10 респондентов);

2) кадровые вопросы мечетей (7 респондентов);

3) трудности мусульман при отправлении религиозных обрядов в общественных местах (5 респондентов);

4) низкий уровень религиозно-культурного знания населения (4 респондента).

Диаграмма 4. Актуальные вопросы в контексте ислама по мнению имамов *(человек)*

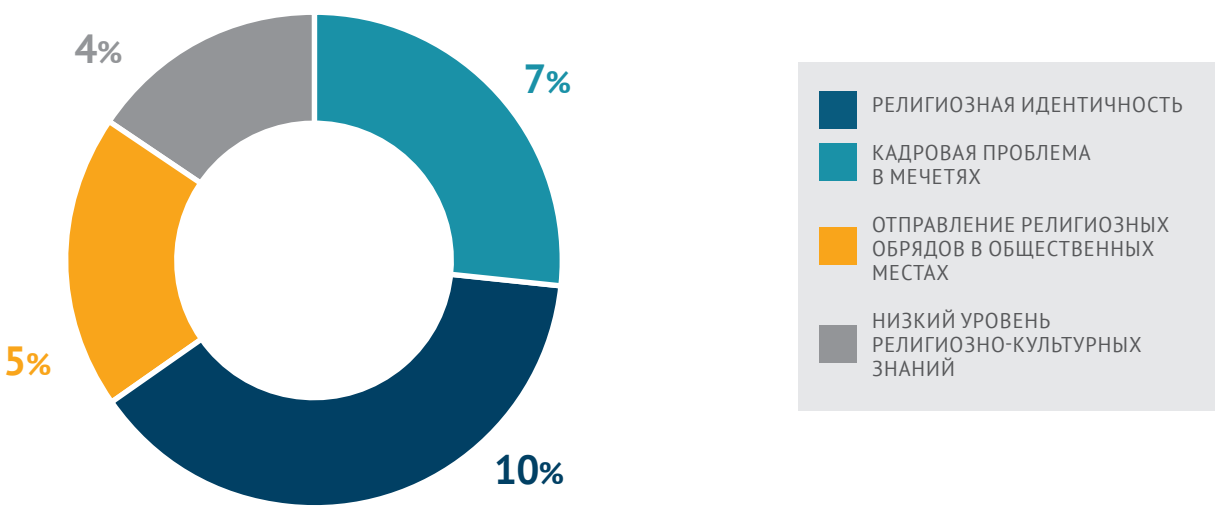

Респонденты также предложили способы решения этих проблем (см. Таблицу 10).

Таблица 10. Способы решения проблем в сфере ислама по рекомендациям имамов

№	ОТВЕТЫ	КОЛИЧЕСТВО*
1	Необходимо открыть научно-исследовательские центры, издавать книги на казахском и русском языках.	3
2	Необходимо открыть исламский университет в столице	1
3	Улучшение деятельности по сертификации «Халяль»	2
4	Прежде всего решение социальных проблем имамов	7
5	Открыть в общественных местах (в аэропортах, автовокзалах, автозаправочных станциях и т.д.) «намазхана» (молельные комнаты), так как люди, которые в дороге испытывают проблемы с этим	1
6	Областные имамы сами решают проблемы (ВКО)	3

**Примечание: так как не все респонденты дали ответы или их ответы не были связаны с тематикой вопроса, количество ответов не коррелирует с количеством респондентов*

Можно сказать, что предлагаемые решения связаны с поставленными задачами. Респонденты дали рекомендации по повышению уровня религиозного и культурного знания населения («открывать научно-исследовательские центры, издавать книги на казахском и русском языках»), подготовке религиозных кадров и по улучшению их благосостояния («открыть в столице исламский университет» «прежде всего, необходимо решить социальные проблемы имамов»), а также предложили разрешить отправления религиозных обрядов в общественных местах («открыть в общественных местах (в аэропортах, автовокзалах, автозаправочных станциях и т.д.) «намазхана» (молельные комнаты), так как люди, которые в дороге испытывают проблемы с этим».

4.2 Религиозная унифицированность мусульманской общины в мечетях

Как отмечалось в предыдущем разделе, одной из наиболее актуальных проблем исламской религии в Казахстане является сохранение религиозной самобытности мусульманского жамагата. Респонденты также упомянули эту проблему как одну из наиболее важных.

В условиях глобализации религиозная палитра казахстанского общества также претерпела серьезные изменения. Несмотря на прошлое давление атеистического режима, сохранивши-

еся после советского периода и начавшие свою деятельность с первых лет независимости религиозные движения, наряду с новоприбывшими движениями из-за рубежа, активизировали свою деятельность, увеличив число конфессий и число верующих людей. Среди них есть достаточное количество исламских религиозных течений, которые пользуясь этно-демографическими и религиозными особенностями нашей страны, целенаправленно внедрились в нашу страну. Помимо псевдосалафитского течения, такие течения как «сулеймания», «гюленисты», «нуристы», «ахмадия» и другие разделили казахстанских мусульман на различные жамагаты и изменили религиозную идентичность.

Эти течения не имеют отдельных молитвенных домов. Именно поэтому большинство из них проводят свои религиозные ритуалы в мечетях. В этой связи, необходимо определить их классификацию на основе их религиозных взглядов и действий.

Для этого респондентам был задан вопрос «Имеется ли разделение мусульман в мечетях по группам, представляющим различные религиозные взгляды?». Ответы показывают, что среди жамагата мечети существует обособленность, и это явление характерно для всех регионов страны (см. Таблицу 11).

Таблица 11. Региональные показатели уровня разделения религиозных групп в мечетях

ОТВЕТЫ	РЕГИОНЫ	КОЛИЧЕСТВО*
Имеется	Западно-Казахстанская, Кызылординская, Туркестанская, Восточно-Казахстанская, Атырауская, Карагандинская, Северо-Казахстанская, Костанайская области, Алматы, Нур-Султан, Шымкент	23
Не имеется	Карагандинская, Кызылординская, Западно-Казахстанская, Атырауская, Павлодарская, Северо-Казахстанская, Алматинская, Карагандинская, Мангистауская, Костанайская, Туркестанская области, Нур-Султан	19

**Примечание: так как не все респонденты дали ответы или их ответы не были связаны с тематикой вопроса, количество ответов не коррелирует с количеством респондентов*

Есть ответы, в которых говорится, что разделения нет, и этот момент общий для всех выше указанных регионов. Таким образом, видно, что в мечетях всех регионов существует как разделение на различные жамагаты, так и отсутствие такого разделения. Данное противоречие указывает на различную ситуацию в мечетях в каждом отдельном регионе.

В целом, если 46 процентов респондентов отметили, что в мечетях имеются разделения, то 38 процентов ответили, что у них не было такого явления. 16 процентов респондентов не ответили на этот вопрос (см. Диаграмму 5).

Диаграмма 5. Уровень разделения жамагата на различные группы по религиозному мировоззрению в мечетях (%)

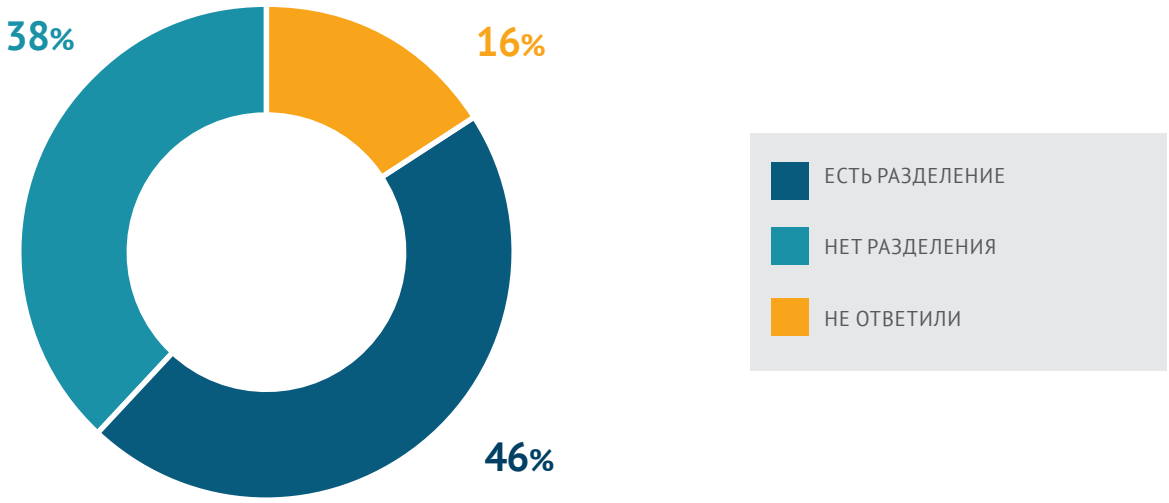

В ходе интервью был задан вопрос «Все верующие в мечетях выполняют одинаково практику/обряды? Надо ли выполнять их одинаково? Для чего это нужно и как этого добиться?» с целью выявления проблем унифицирования религиозных обрядов. Полученные ответы показывают, что в проведении религиозных обрядов нет унификации (см. Таблицу 12).

Таблица 12. Показатели унификации совершения религиозных ритуалов верующих в региональном разрезе

ОТВЕТЫ	РЕГИОНЫ	КОЛИЧЕСТВО*
Одинаково выполняют	Западно-Казахстанская, Карагандинская, Северо-Казахстанская, Алматинская, Мангистауская, Туркестанская, Павлодарская, Костанайская, Кызылординская, Восточно-Казахстанская, Акмолинская, Жамбылская области, Шымкент	23
Имеются различия	Мангистауская, Кызылординская, Западно-Казахстанская, Алматинская, Атырауская, Павлодарская, Северо-Казахстанская, Жамбылская области, Нур-Султан, Алматы	20

В региональном разрезе ситуация неравномерная. То есть в мечетях населенных пунктов областей ситуация различается. Более того, ситуации в мечетях одного города или района отличаются друг от друга.

Диаграмма 6. Унифицированность совершения религиозных ритуалов верующими (%)

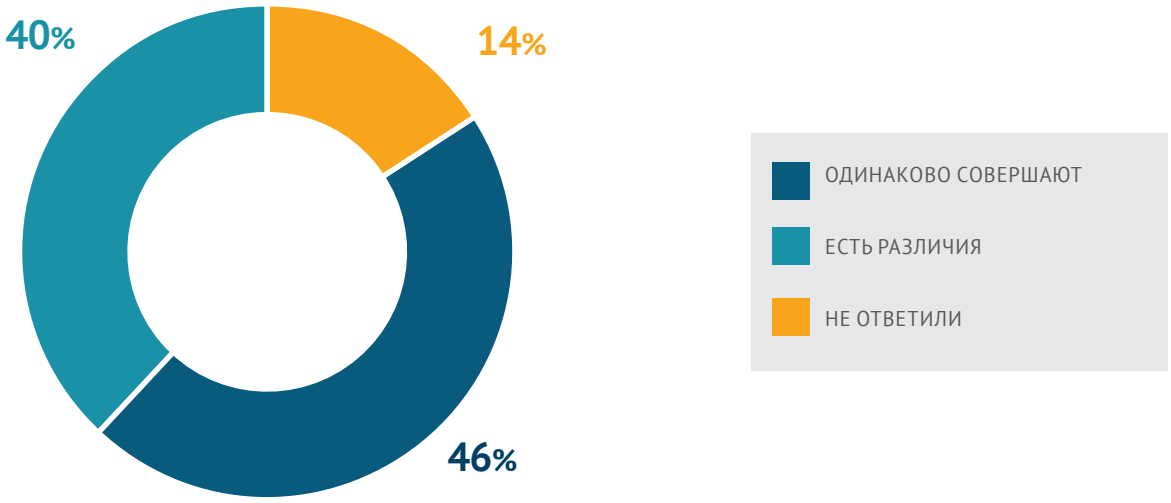

Как видно из диаграммы 6, число респондентов, ответивших «одинаково совершают», преобладает (46%). Доля респондентов, ответивших «есть различия», примерно такая же – 40%. Таким образом, проблема, касающаяся унификации ритуалов в мечетях, является актуальной.

Рекомендации имамов касаются внутреннего единства жамагата:

- «важно сохранить однородность» (Алматинская область);

- «необходимо придерживаться одного мазхаба, чтобы предотвратить межэтнические или религиозные конфликты» (Атырауская область);

- «если не знают, то относимся с понимаем» (Мангистауская область);

- «если будут читать намаз одинаково, то за это получат в 27 раз больше вознаграждения Всевышнего» (Мангистауская область);

- «должны придерживаться ханафитского мазхаба» (Атырауская область);

- «советуемся с жамагатом» (Алматы);

- «призываем молиться одинаково» (Алматы);

- «внутренний порядок мечети должен соблюдаться» (Атырауская область);

- «из всех четырех мазхабов – путь Абу Ханифа – самый праведный» (Алматы).

23 октября 2019 года III Республиканский форум имамов под названием «Духовные ценности как основа единства страны» стал ответом на поднятые респондентами проблемы и связанные с ними озабоченности и сомнения.

Одним из главных вопросов Форума была унификация религиозных практик по всей стране. На форуме был принят ряд важных документов. В частности, были утверждены «Реестр религиозных должностей в структуре ДУМК», «Реестр религиозных обрядов, выполняемых духовными служителями», Духовная платформа мусульман Казахстана «Семь духовных опор» и «Должностные обязанности духовных служителей».

Одним из основных документов является «Реестр религиозных обрядов, выполняемых духовными служителями». На основе этого документа ДУМК собирается активизировать усилия по обеспечению религиозного единства мусульманской общины в мечетях страны.

Таким образом, можно ожидать смелых шагов, предпринятых для укрепления религиозного единства внутри мусульманской общины Казахстана. Однако, можно также предположить, что это будет иметь и негативные последствия: упомянутый документ не сможет объединить различные мусульманские жамагаты, напротив, спровоцирует разделение и усилит напряженность в отношениях с представителями мечетей. Большое количество последователей не ханафитского мазхаба, в частности, псевдосалафиты, уйдут «в тень», что осложнит работу с ними.

4.3 Уровень спроса на исламское образование в мечетях

Наблюдается тенденция к повышению активности ДУМК и его мечетей в сфере религиозного образования. Данный процесс имеет две причины:

1) Необходимость повышения уровня религиозной грамотности для формирования религиозного единства мусульманского жамагата;

2) Увеличение уровня спроса на религиозное образование со стороны жамагата, в связи с увеличением уровня религиозности.

Это подтверждается ответами на следующий вопрос: «Насколько востребовано получение знаний об исламе (курсы, семинары, изучение арабского языка) в мечетях? Как Вы думаете, что можно еще предпринять в данном направлении?» (См. Таблицу 13).

Таблица 13. Уровень спроса на образовательную деятельность в мечетях

№	ОТВЕТЫ	КОЛИЧЕСТВО
1	Высокий спрос (Западно-Казахстанская, Северо-Казахстанская, Алматинская, Павлодарская, Кызылординская, Восточно-Казахстанская, Туркестанская, Атырауская, Мангистауская, , Костанайская, Павлодарская области, Шымкент)	24
2	Высокий спрос на курсы арабского языка (Карагандинская, Кызылординская, Мангистауская, Павлодарская, Жамбылская, Акмолинская, Костанайская, Северо-Казахстанская области, Шымкент)	16
3	Высокий спрос на обучение намазу (Акмолинская, Северо-Казахстанская, Кызылординская, Карагандинская области, Алматы)	5
4	Высокий спрос на изучение Корана (Кызылординская, Акмолинская, Северо-Казахстанская области, Алматы)	5
5	Нет спроса, людей мало (Кызылординская область)	2

Почти все респонденты заявили, что мечети имеют высокий спрос на исламское образование. Существует особый спрос на курсы арабского языка (см. Диаграмму 7).

Диаграмма 7. Уровень спроса на образовательную деятельность в мечетях *(%)*

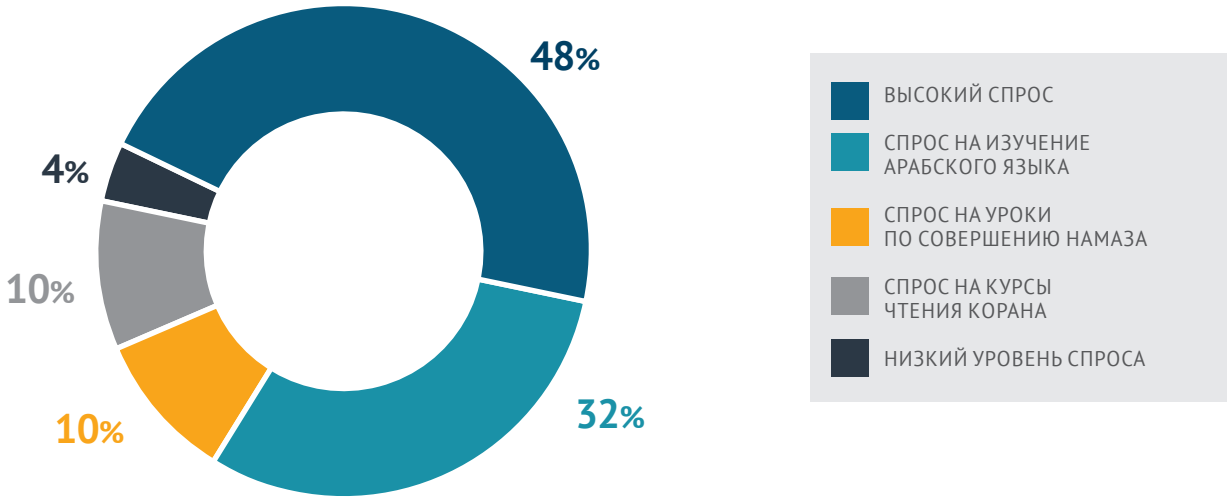

**Примечание: так как не все респонденты дали ответы или их ответы не были связаны с тематикой вопроса, количество ответов не коррелирует с количеством респондентов*

Респонденты также рассказали об особенностях спроса:

- «спрос идет в основном от лиц 25-50 лет» (г. Шымкент);

- «спрос высок, поскольку число посещающих мечеть во время пятничных молитв возросло, а количество вопросов по религии увеличилось» (Алматы);

- «спрос высок, поэтому мы организуем учебные классы, как днем, так и вечером, в зависимости от желания прихожан» (Нур-Султан);

- «спрос есть, мы собираемся открыть медресе по заучиванию Корана для девушек» (Павлодар);

- «есть спрос, но в нашем селе нет учебных курсов, есть только в районном центре» (Акмолинская область).

Несмотря на то, что последний ответ показывает на существование спроса в мечетях, он также показывает и на то, что есть трудности по их открытию. Это, прежде всего, связано с нехваткой кадров.

По данным ДУМК, в настоящее время в центральных мечетях области, города и района регулярно проводятся курсы по повышению религиозной грамотности. По данным на 2018 год, в Республике насчитывается 966 мечетей, имеющих курсы религиозного образования.

В настоящее время в Республике действуют 6 центров по подготовке чтецов Корана при ДУМК. В этих центрах более 500 чтецов получают образование. Это увеличит количество чтецов в стране.

В 2018 году по всей стране прошли обучение 38185 мужчин и 16719 женщин. Для того, чтобы эффективно использовать летние каникулы школьников, при центральных мечетях функционируют специальные дополнительные курсы. Там в 2018 году прошли курсы грамотности и получили обучение 27493 школьника (см. Приложение 3).

Респонденты также внесли предложения по улучшению образовательной деятельности в мечетях (см. Таблицу 14).

Таблица 14. Рекомендации респондентов по улучшению образовательной деятельности в мечетях

№	РЕКОМЕНДАЦИИ	КОЛИЧЕСТВО
1	В школах необходимо ввести арабский язык (Туркестанская область)	1
2	В школах должны больше изучать традиционную религию (Атырауская область)	1
3	Необходимо также отправлять специалистов для проведения учебных курсов в селах (ВКО)	1
4	Нужны женщины-устазы для чтения лекций для женского жамагата (Нур-Султан, Актау)	2
5	Для учебных курсов требуются больше специализированных аудиторий, компьютеров, религиозных книг (Алматинская область)	1

**Примечание: так как не все респонденты дали ответы или их ответы не были связаны с тематикой вопроса, количество ответов не коррелирует с количеством респондентов*

Рекомендации респондентов подтверждают актуальность обсуждаемых выше вопросов. В частности, «необходимо также отправлять специалистов для проведения учебных курсов в селах», «нужны женщины-устазы для чтения лекций для женского жамагата», «для учебных курсов требуются больше специализированных аудиторий, компьютеров, религиозных книг». Эти рекомендации демонстрируют проблему кадров и материально-технического оснащения в мечетях.

Однако, ответ «в школах должны больше изучать традиционную религию» еще раз доказывает, что среди имамов есть специалисты, которые не хотят принимать принципы светского образования.

На основании ответов респондентов можно сделать следующие выводы.

Существует тенденция к увеличению спроса на повышение религиозной грамотности посетителей мечети. Видно, что спрос на арабский язык для чтения Корана особо высок. Вместе с этим, существует высокий спрос на обучение религиозной грамотности среди молодежи. Одним из доказательств является большое количество учеников, обучающихся в мечети (в 2018 году 27 493 школьника получили религиозное образование).

Многие сельские мечети имеют спрос на получение религиозного образования, но не могут открыть курсы по ряду причин. В частности, это нехватка специалистов, средств для привлечения специалистов и нехватка материально-технической базы (компьютеры, специальные помещения, оборудование). Соответственно, жители таких мест часто подвергаются воздействию информации за пределами мечети и вследствие чего уходят в другие течения.

4.4 Проблемы прихожан мечети по вопросам личного характера

Очевидно, что на сегодняшний день мечети стали основной средой для социальных отношений между верующими. Люди посещают мечети не только для того, чтобы удовлетворить свои религиозные потребности. Здесь они решают самые разные проблемы, включая семейные, получают психологические консультации, просят помощи, ищут хороших отношений и моральной поддержки. В связи с этим, для мечети важно изучать потребности посетителей по вопросам личного характера.

Во-первых, изучая личные проблемы посетителей, можно наблюдать динамику изменений службы мечетей и их приоритетов, тем самым, улучшая методы и механизмы работы. Во-вторых, учитывая большое число прихожан мечетей и их постоянное увеличение, государственные органы имеют возможность отслеживания и изучения социального благополучия и основных проблем населения.

В связи с этим, для мечетей важно проводить регулярные статистические и мониторинговые исследования и систематически анализировать результаты.

В ходе интервью респондентам был задан следующий вопрос: «Имамы часто работают с людьми в неформальной обстановке (например, личные беседы). С какими проблемами, в основном, к Вам обращаются люди, посещающие мечеть?».

Полученные ответы показывают, что мечети выполняют различную работу (см. Таблицу 15).

Таблица 15. Проблемы прихожан мечетей по вопросам личного характера

№	ОТВЕТЫ	КОЛИЧЕСТВО
1	Приходят с семейными проблемами: развод, брак, семейный конфликт, пьянство и т.д. (Туркестанская, Западно-Казахстанская, Мангистауская, Кызылординская, Атырауская, Павлодарская, Алматинская, Костанайская, Восточно-Казахстанская, Акмолинская, Жамбылская, Северо-Казахстанская области, Алматинская, Шымкентская, Нур-Султанская)	29
2	Приводят детей, родственников с просьбой направить их на правильный путь (Карагандинская область, Нур-Султан, Западно-Казахстанская)	4
3	Приходят с вопросами джаназы (Северо-Казахстанская, Восточно-Казахстанская области, Алматы)	3
4	Приходят с просьбой материальной помощи (Туркестанская, Карагандинская, Кызылординская, Алматинская, Мангистауская, Атырауская, Костанайская, Северо-Казахстанская области, Алматы, Нур-Султан)	14
5	Для поиска духовности (Карагандинская, Северо-Казахстанская области)	2
6	Приходят с вопросами по поводу благотворительной деятельности (Кызылординская, Атырауская области)	2
7	Приходят с вопросами об исламе (Карагандинская, Кызылординская, Алматинская, Павлодарская, Мангистауская, Акмолинская, Костанайская, Северо-Казахстанская области	10
8	Приходят учиться читать намаз (Карагандинская, Кызылординская, Акмолинская, Жамбылская области, Шымкент, Нур-Султан)	8
9	Приходят, когда сглазят, заболеют или увидят плохой сон (Кызылорда, Туркестанская область, Шымкент)	3

Большинство посетителей мечетей приходят с семейными проблемами: проблемы брака; вопрос о разводе в случае заключения брака в мечети; семейный конфликт; проблема с алкоголем; приводят детей, родственников с просьбой направить их на правильный путь, проблемы джаназы; (см. диаграмму 8).

Диаграмма 8. Проблемы прихожан мечетей по вопросам личного характера *(по количеству)*

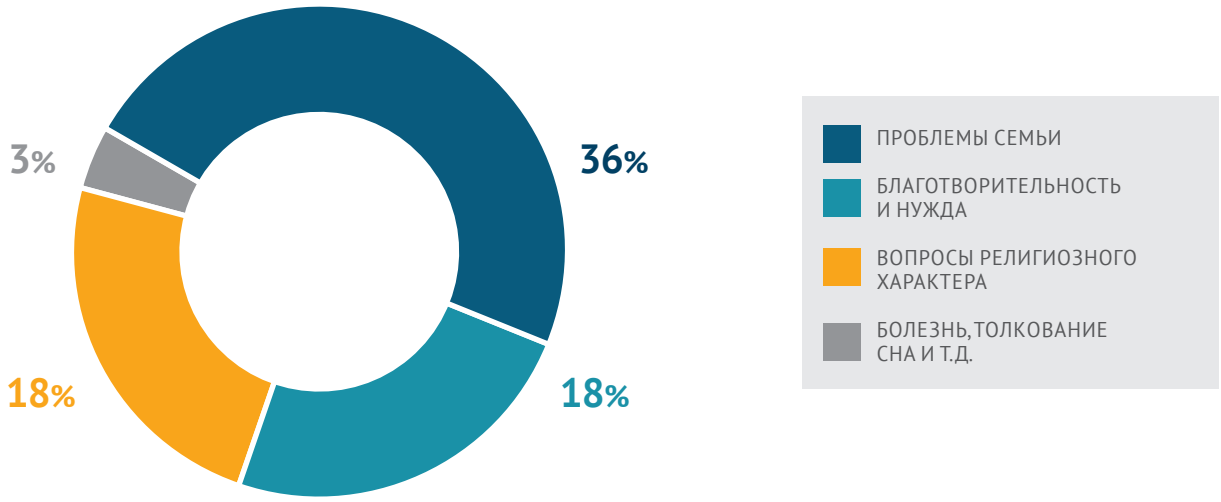

Кто-то приходит с намерением благотворительности, в то время как некоторые из них нуждаются в материальной помощи. Спрос в этой области показывает еще одну серьезную причину, по которой люди приходят в мечеть.

На этом же уровне находится посещение мечетей по вопросам ислама, и это еще раз доказывает, что существует спрос на выше обозначенное религиозное образование.

Среди жителей южных регионов (Кызылординская, Туркестанская области, Шымкент) также есть люди, которые приходят по таким вопросам суеверного характера, как «сглаз», «плохой сон», «болезнь».

В итоге, можно сделать следующие выводы:

Количество социальной помощи, оказываемой мечетью жамагату, увеличивается и систематизируется. Тем не менее, существует слабая работа по методологическому обеспечению, мониторингу и анализу вышеупомянутых проблем прихожан.

Учитывая тенденцию повышения уровня доверия населения к мечетям, есть основания рассмотреть возможности реализации конкретных социальных проектов мечетей. В частности, создание центра по оказанию услуг мусульманским семьям, создание психологического консультационного центра и так далее.

В целом, проводимая работа мечетей с жамагатом, активизация в решении социальных проблем повышает их авторитет среди населения. Это позволит мечетям развиваться как реальным акторам гражданского общества.

4.5 Особенности работы мечетей с женским жамагатом и детьми

Поскольку мужчины составляют большую часть прихожан мечетей, их деятельность была ориентирована на них. Тем не менее, в последние годы наблюдается увеличение числа женского жамагата. Это способствует увеличению спроса на специалистов-женщин, способных работать с женским жамагатом.

В связи с этим, одними из наиболее важных задач для мечетей и, в целом, для общества являются изучение особенностей работы с женским жамагатом, совершенствование методов работы.

Выше мы рассматривали вопрос увеличения количества детей среди посетителей мечети. Что касается несовершеннолетних, то методы и принципы работы с ними в мечетях находятся под особым контролем государства. Как представители традиционной религии, мечети также несут ответственность перед Законом. Однако, в контексте увеличения числа детей, посещающих мечеть, вопросы о том, как мечети работают с ними, как меняется способ их работы, какие вопросы являются приоритетными для детей, сейчас особенно актуальны.

В целях определения этого, респондентам был задан следующий вопрос «Какие особенности Вы можете выделить в работе с женским жамагатом? И в работе с детьми? Какие есть проблемы и что необходимо учитывать при работе с ними? Как Вы считаете, что можно сделать для улучшения работы с жамагатом?».

Прежде всего, рассмотрим вопросы женского жамагата. Их можно разделить на три группы в зависимости от степени работы с женскими группами (см. Таблицу 16):

Таблица 16. Особенности работы мечети с женскими жамагатом

№	РЕКОМЕНДАЦИИ	КОЛИЧЕСТВО*
1	С женским жамагатом работают женщины-устазы	12
2	Проводятся учебные курсы, курсы шитья и кулинарии, мастер классы (Алматы)	1
3	В мечети работает новый сектор «Женщин и девушек» (Туркестанская область)	1
4	Есть женщины, которые хотят слушать лекции, но нет женщин-учителей (Караганда, Западно-Казахстанская область)	9
5	На юге утверждают, что женщина не должна приходить в мечеть, это неправильное утверждение (СКО)	1
6	К нам приходят 3-4 женщины, 5-6 детей на намаз, большинство не ходят в мечеть (Акмолинская область)	2

**Примечание: так как не все респонденты дали ответы или их ответы не были связаны с тематикой вопроса, количество ответов не коррелирует с количеством респондентов*

1) мечети, которые ведут работу с женским жамагатом;

2) мечети, в которых имеется спрос по работе с женским жамагатом;

3) мечети, в которых нет женского жамагата или нет спроса на работу с ними.

Мечети, которые работают с женским жамагатом, привлекают учителей-женщин и проводят лекции. Некоторые мечети имеют высокий спрос на такие лекции. Именно поэтому такие лекции проводятся несколько раз во время рабочего дня. Как отмечалось выше, в мечетях нашей страны в 2018 году 16 719 женщин получили религиозное образование (см. Приложение 3).

Кроме того, ряд мечетей (например, в Алматы) организуют семинары по шитью, кулинарии и воспитанию детей с целью повышения роли женщин как заботливых матерей.

Респонденты также предложили ряд рекомендаций по улучшению работы мечетей с женским жамагатом (см. Таблицу 17). Основным смыслом этих рекомендаций является необходимость подготовки женщин-учителей.

Таблица 17. Рекомендации респондентов по работе с женским жамагатом в мечетях

№	РЕКОМЕНДАЦИИ	КОЛИЧЕСТВО
1	Необходимо спонсировать женские мероприятия и повышать религиозную активность женщин в воспитании детей	1
2	Создать фонд поддержки мусульманских женщин	1
3	В каждой мечети нужна женщина-учитель. Однако, их мало и их жилищные проблемы не решены	4
4	Женщин нужно больше обучать своим обязанностям	1
5	Работа по обучению женщин, проведению лекций для них не сформирована, необходимо приглашать компетентных женщин-учителей из областных центров	1

**Примечание: так как не все респонденты дали ответы или их ответы не были связаны с тематикой вопроса, количество ответов не коррелирует с количеством респондентов*

Работа с детьми также имеет свои особенности. Эти особенности заключаются в следующем:

1) Детей в мечеть обычно направляют родители, поэтому, прежде всего устанавливается тесный контакт с ними (принимается заявление об их согласии, требуется посещение мечети в сопровождении родителей, контроль своевременного выполнения заданий, даваемых детям);

2) Правила обучения детей в мечетях (так как они несовершеннолетние) строго контролируется законом. Поэтому ответственность имамов в этом вопросе возрастает.

3) Поскольку аудитория - это дети, лекторам следует выбирать методики, дискурс и стиль, соответствующие возрасту. В большинстве случаев, имамы часто организуют лагеря при мечетях во время летних каникул, чтобы не мешать урокам в школе. На этих курсах привлекают молодых студентов медресе для работы с учениками в качестве лекторов, что способствует повышению их интереса к религиозным знаниям.

Таблица 18. Особенности работы мечетей с детьми

№	РЕКОМЕНДАЦИИ	КОЛИЧЕСТВО
1	Организуется летний лагерь для детей (Западный Казахстан, Атырауская область)	9
2	Есть специальная группа «Молодежь имана», летом с участием студентов медресе, проводим лекции для детей (Атырауская область)	1
3	Учим детей основам чтения Корана (Актюбинская область)	3
4	Поскольку образование нужно давать совершеннолетним (12-13 лет) (по исламским меркам п/а), мы не преподаем детям дошкольного возраста (Алматы)	1
5	Современные дети больше интересуются смартфонами и компьютерами, поэтому не понимают имамов (Туркестанская область)	2

**Примечание: так как не все респонденты дали ответы или их ответы не были связаны с тематикой вопроса, количество ответов не коррелирует с количеством респондентов*

4) Учебные курсы в основном проводятся с участием детей в возрасте от 7 лет и старше, большинство из них совершеннолетние.

Ответы на интервью показывают, что большинство мечетей организуют летние лагеря для учеников и проводят широкую работу по повышению религиозной грамотности (см. Таблицу 18).

Ответы «есть специальная группа «Молодежь имана», летом с участием студентов медресе, проводим лекции для детей», «организуется летний лагерь для детей» подтверждает то, что мы упоминали выше.

По данным ДУМК, в 2018 году 27 493 ученика во время летних каникул получили религиозное образование на специальных курсах, организованных центральными мечетями. (см. Приложение 3).

4.6 Уровень влияния проповедей имамов на жамагат

Как обсуждалось в предыдущих разделах, приоритетом деятельности имамов является чтение лекций и проповедей. Имамы регулярно выполняют эти виды работ по пять раз в день до или после намаза. Сотни людей посещают мечеть каждый день. Такие важные вопросы как выбор жамагатом традиционного пути, интерес к этому пути, защита от деструктивных течений, повышение религиозной грамотности, зависят от качества проповедей и лекций имамов.

В рамках интервью респондентам были заданы вопросы: «Имеют ли Ваши проповеди эффект, влияние на людей? Если да, то в чем это выражается? Если нет, то чем это можете объяснить?».

Полученные ответы показывают, что имамы удовлетворены своими ораторскими навыками (см. Таблицу 19).

Таблица 19. Уровень влияния проповеди на людей в оценках имамов

№	ОТВЕТЫ	КОЛИЧЕСТВО
1	Влияет	38
2	Частично влияет	1
3	Это оценят люди	11

По результатам опроса, 76 % респондентов утверждают, что их проповедь оказывает влияние на людей (см. Диаграмму 9). 22 % респондентов не стали оценивать свою работу. 2% респондентов считают, что они «частично влияют».

Диаграмма 9. Уровень влияния проповеди на людей в оценках имамов *(%)*

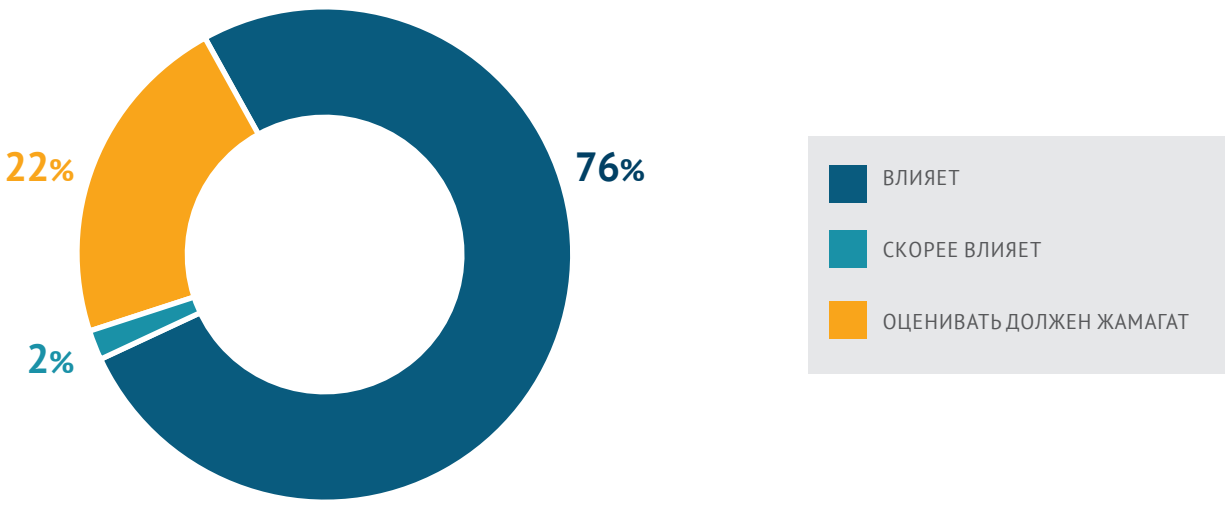

Ниже перечислены факторы, которые уменьшают влияние проповеднической работы:

• «темы пятничной проповеди назначает ДУМК, поэтому бывают случаи, когда тема проповеди не интересует людей»,

• «некоторые имамы не обращают внимания на ритм и стиль речи».

В этом случае, нужно отметить три проблемы:

1) ДУМК утверждает темы пятничной проповеди. Однако, одним из недостатков этого является то, что не учитывается местная специфика (этнодемографическая, социокультурная, географическая и т.д.) каждого региона и его населенных пунктов. Поскольку пятничная лекция собирает многолюдную аудиторию, централизованно определенные темы могут не отвечать, должным образом, потребностям местного жамагата.

Ответ «темы пятничной проповеди назначает ДУМК, поэтому бывают случаи, когда тема проповеди не интересует людей» вполне может вызвать дискомфорт у аудитории в связи с тем, что это не отвечает их интересам. В связи с этим, необходимо рассмотреть вопрос материалов, которые бы отвечали потребностям местных жамагатов.

2) Одной из причин, которые уменьшают влияние проповеди, является недостаточный уровень ораторских способностей имамов. Поэтому необходимо разработать специальные методические пособия и семинары, чтобы повысить ораторские способности имамов.

3) Имамы субъективно высоко оценивают влияние своих проповедей. Однако, не существует каких-либо инструментов и индикаторов, разработанных в области оценки влияния проповеди имама. Неофициальными индикаторами служат следующие высказывания имамов: «если бы не нравилось, они бы встали и вышли», «интерес виден в их глазах», «после проповеди, они подходят и задают различные вопросы, благодарят», «так как проповеди интересны, увеличивается число тех, кто приходит читать намаз».

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По результатам исследования, есть основания для следующих выводов, рекомендаций и предложений:

1) Ответы на поставленные вопросы, целью которых было выявление уровня знания имамов о светскости, показали, что большинство респондентов имеют средний уровень информированности. То есть имамов, давших развернутый и систематизированный ответ по светскости, не было.

Имамы, которые указали на принципы «свободы религий» и «отделения государства от религий», полностью упустили из виду принцип «отделения школы от религий». Ни один из этих имамов не указал этот принцип. Это явление можно связать с двумя причинами. Если первая причина заключается в том, что имамы действительно не проинформированы об этом, то другая связана с тем, что они не хотят принимать этот принцип.

Рекомендации и предложения:

Исходя из вышеизложенного, мы считаем целесообразным принять следующие меры:

- Разработка, распространение методических пособий и на основе этого организация учебных курсов по разъяснению ценностей и принципов светскости с целью формирования общей позиции и знаний о светскости среди имамов ДУМК

2) Имамам был задан вопрос об укреплении межконфессионального согласия. На основе вопроса, определен уровень межконфессионального познания и отношение к другим конфессиям. По результатам опроса, большинство респондентов ограничились ответами о необходимости дальнейшего межконфессионального согласия и примирения. То есть многие не смогли дать конкретные рекомендации. В большинстве случаев их рекомендации ограничиваются проповеднической и разъяснительной работой в рамках их конфессий.

Рекомендации и предложения:

- В рамках укрепления межконфессионального согласия, необходимо выявить идеи и ценности объединяющие различные этносы и религии посредством комплексного изучения с философско-культурной позиции сакральных и исторических мест всех регионов страны, литературного и культурного наследия этносов, их фольклора, а также их популяризация среди населения посредством различных форматов и коммуникационных каналов связи;

- укрепление межконфессионального согласия путем объединения усилий конфессий в рамках конкретных социально-ориентированных проектов;

- в целях межкультурного общения организация экскурсии в культовые сооружения для представителей различных конфессий, особенно молодежи;

- организация семинаров для имамов на темы межконфессионального согласия и мира.

3) Поскольку имамы занимаются деятельностью в духовной и культурной сфере, в процессе их повседневной работы, у них есть хорошие возможности для пропагандирования ценностей и целей, изложенные в программе «Рухани жаңғыру». Такая работа ДУМК и мечетей по обеспечению преемственности религиозных ценностей и традиций уже ведется в течении нескольких лет. В целом, можно сказать, что имамы уже знакомы со спецификой подобной работы.

Однако, по полученным результатам ответов можно сделать вывод, что большинство респондентов не знакомы с программой «Рухани жаңғыру» в достаточной степени. Поскольку название программы уже говорит само за себя, все респонденты пропагандируют общее духовное образование и проповедуют в этом направлении.

Рекомендации и предложения:

- Духовным управлением мусульман Казахстана утвердить план действий по реализации программы «Рухани жаңғыру», существенное и методологическое совершенствование проповеднической, учебно-исследовательской и исследовательской деятельности имамов;

- Рассмотреть темы для разъяснения программы «Рухани жаңғыру» на республиканских и местных учебных курсах, направленных на повышение квалификации имамов

4) В настоящее время ДУМК уделяет особое внимание светскому образованию религиозных служителей. Эти цели реализуются в двух направлениях: в рамках программы академического религиозного образования (Университет Нур-Мубарак и медресе) и в рамках курсов по повышению квалификации имамов.

Основную мотивацию для светского образования можно увидеть в ответах, что «имам должен быть разносторонним, чтобы быть успешным в любой среде», и что «мирское и религиозное образование должно быть равным». Подавляющее большинство респондентов дали аналогичные ответы.

В целом, можно предположить, что ответы на вышеуказанные вопросы, т.е. стремление имамов к получению светского образования напрямую связаны с недостаточной осведомленностью о светскости.

Рекомендации и предложения:

- Чтобы улучшить уровень знаний имама о светскости, ДУМК желательно ввести систему классификации и дифференциации имамов в соответствии с уровнем светского образования в рамках курсов повышения квалификации

5) В 2017 году ДУМК официально разработал новое положение об аттестации духовных сотрудников. В целом, имамы высоко оценивают новые требования к аттестации. В частности, первая часть аттестации - это компьютерный тест, что является удобным в плане экономии времени. Также вопросы об истории Казахстана и по этике имама отражают положительные результаты экспертной работы.

Однако, имеются и недостатки. По некоторым данным респондентов, результат показывает, что график аттестации нестабилен и что задание они получают от регионального центра только за одну неделю до аттестации.

Выяснилось, что были имамы, которые не могли пользоваться компьютером во время аттестации. Даже если их малое количество, это иллюстрирует некоторые недостатки в работе мечетей: некоторые имамы не используют компьютер в своей повседневной работе. Соответственно, инновационный потенциал Духовного управления мусульман Казахстана и его мечетей в информационно-цифровую эпоху обуславливает необходимость повышения конкурентоспособности.

Рекомендации и предложения:

- строгое соблюдение правил ДУМК на этапах аттестации, усиление ответственности организаторов и ужесточение наказания по результатам аттестации имамов;

- организация и проведение для имамов учебных курсов по компьютерной грамотности;

- включить в перечень задач по аттестации вопросы по оценке;

компьютерной грамотности имамов;

- запустить проект «Цифровая мечеть», обеспечивающий оснащение мечетей всех уровней компьютерами, доступом в Интернет и многими видами услуг.

6) Респонденты в целом удовлетворены процедурой назначения имамов. Однако имеются не-

которые трудности с их назначением: низкая зарплата сельских имамов и отсутствие жилья большинства религиозных служителей; трудности в привлечении специалистов, поскольку в мечетях не предусмотрены вопросы служебного жилья для служителей мечети.

Рекомендации и предложения:

- систематическое решение социального положения сельских имамов путем создания специального фонда ДУМК;

- рассмотреть возможность привлечения и трудоустройства женщин-устазов в сельских и районных мечетях за счет мечетей и спонсоров областного уровня.

7) Удовлетворенность имамов своей зарплатой составляет 74 процента. Хотя имамы удовлетворены своей заработной платой, их эмоциональное настроение несовместимо с тем, что они говорят. Так как они находятся на пути служения Богу, ответ «я не удовлетворен» может быть воспринят как «я не проявляю смирение перед Богом», тогда как нелегкое материальное состояние не позволяет ответить «я удовлетворен». Поэтому большинство имамов ответили «**благодарен** (шүкір)» и «**удовлетворен** (қанағат)».

Одним из основных факторов, которые мешали имамам выражать свои мнения об удовлетворенности заработной платы и о проблемах социальных условий, была преобладание духовности и отсутствие прагматического подхода в деятельности ДУМК и мечети.

Одним из наиболее успешных опытов по систематическому решению социальных проблем имамов в регионах является опыт Атырауской области. Так, все имамы обеспечены стабильной заработной платой, жильем и служебным транспортом. Все имамы обеспечены стабильной заработной платой, жильем и служебным транспортом.

Рекомендации и предложения:

- Чтобы систематически решать социальные проблемы мечетей и специалистов, следует разработать бизнес-план ДУМК и рассмотреть вопрос о расширении предпринимательской деятельности в сельском хозяйстве, сфере услуг, производстве;

- В рамках проектов мечетей (комплексов мечетей), которые будут строиться для решения жилищных проблем, ДУМК следует рассмотреть вопрос о строительстве служебного жилья для имамов на территории мечети;

- для решения жилищного вопроса имамов ДУМК стоит разработать план мероприятий в рамках акции «Имамы бар елдің иманы бар» и инициировать строительство служебного жилья для имамов в населенных пунктах, требующей мобилизации населения на основе принципа «Асар».

8) Ответ респондентов состоял в том, что квалификации имамов были в основном реализованы в двух странах:

1) Академия повышения квалификации «Хасеки» в Турции;

2) Университет «Аль-Азхар» в Египете.

Ряд респондентов отметили о том, что они сами получили образование в данных образовательных учреждениях, в то время как другие респонденты ответили, что их коллеги ездили учиться и отметили доступность этих курсов.

Предложение:

- Учитывая историческую роль религиозных школ в Казани (Россия, Татарстан) и Бухаре (Узбекистан), рассмотреть вопрос подписания договора об обучении казахстанских имамов в исламских учебных заведениях этих регионов.

9) 88% респондентов (44 имама) отметили, что они встречают представителей деструктивных религиозных течений в своих мечетях. В этом случае следует отметить, что имамы подразумевают течение «псевдосалафизма».

«Псевдосалафиты» по-прежнему отказываются признавать акыду (веру) традиционной религии и ритуалов, и продолжают исповедовать свои религиозные убеждения. Таким образом, они сохраняют культурный статус анклава среди жамагата мечети.

86 процентов респондентов (43 имама) сообщают, что в их мечетях нет конфликта с представителями деструктивных религиозных течений. В этом случае наблюдается тенденция последователей деструктивных течений к нормальным, терпимым (толерантным) отношениям с представителями мечетей.

Рекомендации и предложения:

- Для повышения общественного имиджа имамов мечети ДУМК необходимо реализовать проект «Интеллигентный имам», направленного на формирование референтной группы из 10 кандидатов. В рамках проекта будет создан пул мусульманской интеллигенции, что повысит привлекательность традиционного ислама и духовного лидера мусульманской общины;

- проведение специальных следственных действий с правоохранительными органами с целью выявления случаев давления со стороны последователей деструктивных религиозных течений по отношению к имамам и жамагату в региональных мечетях;

- проведение социологических исследований направленных на определение особенностей взаимоотношения последователей деструктивных религиозных течений с имамами и традиционным жамагатом, а также анализ состояния их культурного анклава.

10) Духовное управление мусульман Казахстана уделило особое внимание вопросу подготовки русскоязычных имамов, как одной из приоритетных задач. Поэтому на базе религиозных учебных заведений открываются русскоязычные группы, выпускаются специалисты. Однако работа данного процесса происходит медленно.

Многие мечети страны предоставляют услуги на русском языке для русскоязычного жамагата. Наряду с проведением религиозных обрядов на русском языке, они также публикуют русскоязычный контент на своих информационных сайтах.

В некоторых мечетях представителей русскоязычного жамагата не обслуживают на русском языке по объективным и субъективным причинам. Среди объективных причин - нехватка русскоязычных специалистов, требование жамагатов оказывать услуги на казахском языке, субъективными причинами являются случаи личные принципы имамов выражающихся в отказе от проведения проповедей на русском языке. Есть основания полагать, что это связано с тем, что со стороны ДУМК не установлено единой позиции и регламента, или что в регионах четко не установлена система обратной связи с местным жамагатом.

Рекомендации и предложения:

- мониторинг ДУМК по проблемам обеспечения мечетей в регионах русскоязычными специалистами;

- увеличить количество русскоязычных специалистов путем создания русскоязычных групп на базе всех медресе-колледжей;

- центральному аппарату ДУМК и региональным главным имамам необходимо создать и внедрить систему обратной связи с жамагатами мечетей.

11) В мечетях широко проводятся мероприятия по предотвращению влияния деструктивных религиозных движений. Тем не менее, нет централизованной единой методики их проведения. То есть каждая мечеть действует на основе собственного опыта.

Большая часть работ в этой области проводится в форме непосредственного индивидуального контакта с посетителями мечетей. Это, конечно, один из самых эффективных способов. Однако информационно-коммуникационная активность мечетей в информационном пространстве низкая, в частности в социальных сетях и интернет-ресурсах. Одна из основных причин этого заключается в том, что, как отмечалось выше, мечети недостаточно оснащены мультимедийным оборудованием (компьютером, интернетом, проектором, звуковыми и записывающими устройствами и т.д.), а также низкий уровень грамотности пользования компьютером имамами.

Рекомендации и предложения:

- В целях систематизации и улучшения качества работы по профилактике деструктивных религиозных течений в мечетях, необходимо разработать специальное методическое пособие с привлечением различных специалистов (теологов, религиоведов, психологов, социологов, культурологов, философов, педагогов, историков, юристов) и внедрить их в обязательном порядке в работу всех мечетей;

- в целях повышения активности имамов в медиа, необходимо разработать специальные методические пособия и курсы повышения квалификации в сотрудничестве с Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан.

12) удовлетворенность имамов работой государственных органов в области противодействия деструктивной идеологии и течений составляет 82 процента (41 имам).

В этом контексте, большинство респондентов отметили, что во всех регионах практикуется стабильное и широкое сотрудничество между государством и мечетями. Однако, имеют место быть случаи, когда в рамках привлечения мечетей к сотрудничеству с местными государственными органами, имамам мечетей неофициально были вверены функции государственного должностного лица.

Рекомендации и предложения:

- Принять отдельные нормативные документы, четко регулирующего взаимоотношения государственных органов и религиозных субъектов (религиозных организаций и представителей религии), включая их сотрудничество.

13) Респонденты отмечают ряд актуальных проблем в контексте ислама, которые можно сгруппировать следующим образом: вопросы сохранения религиозной идентичности (10 респондентов); кадровые проблемы мечетей (7 респондентов); низкий уровень религиозного и культурного знания населения (4 респондента).

Рекомендации и предложения:

- В целях должной оценки религиозной ситуации в стране, Правительству Республики Казахстан рассмотреть возможность выяснения ситуации в области религиозной идентичности казахстанцев на основе национальной переписи, проводимой в 2020 году.

14) 46% респондентов считают, что в мечетях могут быть случаи разделения жамагата на различные течения. 38 процентов респондентов отрицали это, в то время как 16 респондентов не ответили на этот вопрос.

46% процента респондентов заявили, что в выполнении религиозных обрядов сохраняется унифицированность. Тогда как 40% процентов респондентов отметили, что у них нет подобной унифицированности в мечетях.

23 октября 2019 года на III Республиканском форуме имамов были приняты ряд документов, включая «Реестр религиозных обрядов ДУМК». На основании этого документа Духовное управление мусульман Казахстана намеревается усилить меры по обеспечению религиозной унифициро-

ванности мусульманской общины в мечетях страны. Таким образом, можно ожидать смелых шагов, предпринимаемых для укрепления религиозной унифицированности мусульманской общины Казахстана. Однако можно предположить, что это будет иметь следующие негативные последствия: документ не сможет объединить различные мусульманские жамагаты, напротив, спровоцирует разделение и усилит напряженность в отношениях с представителями мечетей. Это затруднит работу с последователями псевдорелигиозных течений, других мазхабов, в частности псевдосалафитов.

Рекомендация:

- Прежде чем укреплять религиозную унифицированность в мечетях, необходимо прежде всего провести научный и экспертный анализ в целях предотвращения разделения и напряженности в религиозной общине.

15) Существует тенденция увеличения спроса повышения религиозного образования среди прихожан мечети. Имеется также высокий спрос по изучению арабского языка для чтения Корана. Наряду с этим, видна тенденция увеличения намерений среди молодежи по повышению религиозного образования. Количество учеников, обучающихся в мечети, является одним из доказательств этого (в 2018 году 27 493 ученика получили религиозное образование).

Хотя во многих сельских мечетях существует спрос получения религиозного образования, они не способны открыть курсы по ряду причин. В частности, это нехватка специалистов, нехватка средств для привлечения специалистов и нехватка материально-технической базы (компьютер, специальное помещение, оборудование). Соответственно, жители таких сел часто подвергаются воздействию источников информации за пределами мечети и различным течениям.

Рекомендации и предложения:

- Духовному управлению мусульман Казахстана рассмотреть вопросы проведения семинаров в сельских мечетях, изучая потребности всех мечетей страны по повышению уровня религиозного образования;

- Создание условий для онлайн-лекций, рассмотрение вопроса о материально-техническом обеспечении мечетей;

- Совершенствование подготовки женщин-устазов на базе медресе-колледжей.

16) Большинство посетителей мечети приходят с семейными проблемами (браки, разводы, семейные ссоры и т.д.). На втором месте приходят с проблемами и вопросами касательно благотворительности и материальных нужд, а также приходят с вопросами об исламе.

В целом, ряд социальных услуг, которые мечети оказывают населению, увеличивается и систематизируется. Тем не менее, существует слабая работа по методологическому обеспечению, мониторингу и анализу вышеупомянутых услуг.

Учитывая тенденцию населения к повышению уровня доверия к мечетям, есть основания рассмотреть возможность реализации конкретных социальных проектов. В частности, создание центра по оказанию услуг для мусульманской семьи, создание психологического консультационного центра и так далее.

Рекомендации и предложения:

- **С помощью анализа личных проблем прихожан мечетей, контролировать динамику изменений функциональных обязанностей и приоритетов мечетей и на основе этого со стороны ДУМК необходимо рассмотреть возможности совершенствования методов и механизмов в этой сфере. В связи с этим, в мечетях следует систематически анализировать регулярную статистику и мониторинг по этому вопросу;**

- учитывая тот факт, что прихожане мечети все больше озабочены семейными вопросами лич-

ного характера, необходимым является для ДУМК создание центров по оказанию помощи мусульманским семьям во всех областных центральных мечетях;

- учитывая численность населения и постоянный рост числа прихожан мечети, местными государственными органами формировать механизмы мониторинга и изучение социальных проблем и проблем населения на базе мечетей;

- принимая во внимание то, что роль мечетей ДУМК в благотворительности возрастает, важно, чтобы система работы в этой области была разработана и принята отдельная концепция и этический кодекс по проведению благотворительных мероприятий.

17) Мечети можно разделить на три группы в зависимости от уровня их работы с женскими группами: мечети, которые ведут работу с женскими группами; мечети, в которых имеется спрос по работе с женщинами; мечети, которые не имеют спроса, в связи с отсутствием женских групп.

Мечети, работающие с женскими группами, привлекают женщин -лекторов и проводят лекций. Кроме того, ряд мечетей (например, Алматинская) организуют курсы по шитью, кулинарии и воспитанию детей с целью повышения роли женщин в семье.

В целом, одной из основных трудностей в этом вопросе является нехватка женщин-специалистов. Поэтому в религиозных учебных заведениях существует высокий спрос на женщин-устазов.

Работа с детьми также имеет свои особенности: прежде всего, установить тесный контакт с родителями детей; организация летнего лагеря для детей, организация курсов по повышению религиозной грамотности; преподаватели выбирают методику, соответствующую возрасту (например, привлекать молодых специалистов приблизительного возраста с учениками в качестве лекторов, которая поспособствует повышению их интереса к знаниям в области религии).

Рекомендации и предложения:

- Министерству образования и науки, Министерству информации и общественного развития РК в сотрудничестве с ДУМК, провести обзор программ курсов религиозной грамотности для школьников на летних каникулах и пересмотреть аспекты, противоречащие ценностям и принципам светскости, светского образования.

18) 76% респондентов заявили, что их проповеди оказывают влияние на жамагат. Однако эти оценки субъективны, так как нет инструментов и индикаторов, которые специально разработаны в этой области. В контексте неофициальных индикаторов, имамы высказали следующие суждения: «они обычно покидают мечеть, если их не удовлетворяет проповедь», «их интересы отражены в их взглядах», «после окончания проповеди, они подходят к имаму, задают вопросы и благодарят его», «количество посетителей мечети увеличилось, в связи с их интересом к проповедническим темам».

Среди причин, которые могут снизить уровень влияния проповеди, также является отсутствие способностей к публичному выступлению и низкий уровень интереса к проповедническим темам, определенным Духовным управлением мусульман Казахстана.

Рекомендации и предложения:

- В связи с тем, что во время пятничных проповедей собирается наибольшая аудитория, ДУМК необходимо при определении централизованных тем проповедей учитывать местные потребности и адаптировать их к этим потребностям;

- Разработка специальных методических пособий, проведение семинаров по повышению навыков публичных выступлений имамов;

- С целью обеспечения обратной связи между имамами и жамагатом, необходимо после каждой пятничной проповеди, оценивать качество работы мечети и проводить опросы для выявления потребностей прихожан и на основе этого рассмотреть механизмы улучшения работы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Ashyq Alan. «Qazaqstan» Ұлттық телеарнасы

https://www.facebook.com/ashyqalan/videos/708172199661813

2. Бергер П. Священная завеса. Элементы социологической теории религии. - Мәскеу: Новое литературное обозрение, 2019. - 216 б. - (Сериясы: Studia religiosa)Католическая церковь в тренде. Она презентовала умные четки eRosary. Информационное агенство 24. 19 октября 2019 г.

https://24.kg/tehnoblog/132706_katolicheskaya_tserkov_vtrende_ona_prezentovala_umnyie_chetki_eRosary/

3. Гараджа В.И. Социология религии. Учебное пособие, для студентов и аспирантов гуманитарных специальностей. – Мәскеу: «Наука». 1995 – 235 б.

http://socioline.ru/files/5/39/garadzha.pdf

4. Діни таным, ақида туралы түсінік. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы

http://fatua.kz/kz/post/view?id=190

5. Жандосова Ш.М. Қазіргі әлемдегі діни экстремизм: саясаттанулық талдау: Монография / Ш.М. Жандосова. – Жалпы ред. З.К. Шәукенова, С.Е. Нұрмұратов. – Алматы: ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, 2016. – 188 б.

http://iph.kz/doc/ru/1087.pdf

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

ГАЙД ЭКСПЕРТНОГО ГЛУБИННОГО ИНТЕРВЬЮ ИМАМОВ

Преамбула

Глубинное интервью – это один из методов качественного исследования, заключающегося в личной беседе интервьюера с респондентом с целью выявления определенных идей, мнений, мыслей на заданные цели и задачи. Экспертное глубинное интервью – интервью с экспертом или специалистом в определенной области. Глубинное интервью приобретает особенное значение, когда проводится совместно с другими методами, такими как массовый опрос, так как позволяет представить более полный контекст исследуемой темы.

Данный «гайд» служит в качестве ориентирующего руководства при проведении глубинного интервью имамов Республики Казахстан.

Цели и задачи:

Целью глубинного интервью является выявление экспертных мнений о ситуации и проблемах в мусульманской общине и деятельности ДУМК.

Задачами глубинного интервью имамов являются исследование мнений экспертов:

- по улучшению государственно-конфессиональных отношений;
- о порядке аттестации имамов в Духовном управлении мусульман Казахстана;
- о процессуальных методах назначения имамов;
- о проблемных моментах в работе с приверженцами деструктивных течений;
- об унифицировании религиозных обрядов среди прихожан мечети;
- о социокультурных, политических и иных проблемах мусульман Казахстана;
- о проблемах системного характера в деятельности ДУМК.

Размер выборки и критерии выбора:

Интервью проводится у 50 религиозных служителей (имамов) Республики Казахстан.

Вопросы для интервьюера

Замечания для интервьюера

• Заранее уведомите интервьюируемого о том, что интервью будет записано на диктофон.

• Нижеследующие вопросы являются наводящими и представляют собой приблизительную структуру интервью.

• Задаваемые вопросы, которые не входят в нижеследующий список, обязаны следовать целям и задачам глубинного экспертного интервью.

• Время проведения интервью: 50-70 минут.

I. Анализ государственно-конфессиональных отношений

1. Наша страна, согласно Конституции, признается светским государством. Что это значит для мусульман, ДУМК и лично для Вас?

2. Как Вы знаете, государство активно продвигает идеи толерантности, взаимопонимания в межконфессиональной сфере. Что еще можно предпринять для дальнейшего обеспечения межконфессионального согласия в Казахстане?

3. Что Вы делаете для реализации программы «Рухани Жаңғыру»?

II. Образование и квалификация имамов

4. Как Вы относитесь к получению имамами светского образования? Насколько важно для Вас получение дополнительного образования?

5. В 2017 году ДУМК официально разработал новое положение об аттестации духовных сотрудников. Как имамы проходят аттестацию? Как Вы ее прошли, что положительного или отрицательного Вы могли бы выделить? Какие у Вас есть предложения по улучшению аттестации имамов?

6. Как осуществляется назначение на должности имамов? По Вашему мнению, с какими трудностями сталкиваются люди, претендующие на должность имама? Что можно улучшить?

7. Отправляет ли ДУМК имамов на повышение квалификации/обучение в другие страны? Если да, то чаще всего в какие страны и почему?

8. Удовлетворены ли Вы своей заработной платой?

III. Проблемы деструктивных религиозных течений

9. Работая в мечетях, как часто Вы сталкиваетесь с представителями деструктивных религиозных течений? Были ли у Вас конфликты с представителями этих течений?

10. Некоторые эксперты в области религии считают, что одним из факторов распространения деструктивных идей среди мусульман является непонимание русскоговорящими мусульманами проповедей на казахском языке в мечетях. Есть ли такие проблемы у Вас и как Вы их решаете?

11. Что делаете лично Вы для недопущение ухода прихожан в деструктивные религиозные течений и какие еще меры Вы можете предпринять в этом направлении?

12. Достаточно ли государство уделяет внимание борьбе и профилактике деструктивных взглядов и деструктивной деятельности?

IV. Актуальные проблемы в мусульманской умме

13. Какие проблемы ислама в Казахстане Вы можете назвать? Как их можно решить? Каково Ваше видение развития ислама в нашей стране?

14. Все верующие в мечетях выполняют одинаково практику/обряды? Надо ли выполнять их одинаково? Для чего это нужно и как этого добиться?

15. Насколько востребовано получение знаний об исламе (курсы, семинары, изучение арабского языка) в мечетях? Как Вы думаете, что можно еще предпринять в данном направлении?

16. Имамы часто работают с людьми в неформальной обстановке (например, личные беседы). С какими проблемами, в основном, к Вам обращаются люди, посещающие мечеть?

17. Какие особенности Вы можете выделить в работе с женским жамагатом? И в работе с детьми? Какие есть проблемы и что необходимо учитывать при работе с ними? Как Вы считаете, что можно сделать для улучшения работы с жамагатом?

18. Имеется ли разделение мусульман в мечетях по группам, представляющим различные религиозные взгляды?

19. Имеют ли Ваши проповеди эффект, влияние на людей? Если да, то в чем это выражается? Если нет, то чем это можете объяснить?

«БЕКІТЕМІН»
Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының төрағасы, Бас мүфти Ержан қажы Малғажыұлы

«15» мамыр 2013 жыл

«Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы»
Республикалық ислами діни бірлестігі
аттестациялық (*сараптау*) комиссиясының

ЕРЕЖЕСІ

1. Жалпы ережелер

1.1. Осы Ереже «Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы» республикалық ислами діни бірлестігі (*бұдан әрі - ҚМДБ*) Жарғысының 12 тарауының (*Сараптау комиссиясы*) 12.1. және 12.2. бөлімдерін орындау мақсатында жасалып отыр.

1.2. Комиссияны құрған заңды тұлғаның аты:

қазақ тілінде: «Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы» Республикалық ислами діни бірлестігі (*бұдан кейін - ҚМДБ*), мемлекеттік қайта тіркеу куәлігінің №1260-1900-ДБ, «19» маусым 2012 жыл;

орыс тілінде: Республиканское исламское религиозное объединение «Духовное управление мусульман Казахстана» (*далее - ДУМК*), свидетельство о государственной перерегистрации №1260-1900-ДБ, от «19» июня 2012 года.

1.3. Мекен-жайы: Қазақстан Республикасы, индекс: 050016, Алматы қаласы, Медеу ауданы, Пушкин көшесі, 12 үй.

1.4. Комиссия ҚМДБ төрағасының шешімі негізінде құрылады және таратылады.

2. Аттестация өткізудің мақсаты мен мәні

2.1. Аттестациядан өткізу мақсаты - ҚМДБ өкілдерінің ислами діни даярлығы деңгейін, құқықтық мәдениетін, азаматтармен жұмыс істеу қабілетін айқындау. Ол белгіленген кестеге сәйкес жүзеге асырылады.

2.2. Аттестация кезінде негізгі бағалау өлшемі ретінде дін өкілдерінің өздеріне жүктелген міндеттерді орындау қабілеті болып табылады.

2.3. Аттестациялауға, ҚМДБ барлық қызметкерлері жатады.

2.4. Дін өкілдері қызметке келген күннен кейін әрбір кезекті үш жыл сайын, бірақ осы лауазымға орналасқан күннен бастап кемінде алты ай өткеннен кейінгі мерзімде, аттестациядан өтеді. Бұл ретте аттестация аталған мерзім (*екі жыл алты ай*) толған күннен бастап үш айдан аспайтын мерзімде өткізілуге тиіс.

2.5. Аттестацияны өткізу келесі кезеңдерден тұрады.

1) аттестация өткізуге дайындық;

2) сараптау комиссиясы арқылы аттестацияны өткізу;

3) сараптау комиссиясының шешім шығаруы;

4) Бас мүфти сараптау комиссиясының шешімін қарастырып, бекітуі.

2.6. Дін қызметкерлерінің аттестациядан өту мәселелерін, аттестациялануға тиіс қызметкерлерді қызметке тағайындауға және қызметтен босатуға құқығы бар лауазымды тұлға ҚМДБ төрағасы, Бас мүфти болып табылады.

3. Аттестация өткізуге дайындықты ұйымдастыру

3.1. Аттестация өткізуге дайындықты кадр қызметі ұйымдастырады. Аттестация өткізуді кадр бөлімі аппарат басшысымен келісе жасайды. Дайындық мынадай шараларды қамтиды:

1) аттестациядан өтушіге қажетті құжаттарды дайындау;

2) аттестация өткізудің кестесін әзірлеу;

3) аттестация өткізудің мақсаты мен тәртібі туралы түсіндіру жұмыстарын ұйымдастыру.

3.2. ҚМДБ кадр бөлімі алты ай ішінде бір рет осы Ереженің 2.4. тармағына сәйкес аттестациялануға тиіс қызметкерлерді анықтайды.

3.3. Бас мүфти аппарат басшысының ұсынуымен аттестациялануға тиіс қызметкерлердің тізімін, аттестация өткізу мерзімі және аттестация комиссиясының құрамы, сондай-ақ аттестация комиссиясының жұмыс кестесі белгіленген бұйрық шығарады.

3.4. Кадр бөлімі аттестация өткізу мерзімі туралы оны өткізудің басталуына кемінде бір ай қалғанда аттестация өтетін дін қызметкерлеріне жазбаша хабардар етеді.

3.5. Аттестациялануға тиіс қызметкерлер өзінің қызмет істеген мерзім аралығында атқарған жұмыстарының қорытындысын анықтама түрінде және жеке басына қатысты анықтамалық мәліметтерді (*діни оқу орнын бітіргендігі туралы кәуілігін, түрлі біліктілігін арттыру сертификаттарын, медициналық тексерістер анықтамалары және өзге де анықтамаларды арнайы тізім бойынша*) кадр бөліміне жолдайды.

3.6. Кадр бөлімі жиналған аттестациялау материалдарын аттестация комиссиясына жолдайды.

4. Аттестация комиссиясы

4.1. Аттестация комиссиясы ҚМДБ-ның тәжірибелі мамандарынан іріктеліп, Бас мүфтидің бұйрығымен 5 (бес) жылдық мерзімге бекітіледі. Комиссия қызметі алдын-ала Бас мүфтидің бұйрығымен бекітілген жоспар негізінде жүргізіледі.

4.2. Комиссия ауыл, аудан, қала және облыс имамдарының діни білімі мен біліктілігін, діни қызметке қабілетін анықтап, аттестациядан өткізеді. Аттестация нәтижесі туралы Бас мүфтиге жазбаша есеп беріп, нақты ұсыныс жасайды.

4.3. Аттестациядан өте алмаған имам, молда және діни қызметкерлер Бас мүфтидің бұйрығымен қызметі төмендетілуі, ауыстырылуы және босатылуы мүмкін.

4.4. Аттестация комиссиясының отырысы, құрамы толық болғанда ғана құқылы деп есептеледі.

4.5. Дауыс берудің нәтижесі аттестация комиссия мүшелерінің көпшілік дауысымен айқындалады.

5. Аттестация талаптары

Аттестациялау комиссиясы аттестацияны жүргізуде келесі талаптарға сүйенеді:

5.1. Аттестациядан өтушінің жалпы діни сауатын бағалау және шешуі қиын жағдайлардан шығу жолдары туралы жауаптарын бағалау;

5.2. Исламдағы радикалды теріс діни ағымдар туралы білімдеріне баға беру;

5.3. Араб тілін меңгеру деңгейін анықтау;

5.4. Құран сүрелерін тәжуд қағидаларына сай сауатты оқуын (*қырағат*) бағалау;

5.5. Ақида – сенім негіздерін білу деңгейін анықтау;

5.6. Фиқһ бойынша сауаттылық деңгейін анықтау;

5.7. Бір орында 5 жылдан астам жұмыс жүргізген өкіл және қала имамдарына ротациялау жұмыстарын жүргізу;

5.8. Психологиялық мінез-құлығын анықтау бағытында арнайы мамандар арқылы психологиялық тесттер жүргізу, денсаулық жағдайын анықтайтын медициналық анықтамалар (*НД, ПНД, ЦПС*), жанұялық жағдайын (*жанұя құрмаған, ажырасқан, алимент төлеп отыру*), фискалды және құқық қорғау органдары анықтамалары (*салық төлеу берешегі, сотталғандығы туралы анықтама, істер бойынша күәгер немесе жәбірленуші ретінде өту туралы анықтамалар*);

5.9. Аттестацияланушының діни оқу орнын бітіргендігі кадр бөлімі арқылы тексеріледі.

6.1. Қазіргі уақытта діни ортамен байланысты заңнамалық актілерді (*ҚР Ата заңы, «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы Заң», ҚМДБ Жарғысы, ҚР ӘҚБК және ҚР ҚК-дағы діни ортамен байланысты баптар, мешіттердің ғимараттары және жерін тіркеуге қатысты заңнамалық актілер*) білу деңгейі сұралады;

6.2. Жауапты мерзім ішінде жасаған жұмыстары, қорытындысы анықтама түрінде сұралып, баға беріледі.

6. Аттестацияны өткізу

6.1. Аттестация комиссиясының жұмысы діни қызметкердің қатысуымен өткізіледі. Аттестация комиссиясының отырысына дәлелді себептермен қатыспаған қызметкер жұмысқа шыққаннан кейін аттестациядан өтеді.

6.2. Аттестация комиссиясы табыс етілген материалдарды зерделеп және аттестацияланушыға арналған осы Ереженің 5 тарауы талаптарына сәйкес немесе сәйкес еместігін анықтау бағытында сынақ жүргізіп мынадай шешімдердің бірін қабылдайды:

1) атқарып отырған лауазымына сәйкес және жоғары санаттағы лауазымға орналасу үшін кадрлар резервіне ұсынылады;

2) атқарып отырған лауазымына сәйкес;

3) қайтадан аттестациядан өтуі тиіс;

4) атқарып отырған лауазымына сәйкес келмейді.

5.3. Аттестация комиссиясының атқаратын лауазымына сәйкес еместігі туралы қабылдаған шешімі аттестациялаудың теріс нәтижесі болып табылады.

5.4. Аттестация комиссиясының шешімі ашық немесе жасырын дауыс беру арқылы қабылданады. Дауыс беру жолы аттестация комиссиясының қарары бойынша таңдалады. Аттестация комиссиясы құрамына енген аттестациядан өтуші, өзіне қатысты дауыс беруге қатыспайды.

5.6. Аттестация комиссиясынан өте алмай қалған дін қызметкерлері аттестация өткен күннен бастап алты айдан кейін осы Ережеде айқындалған тәртіппен аттестациядан қайта өтеді.

5.7. Аттестация комиссиясы қайта аттестациялау өткізіп, мынадай шешімдердің бірін қабылдайды:

1) атқарып отырған лауазымына сәйкес;

2) атқарып отырған лауазымына сәйкес келмейді.

5.8. Қайта аттестациялау кезінде тағы бір рет аттестациядан өте алмай қалған жағдайда аттестация комиссиясы, аттестациядан қайта өтуші қызметкер атқарып отырған лауазымына сәйкес еместігі туралы шешім қабылдайды.

5.9. Аттестация комиссиясының шешімдері, оның мәжілісіне қатысқан аттестация комиссиясы мүшелері мен хатшысы қол қойған хаттамамен рәсімделеді.

6.1. Аттестация комиссиясының шешімдері Бас мүфтиге ұсынылады, тиісінше Бас мүфти бір ай мерзімде аттестациядан өтушіге қатысты соңғы шешімін шығарады.

6.2. Бекітілген аттестация комиссиясы шешімдері қызметкердің жеке ісіне енгізіледі.

6.3. Бас мүфти аттестация комиссиясының шешімін бекітпеуге және қайта аттестациялауға, тағайындауға құқығы бар және Бас мүфти шешімі түпкілікті болып табылады.

6.4. Бас мүфти бекіткен аттестацияның теріс нәтижелері, дін қызметкерлерінің өз қызметтерін тоқтатуға негіз болып табылады.

ҚАЗАҚСТАН МҰСЫЛМАНДАРЫ ДІНИ БАСҚАРМАСЫНЫҢ АППАРАТ БАСШЫСЫ **Ғ.МАЖИЕВ**

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

ДАННЫЕ ДУХОВНОГО УПРАВЛЕНИЯ МУСУЛЬМАН КАЗАХСТАНА В СФЕРЕ РЕЛИГИОЗНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СТРАНЕ

Для воспитания духовно богатой молодежи, интересующихся перспективами страны, необходимо постоянно развивать исламские образовательные учреждения. В этой связи, специалисты, получившие образование в области возрождения традиционной религии, укрепления дружбы, уважения и духовного согласия между религиями, национальностями и этническими группами, а также улучшения отношений с соседними странами могут оказать огромное влияние на возрождение традиций и обычаи наших предков. Исторический опыт показывает это. Придерживаться пути своих предков, достигать цивилизаций, изучать их труды и произведения и наследовать огромный клад будущим поколениям - это обязательство сегодняшней эпохи.

На сегодняшний день при ДУМК действуют 9 медресе-колледжей. Здесь обучаются 1663 студента. Из них 1156 мальчиков и 507 девочек. 5 из этих учебных заведений получили лицензию колледжа. Колледж имеет государственную лицензию на медресе, лицензия отдела образования в сфере образовательной деятельности дополняется квалификацией по специальностям «0112000 – Исламоведение», «0112013 – Имам Хатиб». Срок обучения составляет 11 лет или 2 года и 10 месяцев для окончивших колледж, и 3 года и 10 месяцев для учеников после 9-го класса.

Выпускники медресе-колледжа получают диплом технического и профессионального образования.

1. колледж «медресе Абу Ханифа» (Алматы). 126 студентов;
2. медресе «Абу Бакр ас-Сыддык» (Павлодар). 35 студентов;
3. медресе «Астана» (Нур-Султан). 102 студента;
4. колледж «медресе Актобе» (Актобе) 60 студентов;
5. медресе «Орал» (Орал) 35 студентов;
6. колледж «медресе Ушконыр» (Алматы) 196 студентов;
7. медресе «Хибатулла Тарази» (Тараз) 48 студента;
8. колледж «медресе Сарыагач» (район Сарыагач Туркестанской области) 746 студентов;
9. - колледж «медресе Шымкент» (Шымкент) 315 студентов.

Наши медресе современны и соответствуют требованиям и современных учебных заведений со статусом колледжа. Число абитуриентов, которые имеют желание учиться в нашем лицензированном колледжем, постепенно растет с каждым годом. Раньше на обучение в медресе принимали всех тех, кто приходил поступать, но сейчас мы принимаем 50-40% претендентов. Сегодня наши медресе полны студентов и не хватает места. Это означает, что у нас есть возможность выбрать воспитанного, талантливого, хорошо образованного ученика. Это не в целях увеличения количества выпускников, а в целях развития профессионалов, которые понимают репутацию ислама, принимают его веру истинным путем и служат примером для людей с добрыми делами и моралью.

В настоящее время в республике действуют 6 центров по подготовке чтецов Корана при Духовном управлении. В этих центрах более 500 чтецов получают образование. В свою очередь, это увеличит количество чтецов в стране.

Существует также постоянный курс религиозного образования, который открыт в центральных мечетях области, города, района при ДУМК. В стране насчитывается 966 мечетей с курсами религиозного образования. В 2018 году в стране религиозное образование получили 38 185 мужчин и 16 719 женщин. Для эффективного использования летнего школьного досуга действуют специальные курсы в центральных мечетях. В 2018 году 27 493 школьника были обучены религиозному образованию.

В 2018 году в Исламском институте по повышению грамотности республиканских имамов при ДУМК обучены 4 группы, а в 2019 году - две группы. В этих шести группах в 2018 году 164, а в 2019 году обучено 107 религиозных служителей. По просьбе Омского муфтия Российской Федерации 24 посла Омска приехали на обучение и повышение квалификаций.

80 имамов нашей страны прошли обучение в ходе переподготовки республиканского духовенства в Астане.

В соответствии с соглашением между египетским университетом Аль-Азхар Исламской Республикой Египет и ДУМК, 50 имамов, занимающихся деятельностью по предотвращению религиозного экстремизма и терроризма, получили образовательный грант. На сегодняшний день были приглашены две группы, и 19 имамов улучшили свои знания. Третья группа совершенствовала свои знания с 1 сентября по 30 октября 2019 года.

В соответствии с соглашением, заключенным между Духовным управлением мусульман Казахстана и Управлением по делам религий Турции, 31 имам страны приняли участие в двухмесячном курсе по улучшению образования в Анкаре. В 2019 году еще 30 имамов улучшат свои знания в данном курсе.

На 2017-2018 учебный год в академию «Хасеки» поступило 17 студентов.

В целом, количество студентов, принятых в Академию «Хасеки», выглядит следующим образом:

- в 2017-2018 учебном году - 17 студентов;
- в 2018-2019 учебном году - 8 студентов;
- в 2019-2020 учебном году - 18 студентов

В 2019 году 20 выпускников этого университета были выпущены.

В 2019-2020 учебном году 32 студента из Университета Нур-Мубарак и медресе получили 32 гранта от Университета Аль-Азхар.

С целью установления контактов со студентами, обучающимися за рубежом, была создана Ассоциация «Талаба».